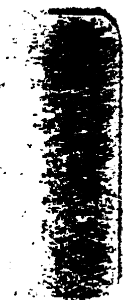
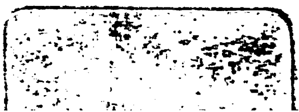
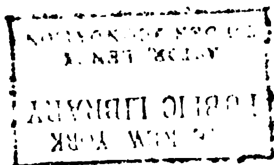

3 3433 08233010 5

W. J. Alais, re-fecit, 1858.

ITINERA[illegible]

[illegible] CARVE, TIPPERARIENSIS,

SACELLANI MAJORIS

[illegible] SCOTORUM ET HIBERNORUM SUB EXERCITU

[illegible] MAJESTATIS MILITANTIUM, CUM

HISTORIA FACTI BUTLERI, GORDON,

LESLY ET ALIORUM.

NOVA EDITIO,

TRES PARTES IN UNO VOLUMINE COMPLECTENS, AD

FIDEM OPTIMORUM EXEMPLARIUM ACCURATA,

IMAGINEQUE AUCTORIS ADORNATA; CUI

ACCEDUNT PAUCULA QUÆDAM DE

VITA ITINERANTIS, NECNON

INDEX GENERALIS.

LONDINI:

[illegible]PENSIS BERNARDI QUARITCH, BIBLIOPOLÆ,

[illegible]

[illegible] consists of 100 copies on paper, and [illegible] on vellum.

THOMAS CARVE TIPPERARIEN
SIS NOTARIUS APOSTOLICUS ANNO
ÆTATIS SUÆ 70. ET CHRISTI
1.6.6.0.

ITINERARIUM

THOMÆ ÇARVE, TIPPERARIENSIS,

SACELLANI MAJORIS

ANGLORUM, SCOTORUM ET HIBERNORUM SUB EXERCITU

CÆSAREÆ MAJESTATIS MILITANTIUM, CUM

HISTORIA FACTI BUTLERI, GORDON,

LESLY ET ALIORUM.

NOVA EDITIO,

TRES PARTES IN UNO VOLUMINE COMPLECTENS, AD
FIDEM OPTIMORUM EXEMPLARIUM ACCURATA,
IMAGINEQUE AUCTORIS ADORNATA; CUI
ACCEDUNT PAUCULA QUÆDAM DE
VITA ITINERANTIS, NECNON
INDEX GENERALIS.

LONDINI:

IMPENSIS BERNARDI QUARITCH, BIBLIOPOLÆ,

CASTLE STREET, LEICESTER SQUARE.

1859.

The impression consists of 100 copies on paper, and two upon vellum.

PREFACE.

TO enlarge the sphere of a work so excessively rare that even bibliographers seem to have never heard of a third part till lately, is the object of the present publication—a reprint of Thomas Carve's Itinerary; and such an aim may excuse a few trifling faults in the execution.

The task was begun by the late Mr. Pickering, about sixteen years ago; and, after being carried down to page 328, there stopped short, and lay useless in a warehouse, till Mr. Quaritch, some months ago, bought the stock and resolved to complete it, with the addition of what could be gleaned on the life of Carve, and a General Index. In this form it now appears, and is trusted will prove acceptable to the lovers of rare books.

Its scarcity is not the only value of Carve's Itinerary; it contains important details regarding Wallenstein, the Civil War in England, and the general history of Christendom at the period; and all writers upon the Thirty Years' War, who could procure a sight of it, have used it, though seldom with acknowledgment. It is styled "a curious and valuable work" by Coxe in his "House of Austria," and Harte's "Life of Gustavus Adolphus;" indeed, the former says that everything in Harte's work, as far as regards Wallenstein, is based almost exclusively on Carve. It contains a description of Ireland, and an account of London and its buildings, which are curious and interesting; and here and there is garnished with marvellous narratives, which are the more amusing that they are told in a spirit of entire belief.

The character of Carve seems to have combined simplicity and superstition with a fierce energy, love of travel, and the coarse attributes of a soldier. Indeed, notwithstanding his clerkly skill and the works he

has left, I think that he would have wielded the sword at least as well as the pen. Of his life scarcely anything is recorded but what appears in his works; his name is almost entirely unknown in biographical compositions, and when mentioned is accompanied by erroneous statements.

Thomas Carve, whose correct name is Carue or Carew, and whom the Irish called O'Corrain, was born in Tipperary, at the village of Mobernan, in the year 1589-90. For his family he is proud to claim a kindred lineage with its famous Anglo-Norman namesake; and to refute a contemptuous assertion, made by an opponent, that his grand nephew Connel was "a mechanic," he states that Sir Ross Carew, his brother, was married to the great Clarendon's sister, Lady Hyde; and also boasts of his ancestor Sir Thomas Carew, who in the fifteenth century had held high authority in Munster. His sympathies in many respects were anti-Irish, and, though skilled in the Gaelic tongue, he professes his preference for English.

His early years seem to have been passed amongst the Butlers, to whom, he says, he owed everything; and it is not impossible his boyhood may have been spent in the Ormond family. Harris' edition of Ware states that he was educated at Oxford; but I cannot find a confirmation of this assertion, which is perhaps but a misapprehension of the allusion made to Carve in Wood's "Athenæ Oxonienses." His writings do not indicate that his learning was very extensive; and although he writes Latin with fluency and freedom, his language seems formed upon mediæval models of composition, rather than those of the Augustan age.

He entered the Irish Roman Catholic priesthood, and appears to have been located in the diocese of Leighlin. But the monotony of such a life could not long content his restless spirit; and, under pretence of "visiting some noble friends in the Imperial Army," and what he calls the "ardor juvandi inter milites proximi," he obtained a leave of absence from his superior, the Reverend Matthew Roche. This licence, in the Itinerary (p. 287), is dated 1634; but as he was in the Austrian camp all that year, and as he states that in 1630 he left Ireland for the third time, I believe that the date of 1634 is a typographical error

for 1624. Assuming it to be this year, and all circumstances seem to favour the conjecture, he left Ireland for Germany in 1624. (His first journey from Ireland was perhaps to England or Scotland; it does not at all events seem connected with the Itinerary.) Having stopped, as chaplain, for four years with Walter Butler, a kinsman of the Marquis of Ormond, then serving as Colonel of an Irish Regiment in the army of Ferdinand II. of Austria, he returned to Ireland to visit his friends and to excuse his stay.

In 1630 he again set out; and here the Itinerary begins, but mentions no details of the journey. He stopped with Walter Butler this time for two years, and returned at the period of the battle of Lützen; but, after a short visit to his friends, started again in the middle of the year 1633. He made his way to Waterford, thence to Passage, where taking ship for England he landed at Caermarthen, and proceeded to London, through Bristol, Merfield, Reading, and Windsor. The great metropolis struck him with admiration; and he mentions Old St. Paul's, London Bridge, the Tower, the Exchange, Westminster, and Whitehall, in the most eulogistic terms. By a stratagem which all Roman Catholics were compelled to make use of, he obtained at the Royal Exchange the passport without which he could not leave England; and exhibiting this at Gravesend, he embarked for Hamburg, which he attained in twenty-four days. From here, after some delay, and a stormy sea-passage, he reached Dantzic, and resided there for a short time with the Dominicans. At the close of October he left Dantzic, and turned his steps southwards, visiting Thorn and Posen, and passing through Breslau disguised as a trader, in consequence of its occupation by the Saxons. In spite of danger, he made his way unharmed through Silesia and Bohemia, and visited a countryman in Prague. Early in January, 1634, he proceeded to Egra, and dined in the room where Wallenstein perished two months later; continuing his journey, he passed through Cronach, Fulda, and Aschaffenburg; and then, turning southwards, visited Wertha and Heilbronn, on his way to Stuttgard. Arriving here, he learned the death of his friend and patron Walter Butler, which had just then taken place; this was about September, 1634.

He now resolved to transfer his services, as chaplain, to Walter Devereux, formerly the chief officer, and now the successor of Butler; and who was the honoured murderer of Wallenstein. On Devereux's recovery from a wound received at the bloody battle of Nördlingen, Carve accompanied him to the siege of Augsburg, and, on its surrender, into Lorraine, whose Duke was struggling with the French. Charles III. of Lorraine found in Carve a warm admirer and an energetic vindicator, whose continual epithets for him are, " this hero," " the magnanimous Duke," and "that lightning of battle." Carve reached the Duke's army a little after Easter, 1635, and continued with it in its various border-expeditions during the remainder of that year and the entire of the next.

Devereux's regiment was ordered back into Germany in February, 1637, and Carve accompanied it in its incessant movements through Hesse and Sáxony, till in May he joined the main forces under Gallas, then about to follow Banner, who had retreated into Pomerania. They at last retired into winter-quarters, and Carve shared with his countrymen the extreme of suffering and privation during the winter of 1637-38. They again, in May, joined the army, and Carve passed the year 1638 in Westphalia. He at this period obtained from Devereux that letter of protection which he quotes at page 288 of the Itinerary, of which work he had nearly finished the first part, and I suppose, for the purpose of travelling to Mentz to procure its publication. However, I do not think he made use of the letter till some months later.

In September, 1638, he first heard of the commotions arising at home, and he ejaculates a prayer that his countrymen would submit to the rule of " the most just king in Europe." In the opening of 1639, he and Devereux, with some friends, inspected a Jewish synagogue at Fridberg in Hesse; and the Itinerary (chap. 34) gives a curious description of the visit, and the unconsciously insolent deportment of Carve.

With this narration he ended the manuscript of Part I. of the Itinerary, in April, 1639, and had it printed at Mentz, with a dedication to the Marquis of Ormond. At this work he had been constantly engaged amid the excitements of camp-life. "Not in the quiet chamber of study

has it been composed, but beneath the tents of war, where my busy pen found no peace from the ominous clangor of the hoarse trumpet, and the loud roll of the battle-drum; where my ear was stunned by the dreadful thunder of the cannon, and the fatal leaden hail hissed round the paper on which I was writing." These words are in his dedication to Ormond. Carve does not seem to have been with Devereux when the latter died at Prague in October or November, 1639; I should, therefore, suppose that he was then in Mentz, superintending his publication.

The appearance of the book created him enemies amongst the Irish in Germany, who did not wish that Carve, on the strength of a single allusion in St. Bernard's "Life of St. Malachy," should calumniate his country. There were letters, therefore, written to and of him, in which he was admonished to recant what he had said of Ireland; and lampoons against him were privately distributed amongst the Irish soldiery. This conduct but served to render Carve more obstinate of his opinion, in which indeed he did not seek any other testimony to confirm him; for, the words of an ecclesiastic being gospel truth in his belief, he cared for no evidence beyond the assertion of St. Bernard.

In April, 1640, appeared what is called the second edition of the Itinerary, that is, a German translation of the book as far as then published, with a continuation down to the close of 1639, by Wolffgang Sigismund von Vorburg, Deacon of Aschaffenburg. This was published by Balthazar Kuntz, at Mentz, in consequence of the great demand for the work, which had received the highest success. In the following September, Kuntz brought out also the third edition, by Carve himself, only differing from the first in the addition of a 35th chapter at the end, and the insertion of the second and third epitaphs on Wallenstein (p. 49).

On the publication of this, he was appointed Chaplain General of all the English, Scotch, and Irish forces, and in that capacity continued to serve with the army, notwithstanding the death of Devereux. In May, 1641, he produced the second part of the Itinerary; and from some vague words in his dedication to the Marchioness of Ormond, I am disposed to believe there was a fourth edition of the first part published simultaneously with the second part. In the second part he performed the

promise made in the dedication of the first, by adding, as a sort of appendix, the "Prosapia Butleriana." With this he also added, at the end of the second part, his "Vindiciæ," which contain the letters above alluded to, and his own justifications. This is a most truculent and ribald composition, only surpassed for coarseness of abuse by the "Responsio," which he brought out more than thirty years later.

In the same year, 1641, he published the "Rerum Germanicarum, 1617-41, Epitome," a brief compendium, apparently for the purpose of a complete narrative of the war, as the Itinerary only commences with 1630. The following year appeared at Mentz a German translation of the second part of the Itinerary, which I have not seen, and whose existence has been till lately unknown.

After the death of Devereux, the Itinerary mentions nothing more of Carve's own movements, or whether he still accompanied the army. It is likely that about 1643 he went to reside at Vienna, in his character of Notary Apostolic and Vicar Choral of St. Stephen's Cathedral.

In March, 1646, at Vienna, he wrote his dedication of the third part of the Itinerary to the Marquis of Ormond, in which he mentions of this part that it was "præcipiti et intempestivo partû in lucem effusum." The Preface to the Reader states that this third part contains the war up to 1645, which is not true; as it concludes in an abrupt and unsatisfactory manner with the year 1643. From this, and the fact of the third part being printed "sumptibus auctoribus" at Spires, 1646, without any licence of the censor, and not published either at Mentz, where the previous parts had appeared, or at Vienna where it is dedicated, I would conclude that his enemies had used some powerful influence to suppress it, and prevent its obtaining the censor's approbation. I suppose that the licence had been refused, and the latter part of the MS. destroyed; and Carve, to avoid its entire destruction, had it hastily printed, as far as possible from the power of his enemies, in its present state; that is, without correcting the statement in the Preface regarding its extension to 1645, and only adding the Dedication, the very language of which betrays a dejection and humble spirit not met with in the two prior Dedications.

The "Lyra seu Anacephalæosis Hiberniæ" was next published by

him at Vienna, in 1651. There is no date on the title, and Anthony à Wood, misled by the age and year stated on the portrait executed of Carve in 1660, and which was inserted into some copies of the first edition of the Lyra, places this edition in the year 1660, in which error he is followed by Harris. Zedler's Universal Lexicon quotes the dates of the Lyra's publication as first at Nürnberg, 1664, and afterwards at Frankfort, 1670. There may have been a third edition of the latter date, but the former is plainly wrong.

After this time the pen of Carve remained idle for a long space, except perhaps he, during this period, wrote some theological disquisitions, which, from a few words in the "Responsio veridica," it would seem he employed himself upon, sometime before the reproduction of the Lyra. This was a new and improved edition, containing maps and plates and the portrait of Carve, with a continuation of the Annals up to 1666, which appeared at Sulzbach at that date; and three years afterwards was followed by a piece entitled "Galateus seu de Morum elegantiâ," published at Nordhausen.

The new appearance of the Lyra again aroused the dormant rancour of his foes, amongst whom a younger writer had just enrolled himself. This was Anthony MacBruodin, a monk of the Irish convent at Prague, who had first begun to write in 1663, and had brought out some theological works combating the doctrines of Carve. He was at this time preparing a voluminous work called the "Propugnaculum Catholicæ Veritatis," and in its fifth book he devoted his acrid pen to the dissection of Carve's history, in a chapter headed "De Carve seu Carrani erroribus et imposturis." This provoked from Carve the "Enchiridion Apologeticum," a duodecimo that appeared at Nuremberg in 1670. In answer to this, a tract called the "Anatomicum Examen Enchiridii" was published at Prague in 1671; but, whether this was written by Friar Cornelius O'Mollony, a relation of MacBruodin, or by MacBruodin himself under that name, as Carve believed, I know not. In reply to it, Carve, then eighty-two years of age, sent forth his "Responsio veridica ad illotum libellum," at Sulzbach, in 1672. This book is a matchless torrent of unqualified scurrility. With an unparallelled energy

in one so old, Carve poured forth lavishly on MacBruodin and all his enemies every term of abuse and degradation that the Latin language could yield. The exertion of such an effort seems to have killed him, for no more was written by his opponents, and the date of his death is unknown. All writers who have mentioned him state that he died in 1664, in the seventy-fourth year of his age; and the "Nouvelle Biographie Universelle," with an amusing blunder, repeats the statement, although it adds in a note, "Carve, however, in a book published in 1672, stated that he was then eighty-two years of age."

These controversial tracts of Carve are the rarest of his works, as they were sought for and destroyed by the powerful foes he had raised up. The Lyra, in its history of the Irish war, and the Enchiridion, in its support of the Lyra, contained remarks reflecting on Rinuccini, who had been the Pope's Nuncio in Ireland during the war. For this reason the influence of the Papal Court was exerted at the kindred Court of Austria, and Carve's writings were banned.

Carve's enemy, MacBruodin, I believe to have been the same person as "Antonius Prodinus," whose history of the Irish troubles in Charles the First's reign appeared at Rome in 1721, edited by the exiled son of Phelim O'Neill.

I must here, ere I close the liminary pages, express my deep obligations to those whose kindness proffered assistance and information. First, to Mr. Henry Bradshaw of King's College, Cambridge, whose list of and remarks upon Carve's works were of much service, and who freely lent his copy of the Itinerary for the purpose of completing the reprint. Next, to Mr. Joly of Rathmines, Dublin, who with equal generosity offered and lent his copy for the same purpose; to the Rev. Dr. Todd and Dr. Siegfried of Trinity College, Dublin, who very kindly took some pains to aid me from the library of Dublin University; and to the Right Honourable Sir David Dundas, Q.C., who graciously facilitated my endeavours. To all these gentlemen the most sincere thanks are due from

MICHAEL KERNEY.

London, February 8, 1859.

BIBLIOGRAPHY OF CARVE'S WORKS,

From the unpublished Bibliographical Index of Mr. QUARITCH.

ITINERARIUM Thomæ Carve, cum historiâ facti Butleri, Gordon, Lesly, etc. 12mo.—*Moguntiæ, impensis auctoris*, 1639.

Reyssbüchlein, übersetzt durch P. R. continuirt und fortgesetzt studio Wolffgangi Sigismundi à Vorburg, 12mo.—*Mäyntz*, 1640.

The only copy of this, which I find in booksellers' catalogues, is that priced by Thorpe in 1842, *morocco extra*, £3 3*s.* and again £4 4*s.*

Itinerarium, editio tertio, auctior et correctior, 12mo.—*Moguntiæ*, 1640.

———, pars I. editio quarta, (?) 1641.

Itinerarii pars II. cui accedunt Vindiciæ, item paucula quædam de Butlerianâ Prosapiâ, 12mo.—*Moguntiæ*, 1641.

Reyssbüchlein Thomæ Carve, ander Theil, 12mo.—*Mäyntz*, 1642.

The first copy of this ever known was priced in the Catalogue of Weigel at Leipzig, 1858, 20 Thalers.

Itinerarium, Pars III. 12mo.—*Spiræ*, 1646.

Sets of the Itinerarium have been sold as follows :—

A complete set, three parts, 1639-41-46, was priced by Thorpe in 1836, *morocco*, from £12 12*s.* to £16 16*s.*; by Weigel, in Leipzig, 1856, 1639-41-46, at 55 Thalers; a complete copy, 1639-46, sold at Sotheby's in 1854, *morocco*, for £8 8*s.*; and in 1857, another copy, £7 5*s.*; Thorpe priced a set, 1640-41-46, 3 vols. *morocco*, £12 12*s.*; Hibbert's copy, complete, 1640-46, *morocco*, sold for £22 10*s.*; Bindley's copy, parts I. and II. only, 1640-41, fetched £13 2*s.* 6*d.*; Hibbert's, 2 parts, £3 18*s.*; and Colonel Stanley's copy of the first volume sold for £20 10*s.* It is the third volume which gives to a set its high commercial value; parts I. and II. being occasionally met with for about £2.

Rerum Germanicarum ab 1617 ad 1641 gestarum Epitome, 12mo. 1641.

The only copy I know of is that priced by Thorpe, *morocco*, £5 5*s.* now in the British Museum, Grenville's collection.

Lyra, seu Anacephalæosis Hibernica, et Annales Hiberniæ ad 1650, 4to. —*Viennæ*, (1651).

There is a copy in the Grenville collection in the British Museum. I cannot find it in any bookseller's catalogue.

Lyra, sive Anacephalæosis etc. cum relatione ad 1666, 4to.—*Sulzbaci*, 1666.

Usually sold from four to five guineas.

Galateus, seu de Morum elegantiâ.—*Nordhusæ*, 1669.

I cannot find a mention of any copy. It is not in the British Museum, nor in any other collection I know of.

Enchiridion Apologeticum, 12mo.—*Noribergæ*, 1670.

Not known. A MS. note on the single known copy of O'Mollony's "Anatomicum Examen," (now in Trinity College, Dublin,) says that the only passages remaining of the Enchiridion are those quoted by O'Mollony in the "Examen."

Responsio Veridica ad illotum libellum cui nomen Anatomicum, etc. 12mo.—*Solisbaci*, 1672.

Priced in 1836, by Thorpe, *morocco*, £15 15*s*.; which copy is now in the Grenville collection, British Museum. This copy, as appears by a MS. on the only other known copy, now in Trinity College, Dublin, sold in 1832, at Evans', for £39.

EPISTOLA DEDICATORIA.

Reverendo, Perillustribus ac Generosis Dominis,

PHILIPPO LUDOVICO,

Metropolit. Mogunt. et Trevirens. Eccl. Domicellari,

S. Albani extra muros Moguntinos Capitulari,

ad gradus B. MARIÆ Virginis respectivè

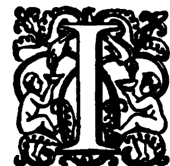
Præposito et Canonico.

Necnon

JOANNI FERDINANDO,

Baronibus in Reiffenberg, Fratribus Germanis,

Dominis meis summè colendis.

N quanta olim dignitate honoreque, Rev. Perill. ac Gen. Dom. historiæ, earundemque Scriptores, apud cujusvis sortis homines, fuerint, non solum id SS. Scripturæ, sed et veterum Æthnicorum ad posteros devoluta scripta, luculentè satis testantur. Multorum ut taceam; Alexandri Magni, Macedonum Regis, meminisse sufficiat, is enim tanto historiarum legendarum affectu tenebatur, ut auctor fuerit, multisque sollicitationibus Aristotelem, quem Præceptorem summè colebat, ad ferarum brutarumque animantium naturas proprietatesque exactè conscribendas, instigarit, iis quandocunque liberet se oblectans. Quin etiam divini ingenii vatem Homerum, in tantis deliciis habuisse perhibetur, ut quocunque etiam locorum degeret, semper secum haberet, eumque perle-

gendo, rem omnem militarem inde addisceret ac disponeret. Nec male equidem, gravis enim omnino ac perniciosa humano generi res est ignorantia, non solum publicis moribus obnoxia, et à veri cognitione mentes seducens, verum etiam privatas singulorum rationes ita perturbans, ut rerum domi forisque gestarum magnitudinem, bellorum ingentium pericula, varietatesque fortunæ, minimè vel videamus, vel caveamus. Unde Plato philosophus in Timæo Græcos ob historiæ atque antiquitatis negligentiam vehementer accusat, quippe qui fabulis delibuti atque seducti, majorum suorum originem, resve gestas ignorarent, eos semper pueros esse dicens, nec quenquam è Græcis posse senem verè vocari, quia puerilis semper is esset animus, et nulla ex antiquitatis commemoratione prisca opinio, nulla cana scientia. Quod idem profecto Romanæ eloquentiæ princeps Tullius sentiens, historiam lucem veritatis, ac vitæ magistram appellat, in qua rerum eventus, veluti in speculo contemplari licet, mores et quos imitemur, et quos vitemus sine difficultate cognoscere; nempè futurarum præsentiumque ex præteritis rectam observationem atque deductionem ut plurimum necessariam esse sciebat, neque dignius nobili ac principi viro reperiri studium quam historiæ, atque ad reipubl. gubernacula natum, majore cum laude et fruge, non posse otium suum terere, quam in lectione auctorum, qui res publicè privatimque bene maleve gestas, cum fide litteris mandarint. Quamobrem sanè non illi solum maximam merentur laudem, qui omnem operam industriamque ad eas conscribendas impendunt, verum et ii qui iis summopere delectantur, ac veluti scopum summæ gloriæ virtutisque semper præ oculis defixas habent, quæque in tenerâ ac pubescente ætate inde capescunt, eâ maturiore factâ, in publici privatique boni commodum deducunt.

Id ergo cum me non lateat, quantopere lectione historiarum Rev. Perill. ac Gen. Dom. oblectemini, quamque avide ea, quæ turbulento ac æstuoso hoc totius Imperii Romani bello, rerumque omnium luctuosa conturbatione, hinc inde cotigêre, expetatis, decennale verò hoc Compendium ad manus meas delatum sit, cogitavi Rev. Perill. et Gen. Dom. illud humillime offerre et dedicare: libellum non tantum nobilissimo nominis vestri titulo insignitum, sed animisetiam historiarum amantissimis concordem. Hunc semper vobis comitem esse volo, ut, cùm multâ

ætate profecti, in eundem incideritis, reminiscamini, quæ calamitosa et sanguinolenta, tenerrima vestra ætas assecuta sit tempora. Quem si sereno vultu exceperitis, vobisque gratum esse intellexero, omnia summa me consecutum putabo, efficieminique ne qua difficultate deinceps nostra fatiscat industria, si laboribus aura vestræ benevolentiæ aspirare cœperit, id quod submissè expeto et oro. Deum Optim. Max. interim precor, ut inter hujus vitæ ambages, atque atrocissima desolatæ patriæ pericula, felices ac incolumes diu conservet: Moguntiæ, anno reparatæ salutis æternæ, 1640, 14 calen. Septembris,

Rev. Perill. ac Genero. Dom. Vest.

Humillimus atque paratissimus,

JOHANNES BALTASAR KUNTZ,

Civis et Bibliopola.

Illustrissimo Domino, Domino

JACOBO BUTLERO,

COMITI ORMONIÆ ET OSSORIÆ, VICE-COMITI DE TURLO, BARONI DE ARCLOE, ETC.

THOMAS CARVE

Felicem in rebus omnibus progressum et prosperitatem, ex totis animi præcordiis precatur.

OMMENTARIOLUM de rebus in Germaniâ, per proximum retrò decennium gestis, quem inter fastidiosas viarum molestias, infestumque literis, ac lucubrationi seriæ inimicum armorum strepitum, subcisivis horis compilavi, tuis manibus, Comes Illustrissime, quàm possum demissè ingero, atque ad tholum humanitatis tuæ, servorum tuorum postremus, lubens volens appendo, orbi testem universo et propensissimæ meæ in te tuosque voluntatis, nullis aliis ante hac testatæ monumentis, et tuæ singularis in me nunquam satis deprædicandæ benevolentiæ mnemosynon.

Non indignaberis autem (quod tua mihi prudentia pollicetur) quod inter tam multos Illustrissimæ Dominationi tuæ pacificos annos blandissimis formulis exoptantes, ego unus quasi extremæ inurbanitatis homulus, immemor communis ritus, et consuetæ humanitatis desertor, in altissimâ quiete pacis, à Marte donarium apparem. Apage, fortè dices, pessimi ominis, et contra læta auspicia inquietum commentarium, sed nec Itinerarium Perillustri Nomini nostro obtrudi sinam, qui cum subdito mihi

populo quietos exigere annos in summâ tranquillitate mavelim, quam multis itinerum molestiis defatigari.

Sed ut dicam quod res est, non abeo à cæterorum pacificam faustitatem voventium consuetudine, multo ab hinc tempore prolatâ, verùm quod vulgus Comitis sui promerendi gratiâ, ego idem majori affectu, licet tectiori sermone, plenâ manu repræsento. Offero quidem de bello et cum bello commentariolum, sed in eo non domesticum, sed bellum exterum concludo, concludo, inquam, bellum sed bellissimum, quippe quod dum alibi immaniter sæviit, domi induxit tranquillissimam pacis serenitatem. Et sanè nisi ejusmodi ad te mitterem bellum, pacem tibi gratulari neutiquam possem. Totus itaque libellus iste quantus, quantus tibi Comitum humanissimo dicatus, merissima est pacis congratulatio.

Quod verò ad te potiùs quàm ad quemvis alium suo impetu noster feratur calamus, non id quidem temerè evenit. Complexus est enim ipse heroica tuorum facta, quæ ad tuam quoque totiusque perillustris stemmatis laudem spectant, portant nobilissimos majores et consanguineos tuos Butleros, qui ut in patriâ semper fuerunt summi nominis, ita apud exteros, ob egregiam virtutem, præcipuæ auctoritatis. Age, vade, si lubet, in extremam usque Germaniam, Poloniam, Lituaniam, Hungariam, Bohemiam penetra, si vacat, et audi, si non Butlerorum tuorum fama Imperatori Romano, aliisque Regibus æquè fida, quam nobilissimæ prosapiæ tuæ gloriosa ubique celebretur? Utinam (cum intimo id affectus mei sensu ingenuè proloquor) utinam, inquam, manes Waltheri tui, cui annos plusculos individuus fui comes, in vitale corpus remigrare possent, et se tibi in armis præsentare, videres utique virum inter arma potiùs ad amicam pacem, quàm hostilia bella propensum, spectares virum in armis fortem, omni bellico apparatu nil potius spectantem, quàm ut Imperio Romano pristinam restitueret pro virili suâ, tranquillitatem.

Hunc igitur et plures ipsius similes, dum tibi in paucularum pagellarum angustiis circumscriptam exhibeo majestatem, ne putes, Generose Comes, me belli duces ad turbandam in tuis terris pacem in Ormoniam inducere, adduco equidem, nec enim inficias ire possum, armatos heroës, sed confectis propè bellis pacificos, qui arma quidem portant,

domi defensiva, foris offensiva. Verbo. Volunt ipsi se sistere amplissimo conspectui tuo, ut videas tuam gentem tam esse amplam, ut se intra patriæ terminos continere haud queat, sed augustiores in alienis terris non sine immortali familiæ gloriâ et quærere debuisse, et obtinere potuisse habitationes.

Dabit quoque Itinerarium hoc nostrum soboli tuæ, si quam tibi hominum sator, Deus, concessit, aut porrò concessurus est, stimulos nomen suum, ad imitationem majorum suorum, amplificandi, et genus ad ultimas usquè terras dilatandi, dum videbunt avos, proavosque suos, solo nixos Deo, relictâ patriâ externorum principum, regum, ac imperatorum fide et constantiâ suâ obtinuisse favores, titulosque perillustri prosapiæ suæ nusquam pudendos.

Vellem hoc loco, nisi laconicâ uti cuperem brevitate, nec tibi ullam legendo nauseam creare, syllabum pertexere eorum, qui si in patria hæsissent, obscurum et ignobile exegissent ævum, dum verò in eas partes ubi animos suos exerere, viresque ac fortitudinem ostentare poterant egressi sunt, toti mundo inclaruerunt. Tu animo ipse percurre (liberæ enim sunt cogitationes) non tantùm grandia tuæ familiæ decora, sed et alia belli Germanici fulmina, qui sanè in omni suo splendore ignobiles fuissent, nisi in Imperium Romanum extendendi nominis causâ profecti essent.

Videbis, Perillustris Comes, videbis, inquam, tu ipse diem illum, quo se patriotæ tui, sed et amicitiâ imò sanguine juncti, patriæ præsentabunt æquè gloriâ quam opibus conspicuos, et conterraneis testatum facient, quid ei præstare voluissent, qui pro exteris principibus sanguinem et vitam exposuerint, quamque parati etiamnum sint pro tranquillitate patriæ ad extremam usque sanguinis guttam belligerare, qui pro natione ignotâ pacificanda, tam nobilia statuerunt sibi, toti familiæ, omnique patriæ suæ trophæa.

Ita igitur est, Comes Illustrissime, si verè loqui volumus, hic commentariolus meus pacis potiùs quàm belli est prodromus, quem tibi ego clientum tuorum postremus toto cordis affectu do, dico, consecroque. Quod si in eo parùm concinna videantur omnia, scias ea non domi in musæolo, sed belli sub tentoriis, ubi rauca tuba solenne suum tararan-

tara insonat, ubi tympana bellum perstrepentia negotiosum calamum infestant, ubi sæva tormentorum bellicorum tonitrua horrendum immugiunt, ubi fatalis plumbeorum globulorum grando chartam circumvolat et cum affectu scribendi, vitam propè excutiunt, esse fusa. Dabuntur quandoque quietiora tempora, quando pro facultate et otio longiore et concinniore serie minutatim calamo complectar omnia enucleatius, quæ vel ipse oculis inspexi vel aliorum fide digna narratione accepi. Hæc nunc breviuscula qualia qualia, optimo sanè affectu tibi inscripta, æqui bonique consulas, et me tibi devotissimum tuo favore complectere. Dabam Fridbergæ in Wetteravia calendis Maii anno immortalitatis stabilitæ, M.DC.XXXIX.

LECTORI BENEVOLO ET PIO PACEM ET SALUTEM IN DOMINO.

UID enim malevolo, et studiis nostris contrario optem pacem? cum sacro eloquio attestante impiis nulla sit pax. Illi igitur qui meam insectabitur scribendi methodum et rationem, non voveo aliud, nisi quas ipse jam animo fovet turbas et inquietudinem. Scripserunt ait jam plures alii de bello, opera illa sumptusque rectius in alios impenderentur usus. Tibi quidem, in quem voles laborum, tuam impendere operam integrum sit, mihi honestus iste videtur labor, qui non de poliendis armis, quæ nulla gero nisi spiritualia, non de uxore, quam mihi ultroneâ lege interdictam volui, comendâ, non de calicibus supra debitum exsiccandis, quod honestatem dedecet, sacerdotiumque meum dedecorat, debeo esse sollicitus. De sumptu ne labores, cum ille non tuo impendio, sed bonorum et benevolorum virorum gratia suggeratur. Absolvam omnia paucis, ita mihi lubebat et volupe erat, hanc pecuniolam quæ brevis admodum fuit, non in alium quàm hunc usum collocare. Quod verò multi alii de bellis variis scripserint historias, id quidem non sum nescius, sed et illud certo scio, nullum huc usque meum iter, quod hoc commentariolo complexus sum, scripsisse. Dein, scripserint alii, et ego scribam, te quantumvis, ô Zoile, contradicente: quod si libellum meum legere nolis, abjicias, licet, non ideo totus quantus pessum ibit, erunt qui eum mihi honorem facient, ut legant et probent. Sed, inscripsi viro à nostris castris alieno et externo? Rectè. Quid verò hoc tua interest, et cui alteri, quàm viro in paucis humano, humanitatem hanc deferam, cui Butleriana facinora, quàm Butlero, qui in partem et amicitiæ et sanguinis et laudis venit, inscribam? cui bellorum externorum successus explicem, nisi qui eos coram

non spectarit? fortè volebas eum tibi dedicari: sed nondum de me id quidem es meritus; ubi de mirabilibus et à communi tuoque sensu remotis rebus scripsero, tunc quidem istum expectare posses honorem, cum quid scripsero quod tibi non desipiet, tunc tibi oggerere integrum erit. Odi, si scire vis, tam delicatos alieni nominis observatores, odi Catonianum supercilium, moroso omnia notans asterisco. Odi Aristarchos illos perpetim in aliorum facta lynces, in sua talpas.

Te verò, Benevole Lector, pauca volo, te enixè postulo, ut hunc meum laborem facili admittas oculo, si quæ exilia sunt quæ scripsi, ne illa contemnenda putes, magna omnes notant, minuta omnes prætereunt, ita fit, ut illorum sæpe nulla posteritati relinquatur memoria, omnia igitur, magna et parva, gravioris leviorisque momenti in codiculum meum referenda putavi, quæ quidem vel ipse coram vidi, vel à videntibus et præsentibus audivi.

Quod si fortè tibi displiceat stylus noster, noveris illum adolevisse in campis, quid mirum si se comere non potuerit? educatum esse inter milites, nil novum si rudiorem didicerit asperitatem: formatum esse ad æneArum fistularum fragores, veniam itaque sperat, si hinc inde tumultuetur.

Si porrò petas, quis mihi istud scribendi institutum injecerit, dicam, et rem ipsam sincerè edisseram. Luxerunt omni ætate varii varios morte sublatos, nuper ecclesia Gregorium XIII. Pontificem Maximum: Imperium Ferdinandum II. Cæsarem semper Augustum: Hispania Philippum III. Regem Catholicum: Gallia Josephum Capuzinum consiliarium monachum; exercitus catholicus Pappenheimium et Tyllium nostræ militiæ columnas et hujus ævi Scipiones; exercitus adversarius Gustavum Adolphum Suecorum Regem; me jam etiam aliorum dolore tristem, domesticum quoque funus optimi Butleri mei tangebat plurimùm, quocum dulcissimos dies, eosque plusculos in omni confidentia exegeram, à quo suavissimè semper tanquam frater habitus, cultus ut pater fueram; cujus tantæ benevolentiæ cum par esse non possem, nollem tamen ingratus mori, hoc tandem succurrit animo, ut præclara ejus facta mundo vulgata, inter homines libello aperirem. Viderem quantâ cum invidiâ multas sæpe expeditiones optimis auspiciis susceperat, videbam ejus nomen ipso adhuc vivente iniquè traductum, post mortem primùm effulgere clarius: videbam verò etiam,

aliorum doctus exemplo, quàm brevis, maximè inter milites mortuorum sit recordatio. Hæc omnia ut in Butlero meo virorum omnium amantissimo caverem, Historiolam seu Itinerarium potiùs hoc scribendum suscepi, ut dum de multis, quæ mihi memoranda contigerunt, scriberem, etiam Butleri mei recordarer, ac amorem meum quantulocunque hoc opusculo saltem publico affectus monumento testatum relinquerem. Voluissem quidem omnia ejus et Butlerorum aliorum facta uno solo ad id suscepto libello complexus essem, sed cum inter bellicos tumultus id fieri difficulter possit, et id tranquillius otium requirat, cogitationem illam in commodiora tempora deposui. Sufficiat nunc in decursu itineris mei, obiter tantùm et per transennam, velut aliud agens, de ipso fecisse mentionem. Tu verò, Ingenue Lector, fruere labore meo, quem tibi ex animo dedico, et bene piis Butleri manibus precare. Nil ultra te retineo. Vale.

CENSURA ET APPROBATIO.

EGO infra scriptus auctoritate mihi à Reverendissimo Domino summæ sedis Nuncio Apostolico cansignatâ et Imperiali diplomate confirmatâ, testor me hunc Librum inscriptum, Itinerarium Reverendi Domini Thomæ Carve Tipperariensis, legisse nec quidquam Religioni orthodoxæ aut bonis moribus adversans reperisse, imò multa bona documenta, verasque ab oculato teste scriptas Historias invenisse; Quare eadem auctoritate ubivis locorum eundem librum Typis vulgari et ab omnibus Historiæ et veritatis amantibus legi posse existimo et permitto. Franc. prid. Cal. Maii Anno Christi M.DC.XXXIX

ALOYSIUS MAR.

L. C. A.

ITINERARIUM.

CAPUT I.

Ingressus in historiam, et series primorum è Germanis Imperatorum.

PRIMO mundi exordio, omnis terræ ambitus, hodie tot bellorum mortisque cladibus exercitus, in quatuor partes disterminatus est: In Asiam à filiâ Oceani et Thesbidis sic dictam (quamvis alii filiam Manaæ Lydorum Regi prognatam volunt) quæ ab Europâ Oceano Majorico, et parte Mediterranei maris separatur: ab Africâ verò Nilo fluvio seu mari Rubro discernitur; occupat in longitudinem quinque millia ducenta milliaria, in latitudinem quatuor millia quingenta sexaginta. In Africam, quæ in longum quadringentis centum quinquaginta quinque, in latum mille nongentis viginti milliaribus protenditur. In Americam, ab Americo Vesputio primo ejus inventore sic appellatam, cujus longitudo et latitudo omnibus orbis partibus major, nec hodie quidem tanta quanta innotuit. Et Europam denique ab Agenoris Phœnicis filiâ sic vocitatam, à Tauro viro militari inventam olim, probabilis Historiæ fert fides, disterminatur hæc ab Asiâ et Africâ mari Mediterraneo; in longum duobus millibus octingentis, in latum mille ducentis milliaribus protenditur. De hâc nobis sermo potissimus suscipitur, quam multis viarum molestiis fracti bonam partem emensi

sumus, sectantes militiam, pro Libertate Germaniæ et Cæsare: viro in paucis prudente et strenuo fortunas, vitam et sanguinem paciscentes.

Dictam porro Europam à cascâ gentilitate Imperatorum sceptris moderatam, non nisi vetustatis ignari nesciunt; quomodo verò vicissitudine rerum hæc potestas à gentilitate ad Christianos Reges ac Principes translata sit, historiis prolixioribus exequendum relinquo. Ego ab Henrico Aucupe primo ex Germanis Imperatore duco initia, continuam seriem usque ad modernum Imperatorem Ferdinandum ejus nominis III. semper Augustum protrahens. Erat hic Henricus ex Serenissimâ Ducum Saxoniæ domo, adiitque Imperium anno per Christum restauratæ Salutis nongentesimo vigesimo; cui successit Otto Magnus Aucupis filius imperavitque ab anno Christi nongentesimo tricesimo tertio. Fundavit hic Otto seu complevit potiùs jam ante à pio parente suo ceptas ecclesias Brandenburgensem et Môrsburgensem, erexitque ipse insuper à fundamentis non degener optimi patris soboles Havelburgensem, Misnensem et Magdeburgensem: hic ipsus quoque Ludovicum Gallorum regem à suis subditis iniquissimè regno pulsum, in solium restituit; verusque Augustus Burgundiâ et Belgio Imperium auxit. Anno post natum Christum nongentesimo quadragesimo sexto. Hoc Imperatore è vivis sublato moles Imperii ad Ottonem II. devoluta est, qui tenuit sceptrum usque ad annum Christianum nongentesimum septuagesimum quartum, sibique successorem reliquit filium Ottonem III. qui jus eligendi Romani Imperatoris penes Germanos esse voluit. Anno millesimo secundo Imperium gubernare cepit Henricus II. et post hunc Conradus II. Romæ est coronatus anno millesimo vicesimo septimo, qui Arelatense regnum mortuo Rudolpho ejus Rege, et pulso Ottone sororis ejus filio Germano Imperio adjecit anno reparati per Christum orbis millesimo trigesimo secundo. Dein Cathedralem Spirensium ecclesiam condidit atque fundavit, in qua cum conjuge, filio, nepote, ac pronepote Henrico III. IV. et V. ejus nominis Imperatoribus humari voluit, quorum monumenta etiam nunc illic spectantur. Henricus autem III. anno millesimo quadragesimo imperavit. Henricus IV. anno millesimo octogesimo primo. Henricus V. millesimo centesimo septimo. Hos secutus est Lotharius II. anno instauratæ

salutis millesimo centesimo vicesimo sexto, et post eum Conradus III. sub aunum Christi millesimum centesimum tricesimum nonum. Hinc ad Fridericum Barbarossam Imperii gubernacula deducta sunt anno millesimo centesimo quinquagesimo secundo, quem ætatis suæ anno trigesimo octavo Adrianus IV. coronavit octavo decimo Junii anno millesimo centesimo quinquagesimo quinto. Successio dein ad Barbarossæ filium Henricum VI. transiit anno millesimo centesimo nonagesimo. Ab hujus morte sceptrum accepit anno millesimo ducentesimo octavo Otto IV. Quo imperante concilium Lateranense sub Innocentio III. Pontifice Maximo Romæ est celebratum anno millesimo ducentesimo decimo quinto, cujus decreta passim juri canonico inserta extant. Post hunc Romæ coronatus est Fridericus II. anno millesimo ducentesimo vigesimo. Friderico mortuo Rudolphus Habspurgi Comes major animo quàm fortunis, cum varii Principes Imperium oblatum renuissent, sceptrum Cæsareum non sine omine suscepit, anno millesimo ducentesimo septuagesimo tertio. Ab hujus obitu Nassoviæ Comes Adolphus Imperio leges tulit, anno millesimo ducentesimo nonagesimo secundo. In cujus demortui locum substitutus est Albertus Austrius Rudolphi filius anno millesimo ducentesimo nongesimo octavo. Post eum floruit anno millesimo trecentesimo septimo Henricus VII. cui successor designatus anno millesimo trecentesimo decimo quarto Ludovicus IV. Quem pone secutus anno millesimo trecentesimo quadragesimo sexto Carolus IV. Carolum extrusit Wenceslaus filius anno millesimo trecentesimo septuagesimo nono. Sedem Imperii de hinc occuparunt Rupertus Comes Palatinus anno 1490, qui Heidelbergensem Basilicam Honori S. Spiritus erexit, in quâ etiam et sibi et conjugi tumulum statui imperavit; Sigismundus Caroli IV. filius anno millesimo quadringentesimo undecimo; Albertus II. anno millesimo quadringentesimo tricesimo octavo; Fridericus III. anno millesimo quadringentesimo quadragesimo. His adnumeratus est anno millesimo quadringentesimo nonagesimo quarto Maximilianus I. Archidux Austriæ filius Friderici III. Hic genuit Philippum Burgundionum Ducem et Hispaniæ Regem parentem Caroli V. Qui Carolus orphanus relictus à patris obitu ad Imperii gubernacula evo-

catus est: adiit Imperium anno millesimo quingentesimo decimo nono, tenuitque triginta novem annis multaque egregia facinora imperio digna perpetravit: laboribus denique fractus cum se imperio abdicare statuisset, Philippum filium Regem Hispaniarum renunciavit, in Ferdinandum verò fratrem Imperium Romanum transferri fecit, Coloniæ Agripinæ, die quinto Januarii. Ferdinando postmodum successit Maximilianus II. Ferdinandi filius anno millesimo quingentesimo sexagesimo quarto. Fuit Maximilianus parens sex nobilissimorum filiorum, quorum quilibet imperare merebatur, si fata ita voluissent, scil. Rudolphi, Matthiæ, Ernesti, Maximiliani, Wenceslai, et Alberti. In ejus locum evectus est Rudolphus, deinde Matthias. Post Matthiæ mortem Ferdinandus II. anno millesimo sexcentesimo decimo nono Francofurti electus est; quo imperante immane hoc belli incendium in Imperio exarsit; cujus ad decennium propè spectator fui, ideoque posteritati quæ vidi, certis monumentis relinquere volui. Ferdinandus cum videret se paulatim virtute in tantis calamitatibus destitui, coacto Ratisbonæ concilio Electorali petiit Regem Romanorum creari, qui sibi paulatim deficienti sine turbis à morte succederet in Imperio. Electus est unanimi septem virorum consensu anno 1636. Ferdinandus III. qui optimè de Imperio merito parenti substitutus est, cum is paulò post Viennæ vitam felicissimè pacatissimèque posuisset. Plura non adjicio nisi quod Imperii habenæ semper Dei nutu singulari, talibus concessæ sint, qui vel maximè eas renuebant: unde ego nostri temporis iniquissimam conditionem incusans detestor, cum varios principes ambitioso ductos fastu ad potentiæ imperialis fastigium, nil pensi ducentes, jurene an injuriâ id fiat sine Deo, sine conscientiâ eniti video. Quam verò id periculosum sit, nostra docebit narratio recentibus omnino casibus fœta. Tu amice Lector, alieno periculo sape, sciasque me non nisi visa loqui, quippe qui multis tragœdiis vel actor vel spectator non otiosus interfui.

CAPUT II.

Ubi compendiosè agitur de bello Gustavi Adolphi Suecorum, Gothorum ac Wandalorum Regis contra Cæsarem.

LADIUS Aquilonaris me iterum, ac tertium Iberniâ excivit, sub annum Christi supra sesquimillesimum trigesimum: quo eodem tempore Gustavus Adolphus Suecorum, Gothorum ac Wandalorum Rex, variis Regis Galliæ Legationibus, Principum ac Ducum Germaniæ pollicitationibus evocatus, magno cum exercitu, nec minoribus animis in Cæsarem movit, magnisque passibus quàm mari tam terrâ circa S. Joannis Baptistæ natalitia Stockholmi Stralsundam perrexit; quam leviter petens patentibus portis bonâ civitatis veniâ ingressus est. Substitit illic parumper quoad propugnaculis, vallis fossisque partim instauratis partim de novo erectis urbem quàm optimè munivit: inde postea ad alias civitates tetendit, quas facile in potestatem redegit, cum Cæsareani in fugam versi hosti nil quidquam obluctarentur. Vices Generalis inter imperatorios tunc forte gerebat Excellentissimus Dominus Tuccatocont, qui cum exercitu Pomeraniam insidebat, Gartziumque ad Oderam in arctissimo aditu situm occupabat; hic cum militum animos in hostem magis quàm Cæsarem propensos, panicoque Gustavi metu ante cladem excordes animadverteret, desertâ urbe quantumvis munitâ mox se militiâ et dignitate abdicavit. In ejus locum cum potestate subvectus est Perillustris Dominus Comes de Schaumburg animosus magis quàm fortunatus miles. Hic cum se à Suecorum exercitu peti videret viribusque haud parem agnosceret Francofurtum ad Oderam citatis itineribus perrexit, illudque omni armorum genere cæteroque apparatu bellico quò facilius hostem sustineret, munivit. Est Francofurtum non minus Pallade quàm

Marte inclytum, ad decorem et amœnitatem loco jucundissimo extructum, hortis, pomeriis, vinetisque dives, potestati Serenissimi Principis Marchionis de Brandenburg subditum. Huc opportunissimè advolavit Illustrissimus Dominus Butlerus una cum Vicetribuno suo Waltero Butler legionem insignem quindenorum manipulorum in Poloniâ propriis impensis collectum adducens, Wallensteinius quidem ipsi omnique militi ipsius integram solutionem pactus fuerat, sed præter verba, postquam Imperatori fidelissimè adstitissent à Wallensteinio morte prævento (ut suo loco dicetur) pro labore et impensis recepêre nihil.

Interea Ratisponâ ex comitiis optimatum Imperii, Excellentissimus Dominus Comes de Tylly expeditur, qui utrique exercitui, Cæsaris nimirum et Principum in Germaniâ Confœderatorum, (Ligæ vocabant) cum auctoritate præesset; qui nihil cunctatus universalem militum delectum, non procul Francofurto indixit, cumque militiæ robur vidisset, sine morâ hostem variis locis non sine adversariorum clade audacter aggreditur, tum Rostockio, Novo Brandenburgo, aliisque ad mare sitis civitatibus in fidem acceptis ad Magdeburgensem obsidionem exercitum applicuit. Erat Magdeburgum civitas æquè populo quàm fortunis et facultatibus nobilis, situ et munitione celebris, quippe quæ densissimo muro, duplicibus fossis, aggeribusque contra cujusvis hostis impetum circumcincta; inexpugnabilis merito dici poterat virgo, nisi à virgine expugnari voluisset. Hanc ergo cum aliquanto tempore obsedisset Tyllius, multo quidem sed non vano labore, armatâ manu, in Imperatoris cui multâ cum pervicatiâ diu restiterat redegit potestatem. Quis mihi hoc loco referat tam potentis ac validæ urbis excidium? Magdeburgum quod olim fuerat universi orbis spectaculum, nunc miseriarum calamitatumque omnium mœstissimum visitur amphitheatrum. Ecce quomodo sedet sola civitas plena olim populo, facta est velut vidua Domina gentium, Princeps populorum, facta est sub tributo: plorans ploravit in nocte et lachrymæ ejus in maxillis ejus, non est qui consoletur eam ex omnibus charis ejus: omnes amici ejus spreverunt eam, et facti sunt ei inimici. Quot putas (dic sodes) hac unâ expugnatione fortissimi nuptiarum innuptiarumque fœminarum animi, militum insano furore, expugnati, cesserunt libidini? Quot foci quantumvis luculenti unico hoc

rogo sunt consopiti? Quantæ opes sceleratâ Vulcani audaciâ direptæ in favillas et fumum exspiravêre? sed et imbelles mulierum mentes cæteroqui ad omnem metum pronæ masculos induerunt animos, subjectoque pirio pulvere ædibus, admotoque igne in aëra gloriosâ morte evolare maluêre, quàm prædantium militum iniquissimis votis cedere? Hoc sincerè et sine fraude orbi testatum constanter facio, plures hac obsidione et expugnatione propriâ manu, quàm militum macheris machinisque bellicis occubuisse. Sic scilicet erat in fatis, ut qui legitimo imperio ad nullius principis nutum adduci poterant, suomet jussu in perniciem quam sibi struxerant, ruerent. Quis credat auctoratos urbi milites sibi crudeles hoc in excidio extitisse, qui licet à nostris ducibus sine negotio in fidem et tutelam recipi possent, omnem tamen clementiam excluserunt, cum se velut murum in fori medio opponerent, eligentes patrio busto implicari potiùs quàm incolumitatem cum hoste pacisci? unde miles Cæsareus in justissimas iras effervescens, obvia quævis sternere, ædes opulentissimas diripere, susque deque sacra profanis confundere, omnem petulantiam et crudelitatem exercere, nobiles pariter et ignobiles, aris simul et areis dicatos in vincula trahere. Ipsum etiam cleri caput Archiepiscopum captum Cæsari ceu hostem plectendum committere.

Finitâ tam funestâ tragœdiâ Illustrissimus Tyllius aliquantisper illic substitit, vix ipse suis oculis credens, tam nobilem urbem, nulli illuc usque hosti subditam à se suisque in potestatem Imperatoris esse reductam.

Postquam verò tot funeribus piè parentasset, victoriarumque Auctori Deo debitas laudes dixisset, in Saxoniam commigravit, ut fidem Ducis Saxoniæ probaret: quem ut in Cæsaris jussa nutare animadvertit, hinc inde levibus velitationibus aggressus, ad fraudes et dissimulationes adegit. Simulabat enim mirari se cur velut hostis impeteretur à Cæsareano milite, cum in Cæsarem nullum unquam militem eduxisset, eum verò militem quem penes se haberet, non in Imperii Imperatorisque excidium, sed ad sui suorumque incolumitatem conservandam conscriptum esse: quâ quidem in sententiâ perstitit quoad Suecorum Rex intercepto ad Oderam Francofurto in subsidium approperaret. Hîc

Tyllius demum intelligens quàm vanis illuc usque spebus lactatus esset, ad Lipsiam exercitum admovit, urbemque (citra arcem tamen) subegit. Interea Saxo conjunctis cum Sueco armis, quod diu tectum sub pectore foverat odium, uno impetu in Cæsarem et Cæsareanos evomuit, instructaque acie, in latissimâ circa Lipsiam planitie adversarios in prælium invitavit. Quid hîc faceret masculus Tyllii miles, pugnam detrectare tot victoriis clarus sine famæ injuriâ non poterat, decertare cum duplici hoste ne cordatissimi quidem Herculis esse probè videbat, opponere tamen signa sua hostilibus maluit quàm metum prodere, coactis igitur in cumulum agminibus, fidenter hostem aggreditur. Fit prælium, præludunt majora utrimque tormenta bellica. Cæsariani dum fortè pluribus victoriis contra Daniæ Regem, Comitem Palatinum, et Mansfeldium, aliosque Imperii hostes se plus efferunt, quàm plus erat, victorias alias partas fœdissimâ strage miserandum in modum commaculârunt. Discite milites, alienâ clade docti, nusquam hostem quantumvis imbellem esse aspernandum, induit nonnunquam trepidans etiam damula audaciam, et in adversarios insultum parat, ut si qua ipsa vitæ discrimen evadere nequeat, in eandem saltem perniciem simul hostem impellat. Ac licet prima pugnæ auspicia Imperatoriis copiis favissent hostisque gravi strage acceptâ cederet, ubi tamen vidit se temerè contemptum, militemque Cæsareum partim prædæ partim quieti intentum, revocat in prælium animos, nostrosque incautiores, nec tale quid cogitantes opprimit, fœdèque fundit. Hîc dum animosus Cæsarianorum Ductor Tyllius, in primâ acie obequitat, suosque in hostem quâ verso quâ facto animat, globulo plumbeo graviter sauciatur, vidensque hostilia prævalere arma, honestam fugam ulteriori militum cladi præposuit, relictisque post se tormentis impedimentisque omnibus in tutiora se loca transtulit. Contigit hæc in opina clades aliàs semper Victori hostium Tyllio anno partæ salutis supra sesquimillesimum centesimo tricesimo primo, mensis Augusti die sexto decimo.

Hâc victoriâ uterque hostis erectior agmina bipartito dividit. Et Gustavus quidem suum militem per Misniam in Franconiam ac postea in Archiepiscopatum Moguntinensem duxit, ubi veluti desperatis omnibus Principes fugam arripuêre, relictâ opimâ hosti prædâ, quam amico

ante militi in stipendia negaverant, simulque munitiones urbesque fortissimas, solo auro argentoque instructas sine milite fœdissimè destituêre. Dux verò Saxoniæ cum suo exercitu in Bohemiam movens bonam ejus partem cum nobilissimis urbibus et arcibus Brixâ, Egrâ, Elenbogen, Brandusio, ipsoque Bohemiæ capite Pragâ victoriosis armis suis subjecit. Fuit hoc tantorum in Germaniâ calamitatum primum exordium, quod ex solâ armorum præcipitatione natum, in sævissimas miserias excrevit. Si enim Cæsariani sustentare voluissent prælium, quoad Comes de Tieffenbach et Generalis Aldringer uterque cum suis copiis accessisset, illuc res Imperii nunquam descendissent. Sed ita erat in fatis.

Hæc dum ad Lipsiam aguntur Tieffenbach Silesiâ excedit per Lusatiam, et cum tribus millibus selectorum militum occupat Gôrlitz, Sittau, et Bautzen civitates Saxoni duci subjectas, fecissetque ulteriores progressus, nisi insperatâ Tyllii clade perculsus viam in Bohemiam relegere fuisset coactus. Itaque cum copiis suis equo-pedestribus Lymburgensem civitatem ingreditur. Est Lymburgum urbs omnino venustissima, duplici muro cincta, quam circumquaque Albis allabitur. Huc Saxonicæ copiæ decem millia militum magnis passibus contendunt, citerioremque Albis ripam insident, eo loco quo ponte ligneo fluvius insternitur. Quoniam vero Saxonicum exercitum à Cæsariano flumen dividebat, Comes de Tieffenbach aditum pontis occupandum ratus, quo Saxo ne in ulteriorem ripam suos exponeret: mittit igitur cum legione Hybernorum Dominum Butlerum, qui tumultuario opere propugnacula turriculasque humiliores excitat. Quod dum vident hostes, quam mox magnis aggrediuntur animis dictam legionem, sed haud minoribus repelluntur. Erexerat Jacobus in primo hujus pontis aditu propugnaculum, parvum id quidem, sed egregiè omni bellicâ arte munitum, in quod subsidiarios abdiderat plusculos, quos vetuit sub pœnâ capitis ante exonerare fistulas tormentarias, quam hostis omnis in dictum propugnaculum enixus esset: huc dum Saxones multo cum ardore concurrunt, nil tâle metuentes, semel iterumque maximâ cum clade repelluntur. Quia tamen impetus adversariæ partis invalescebat, coacti sunt Butleriani desertâ statione pontem transire, quem post se partim demoliti

sunt, partim igne injecto exusserunt. Hinc hostis ultimum capiendæ urbs medium ignitos globos in civitatem ejaculatus est, eo successu, ut urbs variis in partibus accensa, bonam partem conflagrârit. Nec tamen vel sic in deditionem cogere potuit, solutâ itaque obsidione multâ suorum clade aliò commigravit.

Butlerus autem post multa in servitio Cæsaris obsequia præstita, malevolorum retulit odium, (nec mirum cum virtus semper æmulos pariat) quibus tamen ut se liberaret, deposuit militiam Germanicam et in Poloniam postliminio reversus est, virtutemque suam contra Moscovitas (qui tum Polonos bellis lacessebant) exeruit.

Hoc eodem tempore Albertus de Wallenstein Generalissimi titulum adeptus est; ut suo loco pluribus exponetur.

CAPUT III.

De Progressu Gustavi Adolphi Suecorum Regis in Imperium.

PARTA ad Lipsiam nobili victoriâ fusisque Cæsarianis copiis, in ulteriorem Germaniam promovit Gustavus Adolphus Suecorum Rex; transitoque Würceburgi Mœno, Francofurdiam aggressus, nec magnâ operâ in deditionem accepit. Dein Moguntiam excurrens intra pauculos dies, præsidii rerumque omnium ad diuturnam obsidionem sustinendum necessariarum defectu, sibi subjecit; sicut et alias quasdam civitates, quas liberas seu Imperiales vocitant. Unde facilis ei per Ducatum Wirtenbergensem in Sueviam patuit aditus. Mox Donavverdæ Danubium ponte navali stravit. Est Danubius fluviorum totius ferè Germaniæ princeps, et præter aliorum fluminum

ordinem contrario fluxu ex occidente in orientem labitur; ducens scaturiginem primam ex Arnoba monte, in Herciniâ Sylvâ propè pagum Donesing sito, allabiturque nobilissimas Bavariæ et Austriæ civitates, sibi semper cognominis, quoad se exonerans in Illiricum nomen mutat, Isterque dicitur. Hunc dum Suecus trajicere cum milite sibi subdito omnibus viribus connititur, ex adversâ pontis parte oppositas Tyllii phalanges fortiter trajectum ipsius viginti quatuor horis perhibentes animadvertit, quoad tandem pilis plumbeis ultrò citroque emissis fortissimum legionum Cæsarianorum Ductorem Tyllium, lethali vulnere stravit, ex quo non multo post Ingolstadium delatus animam Deo reddidit, atque æternam post se memoriam, tot hostium victor, apud seram posteritatem reliquit. Sublato campi ductore, facile est vel conjecturâ assequi, quantâ celeritate se ejus exercitus in tutiora loca receperit, quem non segniter insecutus hostis, totam latè Bavariam infestavit, injectoque igne pagos, oppida ac urbes exurendo; sacras Deo divisque ædes, monasteria virorum, fœminarumque Parthenones depopulando, sacerdotes et religiosos miserum in modum mactando, Deo devotas virgines sacrilegè incestando, tandem Ingolstadio omnem exercitum suum admovit; qui tunc munitioni illi cum potestate præerant, haud multum ab hoste discedebant, cui etiam eam tradidissent omni bellici apparatus munitionesque genere instructissimam, nisi tempori fraus fidelioribus quibusdam Ducibus detecta fuisset; conjecti sunt in vincula proditores, ex quibus quidam Brussiæ Comes de Farensbach, qui cum Suecis colluserat. Latebat tunc hostem de dolis detectis, cum urbi ipse approximat, portasque consulto patentes ingreditur, sed mox à disposito Cæsariano milite quinque vel sex millia capitum nil tale opinantium sternuntur. Sed et ipse Gustavus Adolphus Suecorum Rex capitis periculum adiit, dum enim proprior urbem mœnia speculatur, globus ex urbe libratus, in caput equi, qui Regem vehebat, impingitur. Quo quidem periculo perculsus soluisse obsidionem quantocyus putatur.

Hoc eodem anno MDCXXXII. Generalissimus Cæsarianarum copiarum, numerosissimum militem in campum eduxit, civitatemque Pragensem Imperio reddidit, idque triduo ante Pentecostes; pulsis dein totâ Bohemiâ hostilibus copiis, in superiorem Palatinatum com-

migravit, ubi se Fridlando conjunxit Serenissimus Bavariæ Dux Maximilianus, cum selectissimo exercitu. Habebat Wallensteinius in comitatu esseda duo, quæ adeo uniformibus trahebantur equis, ut ne minimâ pilorum labe à se mutuo distinguerentur: equi potissimam partem candidi erant, nisi quod candorem nigræ hinc inde maculæ venustissimè confundebant. Horum alterum ipse Dux insidens, Bojariæ Principi una cum cohorte cataphractorum, centuriâ equitum selectorum, et turmâ equopedestrium, quos Dragones vocant, et agmine satellitii obviam processit, consiliaque de modo obsistendi hosti contulit. Tum contra Suecos jam suis viribus diffisos, et ad montem Noricum abscedere cogitantes, castra moverunt, ubi continuis velitationibus sese lacessiverunt, quæ utrique parti multo sanguine steterunt. Hic cum Nobilissimi tres exercitus ob annonæ difficultates diu subsistere non possent, Sueci, ut se periculis eximerent, omnia ad conflictum dolosè disposuerunt ne fuga, quam in proximam vesperam meditabantur, adversariis innotesceret. Totum dein diem, aliis atque aliis contra Cæsarianos emissis, velut præludia pugnæ dederunt, eaque in noctem suæ fugæ idoneam produxerunt: sub noctem verò intempestam Norimbergâ per densam sylvam clam ad Saxones moverunt. Postero diluculo ut nostri se lusos animadvertêre sine morâ ad hostem prosequendum signa tollunt, ac Lipsiam versus abscedunt, quo ut ventum est Wallenstein prælium Gustavo obtulit, ratus satius esse de summâ rei confligere, quam tot terras ad mendicitatem cogere, totque millia hominum fame sitique conficere. Consensit quidem hostis in conflictum, sed cum Cæsaris militem sibi superiorem probè nosset, noctu iterum sub silentio signa ad quinque milliaria isthinc protulit. Quâ fraude Wallenstein animosior, exercitum suum tripartito divisit, cujus partem unam Pappenheimio, alteram Holckio tradidit ducendam, tertiam denique secum retinuit, de hoc ut per exploratores certior, redditus est Gustavus, contra Wallensteinium ivit: de Regis contra se adventu Wallenstein à rustico doctus, totam noctem cum exercitu ad conflictum ordinato, vigilem exegit, simulque evestigio Pappenheimium in succursum adesse jussit, qui nil cunctatus adfuit prælio jam cepto, nec morâ cum equitatu hostem et ipse Pappenheim aggreditur tanto impetu, ut præter cladem adver-

sariis illatam ipsum etiam Sueciæ Regem straverit, qui quidem non inultus cadere voluit, quandoquidem et ipsus Pappenheim eodem prælio fusus occisusque est. Ita uno eodemque prælio duo fortissimorum ducum, quorum similes nescio an Germania toto retro belli tempore habuerit, fatis concesserunt. Regium cadaver Suecis Scotisque quantumvis obnitentibus Cæsarianis è prælii loco sublatum est: totoque reliquo die fortissimè utrimque dimicatum, ambiguo diu marte, quoad denique Pappenheimii peditatus cum nocte accedens pro Cæsareanis litem diremit, integra agmina Suecorum ut in loco prælii steterant, fusa sunt, reliqui fugati. In tenebris itaque discessum est utrinque, relictis tormentis majoribus ita ambiguâ victoriâ, ut neutra pars sciret victorne an victa esset.

Ego circa hæc tempora per Poloniam, Daniam, et Nortwegiam in Iberniam contendi. Quo in itinere cum Poloniam transirem, mirabile mihi portentum obtigit videndum. Erat crucifixi Christi simulacrum more Christiano et Catholico erectum, non procul à pago Grudin, in cujus caput Suecicus furor gladio, seu ut alii, securi sævierat, ex quo vulnere etiam tum recentissimus scaturiebat sanguis, qui hodie etiamnum manare dicitur: hoc, excita miracula Judæa mulier, surda, et muta, plena spe optimâ, contendit, integramque inde sanitatem retulit. Hoc ego ipse oculatus testis coram Deo verissimum adstruo.

CAPUT IV.

De nostro ex Iberniâ per Britanniam in Germaniam Itinere.

PLUSCULI olim Iberniæ Insulam variis commentariis illustrârunt, unde longiore hoc loco discursu haud opus: illuc curiosum lectorem, qui plura nosse desiderat, remitto, hæc obiter nobis insinuasse sufficiant. Ibernia olim ab Himeco seu Hibero Galhelis et Scotæ (unde Scotia nomen sortita est) filio, dicta creditur, vel, quod vero similius, ab Iërnâ. Divisâque anno post Christum natum trecentesimo sexagesimo in quatuor partes seu provincias sive ducatus, qui hodie quatuor archiepiscopatus appellari videntur. Fidem orthodoxam recepit anno post parientem Virginem quadringentesimo trigesimo tertio. Hâc in Insulâ visuntur quæ omnem propè fidem humanam excedunt, nisi etiam nunc hodie evidentissima extarent monumenta, quæ ipsemet coram oculis usurpavi.

In Ultoniâ, insulæ hujus parte, lacus Niachensis est, in quem si palum figas ligneum (mirabile visu) eâ parte quâ terræ inhæret in ferrum quantocyus abit, altera quæ aquis alluitur lapidescit, reliqua lignea manet ut ante fuerat. Visitur non procul inde et alia insula in ducatu Momoniæ comitatu Typerariensi, in quâ nemo unquam moritur, et licet illic morborum vis homines affligat, nunquam tamen ad mortem deducit, quam diu inibi detinentur, unde Viventium Insula vocitatur. Hanc etiam insulam ego ipse vidi. Ibidem spectare est et aliam insulam, in qua mortuorum cadavera sub terrâ nec tabe nec alio quovis modo resolvuntur, unde post annos plurimos omnis retro posteritatis avi, proavi, majoresque universi clarissimè distingui possunt. Non procul inde alia monstratur insula ubi prætervolantes aviculæ, virtutem volatus perdunt, adeo ut nisi aliò efferantur, alarum remigio uti nequeant;

solent hujus insulæ viciniores accolæ, quotannis hinc gregatim omnis generis aviculas scaphis ad exteros deportare. Fontem quoque ajunt esse in comitatu Cilkinensi, ducatus Lageniæ propè territorium Domini Comerfort, qui fluxum refluxumque intra viginti quatuor horas patitur. Portenta omnia excedit Purgatorium quod S. Patritii nuncupatur; est que antrum seu specus aquis seu lacu circundatus, in provincia Ultoniæ, in quem peregrini ante sceleribus expiati, ac sacro epulo muniti ingrediuntur, illicque viginti quatuor horis orationi et vigiliis incumbunt ac sæpe miserabiles ejulatus, ferarum etiam clamores audiuntur, videnturque multa quæ vix verbis explicari queant.

Est cæteroque Iberniæ insula omni fructus genere fœta, et ab aëris temperamento saluberrima, omnibus venenosis animalibus etiam aliunde illatis mortifera. Incolæ ab liberalitate educationis et morum commendati; nisi quod bonorum suorum sint prodigi, et gloriæ appetentissimi, qui licet literis non ita exculti sunt, in fide tamen orthodoxa firmi et stabiles, exterorum et maximè virorum Ecclesiasticorum amantes, ex Angelorum commercio dedocti sunt pristinam illam Barbariem, quam S. Bernardus Clarævallis Abbas in vita Malachiæ Ultoniensibus exprobrat dicens, sicut piscis in mari non sapit salem, ita Malachias inter Barbaros (id est Ultonienses, inter quos Archiepiscopus Ecclesiam rexit) nullam Barbariem traxit. Est etiam hâc in Insulâ multa varietas fontium, lacuum, fluviorum, montium quoque et camporum planissimorum. Conseruntur inibi horti, pomaria, viridaria, civitates quoque nobiles ad omnem elegantiam extructæ reperiuntur. Putabant ex antiquioribus quondam scriptoribus in Iberniâ perdices non reperiri, sed nec carpiones, cum tamen hodie iis sit refertissima, ut videre est in nobilissimâ Illustrissmi Comitis Richardi Boye piscinâ ubi carpionum propè infinitus est numerus; non tamen abnuerim carpiones ab Anglis primum in Iberniam esse illatos: reliqua hujus terræ bona brevitatis memor non attingo, sed aliorum prolixioribus historiis exequenda relinquo. Nunc ad iter meum revertor.

Dicto igitur vale amicorum integerrimus Vaterformiam abii. Hæc civitas à numerosâ populi multitudine, quàm mœniorum ambitu, potius est commendanda, quæ ut in fide orthodoxâ est fervens, ita virorum

doctrinâ et sanctitate conspicuorum ferax, neque enim orbis est angulus in quem ejus virtutis gloria non penetrârit. Hinc ad passagium contendi ubi sex assium precio sat lautè die integro vivitur, unde conscensâ naviculâ in Angliam solvi, et primo Mimertum, tum Bristonem amplam civitatem emporiumque nobile attigi, mox prætervectus Mersfildam, Redenam, Wengeriam, Londinum civitatem à commerciis et famâ notissimam veni, in quâ præter celeberrima ædificia tam sacra quàm prophana vidi templum, honori S. Pauli erectum, cui nescio an simile usquam viderim, crassissimis enim columnis ad prodigium incubat, tectumque plumbi laminâ stratum, altissimè exsurgit. Instauratum est hoc templum Regis hodierni sumptibus. Cæterum civitas celebri fluvio alluitur in quem fluxus et refluxus est maris, unde navigiorum opulentissimis mercibus oneratorum plurima illuc ducitur copia. Imminet fluvio immani opere et sumptu pons lapideus, in quo officinæ mercatoriæ visendâ serie erectæ sunt. Ostenditur quoque hâc in urbe turris vastissima, quæ undique aquis alluitur, circum quam feræ discurrunt exterorum populorum rariores, et meo quidem tempore istic videre erat, tres leones, duos pardos, felem Indicam quæ quantitate canem nostratem æquabat. Lupum insuper unum extra quem tota Anglia nullum ferre dicitur. Duas præterea aquilas, nigram unam, alteram candidam. Vidi quoque hâc in urbe Telonium nobile in quo mercatorum illuc appellentium causæ seu controversiæ ratione navigationis exortæ deciduntur. Præsident hìc quatuor equestris ordinis viri non minus strenui quàm docti, quorum arbitrio omnia relinquuntur definienda. Quisquis Londino solvere aliò desiderat syngrapham horum judicum sigillo munitam habeat necesse est, quam inquisitoribus postea in Gravesin exhibeat. Solent hoc loco omnes advenas severissimè examinare de fidei controversiis, et juramento adigere quod Angliarum Regem caput Ecclesiæ Anglicanæ agnoscant. Sed facilè est Catholico invenire, pseudolum, qui juramento præstito syngrapham sibi vendat, quâ tutus libere à portu solvit. Vidi quoque antiqui operis Basilicam, Westmonasterium appellant, in quâ Regum sepulturæ visuntur et epitaphia sumptu regio fabrefacta. Chorus interior Cathedram exhibet super quam Reges, Diademate imposito, inaugurantur. Supra eam ex vin-

culo ferreo dependet tabella, cum hâc epigraphe,

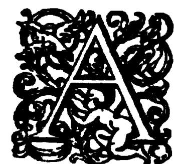
Ni fallat fatum, Scoti, quocunque locatum, &c.

Quam Fergutius primus Scotiæ Rex ex Iberniâ in Scotiam transtulit, hinc post modum in Angliam ablata est. Propè dictum chorum locus spectatur in quo Regum icones ita ad vivum expressæ reservantur, ut propè spirare in mutâ tabulâ videantur. Regias ædes templo vicinas Aulam Candidam nominant, ubi quot diebus magnificæ extruuntur epulæ, ad quas liberrimè omnibus magnatibus tam exteris quam inquilinis accumbere integrum est. Hinc Gravesin navigavi exhibitaque syngraphâ meâ mox ad aliam navim transii, cui cum contrarius esset ventus, non nisi post viginti quatuor dies Hamburgi appuli. Hamburgo postea Lubecam cursum navigationis direximus, civitatem non minus elegantem quam ab omni munitionis genere contra hostiles impetus munitam marique Balthico injectam, ubi continua est abeuntium adventantiumque navigiorum vicissitudo.

CAPUT V.

De Itinere meo Gedanium versus.

AD ripam Maris Balthici dum commodum ulterius promovendi expecto opportunitatem, duæ facilè labuntur hebdomades antequam Gedaniam solvere possem. Conscensâ tandem navi adversis ventis et tempestatis vi variè jactatus sum, sed cum procedendi non esset modus, anchoræ haud citra periculum jactæ sunt. Tempestas enim sæva ipsis viginti quatuor horis nos dirum in modum ita exagitavit, ut scaphæ à prætoriâ resecandæ fuerint. Mitius tamen in nos quàm

alios hæc procella detonuit, quæ quidem alibi naves plusculas fluctibus involuit. Hîc igitur dum nos inter mortis vitæque spem dubiam subsistimus, maris Domitori fluctuumque Induperatori supplices fimus, qui pro infinitâ suâ misericordiâ mortis nos faucibus clementissimè ereptos incolumes tandem in Gedanensem portum sæpe diuque desideratum Regique Poloniæ subjectum exposuit.

Hâc eâdem tempestate ex Lipstadianis Danorum Regi subditis interiêre hominum triginta millia, unà cum civitatis Lipstadianæ medietate, nec etiam Hamburgensibus institoribus pepercit, quibus immania damna intulit.

Gedaniæ diverti apud viros religiosos, qui à S. Dominico, primo eorum fundatore, nomen habent: inter hos reperi patrem unum Hispanum, hominem in paucis mansuetum et humanum, qui mihi retulit, se quoque à dictâ tempestate cum comite suo (erat is Hispaniarum Regis Legatus) deprehensum, vix aut ne vix quidem, idque ope magnæ Matris Virginis Stellæ maris, procellæ impetum evasisse. Hic enim, cum alterius sectæ viri religiosiores qui eâdem navi vehebantur, ad solennem decantandi psalmos suos consuetudinem in unum locum confluxissent Hispanos ad comprecationem venerationemque Matris misericordiæ adhortatus est, cujus benigno favore omnino putabat navem salvam in tutum evasisse. Fiebant tunc fortè hoc in monasterio exequiæ, seu justa funebria Nobili cuidam Polono, Regi olim à cubiculis (quibus ipse etiam Hispaniæ Legatus intererat) hoc ferè ritu. In medio chori cœnotaphium (castrum doloris vocitant) erectum erat, quatuor innixum postibus, ac undique instratum lugubri panno, ac vario emblemate natalitiorum insignium affabre illusum; circumstabant in argenteis candelabris tædæ mortuales, lampadesque plurimæ dubium lumen affulgebant, ad aram pullâ instratam veste Achimandrita quidam vir imprimis gravis, faciebat qui cum ad Evangelii lectionem pervenisset, tantisper substitit dum pro concione encomia seu laudes defuncti dicerentur. A concione, sacro præsentes hanc ad oblationem (offertorium communiter dicunt) tenuêre processionem. Mœsta imprimis vidua, comitata duabus nobilibus fœminis, cum suâ sobole et famulari comitatu primum ducebat agmen, singulæ nobilem quendam heroëm

ductorem ad latus habebant, vestiebantur omnes nigris, defluente ex capite in totum corpus crassioris fili telâ, quâ se ita involvebant, ut vix oris nariumque extremitates apparerent. Ad altare ubi ventum est, aræ libarunt osculum, simulque ex disco, quod nobilis quidam manu protendebat accepto numismate ante altare obtulerunt. Hos eodem ritu sequebantur quotquot funebri pompæ intererant tam viri quam mulieres, nobiles seu ignobiles dispari tamen è panno pro conditione cujusque vestimento. Ventum erat ad sacram Dominici corporis in Eucharistiâ exhibitionem, cum ecce tantus in templo sese secundum genas et vultum verberantium, in memoriam tristis alapæ, à Christo olim in passione perpessæ, oritur fragor, ut prope, inusitato perculsus ritu, extra me raperer. Sacro tandem finito, vespillones nigris penitus obvoluti saccis defunctum ad sepulturam detulêre: absolutâ sepulturâ in medio Ecclesiæ omnibus ad funus comitibus solennes sunt actæ gratiæ, atque ita singuli domum dimissi, rediêrunt.

CAPUT VI.

Rationem Itineris nostri ex Poloniâ in Germaniam ostendit.

DIE vicesimâ nonâ Octobris Gedaniâ discessi, et Turroniam trium dierum spacio veni, illic in S. Dominici Conventu divertens à Reverendo Patre Valentino Foldin illius familiæ Antistite perhumaniter sum acceptus, et aliquot dierum spacio benignissimè habitus, inde Posnaniam iter institui, iterumque in D. Dominici Monasterium hospitio sum receptus, atque à R. P. Alberto Margonio plurimum humanitatis expertus sum. Degebant simul istic septuaginta religiosi, qui ut votis, ita animis admodum erant con-

cordes. Post sex dierum commorationem, pactus sum cum aurigis Posnaniensibus, ut me in comitatu suo Uratislaviam deducerent, quod sanctè se facturos polliciti sunt, sed parum albâ fide præstiterunt: vix enim Crotosinum oppidum in Silesiæ confinibus situm attigeramus, cum ipsi vino effervescente, in saltationes et tripudia, præeunte tibicine, abierunt, et mox me nil minus cogitantem scommatibus dicteriisque indecentibus impetivêre, cavillantes literas quas à Posnaniensi Senatu in salvum conductum acceperam, non esse nisi supposititia Jesuitarum commenta, nec imposterum valere. Quid hìc agerem in hostili terrâ expositus, et undique Saxonicis Suedicisque copiis non procul inde absentibus circumcinctus, quibus me tradere aurigæ minitabantur? Suaviter quidem eâ nocte dissimulandum, et patiente silentio sales parum salsos perferendos esse ratus, omnia in sequens diluculum distuli. Postero igitur manè continuo accessi loci præfectum peramicè postulans ut mihi consilio auxilioque succurreret. Hic meam sortem miseratus, aurigas ad se accersitos, convocat, et ut varias ultrò citroque accusationes excusationesque audiêrat, fidejussorem ante discessum sibi constitui aurigis imperat, qui sponderet quod me indemnem Uratislaviam sine injuriâ essent deducturi, quem ubi dederunt, sine morâ discessum est. In viâ varia variorum fuit conjectura et suspicio, sacerdotem me non mercatorem, quem simulabam, esse, quod tamen aurigæ constanter negabant. Interea appropiamus portis Uratislaviensibus, ubi de conditione singulorum, et patriâ, causisque itineris singulis respondendum fuit, ad me venit ut quæstio, produxi literas salvi conductus mei, ex quibus ut cognoverunt, me mercaturam exercere, de mercium genere inquisivêre, ego haleces magno impendio illuc deduxisse aiebam, dum verò literæ nostræ ad Gubernatorem, deferuntur, deducimur ad forum ut currus nostros halecibus exoneraremus, volebam hìc aurigis meis valefacere, cum ecce tibi novam mihi de vecturæ precio litem intentant, triplicatam à me exigentes mercedem, quam nisi penderem, proditionem minitabantur. Factum id reor ideo, quia cum in singula capita introeuntia et exeuntia portas Uratislavienses, Grossus exigeretur, ut stipendia militi commodius solvi possent, in immensum ascendebat vecturarum telonium. Itaque cum non omnino

à me exigi iniquum viderem, satisdedi omnibus et bonâ cum pace abivi ad Patres Dominicanos, quorum tres istic vitam ægrè trahebant, ob alimoniæ parcitatem, cujus defectu quinque jam ex eorum contubernio socii fame obierant. Civitas porro Uratislaviensis munitissima est, quam circumlabitur Odera. In eâ tunc præsidium alebatur Saxonicum, in quo locum tenens Colonelli Catholica profitebatur sacra, cujus auxilio cum Tympanista Olam, quatuor milliaribus Uratislaviâ distantem, deductus sum. Erant Olæ præsidiarii Cæsarei, quorum Colonellus Dominus Georgius Rostock Cæsari fidissimus, ut de meo adventu audivit, cymbâ per aquam transmitti fecit et serâ nocte in urbem apertis portis admisit. Urbs hæc potissimâ ex parte incendio absumpta est, arcem habet munitissimam, quam ipse tribunus inde oriundus egregie munivit, et pro Cæsare contra Saxoniæ Ducem illius loci Dominum pertinaciter tenuit multo tempore, obtrectatoribus infidelitatis sibi notam impingentibus respondens, se Domino suo (Saxoni) fidelissimè servivisse, quamdiu pro Cæsare stetisset, quando verò ab eo defecisset, se contra ipsum non minore audaciâ facturum. Hinc ego, cum aliquot diebus quievissem, cum salvo militum conductu Nyssam ad Perillustrem Dominum Joannem Wanglerum Generalem vigiliarum præfectum equitatus peditatusque per Silesiam recto itinere discessi, à quo amicè tractatus, post denûm dierum intervallum ad filium ejus ejusdem nominis missus sum. Hyemabat ille tunc fortè in Bohemiæ finibus, eratque miles quidem ætate, ut apparebat, juvenis, sed prudentiâ, et rerum militarium non minus quàm linguarum peritiâ sanè perquam egregius, pusillo quidem corpore, sed spiritu supra staturam erecto. Erat cum ipso Colonellus Equitum Olfeldt dictus, ex Daniâ oriundus, Cæsari plurimùm addictus, et plurimâ laude dignissimus, nisi liberalior Bacchus, cui erat plus nimio addictus, fidei ejus labem aspersisset. Quam incolebant urbem, ad decorem multumque luxum erat erecta, nusquam putem majorem vilitatem annonæ belli tempore me videsse, quam hoc loci. Sed et rustici Bohemiæ totius tam dicebantur tunc Cæsari obsequentes et subditi, ut milites ultro citroque comeantes pagis exciperent humaniter et lautè tractarent, imò abeuntibus ducatum ad tempus horæ unius alteriusque per expeditiora itinera

præstarent; horum ego ipse ductu ad Dominum Colonellum Guilielmum Gall Ibernum perveni, atque cum eo natalem Domini celebravi, inde postea Pragam ad Dominum Colonellum Jacobum Gordon deductus sum. Est Praga civitas Augusta et Bohemiæ totius Metropolis, quadripartito divisa, in parvam (ut vocant) partem, in Antiquam, Novam et Judæorum civitatem. Saluberrimo loco sita est, à Moldâ alluitur, quæ se non procul à Pragâ in Albim exonerat. Monti vicino incubat arx visendæ pulchritudinis, ex qua totus urbis ambitus quâ latè patet circumspici commodè potest: ex unâ arcis parte porticus spectatur longa et ampla per quam Reges ad templum vicinum commeare consueverunt, ex alterâ pons ligneus per quem in hortum datur transitus; in subjectis ponti foveis ferarum visitur multitudo magno oculorum ludibrio. Vidi Pragæ locum in quo S. Wenceslaus Bohemorum Rex Drahomiræ matris suæ fraudibus et consiliis pro justitiâ et fide mortem oppetiit; sed et illîc vestigia extant ubi mater vindictæ divinæ experta est justissimam ultionem, quam terra dehiscens vivam cum animâ simul et corpore abripuit. Hinc quarto Januarii die discessi ut sequens caput ostendet.

CAPUT VII.

Commigratio mea ad Butlerum.

SOL medium cœli attigerat cum Pragâ exii, comitabar Polonum Nobilem, qui levandis viæ molestiis jumento me juvit. Cum Jeclitum attigimus lautè quidem ab hospite sumus habiti, sed ob aquæ penuriam multum perpessi sumus, quoniam omnes fontes asperrimo frigore congelaverant. Fertiliorem Bohemiam nunquam aliàs vidi, maximè post duplicem ab hoste et Cæsare direptionem, et indige-

narum partim gladio partim lue dissipationem: omnis campus; quâ latè oculus spectare poterat, frumentis virebat. Est cæteroqui etiam Bohemia ligni ferax, alit ferarum tam sylvestrium quàm domesticarum et piscium quoque indicibilem quantitatem. Hinc bene pasti Egram perreximus, civitatem non quidem usque adeo vastam, sed abunde munitam. Prandium sumpsimus apud Vice-Colonellum eo in conclavi in quo postea Wallensteinicæ proditionis complices, meritas proditioribus pœnas miserandâ morte luerunt; de quo suo loco. Inde Cronacum deductus sum. Est vero Cronach munitio ad Episcopum Bambergensem spectans, non tam situ loci, quàm animosâ incolarum fortitudine munita, qui iterum ac sæpius obsessi, à præcipuis Suedicæ militiæ Ducibus, expugnari nunquam nec minis nec pollicitationibus potuêre, quantumvis ipse Dux Wimarius (quantus miles quis non novit?) aliique Duces optimi eam potentibus armis infestarent. Gerunt istic pro palliis mulieres lineam penulam candidam vario limbo illustratam, qua circum humerum utrumque amictæ solennioribus Paschæ, Pentecostes, Natalis Domini diebus sacro epulo accumbunt, majori ferè numero quàm devotione, pauci enim debitam Sacramento reverentiam religionemque præstant, ut primum etenim sacro pasti ferculo plerique templo exeunt, non secus ac si prophanam mensam delibassent. Præfectus arcis quæ urbi finitima est, aliquantum, quàm urbs munitior, ad prandium nos accersivit et honorificé juxta et humaniter habuit; inter pocula varii de rebus bellicis discursus sunt habiti, inter alia ad Ecclesiastica beneficia devoluti sumus, intelleximusque non sine admiratione, nonnulla beneficia esse quæ quotannis decem, imo viginti Imperialium millia beneficiato præstent. Hinc gratiis de more Domino loci factis, Neostadium contendimus iter, ac variis oppidis transitis Fuldam tandem attigimus. Civitas hæc Abbati (qui Romani Imperii est Princeps) subditur. Tota illa circum patria multâ premebatur fame, non tantum à militum varié infestantium hostili amicoque incursu vastata, sed et à gliribus campestribus, qui segeti magno erant incommodo, depopulabatur, qui magnam frumenti vim subterraneis specubus sub tempus messis congesserant, quo victum in futuram hyemem parabant; rustici sæpius terram effodientes, integros

modios reperiebant. Asschaffenburgum postea perreximus. Civitas hæc Electori et Archiepiscopo Moguntino paret, eam tenebat tunc Marschallus campi Mansfeldius cum triginta militum selectorum millibus, erat verò illic tanta victus penuria, ut etiam personæ Ecclesiasticæ esuriali tempore vetitisque diebus ad esum carnium compellerentur, quas tamen perraro obtinebant. Vidimus hîc arcem Episcopacem regio fastu, et magnificentiâ exstructam; hæc quatuor in quadrangulo turres complectebatur, mirâ ad simmetriam architectonicam elegantiâ erectas: cætera arx nobilissimis conclavibus ornata nitebat. Non hîc tangam dolia portentosæ amplitudinis vino optimo plena, quorum quædam quadraginta et quinquaginta plaustrorum erant capacia; hæc passim apud Germanos obvia sunt, nec apud illos multam pariunt admirationem. Wertham dehinc abii, ac postea vario viarum anfractu Heilbrunnam, civitatem omni munitionis et commeatus genere instructissimam. In ejus foro exposita erant quadraginta quatuor stupendæ magnitudinis tormenta bellica, decemque vexilla militaria nuper Gallis Philippoburgi erepta. Ad hanc urbem Sueci integro anno laborarunt, ut eam sibi subderent, quam Cæsariani quatuor horarum spacio sibi subjecerunt; tantum est militem habere fidelem et ad servitia Domini sui promptum. Hîc operam suam ante alios probavit Dominus Jacobus Gordon Capitaneus ex nobilissimâ Scotorum prosapiâ oriundus, qui manipulum equo pedestrium militum tunc temporis ducebat. Nobili illi familiæ apud omnem posteritatem laudi ducetur, quod inter præcipuos etiam Imperii status Cæsari fidelissimè et constanter serviverit: ex eâdem propagine tunc erat unus Colonellus, Vice Colonelli seu locum tenentes duo, præfectus vigiliarum unus et hic Capitaneus cujus laus omni retro posteritati erit memoranda Hinc Luneburgum commigravi, ubi Vice Generalis Gallas arcem tenebat exacto inde Duce potentissimo, eo quod in Cæsarem contra omne jus fasque arma sumpsisset. Inde movi Stuckardium Metropolim Ducatus Wirtenburgensis, ubi tunc fortè hyberna habebat Ferdinandus III. Rex Bohemiæ et Hungariæ potentissimus, atque incolebat arcem Ducis Wirtenbergici sumptuosissimè extructam excultamque: hîc ubi certis nunciis cognovi, Butlerum meum jam

mortuum, atque in Swarrindorp civitatem omni instructu bellico refertissimam esse delatum, eò cursum itineris mei direxi: ubi appuli dictum ducem meum loculo plumbeo obseratum vidi, simulque de mortis genere inquirens intellexi pientissimè omnibus sacris munitum ipsum decessisse. Dolui ut debui vehementer, virum tantis animis pro Cæsare et fide orthodoxâ inclitum, non potuisse obniti mortis decretis: erat is utique vitâ multò longiore dignissimus. Interea tamen dum vixit sibi neutiquam defuit, nam ut famam æternitati, animam cœlo assereret, divitias quas æquissimo Marte masculâ suâ manu inter hostes acquisierat, in pia legata ita fere distribuit. Vicena imperialium millia Patribus Franciscanis quos strictæ observantiæ appellamus legavit, hi Pragæ studiis literarum excoluntur, instruunturque in eum finem, ut quandoque in Iberniam Scotiamve redeant, seque Catholicis confirmandis in fide, vel Hæreticis reducendis ad eandem, sedulo impendant. Ducentos imperiales Domui professæ Societatis Jesu, cui præerat R. P. Guilielmus Lamormain Sacræ Cæsareæ Majestatis Confessarius per modum eleemosynæ transcripsit, R. P. Petro Vadingo Soc. Jesu Iberno et pro tempore Universitatis Pragensis Cancellario trià imperialium millia dari voluit, quas ipse pauperibus Ibernis illuc commeantibus elargiretur. P. Patritio Franciscano, strictam observantiam professo, quingentos imperiales, sicut et alteri cuidam Sacerdoti similiter Iberno totidem. Legaverat et aliis partim sanguine partim amicitiâ junctis, scilicet sorori suæ sex imperialium millia, Vicetribuno suo Walthero Deveroux mille imperiales, aliisque pro affectu et merito. Sed cum hæc ad iter nostrum exigendum parum attineant, aliis exequenda relinquo, ego in instituto itinere meo progredior. Cum optimo meo Domino Butlero viro Cæsari gratissimo et fidissimo non sine magno dolore piè parentassem, ad arcem Wisensteigensem Comiti de Holstein subditam properavi. Detinebatur in eâ Waltherus Deveroux, globulo plumbeo ad Nortlingense prælium secundum crus vulneratus, unà cum mœstissimâ viduâ Butlerianâ, quæ defuncti sui mariti funus paulò post in Bohemiam cum salvo militum conductu secuta est, ac illic ipsi sumptuosissimas fecit exequias.

CAPUT VIII.

Butleri ante Obitum heroica Facta et egregia erga Cæsarem Fides. Maximè verò quæ Francofurti ad Oderam contigêre.

POSTQUAM ex legione Butleri Illustrissimus Tyllius secum abduxit duos militum manipulos, reliqui Francofurti ad Oderam cum Vicetribuno Herberstein relicti, famis et inediæ perpessi sunt plurimum; quibus ut opportunè succurreret Butlerus, comitatus vigiliarum Præfecto ad Tyllium, qui tunc Magdeburgum obsidebat, profectus est, monuitque de periculis, simulque rogavit ut et urbi et militi annonâ succurreretur: interea Gustavus Adolphus Suecorum Rex exercitum suum Francofurti admovet, cum pridie opportunè et dispositione planè divinâ Mareschallus de Tieffenbach ingressus esset, reperissetque in eo præsidio Vice-Mareschallum Thambrougk militem sanè meliori fortunâ dignissimum, Colonellos Behem et Fernamont, quorum exercitus excrescebat ad decem propè millia. Qui ut viderunt Suecorum Regem applicare urbi vires suas, conjunctis animis per urbem circumquaque diviserunt militem suum, in qua partitione Walthero Butler cum legione suâ ultima seu extima contigit pars eaque admodum infirma; cui malo ut provideret, terram in minores aggeres eruit, post quos ex insidiis abdidit Sclopetarios, simulque sub vesperam Colonellum Thambrougk accessit, explicavitque periculum intercipiendæ urbis, nisi illâ nocte, antequam suecus sese effossâ terrâ magis muniret, in ipsum impetum facerent, et virili eruptione ab obsidione deterrerent: infamiam præterea quam ex deditione accepturi essent apertissimè pluribus exposuit; petiit quoque eam sibi expeditionem committi cum quinque equitum, totidemque cataphractorum cohortibus, sanctè promittens se cum bono Deo certo hostem externis internisque

jam ceptis operibus expulsurum. Quæ quidem omnia audita sunt, sed quoniam ipse externus erat cui ea laus ab aliis invidebatur, negârunt id fieri ullâ ratione posse: interim tamen alteri eam curam committunt, qui vix incautior aggressus hostem globulo plumbeo trajicitur, milites verò ipsi comites à Gustavianis circumventi potissimam partem perierunt, pauculis exceptis, qui palabundi cladis nuncii in urbem rediêrunt. Cæsariani in urbe præsidiarii omni metu expertes securè tunc epulabantur, cum Waltherus Butler sese hosti opponere omni conatu annitebatur: nec minori audaciâ assultus dabant Suecorum agmina, quoad tandem tantos animos in Butleriano milite vix capientes, inquirunt, quis Ducum eum locum tam pertinaciter defenderet, cumque Scotos Ibernosque intellexerunt, se suasque machinationes aliò amoverunt. Non stetit tamen hìc oppugnatio: sub quartam enim pomeridianam, cum hostis nostros vino incaluisse plurimo audivisset, animosè alibi conscendendo valla masculos dedit assultus. Aderant isti loco tum forte duæ legiones, quæ cum resistendo pares hosti non essent, ad Butleri opera, desertâ veteri statione recessêre: quos hostesne an amicos esse cum ignoraret Butler, atque à Tribuno Wadt Scoto doceretur, Cæsareanos illos esse, imperavit etiam in ipsos ejaculari, missoque in eorum succursum dicto Tribuno cum manipulo Sclopetariorum, timidos animos ad pugnam revocavit ac hostis impetum non sine adversariorum sanguine viriliter repressit. Sed mox refectis tantisper viribus Suedicæ legiones contra nostros denuo insurrexêre, majoribusque animis pugnantes supradictum Wadium Tribunum longiori vitâ dignissimum melioremque fortunam merentem interemerunt: strato militum ductore in paucis egregio concidêre multorum animi, et cum duabus horis fortissimè restitissent, tandem adversariis viribus cedere coacti sunt. His in assultibus Waltherus ex suis præter jam sæpius nominatum Wadt desideravit Tribunos Barnabam Patrich Ibernum, Dermitium Carthii Ibernum, Hugonium Onel Ibernum, Locumtenentes Grase Ibernum, Thomam Broone Ibernum et Thomam Butler vexilliferum, ipseque Waltherus graviter ictus vix vitam ab instante ferociter hoste asserere potuit. Fugatis in hunc modum Cæsarianis, ad prædas itum est, repereruntque hostes decem in foro plaustra argento facto infectoque,

commeatu etiam et bellico apparatu onusta, quæ omnia unà cum civium bonis intra paucas horas Suedicus exercitus deprædatus est.

His per actis Gustavus cum ad tympani sonum deprædatorem militem à prædâ inhiberi jussisset, et receptui sub pœnâ capitis clangore buccinæ cantari, ad Australem portam lautam instruxit cœnam, cui interesse voluit Waltherum ex vulnere saucium, qui cum pedibus ob sanguinis profusi copiam consistere ægre posset, in hastilia more militari sublatus, ad Regem est deportatus, vix venerat sub conspectum Gustaphi, stricto mucrone rogatus est ab ipsomet Suecorum Rege Juniorne esset an Senior Butlerus, qui cum se Juniorem asservisset; Superi te servant, miles mascule, ait Rex, quod te seniorem esse noluerunt, qui si fuisses hæc tibi obtigisset fortuna, ut Regiâ hac dextrâ cecidisses, humaniter dehinc acceptum regiorum medicorum curæ sollicitè commisit. Interim qui factâ hâc clade ex Cæsarianis copiis partim nando, partim curriculo pontem transmittendo evaserant, magnam Glockoviam petiêrunt, unde Herberstein ad Cæsarem cursores misit, qui culpam cladis et captæ urbis Walthero impingerent, atque hostem ad ipsius stationem irrupisse comminiscerentur. Non latuit illa Waltheri accusatio Jacobum Butlerum, qui ab obsidione Magdeburgensi redux exprobratorias ad Waltherum quam mox scripsit, totam labem et vitium civitatis vi expugnatæ ipsi oggerens, sciret itaque (ait) Walthero respondendum esse Cæsari pro tam infami clade. Non tulit injuriam virilis Waltheri animus, sed arreptis codicillis traductoriis Gustavo legendas exhibuit, qui simul ac luculentum Waltherianæ fortitudinis testimonium expediri jussit, quod et consignari voluit omnium Generalium sigillo manuque propriâ subscribi. In eo testabatur omnem culpam non in virum vigilem, sed in commessatores nimium in tanto periculo securos esse derivandam, qui si cum Walthero pugnassent strenuè nunquam se de ulteriore impetu cogitaturum fuisse. Quam hostis attestationem Viennam ipse postea Waltherus ad Imperatorem detulit. Sed et Francofurdiani ad Oderam paulò post libellum typis cudi et evulgari fecerunt, quem de calamitatibus Francofurtensium inscripsêre, in quo immortales Butlero in hâc obsidione laudes adscribunt; memorant verò nullis unquam seculis delendam ignavium Cæsariani militis, quorum negli-

gentiâ dum ignes festos S. Joanni Baptistæ passim excitant, ipsam urbem tam nobilem tam vastam uno rogo Vulcano commiserint depopulandam.

Post sex mensium captivitatem Waltherus tandem vincula mille Imperialium litro redemit. Movebat tum fortè post Lipsiacam stragem exercitus noster per Lusatiam in Silesiam, ad quem Butlerus noster cursum direxit, ac Marescallum Tieffenbach conveniens summo cum honore ac raro favore ab eo est receptus. Hìc Colonellum Behem qui potissimus fuerat Butleri apud Cæsarem diffamator, auctoritate Tieffenbachii adegit scripto revocare, quæ contra Waltherum in Aulâ Imperatoris temerè effuderat, in quo Waltherum egisse quod masculum militem addecet, asseverat.

Famâ rite assertâ Waltherus obtentâ à Generalibus veniâ, in Poloniam Varsariam profectus est, suisque impensis centum equo pedestrium selectorum militum collegit, ut in Silesiam eâdem qua venerat viâ reduceret: in hoc itinere non modicum periculum à rusticis adiit, qui se in Dominio magni Ducis Swofquitz ad trecentos collegerant, horisque matutinis dubio ad huc lumine in Waltherianos moverant ut omnes sternerent. Sed tempore fraudem advertens sagacissimus ductor, fabam in suum suorumque caput cusam, in authorum retudit verticem. Inde Vratislaviam abiit, semper infesta rusticis itinera observans, quoad tandem in Tessinensi Ducatu in Walachiæ confinibus hyberna se obtinuisse certis rumoribus audivit. Erant itinera per id tempus periculis plena, viæque ad dictum locum impeditæ, longæ, et asperæ, eundem tamen illuc fuit, quoad Tessinium metropolim patriæ illius attigit. Quæ istic dominabatur Princeps vidua oppidum Schwartzwatter Walthero assignavit, adjacet illud fluvio Weissel qui è montibus Wallagiæ erumpit, et per Poloniam means, Cracoviam alluit. Hìc vidimus è terrâ effodi salem ad saxorum similitudinem, frusta sæpe septem aut octo pedes longitudine, latitudine tres quatuorve, profunditate duos aut tres excedunt. Placuit imprimis industria eximendi tantum pondus ex profundissimis cavernis: ratio verò talis est. Exstruunt ad os antri, ingentem rotæ vastissimæ machinam, quæ à camelo circumagitur, ex rotâ demittitur attolliturque funis, in cujus summitate uncinus, cujus

adminiculo immania saxa quibusdam quasi brachiis prehensa educuntur. Hic sal antequam aërem sentit levissimus est, quem manu solâ vir non admodum fortis sine negotio levaret, ut primum verò extra cavernam aërem contingit, tantum induit evestigio pondus, ut vix plusculi levando tractandoque sufficiant. Hæc salis immania frusta, in partes minutiores serrâ dissecant, tum in mortario pro domestico usu comminuunt: ex omni sale hic dicitur optimus, eoque utuntur Silesii, Wallachæ, Bohemi, Hungari, Austriaci, Croatæ, Moravi, Sclavones, Poloni, Podullini, aliæque circum nationes.

Vix Waltherus noster pactus erat cum incolis loci pecuniam pro hybernis militum solvendis, cum a Wallensteinio sine morâ diu noctuque properandi Saganum, advenit imperium. Est Saganum urbs in Lusatiæ confiniis sita spectans ad ipsum Wallensteinium, quam cum hostes impetituri videbantur, Wallensteinius fideliori quam Walthero committi haud posse putavit, ideoque nil cunctatus Waltherus Wallensteinii decretis obsecundare, opinione hostium citius adfuit, eosque ex insperato adortus fudit fugavitque, ac immanem prædæ vim obtinuit, cumque illic trimestri substitisset in Bohemiam postea ac Lymburgum profectus est, inde Pilsnam ad Wallensteinium abiit, qui eum ad obsidendam Pragam abduxit, eâ feliciter recuperatâ, hostibus inermibus excedere jussis, sexaginta millibus optimorum militum totam Bohemiam perpurgavit. His ita compositis, Egram cum octo cohortibus equitum destinatur Waltherus, qui irruens in hostem magnam illic stragem edidit, cui duodecim vexilla militaria forti pugnâ eripuit, ideoque mirum quantam gratiam à Wallensteinio inierit, ita ut in compensam comitatum Jegerndorff unà cum pertinentibus pro hybernis suis acceperit. Hìc dum commoratur diutius matrimonio sibi associat perillustrem Dominam Comitissam de Phondana. Quanta porro Waltherus noster Cæsari obsequia præstiterit in variis iisque periculosissimis occasionibus, dici vix potest, exequentur cæteras militis egregii laudes alii, qui ex instituto Butlerum commendandum suscepêre: hoc unum addo omnibus post nos sæculis memorandum, quod ad Nortlingam coram Serenissimo Hungariæ et Bohemiæ Rege, et Cardinali Infante viginti quatuor horis continentur sine intermissione fortissimè præliatus sit,

adeo ut vicetribunum suum cum Præfecto vigiliis prælio amiserit. Nec tamen hosti pedem unum cesserit, quoad Hispani (qui se verè viros et magnos milites eo in conflictu præstiterunt) cum Croatis in succursum venirent. Quanta hic sanguinis utrobique profluvies, facilè est prudenti cogitare, dum audit eodem prælio sedecim millia eodem die, quæ fuit decimâ sextâ Augusti anni millesimi sexcentesimi trigesimi quarti, in loco conflictus occubuisse. Ab hoc conflictu missus est Waltherus cum octo legionibus ad obsidendam civitatem Auracensem, cui fortissima adjacebat arx Duci Wirtenbergensi parens, quam feliciter non tamen sine suorum militum jacturâ aliquâ, tandem obtinuit, et prædæ militum, cum vi cepisset, reliquit. Tandem post varia oppida et Castella recuperata vir sempiternâ memoriâ dignissimus, Cæsari fidissimus, ad Swarrendorp vitam placidissimè, omnibus prius sacris ritu Catholico munitus, finivit.

CAPUT IX.

De Successibus Alberti Wallenstein Ducis Fridlandiæ.

LBERTUS Wallenstein Nobilis Bohemus, hæc ad altissimos dignitatis suæ gradus duxit initia. Cum sub exordia belli Bohemici turbæ indies magis magisque gliscerent, huc hominum perfidissimorum progressa est audacia, ut jam se rerum dominos supremâ potestate potiri crederent, eoque insolentiæ procederent, ut jam in Cæsareum conclave nullâ obtentâ copiâ latus armati (quod nefas semper fuerat) tumultuosè irrumperent. Accidit verò ut aliquando Comes de Turn, Comitatus pluribus sui sceleris complicibus, Sacrosancta Impe-

ratoris adyta sceleratissimo pede violaret, nec quidquam Cæsareum vultum veritus nescio quæ iniqua à Ferdinando II. impetuosè postularet, et ni votis Cæsar annueret ensis capulum dextrâ feriens, mucronem minitaretur; adfuit his in angustiis constituto Cæsari opportunè Wallenstein, cum manipulo Cataphractariorum, quem in servitia Imperatoris ex selectissimâ Bohemiæ pube suis impensis collegerat ut se suamque turmam ostentaret, Cæsarisque benevolentiam acquireret: cum ecce tibi nefandissimi proditores equorum armorumque sonitu perculsi in genua procidunt, et veniam delicti rogant, opinantes nequitiæ suæ consilia esse detecta, quos quidem tunc Cæsar more suo humanissimè complectitur bonisque animis esse jubens, dimittit indemnes. Miratur interim providentissimi Numinis vigilem curam, quod se omni ope destitutum tam mirabili et nusquam sperato medio Capitis periculo exemisset. Wallensteinio quoque quantumvis facti sui nescio, legionem integram in campum ducendam committit. Cum verò succedente tempore fides viri in pluribus Cæsari totoque Imperio probaretur, ulterius promotus est, et plurium legionum ductor renunciatus. Creverunt porro cum divitiis honores, ita ut passim præ cæteris celebraretur: unde etiam accidit, ut viduam à magno quodam Principe Hungaro à morte relictam, matrimonio sibi junxerit, quæ non multo post, fatis ita deposcentibus, vitâ cessit, et cum sine liberis esset, dictum Wallenstein maritum suum exasse hæredem omnium tam mobilium quam immobilium bonorum instituit. Habebat tunc fortè Perillustris Dominus Comes ab Harrach, cujus in aulâ Cæsaris potissima erat existimatio, filiam nubilem, quam conjugem sibi postulavit Wallensteinius, nec multo post impetravit. Erat hæc Domina pudicissimæ vitæ et famæ, nec minus in Deum divosque cœlites religiosa, quàm omnibus fortunæ naturæque bonis locuples. Crevit interea cum ætate Wallensteinio animus et prudentia adeo usque ut communibus Principum Electorum suffragiis, absolutam in omnem exercitum Cæsareanum obtinuerit potestatem. Eâ in dignitate talem se gessit, ut non tantum privatorum quorundam Principum odio in domum Austriacam erumpentia oppresserit, sed et Daniæ Regem eique confœderatos ad paciscendum cum Cæsare æquissimis conditionibus compulerit; quæ res ipsi Fridlandiæ

Ducatum, libertatemque cudendi auream argenteamque monetam peperit: Sed et tam felices successus hominem fastuosum in pudendam et obscenam extulêre superbiam, et quoniam studia rei militaris ipso Duce vigebant, omnes prope Imperii ordines sub ipso bellicæ scientiæ rudimenta addiscere et stipendia facere appetebant, cum verò indies honores in fastuosam ipsum superbiam magis magisque elevarent, tantum sibi in Imperio conflavit odium, ut vix ulli Principum charus esset, sed et à vulgo despectui haberetur: Ipse nihilominus omni invidiâ superior, hoc unum agebat ut multorum sibi Principum animos, vel occultis machinationibus vel apertis armis subderet.

Hoc tempore clandestinis procurationibus Gallorum, et Nobilium Protestantium (quos vocant) per Germaniam, excitatur ad arma contra Cæsarem suscipienda Suecorum Rex Gustavus Adolphus, qui se restauratorem Evangelicæ libertatis, et magnum Generalem seu Ducem Regum Brittanniæ et Franciæ nuncupabat: unde in imperio novæ indies turbæ excitabantur: Quibus componendis Cæsar Comitia Ratisbonam indixit, ad quæ omnium ordinum et provinciarum magnates convenerunt, qui inter prima antequam ad ullas tractationes accederent, Wallensteinium Dominio militari eximi voluerunt, varias contra ipsum querimonias adducentes. Quam ea res Cæsari insperata fuerit facilè est cuivis prudenti cogitare, eo maximè tempore quo imperium amplius periclitabatur, ut tamen potiora mala præcaveret Principibusque Imperii obsequeretur annuit ipsorum votis, Wallensteiniumque militaris potestate exuit. Quam impedita ex hoc facto rerum bellicarum orta fuerit confusio non attinet pluribus evulgare, ipsa experientia mox docuit: qui enim ipsius loco exercitum ducere debebant, vel dexteritatem in providendo militi comeatum non habebant, vel peritiâ rei militaris destituebantur, vel sufficientes parum erant tam diversis legionibus hinc inde procul dispersis imperia distribuere. Unicus tunc erat Tyllius, in quem omnium oculi convertebantur, quem Principes isti muneri præfici posse abunde idoneum credebant; erat Tyllius vir quidem sagax, et sufficiente peritiâ militari instructus, multis eo usque victoriis probatus, qui unà cum armis, rarò militum exemplo, pietatem et religionem in Deum conjungebat, ipsum tamen destituebat auctori-

tas illa, quam Wallensteinio fecerat absolutum Imperium quod Imperator ipsi commiserat; accedebat quod idem Tyllius duos exercitus Cæsaris scilicet et Ligæ ducere, et utrobique providere, ob incidentes in singula propè momenta difficultates ægrè posset, et quod caput erat omnium, nil ipse penè audebat aggredi, quod non prius ad Cæsarem aut Ligæ confœderatos Principes delatum esset, ubi dum consultabatur diutius, elabebantur optimæ hostem cædendi occasiones antequam in consilio bellico quidquam definiretur, Suecusque de die in diem magnis passibus promovebat: adeo usque ut Imperator infirmo et jam multis bellis fracto Tyllio sero tandem coactus fuerit Wallensteinium denuo in nuper ereptas dignitates bellicas substituere. Hîc Wallenstein probè videns afflictum ac propè desperatum imperii statum vafrè excusavit laborum molestiarumque pondus dictitans, ad quietem se animum appulisse, malle se domi in togâ quam belli in sago Imperatori subservire (voluebat interim animo, quâ irrogatam sibi injuriam, et ereptæ potestatis ingnominiam alto conditam pectore, vel hâc ratione vindicare posset) facilè erat augurari Cæsari, quid Wallensteinium torqueret, itaque ut hominem morosum pacaret, Fridlandiæ Ducatum donavit, tum iterum tentavit, si blandiori alloquio vel tunc temporis expugnari posset viri in rebus bellicis dexteri animus. Annuit tunc quidem sed ægrè (ut Cæsari gratiam obtulisse, non à Cæsare accepisse censeretur) Fridlandiæ Dux, sub eâ conditione, si Generalissimus cum absolutâ potestate, sine dependentiâ ab ullo Germanorum Principum, præesse juberetur, ita ut penes se esset jus belli pacisque condendæ, quod nec ipse Cæsar, quantumvis vellet, infringeret. Quid hîc faceret optimus Imperator hoste undique premente? ut hominem sufficientem hostilibus successibus opponeret, omnibus conditionibus subscripsit, eumque ad Comitia unà cum aliis Imperii Principibus evocavit, ut illic omnium Principum suffragatione potestatem acciperet, Wallensteinius autem renuens decretum auctoritate Principum annuentium calculis obtinere, haud comparuit, sed ad Carolina Balnea valetudini curandæ abiit, ubi mensem integrum exegit. Dicta Balnea à Carolo V. eorum inventore nomen habent, quinque milliaria Egrâ dissident in confiniis Saxonum. Duplex illic spectatur vena aquis omnino pugnantibus

manans, hinc enim calida, inde frigida erumpit. Ex stillicidio calidæ alicubi defluente nascitur lapis, qui ad ulcera equorum curanda valet plurimum.

Exacto mense optimè lotus Wallenstein ducentis militum millibus abunde stipatus in campum progressus est, Pilsnamque primo aggressus de eâ felicibus auspiciis triumphavit: mox copias Pragæ admovit, quam non ita pridem Saxo Cæsari eripuerat, cumque eam premeret acrius, Præfectus Saxonicarum copiarum de compositione et pace inter Cæsarem et Ducem suum movit sermones, sed cum parùm promovisset, ad avertendum à Cæsaris fide Wallensteinium unà cum Comite de Turn Seniore aliò convertit dolos. Et hinc ducta sunt initia Wallensteinianæ perfidiæ, quæ paulò post in propriam crevêre perniciem, et in publicum non sine fœdissimâ notâ erupêre. Erat fortè tunc temporis non nemo, nescio quis, Poëtaster, aut siderum inspex, qui ex astris fabulas comminiscebatur qui et Wallensteinio Bohemiæ sceptrum ex aëre confictum addicebat, quà fortunâ homo vanissimus elatior pro coronâ tali quidvis paciscebatur; cumque videret se id jure præstare neutiquam posse, injuriâ conatus est, ac primo Regni æmulum Suecorum Regem è medio tollendum esse putavit, quo sublato duces dein aggressus est, eosque sibi devincire, Cæsari exosos reddere, contendit. In quem finem Colonello Ilo auctor fuit, ut à Cæsare pro præstitis obsequiis, Comitis postularet dignitatem et nomen, quod facilè fuit jam inclinato persuadere: ne verò Cæsar eam ipsi dignitatem annueret, occultis egit nunciis, causans si eam huic concederet, fore ut plures alii qui æquè ac amplius imperio fidi fuerant, eandem jure quasi suo exigerent. Quod cum ipse Cæsar Reipublicæ haud expedire intelligeret Wallensteinii consiliis est obsecutus, Colonellumque Ilo ad patientiam in proximiora tempora est adhortatus. Data interea inter epulas opportunitate, quid responsi acceperit rogat ex Ilo quasi omnium ignarus Wallenstein, cui ille negativum sibi obtigisse asseruit. Tunc Wallenstein simulanter excandescens Cæsari, ait, hæccine sincera meruêre servitia nostra, quæ Cæsari tanto tempore fidelissimè præstitimus, ut nec mihi Generalissimo, jure meo postulanti pro amico, gratiam annuat, nec tibi id merenti concedat? Ecquis posthac Cæsari tam ingrato tam beneficiorum immemori sti-

pendia faciat? Quis deinceps fidem ei spondeat aut præstet? Ego quantum quidem ad me ex nunc juro, me contra Austrios facturum quamdiu vitalis spiritus hos reget artus; accessit Wallensteinio solennia verba præeunti jam pridem Cæsari offensus Ilo, primaque istic fœdera stabiliunt. Itaque confœderati simul cum exercitu contra hostem movent, non in hostem pugnaturi, sed Cæsarianas copias fame miseriisque perdituri. Hærebat tunc ad Sweiniz Wallenstein, unde Cæsareanos Glotzium duci jussit, istic ex fidelioribus Cæsari ducibus ex non occultis signis animadvertere, quam iniquum contra Cæsarem consilium agitaretur, nec tamen audebant palam infidelitatem Fridlandi arguere, quamvis in privatis colloquiis multos eosque infames sererent inter se sermones. Sweinitzii vitam suam innocentissimè reliquit machinationibus Wallensteinii, Regis Daniæ Filius. Hîc, cum impia in Cæsarem consilia agitarentur, à Suecorum partibus pacta asserturus, cum potestate missus erat, sicut et Piccolomini à Wallensteinio, cum verò iniqua (ut videbantur) dicto principi proposita essent, infecta re ad suos reversus est, quæ quidem res Wallensteinium pessimè habuit, cogitationesque omnes in eam rem intendit ut se de optimo Principe (quasi magnam sibi injuriam intulisset) vindicaret: dimisit ergò unà cum dicto Principe Piccolominium ut eum ad suos conduceret. Cum verò ad rivulum pervenissent ac militari modo Scloporum exoneratione factâ, sibi invicem vale fecissent, interim ex insidiis miles globulum emittit et Damæ Principem secundum cor transverberat. Hinc quam mox Cæsareani in hostem ruunt, et partâ victoriâ Generalem militiæ præfectum Comitem de Turn capiunt et ad Wallensteinium ablegant, quem cum retinuisset aliquot dierum spacio, tractassetque cum eo de proditionis proposito, sine ullis pactis aliis, aut litro, immunem dimisit. De qua re cum Ducum præcipui stomacharentur ait Wallenstein, quid vultis agam cum insano homine? utinam Sueci ductorem meliorem nullum haberent facilis nobis foret pugnandi et expugnandi totum orbem terræ ratio, plus ipse nobis proderit inter hostes quàm hîc nobiscum in captivitate. A clade hosti illatâ, pauculos in eodem loco dies substitit Wallensteinius, postea verò cum omnibus copiis in Bohemiam abiit istîc hybernaturus, propositumque suum ad finem deducturus.

Statutum erat tunc omnes Bohemiæ proceres funditus perdere, eorumque terras ad extremum usque minutal vastare, ne quâ Cæsari contra se suppetitas ferre possent, in eundem finem immanem pecuniarum vim conflaverat, sperans argenteis hisce gradibus ad Bohemici regni solium conscendere; ad id delegerat etiam locum commodum (montem album appellant, in quo olim Palatinus Comes Fridericus, et alieno honore sibi contra-jus fasque arrogato et propriis terris exutus est) sed non potuit diu latere Cæsarem tam iniqua machinatio, ad cujus aures cum venisset rumor, scripto quamprimum inhibuit fidelioribus belli ducibus, ne post hac à Wallensteinio imperia capesserent; hocque scriptum Pragæ primùm innotuit. Accidit verò, cum Wallenstein totum exercitum convocare proposuisset in dictum montem, ut Comes de Tersky affinis Wallensteinio, de propalato proditorio proposito certior factus, ad Wallensteinium rediret, ipsique proditum negotium instituti sui nunciaret, explicaret etiam quàm periculosæ plenum opus aleæ agitaretur, eo Wallensteinium adduxit ut omnia tormenta bellica clavis obdurari præciperet, Pilsnæque hominem sibi fidum præficeret, qui nullis pactis, pollicitationibus aut rationibus locum illum alteri quam Wallensteinio traderet; ipse verò se Egram versus converteret cum millibus aliquot partim Equitum partim peditum. In hoc Comitatu comprehendebatur legio Waltheri Butleri, quæ jam à Cæsareanis passim Wallensteinianæ factionis esse iniquè arguebatur, quam verò id falso declaravit eventus. Hoc quidem evidens est, Wallensteinium sæpius conatum esse Butlerum in consilii sui societatem traducere, ipsique pollicitum esse amplissimas terras et opimas dignitates, ducentaque Imperialium millia per cambium partim Hamburgi, partim Segani destinasse ad colligendos milites Ibernos in sua servitia fidos. Butlerum tamen semper suspectum habuisse tam prolixè propensum sibi Wallensteinii favorem. Quando verò clarius intellexit quo res pessum vergeret, nunquam consentire voluisse, ut sacramento Cæsari facto solveretur; dehinc omnibus viribus annexus est, ut proditorem hunc à Cæsare adeo elevatum comprehenderet, ac Imperatori prò merito plectendum traderet: cum verò ipse solus sufficiens haud esset tam arduo negotio expediendo, in consilium propositi sui adhibuit mili-

tem inter paucos fidum Cæsari, et plenum masculo animo Waltherum Deveroux, tunc temporis turmæ uni præfectum, seu Capitaneum, qui suam Walthero operam fidelissimam addixit. Hoc adjutore securus Butler, libenter suam Legionem Wallensteinicis copiis Egram commigrantibus adjunxit.

CAPUT X.

De Amplitudine et Pompâ Fridlandiæ Ducis.

TER quater et amplius felicem Albertum Wallenstein, si suâ felicitate rectè uti novisset, vel voluisset potiùs: tot enim tamque præclaris naturæ, fortunæ ac Dei donis hic vir auctus erat, ut sibi æqualem eâ tempestate vix usquam reperiret. Accedebat in bello optimè administrando dexteritas, ob quam sibi Cæsaris favorem meruit sanè luculentum: aderant ipsi divitiæ et pecuniarum vis maxima, quæ hodie omnem mundum animat, et principes gubernat universos. De admirandis ejus juxta et spectandis substructionibus nil tangam, ædes loquitur quam Pragæ summo luxu excitavit. Hæc sex ostiis latissimis admittit dimittitque advenas, conclavia in eâ Rege digna, aula exterior opulentissimo fastu et laxissimis spaciis, picturarum quoque artificiis illustris. Inde in ante Cameram (ut vocant) pater aditus quæ auro tota quanta fulget. Hinc itur ad conclave Wallenstein curioso planè artificum cultu conspicuum. Ad hoc excubabant semper præter ephebos, quos numerabat plusculos, uno eodemque omnes habitu opertos, quinquaginta Satellites optimè armati, elegantiâque principali vestiti: ad

hæc visebantur excubitores in portâ aulæ exteriori sex, in interiori verò quatuor, quibus jus erat introeuntes, unde essent, quidve postularent, interrogare. Quindecim denique in eam intendebant curam, ut vicos obirent, caverentque perstrepentium rixantiumque molestias; quam enim strepitus cujuscunque, vir hic fuerit impatiens, satis loquuntur mutæ etiam chartæ, adeo ut ne passerculos acutius vocem attollentes ferre posset. Aderant etiam ad ejus obsequia quotidie sex Barones sex Equestris ordinis viri nobiles, præter sexaginta ephebos, qui ut civilem et aulicam vitam erudirentur, à parentibus certatim submittebantur. Non tangam hoc loco Gynecæum nobilitate et numero spectabile, in consortium conjugis ad lectum. Cum progrediendum quandoque erat in publicum, quinquaginta esseda, tribus equorum jugis tracta ad Wallensteinium solum spectantia comitabantur, præter ea quæ aliunde honoris causâ accedebant. Plaustra quæ culinarium apparatum vehebant habebat similiter quinquagena, quorum singula quatuor equis vehebantur. Aulicorum Rhedæ undique vitro clausæ decem aderant singulas sex equi præcedebant: famulitium equestræ quinquaginta equis generosissimis sublime portabatur, quorum quivis ad latus ducebat alium equum operosissimè instratum, in usum ipsiusmet Ducis Fridlandiæ. Stabulabantur ejus equi in unico equili miro cultu fabricato. Præsepia erant marmorea, ad quodvis eorum fons vivacissimæ et limpidissimæ aquæ saliebat, pro adaquandis jumentis. Non procul à Palatio hortus amœnissimus colebatur, aquæductibus et statuis elegantissimis ornatus, in fine horti Aviarium conspiciebatur, ex omni avium genere instructissimum, in eo variæ erant plantæ ac arbores ad nidulandum avibus aptæ, et ne quâ fortè caveâ egrederetur avicula, filo ferreo eleganter composito totus ille ambitus concludebatur. In medio horti erat piscina nobilis, quam dilicatissimi piscium implebant. Mensæ ejus lautitia vel inde colligitur, quod eædem mappæ et mantilia nunquam mensam bis sternerent, nisi optimè prius lotæ, et rectissimè compositæ. Hanc vivendi et ædificandi rationem ubivis locorum tenebat. Gidsini enim pallatium erexerat simili fere formâ, cum equili, ubi etiam mediâ prope ab urbe leucâ locum circumsepserat in educationem et seminarium equorum, in cujus medio turrim statuit quam incolit vigil,

qui indies bis sub diluculum scilicet et crepusculum buccinâ convocat stabularios ad fricandos pabulandosque equos. Hoc in equili minimum trecenti stabulabantur equi sumptuosissimi. De Sagantina arce nil memoro, cum imperfectum etiam nunc sit opus. Cæterum si mors ipsi vitam prorogasset, opus statuisset septem mundi miraculis adnumerandum.

CAPUT XI.

De morte Wallensteinii reliquorumque Proditorum Tertzky, Ilo, Kinsky, et Nyeman Tribuni Equitum.

EGRAM custodiebant tunc temporis Dominus Joannes Gordon locum tenens in legione Comitis Terzky, ejusdemque vigiliarum præfectus Lôsle, optimi ambo Cæsarique in paucis fidelissimi milites: qui cum multa de proditorio animo Wallensteinii non obscuris rumoribus, sed apertissimis indiciis passim ferri audissent, multum de veritate rerum explorandâ solicitabantur. Agebat tunc Wallensteinius Pilsnæ, avideque adventum Gallassi qui Aldringerum secum adducere Fridlando promiserat, in horas imò momenta operiebatur; volvebat interim inter spem metumque quid facto opus foret, si fortè dicti duo militum Duces in fide Cæsaris persisterent, et an nihilominus proditorios conceptus effectui dare posset. Optimum tandem ratus, alios sibi interim armorum præfectos, quâ auctoritate, quâ humanitate, quâ etiam promissis conciliare, atque in suum sensum pertrahere. Negotium itaque orditur à Gordono, quem Egrâ Pilsam evocatum perhumaniter accipit, multaque de civitatis sibi in absentiâ sui Ducis Tertzky,

creditæ curâ, munitione, militum fide, et fortitudine rogat, eique Legiones aliquas in Silesiam cum imperio ducendas ultrò benignè offert, patientiam interim habeat in tres quatuorve hebdomadas, quo interim tempore necessaria ad iter provideat disponatque. His ita constitutis Egram denuo dimittit. Altero mox diluculo Lôslium cui jam ex amici cujusdam litteris de Fridlandi technis aliquid innotuerat curriculo ad se evocari jussit. Lôslius vix tertiam ab urbe horam abierat, cum ecce tibi Wallensteinium lecticâ incubantem, habet obvium, in cujus comitatu ducenti pedites, et quingenti equites, omniaque impedimenta præfecto Butlero ducebantur. Comiter salutatum Lôslium, primo congressu rogat Fridlandus, quid novorum de hoste iis in partibus spargeretur? cui cum prolixè respondisset Lôsle, de se quoque suisque machinationibus quid vulgi sermone ferretur intelligere voluit, hic cum se tantum obiter et in genere de offenso Duci Cæsare audîsse dixisset, subjecit Wallensteinius, itaque à me disces in particulari et punctatim universa, simulque retulit quam Cæsaris Consiliarii mira in suum caput cuderent, eoque jam rem esse deductam iniquissimis malevolorum consiliis, ut à pridem oblatâ et ægrè acceptatâ, generalatus dignitate nunc iterum cum ignominiâ dejiceretur: in suum verò locum substituendum Hungariæ Regem, Ferdinandum III. Cæsaris filium natu grandiorem, juvenem nec ætate, nec viribus, nec consilio satis maturum. Post multa tandem in Cæsarem Austriacamque domum multo cum stomacho egesta convitia, Lôslium Egram præmittit, sui adventus et omnium dictorum Gordono nuncium. Lôslius nil cunctatus, ut primum Egram attigit, nihil potius sibi esse debere duxit, quàm ut Gordonum conveniret, et de omnibus quæ dicta actaque essent, certiorem redderet, dein unâ cum Gordono in occursum Wallensteinii Egræ jam approximantis iret, humaniterque intra mœnia deduceret; quæ res Fridlandum maximopere delectavit, eoque minus, quod exteri seu Scoti seu Iberni essent, de his Ducibus, sicut et de Butlero habuit suspicari: Ideoque humanissimè in domum suam honoris causâ invitatis, omnem rerum statum, multâ cum exaggeratione injuriarum à Cæsare sibi illatarum denuò exposuit, arguens Cæsaream aulam, noxiis Hispanorum suasionibus nimium perniciosè regi, hinc sibi nil consultius videri, quàm ut ea

domus per Germaniam stirpitus evellatur, orbique vel sic innotescat alios etiam esse, qui Imperium rectè possint administrare; habere nunc se ad manum media, queis tota ista tragœdia compendio et sine magno tumultu absolvatur; Neminem enim unum esse qui sibi remoram injicere possit, vel velit: hortari proinde omnes unà, et singulos seorsim, ut sua posthac sequantur jussa, et à suis partibus fideliter stent, se quidem haud difficulter reperturum, quo singulorum fidem magnificè pro merito remuneretur. Quod si tamen quisquam ipsorum dubitaret suas partes sequi, libenter annuere, ut aliò quò vellet comigraret. Facilè erat ex hoc et similibus discursibus arguere, in quem finem res omnis declinaret, dissimulandum tamen erat, ne quâ ante tempus sine fructu fieret medicina. Quapropter Lôsle suo quidem nomine hoc duci responsum reddidit. Fateri se et jam pridem agnovisse quid posset Ducis Gratia, maximè apud exteros: se quidem ex Scotiâ in Germaniam commeasse nominis sui amplificandi gratiâ, ideoque nullius stipendia renuere, nisi fortè quæ solverentur Regis sui naturalis impugnandi causâ. Proinde si sacramento Cæsari dato exsolvatur, se cuivis alteri militaturum fidelissimè, nec videre se quorsum sub tali Duce arma detrectet, cujus prolixa benevolentia jam annis plusculis fuisset cognita; se igitur quantum ad se, suosque istic socios: spondere id facturum quod sibi suisque esset gloriosum. Quo quidem responso totum Fridlandi animum sibi devincivit. Reddebat tamen ambiguus hîc discursus non parum perplexum Butlerum, et cum ambos comites ab orthodoxâ sciret dissentire fide, metuebat plurimùm ut se à Cæsare ad Fridlandum abripi vanis persuasionibus sinerent. Vale itaque accepto omnes simul abierunt attoniti. Cum verò inter ambulandum Fridlandici sermonis incideret mentio, dissimulavit Butlerus animum suum, finxitque se partes Ducis non omnino repudiare; et ut sociorum vicissim exploraret animos, et nunquid; Fratres mei, ait, putatis rem optimè Fridlandicis imperiis contra Imperatorem administrandam? quin igitur et nos ejus sequamur jussa? Cui fidenter et absque simulatione Gordon: malim ego quidem gloriosam pro meo Cæsare, cui sacramento obligatus servio, oppetere mortem, omnemque, quem corpore diffusum circumfero, sanguinem fundere, quàm datam violare fidem, ei quem à parvulo puero dilexi

tenerè, patriâque discedens omnia deserui, ut ipsi tam in prosperis quàm adversis fidum præstarem servitium, à cujus latere, ex quo milito, nunquam discessi, nec discedam posthac, quoad vitalis spiritus hos deseret artus. Vobis integrum esto, quam vultis sequi factionem: hoc mihi conclusum, à quâ sententiâ nec ipsa me suadela dimovebit. Hic Butler tantam in extreneo constantiam obstupescens, animum suum similiter aperuit, simulque educens è perâ literas sibi à Gallasso nuper missas, quibus militare imperium per Cæsarem Fridlando abrogabatur ob proditoria consilia non ita pridem detecta. Inter hæc et similia duæ facilè elabantur horæ, cum ecce tibi literæ offeruntur à Francisco Alberto Saxoniæ Duce ad Fridlandum, quas ipse Lôslius (quem penes illa tunc erat cura) detulit, legendasque à Fridlando obtinuit. Summa scripti hæc erat. Bernardum Wimariensem copias suas juxta pacta jam propè conjunxisse jamque in certum locum à Wallensteinio ipsi nominatum progredi cæpisse, nil se porrò dubitare quin Wallensteinius decem peditum et quatuor equitum millia his adjuncturus sit. Birckenfeldium verò cum quatuor millibus Palatinatum jam esse ingressum, nec nisi duabus Egrâ leucis abesse. Rogare proinde Fridlandum ut sibi centum equites, qui salvum conductum Egram ad se præstent, mittat, habere n. quæ secreto cum solo Duce tractaret; statuisse autem sub horam nonam matutinam postero mane coram adesse. Lectis literis, quidquid Wallensteinius pestilitatis hucusque intimo corde abdiderat, coram Lôslio evomuit, qui cautè ad omnia respondit quod ad rem videbatur, consilia etiam nova suggessit promovendæ proditioni accommoda. Interea ne momentum cunctatus, ad Gordonum se transtulit, cui quàm periculosa agitarentur consilia liberè detexit, addens nil quidquam expectandum esse cum de famâ propriâ, ac incolumitate Cæsaris agatur. Butlerum igitur in societatem consultationis accersunt, qui unà statuerunt malo esse potentem medicinam admovendam, etiam vel suo vel Fridlandi admisto sanguine. De hinc de mediis disseruerunt, ut totum malum simul tolleretur, ne qua truncatum solum, pullularet iterum. Prima erat sententia, in quam omnes iêre, esse ad proditores singulos certos etiam ablegandos milites, qui vinctos securè in munitum primò locum, postea ad Cæsarem abducerent. Mutarunt tamen paulò post id consilii

in melius, statueruntque jurati omnes, morte proditores plectere. Opportunè autem cecidit ut Baccho tunc fierent solennia annua. Gordono igitur impositum ut Butlerum ad cænam invitaret. Hic sibi sumeret Fridlandi complices et proditiones Architectos Tersky et Ilo, cui non invitus paruit Gordonus, et Butlerum ad cœnam rogavit, ad quam iste se condixisse præsentibus tunc fortè proditoribus asseruit, qui se quoque convivatores ultrò obtulêre, et sub vesperam Kinsky et equitum tribunum Nyeman (qui à secretis fuerat in toto hoc proditionis negotio) unà secum adduxerunt in arcem, quam insidebat cum forti præsidio Gordo. Antequam verò ad cœnam convenirent, delegêre ex fidissimis militum pauculos, quos gloriæ socios esse commodè posse putabant. Ex his fuit Robertus Geraldinus, vigiliis præfectus in legione Butlerianâ et Waltherus Deveroux Tribunus, quibus ad arcem per posticum datus est aditus, commissumque ut sub finem cœnæ triclinium ingressi confoderent quos Cæsari infidos reperissent. Edmundus Borcke Capitaneus cum centuriâ militum jussus est obire compita, et providere sedulò ne quâ tumultuaretur in urbe. His ita constitutis inter scyphos in sanitatem Ducis Saxoniæ tunc cum Cæsare dissidentis præbibitum est, quem haustum miratus Butlerus abnuit, negans se in sanitatem hausturum alterius quam Cæsaris, cui fidem juratus addixisset. Atque hoc modo inter pocula seu convivas potiùs ortum est dissidium. Interea dicti duo Duces per diversa ostia convivii locum ingrediuntur hinc Geraldinus cum suis, inde Deveroux cum suis, strictis utrimque ensibus, succlamantes vivat Ferdinandus II. vivat domus Austria, quantæ ex insperatâ hac proditoribus, commotione, ortæ sint turbæ, facilè est cogitare, cum alii mensam cum bellariis subvertere, alii ad arma prosilire, alii clamores ciere. Ilo nil cunctandum ratus, cum manibus fideret, ad ensem ex vicino clavo pendulum, proruit, ut se opponeret adversariis, sed frustra: in ipso conatu vitam cum gladio ponere compulsus est. Inde contra Tertzky actum, qui per varia vulnera mortem admisit, similiter et alii. Inter has turbas Tribuno Deveroux dum passim cæsim punctimque rem strenue agit, ensis per medium ruptus, et cum contra Wallensteinium adhuc sibi eundum esset, commode reperit hastile acutius quod pro gladio deferens, in do-

mum Proditorum principis non lento gradu festinavit: inter procedendum cum jam propylæum attigisset, uni militum solvitur sclopetum, quòd incautius manu versabat, id tamen nil quidquam turbavit in domo. Ingreditur itaque ante omnes jam sæpe nominatus Capitaneus Deveroux, cumque parum suspenso gradu perstreperet, monetur à famulo ad ostium Ducis excubante, ut modestè incedat, ne quâ Duci decumbenti molestiam cieret. Cui Deveroux, non esse jam illa tempora, quibus à turbis vacet, nunc perstrependum esse, simulque ostio cubiculi appropinquans obseratum reperit, cumque clavis, quem famulus à cubiculis abduxerat, non esset ad manum, ter summo impetu in ostium pedem illisit, irrito tunc quidem conatu, itaque ad auxiliandum ex militibus suis fortissimum accivit, unà simul incurrens, nec tunc quidem perfregit, ad quintum denique impulsum Deveroux solus seram perrupit, gradumque in conclave promovens, primo aspectu petiit, essetne ipse Imperii et Cæsaris proditor? Sed responsi loco nil tulit, nisi labiorum commotionem, sine articulatâ voce. Hìc non statim feriendum esse Wallensteinium putavit, sed expectandum potius tantillum, dum se ad Deum converteret, signaque contriti animi ederet, cum verò nil quidquam obtineret, in indusio, sicut tunc erat, hastili per ilia infixo fidentissimè confodit, ex quo ictu Wallensteinius quam mox concidit, animamque per vulnus emisit. Ita orbis probrum Cæsarisque infamis proditor, justissimâ Dei manu vindice, scelus suum dignissimâ morte luit. Cavete Duces ejus ingredi vestigia, ne consimili morte pœnas pendatis.

Hujus tragœdiæ actores seu spectatores potius fuerunt è militibus Butlerianis triginta circiter inter quos duo Scoti, unus Hispanus, reliqui Iberni, qui unà cum Deveroux cadaver mortui tapete obvoluerunt, carrucæque impositum, quàm mox ad arcem deduxerunt. Nec mora inscripta seu Cancellariam Fridlandi indagatum est, currus aliaque ejus bona in tutum locum convecta. Postero mane Butlerus omnes in urbe Colonellos adiit, eos etiam qui tunc fortè pro mœniis tentoria fixerant et stativa tenebant Wallensteiniique noxias strophas, ob quas jussu Cæsaris morte multatus fuisset pluribus aperuit, omnesque ad fidem Cæsar denuo jurandam servandamque seriò hortatus est, quam illi se interjectu corporis ac vitæ præstituros receperunt. Dein expe-

divit centum equites selectos, qui Francisco Alberto Saxoni, juxta pridianas ad Wallensteinium datas literas comitatum in urbem præstarent. Hi nil cunctati reperunt in viâ quem volebant humaniterque primò salutatum variis colloquiis sustentarunt. Cum verò propius urbem accessissent, militum ductor Saxoniæ duci ait; Quid si Tuam Celsitudinem Butlerus Viennam Austriæ ad Cæsarem captivum mitteret? ad quæ verba attonitus alter respondet, se id quidem haud vereri, cum ad Wallensteinium Legatus iret, à quo salvum conductum obtinuisset non multò ante. Cum verò detectam proditionem sublatosque è medio proditores audivit, Comiti suo mille ducatos frustra obtulit, ut se remitteret ad suos liberum, quod Cæsareus miles negavit fieri posse. Inter hæc in urbem deducitur, et paucis post diebus Viennam unà cum totius tragœdiæ decursu; ipseque Butlerus paulò post omnibus rectè constitutis cum Walthero Deveroux eodem perrexit, Cæsaremque tunc fortè precibus in templo vacantem adiit, cui Cæsar ad primum conspectum, Deus conservet, et benedicat dilectum nobis caput Butlerum nostrum. Finitis postea sacris, ad se domum in secretius conclave invitavit, ubi pro fidelitate sibi impensâ collaudatum variis mactavit præmiis, et primo quidem Archiepiscopo Viennensi (qui tunc fortè præsens erat) insignem torquem auream porrexit, quem Butleri collo cum amplissimâ benedictione nomine Cæsaris imponeret; dein ipse Imperator numisma iconis suæ ex purissimo auro porrexit; hoc, inquiens, feres in Cæsaris memoriam quem unà cum totâ ejus domo incolumem servasti; erit occasio cum tuam fidem pro merito remunerabimur. Simulque Comitis titulum impendit, et sibi à cubiculis posthac futurum clave aureâ oblatâ renunciavit: et ne nudum titulum ferret multas terras in Bohemiæ regno adjunxit. Dedit quoque aliam torquem auream aliosque honores detulit Capitaneo Deveroux: nec minora præmia Lôsle reservata sunt, cuivis verò Capitaneo viginti florenorum millia numeratâ pecuniâ assignata sunt. Gordon interim sibi aliquantisper expectandum ratus, ne videretur Cæsari pro terris potius, et bonis, quàm gloriâ, et honore, servitia præstitisse, Egræ substitit; qui tamen postea à Cæsare ex Tertzky terris plurimas accepit. Æternâ sanè memoriâ digni sunt Gordoni qui stre-

nuam semper et fidelissimam Germaniæ operam, toto hoc turbarum tempore pro Cæsaris incolumitate exhibuerunt. Optimus porrò Imperator, ne animæ Wallensteinii et complicum iratus videretur, tria missarum millia Viennæ celebrari voluit.

CAPUT XII.

De Elogiis Wallensteinio à morte variis in locis pro cujusque affectu positis.

NON putavi hoc loco omittenda funebria elogia, seu sepulchrales inscriptiones, quæ Wallensteinio apud varias nationes non sine affectus cujusque testimonio in vulgus sparsæ sunt. Ex quibus facilè patebit quibus Wallensteinius amicus, quibus hostis fuerit. Omittam verò illa quæ Germani, exterique Hispani, Itali, Galli suâ linguâ non sine lepore evulgarunt; illa tantùm complectar, quæ Latino idiomate conscripta sunt, et in nostras manus delata. Nemo reor mihi vitio vertet, si veritatem totidem verbis scripsero, quam quisque suomet stylo exprimere num erubuit, neque etiam succensebunt alii, qui in mortem Wallensteinii acutè vario versu et prosâ luserunt, illorum sanè lucubrationes, meas manus fugerunt, fas interim esto nostrorum opusculum suis Epigrammatibus augere; nil auctori erit jucundius. Ad rem.

Germania primas habeat.

Hæc appellat Wallensteinium Herodem, Judam exauctoratum. Ita porro loquitur:

Albertus Wallenstein de præsumptuoso Heroë.

Herodes.

Intravit ut vulpes, *Belliger ut Lepus,*
Superbiit ut Pavo, *Gratus ut Cuculus,*
Vixit ut Tygris, *Mortuus ut Canis.*
Proditor Judas.

Præclara alia Epitaphia passim Germanicâ linguâ conscripta sunt, quæ aliis compilanda et disseminanda relinquo.

D. I. R. M. I. F.

HOC jacet Albertus sub opaci pondere Saxi:
Dux quondam nunc truncus iners, quem Cæsar honorum
Implevit titulis, quem sors super ardua vexit
Culmina, quem toto Mavors claraverat orbe:
Quem tremuere Gothi, quem non tulit Arcticus hostis:
Qui galli cantus lybici de more leonis
Horruit, atque ocreas velut exitiale strepentes
Et tantum sonitus pavit calcaris acutos,
Quantum dama lupos quantum juga cerva molossos.
Nunc sic ambitio sic mens ingrata coegit,
Deifida sic rabies animus sic degener ursit.
Nunc repetit quondam Cæsar quos auxit honores
Culmine præcipitem sors trusit; classica Mavors
Abstulit, Arctoæ nunc est quoque fabula genti,
Gallus et impunis venientes indicat horas,
Et strident ocreæ, et sua sunt calcaribus ora.
Discite Justitiam, concessaque linquere Sceptra
Queis Deus illa dedit, dic qui legis ista viator;
Sit tibi terra gravis cui tu gravis ante fuisti.

De eodem.

DIXERAT Astrologus quod Egræ Fridlande peribis,
Ægrè sed dictum credidit ille sibi.
Nec sibi dira licet minitentur tela, veretur:

Nec metuit ne quam trux daret hasta necem.
Nam quis adhuc metuat quando sibi tarda propinat
Fata, et tantum ægrè posse perire putat?
Non male Fridlandus dictum intellexit, et idem
Non male Fridlando dixerat Astrologus.
Pectus enim hastili postquam transfigitur, Ægrè
Fridlandus periit quando peribat Egræ.

Hispania.

In æs incidit, Matritique omnium conspectui exposuit quæ sequuntur.

Epitaphium Ducis Fridlandiæ.

Stupescite cœlites scelus intentum,
Gaudete mortales detectum,
Lugete dæmones destructum.
Siste viator rem disce.

Anno M.DC.XXXIV. Urbano VIII. Papâ sedente, Ferdinando II. Occidentis Imperatore triumphante, Philippo IV. Dominico victore Hispaniam Gubernante, Ludovico XIII. Borbonio Galliarum Sceptra terente.

Carolo I. Angliam possidente,
Ferdinando Pannoniam Gubernante,
Ladislao Poloniam dominante,
Solimanno Tyranno Tyrannizante,

Lutheranorum Promissionibus, Cardinalis Blessii de Richelieu Sollicitationibus, Idibus Martii captato Lunæ deliquio, ut totum caput impleret, ut totam stirpem Austriacam deleret, stimulis ambitionis actus, Dux Fridlandiæ nefando mucrone extinguere voluit,

Et Numen noluit.

Mirabitur æternitas tantum nefas,
Stupebit orbis tantum scelus,
Lugebit et mater Ecclesia,

Filium suum primogenitum,
Cardinalem ipsum,
Destructioni suæ Patrocinantem.
Lector tanta monstrorum portenta, nisi sub (te) *resipiscant,*
Diris devove:
Et disce,
Volubilem fortunæ rotam,
Dignitatum iter lubricum,
Et tot millium militum capitibus imperantem
Veneno ambitionis,
Nec Imperare voluisse, nec potuisse.

Italia hæc dedit.

Nobilis Miles,
Dux,
Imperator,
Cæsari similis,
Hic jacet.
Victor victus,
Desertor desertus.
Dum Sceptrum quærit, feretrum invenit.
Disce viator,
Non semper Audaces Fortuna juvat.

Aliud Elogium Wallensteinio.

Hic jacet
Corpus et fama Principis Wallenstein,
Utrumque simul perdidit;
Reddidit non perdidit,
Fraudi commissa sors assumpsit,
Fortuna auxit,

Perfidia destruxit.
In ascensu se rexit,
In vertice præcipitavit,
Bene egerat, si bene finiisset.

Ex Galliâ hæc prodierunt.

Vitam privatam odit animus Regius,
Magnanimus ardua molitur.
Ambitionis nec meta nec regressus,
Aut Pereundum aut Regnandum.
Nec Judicanda eventu, quæ ratione acta sunt,
Actiones sunt virtutis, eventus Fortunæ.
Justum erat ut Sceptrum regium quæreret, qui Cæsarem, dedit.
Quod fecit licet,
Quia fecit ut regnaret.
Cæsarem cadentem erexit Wallenstein,
Cæsar erectus prosternit Wallenstein.
Qui in adversis socium habuit, in prosperis servum non sustinet,
Voluit perdere, quem non potuit remunerari,
Nimium meritum odium peperit,
Dum victoriam alii parat,
Invidiam sibi struxit.
Gloriam dedit Imperio; Imperium sibi ruinam.
Vitam, opes, amicos pro Cæsare toties exposuit,
Vitam, opes, amicos Cæsar semel abstulit.
Vita cessat,
Fama durat.
Quis nescit tuâ virtute partum, auctum, firmatum Imperium?
Nil aliud injustum fecisti.
Nisi quod ingrato nimium fideliter servivisti.

Acutè sanè, si æquè verè. Quisquis es poëtarum pessime, in eo te vel maximè poëtam facis, quia fabulas aptè comminisceris, falsaque pro veris nugivendulus adulterinâ merce distrahis. Sed in eo turpiter à tuo aberras instituto, quod iniquum Juris-peritum te fingis juraque quæ nunquam didicisti, Cæsaribus Regibusque injustissimâ dispensas trutinâ. Justusne tibi foret, qui domum tibi patriam eriperet, aliaque bona, quæ jampridem debebat concederet? Sed nec Wallenstein Cæsareum Imperatori Sceptrum dare poterat, quod ante versabat Cæsar, quàm de Wallensteinii nomine esset memoria. Itane verò iniquissime rerum tibi, ignotarum æstimator, Wallenstein videtur fecisse quod licebat? Eodem reor jure, optimo tuo Regi Ludovico Justo coronam à Fridlando ereptam, favisses. Ergone imperandi libido impunitatem inducit scelerum? absit facinus; vel in tuum caput omnis regnandi appetitus desæviat. Nova narras et orbi incognita cum adstruis erectum esse Cæsarem per proditorem suum: stabat Imperator et staturus erat, nisi Wallenstein casum procurare intendisset. Poterat Wallenstein Cæsari fuisse in prosperis socius, si in adversis servum se præbere fidelem voluisset. Erras caluminatorum pessime si æstimas Cæsaris ærarium adeò exhaustum, ut nec benemeritis beneficia promere possit, qui in hostes plurimam semper benevolentiam profudit. Odium Wallensteinio peperisse non meritum, sed perfidiam, vel tuâ conscientiâ teste, in confesso est. Si porro victoriam parasset, quam in manu habebat, omni invidiâ major, universos suæ fortunæ invidos despexisset, sed quoniam felicitate suâ uti nolebat, accidit ut pro gloriâ immortali, ruinam sibi sempiternam et immortale probrum nullis sæculis delendum struxerit. Utinam verò tam liberaliter vitam, opes amicos Cæsari impendisset, quàm ipse Cæsaris vitæ, opibus, amicis est insidiatus: staret nunc reor erectus Wallenstein, et pro ipso universum pugnaret Imperium, aut post vitam gloriosè cessantem fama durasset æviternùm. Quid verò ais, dum quæris *Quis nescit tuâ (Fridlande) virtute partum auctum firmatumque Imperium?* et quis contrarium non asserit? Inglorio tuo stilo, vanissime poëtarum et mendacissime encomiastes voveo ac faveo, ut justissimi (quem ais) patroni tui Justitiâ plectare, quoniam tam grato scilicet proditori Elogia finxisti.

CAPUT XIII.

Pacta quædam inter Fridlandiæ Ducem et Principes cum eo paciscentes Ducem scilicet Saxoniæ et Marchionem Brandenburgensem, Electores, ultro citroque missa et proposita.

ARTICULI PACIS.

UOS Albertus Fridlandiæ Dux exercitui Evangelico (ut vocant) in Silesiâ tunc existenti proposuit approbandos.

I. Cupit Fridlandiæ Dux, cum Regno Sueciæ Electoribusque Saxoniæ et Brandenburgensi sinceram iuire pacem: Et si qua fortè Cæsar propositis utrimque et admissis pactis intercessurus esset, et articulos ab utrâque parte confirmatos subscriptosque improbaret, obligat se dictus Wallenstein, Imperatorem vi ad consensum adigere, ad quam rem apta media ipse jam partim disposuit, partim adhuc disponet.

II. Omnia Privilegia imperialia à quibusvis aliàs Imperatoribus concessa redintegranda et de novo confirmanda sunt. Omnium etiam exulantium bona iniquè ablata aut ultrò deserta, restituenda; in qua restitutione à suâ personâ Fridlandus initium faciet, omniaque bona sua vel sibi donata, vel quovis modo acquisita, ad alios olim pertinentia, libenter primus restituet, quibus ablata sunt; damna verò bellorum injuriis interim illata bonis, primi possessores oblivioni tradent nec deinceps ullam compensam exigent.

III. Jesuitæ omnes penitus, ceu bellorum auctores, et incentores malorum, ex Romano Imperio proscribantur, ne se Principum aulis posthac insinuent, et noxiis consiliis turbent.

IV. Maxima illa (Hæreticis non est servanda fides) penitissimè abolenda est, omnibusque pactis conventis sincerissimâ fide, sine ullâ fraude dolove firmissimè standum.

V. Saxoniæ Dux et Marchio Brandenburgicus, Electores, cum damna ipsis illata sumptusque in militem aliosque usus impensi compensari vel restitui minimè possint, communem faciant Amnistiam, nec post hac aliquid repetant.

VI. Exercitus utrimque ex Imperio contra hostes exteros seu Turcam potiùs abducantur.

Præter hæc pacta Fridlandus etiam alia adjecit, quæ suam potissimum personam tangebant quæ cum paucula sint, et ambitionem avaritiamque hominis superbissimi sordidissimique abunde ostendant huc adjicere non abs re esse duxi.

Fridlandi postulata suam personam concernentia, quæ simul cum supra memoratis proximè articulis seu conditionibus proposita et ad Saxoniæ Electorem missa sunt.

I. Si Coronam Bohemiæ obtinere Fridlandus possit, pollicetur se omnibus, superioribus annis iniquè regno Bohemiæ pulsis, et à quovis tempore liberè vel coactè exulantibus, sua inibi bona fideliter restiturum; Libertatemque ubivis locorum religionis permissurum Palatinum quoque Comitem in suam patriam aut palatinatum, seu armis, seu aliis amicabilioribus mediis reducturum.

II. Pro Mechelburgo, Sagano, etc. sibi ab Imperatore in sumptuum et servitiorum suorum compensam donatis: aliisque debitis sibi adhuc restantibus, Fridlandus non nisi Moraviæ Marchionatum postulat.

III. Cum sibi Bavariæ Dux Maximilianus in Collegiali Principem conventu Ratisponæ habito, obstitisset, auctorque præcipuus fuisset, ut militare Imperium sibi abrogaretur, velle se ei oppignoratam ab Imperatore terram ob der Ens dictam, vi armisque in compensam debitorum eripere.

IV. Petit Fridlandus, ut Exercitus utrimque conjungantur, sibique contra hostes ducendi concredantur. His se Cæsarem coacturum promittit, ut omnibus pactis subscribat, articulosque inter se et Prin-

cipes Electores Ducem Saxoniæ et Marchionem Brandenburgensem conclusos nolens volens ratificet et confirmet.

Jure quasi suo se hæc petere putabat Wallenstein, nec nisi cum summâ injuriâ à Principibus abnui posse credebat: adeo hominem fastuosissimum, et primæ suæ conditionis immemorem abripuerat superbia, et militum quos ad nutum suum regebat, propensus animus. Ne tamen sæpius dicti Principes sibi quoque deessent, sua etiam pacta scriptis consignarunt, et ad Fridlandiæ Ducem examinanda, confirmandaque miserunt.

His omnibus pro se et pro pace stabilienda à Wallensteinio propositis punctis, et Saxoniæ Duci Marchionique Brandenburgico Electoribus, oblatis et discussis, ipsi quoque Principes hos ad roborandam pacem articulos ex suâ parte proposuerunt.

Saxonis et Brandenburgici Electorum postulata.

I. Sua Cæsarea Majestas omnem suum militem extra Imperium deductum quantocyus dimittat.

II. Magdeburgensem Archiepiscopatum cum Halberstadiensi, nec pro se, nec pro Serenissimo filio suo unquam repetat.

III. Liga Catholica Regi Sueciæ, vel potius militi ejus omnes sumptus hoc bello impensos solvat, ac bonis mediis adducat ut ex Imperio contenti unde venerant revertantur.

IV. Jesuitas omnes, et à Concilio, et ex Imperio amoveat.

V. Pro sumptibus in bella præterita à se impensis, et damno à Cæsareanis copiis ducatui suo illatis (quod idem pro Marchionatu suo petebat Brandenburgicus) Imperator utrique totam Silesiam pendat.

VI. Libertatem religionis ubique permittat.

VII. Pro octo auri vasis, quæ sua Cæsarea Majestas Saxoniæ Duci debet superiorem et inferiorem Lausnitiam, et dimidiam Regni Bohemici partem hæreditariam transcribat.

VIII. Electoris Palatini Primogenitum Heidelbergæ restituat. Ad hæc, si renuat Imperator, Dux Fridlandiæ Cæsarem cogat.

CAPUT XIV.

Copia Literarum, quibus fidem suam Equitum Peditumque supremi Præfecti obligant Alberto Wallenstein Fridlandiæ Duci Pilsnæ. 12. *Januarii Anno M.DC.XXXIV. Et Cæsarum mandatum de remotione ejusdem Fridlandi ab Imperio militari.*

UBET hîc exprimere duplex scriptum, alterum obligatorium, quo se milites Fridlando et fidem suam probant: Alterum inhibitorium, quo prohibetur militi posthac Fridlandicis Imperiis subdi. Prioris hæc est summa.

Virtute præsentium notum omnibus facimus, postquam nos subsignati generales officiarii et colonelli certis relationibus accepimus, quod illustrissimus princeps ac dominus, dominus Albertus dux Mechleburgensis, Fridlandiæ, Sagani et Magnæ Glockoviæ, etc. tum ob varias acceptas injurias, et quotidianas propè invidorum contra se machinationes, tum verò ob recusatum ab Imperatore victum seu commeatum militi sustentando necessarium arma seponere, seque militiâ abdicare omnino concluserit: cum verò nos probè intelligamus, quanto hæc resignatio non tantum suæ Cæsareæ Majestati, sed et bono publico, ac Cæsareanæ militiæ universæ incommodo sit futura, quippe unde penitissime omnis exercitus ruina pendet; viderimusque hucusque; omnem spem nostram in hoc uno capite cui hactenus ad omnia pericula obsequentes fidique fuimus, collectam subsistere, fortunasque nostras cum optimi ducis remotione periclitari, cum ipse unus solus sit, qui obsequia nostra pro suâ in nos benevolentiâ compensare velit et possit: non potuimus non gravissimè sentire hanc in uno capite militis nostri cladem: ei porro ut maturè prospiceremus, ablegavimus unanimi consensu ad illustrissimum Fridlandiæ Ducem Marescallum campi Ilo, cui ut major foret auctoritas quatuor colonellos Morwaldt, Predaw,

Losy, et Hinnersam viros in paucis strenuos adjunximus, qui propositam jamque propè conclusam apud Ducem deprecarentur resignationem, obligantes dicto Duci universæ militiæ nostræ summam fidem, imo omnes vires, vitam et sanguinem, si adhuc aliquantisper, quoad militi aliqua saltem media aliunde provideri possent. Quæ quidem nostra fides, et sincerus in optimum Patrem nostrum àmor, tantum potuit, ut votis nostris annueret, ita ut sine nostro consensu vel saltem præscitu militiam neutiquam deserere promiserit. Cui ipsius gratiæ ne ingrati argueremur, universi quotquot sumus Sacramento dicto nos obligamus, omnem ipsi fidelitatem, ac vitam ad ultimam usque sanguinis guttam impendere. Juramus quoque formâ qua possumus solenniore, ut si quis fortè nostrum decursu temporis ab hoc promisso desciseceret, nos omnes opes, fortunas, vitam et sanguinem impensuros, ut ejus perfidiam debito modo ulciscamur. Hæc omnia sine ullâ fraude, dolo, æquivocatione, nostrâ subsignatione et subscriptione roboramus et confirmamus. Pilsnæ 12 Januarii Anno 1634.

Hinc facilè colligitur quam Dux Fridlandiæ omnium propè militum animos sibi devinxerit, quamque funestum incendium exoriturum fuisset, nisi sub cineribus jamjam erumpens fuisset opportunè sopitum.

Mandatum Cæsareum.

Ad Duces Belli de amotione Fridlandi ab Imperio Bellico.

NOS Ferdinandus DEI gratiâ Imperator Electus et Imperii semper Augustus, &c. Salutem omnibus Generalibus officialibus; Colonellis etiam et eorum locum tenentibus, vigiliarum præfectis Equitum peditumque tribunis, omnibusque in auctoritate militari constitutis cum Cæsareâ gratiâ omnique faustitate ex animo precamur. Notumque tenore præsentium universis facimus, quod, postquam prægnantibus urgentibusque de causis coacti sumus, Generalissimum nostrum Campiductorem necessario mutare, omnes auctoritate imperatoriâ eximamus solvamusque juramento militari quo dicto Duci erant obligati. Statuimus autem, et in ejus locum ad interim, seu ulteriorem ordinationem nostram subrogamus dilectum et fidelem nobis Matthiam Gallas: volu-

musque ut omnes ei haud minorem præstent obedientiam reverentiam, submissionem, quam ulli unquam à nobis constituto Generali, sub gravissimâ nostræ disgratiæ comminatione et in evitabili pœnâ bonorum et vitæ. Ac licet ad nos delatum quoque fuerit, quod aliqui ex Ducibus nostris præcipuis, in conventum Pilsnæ institutum aliquantum amplius quàm decuisset consenserint, quia tamen illos ex falsâ imaginatione vanisque pollicitationibus huc adductos esse facilè videamus, declaramus omnia ea quæ tunc fortè contra nos imperiumque nostrum acta sunt omnibus penitus, præterquam duobus quos nostræ Quæstioni et pœnæ nobis reservamus, gratiosè ignoscere. Assecuramus denique omnem nobis subjectum militem, nos nunquam defuturos, omnibus gratiam nostram ut hactenus semper fecimus continuare, exercitui commeatum aliaque necessaria, quantum in nobis erit providere. Ut verò hæ nostræ omnibus innotescant, nec tempus modò patiatur plura expedire exemplaria, volumus ut eadem fides, quæ authographo, adhibeatur iis quas dictus Matthias Gallas nostra auctoritate juxta authographum transcribi et publicari faciet, quæ nostra seria est voluntas. Viennæ Austriæ 24 Januarii, Anno 1634. Nostri Imperii Romani Anno 15. Hungarici 16. Bohemici 17.

Ferdinandus. (L. S.)

CAPUT XV.

Ostendit Commorationem meam cum D. Colonello Deveroux. Item Augustanæ urbis expugnationem tempore Quadragesimæ.

MORTE optimi mei Domini Waltheri Butleri, nondum extinctus in me fuit ardor juvandi inter milites proximi, atque cum passim quo suis ob linguæ commodam peritiam juvare non possem, me ad conterraneos Ibernos sub legione Domini Deveroux transtuli, quo cum ad Augustanam obsidionem abii. Quantò Augusta Suevorum spaciis et populo auctior, hòc contumacius resistebat Imperatori, unde ad tantam deducta est inopiam, ut illic nec carne quidem humanâ abstineretur, reliquarum rerum ad sustentationem necessariarum tanta erat penuria, ut cerevisiæ mensura sex florenis veniret, libra una ovillæ carnis triginta quatuor Imperialibus venderetur. Sed et canes, feles, mustelæ, mures, glires et hujusmodi alia erant in precio, ita ut libra ejus carnis unica solveretur duodecim batziis. Asinina etiam caro in victum dabatur cujus libra constabat novem batziis. Non tango siliginem crassiorem furfuribus mistam, cujus modius viginti Imperialium precium excedebat. Vini porro amphora communis sex imperialibus mutabatur. Nihilominus tamen in tantis rerum preciis repertus est non nemo imprudentis audaciæ orator qui frequentissimæ concioni suadere non erubit, satius esse fœno et paleâ boum instar et jumentorum pasci, imo militibus sinistram potius esse arrodendam et dextrâ pugnandum, quam se Cæsari submittendum: cujus quidem pudendæ insaniæ rectè à militibus est responsum, ut ipse consul, suo exemplo præiret, experireturque quam arduum foret una manu mutilum præliari; simulque his pactis se Imperatori submiserunt.

I. Ut miles omnis in urbe præsidiarius Cæsareanis signis juraret.

II. Ut præter unam Ecclesiarum, reliquæ omnes ad orthodoxos redirent.

III. Alerent intra mœnia suis sumptibus tria militum Cæsareanorum millia.

Hinc Ulmam properatum est, ac primo quidem huic urbi pridie Paschatis omnium victualium accessus præcisus, mox vero collecto milite tota ejus amplitudo cincta, ac tam uberes opes undiquaque obsessæ. Nos autem per Geisling alterâ paschæ feriâ in Lotharingiam contra Gallos movimus, qui fœdere et armis juncti pro Sueco faciebant, de qua expeditione dicam plura, ubi de Lotharingiæ Duce disseram. Multus illo tempore erat sermo de Urbano VIII. Summo Pontifice, quasi ipse potius pro hostibus quam Imperio ageret: de quibus quidem sermonibus aliorum esto Judicium. Lepidem imprimis fuit illud quod inter Calvinistas cœnæ accubituros egit Hispanus miles sub paschales ferias, hic cum in fanum eorum esset ingressus siccis plane et exsuccis faucibus, opportunè reperit poculum in Pseudo-cœnæ partem dilutum, quod aggressus toto ore unoque hausit spiritu. Tum Panem alteram cœnæ medietatem fidenter arripiens, ne noceret haustus, absumpsit omnem, unusque solus eo die omnium nomine liberaliter cœnavit.

Hoc in itinere Tubingam divertimus. Est Tubinga urbs Academiâ celebris, ac bonis moribus literatisque viris clara, cui in edio colle adjacens arx multam præstat securitatem. Inde per pagos ad extremum exhaustos, partim igne partim fame et situ solitarios, altissimosque montes ad sylvam nigram (Schwartzwaldt Germani vocant) iter direximus, in quo cum sub vesperam pagum illic pernoctaturi ingredi moliremur, validè ab incolis repulsi sumus, quorum audaciam haud ferens Vice-Colonellus, jussit vi perfringi portas, rusticosque ad omnem benevolentiam cogere. Inde per Waldkirch Hochburgum versus tendimus, et cum eam arcem sex Legionibus Turlacenses tenere audissemus, cautè nobis incedendum fuit, ne quâ à ducentis militibus furtim et ex insidiis nos impetere volentibus, opprimeremur: tuti tamen et incolumes transivimus Friburgum versus, urbs hæc à bonis literis liberalibusque disciplinis nota est, magis Pallade quàm Marte potens. Hinc Brisacum perreximus. Est Brisacum munitio una ex primis Europæ, in colle sita, quam Rhenus

duplici ferè ambitu cingit, optimè arte æquè et naturâ munita; foveas habet profundissimas, muro duplici admodum denso ambitur, circumcirca planicies sese aperit tanta, quantam oculorum assequi potest acies. In fori medio turris visitur editissima in quâ puteus ad portentum altus, aquas hinc extrahit in usum civitatis continuum, jumentum aliquod illi labori, publico sumptu, destinatum; habet præterea propugnacula omni instrumento bellico instructa, ab occidentali urbis parte pons bene longus et latus Rheno insternitur, ab Austro innatant aquis molendina cymbis seu pontonibus artificiose sustentata. Vidimus etiam illic tormentum bellicum novem ulnarum capacitate. Obsidebatur tunc fortè hæc civitas à triginta militum millibus. Hîc dum aliquantisper cum Domino meo Colonello Deveroux subsisto incidi fortè fortuna in Historiam à Germano quodam conscriptam, in qua de variis orbis Principibus facundè disserit auctor, ac inter cætera in magnæ Britanniæ maximi Principis iconem pereleganter in hunc sensum commentatur.

En tibi Rex supra cum Pallade doctus Apollo
In laudes merito magne Jacobe tuas:
Infra te posita est cunctarum copia rerum,
Quam felix populus magne Jacobe tuus?

Quantam hoc in districtu passi simus rerum omnium ad sustentationem necessariarum penuriam difficulter verbis explicari potest, unde cum et pro hominibus et pro equis abesset ipsum triduum commeatus, Ensisheimium profecti sumus, allabitur hoc oppidum utcunque munitum fluvius quem Ilam nominant ex montibus Alsatiæ promanans. Molsheimium deinde perreximus, illicque non minorem annonæ difficultatem experti sumus, quare maximis itineribus in castra Lotharingica properavimus, ubi edocti sumus de nostris copiis, quæ non procul inde in hostem intentæ sedulo excubabant. Mox à nostro adventu, Dux Lotharingiæ Carolus commodam sibi visus est occasionem nactus Befordiæ occupandæ, misit igitur cum centum Equo-pedestribus militibus Tribunum Mercy animis et armis instructissimum, cum quo jam erant turmæ aliquot Croatarum, de successibus hujus propositi dicam alibi.

Interea nunciatur quam felicibus auspiciis recens imperatorii exercitus

Generalissimus Hungarorum Rex Ferdinandus III. ad Ratisponam Nortlingamque pugnârit: Quo quidem nuncio Hungari adeo sunt excitati, ut suo Regi immanem pecuniæ vim ad bellum in Germaniâ prosequendum pepigerint. Hoc penè eodem tempore, postquam Hispanorum forti audaciâ et vigili studio Treviri expugnati essent, captusque Princeps Elector Philippus Christophorus ex nobili à Sôteren prosapiâ, ob consilia (quæ dicebatur) cum Gallo contra Imperium communicasse, Bruxellas deductus est. Bavariæ Dux Maximilianus Imperatoris filiam natu grandiorem Neptem suam, cum consensu Pontificis Maximi in conjugem sibi adscivit. Dux Lotharingiæ ex apostemate periculosè decumbere cæpit, periculumque superato non sine sanguine, morbo, evasit. Dux hic ut naturâ comis, ita Cæsari in omni fortunâ semper fidelissimus, pro cujus amore, non tantum ducatum suum, totque urbes in eo nobiles et opulentas, sed et vitam, et quidquid habuit ambiguæ et periculosæ aleæ exposuit libentissimè.

CAPUT XVI.

De Bello Ducis Lotharingiæ contra Gallos.

PRIDIE Nonas Maii cum ad Befordiam hæreremus, à nostris Croatis Tabellio cum literis ad hostem commeans interceptus est, et quantocyus suspensus. Quinto verò Idus Maii cum ii qui in præsidio erant multo nos impeterent impetu, adeo ut et Vice-Colonelli nostri equus secundum femur trajiceretur, obsidionem solvere coacti sumus, non sine nostro damno. Quadringentorum enim equorum jacturam intra breve spacium passi fueramus; in hujus urbis obsessæ solutione, suppetias tulit ipse Serenissimus Lotharingiæ dux cum quatuor

militum millibus, et mox delectu militum iterum habito denuo duces fidem sibi jurare voluit, quam rem cum admirarentur plusculi, ipse causam facti sui liberè reddidit, aiens, adhuc esse et in conspectu suo proditores pessimos, quos tamen ob varias causas cogeretur etiam tunc tolerare. Excurrebat noster exercitus duodena militum millia, à quo eodem die emissi Croatæ, tres legiones adversarias equitum pessum dederunt, ac tria vexilla victoriæ monumentum Duci attulerunt. Spolia fuerunt unius legionis impedimenta omnia, ex quibus pulverem tormentarium, cum commode et citra periculum abducere non possent succenderunt. Inter captivos adduxerunt Vice-Colonellum unum, et cum pluribus mortuis adnumerarunt alium supremum vigiliis præfectum. Inde movimus diverso aditu contra Gallos, dumque ex insidiis Gallorum expectaremus impetum, Croatæ nostri adoriuntur hostem, et tantis in eum viribus agunt, ut fugam capessere fuerit coactus. Dehinc bipartito divisimus exercitum nostrum, ne qua Gallis vires nostræ innotescerent, et unam quidem partem per Alsatiæ montes, alteram per Burgundiam promovemus ac duodecimo Calendas Junii offendimus hostem ad oppidum Luyr, sed cum nos tunc peditatu sufficienti destitueremur (plerique enim equites eramus) in colle castra metati sumus, emissisque Croatis qui à tergo eos impeterent, tormenta nostra à fronte opposuimus, multaque hosti damna dedimus, cum verò nobis nunciatum esset, octo ipsis millia suppetiatum venisse, intempestâ nocte succensis castris Beffordiam versus movimus. Postero die hostis nos insecutus multos è nobis mactavit. Ibamus interim recto itinere in planitiem Brisacensem, sperantes illuc nos hostem prosecuturum, cum vero Dux Gallorum vir esset senex et sagax (La Force eum appellitabant) nobis relictis Bruntrudum obsedit, et quam mox in deditionem accepit. Hîc cum multi Gallorum ob aeris Germani desuetudinem emorerentur, plures verò languerent, in Lotharingiam denuo exercitum revocavit. Nos verò cum hîc novas suppetias opperimur, accipimus tandem Marescallum Coloredo et Vice-Marescallum Joannem de Werth. cum Barone de Suis Generali præfecto vigiliarum, Generali præfecto Tormentorum Reinacher qui validum ducebant exercitum, et mox duo oppida in quibus insigne Gallorum erat præsidium, ad deditionem cogimus, omnesque segetes circa Colmariam civi-

tatem munitam, sed Cæsari rebellem, metimus, vineasque omnes perdimus. Huic calamitati causam præbuit infidelitas hujus urbis, cum enim Suecus undiquaque nuper grassaretur, ipsa Colonellum suum quem Imperator cum septem peditum cohortibus in defensionem hujus loci miserat, adultâ nocte trucidavit hostemque intra mœnia recepit. Mox iterum divisimus exercitum, cujus unam partem Dux Lotharingiæ (in cujus comitatu erant Baro de Suis, et Mercy ambo generales præfecti vigiliarum) per avia et devia, multasque ambages ac vias arctas impeditasque Ramiromundam civitatem amplam et mercimoniis claram deduxit: Alteram vero Joannes Werthius cum septuaginta vexillis equitum, per aliam viam in Lotharingiam præivit. Mirabile hoc in itinere spectaculum præbebant montes superius nivibus horridi, in medio segete divites, in pede pratis et arboribus florentes. Vix in Lotharingiam pedem intuleramus, cum in primo aditu de quinque peditum Gallorum cohortibus in vicino loco præsidii causâ commorantium monemur, in quos dum arma expedire statuimus de nostro adventu certiores facti, viriliter se nobis opponunt et in Scirmeck usque repellunt ubi ipsum triduum exegimus.

Interea rem feliciter agit Gallassus, Spirâ enim et Manheimio potitur, expulsoque ex variis urbibus Wimariensi præsidio, fortiter triumphat. Quoad Dux Bernardus Wimarius se de novo colligens contra Gallassum Moguntiam tunc obsidentem, cum omnibus copiis ivit, iis etiam quas recens in auxilium Wimariensis è Galliis adduxerat Cardinalis La Valette, hi conjunctis viribus ab obsidione Moguntinâ Gallassum repulerunt. Hoc tempore in fidem Cæsaris rediere ex Imperialibus urbibus Norimberga, Ulma, et Francofordia ad Mœnum.

Noster verò Werthius alibi non feriatur, sed tum felici ausu in Gallos movet, unâ eâdemque pugnâ vicena trina vexilla hosti eripit, Vice-Colonellum unum et præfectum vigiliis unum capit; et cum audisset Mareschallum de La Force Gallum, contra nostros movisse, quam mox se reliquæ exercitus parti scilicet peditatui, qui ad duodena militum millia se extendebat, conjungit.

Nec minus fortiter Piccolominius ad Lovanium rem contra Gallos gerit, à cujus obsidione hostem vi repulit, in quâ expeditione Lovanienses studiosi et religiosi variorum ordinum suos etiam animos contra

Gallos ostenderunt; præcipuam tamen hâc in acie laudem meritus est Colonellus Priston cum suis Ibernis, qui primi Gallos è fortalitiis exegerunt.

Quinto Idus Julii Joanni de Werth significatum fuit Gallici exercitus cataphractariorum manipulum in quodam pago non procul à castris de la Force, agere, contra quos per sylvarum abdita curriculo contendit, sed quoniam excubias sollicitè servabant, non nisi paucos nobiles Francos in reditu secum abduxit. Parum hîc abfuit ut et Wimariæ Ducem Bernardum et Cardinalem de la Valette interciperet, qui à rustico commodè moniti, equorum præsidio evaserunt. Stabat tunc penes Gallassum ut totus Gallorum exercitus periret. Hujus enim an negligentiâ an prudente cunctatione, nescio, adversarius exercitus relictis tormentis et impedimentis omnibus et aliquot militum millibus Metas evasit. Quem dum nostri recto tramite fugientem sequuntur suspicionem ingerunt, ac si de urbe obsidendâ cogitarent: quod ut impediat Gallorum dux, nostros suo exercitu cingit et intra urbis mœnia et se concludere annititur, id verò consilii cum nostros latere non posset, mox emisère qui ei facesserent negotium. Itaque cum Marescallus de la Force videret nostros viribus prævalere, nocturnis in tenebris fugam capessit, quem Werthius à tergo secutus quingentos facile milites cecidit.

His ita transactis Serenissimus Lotharingiæ Dux Carolus Romervillam migrat, tormentisque majoribus tam strenuo impetu quassat, ut intra paucas horas præsidium Gallicum sibi subjecerit. Tantùm fuit in urbe gaudium ob Ducis sui ingressum, ut gregatim summi infimique, sacri et prophani sese in compita effunderent, et occurrerent ejus postliminio ad se reditum toto cordis affectu gratulantes. Data hic fuit Legioni nostræ cura occupandæ arcis munitione et structurâ præaltæ, et sex fortissimis turribus formidabilis ad Episcopatum Metensem spectantis, quam non multò post multo quidem labore, compilatis omnibus ejus bonis quæ in arcem comportata fuerant, in potestatem redegêre. Hoc mense Julio exeunte Cæsar cum Duce Saxoniæ aliisque Germaniæ Principibus quibusdam iniit de novo pacem.

Interim dum hostes coëunt in cuneos, nostrisque se ad prælium parant, Joannes de Werth in Gallos ex inopinato irruit legionemque inte-

gram equitum concidit, captis, ipsomet Colonello, et supremo ejus vigiliarum Præfecto. Septimo decimo Septembris expediuntur duo millia militum ad S. Nicolaum civitatem et amplitudine et munimento visendam, quam cum Galli pœnè omnes ægri insiderent, facilè fuit nostris irrumpere, et mactatis adversariis pro libitu prædas agere opimas.

CAPUT XVII.

De Progressu Ducis Lotharingiæ contra Gallos.

DIE vigesimâ Julii Iberni nostri ab hoste reduxêre triginta sex captivos; Hungari verò octoginta, præter eos, quos occidêre, plusculos. Vigesimo septimo ejusdem mensis Galli annuam Natalis Regii commemorationem festo tormentorum sonitu ter repetito concelebrârunt, cujus tumultus causam cum nostri ignorarent, totam noctem in armis exegerunt, biduo post hostes sua castra solverunt. Altero Octobris die Serenissimus Lotharingiæ Dux amicorum literis certior factus, quam sine negotio Wimarius cum omni Gallorum exercitu à Gallasso internecione deleri potuisset, adeo indoluit, ut nullius sermonem sed ne conspectum quidem etiam intimorum suorum sustineret. Cum et ab hoste compulsi fuissent nostri Moguntinam obsidionem solvere, et ob victus penuriam (cujus defectu magna indies militum multitudo peribat, cum amphora vini duobus Imperialibus, et panis libra tribus florenis solveretur) aliò tantisper recedere. Hostis quoque easdem miserias ferens, ultra subsistere non potuit, cum pabuli inopiâ equi indies magno numero caderent, ita ut relinquere in discessu viginti tormenta bellica majora cogeretur. Poterat utique tunc Gallassus magnam in hoste stragem exercere, cùm ipse cum quadraginta militum millibus

lento passu, sine ullâ hostis infestatione, Wimarium Mussipontum evadere sinit, ét cum Mareschallo de la Force vires conjungere. Et hoc erat quod Lotharingiæ Ducem pessimè (ut par erat) habere poterat: tristior itaque septimo Octobris die, de re bellicâ consultaturus ad Galassum proficiscitur. Hoc in itinere, ab emissis in eam rem exploratoribus intelligit Dux, Regem Galliæ non inde procul venationi operam dare, contra quem comprehendendum ipse Dux cum millibus aliquot egressus est, sed nescio quo fato aliò deerrans ab itinere recto, et Rege deviavit. Circa eadem tempora fortissimus Campiductor Joannes de Werth cum pauculis legionibus contra hostem, qui tunc fortè per pagos dispersus hærebat, movit, sed cum ille in tempore monitus esset de Werthii adventu, fugâ salutem redemit. Quem postridie ulterius prosecutus in planissimis campis reperit, et ad velitandum coëgit, ac viginti quatuor turmas ita salutavit ut ne unus, sed ne vexilla quidem, (quæ ipse in nostra castra gloriosè deportavit,) superesset, quin et reliquæ adversariorum legiones, relictis mille quingentis curribus fugam dedêre; currus porrò cum defecta equorum Werthius abducere non posset, igne concremavit. Sexto decimo Octobris castra movimus versus Blomont arcem non ignobilem, quam tunc Galli tenebant, hi cum de nostro accessu cognovêre, arcem disturbatis turribus et muris confestim destituerunt. Atque sic tandem Gallassica castra attigimus viresque nostras conjunximus, cumque hostiles copiæ à nobis non nisi duarum horarum spacio abessent, vallis fossisque ita nos sepsimus, ut nullus adversariorum machinis pateret accessus. Interim optimus Lotharingiæ dux, non putavit æquum tantum se defensivè contra Romani Imperii hostes gessisse, nisi et offensiva arma contra Wimariensem marte propitio expediret. In Wimariensia itaque impedimenta cum incidisset et salvum conductum fudisset, ipsos currus cùm provehere non posset una cum tormentis bellicis, concrematis rotis omnia disperdidit. Quam injuriam non ferentes Galli magnis copiis in nos irruêre, tantisque viribus nostros provocavêre, ut totum diem Croatæ, Hungari, et Poloni rem gerere, et eorum impetum, moderatè sustinendo, infringere coacti fuerint. Universus exercitus noster tunc non sperabat aliud quam atrocissimum prælium, sed Ducibus visum ut in commodiora tempora differretur. Quanta interim hîc militum et equorum fame et

tabe pereuntium multitudo, in castris nostris fuerit dispersa, difficile est dicere difficilius credere: dolebant plerique tot martios animos extra prælium inter amicos sterni. Postridie cùm stationem suam adversarii nostri solvissent insecutus est eos Werthius, satius ratus gloriosè in prælio occumbere, quàm in castris desidem cum inopiâ luctari. Ejus reditum cum præcipui ducum avidè expectarent, tandem sine magno fructu rediit. Hoc tempore Gallassus ad sumptuosissimas epulas ducum præcipuos invitavit, et primum quidem locum in mensæ capite occupabat Dux Florentinus, ejus latus cingebant dexterum quidem Legatus Eminentissimi Electoris Moguntini Archicancellarii totius Imperii, Comes de Gronsweig Tormentis præfectus in Ligæ exercitu; Gallassus, Werthius, et Marchio Passampier generalis vigiliarum præses. Sinistrum autem Eminentissimi Cardinalis Hispaniæ Legatus, Coloredo generalis Mareschallus in exercitu Imperatorio, Comes de Gôtz locumtenens Mareschalli, senior item Wangler vigiliis præfectus, aliique nonnulli generales pro suâ quisque conditione: Nec erat ex colonellis ullus qui illi mensæ assideret. Die tertio et vicesimo Novembris dissolutis castris Pfaltzburgo Tabernas contendimus: sunt Tabernæ locus admodum munitus et ex præcipuis Alsatiæ munitionibus, quem recenter à Gallis recuperaverat Marchio de Grana. Hoc loco aliquamdiu substitit Gallassus, et ne miles otiaretur, jussit valla instaurari et munitioni isti ea addi quæ deesse videbantur. Non defuit malesuada fames, quæ nostrum exercitum identidem secuta est. Vidisses amice Lector hoc in itinere si unquam aliàs splendidissimam miseriam, matres parvulos suos exponebant, ne ipsæ essent tam crudelis mortis testes oculatæ; vidisses militum præcipuos inter nives animam fame extortam reddere, et qui nulli hosti externo unquam cesserant, nunc domesticæ miseriæ victas ultro porrigere dextras: vidisses passim in cadavera equina et bovina sedulo inquirere militem, ut tantisper animam, ad evolandum promptam, retineret. Has inter miserias coacti fuerunt belli Duces exercitum dividere, et aliquam quidem Ligæ partem ad Treviros, aliam ad Leodienses ablegare. Cæsareanas verò copias tripartito secuerunt, partemque unam seniori Coloredo Generali Mareschallo, in confinia Galliæ ducendam commiserunt, alteram junior Coloredo Vice-Mareschallus in Burgundiam abduxit. Tertiam sibi

Gallassus retinuit. Nostra tunc Legio cum Generali Præfecto vigiliarum Wangler in hyberna abiit, recta igitur Bockenheimium dreximus iter, quod non ita pridem Duci Lotharingiæ à Cæsareâ camarâ Spiræ, post longam contra Nassovium disceptationem, cum viginti quatuor pagis assignatum fuerat, deîn per Sarbruck transivimus, est ea civitas satis ampla in medio Saræ constituta, visiturque in eâ arx magnificè exstructa, conclavibus et aulis egregiis visenda. Incidi hîc in Nobilem Dominam Marchionis Durlacensis Filiam, Mariam Elizabetham, Comiti Nassouiensi tunc nuptam, quæ dissertissimè linguam Latinam loquebatur, philosophicisque etiam disciplinis commodè exculta erat, versus item artificiosissimè in metrum stringebat, multâ militum nostrorum admiratione. Hinc in Walderfangk à Gallis insessum progressi sumus, à quibus oppidum nobis tradi postulavimus, qui cum renuerent vi cepimus, et ad unum omnes in præsidio existentes mactavimus. Hoc oppidum hybernis nostris assignabatur, cum verò id abnuisset Colonellus noster ob victus inopiam, atque ad Gallassum indignitatem rei detulisset, ab eodem nihilominus jussus est iterum locum illum acceptare. Hoc anno exeunte ex Poloniâ nobis suppetiæ missæ sunt octo millia militum selectissimorum, quorum vexilla hanc præferebant Epigraphen Avis Aquila grandis, magnos hostes pellit. Quilibet militum eorum duplici armabatur acinace, altero ad latus proprium, altero ad equi ephippium alligato. Eodem tempore ad nos perscriptum est de dissensione inter Gallos, Scotos, et Anglos exorta in Hollandiæ partibus, sicut et de luculentâ Gallorum clade istic acceptâ. Quod item Dûnkirkani viginti supra ducentas naves ab Hollandis obtinuissent. Ducem item Roannensem Regis Galliæ per Italiam Mareschallum rem infaustè contra Hispanos gessisse, et unà cum eximio exercitu Ducatum Parmensem è manibus Gallicis dimittere coactum esse. Postremo Decembris die Vice-Mareschallus Coloredo, unà cum Mercy et Passampier ad Luxenburgenses movit, eo quod Wimariensis Dux Bernardus nescio quas turbas cieret.

Ad Annum Christi M.DC.XXXVI. Ingressus.

Ineunte anno supra sesquimillesimum centesimo trigesimo sexto, dux noster extremâ pressus inopiâ, omnem indagavit viam se à duplici hoste

fame et Gallis defendendi, Illam itaque ut expugnaret, hos aggressus est, ac copias suas cum Theonis villam abduxisset in ripâ Mosellæ fluminis cui civitas adjacet explicavit. Ducit hoc flumen nomenclaturam suam à confluentiâ Mosæ et Sellæ. Mosa enim postquam à montibus Alsatiæ prorumpit vario ambitu ad Sellam civitatem flumini cognominem cum Sellâ fluvio se conjungit, et ne auctori Sellæ ingratus sit Mosa nomen ejus suo adsciscit Mosellaque deinceps nuncupatur. Hic dum subsistimus molitorem propè metas habitantem adversarium habuimus sanè infestissimum; eum necromanticum multi putaverunt, sed vanis reor augurationibus, cum ipsum potius militari solertiâ omnia sua præstitisse opiner. Hic dum multa variis in locis damna militibus intulisset, tandem et ipse à rusticis circumventus est et occisus. Generalis noster ad Theonisvillam ponte navali stravit Mosellam, cujus ope omnis exercitus trajecit. Postea verò cum rite omnia ordinasset, ipse Bruxellas ad Eminentissimum Hispaniarum Cardinalem abiit, de rebus bellicis consilium petiturus.

CAPUT XVIII.

De Initio et Causis Belli à Lotharingiæ Duce contra Gallum suscepti.

CUM Gallorum Rex Ludovicus XIII. videret se confœderatis sibi Suecorum copiis contra Cæsarem commodè suppedias ferre non posse, nisi Lotharingiæ ducatum certum et securum in Germaniam aditum obtineret, petiit primùm consuetis Regum, hoc est, armatis precibus, à Lotharingiæ Duce Carolo III. ejus nominis, ut sibi ad tempus quasdam urbes in suo Ducatu relinqueret. Quas cum se prudentissimus Dux citra totius patriæ interitum Francorum Regi negare non posse videret, ne se simul suosque perderet annuit postulatis, quantumvis sa-

gacissimus Princeps probè perspiceret, quo transversum res tota itura esset. Non steterunt hoc loco machinationes Ludovici; cum enim tam felici principio vidisset Ducem, quem consensurum haud putaverat, urbes suas sibi concessisse, plura postulare est ausus, accitum ergo jussit arma quæ pro Imperatore Ferdinando contra Sueciæ Regem sibi fœdere junctum susceperat, deponere, sibique in suam suorumque securitatem dare Nanceium, munitionem Lotharingiæ totius præcipuam: cui Lotharingiæ Dux pro eâ qua est humanitate, respondit id fieri difficulter posse, excusans feuda quæ ab Imperio haberet, ideoque ut fidelis Vasallus debere se Domino feudi in necessitate succurrere: Quod ad Nanceium suavissimè apertam injuriam apud Ludovicum Justum est deprecatus, cùmque Rex acrius ita se fieri velle urgeret, apertè disserteque negavit se à Cæsarianis partibus abscessurum, cum majores sui ab omni retro vetustate pacta conventa cum Cæsaribus semper inviolata sanctè servassent. Hæc res, quæ Duci Carolo laudem fidelitatis dare debuerat, initium fecit Gallici in Lotharingicam domum odii. Interim ut belli justi causam plebi Gallus obtruderet, spargi in vulgus fecit, Carolum contra se conspirasse; ac velut Vasallum Gallicæ coronæ obedientiam debitam negare: sororem insuper suam, contra inhibitionem Regis, et Regni statuta Fratri Regi obtrusisse conjugem, &c. Itaque Nanceium valido exercitu cingit, atque post aliquantam obsidionem in suam potestatem cogit. Reliquerat id temporis Carolus Fratrem suum Nicolaum Franciscum Sacræ Romanæ Ecclesiæ olim Cardinalem qui Ducatum in suâ absentiâ cum pleno jure regeret, pacisceretur que amicitiæ conservandæ gratiâ neutralitatem pro se suisque tunc subditis ad libitum cum Galliarum Rege, et vel sic ipsum placaret, sed nec hoc quidem ex voto cessit; captâ enim urbe, et Cardinalem nuper, una cum recens nuptâ claudiâ in captivitate detinuit, probeque, custodiâ adhibitâ intra domesticos parietes conclusit. Hi cum se retineri tam sollicitè vidissent, suspicati quod res erat, de clandestinâ fugâ consultare inter se cœperunt: adhibitis dein in consortium consilii fidelioribus aulicis, honestam fugam, probosæ captivitati, quantumvis iniquæ, præponendam esse seriò concluserunt. Posito ergo Ducali habitu, plebeias et rusticas vestes adsciscunt, impositisque dorso fimineis corbibus, veluti fimum deportaturi in

vineas, dexterrimè elabuntur, directoque Italiam versus itinere rectissimis semitis deducuntur. Nec minus Henrica Principis Pfaltzburgensis conjux prudens invenit evadendi commentum. Erat tunc fortè juvenis ex optimâ Angliæ nobilitate oriundus in urbe, qui ob tibiæ periculosum dolorem voverat ad dies aliquot sacrum Deiparæ sacellum, miraculis clarum invisere: Hic in suo essedo, quo vehebatur hanc Principem abscondit, eduxitque ad sacellum ubi erant êqui dispositi, qui utrumque in tutiora loca, hoc est in Comitatum Burgundiæ deportarent. Hinc postea periculosâ audaciâ per Gallias cautissimè profecti, in duos equites nobiles fortè fortuna inciderunt, qui Dominam hanc comiter salutatam agnoverunt cum verò se deprehensam vidit ad preces confugit, rogans viros Gallos, ne qua sibi Principi fœminæ fraudi essent, vel hostibus proderent. Quod ipsi polliciti, securam Bruxellas dimiserunt. Margaretha porro altera Ducis Lotharingiæ soror, et uxor Fratris Regis Galliarum virum mentita Nanceo Theonisvillam delata est. Domina denique Nicolaa uxor Ducis Caroli Parisios deducta est, ubi etiam nunc detinetur.

Rex Franciæ cum totum Lotharingiæ Ducatum sibi subjecisset, in civitate Barrensi æneam erigi jussit columnam cui inscribi fecit causam proscripti Ducis, vetuitque Nancæi, edito et in publicum evulgato edicto, ne post hac ab ullo cujuscunque status aut conditionis indigenâ vel extraneo Carolus, Lotharingiæ Dux appellaretur. Mox in Religiosos sævitum est, pluresque Lotharingiâ exesse jussi, reliquis severè inhibitum est, ne posthac pro alio quam Galliarum Rege preces in toto ducatu funderent. Quàm verò id rectè, viderint æqui rerum æstimatores. Scio quoque certorum et fide dignissimorum virorum relatione, id ipsum etiam pluribus in tempestate Suedicâ ex Germaniâ in Gallias exulatum exactis contigisse, quibus et vincula interminata et carceres, aliæque pœnæ statutæ si post hac pro Romano Imperatore solennem Ecclesiæ precationem, quam ipsi quoque Galli suis missalibus imprimunt, publicè pronunciarent.

Sexto decimo Januarii Colonelli Corpus, et Ludovicus Croatarum Legionibus Præfecti cum nostris Dragonibus septem Equitum Gallorum turmas viriliter ceciderunt, interceptis centum quinquaginta Equis. Trigesimo ejusdem Longovicum perreximus arcemque vicinam Gallico

præsidio firmam obsedimus, nec multò post ad paciscendum Gallos coëgimus. Sub hæc tempora Moguntia et Confluentia aliæque adhuc urbes ad Imperatorem rediêre. Vigesimo septimo Februarii jussi sumus Martisvillam aggredi, paruerat illa nuper partim Hispanis partim Lotharingo, jam verò cives adversariis solvebant vectigal strenuèque contribuebant hosti, ut verò paulò post nostris se subdidit armis, quatuor scutorum aureorum millia (duplones vocamus) jussa est pendere nostro Generali Coloredo, et quot septimanis mille imperiales militi. Arlunam quoque civitatem cepimus, quæ nomen à Lunâ sortita est, cui olim indigenæ aram erexerant, cujus monumenta etiamnum hodie spectantur. Arluna ergo dicitur quasi Ara Lunæ. Veris hujus anni initium, sicut et reliquus progressus asperrimus fuit, ita ut miles malè vestitu instructus, vix posset se à frigore defendere: multi rudes boum suumque pelles arcendo frigori, corpori circumligabant. Ineunte vere, Croatæ tres Legiones Gallorum animosè adorti, omnes contrucidaverunt, pauculis primoribus, quos in captivitatem abduxerunt, exceptis. Poloni quoque et Hungari opimas tulêre prædas, sed cum se auro locupletassent, pugnam renuêre quoad Mercy pontem navalem struxit, per quem transire omnes compulit, ut in Campaniam excurrerent Gallosque infestarent, quod paulò post declarabitur.

CAPUT XIX.

De Progressibus nostrorum contra Gallos.

LEGIO nostra in mandatis acceperat pontis aditum custodire, quoad omnis exercitus transiisset, in quem finem subitaneum opus, immanem securumque aggerem egesserat contra hostium nobis iminentium incursum. Cum vero Poloni negarent se pugnare posse aut velle, nisi

stipendia ipsis solverentur, imo retro ad hyberna pristina cederent, nostra legio coacta est adultâ nocte fugam capessere, pontemque post se accensis injectis fascibus, asseribusque in Mosellam dejectis disturbare. Hinc Arvillam contendimus ac stationem illic ad tempus fiximus, multaque inde Gallis damna dedimus. Dici haud potest quantam Croatæ Dragonesque nostri hisce in partibus exercuerint sævitiam, pagos obvios concremando, deprædando urbes, trucidando sine discrimine nobiles ignobilesque, mulieres nobiles sacrasque Deo virgines ad suam libidinem rapiendo, prædas injustas faciendo. Divis dicatas Ecclesias violando, pudet dicere, non reor ipsos Turcas Saracenosque graviora unquam damna inferre Christianis potuisse. Atque, quod maximè detestandum est, hæc omnia impunè faciebant milites, indulgentiâ utique eorum qui exercitui summo cum jure præerant, qui ut se locupletarent, nihil pensi ducebant, jurene an injuriâ miles præliaretur, nec curabant magnopere an amicis an hostibus prædas abstulissent. Unde mox Divina ultio nostros nec lento pede insecuta, hostilique manu in ea loca, unde exieramus, repulit; ubi inexplicabilis erat annonæ difficultas. Rustici quoque nobis infesti, plures nostrum ex insidiis partim, partim apertâ vi mactabant, et ubi arma deerant, sudibus palisque res rustica agebatur.

Quartâ et vigesimâ Martii cum Lotharingiæ Dux iterum se negotiorum causâ Bruxellas contulisset, in Vice-Mareschallum Coloredo Juniorem circa Luyr Galli impetum fecerunt, et licet Coloredo se tunc virum fortem, impetum multo tempore sustinendo, hostique obsistendo, præbuerit, ipseque semper in primâ acie pugnârit, dissipatis tamen copiis, captus est, Parisíosque abductus. Hoc anno etiam plura quàm viginti militum millia fame enecta sunt: atque illa erat tunc pugnandi ratio ut integri exercitus, qui nec hostem viderant, unico quasi flatu dissiparentur. Decimo Aprilis nostri missi sunt, ut aditum Metis vicinum interciperent, sed non multò post non sine clade et ignominiâ redire compulsi sunt. Non procul hinc rustici plusculi tumultuantes in arma ruerant, qui ex sylvis et insidiis militem infestabant, opimasque sæpe ducebant prædas. Hi ut eo securius prædarentur, rem omnem familiarem cœmiterio infoderant, crucemque ligneam juxta posuerant, ne quis illic aliud præter cadaver latitare suspicaretur: quorum insolentiam

et latrocinandi impunitatem cum ægrè diu tulissent Croatæ, agmine tandem facto, magno in eos impetu ruunt, ac partem rusticorum sternunt partem capiunt, cumque domos illorum diripere vellent, præter nudos parietes omni subsidio vacuos reperiunt nihil; ad quæstionem itaque nonnullos abripiunt, acriterque in obstinatè mutos animadvertunt, qui tamen tantâ constantiâ, superatis plurimis et sævissimis tormentis silentium servaverunt, ut nil quidquam de thesauris et prædis illorum resciri posset. Quoad demum mulierculam immani haustu (Suedicum ab inventoribus Suecis appellabant) saturam ad proditionem coëgerunt. Haustus hic (immane dictu) hoc ferè modo propinabatur. Reclinabatur supinus rusticus, intra cujus dentes interjiciebatur bacillus, qui patulum et apertum rictum retineret, tum verò tamdiu infundebatur aqua quoad, distento instar tympani ventre, præfocaretur, vel pecunias absconditas panderet. Hanc tantam inhumanitatem immanitatemque pio lectori detestandam execrandamque relinquo. Hoc anno, qui fuit multorum sermo, fides sit penes auctores, Galli Imperatoris Effigiem Virduni in crucem seu patibulum ignominiosissimè egisse dicuntur: quod quidem ego haud reor: Quis enim credat tantam in Principem optimè Catholicum injuriam, à Rege Christianissimo subditis impunem esse permissam? Calendis Maii ex Sebachianâ Legione turma una Gallorum sensit victricia arma: Lotharingiæ verò Dux obsidere cœpit Leodium sine fructu tamen aliquo, cum cives essent et viribus et loci securitate superiores. Interea sub nonum Julii Dux Bernardus Wimariensis cum Cardinale de la Valette Gallo, validissimum exercitum admovent Tabernis Alsaticis, simulque commeatum, quo omnino destituebatur, Haganoam deducunt, opportunè adfuêre, cum magna illic glisceret fames. Nos verò Luxenburgum versus jussi sumus pergere, sed cum nos hostium insignis turma impedire vellet, resolutis mox animis in eam movimus, et quamprimum in fugam conjecimus, eam nostri secuti sunt ad rudera templi alicujus, ex quibus illa non sine sanguine nos impugnavit, cum vero nos igne injecto contra ipsam ageremus fortius, mori potius voluit quam se nobis dedere, pauculi ex turma illa peramplam ingressi cavernam, inde acriter præliabantur, quoad omnes vitam in sanguine ponerent. Hoc eodem tempore Galli ad Ivodium Polonorum

pecora abegerunt, simulque primâ irruptione duo vexilla ipsis eripuêre, quam ignominiam non ferentes Poloni, convocatis viribus collectisque animis in Gallos denuò irruerunt, trucidatisque quadringentis, tria signa cum signiferis, et supremo vigiliarum Præfecto uno, pluribusque Tribunis in castra retulerunt. Moverat interim Mercy cum octo millibus ut Ducem Wimariensem ab obsidione Tabernensi impediret, ac die septimo decimo in campis pabulantes ducentos Gallos offendit, quos cum equis ad sua castra deduxit. Die nonâ decimâ ejusdem Poloni iterum irruptionem in Wimarienses parant, ac felicibus ausis mactant plusculos, capiunt viginti circiter non infimæ sortis milites. Hoc successu animosiores vicesimo tertio hujus egrediuntur iterum, secumque quadringentos equos abducunt. His modicis cladibus nil motus Bernardus Dux premere pergit obsidionem, unde ex Ibernorum Legionibus duæ mittuntur in succursum eorum, qui ad Tabernas hostem impetebant: Per media itaque hostium castra Saræ-pontem primò, inde in Homburch, tum per Keiserslaudern, Neostadium in Palatinatu inferiori situm, hinc Landavium magnis itineribus properavimus. Hìc etsi Gallassum non procul ab Argentinâ validum exercitum habere, pontemque non procul inde navalem struxisse intelligeremus, Tabernis tamen succurrere vel non potuit, vel neglexit. Interea hostis immaniter quatit mœnia, et suis spem facit vi occupandæ urbis: Hic cum Iberni periculum imminere urbi viderunt, in hostem strenue excurrunt, in qua excursione Butleriani egregiè se habuerunt: ducebat eos tunc fortè Colonellus Mulheim, cum quo non minoribus animis recta in hostem ibant Capitanei Stivin, Alexander Mac Daniel, et Petrus Geraldinus. Ex hostibus occisi ducenti circiter, ex quibus officiales viginti, inter quos Generalis Hebron Scotus, et Comes Hanoviensis, ipse etiam Dux Wimarius secundum manum leviter vulneratus. Nondum cogitabant tunc Tabernenses civitatem dedere, nisi miserabilis et obscœna fames eos etiam nolentes ad deditionem compulisset. Cum ergo commeatus omnis defecisset, ita ut ultra præliari exhaustis viribus non possent, viderentque hostium in obsidione pertinaciam, die quintâ decimâ Julii pacti sunt civitatem his conditionibus tradere.

I. Ut vexillis pansis egrederentur.

II. Ut liceret cuivis sua impedimenta avehere.

III. Ut militari modo paratis ad pugnam armis, ad Gallassica castra deducerentur indemnes.

Gloriosè sanè præsidiarii se defendêre, octo enim insultus cum gravi hostium incommodo animosè repulerunt, et licet Tabernas Cæsari servare non potuerint, immortalem tamen laudem sunt consecuti. Sub vigesimum tertium Julii Hungariæ et Bohemiæ Rex Ferdinandus III. castra nostra invisit, atque ab omni exercitu majoribus minoribusque tertium exoneratis fistulis est salutatus. Cumque universa rectè ordinasset in Marchionatum Badensem est reversus; Quocum ivit Lamboy vir in paucis strenuus et rerum bellicarum imprimis gnarus, qui quinque legiones ducebat, inter quas erat legio Jacobi Gordoni. Hic Lamboy paulò post Brisacum cum suis discessit, seque cum Reinacher conjunxit, qui militi enervi in tres dies commeatum liberaliter ut potuit præstitit.

CAPUT XX.

De ulteriore progressu nostra contra Gallos.

BRISACO, Commeatu, ut dictum est, in triduum instructi, per Dann in Burgundiæ Comitatum movimus. Burgundi sanè novos nos hospites liberalissimè habuerunt, nilque nobis ex bonis omnibus subditorum, præter Ecclesias et molendina, sanctum esse et clausum voluerunt. Est cæterum Burgundiæ Comitatus fertilis omni genere rerum vini et frumenti ferax. Hic dum quiescimus tantisper, Croatæ nostri ex insidiis in sylvâ Gallos expectant, quos cùm magno impetu in nos tendere vidissent, à tergo ex improviso adortos egregiè salutant, mactatis eorum plurimis, captis reliquis. Hinc ad Balansanam arcem expugnandam ducti sumus, quam post aliquas molestias superatas undecimo Augusti

Gallis eripuimus. Hìc cum præterea nihil obstaret, ut copias nostras cum Burgundicis conjungeremus, viginti quinque millium exercitum conflavimus. Die vigesimâ tertiâ Augusti Serenissimus Lotharingiæ Dux cum quatuor militum millibus ad nos accessit, ut toti exercitui cum imperio summo præesset; quem festo bombardarum sonitu submississimè salutavimus, ipseque nobis vicissim quâ verbis quâ signis, galerum semper manu præferens, summam humanitatem exhibuit. Obsidebat tunc Dolam civitatem Burgundiæ et omni munitionis genere, et bonis literis clarissimam Princeps Condæus Gallus cum eximio et selecto exercitu, contra quem arma expedivimus: Hic verò cum vires nostras majores, quàm crediderat, audivit haud securum expectare ratus, succensis tentoriis solvit castra, et fugâ infami quidem, sed securâ elapsus est. Nostri etsi libentissimè adversarios insecuti fuissent, quia tamen vineta, inter quæ incedebant, expeditum cursum impediebant, spiritum promptum licet ægrè admodum comprimere debuerunt. Obsederant hanc urbem tribus ipsis mensibus maximis impensis Galli, sed propè nihil laude dignum, vel memorabile totâ illâ obsidione peregerunt, et pro gloriâ summam ignominiam retulerunt. Solutâ igitur obsidione pars exercitus nostri in ulteriorem Galliam promovit, pars in Burgundiâ in omnem fortunam intenta, substitit: ne tamen planè otiarentur vigesimo secundo Augusti, septem equitum Gallorum turmas omnimodo disperserunt. Lamboy vero ponte stravit fluvium, per quem exercitum suum Graium versus traduxit. Est porrò Graium civitas non tam vasta quàm munita, aptaque sævientium hostium furorem retundere. Hìc dum subsistimus multa hinc inde hostibus damna dedimus, quoad undecimo Septembris castra nostra solvere jussi sumus, ac nostras copias cum Gallassianis jungere, intendebat enim Gallas Wimariensem cum Cardinale de la Valette in ulteriorem Galliam cogere, ne post se ullum metuere deberet exercitum. Hoc in itinere Croata quidam nescio quo fato in Burgundicorum rusticorum manus solus delatus est, quem expoliatum omnibus vivum inhumarunt: Triduo post cum nostri Dragones illum locum transirent, viderentque insuetum et novum illic tumulum, putarunt preciosas illic res defossas latere effossâque humo, in Croatam nondum exanimem inciderunt, qui cum erecto brachio petiisset auxilium se surrigendi, mox rogavit quis ille

esset dies? Veneris, responderunt nostri: Itane verò, ait, ego tertium jam diem hoc in Ergastulo egi, dies enim Mercurii erat, cum vivus à pessimis latronibus rusticis ad mortuorum sum delatus habitaculum. Septimâ et vigesimâ dicti mensis die Gallassianas copias attigimus, et mox sequenti die vigesimâ octavâ contra Gallos non procul à nobis dissitos egressi sumus, qui cum de nostro adventu audierunt, mox metu dilapsi sunt. Hîc vero dum Marchionem de Grana cum tormentis bellicis expectamus, variis excursionibus nostri plures hostium in castra adduxerunt captivos. Pridie S. Michaëlis Archangeli Marchio de Grana adesse nunciatur, Gallas ergo convocatis ipso Archangeli festo omnibus Generalibus et Officialibus invitavit eos ad Missæ Sacrificium, et Concionem audiendam quam Pater de Societate Jesu habuit, egitque de pugnâ S. Michaëlis in rebelles cœlo Angelos, ductaque inde similitudine, universos ad fortiter præliandum pro Deo et Cæsare hortatus est. Hinc contra hostem mox itum est, mandatum enim Regis Hungariæ urgebat ut res prælio decerneretur. Sexto Octobris die Dux Wimarius Croatas infaustis auspiciis impetere voluit, nam cum militem nostrum præter spem vigilem reperisset, quam Croatis intenderat, ipsemet cladem tulit; atque tunc Croatæ post cæsos plurimos duos Tribunos cum Equitibus octo et quadraginta Equos cœperunt. Hac clade acceptâ Wimarius ad dolos animum convertit, emisit enim in Castra Croatarum ex diversâ parte turmam duplicem, cumque unà in Croatas pergeret, Croatæ nil ex alterâ parte periculi metuentes, totos se in eam partem converterunt, cumque hostem incautiùs longiusque insequerentur, altera turma ex aliâ parte irruit, omnesque eorum currus et impedimenta subducit. Hæc dum fiunt, epulabantur interim et Baccho litabant plurimi, cognitâ verò postmodum fraude, deinceps magis magisque hostem observarunt nostri, nec audebant ante in campum egredi, quam Picolomini et Joannes Werthius advenissent. Interea Marchio S. Martini cum Butlero Generali vigiliarum Præfecto adventat cum octo militum millibus et duodecim tormentis bellicis, de quorum adventu hostis monitus, solutis castris aliò abiit, quem vigesimâ Octobris in silentio sine sonitu buccinæ et tympani plenâ et formatâ acie insecuti sumus, numero circiter ad quadraginta militum millia, hoc fere ordine. Quatuor legiones agmen ducebant in acie, has

sequebantur pedites conclusi ex utrâque parte insigni equitatu, succedebant ex parte dexterâ et sinistrâ tormenta majora centum omnino et triginta, quorum medium legiones aliquot tenebant. Ita igitur progressi vigesimo quarto die ejusdem venimus ad oppidum Mirbo, ad Marchionem de Mirbo spectans, hîc cum se Gallicum præsidium dedere nollet, à Butlero et Wangler vi expugnatum est cæsis omnibus præter eos qui ad arcem confugerant, quibus incolumitatem, si se dederent, spoponderunt. Vigesimo quinto hujus Croatæ nostri Postilionem cum literis Regis Galliarum ad Cardinalem de la Valette interceperunt: quo eodem die jussi sunt Dragones omnes Lotharingiæ Ducem sequi, quos vigesimo nono sub noctem applicuit civitati, quam Galli nominant S. Jean. de Loan.

Calendis Novembris horâ noctis primâ Gallos in suis propugnaculis impetivimus et felicibus auspiciis expulimus, pugnavimus dein et mœnia majoribus tormentis quassavimus donec diluxit. Ducebat tunc fortè agmen et semper in primâ acie præliabatur Generalis præfectus excubiarum Enckeforth miles sanè masculus, hic suâ præsentiâ adeo militem animabat, ut contemptâ vitâ in propugnacula, tanquam si nostra forent eniteretur. Superatis his omnibus, denuo mœnia quassa sunt à matutino scilicet diluculo, usque ad horam pomeridianam tertiam, sequentem verò noctem quietam exegimus. Sub vesperam tamen tormenta nostra aliò reducta sunt, vocatique omnes Dragones exceptis solis Ibernis et Scotis, qui periculis quam maximè erant expositi, seu id factum fuerit odio gentis alienigenæ, an negligentiâ et oblivione, haud liquet, certum est eos hâc in statione tam viriliter pugnasse, ut spectatores meruerint habere summos viros, ipsum etiam Gallassum, Duces Lotharingiæ, Florentiæ, Portugalliæ, Coloredo, Marchionem de Grana, Comitem Rippergensem, Baronem de Suis, Lamboy, Fernamont, Mercy, quoad ipsis tandem suppetiatum missus est, jussu, ut creditur, Ducis Lotharingiæ Colonellus Verni cum duabus Equitum turmis, cujus ope hostem repulerunt non sine gravi clade. Immortalem sibi tunc laudem peperit Waltherus Deveroux, qui illic cum Imperio præerat. In societatem verò fortitudinis ejus venerunt Colonelli Worlochi, et Salomon de la Moville. Vice-Colonelli D'esmond, Jacobus Gordon, Florinus Fürstennaw. Joannes Henricus Gall vigiliarum Præfectus, Capitanei Stevin et Robertus

Purcel omnes Iberni. Post hæc voluit hanc solvi obsidionem Gallassus, quantâ verò confusione credi haud potest. Hostis videns nostros unde venerant redire magnis animis insecutus est, nostrosque validis armis lacessivit, tandem diu ancipiti pugnâ Galli in fugam abierunt, nostri verò ad Mirbo castra seu stativa posuerunt.

CAPUT XXI.

De ulterioribus contra Gallos Progressibus.

AD Mirbo dum subsistimus, nulla memorabilis expeditio suscepta est, nisi quod tormentis bellicis se adversarii exercitus impeterent. Summa hîc perpetienda fuit inopia, cui sublevandæ commodum vicesimo Novembris adducti sunt centum currus commeatu instructi, quos commiseratione militum passim deficientium fame, ductus, miserat in exercitus aliquantulam refocillationem Gallassus. Quam hoc loco Burgundiones rustici cum nostro milite iniquè egerint, nemo mihi asserenti quamvis oculato testi credit. Hi militem sibi ante paucos menses salutarem morte et quidem violentâ remunerati sunt, ita ut nec ipsis etiam primoribus exercitus pepercerint, si quâ in eorum manus delaberentur. Ita semper beneficia aliquando præstita nauseantur, præstanda verò multis votis expetuntur.

Hîc edocti sumus de clade Hatzfeldiacâ quam Banirius propè Witstock intulit injuriâ an incuriâ nescio. Hæc fuit causa cur retrò nobis cedendum fuerit. Allatum quoque est nuncium de Ferdinandi III. inauguratione in Regem Romanorum: quantam illa res in exercitu causaverit lætitiam calamus difficulter exprimet. Sed et in Hispaniâ fama tam læti nuncii fuit celebrata; ut enim Illustrissimus Comes de Schônberg

Cæsareus apud Hispanos Legatus, ad Regiam aulam insperata hæc nova detulit, Rex continuo insolita lætitiæ signa dedit, captivos etiam magni nominis vinculis eximi voluit, festos ignes succendi, et ad duo ducatorum millia in vulgus spargi.

Non multo post in Germaniam eundum fuit cum omni exercitu, sæviente frigore et altissimis nivibus, in quibus non pauci militum jam fame semianimes, reliquam emiserunt animam. Cum octavo Februarii Anno 1637, Sylvam nigram (Germanis Schwartzwaldt dictam) transiremus, delatus sum in monasterium ordinis Cistertiensis, in cujus templo vidi columnas utrimque duodecim vastissimæ altitudinis ex uno saxo continuo excisas, vidi et bovinam pellem ex templi Tholo pendulam quæ exuviæ illius pecoris dicebantur, quod dictas columnas in eum locum olim adduxisset. Pellis hæc, fateor, tantæ erat latitudinis quantam vix esse posse existimassem, nisi coram inspexissem: an verò vires bovis unius tanto ponderi trahendo suffecerint, penes eos, qui id asserunt, sit fides. Hinc profecti sumus septimo decimo Februarii ad fontem salutis, hoc est, Heilbrun, quo in loco vidimus Eminentissimum Dominum Electorem Moguntinum, Principem Portugalliæ, Marchionem de Grana, Generalem Geleen. Dehinc in Franconiam ivimus, in viâ affertur nuncius de quindecim turmis Hassicis cæcis, curribus trecentis commeatu onustis, interceptis, quos ad Ernbreitsteinianam arcem suppetiatum miserant; sicut etiam non multò post de ipsâ arce tanti momenti à Joanne de Werth captâ. Adjacet hæc arx Confluentiæ civitati insigni quæ nomen habet â confluentiâ Mosellæ et Rheni.

Parta nuper victoriâ Banniricus exercitus totam larè Franconiam, plurimo Francorum metu infestabat, huc ergo jussi sumus excurrere latrunculosque passim itinera infestantes compescere: vix hostis de nostro adventu audierat cum per Sylvam Thuringicam Erphordiam se subducit.

Mortuus est hoc Anno M.DC.XXXVII. die quinta decima Februarii sempiternâ memoriâ et longiore vitâ dignissimus Ferdinandus II. Imperator, multis calamitatibus diu exercitus cœlo maturuerat, in adversis omnibus fidelis Dei famulus, vir vitæ innocentissimæ, prudentiæ singularis, quem nisi cœlum terræ huic invidisset dubio procul æternare debuisset in solio Romano. Magnificè ei Viennæ Austriæ in templo Patrum So-

cietatis JESU, quos semper, totamque Societatem, ut filios dilexerat, parentatum est. Erexerant dicti Patres in medio chori ante altare præcipuam magnorum sumptuum structuram, tanto Cæsare dignam, quam castrum doloris vocant. Hanc structuram sicut et totum recens exstructum templum, atro panno vestierant exornaverantque variâ picturâ et docto emblemate. Dum verò nos in Franconiâ ageremus, obtigit Capitaneis nostris Stevin, Purcel et Geraldino in Fuldensi Patriâ pagus, ad quem rustici trecenti confluxerant ligonibus aliisque similibus armis, quæ cæcus impetus cuique dabat, bene instructi ut nostros illuc appropiantes prohiberent, de quibus cum monuissent Colonellum, Croatarum suppetias acceperunt, hi obstinatos in proposito cinxerunt, partim interfecerunt, partim in captivitatem abduxerunt, qui tamen post quatuordecim dierum carceres, principis Herbipolensis precibus dimissi sunt. Francones quidem plerique sunt Catholici, ex iis tamen præcipua nobilitas Lutheranum sequitur dogma. Hinc ortum ut cum nuper Nobilium bona fisco Cæsaris transscriberentur, Domini ad Saxonem Suecumque transierint.

Mense Martio tanta in Fuldensi Abbatiâ fuit rerum omnium penuria, ut equis et canibus mortuis non abstineretur, et hoc loco tamen post tam varia Cæsari præstita servitia Hybernandum nobis fuit, non quidem id Imperatoris in nostros propensissimâ voluntate, sed eorum quibus omnis cura committitur pudendâ invidiâ. Sed nec hîc quidem diu subsistendum nobis fuit; sub undecimum enim Aprilis in Hassiam evocati sumus, ubi variè à rusticis infestabamur, quibus tamen semper superiores esse conati sumus. Die sexto decimo Memingam venimus ductore Generali Geleen, viro mansuetissimo Cæsarique perquam fideli, inde postea ulterius in Saxoniam progressi sumus.

CAPUT XXII.

De successibus nostris in Hassiâ et aliis partibus inferioris Germaniæ.

POST diuturnam longissimorum itinerum emensionem, et per varios principatus discursionem, in Hassiam denuò rediimus An. M.DC.XXXVII. quartâ et decimâ die Aprilis. Postquam enim nostri felici auspicio cecidissent duodecim hostium turmas de exercitu Banniriano, ad Comitatum Honsteinnensem, jussu Geleen Generalis nostri, tantisper quieturi profecti sumus per Gôttingam (ubi nuper Suedicus miles virum religiosum vivum et spirantem excoriavit) et Dutterstadium. Hîc Croatæ nostri variis excursionibus, hostium plures mactarunt. Die vicesimo octavo Aprilis ad Bleicherodam portentum se nobis ostendit, nocturnis enim horis apparebat crux candida miræ magnitudinis in aëre, ad quam contemplandam plurimi omnis sexus, ætatis et conditionis homines docti indoctique evocati concurrerunt, variæque super eâ re pro genio et ingenio cujusvis dictæ sunt sententiæ, aliis bonum, sinistrum aliis ex eo augurantibus. Postquam pauculos istic dies substiteramus, nocturnis diurnisque itineribus curriculo in Wanfredt nos transportare jussi sumus, ad occupandum locum quem hostis non multo ante aliquantum dirutum reliquerat; eum miles noster ut accepit facili labore reparavit. Hîc in nostros Croatas hostis primò se vertit, cui ipsi strenuè adversati sunt, ac altero die Maii Tribunum unum cum sexaginta captivis aliis ac centum Equis in castra nostra adduxêre. Fortibus etiam præliis hoc loco nobis confligendum fuit cum fame, cum enim et hominibus et pecoribus alimenta deessent, immaturæ segetes depascendæ fuerunt. Croatæ interim solennes suas excursiones continuârunt, ac multoties centum ducentosve ab hoste captivos reduxerunt, adeo ut totus exercitus adversarius maturrimâ fugâ sibi consulere coactus fuerit. Potuissemus tum commode omnem hostem extinguere, sed cum Generales longiùs à nobis

distarent quorum arbitrio pugnandum erat, nec tam subito literæ perferrentur, occasio paulatim optima effugit. Sed et ipsi dum fugerent in legionem Wahlii irruperunt et unam propè turmam omnino pessum dederunt. Vicesimâ Maii Castra movimus, præterfectique Mûlhusium et Langensaltz die tandem vicesimâ tertiâ Erfurtum attigimus. Non procul hinc aberat Druckmûller cum Croatis et cataphractis, hic uno impetu hostem aggreditur, et bono eventu quadringentis captis sexcentos occidit, simulque cum impedimentis ducentos quinquaginta equos in nostra castra intulit. Intra hunc mensem quo hoc loco subsistendum fuit, sæpius hostem ad pugnam lacessiveramus, sed cum nusquam compareret in campo, jussu Generalium Geleen et Sperreuter, ex improvisò ad arma conclamatum et classicum cantatum est, quod audientes adversarii in aciem prodièrunt, sævoque prælio nobiscum congressi sunt. Hâc pugnâ utrimque plurimi ceciderunt, vulneratusque è nostris est Patritius Purcel supremus vigiliarum præfectus. Promovimus deinde castra, nunciosque Lipsiam ad Generalem Gallassum (illuc enim Pragâ dispositis equis curriculo venerat) misimus, ut quid de cætero nobis agendum esset, intelligeremus.

Decimâ septimà Junii Guilielmus Wimariæ Dux, nostrum Generalem honoris gratiâ adiit, pluribusque cum eo perhumaniter locutus est. Dum verò nos ad Hatzfeldicas turmas pergimus, veniunt in succursum nostrum decem Croatarum Legiones unà cum Legione Junioris Wangler, et Legione Comitis de Bruay, ita ut eâdem horâ simul in castra Hatzfeldica in quibus erat Gôtzius, perveniremus. Hîc dum aciem in Bannirium paramus, ipse cum omni suo exercitu elabitur fugâ, et celeri gradu, nostris semper vestigia hostium legentibus, Landspergam discedit. Cum verò Gallassus certis nunciis accepisset Bannirium cum exercitu transire in Pomeraniam, quo contendebat, commodè non posse, concilio coacto conclusit transitum ipsi, præmissis selectis aliquot equitum turmis, præcludere. In hâc statione omnem quidem rerum copiam reperimus, præter aquam, cujus tanta fuit penuria, ut milites etiam paludes exantlarent, et arenosam aquam per linea strophiola decolarent. Indigenæ Vandalorum linguâ utuntur, à quibus Ducem suum stemma ducere longâ retro serie demonstrant. Hinc per Fûrstenwaldt ad Spream situm oppi-

dum, Custrinum contendimus. Est Custrinum civitas ampla et fortis, quam præter valla et fossas Odera circumlabitur, habet arcem formâ et munitionè elegantem. Hinc sex tormenta majora bellica petiimus et currus omni commeatus et munitionis genere instructos. Tota istic aula pullo amictu Cæsaris mortem lugebat. Optimè igitur commeatu et armis instructi obsidionem Landspergicam moliti sumus; sed cum illam urbem hostis egregiè munivisset, difficilè fuit accedere, cumque propriùs ex unâ parte castra metati essemus, non sine clade recedendum fuit. Cum autem exercitum nostrum hostis notaret, et milite constare selecto et animos ad expugnationem esse obfirmatos, biduo antequam nostri animadvertunt ex aliâ parte, relictâ urbe, effugit.

CAPUT XXIII.

De Progressu nostro contra Bannier.

BANNIRIUS igitur, ut paulò ante dictum est, fugâ dilapsus, castra metatus est, jam se non amplius conclusis mœnibus credens, sub aperto Jove, in liberrimo campo intra Custrinum et Francofurtum ad Oderam, tormenta majora quæ vel sibi usui esse, vel ob equorum penuriam promoveri non posse prævidebat, partim comminui, partim clavis obturari, partim in paludes, ne hosti servirent, abjici præcepit. Erant ad istum aditum unde evasit custodiendum septem legiones destinatæ, quæ pridie quàm hostis fugeret inde sunt avocatæ, cujus consilio, quove animo, dispiciant ii, quorum curæ res erat commissa; cæterùm indubitatum est quod hostis nunquam ausus fuisset tam strictis angustiis conclusus, nisi ad certissimum interitum erumpere. Sub duodecimam sequentis diei admovit Generalis Gallas omnium tormentorum majorum arietes,

factoque impetu nullo penè negotio Custrinum in deditionem accepit, capto illic Vice-Colonello uno et quinquaginta circiter officialibus, reliquus miles Cæsari jurare coactus est. Hâc nocte nostri Dragones cum aliis legionibus ad hostem insequendum missi sunt. Ductoribus Comite de Schwartzenburg, Petro Gôtzio. Cum in Quensburg venissemus, solennes Gôtzius instituit epulas, adeoque se (pudendum dicere) vino ingurgitavit ut ne tesseram quidem militarem excubitoribus dare posset; quod tantò magis periculosum erat, quantò hostis erat vicinior. Ne tamen omnino sine militari tesserâ tunc ageremus, excubiarum præfectus cum multis Gôtzium temulentum sollicitasset, nec ullas articulatas voces ab eo exprimeret, inarticulatam tandem notans, eamque ceu tesseram sibi datam interpretans, reliquo militi distribuit. Postero die ex insperato hostis classicum cani jubet, et contra nostra castra progressus prælium offert: cum verò nostri unà non essent, cessêre aliquantulum, mox verò per Custrinum pergentes reliquo nostro militi se jungunt, ut in hostem denuo irent; quem viriliter aggressi fuderunt. In hoc prælio Brandenburgicus miles præ reliquis laudem tulit, Ipse enim Serenissimus Brandenburgiæ Dux propriam suam Legionem emisit, quæ adeo fortiter in hostem perrexit, ut præter cæsos, mille quingentos in captivitatem abduxerit. Confecto prælio Serenissimus Elector Brandenburgicus, Gallassum cum omni propè Ducum turmâ, ad mensam invitavit. Inter prandendum de fide militum in Cæsarem orta sermocinatio; ubi mentem suam non celans Elector disertè dixit, mirari se Cæsareanorum Ducum vecordiam, qui cum hostem conclusum, non secus ac piscem reti aut leporem plagâ venatoriâ habuissent, tam temerè elabi sivissent. Quod cum Gallassus variè excusare conatus fuisset, tandem adjecit Brandenburgicus: Etsi ego de ruinâ Patriæ parùm sim sollicitus, quandoquidem totum Imperium pessum ire video, hoc tamen scitote me Imperatori meo fraudes vestras accusaturum; atque ita mensis sublatis utrimque digressum est.

Post exiguam paucorum dierum moram, nos Strausbergam movimus, Marchio verò Brandenburgicus Custrino Berlinum profectus est, quo in itinere Cæsaris equitatus currus Electoris invasit, contra quem suam Elector emisit Legionem, qui paucis cæsis plures captos abduxerunt, et

mox ex captivis unum ad suspendium condemnarunt. Interea cresceb. t indies fames ex defectu molendinorum, ita ut peditatus noster magna premeretur victus difficultate. Dragones nostri sylvam tunc fortè pro stativis occupaverant, in quâ sollicitè ipsis advigilandum erat, non quidem hostilis irruptionis metu, sed nostrorum potius latrunculorum insidiis, qui in singulas noctes nunc hac nunc illac excurrebant, sociisque equos abducebant. Hîc dum fames nos multum exagitaret, Brentzlaviam et isthinc Novum Brandenburgum ire coacti sumus. Dedit verò nobis Gôtzius ad civitatem literas, ut nos ad tempus intra mœnia admitteret. Huc dum venimus, jam occultis cursoribus contra mandaverat, ut nos urbe exclusos neutiquam susciperent: atque hoc modo nos egregius deceptor lusit. Pernoctandum igitur nobis fuit in suburbanis pomeriis. Adveniunt interea quadraginta Adversariorum signa Dragonum aliorumque equitum, quæ cum omnibus excubiis vacuas repetissent portas, liberè sub octavam nonamve matutinam ingrediuntur, explicataque in medio fori acie, omnia quaqua versum mactant, ipsumque loci gubernatorem, in plumis adhuc hærentem, extrahunt, et captivum custodiunt. Nostri interea ex aliâ parte, ut in urbe tumultuari audiunt, tympani sonitu omnes ad arma et suppetias oppressis ferendas excitant, qui dum per portam ut ante pansam ingredi sperant, obductis valvis minus tantum ostiolum patere reperiunt, per quod ingredi tutum haud erat. Effundunt interim se turmæ integræ in nos, et cum duobus vexillis eripiunt nobis duos Vice-Colonellos Scotos, duos Tribunus Ibernos, pluresque alios, omniaque impedimenta nostra diripiunt. Nostris interim retro Brentzlaviam cedentibus. Hic cives miserationis affectu tacti, suburbium jam ab equitatu necessariis omnibus nudatum nostris attribuunt. Vide hoc loco, amice lector, quam præclara Imperatori suo multi Generalium præstent servitia, qui nil pensi habent, perdaturne patria et miles ipsis commissus, modò ipsorum, unà cum ventre, loculi turgeant, ad potandum sunt strenui, contra hostem iguavi. Habebat hic Petrus Gôtz in mandatis à Domino Generali Gallas, ut patriam Mechleburgensem præstaret ab hoste indemnem, cui tamen ipse solus cum unicâ Legione suâ Equestri, plura damna intulit, quàm inferre potuissent hostium plurimæ turmæ. Hæc legio Duce Generali vel annu-

ente vel dissimulante, multas boum centurias in Silesiam abegit. In homines porrò nobiles tam fuit sæva hæc legio, ut vir ex equestri nobilitate gravissimus, mallet unà cum charâ conjuge et dilecto pignore, filio, ex Furstenberg potius in aquis vitam exuere, quàm in tam insolentis militis manus delabi. Quidquid incolarum huc usque variis cladibus superfuerat, cogebatur vitam cymbarum ope, in paludibus palustribusque locis servare. Sed nec à se mutuo manus abstinebant; iverat forte Centurio cum quinquaginta militibus ut siliginem in proximo molendino moleret, cum ecce tibi adsunt personati prædatores isti, qui Centurionem unà cum salvo conductu sibi adjuncto, miserandum in modum interemerunt, atque ita nobilissima hæc patria latrocinantium libidini relicta, pessum omnino ruit.

Ad novum Brandenburgum interim Sueci rem dolis agunt, multosque è Cæsareanis ex insidiis obruunt. Hanc eorum audaciam intelligens Gallassus Oderam duplici ponte sterni imperat, quibus totum exercitum trajiciat, impetatque hostem Suedinum tunc insidentem. Hostis nostrorum adventum ut primùm rescivit, pauculis Suedini relictis præsidiariis, Stetinum civitatem, Pomeraniæ Metropolim discedit, ibique se ad omnem impetum fortiter communit. Gallas porro vicesimo secundo Augusti Guartzium progreditur, unde Colonellum Deveroux cum suis Ibernis Furstenbergam mittit; est ea ad Havel fluvium, clavisque seu ingressus in Mechleburgensem Ducatum, illuc dum venisset, reperit Götzianos latrunculos non plures quàm ad centum redactos, qui cum negarent parere imperiis Gallassi, ne quod aliud inde eveniret incommodum, pulsis illis, vi locum occupavit: ne tamen ipsi inulti abire viderentur, oppidi totius fenestras et fornaces omnes comminuerunt, ecclesiam ita defœdarunt, ut etiam ventris onera veluti in prostibulum aliquod illic deposuerint. Putabant tunc quidem adversarii, fore ut Gallas Stetinum obsideret, cum ipse se ex insperato vertit versus Anclaw. Hinc nostri equites variis excursionibus hostium plures ceperunt, inter quos et Oxenstirnium quendam Suedici Cancellarii fratrem. Tabellionem quoque qui Hamburgo ad Bannirium literas deferebat, quem ad Generalem abduxerunt, qui lectis literis fasciculum Viennam ad Cæ-

sarem et Cæsarianos Consiliarios transmisit. Hoc eodem tempore Saxones ex omnibus Albis Fluvii portubus Suedicos milites pepulêre.

CAPUT XXIV.

De ulterioribus Successibus contra Suecos.

INARIENSIUM Dux Bernardus postquam audivit Generalem Gallas contra Bannirium nuper è Burgundiâ evocatum, rem strenuè agere; videretque Serenissimum Lotharingiæ Ducem Carolum, cum Picolominio contra Gallicas copias aliunde impeditum, ad Rheni ripas se quantocyus convertit, ut militem suum, multis belli famisque calamitatibus fatigarum, in Bavariæ partibus, ubi sciebat rerum omnium affluentiam etiam nunc ad victum suppetere, nonnihil recrearet: excitato itaque ponte navali, ad quem Argentoratenses hinc, istinc Basileenses egregiam opem et operam contulerunt, summâ cum festinatione inter Brisacum et Argentinam Legiones aliquot equitum transmisit; aggressusque ex insperatò quinque Legiones sub Duce Joanne de Werth in pago quodam sine hostis metu diversantes, fudit fugavitque. Cujus cladis nuncius ut primùm ad Joannis Werthii aures allatus est, mox collecto equitatu magnis itineribus contra hostem excurrit, in quem nil minus quàm de adversariis cogitantem, jamque aliquot Legionum exterminatorem irruit, tantis animis, ut primo statim impetu quatuor Legiones internecione deleverit, reliquum autem hostem in turpissimam fugam conjecerit, coëgeritque ad propugnaculum, quod ex hac Rheni parte in aditu pontis ante excitaverat recipere gressum, ac non multo post accepto à Lotharingiæ Duce quinque millium succursu, in ulteriorem Rheni ripam unde venerat redire non sine sanguine compulerit. Mense Junio Lotharingus et Marchio de S. Martino rem strenuè egerunt contra Gal-

los, cum enim uterque exercitus in planicie quadam sibi occurrisset, sine prælio istinc discedere principes iniquum duxerunt, ad arma ergo utrimque conclamatur, concurritur acriter, ceduntur ex utraque parte plurimi: sed cum Galli nostris essent et numero et viribus superiores, paulatim cedendo Lotharingus exercitum suum in tutum appulit locum, ex quo se egregiè defendit licet majore suorum quàm hostium clade. Dedit hæc pugna invidis materiam multorum sermonum, quibus optimum Ducem vehementer traducebant, quasi non coactus, sed temerè et imprudenter in hostem movisset, parumque fidelis Imperatori, exercitum tam nobilem ultroneis periculis exposuisset sine ullâ necessitate. Sed hæc omnia falso et sine ullo fundamento. Nam esto pugnârit quandoque dictus Dux irato Marte, et quis est qui fortunam propitiam ad nutum suum semper perâ circumferat? et alii iniquiore Marte alibi pugnarunt, an ideo Cæsari infideles condemnati sunt? cur verò hic potiùs quàm quivis alius? Itane verò infidus Cæsari dicatur, qui pro Cæsare Patriam, subditos, opes, vitam usque adeo et sanguinem non vulgaribus et occultis exposuit discriminibus? Vellent utinam superi ut reliqui hucusque duces Cæsari tam fidelem navâssent operam, non utique gemeret sub iniquissimo pressa jugo et propè oppressa Germania, totumque Imperium Romanum. Novi ego quam varii Duces à belli hujus primordio fidem suam Cæsari probarint, sed nullum scio qui non aliquando contrario Marte in hostem iverit. Sed et hoc scio fideles etiam nunc esse proceres puta Generalem Gallassum, Ducem Florentinum, Baronem de Suis, Geleen, Joannem de Werth, Hatzfeldium, &c: quos numerare longum foret, inter multos paucos retulisse sufficit, sed certò tibi affirmo, inter hæc fidelissima Cæsari capita rectissimè et suo jure adnumerari illud belli fulmen, Ducem Carolum. Quem si æquior fortuna propitio magis contueretur vultu, responderentque votis facta, ipsi æquales paucos, superiorem nullum censeret Cæsar. Mactè, Dux Serenissime, macte animo erit cum tibi sera posteritas plaudet, atque æternitati te doctissimorum prudentissimorumque virorum fasti adscribent. Vos verò iniqua turba Zoili, rumpamini licet invidiâ, ejus quem maledico dente roditis gloriam, nullo unquam ævo assequemini, facilè est cujus taxare facta aliena, melioribus auspiciis aggredi hoc opus martii est pec-

toris, et benevolentis fortunæ. Agite si viri estis, eas quas inique acquisivistis contra jus fasque divitias, in Domini vestri servitia et militis egentis commoda profundite, cogite manipulos militum in Cæsaris arma promptos, agite non secus absente quàm præsente Cæsare, quam potestis et debetis fortiter, nunquam minimam laudis partem Ducis hujus attingetis. Sed mei instituti hoc loco non est Panegyricum texere, alterius olim hoc erit operæ, ad Historiam ac iter meum unde nonnihil deflexi, redeo.

Decimâ Septembris Generalis locumtenens exercitus Ligæ, Joannes Götz cum suo exercitu lento omnino gradu, quasi invitus Westphaliam versus abiit. In Pomeraniâ interim res fortiter gerebatur. Obsidebant tunc fortè hostes Damin, urbem in primis nobilem occupaveratque jam fortalitium aliquod, ad quod recuperandum missus est Hispanus quidam Colonellus (Don Felicem appellabant) cum vice-tribuno Junioris Wangler, qui tanto impetu irruerunt ut hostem inde ejectum repulerint, injuriam hanc vindicandam in sequentem diem hostis rejecit, quo admotis tormentorum bellicorum machinis ita locum illum labefactavit, ut pars una collapsa sit. Simulque impetu facto recuperavit cesis plerisque militibus, captoque Duce. Hunc hostium conatum promovit tarditas eorum, qui succurrere in tempore debebant, cum enim Gallassicus miles non nisi mediâ Leucâ distaret, facilè malo remedium ferre potuisset, hostiumque audaciam nullo penè negotio infringere: dum verò post festum, ut aiunt, pergitur in succursum jam cæsorum, in viâ stragis nuncius adfertur quo attonitus Generalis Gallas, cum hostem fortiorem quàm erat crederet, nonnihil substitit quoad Saxonicæ copiæ suis conjungerentur. Septimâ decimâ Septembris Suecis proditur Suetinensis præsidii adventus vino et commeatu alio optimè instructus, in quod, emissis selectissimis suorum equitum turmis, irruunt ereptisque quæsecum ducebat, ceciderunt alios ex militibus, alios captivos secùm abduxerunt. Vicesimo Septembris dum propius Damino admovetur exercitus noster, ab hostibus hinc inde nobis insidiantibus aliquid stragis patitur. Nihilominus Iberni nostri cum aliis Legionibus quibusdam ad expugnandam Arcem Plaw mittuntur, quam feliciter vicesimo octavo Septembris occupârunt, militi præsidiario vitam concedentes incolumem. In-

tellexerat fortè Gallas militem circa has partes alicubi hærere copiosum, quem, quia hostilis erat, ut obrueret emisit è nostris plusculos, quod ipsum hosti innotuit, unde ipse quoque ad quatuor millia suorum destinat contra nostros, cum quatuor tormentis bellicis majoribus, cum verò utrimque exploratores referrent varia, neutra pars alteram aggredi ausa est, sicque re infectâ inde discessum. Sueci interea, ne quid alibi negligerent Fridlandiam incessivêre, nostrosque in deditionem coëgere, pactâ quidem liberâ discedendi copiâ, qui tamen postea promissis non steterunt, compulerunt enim omnes volentes nolentesque ad arma pro Sueco ferenda. Die sextâ Octobris movit castra Gallassus, quæ hucusque circa Saltzburgum fixerat, venerant enim ex Ducis Saxoniæ milite sanè selecto et optimè armato novæ suppetiæ, ivitque contra Suecos in Dederau. Die octavâ misit Generalis noster quingentos milites omnes officiarios, utpote Capitaneos, locumtenentes, vexilliferos, contra quosdam Suedicos, ex quibus aliquos captos adduxerunt, vicissimque ex nostris aliqui ad hostem ducti sunt. Dum in confiniis Pomeraniæ hæremus, ad Tussyn urbem mittuntur Colonelli Deveroux, et Gall, ad occupandum Ribeneck passum magni momenti, quem jam, inscio tamen Generali nostro, insederat Generalis Wangler. Hunc cum propè urbem reperisset Deveroux, ratus hostem esse, contra ipsum ire cogitavit, sed vicinior ex papilionibus agnovit ex nostro exercitu esse militem : invisit igitur Wanglerum illic præsentem, à quo benignè acceptus est, literisque ad Gallassum datis de castris hostium eorumque consiliis dictos equites remisit. Die undecimâ missus est Generalis Salis contra hostem, quem tamen tunc aggredi non potuit. Die duodecimâ hostis plenâ acie, tormentisque bellicis in ordinem dispositis, contra nostros egressus est, putabamusque certò committendum esse prælium, sed cum à colle quem insederat, recedere in planiciem, ubi nostri operiebantur, nollet, nihil tunc quidem actum est. Hîc dum aliquamdiu subsistimus affertur ad nos mors Landgravii Hassiæ. Hoc eodem tempore imprudentiâ Petri Gôtz, cum ex Suetin in Brenslo duceret legiones aliquas, quinque ab hostibus interceptæ interierunt. Sextâ decimâ Octobris sub noctem classicum cecinit noster exercitus, ideoque nostri variis partibus egressi varios ex hoste captivos adduxerunt. Nonâ decimâ sub vesperam egressi

cum tribus equitum millibus bidui itinere, nil quidquam de hostili exercitu deprehendere potuimus. Vicesimâ ergo secundâ Octobris castra denuo movimus in Tussim, hostis verò in Suetin profectus est, sperans illum locum et transitum ante recuperare, quam Gallassus advenisset, quem tamen mox nil quidquam cunctatus persecutus est.

CAPUT XXV.

De Progressu nostro contra Suecos in Pomeraniâ.

CUM Genelaris noster unâ cum toto exercitu Neobrandenburgo approximasset, mox vigesimo octavo Octobris misit Vice-Mareschallum Comitem de Ridberg cum Legionibus aliquot, ut de itineris qualitate recognosceret, ipse autem tantisper Melchini substitit; habet Melchin aditum arctissimum, ita ut vix quadriga commodè transire possit, ex utroque latere præcipitia sunt immania, fossæque plurimùm lutosæ, in quas si quis præceps ierit, eum perire omnino necesse est. Hîc cum impedimenta nostra nimium accelerarent, aliique alios prævertere vellent, multum dani et currus et homines tulêre præcipiti ruinâ utrimque in altissimas foveas delati. Quintâ et vigesimâ die Octobris Neobrandenburgum transivimus, et cum istinc in Brentzlau contra hostem, qui illud obsidere dicebatur ire vellemus, nunciatum est, eum Suetin obsedisse: magnis itaque itineribus, nocturnâ simul et diurnâ festinatione illuc acceleravimus; cum verò in conspectum Brentzlaviensium venissemus, hosti de adventu nostro nunciatum est, qui mox solutâ obsidione, evasit, post quem misit Gallassus Comitem de Bucheim Generalem vigiliis præfectum cum selectissimis equitum turmis, qui eos insecutus non paucos mactavit, captis plusculis et ad castra nostra ablegatis. Sequenti die in succursum, ne quid fortè Bucheim pateretur incommodi, submisit alterum Generalem vigiliis Præfectum Bredaw cum Dragonibus, quos

duxit cum imperio Colonellus Deveroux, qui Tripseum versus direxerunt iter, atque cum commodum ductorem nacti essent virum militarem, quique olim sub Sueco stipendia meruerat, sed ob injuriam sibi istic illatam, missionem obtinuerat atque ad Cæsarem transierat, ejus consilio Scaphas, quarum auxilio militem per flumen trajicerent, curribus latenter imposuêre, concitoque cursu Tripsesium festinarunt, à quo cum non nisi dimidiâ abessent Leucâ, præmiserunt Ibernum Anglicani idiomatis gnarum, qui nunciaret Legionem unam suppetiatum Tripsesianis venire, aperirent modò portas et amicos intromitterent. His ita constitutis pars Dragonum comitatur ductorem Ibernum, pars altera interim per flumen ducitur, atque dum isti ad portam Commendantis ex urbe operiuntur responsum, hi utrumque propugnaculum occupant, omnibus in iis hostibus mactatis, idque sub noctis duodecimam, die quinto Novembris Anno M.DC.XXXVII. occupatis hisce propugnaculis facilè fuit reliquos in deditionem cogere: accensâ enim face uti convenerat, ut à sociis conspici posset, in auxilium alios advocârunt, ac mox duabus post horis pacta inter Deveroux et Tripsesianos conclusa, ut quatuor Anglorum turmæ cum quatuor tormentis bellicis, omnibusque impedimentis egrederentur, ac in tuta loca deducerentur, quod et factum. Hîc cum cognovisset Generalis Bredaw de Urangelii milite per pagos dissipato, multâ cum acceleratione in eos ire paravit, cum vero jam ipsis de Tripsesianâ deditione innotuisset, suis viribus ita sparsis diffisi sunt, atque in immani planitie se conjunxerunt: Hîc eos nihilominus Cæsareani adoriuntur, præliumque, non minoribus hostium animis, committunt: quoniam verò Cæsareani pertinacissimè contra hostem stabant, nec pedem retrò moverent, ad eorum partes victoria inclinavit; in illâ planè sanguinolentâ pugnâ primas tulit Generalis Bredaw, qui primus in acie decertans educto gladio, hostem cæsim punctim feriens multam edidit stragem, suorum verò animos mirùm quantum erexit. Cæsareani vexilla omnino decem, ex quibus equestria novem, ab hoste retulerunt, horisque pomeridianis ejusdem diei ad Kilso ipsi suæ victoriæ nuncii appulerunt, captivos quoque adduxerunt Vice Colonellum, vigiliis præfectum cum multis aliis Ducibus, Cæsorum numerus iniri non potuit. Reliqui hostium Stralsundiam fugam direxerunt.

Circa hæc tempora cum Bredana civitas ab Hollandis arctâ preme
tur obsidione, adeo ut ab Hispanis nullâ ratione ei succurri posset, H
paniæ Infans Princeps Cardinalis ut hostes ab obsidione diverteret,
Venlo copias suas admovit, et intra paucos dies cæpit, sicut et Rur
mundam. Non ideo hostes à Bredanâ obsidione discessêre, imo ea
acrius urserunt et licet præsidiarii fortiter Hollandis resisterent, non di
tamen obsidionem, ob defectum rerum ad resistendum necessariarum, su
tinere potuerunt.

Interea Generalis Bannier exercitum suum ad orientalem Oderæ partem traduxit, distento tunc fortè Gallasso in Suetinensi recuperatione. Quo misimus pro suppetiis duo millia peditum, quæ ut primùm appulêre, sub quartam mox matutinam cum quatuor tormentis bellicis adversus Luez commigravimus. Miranda mihi hoc loco obtigit Pomeranorum conficiendæ cerevisiæ ratio. Ipsi enim primo hordeum madefactum, quo citius excrescat ad unam septimanam exsiccant, deinde molâ ruditer commolitum cum reliquis lebeti ingerunt, coctam postea cerevisiam intra viginti quatuor vel triginta horas ita defæcant, ut pura sit et sapida non secus ac si pluribus hebdomadis deferbuisset. Quæ quidem cerevisia nisi intra dictum tempus ex aliquâ parte distraheretur, certo quantocyus in acetum abiret.

Undecimo Decembris nostræ Cæsareanæ copiæ fortissimum Castellum Luetz, in editiore colle situm in potestatem redegerunt, ducentisque præsidiariis Suecis ex pacto abitum et salvum conductum permiserunt. Tertiâ decimâ hujus Comes de Ridberg collectis in unum cataphractis è castris recessit, quem sequentibus duobus diebus mox secutus est cum omni propè exercitu Gallas. Qui in viâ obvium habuit Franciscum Albertum Saxoném, quocum bellica negotia pertractavit. Bredaw cum suis equitum turmis versus Anclam direxit iter.

CAPUT XXVI.

De calamitate Pomeraniæ.

POSTQUAM Cæsareani coëgerunt Suecos in magis munita secedere loca, ut vel istic ab impetu nostrorum se defenderent. Continuo Generalis Gallas in varia agmina divisit exercitum, et munitissimas urbes in potestatem Cæsaris redigendas inter Duces partitus est. Ipsi quam primum ita se diviserunt, ut simul præscinderent commeatus subvectionem Stralsundianis, Anclanis, Glypswaldensibus et Daminensibus, atque ne quâ ex ullâ parte advehendæ annonæ spes ipsis relinqueretur, vastârunt totam circumquaque provinciam, ut intra multum tempus hostilis exercitus sperare non posset vitæ subsidia. Idque factum reor justo Dei Judicio, ut scilicet illa patria quæ prima Suedicas turmas contra Cæsarem admiserat, illis bellorum calamitatibus premeretur, quibus ipsa Imperium Romanum affligere posse putârat. Cum ergo Suedicæ copiæ nullum commeatum, quàm per mare habere possent, cepit mirùm quantùm diminui eorum exercitus, ita ut cogeretur Urangel suos in multa loca non sine aperto sui suorumque discrimine dispergere. Submittebat quidem, quamvis rarissimè, pauculas naviculas frumento onustas Bannirius, sed vel illæ intercipiebantur, aut si appellerent inter tot milites parùm proficiebant. Laudandum eò amplius est insigne Gallassi stratagema, qui tam dextrè uno eodemque tempore copias suas divisit, ut et illæ urbes simul obsiderent et obsidentes sibi muto, si necessitas exigeret, succurrere maturè possent. Ipse porro Gallas constituit se in certum locum propè Luetz, unde omnibus imperia distribueret: ac primò quidem Ducem insignem Bredaw Wolgastium adoriri voluit, in quo arx erat ex Pomeraniæ Principibus, quæ etiam præsidii loco habebat Suedicas legiones complures, ita ut Officiarii (ipsis civibus attestantibus) essent circiter trecenti. Bredaw ut primùm hoc mandatum accepit Dragones

nostros (septingenti, non plures, eramus) ad impetum faciendum hortatur. Quis hìc non incuset Ducis imprudentiam, nisi quandoque militibus audendum esset, cum audaces fortuna juvet, ignavos timidosque premat. Nostri itaque vesperâ patrocinante, et timore, quo hostes erant perculsi, favente, in propugnacula priora ferocem dant impetum, sed non vanum: His expugnatis in fortissimam et munitissimam arcem, quam sibi hostis pro ultimo subsidio elegerat, faciliùs jam erat eniti, in quam non multò post enixi sunt, et feliciter expugnârunt. Quamvis hæc quidem expeditio aliquo utrimque sanguine steterit, quia tamen faustum habuit successum, facilè resarcitum est. Ex Legione Colonelli Deveroux viginti omnino occubuerant, læsi autem sunt plusculi ex quibus Capitanei Kinge brachium globulo vulneratum. Interea imprudentiâ Petri Gôtz Custrini duæ Legiones Cæsareæ ab hoste ceduntur, quam injuriam ulturi socii, cum non possent aliter nocere hosti, molas omnes et Damino et Anclaviæ adjacentes, concremarunt. Erat forte non procul inde insula Iisdum dicta, in quam se cohortes aliquot cum impedimentis suis receperant, sperantes vel istic tutæ esse, quas ut animadvertit Bredaw, magnam navigiorum copiam ad fluvium Pein collegit, quorum subsidio die decimâ Decembris nostros Dragones Equitesque alios transmitti fecit. Præibat cum suis Colonellus Meider, quem sequebantur Colonelli Silhoë, Deveroux, et Corraschie, cumque de viribus hostium facti essent certiores, tertio Januarii in adversarias turmas incursum fecerunt, omnes internecione delêrunt, impedimenta verò in castra secum avexerunt. Interea cataphracti Comitis de Bruay et Colonelli Milheim Tabellarium comprehenderunt, qui à Juniore Urangel ad Seniorem cum literis ibat, quibus suam suisque Generalis Bannirii miserias lamentabiliter conquerebatur: Has literas ad Gallassum detulerunt, qui eas lectas, quam primùm ad Bredaw destinavit. Sub idem tempus Serenissimus Florentiæ Dux aliquot peditum agmina, et paucula tormenta majora applicare volebat ad cogendum Wolagstianam arcem.

Innotescit interea nostris, Generalem Bannier non procul inde in munitissimâ aliquâ Insulâ Molyn dictâ, in quâ munitio erat ad cogendas ad vectigal omnes naves Stetinum prætemavigantes, nescio quas sociis obsessis suppetias moliri, ex nostris sæpius jam nominati quatuor Colo-

nelli Sichoë, Deveroux, Corraschi, et Meider se in eandem insulam transmitti cum suis faciunt, cumque duabus noctibus istic latuissent, commodum operientes tempus, canendi ex improviso classicum hostemque terrendi, militem suum quàm possunt latissime explicant, et primò quidem Dragonum turmas aliquot, tum equites, postremo Dragones alios pedestres ita ordinant, ut copiæ viderentur duplo majores, atque sic in hostem eunt, eumque in fugam convertunt. Tantùm est militem navos fidosque nancisci Duces. Hoc ausim ego de Germano milite etiam juratus asserere, fortiorem illo haud reperiri, si modo fidi Generalis ductum obtineat: hic enim dum proposita conclusaque consilia quàm mox exsequitur, militem habebit ad sua imperia promptum, secus, si differat ignaviam in Teutonico animo causabit. Non attinet pluribus id demonstrare exemplis, habet lector à multo tempore experientiam, quam nobiles sæpe exercitus funditus perierint, Ducum solummodo cunctatione. Quo majorem meretur laudem strenuus dux Bredaw, qui quidquid egit fide et celeritate recte peregit, queis sine maximi etiam duces ne gregarii quidem militis merentur nomen. Sed ad Ducem Florentinum revertamur qui se ad Wolgastianam expugnationem fortissimum ostendit militem: postquam enim de necessariis omnibus ad eam expugnationem prospexisset, duplexque propugnaculum in usum bellicorum tormentorum egessisset, navigiaque pluscula compingi curasset, in quorum fronte crassiores asseres undique perforatos erigi curavit, qui et suos defenderent ab hostili ejaculatione, et non impedirent ad ejaculandum in hostes, ponte denique etiam stratuisset lacunam illam, quæ inter civitatem ad arcem aditum prohibebat, nonâ Decembris sub seram vesperam, et decimâ ejusdem matutinis horis, tam ferocem quâ majoribus tormentis, quâ fistulis minoribus, fecit impetum, ut hostium nemo auderet vel tantillum è mœniis prominere. Ubi verò Dux Florentiæ vidit bonam clathrorum partem esse disjectam, ad refocillationem militis vini cerevisiæque dolia aliquot expromi jussit, quibus epotis milites animosiores, sub vesperam ejusdem adhuc diei fortalitia scandere ceperunt, quæ primo statim insultu (ut supra dictum) occupârunt, trucidatis trecentis adversariorum. Ceperunt tunc quidem Colonellos tres, Vice-Colonellos quinque, vigiliarum Præfectos totidem et quadraginta quinque Capitaneos, vexilla obti-

nuerunt quadraginta quatuor, tormenta bellica majora aliquot. Visæ quidem dicuntur Suedicæ aliquot naves in succursum destinatæ juxta iisdum, sed cum impetum nostrorum tam vehementem viderunt, non sunt ausæ propius accedere, succensis itaque in insula levibus aliquot teguriolis, retrocesserunt. Sed et ipse Generalis Bannier haud sibi Stetini fidens Wolinum abiit. Mox ab expugnatione imperavit Florentiæ Dux, ut in provisionem hujus loci, militumque sustentationem, omnia totius Insulæ pecora Wolgastum adducerentur, ac rite omnibus ordinatis tormenta sua bellica primò in castra reduci curavit, inde vero Daminum, de quo obsidendo nova indies consilia agitabantur, profectus est.

CAPUT XXVII.

De Pomeraniâ.

NON minùs prudenter quàm fortiter, Excellentissimus Dominus Generalis Comes de Gallas rem bellicam hoc tempore administrabat. Enim verò cum Generalis Bannier putaret frangere, vel certè ut minimum fatigare Cæsarias copias sese continendo intra arctissimos Pomeraniæ meatus, ad quos, quoquò se verterent, difficile erat nostris penetrare, post multas quidem molestias exantlatas, in auctorem tandem propositum retorsit. Postquam enim ad Rostockium fixisset castra militi nostro aliquid quietis indulsit, quoad Bannirieus exercitus lassus, Suetinum ex latibulo suo exiit, relictis circa Damgardt et Tripsesium Urangelii copiis, quæ in Cæsarianas advigilarent, cum sine morâ secutus est Gallassus. Interea S. Cæsarea Majestas de milite suo sollicita, ne ob continuas diutinasque migrationes aliquid hoc loco incommodi pateretur, eum in hyberna ducere cogitat, nil monita de nostris contra hostem successibus; sed Gallas cum Fortunam faventem haberet, ea ulterius uti

voluit. Interim Mareschallus Ligæ Joannes Gôtz Landgravii Hassiæ exercitum, tam in Westphaliæ quam Hassiæ finibus adeo debilitavit, ut primores Cattorum proceres de pace cum Cæsare restaurandâ militeque dimittendo, consilia tractare ceperint. Hoc ferè eodem tempore de centum et quinquaginta hostium navibus, in nescio quam expeditionem præparatis, nobis nunciatur, in quas cum nostri sedulo intenderent, nil quidquam tunc quidem attentârunt.

Nec in Alsatiâ minores progressis tunc agebat Joannes Werthius contra Wimariensium audaciam: cum quibus quotidianis velitationibus agendum erat. Emiserat Dux Bernardus Magistrum quendam equitum cum octoginta Equitibus, ut de hostium commoratione et consiliis disquireret, qui cum aliquantum amplius progressus fuisset quàm debebat, à tribus Legionibus Werthianis cingitur, ipseque cum sexaginta Equitibus capitur. Hujus cladis nuncii cum reliqui viginti ad castra sua rediissent; jubetur confestim Colonellus Noa cum tribus turmis contra Cæsarios egredi, sed et hi à cataphractorum quinque turmis dissipati sunt, in quorum succursum decem turmas ablegavit Wimariensis, et ipse ex Bottendorffianâ legione manipulum eduxit, sed cum Cæsareanos videret strenuè et absque ullo metu in suos ire, retrocessit. Eoque tempore Werthiani, erepto uno signo Equestri captisque uno præfecto Equitum et duobus locumtenentibus cum quadraginta Equitibus, ceciderunt quinquaginta Wimariensium.

Accersitus est sub hæc tempora à Galliarum Rege Serenissimus Sabaudiæ Dux Victor Amedæus, Parisios, ut conjunctis consiliis de bello contra Hispanos in Italiâ promovendo tractaretur; quò, magis in pacem quàm bella pronus, optimus Dux, una cum Comite de Verua abiit. Sed non multò post cum domum rediisset ex insperato unà cum dicto Comite suo mortuus est cumque judicio medicorum mors illa medicato poculo adscriberetur, suspicio fuit ipsis inter Gallos venenum fuisse dilutum ac propinatum. Infelici quoque eventu quatuor Hispanorum millia in Gallias irruperunt, ex quibus, sexcentis captis, relictis post se omnibus impedimentis et sexaginta tormentis metallinis, ac quindecim signis, reliqui ægrè ad suos evadere potuerunt.

Hæc dum ab aliis alibi aguntur, nostri interim in Pomeraniâ non oti-

antur, Daminum enim in eas redegerunt angustias, ut vigesimo quarto Decembris sub octavam ante meridianam, de tradendâ munitione et conditionibus egerint præsidiarii, quibus hæ propositæ, et ab illis libenter acceptatæ sunt.

I. Ut dimissis Damini vexillis, omnis miles exiret, sine ardentibus funiculis.

II. Ut præter sua impedimenta, nemo quidquam ex civium, aliorumve bonis, sub pœnâ confiscationis omnium quæ elaturi erant, secum educeret.

III. Ut omnia tormenta bellica, quæ erant viginti quatuor, in loco relinquerentur.

IV. Ut eos Generalis Goltz, qui cum iis pipigerat Stralsundiam inviolatos incolumesque traduceret.

Vigesimâ octavâ Decembris Colonellus Deveroux, unà cum Colonello Carraschi ab Insulâ Iisdum jussi sunt Anclaviam transmeare, Junioremque Wangler qui huc usque strenue curaverat, ne quâ Anclaviensibus succurreretur, aliquantum sublevarent. Trigesimâ Decembris coacto concilio bellico, actum est de milite in hyberna ducendo.

CAPUT XXVIII.

Quid in Hybernis sub initium Anni M.DC.XXXVIII. actum sit.

SUB initium hujus Anni, qui fuit reparatæ Salutis per Christum M. DC. XXXVIII. comprehensæ sunt ipsis Calendis Januariis in Legione Colonelli Cárroschi octo mulierculæ, quæ erant de Diaboli Amazonibus equitantibus super hircos (striges seu sagas communiter appellant) ex quibus una, reliquis captivis detentis, ad inquisitionem

ducta, cumque omnino, exceptis partibus secretioribus, fuisset denudata, et in equuleum extensa, inter prima tormenta nil quicquam est fassa, cum autem ad graviores pœnas esset deducenda, deprecata est, et liberè se dæmoni fide obstrictam dixit, cumque eo sæpe sæpius concubuisse sub specie virili, simulque complices earumque facinora aperuit. Ob quæ omnes ad mortem damnatæ supplicium pro merito luerunt.

Tertiâ Januarii Daminum versus perreximus, Gallassus verò Neobrandenburgum, ut inde Anclaviensem obsidionem, quæ sine fructu continuabatur, solveret, ne miles plus inde damni quàm emolumenti, adultâ jam hyeme, caperet. In itinere hoc plurimùm equi nostri deficiente pabulo, ita ut ne stramenta quidem equis reficiendis sufficerent, passi sunt. Accedebat frigus intensissimum, adeo militum corporibus noxium, ut nonnulli statim conciderent mortui. Ad Preslyn ubi Quarterium (ut vocant) principale erat cum biduum substitissemus, inter Officiales plerosque aliquantum tumultuatum est, quod bonis tantum lactarentur verbis, nec rei pecuniariæ quidquam sibi aut militi exhausto penè et nudo daretur. Movebatur quoquè non obscuris sermonibus Generalium quorundam iniquitas, qui eos, quibus bene vellent ad Imperatorem reliquosque Principes mitterent nuncios expugnatarum à se urbium, ut eam quæ militi deberetur mercedem anticiparent, miles interim, qui laborem, sanguinem et vitam exposuisset, præter miserias et vulnera nil obtineret. Responsum est, ea nunc esse tempora, quibus satis fieri omnibus non posset, si quandoque sors melior afflasset imperium, fore utique ut pro singulorum conditione præmia cuivis decernerentur.

Iberni nostri sua hyberna Mechleburgi acceperunt: distat Mechleburgum non nisi horâ Wismario, unde Duces Mechleburgenses ortum suum et nomen trahunt: tenuerant cum locum non multò ante tria Suecorum millia, sed à Neoclaustrensibus nuper obruti dispersique erant, eripuerantque omnes propè Equos cum impedimentis. Die quintâ decimâ Januarii Generalis Bredaw cum turmis aliquot Equitum in insulam Pyll excurrit, sed amissis aliquot in aquis equitibus sine fructu rediit. Non multò post eodem missus est cum selectissimis Dragonum Colonellus Troan, ut si quid illic commeatus reperiret ad nostra castra deduceret, sed seriùs venit, jam enim ab adversariis omnia exportata fuerant,

sed et ex insulâ Iisdum adfuêre hostes, qui nostros in fugam conjecêre capto Petro Oroll Capitanei locumtenente, cum aliis pauculis Ibernis: vigesimâ quartâ ejusdem, Wismario Sueci emiserunt equitum turmam, qui pauculos Equites et famulos è legione Colonelli Sichoë in captivitatem abduxerunt. Quantæ verò circa hæc loca militis nostri fuerint miseriæ, dici aut describi non potest, cogebantur enim integræ turmæ sub aperto Jove, cœlo frigidissimo multas noctes exigere, vix aliunde quam nivibus et pruinis asperrimis tecti: Atque hæc omnia tenacitati unius aut alterius Generalis imputabantur, qui licet ipsi milites essent egregii nullum metuentes hostem, pecuniis tamen nimium quantum adhærebant, ideoque ut suas opes augerent militem reliquum pessundabant. Audivi non neminem illorum, aliquando se cum Joanne de Werth conferentem, sed visa est mihi hæc collatio velut Reguli cum Aquilâ. Werthius enim omnia quæ aggrediebatur suis auspiciis et consiliis faciebat; Hic autem aliorum jussu et ordinatione, et quod caput est Werthius se potius quam suorum militum aliquem temere perdidisset, hic autem integras legiones perire suâ avaritiâ sinebat. Sed hæc cum alterius sint fori, ad alia progrediamur.

Hoc anno quinque Hispanorum millia, Dûnkirckam quatuor auri vasa devexerunt. In Portugalliâ quoque aliquis contra Hispaniarum Regem motus est excitatus, qui tamen quam mox sedatus est. Obiit quoque Mantuæ Dux hoc eodem anno. Sub finem Januarii Vice-Maraschallus Comes de Ridberg dum per aquas glacie obductas, in insulam Rye transitum molitur, præmittitque ex equitatu quinquagenos, qui an commodè transiri queat tentent: hi omnes cum longius processissent, glacie ruptâ perierunt, ita ut redire Comes coactus fuerit. Quid mirum verò, si quandoque Deus sibi adversantibus adversetur? Quisquis militum Baccho et Veneri deditur, sæpe à Deo necessariâ ope destituitur. Pudendum est hodie castra illuc defluxisse, ut merito dubites, an inter milites Deus colatur, vel si colitur is vel Bacchus est vel Venus. Quam quidem impietatem optimè nuper perstrinxit pudicissima illa juxta et nobilissima Domina, Antonetta La Roy in convivio: cui cum à magni nominis belli Duce vitrum porrectum esset, in quo suum ille esse Deum venditabat, ipsa dimisso in terram è manibus vitro ait, ecce Deum tuum

vir optime, valde miserum et fragilem: nôris verò DEUM esse alium impietatis tuæ ultorem, qui conterit impiè sibi oblatrantes.

Interea in toto Mechleburgensi Ducatu omnia necessaria, tam pro milite quàm pro equis, deficiebant. Sed et Holsatæ et Hamburgenses in hyberna ullum admittere militem, detrectabant: unde accidit ut indies singulos multi miseriis inferiores, vitam abrumperent.

CAPUT XXIX.

De Progressu nostro adversus Suecos.

TOTO hyemis et quadragesimæ tempore, variâ spe lactati fuerant cum Ducibus milites nostri; nemo non credidisset fore, ut sub veris ingressum et pecuniâ esset instructissimus, et vestibus indueretur optimis: cum verò illa appulère tempore, vacuis loculis, nudoque corpore in campum denuò ut ante, eundum fuit. Ita inanibus imò mendacibus mundus gubernatur pollicitationibus, stultissimus mortalium ille est qui mundo fidem adhibet. Ad aras, ærumnose miles, ad aras, nullum tibi alibi perfugium. Cum totum Imperium imò omnis penè Europa ac universus orbis bello flagrabat, vicinaque Austria hostilibus circumstreperet armis, tunc quidem eras in precio, nunc cum hostem enervasti paululùm, et ad exteros pepulisti plusculùm, tua vilescunt obsequia, adeo usque ut te vilissimi aulæ asseclæ, infimæ sortis homuli, mundi probra et excrementa, ac merissimi terræ filii nec in famulatum admittere velint, imò fortissimos belli duces qui Cæsaris, Regumque, et Principum cum propriæ vitæ apertissimo discrimine, bona, fortunas, et statum conservârunt, dedignentur vel ad aurigandum, vel ad triturandum adhibere. Sed agite Domini mei, expectate paulisper, nondum equidem omnium dierum sol occidit, quis scit, quid serus trahat vesper, cavete ne in vos

ille cadat aleæ jactus, quem vos militi Cæsari suo fidelissimo jacere non sine turpissimâ injuriâ molimini. Sed quorsum ego frustra imbellis, bruta jacio fulmina, vanæ sunt sine viribus iræ, quin in campum potiùs egredior, animum distrahendi et bilem decoquendi gratiâ? Ut primùm miles noster in apertum prodiit, mox in hostem ductus est. Atque mox die quintâ Martii suæ fortitudinis dedit specimina; Generalis enim Glitzing Guartzium hostibus stratagemate seu dolo eripuit, omnesque propè in eo præsidiarios internecione delevit, accepit septem et decem peditum vexilla, et tria equitum, Generalem excubiarum Magistrum Dromundt, natione Scotum, cum multis Capitaneis officialibusque in captivitatem duxit.

Nunciata tunc quoque nobis est occupatio Hannoviæ, nobilis civitatis ad Mœnum sitæ, quam Ramsay miles vafer cum multo circum jacentium oppidorum incommodo, jam multo tempore insederat: in quâ obsidione multum operæ suæ posuit, nomine Eminentissimi Electoris Moguntini, quidam ex Nobili et generosâ stirpe eorum de Metternich, et Prænobilis Dominus Joannes Christophorus à Bettendorff Vice-Colonellus olim in Imperatorio exercitu, nunc præfectus in arce Kônigstein.

Accepimus hic quoque vel non multò post de felicibus primùm successibus Joannis de Werth contra Ducem Wimariensem, ac mox de miserabili clade ac captivitate ejusdem G. Werth et trium aliorum Generalium, Puta Ducis Savelli, Enckenfort, et Sperreuter. Straverant primò nostri ad Rheinfeldiam hostem, sed cum facta clade liberè nimium miles noster partim ad prædas, partim ad quietem abit, viresque temerè dispergit, colligit interim hostis cum milite animos, et renovatâ pugnâ, turpissimè eos fundit, à quibus paulò ante fusus fuerat; mox Rheinfeldiam, cum ei succurri haud posset, ad deditionem cogit. Quantò hæc nobis clades fuit lamentabilior ob tantorum virorum captivitatem, tantò lætior accidit illa quam Galli ab Hispanis perpessi sunt in solutione obsidionis Fontarabiæ.

Excurrerat Princeps Condæus ante paucos menses, cum viginti quatuor militum millibus, equitum partim, partim peditum in Hispaniam, felicibusque auspiciis jam aliqua loca et portus commodiores in dediti-

onem coëgerat, ulteriusque progressurus erat; cum verò videret magnum suis progressibus ponere impedimentum Fontarabiam, armis impetere et expugnare stare statuit. Toto igitur cum exercitu, omni in eam rem subsidii genere instructo, civitatem cingit et acri obsidione premit, eoque jam progressus fuerat partim ignitis machinis, partim militum industriâ, ut propugnacula aliquot certâ spe se obtinere putaret. Cum verò id Hispani viderent, probeque cognoscerent quanto id urbis, imò totius Patriæ damno futurum esset, omnibus viribus contra niti statuerunt: Ad octodecim itaque millia selectorum militum in Francia castra educunt, ac septimo Septembris (erat is Natæ Mariæ Virginis pridianus) tanto impetu hostem sui propositi et stationis tenacissimum aggrediuntur, ut confuso primùm exercitus ordine, tum multis militum cæsis, eum tandem in fugam effuderint. Sempiternam laudem hoc in conflictu tulit, Senioris Principis Generosi Parentis Condæi, non degeneris sobolis legio, quæ tam fortiter se Hispanis opposuisse dicitur, ut nisi aliæ duæ Legiones, Maillereidiana scilicet et altera, quam de corona vocitabant, in fugam abiissent, dubio procul irrito conatu non sine multo Hispanorum sanguine recedendum fuisset. Hoc in congrêssu ad quadraginta Franci nobiles occidisse dicuntur. Archiepiscopus Burdegalensis et Episcopus Arelatensis (qui melius calamo et precibus contra spirituales hostes Ecclesiæ pugnassent) ægrè salvi evaserunt. Condæus Princeps vir militaris et in pugnâ hâc primus, equo fluvium tranavit, ac se unà cum Cardinale de la Valette, Comite Grammont, Marchione de la Force, Marchione de Gente, aliisque Bajonam retraxit. Occubuere ex militibus mille quingenti circiter, quingenti capti, tormenta bellica majora triginta septem, omniaque impedimenta, inter quæ currus ipsiusmet Condæi Principis argento rebusque preciosis graves, ad quadringenta coronatorum millia æstimati nostris relicta sunt. Captivi postea, ab Regum humanissimo Philippo, omnes in pristinam libertatem sine litro restituti sunt, ut primum de Principe Regi Franciæ recens nato in Hispaniis auditum est.

Plures interim legiones, de nostris in Pomeraniâ sexto, septimo, et octavo Aprilis mandatum acceperunt transeundi Albim: eodem ferè tempore Invictissimi Imperatoris nostri Ferdinandi III. Conjux, magno

summorum infimorumque: plausu Regina Hungariæ est coronata, postquam omnes Hungariæ status ad Generalia regni Comitia fuissent evocati: Dehinc Cæsar Pragam abiit: Generalis Gallas post hujus anni varias contra hostes expeditiones, postquam omnia loca recens adversariis erepta sufficientibus præsidiis munierat, Cæsareas copias in varios ducatus pro hybernis partitus est. In ducatum Holsatiæ varias misit legiones, Duci Florentino assignatum est territorium Bremense, qui in eo ne deses esset hospes, munitam arcem, expulsis inde Suecis, occupavit. Comiti de Ridberg obtigerunt Brunsvicensis et Luneburgensis aliique adjacentes comitatus, aliis cesserunt Hamburgenses et Lubecenses terræ. Goltz Archiepiscopatum Moguntinensem et ei viciniora loco sortitus est, Mechleburgensem Ducatum obtinuit Generalis vigiliarum Magister Salis, cui commissa cura supprimendi et in officio continendi Bannirium, si qua tentasset erigere caput. Nobis proficiscendum fuit Dannenbergam, ubi cum tenuissemus paucos dies, Wolfsburgum transivimus, atque in desolatis pagis omni humanâ ope destitutis, hospitari coacti sumus usque ad quintam decimam Aprilis, qua die cum fames nos diu pressisset, Brunsvigam movimus civitatem amplam et spatiosam optimè circumvallatam: dicitur hæc urbs à Brunone quodam ejus conditore nomen habere, exstructaque esse Anno post Christum supra octingentesimum sexagesimo primo; circa has partes duas propè septimanas nostram contributionem pecuniariam expectavimus. Inhumanum nobis imprimis visum est, quod cum Dux Brunsvigiæ et Luneburgi coram istic adesset, nihil nobis è civitate vel in equorum vel in hominum sustentationem dimitteret: sed et Brunsvicenses rustici impunè nostrum infestabant militem, et si quos solos deprehendebant, miserâ morte mulctabant, adeo ut nec ipsis officiariis parcerent, si quos panis aliquid aut farinæ ad victum necessariæ quæsivisse reperirent, unde factum est, ut è militibus plurimi, fame et extremâ necessitate cogente, diffugerent.

CAPUT XXX.

Describit iter nostrum in Comitatum Schaumburgensem.

POST inexplicabiles et planè miserandas calamitates, septimo tandem Maii jussi sumus, Hannoveram versus iter nostrum dirigere, ac istinc in comitatum Schaumburgensem flectere, ille enim dicebatur nobis assignatus esse in hyberna. Ita, ingenue lector, omnia hac mundi tempestate sursum, deorsum, quadrata rotundis miscentur: hyeme pugnandum est, dum tempus appropiat, quo Reges ad bella procedere consueverunt, in hybernis delitescendum: non tamen id sine causâ fieri putes, norunt illi quorum interest. Solent sæpè Commissarii exercitum, quasi necessitas id exigat, in campo retinere, ut ipsi ex hybernis illum, qui militi assignatus erat, fructum demetant. Et ipsi hæc neminem notare existimant, cum luce clarius meridianâ multorum doli jam pateant. Sed quæ supra nos nihil ad nos, obiter tamen et per transennam tetigisse veritatem nil nocebit. Ad Comitatum Schaumburgensem maturè, ne æstivi nos postea calores gravent festinemus, sed lente tamen, ne forte idem nobis quod Corraschianæ legioni nimium acceleranti, contingat. Hæc enim cum ad eundem nobiscum locum esset destinata, nobis insciis, summo Generalis Gallassi favore obtinuit copiam nos præveniendi, eâ (ni fallor) mente, ut optimam sibi commorationem deligeret, et sua stipendia seu contributionem prior extorqueret, atque ad nostrum accessum nil restaret, vel si quid restaret, difficulter colligeretur multâ cum subditorum difficultate. Sed qui omnia prudenter ordinat, providentissimus Deus præclarè disposuit, strophamque in ipsorum retorsit caput, fecitque; ut cursores isti prius fierent præda hostibus, quàm locum destinatum contingerent. Cum enim adversarius miles non procul inde dissitus per exploratores rescisset, legionem solam illas vias transituram, mox emiserunt plusculos, qui ex insidiis erumperent, et cinctam vel

nuerunt quadraginta quatuor, tormenta bellica majora aliquot. Visæ quidem dicuntur Suedicæ aliquot naves in succursum destinatæ juxta iisdum, sed cum impetum nostrorum tam vehementem viderunt, non sunt ausæ propius accedere, succensis itaque in insula levibus aliquot caguriolis, retrocesserunt. Sed et ipse Generalis Bannier haud sibi Stetini fidens Wolinum abiit. Mox ab expugnatione imperavit Florentiæ Dux, ut in provisionem hujus loci, militumque sustentationem, omnia totius Insulæ pecora Wolgastum adducerentur, ac rite omnibus ordinatis tormenta sua bellica primò in castra reduci curavit, inde vero Daminum, de quo obsidendo nova indies consilia agitabantur, profectus est.

CAPUT XXVII.

De Pomeraniâ.

NON minùs prudenter quàm fortiter, Excellentissimus Dominus Generalis Comes de Gallas rem bellicam hoc tempore administrabat. Enim verò cum Generalis Bannier putaret frangere, vel certè ut minimum fatigare Cæsarias copias sese continendo intra arctissimos Pomeraniæ meatus, ad quos, quoquò se verterent, difficile erat nostris penetrare, post multas quidem molestias exantlatas, in auctorem tandem propositum retorsit. Postquam enim ad Rostockium fixisset castra militi nostro aliquid quietis indulsit, quoad Banniricus exercitus lassus, Suetinum ex latibulo suo exiit, relictis circa Damgardt et Tripsesium Urangelii copiis, quæ in Cæsarianas advigilarent, cum sine morâ secutus est Gallassus. Interea S. Cæsarea Majestas de milite suo sollicita, ne ob continuas diutinasque migrationes aliquid hoc loco incommodi pateretur, eum in hyberna ducere cogitat, nil monita de nostris contra hostem successibus; sed Gallas cum Fortunam faventem haberet, ea ulterius uti

voluit. Interim Mareschallus Ligæ Joannes Gôtz Landgravii Hassiæ exercitum, tam in Westphaliæ quam Hassiæ finibus adeo debilitavit, ut primores Cattorum proceres de pace cum Cæsare restaurandâ militeque dimittendo, consilia tractare ceperint. Hoc ferè eodem tempore de centum et quinquaginta hostium navibus, in nescio quam expeditionem præparatis, nobis nunciatur, in quas cum nostri sedulo intenderent, nil quidquam tunc quidem attentârunt.

Nec in Alsatiâ minores progressis tunc agebat Joannes Werthius contra Wimariensium audaciam: cum quibus quotidianis velitationibus agendum erat. Emiserat Dux Bernardus Magistrum quendam equitum cum octoginta Equitibus, ut de hostium commoratione et consiliis disquireret, qui cum aliquantum amplius progressus fuisset quàm debebat, à tribus Legionibus Werthianis cingitur, ipseque cum sexaginta Equitibus capitur. Hujus cladis nuncii cum reliqui viginti ad castra sua rediissent; jubetur confestim Colonellus Noa cum tribus turmis contra Cæsarios egredi, sed et hi à cataphractorum quinque turmis dissipati sunt, in quorum succursum decem turmas ablegavit Wimariensis, et ipse ex Bottendorffianâ legione manipulum eduxit, sed cum Cæsareanos videret strenuè et absque ullo metu in suos ire, retrocessit. Eoque tempore Werthiani, erepto uno signo Equestri captisque uno præfecto Equitum et duobus locumtenentibus cum quadraginta Equitibus, ceciderunt quinquaginta Wimariensium.

Accersitus est sub hæc tempora à Galliarum Rege Serenissimus Sabaudiæ Dux Victor Amedæus, Parisios, ut conjunctis consiliis de bello contra Hispanos in Italiâ promovendo tractaretur; quò, magis in pacem quàm bella pronus, optimus Dux, una cum Comite de Verua abiit. Sed non multò post cum domum rediisset ex insperato unà cum dicto Comite suo mortuus est cumque judicio medicorum mors illa medicato poculo adscriberetur, suspicio fuit ipsis inter Gallos venenum fuisse dilutum ac propinatum. Infelici quoque eventu quatuor Hispanorum millia in Gallias irruperunt, ex quibus, sexcentis captis, relictis post se omnibus impedimentis et sexaginta tormentis metallinis, ac quindecim signis, reliqui ægrè ad suos evadere potuerunt.

Hæc dum ab aliis alibi aguntur, nostri interim in Pomeraniâ non oti-

antur, Daminum enim in eas redegerunt angustias, ut vigesimo quarto Decembris sub octavam ante meridianam, de tradendâ munitione et conditionibus egerint præsidiarii, quibus hæ propositæ, et ab illis libenter acceptatæ sunt.

I. Ut dimissis Damini vexillis, omnis miles exiret, sine ardentibus funiculis.

II. Ut præter sua impedimenta, nemo quidquam ex civium, aliorumve bonis, sub pœnâ confiscationis omnium quæ elaturi erant, secum educeret.

III. Ut omnia tormenta bellica, quæ erant viginti quatuor, in loco relinquerentur.

IV. Ut eos Generalis Goltz, qui cum iis pipigerat Stralsundiam inviolatos incolumesque traduceret.

Vigesimâ octavâ Decembris Colonellus Deveroux, unà cum Colonello Carraschi ab Insulâ Iisdum jussi sunt Anclaviam transmeare; Junioremque Wangler qui huc usque strenue curaverat, ne quâ Anclaviensibus succurreretur, aliquantum sublevarent. Trigesimâ Decembris coacto concilio bellico, actum est de milite in hyberna ducendo.

CAPUT XXVIII.

Quid in Hybernis sub initium Anni M.DC.XXXVIII. actum sit.

SUB initium hujus Anni, qui fuit reparatæ Salutis per Christum M.DC.XXXVIII. comprehensæ sunt ipsis Calendis Januariis in Legione Colonelli Carroschi octo mulierculæ, quæ erant de Diaboli Amazonibus equitantibus super hircos (striges seu sagas communiter appellant) ex quibus una, reliquis captivis detentis, ad inquisitionem

ducta, cumque omnino, exceptis partibus secretioribus, fuisset denudata, et in equuleum extensa, inter prima tormenta nil quicquam est fassa, cum autem ad graviores pœnas esset deducenda, deprecata est, et liberè se dæmoni fide obstrictam dixit, cumque eo sæpe sæpius concubuisse sub specie virili, simulque complices earumque facinora aperuit. Ob quæ omnes ad mortem damnatæ supplicium pro merito luerunt.

Tertiâ Januarii Daminum versus perreximus, Gallassus verò Neobrandenburgum, ut inde Anclaviensem obsidionem, quæ sine fructu continuabatur, solveret, ne miles plus inde damni quàm emolumenti, adultâ jam hyeme, caperet. In itinere hoc plurimùm equi nostri deficiente pabulo, ita ut ne stramenta quidem equis reficiendis sufficerent, passi sunt. Accedebat frigus intensissimum, adeo militum corporibus noxium, ut nonnulli statim conciderent mortui. Ad Preslyn ubi Quarterium (ut vocant) principale erat cum biduum substitissemus, inter Officiales plerosque aliquantum tumultuatum est, quod bonis tantum lactarentur verbis, nec rei pecuniariæ quidquam sibi aut militi exhausto penè et nudo daretur. Movebatur quoquè non obscuris sermonibus Generalium quorundam iniquitas, qui eos, quibus bene vellent ad Imperatorem reliquosque Principes mitterent nuncios expugnatarum à se urbium, ut eam quæ militi deberetur mercedem anticiparent, miles interim, qui laborem, sanguinem et vitam exposuisset, præter miserias et vulnera nil obtineret. Responsum est, ea nunc esse tempora, quibus satis fieri omnibus non posset, si quandoque sors melior afflasset imperium, fore utique ut pro singulorum conditione præmia cuivis decernerentur.

Iberni nostri sua hyberna Mechleburgi acceperunt: distat Mechleburgum non nisi horâ Wismario, unde Duces Mechleburgenses ortum suum et nomen trahunt: tenuerant cum locum non multò ante tria Suecorum millia, sed à Neoclaustrensibus nuper obruti dispersique erant, eripuerantque omnes propè Equos cum impedimentis. Die quintâ decimâ Januarii Generalis Bredaw cum turmis aliquot Equitum in insulam Pyll excurrit, sed amissis aliquot in aquis equitibus sine fructu rediit. Non multò post eodem missus est cum selectissimis Dragonum Colonellus Troan, ut si quid illic commeatus reperiret ad nostra castra deduceret, sed seriùs venit, jam enim ab adversariis omnia exportata fuerant,

sed et ex insulâ Iisdum adfuêre hostes, qui nostros in fugam conjecêre capto Petro Oroll Capitanei locumtenente, cum aliis pauculis Ibernis: vigesimâ quartâ ejusdem, Wismario Sueci emiserunt equitum turmam, qui pauculos Equites et famulos è legione Colonelli Sichoë in captivitatem abduxerunt. Quantæ verò circa hæc loca militis nostri fuerint miseriæ, dici aut describi non potest, cogebantur enim integræ turmæ sub aperto Jove, cœlo frigidissimo multas noctes exigere, vix aliunde quam nivibus et pruinis asperrimis tecti: Atque hæc omnia tenacitati unius aut alterius Generalis imputabantur, qui licet ipsi milites essent egregii nullum metuentes hostem, pecuniis tamen nimium quantum adhærebant, ideoque ut suas opes augerent militem reliquum pessundabant. Audivi non neminem illorum, aliquando se cum Joanne de Werth conferentem, sed visa est mihi hæc collatio velut Reguli cum Aquilâ. Werthius enim omnia quæ aggrediebatur suis auspiciis et consiliis faciebat; Hic autem aliorum jussu et ordinatione, et quod caput est Werthius se potius quam suorum militum aliquem temere perdidisset, hic autem integras legiones perire suâ avaritiâ sinebat. Sed hæc cum alterius sint fori, ad alia progrediamur.

Hoc anno quinque Hispanorum millia, Dûnkirckam quatuor auri vasa devexerunt. In Portugalliâ quoque aliquis contra Hispaniarum Regem motus est excitatus, qui tamen quam mox sedatus est. Obiit quoque Mantuæ Dux hoc eodem anno. Sub finem Januarii Vice-Maraschallus Comes de Ridberg dum per aquas glacie obductas, in insulam Rye transitum molitur, præmittitque ex equitatu quinquagenos, qui an commodè transiri queat tentent: hi omnes cum longius processissent, glacie ruptâ perierunt, ita ut redire Comes coactus fuerit. Quid mirum verò, si quandoque Deus sibi adversantibus adversetur? Quisquis militum Baccho et Veneri deditur, sæpe à Deo necessariâ ope destituitur. Pudendum est hodie castra illuc defluxisse, ut merito dubites, an inter milites Deus colatur, vel si colitur is vel Bacchus est vel Venus. Quam quidem impietatem optimè nuper perstrinxit pudicissima illa juxta et nobilissima Domina, Antonetta La Roy in convivio: cui cum à magni nominis belli Duce vitrum porrectum esset, in quo suum ille esse Deum venditabat, ipsa dimisso in terram è manibus vitro ait, ecce Deum tuum

vir optime, valde miserum et fragilem: nôris verò DEUM esse alium impietatis tuæ ultorem, qui conterit impiè sibi oblatrantes.

Interea in toto Mechleburgensi Ducatu omnia necessaria, tam pro milite quàm pro equis, deficiebant. Sed et Holsatæ et Hamburgenses in hyberna ullum admittere militem, detrectabant: unde accidit ut indies singulos multi miseriis inferiores, vitam abrumperent.

CAPUT XXIX.

De Progressu nostro adversus Suecos.

TOTO hyemis et quadragesimæ tempore, variâ spe lactati fuerant cum Ducibus milites nostri; nemo non credidisset fore, ut sub veris ingressum et pecuniâ esset instructissimus, et vestibus indueretur optimis: cum verò illa appulêre tempore, vacuis loculis, nudoque corpore in campum denuò ut ante, eundum fuit. Ita inanibus imò mendacibus mundus gubernatur pollicitationibus, stultissimus mortalium ille est qui mundo fidem adhibet. Ad aras, ærumnose miles, ad aras, nullum tibi alibi perfugium. Cum totum Imperium imò omnis penè Europa ac universus orbis bello flagrabat, vicinaque Austria hostilibus circumstreperet armis, tunc quidem eras in precio, nunc cum hostem enervasti paululùm, et ad exteros pepulisti plusculùm, tua vilescunt obsequia, adeo usque ut te vilissimi aulæ assceclæ, infimæ sortis homuli, mundi probra et excrementa, ac merissimi terræ filii nec in famulatum admittere velint, imò fortissimos belli duces qui Cæsaris, Regumque, et Principum cum propriæ vitæ apertissimo discrimine, bona, fortunas, et statum conservârunt, dedignentur vel ad aurigandum, vel ad triturandum adhibere. Sed agite Domini mei, expectate paulisper, nondum equidem omnium dierum sol occidit, quis scit, quid serus trahat vesper, cavete ne in vos

ille cadat aleæ jactus, quem vos militi Cæsari suo fidelissimo jacere non sine turpissimâ injuriâ molimini. Sed quorsum ego frustra imbellis, bruta jacio fulmina, vanæ sunt sine viribus iræ, quin in campum potiùs egredior, animum distrahendi et bilem decoquendi gratiâ? Ut primùm miles noster in apertum prodiit, mox in hostem ductus est. Atque mox die quintâ Martii suæ fortitudinis dedit specimina; Generalis enim Glitzing Guartzium hostibus stratagemate seu dolo eripuit, omnesque propè in eo præsidiarios internecione delevit, accepit septem et decem peditum vexilla, et tria equitum, Generalem excubiarum Magistrum Dromundt, natione Scotum, cum multis Capitaneis officialibusque in captivitatem duxit.

Nunciata tunc quoque nobis est occupatio Hannoviæ, nobilis civitatis ad Mœnum sitæ, quam Ramsay miles vafer cum multo circum jacentium oppidorum incommodo, jam multo tempore insederat: in quâ obsidione multum operæ suæ posuit, nomine Eminentissimi Electoris Moguntini, quidam ex Nobili et generosâ stirpe eorum de Metternich, et Prænobilis Dominus Joannes Christophorus à Bettendorff Vice-Colonellus olim in Imperatorio exercitu, nunc præfectus in arce Kônigstein.

Accepimus hic quoque vel non multò post de felicibus primùm successibus Joannis de Werth contra Ducem Wimariensem, ac mox de miserabili clade ac captivitate ejusdem G. Werth et trium aliorum Generalium, Puta Ducis Savelli, Enckenfort, et Sperreuter. Straverant primò nostri ad Rheinfeldiam hostem, sed cum facta clade liberè nimium miles noster partim ad prædas, partim ad quietem abit, viresque temerè dispergit, colligit interim hostis cum milite animos, et renovatâ pugnâ, turpissimè eos fundit, à quibus paulò ante fusus fuerat; mox Rheinfeldiam, cum ei succurri haud posset, ad deditionem cogit. Quantò hæc nobis clades fuit lamentabilior ob tantorum virorum captivitatem, tantò lætior accidit illa quam Galli ab Hispanis perpessi sunt in solutione obsidionis Fontarabiæ.

Excurrerat Princeps Condæus ante paucos menses, cum viginti quatuor militum millibus, equitum partim, partim peditum in Hispaniam, felicibusque auspiciis jam aliqua loca et portus commodiores in dediti-

onem coëgerat, ulteriusque progressurus erat; cum verò videret magnum suis progressibus ponere impedimentum Fontarabiam, armis impetere et expugnare stare statuit. Toto igitur cum exercitu, omni in eam rem subsidii genere instructo, civitatem cingit et acri obsidione premit, eoque jam progressus fuerat partim ignitis machinis, partim militum industriâ, ut propugnacula aliquot certâ spe se obtinere putaret. Cum verò id Hispani viderent, probeque cognoscerent quanto id urbis, imò totius Patriæ damno futurum esset, omnibus viribus contra niti statuerunt: Ad octodecim itaque millia selectorum militum in Francia castra educunt, ac septimo Septembris (erat is Natæ MARIÆ Virginis pridianus) tanto impetu hostem sui propositi et stationis tenacissimum aggrediuntur, ut confuso primùm exercitus ordine, tum multis militum cæsis, eum tandem in fugam effuderint. Sempiternam laudem hoc in conflictu tulit, Senioris Principis Generosi Parentis Condæi, non degeneris sobolis legio, quæ tam fortiter se Hispanis opposuisse dicitur, ut nisi aliæ duæ Legiones, Maillereidiana scilicet et altera, quam de corona vocitabant, in fugam abiissent, dubio procul irrito conatu non sine multo Hispanorum sanguine recedendum fuisset. Hoc in congrêssu ad quadraginta Franci nobiles occidisse dicuntur. Archiepiscopus Burdegalensis et Episcopus Arelatensis (qui melius calamo et precibus contra spiritu-ales hostes Ecclesiæ pugnassent) ægrè salvi evaserunt. Condæus Princeps vir militaris et in pugnâ hâc primus, equo fluvium tranavit, ac se unà cum Cardinale de la Valette, Comite Grammont, Marchione de la Force, Marchione de Gente, aliisque Bajonam retraxit. Occubuere ex militibus mille quingenti circiter, quingenti capti, tormenta bellica majora triginta septem, omniaque impedimenta, inter quæ currus ipsiusmet Condæi Principis argento rebusque preciosis graves, ad quadringenta coronatorum millia æstimati nostris relicta sunt. Captivi postea, ab Regum humanissimo Philippo, omnes in pristinam libertatem sine litro restituti sunt, ut primum de Principe Regi Franciæ recens nato in Hispaniis auditum est.

Plures interim legiones, de nostris in Pomeraniâ sexto, septimo, et octavo Aprilis mandatum acceperunt transeundi Albim: eodem ferè tempore Invictissimi Imperatoris nostri Ferdinandi III. Conjux, magno

summorum infimorumque: plausu Regina Hungariæ est coronata, postquam omnes Hungariæ status ad Generalia regni Comitia fuissent evocati: Dehinc Cæsar Pragam abiit: Generalis Gallas post hujus anni varias contra hostes expeditiones, postquam omnia loca recens adversariis erepta sufficientibus præsidiis munierat, Cæsareas copias in varios ducatus pro hybernis partitus est. In ducatum Holsatiæ varias misit legiones, Duci Florentino assignatum est territorium Bremense, qui in eo ne deses esset hospes, munitam arcem, expulsis inde Suecis, occupavit. Comiti de Ridberg obtigerunt Brunsvicensis et Luneburgensis aliique adjacentes comitatus, aliis cesserunt Hamburgenses et Lubecenses terræ. Goltz Archiepiscopatum Moguntinensem et ei viciniora loco sortitus est, Mechleburgensem Ducatum obtinuit Generalis vigiliarum Magister Salis, cui commissa cura supprimendi et in officio continendi Bannirium, si qua tentasset erigere caput. Nobis proficiscendum fuit Dannenbergam, ubi cum tenuissemus paucos dies, Wolfsburgum transivimus, atque in desolatis pagis omni humanâ ope destitutis, hospitari coacti sumus usque ad quintam decimam Aprilis, qua die cum fames nos diu pressisset, Brunsvigam movimus civitatem amplam et spatiosam optimè circumvallatam: dicitur hæc urbs à Brunone quodam ejus conditore nomen habere, exstructaque esse Anno post Christum supra octingentesimum sexagesimo primo; circa has partes duas propè septimanas nostram contributionem pecuniariam expectavimus. Inhumanum nobis imprimis visum est, quod cum Dux Brunsvigiæ et Luneburgi coram istic adesset, nihil nobis è civitate vel in equorum vel in hominum sustentationem dimitteret: sed et Brunsvicenses rustici impunè nostrum infestabant militem, et si quos solos deprehendebant, miserâ morte mulctabant, adeo ut nec ipsis officiariis parcerent, si quos panis aliquid aut farinæ ad victum necessariæ quæsivisse reperirent, unde factum est, ut è militibus plurimi, fame et extremâ necessitate cogente, diffugerent.

CAPUT XXX.

Describit iter nostrum in Comitatum Schaumburgensem.

POST inexplicabiles et planè miserandas calamitates, septimo tandem Maii jussi sumus, Hannoveram versus iter nostrum dirigere, ac istinc in comitatum Schaumburgensem flectere, ille enim dicebatur nobis assignatus esse in hyberna. Ita, ingenue lector, omnia hac mundi tempestate sursum, deorsum, quadrata rotundis miscentur: hyeme pugnandum est, dum tempus appropiat, quo Reges ad bella procedere consueverunt, in hybernis delitescendum: non tamen id sine causâ fieri putes, norunt illi quorum interest. Solent sæpè Commissarii exercitum, quasi necessitas id exigat, in campo retinere, ut ipsi ex hybernis illum, qui militi assignatus erat, fructum demetant. Et ipsi hæc neminem notare existimant, cum luce clarius meridianâ multorum doli jam pateant. Sed quæ supra nos nihil ad nos, obiter tamen et per transennam tetigisse veritatem nil nocebit. Ad Comitatum Schaumburgensem maturè, ne æstivi nos postea calores gravent festinemus, sed lente tamen, ne forte idem nobis quod Corraschianæ legioni nimium acceleranti, contingat. Hæc enim cum ad eundem nobiscum locum esset destinata, nobis insciis, summo Generalis Gallassi favore obtinuit copiam nos præveniendi, eâ (ni fallor) mente, ut optimam sibi commorationem deligeret, et sua stipendia seu contributionem prior extorqueret, atque ad nostrum accessum nil restaret, vel si quid restaret, difficulter colligeretur multâ cum subditorum difficultate. Sed qui omnia prudenter ordinat, providentissimus Deus præclarè disposuit, strophamque in ipsorum retorsit caput, fecitque; ut cursores isti prius fierent præda hostibus, quàm locum destinatum contingerent. Cum enim adversarius miles non procul inde dissitus per exploratores rescisset, legionem solam illas vias transituram, mox emiserunt plusculos, qui ex insidiis erumperent, et cinctam vel

nuerunt quadraginta quatuor, tormenta bellica majora aliquot. Visæ quidem dicuntur Suedicæ aliquot naves in succursum destinatæ juxta iisdum, sed cum impetum nostrorum tam vehementem viderunt, non sunt ausæ propius accedere, succensis itaque in insula levibus aliquot tuguriolis, retrocesserunt. Sed et ipse Generalis Bannier haud sibi Stetini fidens Wolinum abiit. Mox ab expugnatione imperavit Florentiæ Dux, ut in provisionem hujus loci, militumque sustentationem, omnia totius Insulæ pecora Wolgastum adducerentur, ac rite omnibus ordinatis tormenta sua bellica primò in castra reduci curavit, inde vero Daminum, de quo obsidendo nova indies consilia agitabantur, profectus est.

CAPUT XXVII.

De Pomeraniâ.

NON minùs prudenter quàm fortiter, Excellentissimus Dominus Generalis Comes de Gallas rem bellicam hoc tempore administrabat. Enim verò cum Generalis Bannier putaret frangere, vel certè ut minimum fatigare Cæsarias copias sese continendo intra arctissimos Pomeraniæ meatus, ad quos, quoquò se verterent, difficile erat nostris penetrare, post multas quidem molestias exantlatas, in auctorem tandem propositum retorsit. Postquam enim ad Rostockium fixisset castra militi nostro aliquid quietis indulsit, quoad Bannirícus exercitus lassus, Suetinum ex latibulo suo exiit, relictis circa Damgardt et Tripsesium Urangelii copiis, quæ in Cæsarianas advigilarent, cum sine morâ secutus est Gallassus. Interea S. Cæsarea Majestas de milite suo sollicita, ne ob continuas diutinasque migrationes aliquid hoc loco incommodi pateretur, eum in hyberna ducere cogitat, nil monita de nostris contra hostem successibus; sed Gallas cum Fortunam faventem haberet, ea ulterius uti

voluit. Interim Mareschallus Ligæ Joannes Gôtz Landgravii Hassiæ exercitum, tam in Westphaliæ quam Hassiæ finibus adeo debilitavit, ut primores Cattorum proceres de pace cum Cæsare restaurandâ militeque dimittendo, consilia tractare ceperint. Hoc ferè eodem tempore de centum et quinquaginta hostium navibus, in nescio quam expeditionem præparatis, nobis nunciatur, in quas cum nostri sedulo intenderent, nil quidquam tunc quidem attentârunt.

Nec in Alsatiâ minores progressis tunc agebat Joannes Werthius contra Wimariensium audaciam: cum quibus quotidianis velitationibus agendum erat. Emiserat Dux Bernardus Magistrum quendam equitum cum octoginta Equitibus, ut de hostium commoratione et consiliis disquireret, qui cum aliquantum amplius progressus fuisset quàm debebat, à tribus Legionibus Werthianis cingitur, ipseque cum sexaginta Equitibus capitur. Hujus cladis nuncii cum reliqui viginti ad castra sua rediissent; jubetur confestim Colonellus Noa cum tribus turmis contra Cæsarios egredi, sed et hi à cataphractorum quinque turmis dissipati sunt, in quorum succursum decem turmas ablegavit Wimariensis, et ipse ex Bottendorffianâ legione manipulum eduxit, sed cum Cæsareanos videret strenuè et absque ullo metu in suos ire, retrocessit. Eoque tempore Werthiani, erepto uno signo Equestri captisque uno præfecto Equitum et duobus locumtenentibus cum quadraginta Equitibus, ceciderunt quinquaginta Wimariensium.

Accersitus est sub hæc tempora à Galliarum Rege Serenissimus Sabaudiæ Dux Victor Amedæus, Parisios, ut conjunctis consiliis de bello contra Hispanos in Italiâ promovendo tractaretur; quò, magis in pacem quàm bella pronus, optimus Dux, una cum Comite de Verua abiit. Sed non multò post cum domum rediisset ex insperato unà cum dicto Comite suo mortuus est cumque judicio medicorum mors illa medicato poculo adscriberetur, suspicio fuit ipsis inter Gallos venenum fuisse dilutum ac propinatum. Infelici quoque eventu quatuor Hispanorum millia in Gallias irruperunt, ex quibus, sexcentis captis, relictis post se omnibus impedimentis et sexaginta tormentis metallinis, ac quindecim signis, reliqui ægrè ad suos evadere potuerunt.

Hæc dum ab aliis alibi aguntur, nostri interim in Pomeraniâ non oti-

antur, Daminum enim in eas redegerunt angustias, ut vigesimo quarto Decembris sub octavam ante meridianam, de tradendâ munitione et conditionibus egerint præsidiarii, quibus hæ propositæ, et ab illis libenter acceptatæ sunt.

I. Ut dimissis Damini vexillis, omnis miles exiret, sine ardentibus funiculis.

II. Ut præter sua impedimenta, nemo quidquam ex civium, aliorumve bonis, sub pœnâ confiscationis omnium quæ elaturi erant, secum educeret.

III. Ut omnia tormenta bellica, quæ erant viginti quatuor, in loco relinquerentur.

IV. Ut eos Generalis Goltz, qui cum iis pipigerat Stralsundiam inviolatos incolumesque traduceret.

Vigesimâ octavâ Decembris Colonellus Deveroux, unà cum Colonello Carraschi ab Insulâ Iisdum jussi sunt Anclaviam transmeare; Junioremque Wangler qui huc usque strenue curaverat, ne quâ Anclaviensibus succurreretur, aliquantum sublevarent. Trigesimâ Decembris coacto concilio bellico, actum est de milite in hyberna ducendo.

CAPUT XXVIII.

Quid in Hybernis sub initium Anni M.DC.XXXVIII. actum sit.

SUB initium hujus Anni, qui fuit reparatæ Salutis per Christum M.DC.XXXVIII. comprehensæ sunt ipsis Calendis Januariis in Legione Colonelli Càrroschi octo mulierculæ, quæ erant de Diaboli Amazonibus equitantibus super hircos (striges seu sagas communiter appellant) ex quibus una, reliquis captivis detentis, ad inquisitionem

ducta, cumque omnino, exceptis partibus secretioribus, fuisset denudata, et in equuleum extensa, inter prima tormenta nil quicquam est fassa, cum autem ad graviores pœnas esset deducenda, deprecata est, et liberè se dæmoni fide obstrictam dixit, cumque eo sæpe sæpius concubuisse sub specie virili, simulque complices earumque facinora aperuit. Ob quæ omnes ad mortem damnatæ supplicium pro merito luerunt.

Tertiâ Januarii Daminum versus perreximus, Gallassus verò Neobrandenburgum, ut inde Anclaviensem obsidionem, quæ sine fructu continuabatur, solveret, ne miles plus inde damni quàm emolumenti, adultâ jam hyeme, caperet. In itinere hoc plurimùm equi nostri deficiente pabulo, ita ut ne stramenta quidem equis reficiendis sufficerent, passi sunt. Accedebat frigus intensissimum, adeo militum corporibus noxium, ut nonnulli statim conciderent mortui. Ad Preslyn ubi Quarterium (ut vocant) principale erat cum biduum substitissemus, inter Officiales plerosque aliquantum tumultuatum est, quod bonis tantum lactarentur verbis, nec rei pecuniariæ quidquam sibi aut militi exhausto penè et nudo daretur. Movebatur quoquè non obscuris sermonibus Generalium quorundam iniquitas, qui eos, quibus bene vellent ad Imperatorem reliquosque Principes mitterent nuncios expugnatarum à se urbium, ut eam quæ militi deberetur mercedem anticiparent, miles interim, qui laborem, sanguinem et vitam exposuisset, præter miserias et vulnera nil obtineret. Responsum est, ea nunc esse tempora, quibus satis fieri omnibus non posset, si quandoque sors melior afflasset imperium, fore utique ut pro singulorum conditione præmia cuivis decernerentur.

Iberni nostri sua hyberna Mechleburgi acceperunt: distat Mechleburgum non nisi horâ Wismario, unde Duces Mechleburgenses ortum suum et nomen trahunt: tenuerant cum locum non multò ante tria Suecorum millia, sed à Neoclaustrensibus nuper obruti dispersique erant, eripuerantque omnes propè Equos cum impedimentis. Die quintâ decimâ Januarii Generalis Bredaw cum turmis aliquot Equitum in insulam Pyll excurrit, sed amissis aliquot in aquis equitibus sine fructu rediit. Non multò post eodem missus est cum selectissimis Dragonum Colonellus Troan, ut si quid illic commeatus reperiret ad nostra castra deduceret, sed seriùs venit, jam enim ab adversariis omnia exportata fuerant,

sed et ex insulâ Iisdum adfuêre hostes, qui nostros in fugam conjecêr capto Petro Oroll Capitanei locumtenente, cum aliis pauculis Ibernis vigesimâ quartâ ejusdem, Wismario Sueci emiserunt equitum turmam qui pauculos Equites et famulos è legione Colonelli Sichoë in captivitatem abduxerunt. Quantæ verò circa hæc loca militis nostri fuerint miseriæ, dici aut describi non potest, cogebantur enim integræ turmæ sub aperto Jove, cœlo frigidissimo multas noctes exigere, vix aliunde quam nivibus et pruinis asperrimis tecti: Atque hæc omnia tenacitati unius aut alterius Generalis imputabantur, qui licet ipsi milites essent egregii nullum metuentes hostem, pecuniis tamen nimium quantum adhærebant, ideoque ut suas opes augerent militem reliquum pessundabant. Audivi non neminem illorum, aliquando se cum Joanne de Werth conferentem, sed visa est mihi hæc collatio velut Reguli cum Aquilâ. Werthius enim omnia quæ aggrediebatur suis auspiciis et consiliis faciebat; Hic autem aliorum jussu et ordinatione, et quod caput est Werthius se potius quam suorum militum aliquem temere perdidisset, hic autem integras legiones perire suâ avaritiâ sinebat. Sed hæc cum alterius sint fori, ad alia progrediamur.

Hoc anno quinque Hispanorum millia, Dûnkirckam quatuor auri vasa devexerunt. In Portugalliâ quoque aliquis contra Hispaniarum Regem motus est excitatus, qui tamen quam mox sedatus est. Obiit quoque Mantuæ Dux hoc eodem anno. Sub finem Januarii Vice-Maraschallus Comes de Ridberg dum per aquas glacie obductas, in insulam Rye transitum molitur, præmittitque ex equitatu quinquagenos, qui an commodè transiri queat tentent: hi omnes cum longius processissent, glacie ruptâ perierunt, ita ut redire Comes coactus fuerit. Quid mirum verò, si quandoque Deus sibi adversantibus adversetur? Quisquis militum Baccho et Veneri deditur, sæpe à Deo necessariâ ope destituitur. Pudendum est hodie castra illuc defluxisse, ut merito dubites, an inter milites Deus colatur, vel si colitur is vel Bacchus est vel Venus. Quam quidem impietatem optimè nuper perstrinxit pudicissima illa juxta et nobilissima Domina, Antonetta La Roy in convivio: cui cum à magni nominis belli Duce vitrum porrectum esset, in quo suum ille esse Deum venditabat, ipsa dimisso in terram è manibus vitro ait, ecce Deum tuum

vir optime, valde miserum et fragilem: nôris verò Deum esse alium impietatis tuæ ultorem, qui conterit impiè sibi oblatrantes.

Interea in toto Mechleburgensi Ducatu omnia necessaria, tam pro milite quàm pro equis, deficiebant. Sed et Holsatæ et Hamburgenses in hyberna ullum admittere militem, detrectabant: unde accidit ut indies singulos multi miseriis inferiores, vitam abrumperent.

CAPUT XXIX.

De Progressu nostro adversus Suecos.

TOTO hyemis et quadragesimæ tempore, variâ spe lactati fuerant cum Ducibus milites nostri; nemo non credidisset fore, ut sub veris ingressum et pecuniâ esset instructissimus, et vestibus indueretur optimis: cum verò illa appulêre tempore, vacuis loculis, nudoque corpore in campum denuò ut ante, eundum fuit. Ita inanibus imò mendacibus mundus gubernatur pollicitationibus, stultissimus mortalium ille est qui mundo fidem adhibet. Ad aras, ærumnose miles, ad aras, nullum tibi alibi perfugium. Cum totum Imperium imò omnis penè Europa ac universus orbis bello flagrabat, vicinaque Austria hostilibus circumstreperet armis, tunc quidem eras in precio, nunc cum hostem enervasti paululùm, et ad exteros pepulisti plusculùm, tua vilescunt obsequia, adeo usque ut te vilissimi aulæ asseclæ, infimæ sortis homuli, mundi probra et excrementa, ac merissimi terræ filii nec in famulatum admittere velint, imò fortissimos belli duces qui Cæsaris, Regumque, et Principum cum propriæ vitæ apertissimo discrimine, bona, fortunas, et statum conservârunt, dedignentur vel ad aurigandum, vel ad triturandum adhibere. Sed agite Domini mei, expectate paulisper, nondum equidem omnium dierum sol occidit, quis scit, quid serus trahat vesper, cavete ne in vos

ille cadat aleæ jactus, quem vos militi Cæsari suo fidelissimo jacere non sine turpissimâ injuriâ molimini. Sed quorsum ego frustra imbellis, bruta jacio fulmina, vanæ sunt sine viribus iræ, quin in campum potiùs egredior, animum distrahendi et bilem decoquendi gratiâ? Ut primùm miles noster in apertum prodiit, mox in hostem ductus est. Atque mox die quintâ Martii suæ fortitudinis dedit specimina; Generalis enim Glitzing Guartzium hostibus stratagemate seu dolo eripuit, omnesque propè in eo præsidiarios internecione delevit, accepit septem et decem peditum vexilla, et tria equitum, Generalem excubiarum Magistrum Dromundt, natione Scotum, cum multis Capitaneis officialibusque in captivitatem duxit.

Nunciata tunc quoque nobis est occupatio Hannoviæ, nobilis civitatis ad Mœnum sitæ, quam Ramsay miles vafer cum multo circum jacentium oppidorum incommodo, jam multo tempore insederat: in quâ obsidione multum operæ suæ posuit, nomine Eminentissimi Electoris Moguntini, quidam ex Nobili et generosâ stirpe eorum de Metternich, et Prænobilis Dominus Joannes Christophorus à Bettendorff Vice-Colonellus olim in Imperatorio exercitu, nunc præfectus in arce Kônigstein.

Accepimus hic quoque vel non multò post de felicibus primùm successibus Joannis de Werth contra Ducem Wimariensem, ac mox de miserabili clade ac captivitate ejusdem G. Werth et trium aliorum Generalium, Puta Ducis Savelli, Enckenfort, et Sperreuter. Straverant primò nostri ad Rheinfeldiam hostem, sed cum facta clade liberè nimium miles noster partim ad prædas, partim ad quietem abit, viresque temerè dispergit, colligit interim hostis cum milite animos, et renovatâ pugnâ, turpissimè eos fundit, à quibus paulò ante fusus fuerat; mox Rheinfeldiam, cum ei succurri haud posset, ad deditionem cogit. Quantò hæc nobis clades fuit lamentabilior ob tantorum virorum captivitatem, tantò lætior accidit illa quam Galli ab Hispanis perpessi sunt in solutione obsidionis Fontarabiæ.

Excurrerat Princeps Condæus ante paucos menses, cum viginti quatuor militum millibus, equitum partim, partim peditum in Hispaniam, felicibusque auspiciis jam aliqua loca et portus commodiores in dediti-

onem coëgerat, ulteriusque progressurus erat; cum verò videret magnum suis progressibus ponere impedimentum Fontarabiam, armis impetere et expugnare stare statuit. Toto igitur cum exercitu, omni in eam rem subsidii genere instructo, civitatem cingit et acri obsidione premit, eoque jam progressus fuerat partim ignitis machinis, partim militum industriâ, ut propugnacula aliquot certâ spe se obtinere putaret. Cum verò id Hispani viderent, probeque cognoscerent quanto id urbis, imò totius Patriæ damno futurum esset, omnibus viribus contra niti statuerunt: Ad octodecim itaque millia selectorum militum in Francia castra educunt, ac septimo Septembris (erat is Natæ MARIÆ Virginis pridianus) tanto impetu hostem sui propositi et stationis tenacissimum aggrediuntur, ut confuso primùm exercitus ordine, tum multis militum cæsis, eum tandem in fugam effuderint. Sempiternam laudem hoc in conflictu tulit, Senioris Principis Generosi Parentis Condæi, non degeneris sobolis legio, quæ tam fortiter se Hispanis opposuisse dicitur, ut nisi aliæ duæ Legiones, Maillereidiana scilicet et altera, quam de corona vocitabant, in fugam abiissent, dubio procul irrito conatu non sine multo Hispanorum sanguine recedendum fuisset. Hoc in congrêssu ad quadraginta Franci nobiles occidisse dicuntur. Archiepiscopus Burdegalensis et Episcopus Arelatensis (qui melius calamo et precibus contra spirituales hostes Ecclesiæ pugnassent) ægrè salvi evaserunt. Condæus Princeps vir militaris et in pugnâ hâc primus, equo fluvium tranavit, ac se unà cum Cardinale de la Valette, Comite Grammont, Marchione de la Force, Marchione de Gente, aliisque Bajonam retraxit. Occubuere ex militibus mille quingenti circiter, quingenti capti, tormenta bellica majora triginta septem, omniaque impedimenta, inter quæ currus ipsiusmet Condæi Principis argento rebusque preciosis graves, ad quadringenta coronatorum millia æstimati nostris relicta sunt. Captivi postea, ab Regum humanissimo Philippo, omnes in pristinam libertatem sine litro restituti sunt, ut primum de Principe Regi Franciæ recens nato in Hispaniis auditum est.

Plures interim legiones, de nostris in Pomeraniâ sexto, septimo, et octavo Aprilis mandatum acceperunt transeundi Albim: eodem ferè tempore Invictissimi Imperatoris nostri Ferdinandi III. Conjux, magno

summorum infimorumque: plausu Regina Hungariæ est coronata, postquam omnes Hungariæ status ad Generalia regni Comitia fuissent evocati: Dehinc Cæsar Pragam abiit: Generalis Gallas post hujus anni varias contra hostes expeditiones, postquam omnia loca recens adversariis erepta sufficientibus præsidiis munierat, Cæsareas copias in varios ducatus pro hybernis partitus est. In ducatum Holsatiæ varias misit legiones, Duci Florentino assignatum est territorium Bremense, qui in eo ne deses esset hospes, munitam arcem, expulsis inde Suecis, occupavit. Comiti de Ridberg obtigerunt Brunsvicensis et Luneburgensis aliique adjacentes comitatus, aliis cesserunt Hamburgenses et Lubecenses terræ. Goltz Archiepiscopatum Moguntinensem et ei viciniora loco sortitus est, Mechleburgensem Ducatum obtinuit Generalis vigiliarum Magister Salis, cui commissa cura supprimendi et in officio continendi Bannirium, si qua tentasset erigere caput. Nobis proficiscendum fuit Dannenbergam, ubi cum tenuissemus paucos dies, Wolfsburgum transivimus, atque in desolatis pagis omni humanâ ope destitutis, hospitari coacti sumus usque ad quintam decimam Aprilis, qua die cum fames nos diu pressisset, Brunsvigam movimus civitatem amplam et spatiosam optimè circumvallatam: dicitur hæc urbs à Brunone quodam ejus conditore nomen habere, exstructaque esse Anno post Christum supra octingentesimum sexagesimo primo; circa has partes duas propè septimanas nostram contributionem pecuniariam expectavimus. Inhumanum nobis imprimis visum est, quod cum Dux Brunsvigiæ et Luneburgi coram istic adesset, nihil nobis è civitate vel in equorum vel in hominum sustentationem dimitteret: sed et Brunsvicenses rustici impunè nostrum infestabant militem, et si quos solos deprehendebant, miserâ morte mulctabant, adeo ut nec ipsis officiariis parcerent, si quos panis aliquid aut farinæ ad victum necessariæ quæsivisse reperirent, unde factum est, ut è militibus plurimi, fame et extremâ necessitate cogente, diffugerent.

CAPUT XXX.

Describit iter nostrum in Comitatum Schaumburgensem.

POST inexplicabiles et planè miserandas calamitates, septimo tandem Maii jussi sumus, Hannoveram versus iter nostrum dirigere, ac istinc in comitatum Schaumburgensem flectere, ille enim dicebatur nobis assignatus esse in hyberna. Ita, ingenue lector, omnia hac mundi tempestate sursum, deorsum, quadrata rotundis miscentur: hyeme pugnandum est, dum tempus appropiat, quo Reges ad bella procedere consueverunt, in hybernis delitescendum: non tamen id sine causâ fieri putes, norunt illi quorum interest. Solent sæpè Commissarii exercitum, quasi necessitas id exigat, in campo retinere, ut ipsi ex hybernis illum, qui militi assignatus erat, fructum demetant. Et ipsi hæc neminem notare existimant, cum luce clarius meridianâ multorum doli jam pateant. Sed quæ supra nos nihil ad nos, obiter tamen et per transennam tetigisse veritatem nil nocebit. Ad Comitatum Schaumburgensem maturè, ne æstivi nos postea calores gravent festinemus, sed lente tamen, ne forte idem nobis quod Corraschianæ legioni nimium acceleranti, contingat. Hæc enim cum ad eundem nobiscum locum esset destinata, nobis insciis, summo Generalis Gallassi favore obtinuit copiam nos præveniendi, eâ (ni fallor) mente, ut optimam sibi commorationem deligeret, et sua stipendia seu contributionem prior extorqueret, atque ad nostrum accessum nil restaret, vel si quid restaret, difficulter colligeretur multâ cum subditorum difficultate. Sed qui omnia prudenter ordinat, providentissimus Deus præclarè disposuit, strophamque in ipsorum retorsit caput, fecitque; ut cursores isti prius fierent præda hostibus, quàm locum destinatum contingerent. Cum enim adversarius miles non procul inde dissitus per exploratores rescisset, legionem solam illas vias transituram, mox emiserunt plusculos, qui ex insidiis erumperent, et cinctam vel

nuerunt quadraginta quatuor, tormenta bellica majora aliquot. Visæ quidem dicuntur Suedicæ aliquot naves in succursum destinatæ juxta iisdum, sed cum impetum nostrorum tam vehementem viderunt, non sunt ausæ propius accedere, succensis itaque in insula levibus aliquot tuguriolis, retrocesserunt. Sed et ipse Generalis Bannier haud sibi Stetini fidens Wolinum abiit. Mox ab expugnatione imperavit Florentiæ Dux, ut in provisionem hujus loci, militumque sustentationem, omnia totius Insulæ pecora Wolgastum adducerentur, ac rite omnibus ordinatis tormenta sua bellica primò in castra reduci curavit, inde vero Daminum, de quo obsidendo nova indies consilia agitabantur, profectus est.

CAPUT XXVII.

De Pomeraniâ.

NON minùs prudenter quàm fortiter, Excellentissimus Dominus Generalis Comes de Gallas rem bellicam hoc tempore administrabat. Enim verò cum Generalis Bannier putaret frangere, vel certè ut minimum fatigare Cæsarias copias sese continendo intra arctissimos Pomeraniæ meatus, ad quos, quoquò se verterent, difficile erat nostris penetrare, post multas quidem molestias exantlatas, in auctorem tandem propositum retorsit. Postquam enim ad Rostockium fixisset castra militi nostro aliquid quietis indulsit, quoad Bannirieus exercitus lassus, Suetinum ex latibulo suo exiit, relictis circa Damgardt et Tripsesium Urangelii copiis, quæ in Cæsarianas advigilarent, cum sine morâ secutus est Gallassus. Interea S. Cæsarea Majestas de milite suo sollicita, ne ob continuas diutinasque migrationes aliquid hoc loco incommodi pateretur, eum in hyberna ducere cogitat, nil monita de nostris contra hostem successibus; sed Gallas cum Fortunam faventem haberet, ea ulterius uti

voluit. Interim Mareschallus Ligæ Joannes Gôtz Landgravii Hassiæ exercitum, tam in Westphaliæ quam Hassiæ finibus adeo debilitavit, ut primores Cattorum proceres de pace cum Cæsare restaurandâ militeque dimittendo, consilia tractare ceperint. Hoc ferè eodem tempore de centum et quinquaginta hostium navibus, in nescio quam expeditionem præparatis, nobis nunciatur, in quas cum nostri sedulo intenderent, nil quidquam tunc quidem attentârunt.

Nec in Alsatiâ minores progressis tunc agebat Joannes Werthius contra Wimariensium audaciam: cum quibus quotidianis velitationibus agendum erat. Emiserat Dux Bernardus Magistrum quendam equitum cum octoginta Equitibus, ut de hostium commoratione et consiliis disquireret, qui cum aliquantum amplius progressus fuisset quàm debebat, à tribus Legionibus Werthianis cingitur, ipseque cum sexaginta Equitibus capitur. Hujus cladis nuncii cum reliqui viginti ad castra sua rediissent; jubetur confestim Colonellus Noa cum tribus turmis contra Cæsarios egredi, sed et hi à cataphractorum quinque turmis dissipati sunt, in quorum succursum decem turmas ablegavit Wimariensis, et ipse ex Bottendorffianâ legione manipulum eduxit, sed cum Cæsareanos videret strenuè et absque ullo metu in suos ire, retrocessit. Eoque tempore Werthiani, erepto uno signo Equestri captisque uno præfecto Equitum et duobus locumtenentibus cum quadraginta Equitibus, ceciderunt quinquaginta Wimariensium.

Accersitus est sub hæc tempora à Galliarum Rege Serenissimus Sabaudiæ Dux Victor Amedæus, Parisios, ut conjunctis consiliis de bello contra Hispanos in Italiâ promovendo tractaretur; quò, magis in pacem quàm bella pronus, optimus Dux, una cum Comite de Verua abiit. Sed non multò post cum domum rediisset ex insperato unà cum dicto Comite suo mortuus est cumque judicio medicorum mors illa medicato poculo adscriberetur, suspicio fuit ipsis inter Gallos venenum fuisse dilutum ac propinatum. Infelici quoque eventu quatuor Hispanorum millia in Gallias irruperunt, ex quibus, sexcentis captis, relictis post se omnibus impedimentis et sexaginta tormentis metallinis, ac quindecim signis, reliqui ægrè ad suos evadere potuerunt.

Hæc dum ab aliis alibi aguntur, nostri interim in Pomeraniâ non oti-

antur, Daminum enim in eas redegerunt angustias, ut vigesimo quarto Decembris sub octavam ante meridianam, de tradendâ munitione et conditionibus egerint præsidiarii, quibus hæ propositæ, et ab illis libenter acceptatæ sunt.

I. Ut dimissis Damini vexillis, omnis miles exiret, sine ardentibus funiculis.

II. Ut præter sua impedimenta, nemo quidquam ex civium, aliorumve bonis, sub pœnâ confiscationis omnium quæ elaturi erant, secum educeret.

III. Ut omnia tormenta bellica, quæ erant viginti quatuor, in loco relinquerentur.

IV. Ut eos Generalis Goltz, qui cum iis pipigerat Stralsundiam inviolatos incolumesque traduceret.

Vigesimâ octavâ Decembris Colonellus Deveroux, unà cum Colonello Carraschi ab Insulâ Iisdum jussi sunt Anclaviam transmeare, Junioremque Wangler qui huc usque strenue curaverat, ne quâ Anclaviensibus succurreretur, aliquantum sublevarent. Trigesimâ Decembris coacto concilio bellico, actum est de milite in hyberna ducendo.

CAPUT XXVIII.

Quid in Hybernis sub initium Anni M.DC.XXXVIII. actum sit.

SUB initium hujus Anni, qui fuit reparatæ Salutis per Christum M. DC. XXXVIII. comprehensæ sunt ipsis Calendis Januariis in Legione Colonelli Càrroschi octo mulierculæ, quæ erant de Diaboli Amazonibus equitantibus super hircos (striges seu sagas communiter appellant) ex quibus una, reliquis captivis detentis, ad inquisitionem

ducta, cumque omnino, exceptis partibus secretioribus, fuisset denudata, et in equuleum extensa, inter prima tormenta nil quicquam est fassa, cum autem ad graviores pœnas esset deducenda, deprecata est, et liberè se dæmoni fide obstrictam dixit, cumque eo sæpe sæpius concubuisse sub specie virili, simulque complices earumque facinora aperuit. Ob quæ omnes ad mortem damnatæ supplicium pro merito luerunt.

Tertiâ Januarii Daminum versus perreximus, Gallassus verò Neobrandenburgum, ut inde Anclaviensem obsidionem, quæ sine fructu continuabatur, solveret, ne miles plus inde damni quàm emolumenti, adultâ jam hyeme, caperet. In itinere hoc plurimùm equi nostri deficiente pabulo, ita ut ne stramenta quidem equis reficiendis sufficerent, passi sunt. Accedebat frigus intensissimum, adeo militum corporibus noxium, ut nonnulli statim conciderent mortui. Ad Preslyn ubi Quarterium (ut vocant) principale erat cum biduum substitissemus, inter Officiales plerosque aliquantum tumultuatum est, quod bonis tantum lactarentur verbis, nec rei pecuniariæ quidquam sibi aut militi exhausto penè et nudo daretur. Movebatur quoquè non obscuris sermonibus Generalium quorundam iniquitas, qui eos, quibus bene vellent ad Imperatorem reliquosque Principes mitterent nuncios expugnatarum à se urbium, ut eam quæ militi deberetur mercedem anticiparent, miles interim, qui laborem, sanguinem et vitam exposuisset, præter miserias et vulnera nil obtineret. Responsum est, ea nunc esse tempora, quibus satis fieri omnibus non posset, si quandoque sors melior afflasset imperium, fore utique ut pro singulorum conditione præmia cuivis decernerentur.

Iberni nostri sua hyberna Mechleburgi acceperunt: distat Mechleburgum non nisi horâ Wismario, unde Duces Mechleburgenses ortum suum et nomen trahunt: tenuerant cum locum non multò ante tria Suecorum millia, sed à Neoclaustrensibus nuper obruti dispersique erant, eripuerantque omnes propè Equos cum impedimentis. Die quintâ decimâ Januarii Generalis Bredaw cum turmis aliquot Equitum in insulam Pyll excurrit, sed amissis aliquot in aquis equitibus sine fructu rediit. Non multò post eodem missus est cum selectissimis Dragonum Colonellus Troan, ut si quid illic commeatus reperiret ad nostra castra deduceret, sed seriùs venit, jam enim ab adversariis omnia exportata fuerant,

sed et ex insulâ Iisdum adfuêre hostes, qui nostros in fugam conjecêre capto Petro Oroll Capitanei locumtenente, cum aliis pauculis Ibernis: vigesimâ quartâ ejusdem, Wismario Sueci emiserunt equitum turmam, qui pauculos Equites et famulos è legione Colonelli Sichoë in captivitatem abduxerunt. Quantæ verò circa hæc loca militis nostri fuerint miseriæ, dici aut describi non potest, cogebantur enim integræ turmæ sub aperto Jove, cœlo frigidissimo multas noctes exigere, vix aliunde quam nivibus et pruinis asperrimis tecti: Atque hæc omnia tenacitati unius aut alterius Generalis imputabantur, qui licet ipsi milites essent egregii nullum metuentes hostem, pecuniis tamen nimium quantum adhærebant, ideoque ut suas opes augerent militem reliquum pessundabant. Audivi non neminem illorum, aliquando se cum Joanne de Werth conferentem, sed visa est mihi hæc collatio velut Reguli cum Aquilâ. Werthius enim omnia quæ aggrediebatur suis auspiciis et consiliis faciebat; Hic autem aliorum jussu et ordinatione, et quod caput est Werthius se potius quam suorum militum aliquem temere perdidisset, hic autem integras legiones perire suâ avaritiâ sinebat. Sed hæc cum alterius sint fori, ad alia progrediamur.

Hoc anno quinque Hispanorum millia, Dûnkirckam quatuor auri vasa devexerunt. In Portugalliâ quoque aliquis contra Hispaniarum Regem motus est excitatus, qui tamen quam mox sedatus est. Obiit quoque Mantuæ Dux hoc eodem anno. Sub finem Januarii Vice-Maraschallus Comes de Ridberg dum per aquas glacie obductas, in insulam Rye transitum molitur, præmittitque ex equitatu quinquagenos, qui an commodè transiri queat tentent: hi omnes cum longius processissent, glacie ruptâ perierunt, ita ut redire Comes coactus fuerit. Quid mirum verò, si quandoque Deus sibi adversantibus adversetur? Quisquis militum Baccho et Veneri deditur, sæpe à Deo necessariâ ope destituitur. Pudendum est hodie castra illuc defluxisse, ut merito dubites, an inter milites Deus colatur, vel si colitur is vel Bacchus est vel Venus. Quam quidem impietatem optimè nuper perstrinxit pudicissima illa juxta et nobilissima Domina, Antonetta La Roy in convivio: cui cum à magni nominis belli Duce vitrum porrectum esset, in quo suum ille esse Deum venditabat, ipsa dimisso in terram è manibus vitro ait, ecce Deum tuum

nir optime, valde miserum et fragilem: nôris verò Deum esse alium impietatis tuæ ultorem, qui conterit impiè sibi oblatrantes.

Interea in toto Mechleburgensi Ducatu omnia necessaria, tam pro milite quàm pro equis, deficiebant. Sed et Holsatæ et Hamburgenses in hyberna ullum admittere militem, detrectabant: unde accidit ut indies singulos multi miseriis inferiores, vitam abrumperent.

CAPUT XXIX.

De Progressu nostro adversus Suecos.

TOTO hyemis et quadragesimæ tempore, variâ spe lactati fuerant cum Ducibus milites nostri; nemo non credidisset fore, ut sub veris ingressum et pecuniâ esset instructissimus, et vestibus indueretur optimis: cum verò illa appulêre tempore, vacuis loculis, nudoque corpore in campum denuò ut ante, eundum fuit. Ita inanibus imò mendacibus mundus gubernatur pollicitationibus, stultissimus mortalium ille est qui mundo fidem adhibet. Ad aras, ærumnose miles, ad aras, nullum tibi alibi perfugium. Cum totum Imperium imò omnis penè Europa ac universus orbis bello flagrabat, vicinaque Austria hostilibus circumstreperet armis, tunc quidem eras in precio, nunc cum hostem enervasti paululùm, et ad exteros pepulisti plusculùm, tua vilescunt obsequia, adeo usque ut te vilissimi aulæ asseclæ, infimæ sortis homuli, mundi probra et excrementa, ac merissimi terræ filii nec in famulatum admittere velint, imò fortissimos belli duces qui Cæsaris, Regumque, et Principum cum propriæ vitæ apertissimo discrimine, bona, fortunas, et statum conservârunt, dedignentur vel ad aurigandum, vel ad triturandum adhibere. Sed agite Domini mei, expectate paulisper, nondum equidem omnium dierum sol occidit, quis scit, quid serus trahat vesper, cavete ne in vos

ille cadat aleæ jactus, quem vos militi Cæsari suo fidelissimo jacere non sine turpissimâ injuriâ molimini. Sed quorsum ego frustra imbellis, bruta jacio fulmina, vanæ sunt sine viribus iræ, quin in campum potiùs egredior, animum distrahendi et bilem decoquendi gratiâ? Ut primùm miles noster in apertum prodiit, mox in hostem ductus est. Atque mox die quintâ Martii suæ fortitudinis dedit specimina; Generalis enim Glitzing Guartzium hostibus stratagemate seu dolo eripuit, omnesque propè in eo præsidiarios internecione delevit, accepit septem et decem peditum vexilla, et tria equitum, Generalem excubiarum Magistrum Dromundt, natione Scotum, cum multis Capitaneis officialibusque in captivitatem duxit.

Nunciata tunc quoque nobis est occupatio Hannoviæ, nobilis civitatis ad Mœnum sitæ, quam Ramsay miles vafer cum multo circum jacentium oppidorum incommodo, jam multo tempore insederat: in quâ obsidione multum operæ suæ posuit, nomine Eminentissimi Electoris Moguntini, quidam ex Nobili et generosâ stirpe eorum de Metternich, et Prænobilis Dominus Joannes Christophorus à Bettendorff Vice-Colonellus olim in Imperatorio exercitu, nunc præfectus in arce Kônigstein.

Accepimus hic quoque vel non multò post de felicibus primùm successibus Joannis de Werth contra Ducem Wimariensem, ac mox de miserabili clade ac captivitate ejusdem G. Werth et trium aliorum Generalium, Puta Ducis Savelli, Enckenfort, et Sperreuter. Straverant primò nostri ad Rheinfeldiam hostem, sed cum facta clade liberè nimium miles noster partim ad prædas, partim ad quietem abit, viresque temerè dispergit, colligit interim hostis cum milite animos, et renovatâ pugnâ, turpissimè eos fundit, à quibus paulò ante fusus fuerat; mox Rheinfeldiam, cum ei succurri haud posset, ad deditionem cogit. Quantò hæc nobis clades fuit lamentabilior ob tantorum virorum captivitatem, tantò lætior accidit illa quam Galli ab Hispanis perpessi sunt in solutione obsidionis Fontarabiæ.

Excurrerat Princeps Condæus ante paucos menses, cum viginti quatuor militum millibus, equitum partim, partim peditum in Hispaniam, felicibusque auspiciis jam aliqua loca et portus commodiores in dediti-

onem coëgerat, ulteriusque progressurus erat; cum verò videret magnum suis progressibus ponere impedimentum Fontarabiam, armis impetere et expugnare stare statuit. Toto igitur cum exercitu, omni in eam rem subsidii genere instructo, civitatem cingit et acri obsidione premit, eoque jam progressus fuerat partim ignitis machinis, partim militum industriâ, ut propugnacula aliquot certâ spe se obtinere putaret. Cum verò id Hispani viderent, probeque cognoscerent quanto id urbis, imò totius Patriæ damno futurum esset, omnibus viribus contra niti statuerunt: Ad octodecim itaque millia selectorum militum in Francia castra educunt, ac septimo Septembris (erat is Natæ Mariæ Virginis pridianus) tanto impetu hostem sui propositi et stationis tenacissimum aggrediuntur, ut confuso primùm exercitus ordine, tum multis militum cæsis, eum tandem in fugam effuderint. Sempiternam laudem hoc in conflictu tulit, Senioris Principis Generosi Parentis Condæi, non degeneris sobolis legio, quæ tam fortiter se Hispanis opposuisse dicitur, ut nisi aliæ duæ Legiones, Maillereidiana scilicet et altera, quam de corona vocitabant, in fugam abiissent, dubio procul irrito conatu non sine multo Hispanorum sanguine recedendum fuisset. Hoc in congrêssu ad quadraginta Franci nobiles occidisse dicuntur. Archiepiscopus Burdegalensis et Episcopus Arelatensis (qui melius calamo et precibus contra spirituales hostes Ecclesiæ pugnassent) ægrè salvi evaserunt. Condæus Princeps vir militaris et in pugnâ hâc primus, equo fluvium tranavit, ac se unà cum Cardinale de la Valette, Comite Grammont, Marchione de la Force, Marchione de Gente, aliisque Bajonam retraxit. Occubuere ex militibus mille quingenti circiter, quingenti capti, tormenta bellica majora triginta septem, omniaque impedimenta, inter quæ currus ipsiusmet Condæi Principis argento rebusque preciosis graves, ad quadringenta coronatorum millia æstimati nostris relicta sunt. Captivi postea, ab Regum humanissimo Philippo, omnes in pristinam libertatem sine litro restituti sunt, ut primum de Principe Regi Franciæ recens nato in Hispaniis auditum est.

Plures interim legiones, de nostris in Pomeraniâ sexto, septimo, et octavo Aprilis mandatum acceperunt transeundi Albim: eodem ferè tempore Invictissimi Imperatoris nostri Ferdinandi III. Conjux, magno

summorum infimorumque: plausu Regina Hungariæ est coronata, postquam omnes Hungariæ status ad Generalia regni Comitia fuissent evocati: Dehinc Cæsar Pragam abiit: Generalis Gallas post hujus anni varias contra hostes expeditiones, postquam omnia loca recens adversariis erepta sufficientibus præsidiis munierat, Cæsareas copias in varios ducatus pro hybernis partitus est. In ducatum Holsatiæ varias misit legiones, Duci Florentino assignatum est territorium Bremense, qui in eo ne deses esset hospes, munitam arcem, expulsis inde Suecis, occupavit. Comiti de Ridberg obtigerunt Brunsvicensis et Luneburgensis aliique adjacentes comitatus, aliis cesserunt Hamburgenses et Lubecenses terræ. Goltz Archiepiscopatum Moguntinensem et ei viciniora loco sortitus est, Mechleburgensem Ducatum obtinuit Generalis vigiliarum Magister Salis, cui commissa cura supprimendi et in officio continendi Bannirium, si qua tentasset erigere caput. Nobis proficiscendum fuit Dannenbergam, ubi cum tenuissemus paucos dies, Wolfsburgum transivimus, atque in desolatis pagis omni humanâ ope destitutis, hospitari coacti sumus usque ad quintam decimam Aprilis, qua die cum fames nos diu pressisset, Brunsvigam movimus civitatem amplam et spatiosam optimè circumvallatam: dicitur hæc urbs à Brunone quodam ejus conditore nomen habere, exstructaque esse Anno post Christum supra octingentesimum sexagesimo primo; circa has partes duas propè septimanas nostram contributionem pecuniariam expectavimus. Inhumanum nobis imprimis visum est, quod cum Dux Brunsvigiæ et Luneburgi coram istic adesset, nihil nobis è civitate vel in equorum vel in hominum sustentationem dimitteret: sed et Brunsvicenses rustici impunè nostrum infestabant militem, et si quos solos deprehendebant, miserâ morte mulctabant, adeo ut nec ipsis officiariis parcerent, si quos panis aliquid aut farinæ ad victum necessariæ quæsivisse reperirent, unde factum est, ut è militibus plurimi, fame et extremâ necessitate cogente, diffugerent.

CAPUT XXX.

Describit iter nostrum in Comitatum Schaumburgensem.

POST inexplicabiles et planè miserandas calamitates, septimo tandem Maii jussi sumus, Hannoveram versus iter nostrum dirigere, ac istinc in comitatum Schaumburgensem flectere, ille enim dicebatur nobis assignatus esse in hyberna. Ita, ingenue lector, omnia hac mundi tempestate sursum, deorsum, quadrata rotundis miscentur: hyeme pugnandum est, dum tempus appropiat, quo Reges ad bella procedere consueverunt, in hybernis delitescendum: non tamen id sine causâ fieri putes, norunt illi quorum interest. Solent sæpè Commissarii exercitum, quasi necessitas id exigat, in campo retinere, ut ipsi ex hybernis illum, qui militi assignatus erat, fructum demetant. Et ipsi hæc neminem notare existimant, cum luce clarius meridianâ multorum doli jam pateant. Sed quæ supra nos nihil ad nos, obiter tamen et per transennam tetigisse veritatem nil nocebit. Ad Comitatum Schaumburgensem maturè, ne æstivi nos postea calores gravent festinemus, sed lente tamen, ne forte idem nobis quod Corraschianæ legioni nimium acceleranti, contingat. Hæc enim cum ad eundem nobiscum locum esset destinata, nobis insciis, summo Generalis Gallassi favore obtinuit copiam nos præveniendi, eâ (ni fallor) mente, ut optimam sibi commorationem deligeret, et sua stipendia seu contributionem prior extorqueret, atque ad nostrum accessum nil restaret, vel si quid restaret, difficulter colligeretur multâ cum subditorum difficultate. Sed qui omnia prudenter ordinat, providentissimus Deus præclarè disposuit, strophamque in ipsorum retorsit caput, fecitque; ut cursores isti prius fierent præda hostibus, quàm locum destinatum contingerent. Cum enim adversarius miles non procul inde dissitus per exploratores rescisset, legionem solam illas vias transituram, mox emiserunt plusculos, qui ex insidiis erumperent, et cinctam vel

nuerunt quadraginta quatuor, tormenta bellica majora aliquot. Visæ quidem dicuntur Suedicæ aliquot naves in succursum destinatæ juxta iisdum, sed cum impetum nostrorum tam vehementem viderunt, non sunt ausæ propius accedere, succensis itaque in insula levibus aliquot taguriolis, retrocesserunt. Sed et ipse Generalis Bannier haud sibi Stetini fidens Wolinum abiit. Mox ab expugnatione imperavit Florentiæ Dux, ut in provisionem hujus loci, militumque sustentationem, omnia totius Insulæ pecora Wolgastum adducerentur, ac rite omnibus ordinatis tormenta sua bellica primò in castra reduci curavit, inde vero Daminum, de quo obsidendo nova indies consilia agitabantur, profectus est.

CAPUT XXVII.

De Pomeraniâ.

NON minùs prudenter quàm fortiter, Excellentissimus Dominus Generalis Comes de Gallas rem bellicam hoc tempore administrabat. Enim verò cum Generalis Bannier putaret frangere, vel certè ut minimum fatigare Cæsarias copias sese continendo intra arctissimos Pomeraniæ meatus, ad quos, quoquò se verterent, difficile erat nostris penetrare, post multas quidem molestias exantlatas, in auctorem tandem propositum retorsit. Postquam enim ad Rostockium fixisset castra militi nostro aliquid quietis indulsit, quoad Bannirieus exercitus lassus, Suetinum ex latibulo suo exiit, relictis circa Damgardt et Tripsesium Urangelii copiis, quæ in Cæsarianas advigilarent, cum sine morâ secutus est Gallassus. Interea S. Cæsarea Majestas de milite suo sollicita, ne ob continuas diutinasque migrationes aliquid hoc loco incommodi pateretur, eum in hyberna ducere cogitat, nil monita de nostris contra hostem successibus; sed Gallas cum Fortunam faventem haberet, ea ulterius uti

voluit. Interim Mareschallus Ligæ Joannes Gôtz Landgravii Hassiæ exercitum, tam in Westphaliæ quam Hassiæ finibus adeo debilitavit, ut primores Cattorum proceres de pace cum Cæsare restaurandâ militeque dimittendo, consilia tractare ceperint. Hoc ferè eodem tempore de centum et quinquaginta hostium navibus, in nescio quam expeditionem præparatis, nobis nunciatur, in quas cum nostri sedulo intenderent, nil quidquam tunc quidem attentârunt.

Nec in Alsatiâ minores progressis tunc agebat Joannes Werthius contra Wimariensium audaciam: cum quibus quotidianis velitationibus agendum erat. Emiserat Dux Bernardus Magistrum quendam equitum cum octoginta Equitibus, ut de hostium commoratione et consiliis disquireret, qui cum aliquantum amplius progressus fuisset quàm debebat, à tribus Legionibus Werthianis cingitur, ipseque cum sexaginta Equitibus capitur. Hujus cladis nuncii cum reliqui viginti ad castra sua rediissent; jubetur confestim Colonellus Noa cum tribus turmis contra Cæsarios egredi, sed et hi à cataphractorum quinque turmis dissipati sunt, in quorum succursum decem turmas ablegavit Wimariensis, et ipse ex Bottendorffianâ legione manipulum eduxit, sed cum Cæsareanos videret strenuè et absque ullo metu in suos ire, retrocessit. Eoque tempore Werthiani, erepto uno signo Equestri captisque uno præfecto Equitum et duobus locumtenentibus cum quadraginta Equitibus, ceciderunt quinquaginta Wimariensium.

Accersitus est sub hæc tempora à Galliarum Rege Serenissimus Sabaudiæ Dux Victor Amedæus, Parisios, ut conjunctis consiliis de bello contra Hispanos in Italiâ promovendo tractaretur; quò, magis in pacem quàm bella pronus, optimus Dux, una cum Comite de Verua abiit. Sed non multò post cum domum rediisset ex insperato unà cum dicto Comite suo mortuus est cumque judicio medicorum mors illa medicato poculo adscriberetur, suspicio fuit ipsis inter Gallos venenum fuisse dilutum ac propinatum. Infelici quoque eventu quatuor Hispanorum millia in Gallias irruperunt, ex quibus, sexcentis captis, relictis post se omnibus impedimentis et sexaginta tormentis metallinis, ac quindecim signis, reliqui ægrè ad suos evadere potuerunt.

Hæc dum ab aliis alibi aguntur, nostri interim in Pomeraniâ non oti-

antur, Daminum enim in eas redegerunt angustias, ut vigesimo quarto Decembris sub octavam ante meridianam, de tradendâ munitione et conditionibus egerint præsidiarii, quibus hæ propositæ, et ab illis libenter acceptatæ sunt.

I. Ut dimissis Damini vexillis, omnis miles exiret, sine ardentibus funiculis.

II. Ut præter sua impedimenta, nemo quidquam ex civium, aliorumve bonis, sub pœnâ confiscationis omnium quæ elaturi erant, secum educeret.

III. Ut omnia tormenta bellica, quæ erant viginti quatuor, in loco relinquerentur.

IV. Ut eos Generalis Goltz, qui cum iis pipigerat Stralsundiam inviolatos incolumesque traduceret.

Vigesimâ octavâ Decembris Colonellus Deveroux, unà cum Colonello Carraschi ab Insulâ Iisdum jussi sunt Anclaviam transmeare, Junioremque Wangler qui huc usque strenue curaverat, ne quâ Anclaviensibus succurreretur, aliquantum sublevarent. Trigesimâ Decembris coacto concilio bellico, actum est de milite in hyberna ducendo.

CAPUT XXVIII.

Quid in Hybernis sub initium Anni M.DC.XXXVIII. actum sit.

SUB initium hujus Anni, qui fuit reparatæ Salutis per Christum M. DC. XXXVIII. comprehensæ sunt ipsis Calendis Januariis in Legione Colonelli Cárroschi octo mulierculæ, quæ erant de Diaboli Amazonibus equitantibus super hircos (striges seu sagas communiter appellant) ex quibus una, reliquis captivis detentis, ad inquisitionem

ducta, cumque omnino, exceptis partibus secretioribus, fuisset denudata, et in equuleum extensa, inter prima tormenta nil quicquam est fassa, cum autem ad graviores pœnas esset deducenda, deprecata est, et liberè se dæmoni fide obstrictam dixit, cumque eo sæpe sæpius concubuisse sub specie virili, simulque complices earumque facinora aperuit. Ob quæ omnes ad mortem damnatæ supplicium pro merito luerunt.

Tertiâ Januarii Daminum versus perreximus, Gallassus verò Neobrandenburgum, ut inde Anclaviensem obsidionem, quæ sine fructu continuabatur, solveret, ne miles plus inde damni quàm emolumenti, adultâ jam hyeme, caperet. In itinere hoc plurimùm equi nostri deficiente pabulo, ita ut ne stramenta quidem equis reficiendis sufficerent, passi sunt. Accedebat frigus intensissimum, adeo militum corporibus noxium, ut nonnulli statim conciderent mortui. Ad Preslyn ubi Quarterium (ut vocant) principale erat cum biduum substitissemus, inter Officiales plerosque aliquantum tumultuatum est, quod bonis tantum lactarentur verbis, nec rei pecuniariæ quidquam sibi aut militi exhausto penè et nudo daretur. Movebatur quoquè non obscuris sermonibus Generalium quorundam iniquitas, qui eos, quibus bene vellent ad Imperatorem reliquosque Principes mitterent nuncios expugnatarum à se urbium, ut eam quæ militi deberetur mercedem anticiparent, miles interim, qui laborem, sanguinem et vitam exposuisset, præter miserias et vulnera nil obtineret. Responsum est, ea nunc esse tempora, quibus satis fieri omnibus non posset, si quandoque sors melior afflasset imperium, fore utique ut pro singulorum conditione præmia cuivis decernerentur.

Iberni nostri sua hyberna Mechleburgi acceperunt: distat Mechleburgum non nisi horâ Wismario, unde Duces Mechleburgenses ortum suum et nomen trahunt: tenuerant cum locum non multò ante tria Suecorum millia, sed à Neoclaustrensibus nuper obruti dispersique erant, eripuerantque omnes propè Equos cum impedimentis. Die quintâ decimâ Januarii Generalis Bredaw cum turmis aliquot Equitum in insulam Pyll excurrit, sed amissis aliquot in aquis equitibus sine fructu rediit. Non multò post eodem missus est cum selectissimis Dragonum Colonellus Troan, ut si quid illic commeatus reperiret ad nostra castra deduceret, sed seriùs venit, jam enim ab adversariis omnia exportata fuerant,

sed et ex insulâ Iisdum adfuêre hostes, qui nostros in fugam conjecêre capto Petro Oroll Capitanei locumtenente, cum aliis pauculis Ibernis: vigesimâ quartâ ejusdem, Wismario Sueci emiserunt equitum turmam, qui pauculos Equites et famulos è legione Colonelli Sichoë in captivitatem abduxerunt. Quantæ verò circa hæc loca militis nostri fuerint miseriæ, dici aut describi non potest, cogebantur enim integræ turmæ sub aperto Jove, cœlo frigidissimo multas noctes exigere, vix aliunde quam nivibus et pruinis asperrimis tecti: Atque hæc omnia tenacitati unius aut alterius Generalis imputabantur, qui licet ipsi milites essent egregii nullum metuentes hostem, pecuniis tamen nimium quantum adhærebant, ideoque ut suas opes augerent militem reliquum pessundabant. Audivi non neminem illorum, aliquando se cum Joanne de Werth conferentem, sed visa est mihi hæc collatio velut Reguli cum Aquilâ. Werthius enim omnia quæ aggrediebatur suis auspiciis et consiliis faciebat; Hic autem aliorum jussu et ordinatione, et quod caput est Werthius se potius quam suorum militum aliquem temere perdidisset, hic autem integras legiones perire suâ avaritiâ sinebat. Sed hæc cum alterius sint fori, ad alia progrediamur.

Hoc anno quinque Hispanorum millia, Dûnkirckam quatuor auri vasa devexerunt. In Portugalliâ quoque aliquis contra Hispaniarum Regem motus est excitatus, qui tamen quam mox sedatus est. Obiit quoque Mantuæ Dux hoc eodem anno. Sub finem Januarii Vice-Maraschallus Comes de Ridberg dum per aquas glacie obductas, in insulam Rye transitum molitur, præmittitque ex equitatu quinquagenos, qui an commodè transiri queat tentent: hi omnes cum longius processissent, glacie ruptâ perierunt, ita ut redire Comes coactus fuerit. Quid mirum verò, si quandoque Deus sibi adversantibus adversetur? Quisquis militum Baccho et Veneri deditur, sæpe à Deo necessariâ ope destituitur. Pudendum est hodie castra illuc defluxisse, ut merito dubites, an inter milites Deus colatur, vel si colitur is vel Bacchus est vel Venus. Quam quidem impietatem optimè nuper perstrinxit pudicissima illa juxta et nobilissima Domina, Antonetta La Roy in convivio: cui cum à magni nominis belli Duce vitrum porrectum esset, in quo suum ille esse Deum venditabat, ipsa dimisso in terram è manibus vitro ait, ecce Deum tuum

vir optime, valde miserum et fragilem: nôris verò DEUM esse alium impietatis tuæ ultorem, qui conterit impiè sibi oblatrantes.

Interea in toto Mechleburgensi Ducatu omnia necessaria, tam pro milite quàm pro equis, deficiebant. Sed et Holsatæ et Hamburgenses in hyberna ullum admittere militem, detrectabant: unde accidit ut indies singulos multi miseriis inferiores, vitam abrumperent.

CAPUT XXIX.

De Progressu nostro adversus Suecos.

TOTO hyemis et quadragesimæ tempore, variâ spe lactati fuerant cum Ducibus milites nostri; nemo non credidisset fore, ut sub veris ingressum et pecuniâ esset instructissimus, et vestibus indueretur optimis: cum verò illa appulêre tempore, vacuis loculis, nudoque corpore in campum denuò ut ante, eundum fuit. Ita inanibus imò mendacibus mundus gubernatur pollicitationibus, stultissimus mortalium ille est qui mundo fidem adhibet. Ad aras, ærumnose miles, ad aras, nullum tibi alibi perfugium. Cum totum Imperium imò omnis penè Europa ac universus orbis bello flagrabat, vicinaque Austria hostilibus circumstreperet armis, tunc quidem eras in precio, nunc cum hostem enervasti paululùm, et ad exteros pepulisti plusculùm, tua vilescunt obsequia, adeo usque ut te vilissimi aulæ asseclæ, infimæ sortis homuli, mundi probra et excrementa, ac merissimi terræ filii nec in famulatum admittere velint, imò fortissimos belli duces qui Cæsaris, Regumque, et Principum cum propriæ vitæ apertissimo discrimine, bona, fortunas, et statum conservârunt, dedignentur vel ad aurigandum, vel ad triturandum adhibere. Sed agite Domini mei, expectate paulisper, nondum equidem omnium dierum sol occidit, quis scit, quid serus trahat vesper, cavete ne in vos

ille cadat aleæ jactus, quem vos militi Cæsari suo fidelissimo jacere non sine turpissimâ injuriâ molimini. Sed quorsum ego frustra imbellis, bruta jacio fulmina, vanæ sunt sine viribus iræ, quin in campum potiùs egredior, animum distrahendi et bilem decoquendi gratiâ? Ut primùm miles noster in apertum prodiit, mox in hostem ductus est. Atque mox die quintâ Martii suæ fortitudinis dedit specimina; Generalis enim Glitzing Guartzium hostibus stratagemate seu dolo eripuit, omnesque propè in eo præsidiarios internecione delevit, accepit septem et decem peditum vexilla, et tria equitum, Generalem excubiarum Magistrum Dromundt, natione Scotum, cum multis Capitaneis officialibusque in captivitatem duxit.

Nunciata tunc quoque nobis est occupatio Hannoviæ, nobilis civitatis ad Mœnum sitæ, quam Ramsay miles vafer cum multo circum jacentium oppidorum incommodo, jam multo tempore insederat: in quâ obsidione multum operæ suæ posuit, nomine Eminentissimi Electoris Moguntini, quidam ex Nobili et generosâ stirpe eorum de Metternich, et Prænobilis Dominus Joannes Christophorus à Bettendorff Vice-Colonellus olim in Imperatorio exercitu, nunc præfectus in arce Kônigstein.

Accepimus hic quoque vel non multò post de felicibus primùm successibus Joannis de Werth contra Ducem Wimariensem, ac mox de miserabili clade ac captivitate ejusdem G. Werth et trium aliorum Generalium, Puta Ducis Savelli, Enckenfort, et Sperreuter. Straverant primò nostri ad Rheinfeldiam hostem, sed cum facta clade liberè nimium miles noster partim ad prædas, partim ad quietem abit, viresque temerè dispergit, colligit interim hostis cum milite animos, et renovatâ pugnâ, turpissimè eos fundit, à quibus paulò ante fusus fuerat; mox Rheinfeldiam, cum ei succurri haud posset, ad deditionem cogit. Quantò hæc nobis clades fuit lamentabilior ob tantorum virorum captivitatem, tantò lætior accidit illa quam Galli ab Hispanis perpessi sunt in solutione obsidionis Fontarabiæ.

Excurrerat Princeps Condæus ante paucos menses, cum viginti quatuor militum millibus, equitum partim, partim peditum in Hispaniam, felicibusque auspiciis jam aliqua loca et portus commodiores in dediti-

onem coëgerat, ulteriusque progressurus erat; cum verò videret magnum suis progressibus ponere impedimentum Fontarabiam, armis impetere et expugnare stare statuit. Toto igitur cum exercitu, omni in eam rem subsidii genere instructo, civitatem cingit et acri obsidione premit, eoque jam progressus fuerat partim ignitis machinis, partim militum industriâ, ut propugnacula aliquot certâ spe se obtinere putaret. Cum verò id Hispani viderent, probeque cognoscerent quanto id urbis, imò totius Patriæ damno futurum esset, omnibus viribus contra niti statuerunt: Ad octodecim itaque millia selectorum militum in Francia castra educunt, ac septimo Septembris (erat is Natæ Mariæ Virginis pridianus) tanto impetu hostem sui propositi et stationis tenacissimum aggrediuntur, ut confuso primùm exercitus ordine, tum multis militum cæsis, eum tandem in fugam effuderint. Sempiternam laudem hoc in conflictu tulit, Senioris Principis Generosi Parentis Condæi, non degeneris sobolis legio, quæ tam fortiter se Hispanis opposuisse dicitur, ut nisi aliæ duæ Legiones, Maillereidiana scilicet et altera, quam de corona vocitabant, in fugam abiissent, dubio procul irrito conatu non sine multo Hispanorum sanguine recedendum fuisset. Hoc in congrêssu ad quadraginta Franci nobiles occidisse dicuntur. Archiepiscopus Burdegalensis et Episcopus Arelatensis (qui melius calamo et precibus contra spirituales hostes Ecclesiæ pugnassent) ægrè salvi evaserunt. Condæus Princeps vir militaris et in pugnâ hâc primus, equo fluvium tranavit, ac se unà cum Cardinale de la Valette, Comite Grammont, Marchione de la Force, Marchione de Gente, aliisque Bajonam retraxit. Occubuere ex militibus mille quingenti circiter, quingenti capti, tormenta bellica majora triginta septem, omniaque impedimenta, inter quæ currus ipsiusmet Condæi Principis argento rebusque preciosis graves, ad quadringenta coronatorum millia æstimati nostris relicta sunt. Captivi postea, ab Regum humanissimo Philippo, omnes in pristinam libertatem sine litro restituti sunt, ut primum de Principe Regi Franciæ recens nato in Hispaniis auditum est.

Plures interim legiones, de nostris in Pomeraniâ sexto, septimo, et octavo Aprilis mandatum acceperunt transeundi Albim: eodem ferè tempore Invictissimi Imperatoris nostri Ferdinandi III. Conjux, magno

summorum infimorumque: plausu Regina Hungariæ est coronata, postquam omnes Hungariæ status ad Generalia regni Comitia fuissent evocati: Dehinc Cæsar Pragam abiit: Generalis Gallas post hujus anni varias contra hostes expeditiones, postquam omnia loca recens adversariis erepta sufficientibus præsidiis munierat, Cæsareas copias in varios ducatus pro hybernis partitus est. In ducatum Holsatiæ varias misit legiones, Duci Florentino assignatum est territorium Bremense, qui in eo ne deses esset hospes, munitam arcem, expulsis inde Suecis, occupavit. Comiti de Ridberg obtigerunt Brunsvicensis et Luneburgensis aliique adjacentes comitatus, aliis cesserunt Hamburgenses et Lubecenses terræ. Goltz Archiepiscopatum Moguntinensem et ei viciniora loco sortitus est, Mechleburgensem Ducatum obtinuit Generalis vigiliarum Magister Salis, cui commissa cura supprimendi et in officio continendi Bannirium, si qua tentasset erigere caput. Nobis proficiscendum fuit Dannenbergam, ubi cum tenuissemus paucos dies, Wolfsburgum transivimus, atque in desolatis pagis omni humanâ ope destitutis, hospitari coacti sumus usque ad quintam decimam Aprilis, qua die cum fames nos diu pressisset, Brunsvigam movimus civitatem amplam et spatiosam optimè circumvallatam: dicitur hæc urbs à Brunone quodam ejus conditore nomen habere, exstructaque esse Anno post Christum supra octingentesimum sexagesimo primo; circa has partes duas propè septimanas nostram contributionem pecuniariam expectavimus. Inhumanum nobis imprimis visum est, quod cum Dux Brunsvigiæ et Luneburgi coram istic adesset, nihil nobis è civitate vel in equorum vel in hominum sustentationem dimitteret: sed et Brunsvicenses rustici impunè nostrum infestabant militem, et si quos solos deprehendebant, miserâ morte mulctabant, adeo ut nec ipsis officiariis parcerent, si quos panis aliquid aut farinæ ad victum necessariæ quæsivisse reperirent, unde factum est, ut è militibus plurimi, fame et extremâ necessitate cogente, diffugerent.

CAPUT XXX.

Describit iter nostrum in Comitatum Schaumburgensem.

POST inexplicabiles et planè miserandas calamitates, septimo tandem Maii jussi sumus, Hannoveram versus iter nostrum dirigere, ac istinc in comitatum Schaumburgensem flectere, ille enim dicebatur nobis assignatus esse in hyberna. Ita, ingenue lector, omnia hac mundi tempestate sursum, deorsum, quadrata rotundis miscentur: hyeme pugnandum est, dum tempus appropiat, quo Reges ad bella procedere consueverunt, in hybernis delitescendum: non tamen id sine causâ fieri putes, norunt illi quorum interest. Solent sæpè Commissarii exercitum, quasi necessitas id exigat, in campo retinere, ut ipsi ex hybernis illum, qui militi assignatus erat, fructum demetant. Et ipsi hæc neminem notare existimant, cum luce clarius meridianâ multorum doli jam pateant. Sed quæ supra nos nihil ad nos, obiter tamen et per transennam tetigisse veritatem nil nocebit. Ad Comitatum Schaumburgensem maturè, ne æstivi nos postea calores gravent festinemus, sed lente tamen, ne forte idem nobis quod Corraschianæ legioni nimium acceleranti, contingat. Hæc enim cum ad eundem nobiscum locum esset destinata, nobis insciis, summo Generalis Gallassi favore obtinuit copiam nos præveniendi, eâ (ni fallor) mente, ut optimam sibi commorationem deligeret, et sua stipendia seu contributionem prior extorqueret, atque ad nostrum accessum nil restaret, vel si quid restaret, difficulter colligeretur multâ cum subditorum difficultate. Sed qui omnia prudenter ordinat, providentissimus Deus præclarè disposuit, strophamque in ipsorum retorsit caput, fecitque; ut cursores isti prius fierent præda hostibus, quàm locum destinatum contingerent. Cum enim adversarius miles non procul inde dissitus per exploratores rescisset, legionem solam illas vias transituram, mox emiserunt plusculos, qui ex insidiis erumperent, et cinctam vel

sternerent, vel caperent, quod et factum est. Et licet dicta legio, optimo et selectissimo constans milite, ipsis duodecim horis cum hoste fortiter dimicârit, occideritque cum Vice-Colonello et tribus Capitaneis centum circiter et viginti tam pedites quam equites, non potuit tamen adversariorum ulterius resistere potentiæ, sua igitur vexilla omnia cum universis impedimentis relinquere coacti sunt, et captivitatem subire una cum famulis uxoribus et liberis ad unum omnes, solo Colonello ejusque conjuge, qui opportunè Hannoveram negotiorum causâ excurrerant, exceptis. Atque id sub exitum Aprilis contigit ad pagum quendam Kleinenheydorn prope Neapolim.

Die tertiâ decimâ Maii nostra legio cum Comite del Maestro Neapoli oppido egregiè munito, et ex unâ parte Leinâ fluvio tuto, in comitatum Schaumburgensem ingressi sumus. Comes loci illius Dominus, vir est in paucis mansuetus, affabilis, et comis, qui quam potuit humanissimè nos excepit: Ex hujus Comitis et Ducum de Florentiâ familiis, Comites Geraldini Iberni suam deducere dicuntur originem. Interea Sueci nostros animosè, ubicunque poterant, incessere non desistebant, inprimis verò eorum Generalis Kingen varia Cæsareanis damna intulit. Calendis Junii ex inopinato classicum cantari curavit, nostrosque inopinatos imò ferè imparatos obruit, multosque ex Legionibus Colonelli Bruay et Colonelli Lamboy, qui Verdæ consederant, stravit. Deinceps viginti dierum induciæ inter Cæsarianas et Suedicas turmas intercesserunt, ob pacis fœdera quæ inter adversas partes tractari dicebantur, in quem finem à Cæsare Comes Kurtzius cum aliis quibusdam Imperatoris Consiliariis, Lubecam missus erat, ut de mediis pacis opportunis et Imperio utilibus conferret. Gallassus interim in Hybernis suis Grabovisæ in Ducatu Mechleburgensi subsistebat. Elapso induciarum tempore, die vicesimâ tertiâ Junii Comes del Maëstro et Colonellus Deveroux, conjunctis viribus hostem invadunt, et præter eos quos morti tradiderunt se decim in captivitatem abducunt; adversarii autem qui fugam ceperant ne inulti discederent Luneburgensibus equos plures furto subduxerunt. Circa eadem tempora contigit non minus jucunda quam vera historia. Tres equites, qui suberant Generali Bredaw è castris simul egressi, nescio qua fortuna in sex adversariæ legionis, similiter equites incidunt,

à quibus capti, atque in sylvam abducti, ad pudendam primùm nuditatem exuti sunt, mox manibus post terga revinctis, in triplici sacco separatim inclusi, atque ita omni ope destituti, feris pabulum relicti sunt: hîc cum se in omnem partem vincti totum biduum voluerent, nec evadendi rationem invenirent, eorum unus pedibus tandem exitum molitur, cumque manibus uti non posset, nec socii ipsum vinculis expedire, in terram denuò provolvitur, ac ore vincula sacci dissoluit emittitque socios, ac in castra semineces et tantum non fame enectos reducit.

Hîc dum nos, collatâ in unum operâ quoquo modo tuemur contra hostium incursus, ex improviso Comitis de Ridberg mandato avocamur, et in diversas partes separamur; ac Comes quidem del Maestro in Brunsvigiam exposcitur, Colonellus vero Deveroux ad Generalem vigiliarum præfectum Petrum Gôtz in Westphaliam dimittitur.

Mense Junio Cardinalis Hispaniarum contra Batavos propè Antuerpiam prosperrimo successu pugnavit, et præter stragem quam intulit adversariis luculentam, tria militum millia quadringentos sexaginta quatuor cepit: naves etiam centum circitur omni munitionis genere instructas, cum tormentis omnibus majoribus minoribusque Hollandis eripuit. Dux quoque Lotharingiæ ad Metas incidit in varios mulos, aureas partim argenteasque, partim alias ex Gallia merces evehentes, precium preciosioris metalli sedecim millium aureorum excurrisse creditur, præter ea quæ in alio rerum genere portabant, quæ omnia secum abduxit. Sub exitum Junii Generalis Gallas omnibus in Pomeraniâ urbibus nostræ potestati subjectis suppetias misit. Wolgastum ablegaverat cum copiosâ Cerere Generalem Salis, quam cum hic sine impedimento intulisset, ac jam ad sua castra reverteret, commodum nactus in viâ locum equos suorum pabulatum emitti voluit: Quos cum conspicati essent ex viciniâ adversarii, subito in eos irruerunt sperantes prædam commodam, sed secus negotium quàm sperarant cecidit, atque ipsimet nostris facti sunt præda. Circa hæc tempora nobis quoque innotuit clades, quam Princeps Cardinalis, Hispaniæ Picolominii et Cæsareanorum ope, Gallis intulit ad S. Anthomarum, in qua tredecim militum millia partim cecidit, partim vulneravit, partim in captivitatem abduxit cum omni apparatu bellico. Nos verò ut in Westphaliam divertimus, mox in Wal-

deckensem Comitatum in confinibus Hassiæ situm, virium restaurandarum gratiâ deducti sumus, jussique expectare adventum Generalis Mareschalli Hatzfeldt. Tractabant tunc fortè Hassi de pace cum Cæsare instaurandâ, nec ideo nobis licebat in eorum ditionem excurrere, ne ansam daremus novæ dissensioni. Interim sævus Calvinistarum furor non quievit, sed in Fuldensem Patriam debacchatus est, ac maximè in religiosum virum ita ferociit, ut frustratim ab immanissimis hominibus fuerit dilaniatus.

CAPUT XXXI.

De origine et causis belli Germanici, rebusque aliis in Imperio gestis.

ÆPE mecum disquirenti, quæ tanta tam immanis belli, totque calamitatum in Germaniâ ab multis annis exortarum foret causa, non occurrit alia, quam nimia, ex affluentiâ rerum omnium, progenerata superbia: Qua quisque sibi ipsi Imperator et veluti parvus quidam Deus, sine respectu humanarum divinarumque legum vivebat, cum enim Deus superbis resistat, humilibus autem det gratiam, jure merito flagella iræ suæ infligere debebat in eos, qui nescio qua animi elatione supra terram incedentes, vertice attingebant polum, quasi summam votorum jam assecuti essent. Solet Deus graviora delicta, quæ suam majestatem tangunt pròpius, acrioribus etiam multare pœnis, cum vero vix grave aliquod peccatum excogitari possit, quod non ex fonte et matre vitiorum omnium, superbiâ, progeneratur, meritò id tam violentâ ac diuturnâ exagitat ultione. Expergiscere, aliquando, afflictissima Germania, et considera vilitatem tuam, ad quam te tuo merito redegit omnipotens, humiliare sub potenti Dei manu ut bene sit tibi, et misericordiam consequâre. Jam satis delituisti in pulvere miseriarum, erige quandoque

vultum, excute sortes, et convertere ad Dominum Deum tuum. Sed mei instituti memor alibi Ecclesiasten agam; hîc Historicum.

Hoc tempore Serenissimus Princeps ac Dominus Johannes Landgravii Darmstadiani Frater, Princeps variis naturæ et Dei donis ad portentum dotatus, Generalem nostrum, pro eâ qua est humanitate in ordinem militarem, invisit. Mirabile fuit ex hâc Principum lineâ nullum fuisse, qui contra suam Cæsaream Majestatem, (quantumvis Religione ab eo discederent, et affinitate, cognationeque arctiori cum Saxone aliisque Germaniæ Principibus contra imperium tunc bella gerentibus, proximè accederent) arma sumpserit. Videbant scilicet sagacissimi Principes Imperatorem, quamvis ad tempus supprimi posset, opprimi tamen non posse. Non multò post durantibus etiamnum hisce turbis in Imperio, Juniorem horum Principum Romam adeundi incessit libido, quo ut venit Religione tum loci tum hominum motus, ejuratâ hæresi ad orthodoxam et antiquam rediit Ecclesiam.

Mense Julio Comes Johannes Gôtz Ligisticarum turmarum Mareschallus, cum Duce de Savelli cum multo exercitu ad Brisacum obsidione liberandum exiêrunt, optimè annonâ et armis instructi. Savelli primum agmen ducere jussus est, subsequente cum reliquo exercitu Gôtz, ut verò impedimenta et commeatus securiori incederent viâ, inter utriusque turmas illa vehi voluerunt. Non poterant nostrorum consilia cum publica essent et aperta, latere Wimariæ Ducem Bernardum, qui non otiosus miles, omnes cum suis Ducibus iniit rationes et modos, cedendi nostros, et commeatum divertendi aliò antequam locum contingerent, quem destinârant. Direxit itaque tormenta omnia bellica in prodromas Savelli copias, ac mox cum selectissimo milite adversarium sibi agmen aggressus est, turbato nonnihil militum nostrorum ordine: qui verò ut se Ducis sui hortatu recollegissent, fortiter hosti deinceps restiterunt, coëgeruntque aliquantum retrò movere pedem. Quod si hîc festinato ut debuerat adfuisset cum reliquo milite Joannes Gôtz, res optimè processura fuisset; hostisque sine dubio cæsus. Sed quoniam vel ipse sibi soli liberationis Brisacensis laudem arrogare volebat, aliosque præ se contemnebat Duces, vel certè, quod quidem tunc constans fama aiebat, cum hoste colludebat, studio alicubi hæsisse putatur, et optâsse hanc

cladem ex animo Duci Savelli. Cunctante itaque Gôtzio, nostrisque contra validissimum exercitum inferioribus, Wimario Duci cedere coacti sunt, qui prævalens, cum nostri impetum ultra haud sustinere possent, eripuit commeatum cum impedimentis omnibus quæ nostri secum advexerant. Ita uno die, imo intra pauculas horas concidit potissima libertatis Brisacensis spes, ac tot sumptus ab Imperii variis Principibus impensi, in hostis commoda reciderunt. Cecidere ex nostris peditum Tribuni tres cum aliis gregariis militibus: non pauciores tamen ex adversariis legionibus desiderati sunt, inter quos etiam captus est Generalis excubiarum Præfectus Dubadell. Diremit adventans nox prælium, quæ nisi intercessisset fortè diutius majorique clade pugnatum fuisset. Rediit igitur ad suos triumphans et spoliis gaudens, Wimariæ Dux Bernardus, Savellicus verò et Gôtzianus exercitus se sed serius conjunxêre, atque in Wirtenbergensem Ducatum exercitum reliquum traduxerunt. Sed et in Pomeraniâ sors nobis adversa obtigit, ubi Suedicus miles Guartzium vi obruerunt et occupârunt. Poloni quoque magnum in Regno excitant tumultum, ob Casimirum Principem Regis sui Fratrem ad exteros missum, et à Gallis interceptum: hic enim cum Neapolim iret, Prorex iis in terris ab Hispano destinatus, in Gallorum manus delatus est, et Parisios contra jus fasque abductus.

Nec multò post Carolus Ludovicus contra imperium movet, ei, ut paulatim esset, qui opponeretur, obviam missus est Petrus Gôtz ad explorandum, quorsum ejus consilia tenderent, quem mox secutus est Imperatoris decreto Generalis Hatzfeldt, qui exercitui Cæsareo iis in locis cum imperio præesset. Hic primo quoque tempore, hoc est vigesimo sexto Augusti armilustrium haberi voluit non procul Lipstadio, quo confecto Susato Hammonam ad Fluvium Lippæ sitam, ac tandem Tremoniam perrexit. Quarto Septembris cum non procul abesse intelligeremus Comites Palatinos cum suis copiis, duo Equitum millia contra ipsos movere jussa sunt, sed cum ipsi jam per exploratores rescissent de nostro adventu, totam noctem in acie militem suum tenuerunt, ita tamen ut ab aggeribus suis non multum recederent, per quos nostris nullus dabatur accessus.

Sub hæc tempora Fama ad nos non obscuris rumoribus detulit; nes-

cio quas dissensiones contra suum et Brittanniæ Regem in Scotiâ gliscere, adeo ut metuatur, ne parvæ quidem adhuc scintillæ in immane erumpant incendium, (quod quidem bonus Deus pro eâ, qua est in genus humanum providentiâ, clementer avertat) velim verò subditos omnes diligentissimè considerare totum Germaniæ statum à primo ortu ad hæc usque tempora: Quid amabo ad eas traduxit calamitates omnes Imperii Principes tam potentes tam magnificos, quàm quod Cæsari suo obedientiam debitam negârint. Nollem sanè videre (ut verum fatear) conterraneos meos pro simili delicto iisdem implicari miseriis, subdant igitur se potius potestati ejus, qui ut Princeps est clementissimus, ita apud omnes exteras nationes justissimi Regis obtinet nomen: cui non aliunde quàm à cœlo sceptrum datum est, quo subditos gubernet populos.

CAPUT XXXII.

De rebus bellicis gestis hoc anno in Imperio, et de nostro successu contra Carolum Ludovicum Principem Palatinum.

OSTQUAM jam sæpe sæpius nominatus Mareschallus, Excellentismus Dominus Comes de Hatzfeldt, Tremoniæ cum Architribunis consilium inièrat, ac de militiâ in proximum tempus instaurandâ et promovendâ consultârat; omnem militem ad armilustrium non procul Hammonâ instituendum scripto excivit, ad quod nostra legio se quamprimum contulit. Hoc in itinere Recklinghusium delati sumus, vidimusque Parthenonem et virtute et antiquitate nobilem, non sine magnâ fundatorum prudentiâ, in usum fœminarum nobili stirpe progenitarum, fundatum. Huc nullæ aliæ nisi ex nobili prosapiâ ad leguntur. Subduntur verò et parent omnes uni communibus suffragiis ad id de-

lectæ, quam præpositam appellant, quæ jura etiam ipsis sæcularibus dicit, causasque capitales per suos decernit, atque jus gladii usurpat in eos, qui in gravioribus delictis comprehenduntur. Hæc antistes sola perpetuo se castitatis voto obligat, aliæ verò virgines non nisi ad tempus illud, quo in monasterio sub obedientiâ et directione Præpositæ subsistunt ad continentiam servandam tenentur: possunt enim, si quando collibitum fuerit, inde cum bonâ superioris veniâ discedere, et matrimonio se conjungere, vel ad alia se munia sæcularia transferre. In honestissimam et nobilitati raram convenientem alimoniam, imperatores domus illius fundatores cum consensu Summi Pontificis, præposituram quandam præpinguem adjunxerunt, multisque indultis donârunt.

Hinc per Essendiam, civitatem variâ ac multiplici fide divisam, quippè in quâ Catholici, Lutherani, Calvinistæ, Anabaptistæ, Zwingliani, Husitæ, Judæi quoque et gentiles domicilia fixerunt, contra Palatinos Comites Carolum Ludovicum, et Robertum profecti sumus. Obsidebant illi tunc forte seriis plane conatibus Lemgoviam, jamque in quartum decimum diem non sine spe deditionis, majoribus tormentis quatiebant, et circum vicinas terras, intolerabili propè jugo premebant. Nostros ergo ut Palatinus miles Suedicis mistus copiis, in prælium promptos approximare conspexit, pertinacibus animis ne pedem quidem à cæptâ obsidione, dimovere conclusit, sed signa signis opponere, quod etiam tam constanter servaverunt, ut irruptione factâ, nostrum Equitatum quantumvis selectum, duabus omnino vicibus terga vertere, et retrogredi compulerit, exardescentibus deinde velitationibus in luculentum prælium tam fortiter in nostros egerit, ut victoria sub initia plerisque anceps sit visa, quoad tandem adversario militi nunciatum est, novas legiones in Hatzfeldicum succursum à Barone de Westerholdt adduci: quocirca ille quàm mox impedimenta omnia cum tormentis ad oppidum Ulothæ, in comitatu Ravensbergensi situm, transportari jussit. Cui proposito ut maturæ contraveniret Hatzfeldius, Westerholdium præmisit summa cum festinatione Gosfeldiam, ut pontem illius loci, per quem adversariæ copiæ tuto Mindam evadere potuissent, disjici curaret. Hîc ubi vidit hostis omnem sibi effugiendi præscisam esse viam, ad pugnandum adjecit animos, remque prælio discernendam suscepit, ex-

ercitumque nostrum septimo decimo Octobris sub horam primam fortiter se impetentem, tantâ fortitudine excepit, ut à nostris partibus plurimi ceciderint, dubiaque multis horis in utramque partem nutârit victoria, imo propè sub pugnæ exordia in hostiles partes inclinârit. Alam dexteram Cæsareanorum Baro de Westerholdt et Vice-Mareschallus Serenissimi Lotharingiæ Ducis Louthersheim præibant, in sinistrâ verò ipse Campiductor Hatzfeldius cum Comite Petro de Gôtz viriliter, quod masculos decet milites, in primâ semper acie depugnaverunt. Unde dictus Petrus Gôtzius, cum semper in fronte hostem aggrederetur, primus tormenti bellici majori globulo interiit, quod apud summos infimosque militum maximam peperit tristitiam. Cum verò miles noster nihilominus hostem premeret, palatina castra paulatim confusa primùm sunt, dein in fugam effusa, in qua maxima adversariis est illata clades, undique enim a nostro equitatu intercepti cæsique sunt, ita ut pauculi præter eos, qui aquis præfocati sunt, aciem gladii evaserint.

Hâc in pugnâ interceperunt nostri omnia impedimenta curulia, omnem militarem apparatum, immane quanto impendio comparatum, tormenta bellica majora decem, minora alia pluscula, vexilla tam pedestria quam equestria, præter ea quæ noster miles in baltheorum militarium usum dilaceravit, quadraginta et unum; periscelidem quoque recens ab Anglorum Rege Equestris ordinis sui signum ad Seniorem Palatinum transmissum; unà cum literis secretioribus omnibus, quæ universa quamprimum ad Comitem Hatzfeldium delata sunt. Inter impedimenta alia repertus et currus signato argento gravis, precium triginta millia imperialium excedebat, hic militum prædæ relictus est, ut aliquod saltem fortitudinis suæ reportarent præmium.

Captivos secum noster miles hos fere inter præcipuos abduxit, Juniorem Principem Palatinum Robertum nomine, qui se verè insignem militem, sed præstantiorem in animo fortitudinem hoc in conflictu ostendit; ejus locum tenentem Ferentz, duos Comites Anglos totius Angliæ quâ divitiis quâ honoribus præcipuos, sex Colonellos atque inter hos Colonellum Boy, Colonellum Loënstein, Colonellum Bussardt, Colonellum Millardt, quinque præterea Vice-Colonellos, decem vigiliarum supremos præfectos, duodecim Tribunos Equitum, viginti quatuor

Capitaneos peditum turmis præfectos. Senior Princeps Palatinus Carolus Ludovicus, cum essedum quod sex insignes equi trahebant, celeri fuga evasurus, conscendisset, Visurgim tranare aggressus est, cum verò in ceteriore ripâ terra esset elatior quàm ut equi eniti possent, currum reliquit et inter salices multum luctatus, incolumis tandem in siccum exscendit, et pedes ulteriorem salutem Mindæ quæsivit, currus verò cum equis et aurigâ Visurgi obruti, perierunt. In loco prælii mille ducenti numerati sunt occisi, præter eos, qui in sylvis et aquis aut alibi cum fugerent, mortem obièrunt. E Cæsareanis præter jam dictum Petrum Gôtzium interfecti sunt Colonellus Tyrell natione Ibernus, animo miles in paucis egregius, quod ipsum ipsi quoque hostes non semel fassi sunt et experti; unus Vice-Colonellus cum militibus gregariis non plus quadraginta.

Pugnâ confectâ Generalis noster Comes de Hatzfeldt, copias nostras in comitatum Lipiensem traduci voluit, et paucis diebus quiescere. Vigesimâ et secundâ Octobris Princeps Palatinus Robertus cum reliquis captivis Warendorpium deductus est.

Non possum hîc prætermittere, quin mentionem faciam humanissimi illius conventus, qui ad Leuthmaritz habitus est ab Augustissimo Imperatore nostro Ferdinando III. et Serenissimo Saxoniæ Duce et Electore, in quo de summi momenti negotiis actum est. Deduxerat secum Saxonum Dux, ut Cæsari gratularetur imperiales honores, et insignes ab hostibus reportatas victorias, quaternionem filiorum suorum Principum, quos Cæsar amicissimè consalutatos intimè complexus est, iisdemque magnificâ plane et Regiâ Majestate digna dona distribuit; ac Serenissimo quidem Parenti Electori ac Duci Essedum Holoserico magnifice tectum, auro argentoque supra Cæsaream opulentiam splendidum, quod sex Equi generosissimi trahebant. Senioribus duobus Principibus Duci Joanni Georgio et Duci Augusto, cuivis equum ornatu precioso opulentissimum, munificè elargitus est, Junioribus verò Ducibus Christiano et Mauritio, sicut et præcipuis Saxonum Aulicis, preciosos torques aureas pro dignitate et merito cujusvis, dono dedit.

Interea nostri victoriâ suâ contra Palatinos usi Cloppenburgo primùm in deditionem accepto, suspensoque ex infami cruce ejus loci Præfecto,

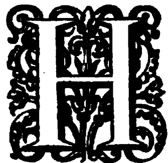
quod nuper à Cæsareanis ab hostes nequiter transfugisset, ad Vechtensem obsidionem animum ac vires applicuerunt, quam quidem etsi noster miles haud diuturnam fore putaret, eo quod exili ambitu hæc civitas circumscribi videretur, ob incidens tamen cœlum pluvium, et masculas obsessorum oppositiones, sex facilè septimanis non sine nostrorum sanguine tenuit. In eâ obsidione è nostris Perillustris Baro de Westerholt ex ictu globuli plumbei extinctus est. Ex adversariis verò loci præses Colonellus Lesle, unà cum Præfecto vigiliarum uno tormenti bellici majoris ictu, occisus est.

Contra Suecos non minus actum est alibi fortiter, Comes enim de Bruay in quinquentos Bannirianos equites, legionesque peditum duas opportuno loco incidens fudit plurimos, fugavit reliquos. Nec minora damna reliquo adversario equitatui, ob luem quæ tunc in equos, immani clade crassabatur, illata sunt, ita ut potissima equitum pars, pedes equitare, ob equorum mortalitatem, fuerit coacta. Gallassianus verò exercitus cum fame indies magis, quàm cum hostilibus copiis conflictabatur, adeo ut quot diebus multi militum inediâ confecti ad sepulturam deferruntur, alii verò, ut vitam alibi quæsitâ annonâ sustinerent, clam fugere cogerentur.

CAPUT XXXIII.

De deditione Brisacensi, aliisque quibusdam rebus in Imperio exactis.

UC spectat Brisacensis expugnatio, de quâ jam supra sæpius fecimus mentionem, quæ sub finem hujus anni M.DC.XXXVIII per Wimariensium Ducem Bernardum, non minus fortiter quàm constanter, non sine magno totius imperii incommodo, contigit. Ejus Historiam paulò fusiùs referemus.

Viderat jam multò ante sagacissimus Wimariensium Dux, Brisacum post diuturnam obsidionem vix posse diutius sustinere sui militis vigilantem cautelam, quâ omnis commeatui, quo maximè obsessi laborabant, accessus præcludebatur, ita ut res eorum admodum curtæ illic jam essent, ut ob gravissimam famem et quotidiana funera præsidiarii multò ampliùs munitionem tenere non possent. Emisit igitur tam ex peditatu, quam equitatu suo, qui quorsum aut quam in partem se Gôtzius verteret, maturè explorarent: hi cum ex Cæsareanis varios captivos adduxissent, ab ipso Duce Bernardo examinati sincerè edixerunt, nescire se quidem quid Gôtzius moliretur, quove exercitum esset traducturus, hoc certum quod Waldishudum, non ita pridem venisset Philippus Comes de Mansfeld à Cæsare ad Bavarum, atque hinc ad totum exercitum maximè verò ad copiarum duces destinatus, in quem finem ne id quidem adhuc liquere. Militem porrò Cæsareum sat copiosum minus tamen animosum, vi irrupisse in arcem Guttenbergensem, in quâ ad quingenta frumenti maltra reperissent. His nunciatis à Wimario sine morâ supremus vigiliarum Præfectus Prignitz cum ducentis equitibus, trecentisque peditibus Guttenbergam versus movere jussus est, partim ut ulteriores progressus impediret, partim ut rei veritatem coram inspiceret. Quem ut Gôtzianæ copiæ adesse cognoverunt, opinatæ sunt omnem Wimariensis Ducis exercitum adventare, ideoque necdum collectis vasis in effusam abiêre fugam, seque omni cum festinatione Villingam contulêre, relictis potissimis tormentis bellicis, quæ facile dictus Prignitz avehere potuisset, nisi equorum penuriâ id negotii impedivisset, præter paucos itaque captivos reliqua integra dimisit, retulitque ad Ducem suum, Comitem Mansfeldium nunc cum exercitu Cæsareo esse, militique Diploma Cæsaris à Serenissimo Bavaro subscriptum exhibuisse, quo jubeantur nullam posthac Gôtzio, sibi vero omnem obedientiam et submissionem militarem præstare. Mox hinc ad Gôtzium adiisse ut vinctum ad Cæsarem vel certè Bavarum ablegaret, quod sine cunctatione factum, rhedaque impositum cum ducentis equitibus Cæsari fidelissimis Monachium abduci jussit. Nec ipse quoque Mansfeldius multò post, cum militare imperium cum summâ auctoritate ad ulteriorem Cæsaris dispositionem in Goltzium transtulisset, aliò profectus est.

Brisaci interea cum Generalis tormentorum Præfectus Baro de Reinach omni se ope destitui videret, nec liberandæ munitionis locum aut modum ullum cognosceret, nec superesset in urbe quo suam suorumque vitam posthac sustineret, extrema fames summaque miseria militem cæteroqui cordatum, ad mitiores sermones adegit. Duodecimo igitur Decembris tympanistam illum, quem ante paucas horas Colonellus Erlach intromiserat, ex urbe remisit, cum officiosissimis literis, ex quibus facile notari poterat, eum quidem certis et honestis conditionibus urbem dediturum, rogabant verò ut pro majore utriusque partis securitate obsides utrimque mitterentur, quoad pacta concluderentur. Nec multò ante amicissimas omnino literas ad ipsum Wimariæ Ducem dederat Reinachius, quibus commodas rogabat conditiones. Has Reinachii literas cum Dux Bernardus legisset, consilio bellico coacto, nunciavit expedire, ut ipse pactis coram interesset: Itaque sexto decimo Decembris ultrò citroque missis primum obsidibus, septendecim puncta Reinachius emisit, quibus ab adversariis subscribi voluit, sed omnia vix lecta, quamprimùm à Duce Bernardo remissa sunt, nunciatumque victoriosi Ducis esse, leges seu gratias potius victis præscribere, ipse igitur omnia pacta ad quatuordecim capita reduxit, hoc ferè quo sequuntur modo.

I. Conceditur Generali tormentorum bellicorum Præfecto Baroni de Reinach commendanti in Brisach, ut cum omni sibi subdito milite, reliquisque duobus Colonellis Escher et Wirtzen, omnique comitatu, cum omni instructu bellico oneratis fistulis, tam pedites quam equites salvis suis rebus omnibus egrediantur. Offert præterea Dux Wimariensis fame miserum in modum exhaustis militibus, in duos dies sufficientem commeatum. Vult ut nono decimo Decembris egressio instituatur, et antequam ea fiat, imperat ut sibi tradantur aliquot ex præcipuis propugnaculis.

II. Ut omnium, quibus aquis descendere collibitum fuerit, res salvæ et incolumes Argentinam usque, per quasvis Brisacenses naves (unâ nominatim certas ob causas exceptâ) deferantur, hâc tamen conditione, ut nautæ omnes vel Argentinâ, vel certè, si istic aliarum nautarum copia difficilis foret, Philippoburgo Brisacum sine morâ remittantur.

III. Indulgetur Domino Baroni de Reinach, et ejus militi ut duo

tormenta bellica majora, quorum quodvis globum octo librarum capiat, cum viginti globis duobusque vasis tormentarii pulveris secum abducat, in quem finem duæ aliæ naves, si opus fuerit, Bernenses, præter jam supra concessas Brisacenses, dabuntur.

IV. Ut de transitu ad Argentinam Dominus Baro de Reinach certus sit, poterit cum literis aliquem ex suis fidum Argentinam mittere, qui de civitatis voluntate intelligat. Quod si istic transitus negaretur, spondet Wimariensis Dux, se cum suorum militum salvo conductu facturum, ut omnia impedimenta salva Offenburgum deducantur, et pro majore cautelâ seu securitate obsides dabit dicto Reinach.

V. Transfugas his pactis neutiquam concludi vult Dux, sed eos sibi reddi, qui verò capti durante obsidione ad partes Cæsareas se transtulerunt, iis liberum erit vel morari cum illis cum quibus sunt, vel ad se reverti.

VI. Obligabitur jam sæpe nominatus Baro de Reinach, ut his pactis conclusis mandet seriò commendanti in Landskron, ut arcem illam Wimariensi Duci cedat. Promittit verò Dux se militem istic præsidiarium vel Vilingam vel Offenburgum, quod quidem ipse voluerit salvum, sine ulla offensa deducturum.

VII. Omnes captivi tam Brisaci, quam in Landskron detenti, sine litro restituantur Wimario Duci. Pollicetur similiter Dux, se utriusque loci captivos remissurum.

VIII. Officialibus qui res politicas seu Cameræ administrârunt, seu qui de regimine Austriaco ante hac fuerunt, post bimestre spacium liberum erit alio commigrare, interim tamen non tantum acta scriptave omnia fideliter reddent, sed et sufficientem instructionem ad cognitionem rerum omnium, iis quos Dux designaverit, facient. Unde et quibusdam permittitur ut res suas unà cum reliquo milite, aliò in tutiora loca transferant.

IX. Nil eorum scriptorum, librorum, &c. quæ ad Rempublicam, Magistratum, Cancellariam, Cameram, ordinem Teloniorum, Rationes &c. spectant, violabunt, aut quovis modo mutilabunt, quo minus administratio rerum hactenus servata, administrati possit. Conceditur tamen Generali de Reinach, ut ea scripta secum exportet, quæ ab illo tempore quo ipse fuit Gubernator, bellicam provisionem, structuram aliquosque sumptus militares concernunt.

X. Omnem apparatum et instructum bellicum, cujuscunque fuerit nominis aut formæ, fideliter ei quem Dux nominaverit, tradet: nec quidquam eorum infodietur, destruetur, comminuetur.

XI. Civibus seu Incolis Brisacensibus, liberum religionis exercitium concedetur, eorum tecta domusque ac præcipuè templa, monasteriaque inviolata ac intacta, absque ullâ direptione, relinquentur. Quod si verò religiosorum nonnulli alio commigrare ipsi ultrò cogitarent, cuivis id liberum relinquetur. Quod verò ad alios qui cives non sunt, sed tantum ad tempus securitatis causâ hospites, maximè verò Nobiles istius conditionis, ita Dux cum illis aget, ut conqueri jure nullo modo possint.

XII. Mobilia omnia ad domum Austriacam olim pertinentia, universaque alia in Brisacensem munitionem tutelæ causâ importata seu advecta: Eaque quæ militi exituro aut civibus permansuris legitimo titulo attribui nequeunt, intacta relinquantur, ac illis qui ad id officii à Duce designabuntur sine reservatione ullius fideliter tradantur.

XIII. Cavebit Generalis tormentorum præfectus Baro de Reinach, et assecurabit obsidibus ad id post se relictis, ne quid occultæ machinationis, quod munitioni Brisacensi, Duci Wimario, vel suis illuc introeuntibus damno esse possit, illic relinquatur.

XIV. Denique omnia hæc absque dolo utrimque servabuntur. Quod si tamen aliquis privatus contra hæc egisse convinceretur, non ideo reliqua communitas omnis unius perfidiam luet, sed solus machinator fraudis, pro merito plectetur. In quorum omnium fidem imprimis ipse Serenissimus Wimariensium Dux Bernardus; tum Baro de Reinach, suâ manu subscribent.

Quod et actum septimo decimo Decembris Anno M.DC.XXXVIII.

Pactis ex utraque parte admissis, stabilitis et subscriptis, Wimario Duci innotuit, triginta suorum militum Brisaci in carcere durante obsidione mortuos, et octo alios à sociis concaptivis ob famem et inediam in cibum esse mactatos et devoratos. Unde Dux ita excanduit, ut pacta simpliciter rescindere decreverit, concluseritque omnes præsidiarios in egressu internecione delere, fecissetque nisi omnes militiæ primores deprecati fuissent quorum precibus securitatem Brisacensibus annuit. Egressi itaque

sunt nono decimo Decembris intra octavam et nonam matutinam quadringenti sani milites, quinquaginta ægri cum novendecim vexillis, septuaginta equis, duabus mulis, sex rhedis, tribus curribus, ægri sanique separatim diversis navibus, Argentinam versus secundo Rheno deducti sunt.

In egressu Dux Wimarius Baronem de Reinach sub portâ acriter perstrinxit, objiciens tum barbaram ac feram immanitatem in milites quantumvis adversarios in carcere exercitam: cui excusandæ quid respondere possit, se quidem planè non videre. Cui Baro de Reinach non latere suam Celsitudinem, similem contigisse casum in obsidione Augustanâ, in qua similiter carnes humanæ in delitiis fuerint, ideoque se extra culpam esse, si inopia et horrenda fames ad id delicti milites adegerit. Quod verò ipse eos in vincula compegerit, aliud prudenter se facere haud potuisse, cum enim captivi indies elabendi quærerent occasionem, ac jam vidissent quo res Brisacenses loco essent, dubio procul id ad suos relaturi fuissent: ut ergo majora suis damna caveret, se ad illud medium compulsum esse. De cibo porrò ipsis subtracto in carcere, id quidem salvâ Ducis veniâ, apertè falsum esse, cum ipsis carnes equinæ fuerint subministratæ, tam diu donec èt suis illæ defuerint, ideoque se eos mitius tractare tunc pro temporis injuriâ non potuisse.

Post Reinachium Brisacensis Cancellarius, Dominus Volmarius pullis vestibus indutus, bacillum manu præferens ad Ducem accessit, ipsique ter in genua provolutus supplex factus est, petiitque sibi ignosci nescio quæ verba temerè et imprudenter in Ducem egesta. Cui Dux. Se quidem sufficientem habere causam, acriùs in ipsum animadvertendi, sed se modo ignoscere, videret porró ipse ut imposterum cautius de Principibus loqueretur. Colonellum quoque Escher aliosque nonnullos perhumaniter est allocutus, constantiam et fortitudinem eorum in tantâ rerum omnium penuriâ vehementer laudans.

Tormenta majora bellica quæ in urbe relicta sunt, centum viginti quinque fuerunt, præter ea ex quibus igniti globi emitti consueverunt. Quoad pulverem pyrium aliumque apparatum bellicum, nullis fuit defectus, suffecissetque ad protrahendam deditionem in multos adhuc menses. Sola panis commeatusve penuria eam præcipitavit.

Fames porrò tam incredibilis fuit, ut difficulter describi queat. Certè nulla unquam in antiquis et recentibus historiis sævior notata est. In hac obsidione uno die octo pueri perditi sunt, ita ut nunquam post hac sint visi, constans fama et probabilis suspicio fuit, eos ad lanienam et cibum hominum raptos. Mortui triduani quadriduanique terrâ effossâ eruti sunt, et in frustra dissecti et in epulas appositi. Milites qui ob delicta in vinculis agebant, fame compellente calcem è pariete avulsum comederunt. Sed nec fame tabescentibus parsum, quos avidè, ne simili malo perirent, socii concaptivi devorârunt. Vix ultimis hebdomatibus ulla præteriit nox, quin decem in publicis vicis fame extincti reperirentur. Vendebatur modius siliginis quadraginta omnino florenis; Hordei, quatuordecim, avenæ, duodecim imperialibus. Modius pisorum stabat novem florenis, modius farris mistus tribus furfurum modiis emptus est centum viginti florenis. Vini mensura unica et panis trium librarum, aureo annulo cum Margaritâ preciosâ quam adamantem vocitant. Quis hæc credat? Sed majora afferro. Butyri libra quatuor florenis æstimabatur, lardi duobus et medio florenis; salis, floreno uno; casei, sesqui floreno; pomum non admodum grande, dimidio floreno; cucurbita, septem florenis. Libra una equinæ carnis medio floreno; quarta pars canis, septem florenis; Glires singuli, singulis florenis; vitulinæ exuviæ singulæ quinque florenis non minus emptæ sunt. Sed quid his tam tristibus immoror? ad alia progrediamur.

Obtentâ victoriâ, et acceptâ in deditionem urbe, postquam magnificè tam Brisaci quam in Galliis triumphatum est, omnis cogitatio et labor in id incubuit, ut sufficienti commeatu hic locus muniretur, multaque mox millia curruum frumento onustorum in urbem illata sunt, ita ut in multos annos commeatus sufficeret.

Impensæ in hanc obsidionem collocatæ, ad undecies centena millia imperialium æstimantur. Milites verò qui utrimque quadrimestri hac obsidione ceciderunt, octodecim millia excessisse dicuntur. Hæc de Brisaco, ad alia alibi gesta transeamus.

Sub vicesimum secundum Decembris, Imperatrix felici partu filium Principem enixa est, quem appellari voluit Maximilianum Thomam.

Nostri interim milites qui in Westphaliâ et circum circa morabantur,

miserum in modum pagos et oppida quæ sub ditione hostium erant, depopulati sunt; quoad secundo tandem Februarii die anni M.DC. XXIX. ad hyberna sunt evocati. Generalis Louthersheim ad Vechtam hybernavit, Generalis Bredaw montensem Patriam obtinuit. Generalis Hatzfeldt Tremoniam, Hammoniam, aliasque circum civitates sibi retinuit. Alia in alios comitatus deducti sunt. Dragones nostri unà cum Colonello Rambstorff, Colonello Winsheim, Colonello Sparr in Wetteraviam amandati, ad quorum comitatum accedere jussus est Princeps Palatinus Robertus nuper in prælio captus, cum aliis ibidem concaptivis, qui huc usque à clade nuper à nostris acceptâ in Monasteriensi Episcopatu egerat, nec aliud quidquam ipsi ad recreationem deerat, quàm plena libertas, ei enim submittebantur identidem à Principe Carolo Ludovico Fratre ipsius pecuniæ largissimæ; acceperatque non ita pridem Mindâ mille quingentos Ducatus, sicut et Hagâ comitis vestes mirè preciosas, rhedamque imprimis elegantem in usum Itineris ad Imperatorem, quo abducendus erat à nonnullis nostrorum turmis. Colonellus interim noster Deveroux cum reliquis suis turmis Fridburgensem civitatem in hyberna sua sortitus est, quo ut cum milite suo venit portis exclusus, unde in pagis desolatis omnique prorsus ope destitutis agere ad tempus compulsus est. Quam quidem injuriam cum multi militum ulcisci armis vellent, aliorum saniori consilio retenti sunt, hi consultiùs fore putabant si totum negotium ad Generalem Hatzfeldium dirimendum perscriberetur. Cum verò ipse à nobis abesset longius, Cronbergam interea, donec ad nostras justissimas querelas esset responsum, migrare constituimus. Erat Cronberga tunc variis ante cladibus afflicta, et secum ipsa intestinis odiis dissidebat. Isthic cum decem cohortibus ipsum triduum habitavimus: miserum erat videre copiosum militem in tantillis spaciis concludi. Nec aliud sperari poterat, ni maturè prospiceretur, quam gravis ex fœtore lues: accedebat quod annona deficiebat ante, quam prompta videretur, adeo ut ipse Colonellus Deveroux (cum media civibus suppetere haud amplius posse videret) suis sumptibus à Francofurtensi civitate, summâ inediâ cogente, centum siliginis maltra coëmere deberet, misso verò ad id homine navo et sagace qui aveheret, civitas se frumenta ex urbe dimittere posse negavit. Ægrè tulit, suas pecunias remitti, Colonellus

noster, satisque verbis signisque quam sibi iste procedendi modus displiceret, ostendit. Unde miles occasionem sumpsit istam Francofurtensium inclementiam quoquo modo ulciscendi, quæ se non multò post admodum commoda obtulit. Agebatur Francofurtum versus porcorum grex, centum quinquaginta suibus constans, in quem noster miles incidens, omnem stravit atque depastus est. Ursellæ interim Domino Colonello nostro pro precio frumenta subministravere, ut gregarius saltem tunc miles in campis stationem figere potuerit. Miseri autem Cronbergenses officiarios omnes cum equis et famulatu intra mœnia habebant, et alere compellebantur solâ Fridbergensium peru caciâ, qui nos contra Cæsaris expressa decreta à se excluserant.

Hic ergo dum statur in varia loca excursum est, nescio an famis magis quàm temporis fallendi causâ. Invisimus quoque Kônigsteinianem arcem vicino quidem, sed edito colle ædificatam, situ et munitione contra quosvis hostium impetus securam. Vicecolonellus Prænobilis Dominus Joannes Christophorus, ex clarissimâ et antiquâ Bettendorfiorum prosapiâ oriundus, nos non minus liberaliter, quàm humaniter accepit, omnique honoris et obsequii genere unà cum Prænobili ac honestissimâ matronâ conjuge suâ, Colonellum nostrum ejusque comites prosecutus est. Cum autem ipse tunc fortè podagrâ impeditus, pedibus consistere non posset, primores præsidii sui nobis adjunxit, qui nos per arcem deducerent, ostenderentque omnem ejus ambitum: In egressu quoque; nostro, honoris et raræ benevolentiæ causâ tormenta majora bellica solvi fecit, quod humanitatis prolixissimæ officium, Colonello Deveroux plurimùm placuit.

Hinc domum reversi intra paucos dies responsum accepimus, ut denuo Fridbergam adiremus. Quamprimum igitur Colonellus noster cum quatuor turmis illuc movit, sed et tunc ægrè admodum admissus est, ita ut civitas arma hostilia in nos pararet, et ni fallor expedivisset contra nos, nisi centurio, qui fortè tunc Fridbergensium arcem exili spacio vallis et aggeribus ab urbe separatam, insidebat, eos fuisset dehortatus.

Hoc tempore nunciatum nobis est Generalem Salis, cum per Thuringiam commearet, incidisse in Bannirianos, fusum cæsumque cum sex legionibus esse, ipsum Ducem cum multis è primatibus captum, quæ res multum nostros afflixit.

Capitaneos peditum turmis præfectos. Senior Princeps Palatinus Carolus Ludovicus, cum essedum quod sex insignes equi trahebant, celeri fuga evasurus, conscendisset, Visurgim tranare aggressus est, cum verò in ceteriore ripâ terra esset elatior quàm ut equi eniti possent, currum reliquit et inter salices multum luctatus, incolumis tandem in siccum exscendit, et pedes ulteriorem salutem Mindæ quæsivit, currus verò cum equis et aurigâ Visurgi obruti, perierunt. In loco prælii mille ducenti numerati sunt occisi, præter eos, qui in sylvis et aquis aut alibi cum fugerent, mortem obièrunt. E Cæsareanis præter jam dictum Petrum Gôtzium interfecti sunt Colonellus Tyrell natione Ibernus, animo miles in paucis egregius, quod ipsum ipsi quoque hostes non semel fassi sunt et experti; unus Vice-Colonellus cum militibus gregariis non plus quadraginta.

Pugnâ confectâ Generalis noster Comes de Hatzfeldt, copias nostras in comitatum Lipiensem traduci voluit, et paucis diebus quiescere. Vigesimâ et secundâ Octobris Princeps Palatinus Robertus cum reliquis captivis Warendorpium deductus est.

Non possum hîc prætermittere, quin mentionem faciam humanissimi illius conventus, qui ad Leuthmaritz habitus est ab Augustissimo Imperatore nostro Ferdinando III. et Serenissimo Saxoniæ Duce et Electore, in quo de summi momenti negotiis actum est. Deduxerat secum Saxonum Dux, ut Cæsari gratularetur imperiales honores, et insignes ab hostibus reportatas victorias, quaternionem filiorum suorum Principum, quos Cæsar amicissimè consalutatos intimè complexus est, iisdemque magnificâ plane et Regiâ Majestate digna dona distribuit; ac Serenissimo quidem Parenti Electori ac Duci Essedum Holoserico magnifice tectum, auro argentoque supra Cæsaream opulentiam splendidum, quod sex Equi generosissimi trahebant. Senioribus duobus Principibus Duci Joanni Georgio et Duci Augusto, cuivis equum ornatu præcioso opulentissimum, munificè elargitus est, Junioribus verò Ducibus Christiano et Mauritio, sicut et præcipuis Saxonum Aulicis, preciosos torques aureas pro dignitate et merito cujusvis, dono dedit.

Interea nostri victoriâ suâ contra Palatinos usi Cloppenburgo primùm in deditionem accepto, suspensoque ex infami cruce ejus loci Præfecto,

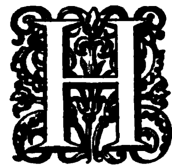
quod nuper à Cæsareanis ab hostes nequiter transfugisset, ad Vechtensem obsidionem animum ac vires applicuerunt, quam quidem etsi noster miles haud diuturnam fore putaret, eo quod exili ambitu hæc civitas circumscribi videretur, ob incidens tamen cœlum pluvium, et masculas obsessorum oppositiones, sex facilè septimanis non sine nostrorum sanguine tenuit. In eâ obsidione è nostris Perillustris Baro de Westerholt ex ictu globuli plumbei extinctus est. Ex adversariis verò loci præses Colonellus Lesle, unà cum Præfecto vigiliarum uno tormenti bellici majoris ictu, occisus est.

Contra Suecos non minus actum est alibi fortiter, Comes enim de Bruay in quinquentos Bannirianos equites, legionesque peditum duas opportuno loco incidens fudit plurimos, fugavit reliquos. Nec minora damna reliquo adversario equitatui, ob luem quæ tunc in equos, immani clade crassabatur, illata sunt, ita ut potissima equitum pars, pedes equitare, ob equorum mortalitatem, fuerit coacta. Gallassianus verò exercitus cum fame indies magis, quàm cum hostilibus copiis conflictabatur, adeo ut quot diebus multi militum inediâ confecti ad sepulturam deferruntur, alii verò, ut vitam alibi quæsitâ annonâ sustinerent, clam fugere cogerentur.

CAPUT XXXIII.

De deditione Brisacensi, aliisque quibusdam rebus in Imperio exactis.

HUC spectat Brisacensis expugnatio, de quâ jam supra sæpius fecimus mentionem, quæ sub finem hujus anni M.DC.XXXVIII per Wimariensium Ducem Bernardum, non minus fortiter quàm constanter, non sine magno totius imperii incommodo, contigit. Ejus Historiam paulò fusiùs referemus.

Viderat jam multò ante sagacissimus Wimariensium Dux, Brisacum post diuturnam obsidionem vix posse diutius sustinere sui militis vigilantem cautelam, quâ omnis commeatui, quo maximè obsessi laborabant, accessus præcludebatur, ita ut res eorum admodum curtæ illic jam essent, ut ob gravissimam famem et quotidiana funera præsidiarii multò amplius munitionem tenere non possent. Emisit igitur tam ex peditatu, quam equitatu suo, qui quorsum aut quam in partem se Gôtzius verteret, maturè explorarent: hi cum ex Cæsareanis varios captivos adduxissent, ab ipso Duce Bernardo examinati sincerè edixerunt, nescire se quidem quid Gôtzius moliretur, quove exercitum esset traducturus, hoc certum quod Waldishudum, non ita pridem venisset Philippus Comes de Mansfeld à Cæsare ad Bavarum, atque hinc ad totum exercitum maximè verò ad copiarum duces destinatus, in quem finem ne id quidem adhuc liquere. Militem porrò Cæsareum sat copiosum minus tamen animosum, vi irrupisse in arcem Guttenbergensem, in quâ ad quingenta frumenti maltra reperissent. His nunciatis à Wimario sine morâ supremus vigiliarum Præfectus Prignitz cum ducentis equitibus, trecentisque peditibus Guttenbergam versus movere jussus est, partim ut ulteriores progressus impediret, partim ut rei veritatem coram inspiceret. Quem ut Gôtzianæ copiæ adesse cognoverunt, opinatæ sunt omnem Wimariensis Ducis exercitum adventare, ideoque necdum collectis vasis in effusam abiêre fugam, seque omni cum festinatione Villingam contulêre, relictis potissimis tormentis bellicis, quæ facile dictus Prignitz avehere potuisset, nisi equorum penuriâ id negotii impedivisset, præter paucos itaque captivos reliqua integra dimisit, retulitque ad Ducem suum, Comitem Mansfeldium nunc cum exercitu Cæsareo esse, militique Diploma Cæsaris à Serenissimo Bavaro subscriptum exhibuisse, quo jubeantur nullam posthac Gôtzio, sibi vero omnem obedientiam et submissionem militarem præstare. Mox hinc ad Gôtzium adiisse ut vinctum ad Cæsarem vel certè Bavarum ablegaret, quod sine cunctatione factum, rhedaque impositum cum ducentis equitibus Cæsari fidelissimis Monachium abduci jussit. Nec ipse quoque Mansfeldius multò post, cum militare imperium cum summâ auctoritate ad ulteriorem Cæsaris dispositionem in Goltzium transtulisset, aliò profectus est.

Brisaci interea cum Generalis tormentorum Præfectus Baro de Reinach omni se ope destitui videret, nec liberandæ munitionis locum aut modum ullum cognosceret, nec superesset in urbe quo suam suorumque vitam posthac sustineret, extrema fames summaque miseria militem cæteroqui cordatum, ad mitiores sermones adegit. Duodecimo igitur Decembris tympanistam illum, quem ante paucas horas Colonellus Erlach intromiserat, ex urbe remisit, cum officiosissimis literis, ex quibus facile notari poterat, eum quidem certis et honestis conditionibus urbem dediturum, rogabant verò ut pro majore utriusque partis securitate obsides utrimque mitterentur, quoad pacta concluderentur. Nec multò ante amicissimas omnino literas ad ipsum Wimariæ Ducem dederat Reinachius, quibus commodas rogabat conditiones. Has Reinachii literas cum Dux Bernardus legisset, consilio bellico coacto, nunciavit expedire, ut ipse pactis coram interesset: Itaque sexto decimo Decembris ultrò citroque missis primum obsidibus, septendecim puncta Reinachius emisit, quibus ab adversariis subscribi voluit, sed omnia vix lecta, quamprimùm à Duce Bernardo remissa sunt, nunciatumque victoriosi Ducis esse, leges seu gratias potius victis præscribere, ipse igitur omnia pacta ad quatuordecim capita reduxit, hoc ferè quo sequuntur modo.

I. Conceditur Generali tormentorum bellicorum Præfecto Baroni de Reinach commendanti in Brisach, ut cum omni sibi subdito milite, reliquisque duobus Colonellis Escher et Wirtzen, omnique comitatu, cum omni instructu bellico oneratis fistulis, tam pedites quam equites salvis suis rebus omnibus egrediantur. Offert præterea Dux Wimariensis fame miserum in modum exhaustis militibus, in duos dies sufficientem commeatum. Vult ut nono decimo Decembris egressio instituatur, et antequam ea fiat, imperat ut sibi tradantur aliquot ex præcipuis propugnaculis.

II. Ut omnium, quibus aquis descendere collibitum fuerit, res salvæ et incolumes Argentinam usque, per quasvis Brisacenses naves (unâ nominatim certas ob causas exceptâ) deferantur, hâc tamen conditione, ut nautæ omnes vel Argentinâ, vel certè, si istic aliarum nautarum copia difficilis foret, Philippoburgo Brisacum sine morâ remittantur.

III. Indulgetur Domino Baroni de Reinach, et ejus militi ut duo

tormenta bellica majora, quorum quodvis globum octo librarum capiat, cum viginti globis duobusque vasis tormentarii pulveris secum abducat, in quem finem duæ aliæ naves, si opus fuerit, Bernenses, præter jam supra concessas Brisacenses, dabuntur.

IV. Ut de transitu ad Argentinam Dominus Baro de Reinach certus sit, poterit cum literis aliquem ex suis fidum Argentinam mittere, qui de civitatis voluntate intelligat. Quod si istic transitus negaretur, spondet Wimariensis Dux, se cum suorum militum salvo conductu facturum, ut omnia impedimenta salva Offenburgum deducantur, et pro majore cautelâ seu securitate obsides dabit dicto Reinach.

V. Transfugas his pactis neutiquam concludi vult Dux, sed eos sibi reddi, qui verò capti durante obsidione ad partes Cæsareas se transtulerunt, iis liberum erit vel morari cum illis cum quibus sunt, vel ad se reverti.

VI. Obligabitur jam sæpe nominatus Baro de Reinach, ut his pactis conclusis mandet seriò commendanti in Landskron, ut arcem illam Wimariensi Duci cedat. Promittit verò Dux se militem istic præsidiarium vel Vilingam vel Offenburgum, quod quidem ipse voluerit salvum, sine ulla offensa deducturum.

VII. Omnes captivi tam Brisaci, quam in Landskron detenti, sine litro restituantur Wimario Duci. Pollicetur similiter Dux, se utriusque loci captivos remissurum.

VIII. Officialibus qui res politicas seu Cameræ administrârunt, seu qui de regimine Austriaco ante hac fuerunt, post bimestre spacium liberum erit alio commigrare, interim tamen non tantum acta scriptave omnia fideliter reddent, sed et sufficientem instructionem ad cognitionem rerum omnium, iis quos Dux designaverit, facient. Unde et quibusdam permittitur ut res suas unà cum reliquo milite, aliò in tutiora loca transferant.

IX. Nil eorum scriptorum, librorum, &c. quæ ad Rempublicam, Magistratum, Cancellariam, Cameram, ordinem Teloniorum, Rationes &c. spectant, violabunt, aut quovis modo mutilabunt, quo minus administratio rerum hactenus servata, administrati possit. Conceditur tamen Generali de Reinach, ut ea scripta secum exportet, quæ ab illo tempore quo ipse fuit Gubernator, bellicam provisionem, structuram aliquosque sumptus militares concernunt.

X. Omnem apparatum et instructum bellicum, cujuscunque fuerit nominis aut formæ, fideliter ei quem Dux nominaverit, tradet: nec quidquam eorum infodietur, destruetur, comminuetur.

XI. Civibus seu Incolis Brisacensibus, liberum religionis exercitium concedetur, eorum tecta domusque ac præcipuè templa, monasteriaque inviolata ac intacta, absque ullâ direptione, relinquentur. Quod si verò religiosorum nonnulli alio commigrare ipsi ultrò cogitarent, cuivis id liberum relinquetur. Quod verò ad alios qui cives non sunt, sed tantum ad tempus securitatis causâ hospites, maximè verò Nobiles istius conditionis, ita Dux cum illis aget, ut conqueri jure nullo modo possint.

XII. Mobilia omnia ad domum Austriacam olim pertinentia, universaque alia in Brisacensem munitionem tutelæ causâ importata seu advecta: Eaque quæ militi exituro aut civibus permansuris legitimo titulo attribui nequeunt, intacta relinquantur, ac illis qui ad id officii à Duce designabuntur sine reservatione ullius fideliter tradantur.

XIII. Cavebit Generalis tormentorum præfectus Baro de Reinach, et assecurabit obsidibus ad id post se relictis, ne quid occultæ machinationis, quod munitioni Brisacensi, Duci Wimario, vel suis illuc introeuntibus damno esse possit, illic relinquatur.

XIV. Denique omnia hæc absque dolo utrimque servabuntur. Quod si tamen aliquis privatus contra hæc egisse convinceretur, non ideo reliqua communitas omnis unius perfidiam luet, sed solus machinator fraudis, pro merito plectetur. In quorum omnium fidem imprimis ipse Serenissimus Wimariensium Dux Bernardus; tum Baro de Reinach, suâ manu subscribent.

Quod et actum septimo decimo Decembris Anno M.DC.XXXVIII.

Pactis ex utraque parte admissis, stabilitis et subscriptis, Wimario Duci innotuit, triginta suorum militum Brisaci in carcere durante obsidione mortuos, et octo alios à sociis concaptivis ob famem et inediam in cibum esse mactatos et devoratos. Unde Dux ita excanduit, ut pacta simpliciter rescindere decreverit, concluseritque omnes præsidiarios in egressu internecione delere, fecissetque nisi omnes militiæ primores deprecati fuissent quorum precibus securitatem Brisacensibus annuit. Egressi itaque

sunt nono decimo Decembris intra octavam et nonam matutinam quadringenti sani milites, quinquaginta ægri cum novendecim vexillis, septuaginta equis, duabus mulis, sex rhedis, tribus curribus, ægri sanique separatim diversis navibus, Argentinam versus secundo Rheno deducti sunt.

In egressu Dux Wimarius Baronem de Reinach sub portâ acriter perstrinxit, objiciens tum barbaram ac feram immanitatem in milites quantumvis adversarios in carcere exercitam: cui excusandæ quid respondere possit, se quidem planè non videre. Cui Baro de Reinach non latere suam Celsitudinem, similem contigisse casum in obsidione Augustanâ, in qua similiter carnes humanæ in delitiis fuerint, ideoque se extra culpam esse, si inopia et horrenda fames ad id delicti milites adegerit. Quod verò ipse eos in vincula compegerit, aliud prudenter se facere haud potuisse, cum enim captivi indies elabendi quærerent occasionem, ac jam vidissent quo res Brisacenses loco essent, dubio procul id ad suos relaturi fuissent: ut ergo majora suis damna caveret, se ad illud medium compulsum esse. De cibo porrò ipsis subtracto in carcere, id quidem salvâ Ducis veniâ, apertè falsum esse, cum ipsis carnes equinæ fuerint subministratæ, tam diu donec èt suis illæ defuerint, ideoque se eos mitius tractare tunc pro temporis injuriâ non potuisse.

Post Reinachium Brisacensis Cancellarius, Dominus Volmarius pullis vestibus indutus, bacillum manu præferens ad Ducem accessit, ipsique ter in genua provolutus supplex factus est, petiitque sibi ignosci nescio quæ verba temerè et imprudenter in Ducem egesta. Cui Dux. Se quidem sufficientem habere causam, acriùs in ipsum animadvertendi, sed se modo ignoscere, videret porró ipse ut imposterum cautius de Principibus loqueretur. Colonellum quoque Escher aliosque nonnullos perhumaniter est allocutus, constantiam et fortitudinem eorum in tantâ rerum omnium penuriâ vehementer laudans.

Tormenta majora bellica quæ in urbe relicta sunt, centum viginti quinque fuerunt, præter ea ex quibus igniti globi emitti consueverunt. Quoad pulverem pyrium aliumque apparatum bellicum, nullis fuit defectus, suffecissetque ad protrahendam deditionem in multos adhuc menses. Sola panis commeatusve penuria eam præcipitavit.

Fames porrò tam incredibilis fuit, ut difficulter describi queat. Certè nulla unquam in antiquis et recentibus historiis sævior notata est. In hac obsidione uno die octo pueri perditi sunt, ita ut nunquam post hac sint visi, constans fama et probabilis suspicio fuit, eos ad lanienam et cibum hominum raptos. Mortui triduani quadriduanique terrâ effossâ eruti sunt, et in frustra dissecti et in epulas appositi. Milites qui ob delicta in vinculis agebant, fame compellente calcem è pariete avulsum comederunt. Sed nec fame tabescentibus parsum, quos avidè, ne simili malo perirent, socii concaptivi devorârunt. Vix ultimis hebdomatibus ulla præteriit nox, quin decem in publicis vicis fame extincti reperirentur. Vendebatur modius siliginis quadraginta omnino florenis; Hordei, quatuordecim, avenæ, duodecim imperialibus. Modius pisorum stabat novem florenis, modius farris mistus tribus furfurum modiis emptus est centum viginti florenis. Vini mensura unica et panis trium librarum, aureo annulo cum Margaritâ preciosâ quam adamantem vocitant. Quis hæc credat? Sed majora afferro. Butyri libra quatuor florenis æstimabatur, lardi duobus et medio florenis; salis, floreno uno; casei, sesqui floreno; pomum non admodum grande, dimidio floreno; cucurbita, septem florenis. Libra una equinæ carnis medio floreno; quarta pars canis, septem florenis; Glires singuli, singulis florenis; vitulinæ exuviæ singulæ quinque florenis non minus emptæ sunt. Sed quid his tam tristibus immoror? ad alia progrediamur.

Obtentâ victoriâ, et acceptâ in deditionem urbe, postquam magnificè tam Brisaci quam in Galliis triumphatum est, omnis cogitatio et labor in id incubuit, ut sufficienti commeatu hic locus muniretur, multaque mox millia curruum frumento onustorum in urbem illata sunt, ita ut in multos annos commeatus sufficeret.

Impensæ in hanc obsidionem collocatæ, ad undecies centena millia imperialium æstimantur. Milites verò qui utrimque quadrimestri hac obsidione ceciderunt, octodecim millia excessisse dicuntur. Hæc de Brisaco, ad alia alibi gesta transeamus.

Sub vicesimum secundum Decembris, Imperatrix felici partu filium Principem enixa est, quem appellari voluit Maximilianum Thomam.

Nostri interim milites qui in Westphaliâ et circum circa morabantur,

miserum in modum pagos et oppida quæ sub ditione hostium erant, depopulati sunt; quoad secundo tandem Februarii die anni M.DC. XXIX. ad hyberna sunt evocati. Generalis Louthersheim ad Vechtam hybernavit, Generalis Bredaw montensem Patriam obtinuit. Generalis Hatzfeldt Tremoniam, Hammoniam, aliasque circum civitates sibi retinuit. Alia in alios comitatus deducti sunt. Dragones nostri unà cum Colonello Rambstorff, Colonello Winsheim, Colonello Sparr in Wetteraviam amandati, ad quorum comitatum accedere jussus est Princeps Palatinus Robertus nuper in prælio captus, cum aliis ibidem concaptivis, qui huc usque à clade nuper à nostris acceptâ in Monasteriensi Episcopatu egerat, nec aliud quidquam ipsi ad recreationem deerat, quàm plena libertas, ei enim submittebantur identidem à Principe Carolo Ludovico Fratre ipsius pecuniæ largissimæ; acceperatque non ita pridem Mindâ mille quingentos Ducatus, sicut et Hagâ comitis vestes mirè preciosas, rhedamque imprimis elegantem in usum Itineris ad Imperatorem, quo abducendus erat à nonnullis nostrorum turmis. Colonellus interim noster Deveroux cum reliquis suis turmis Fridburgensem civitatem in hyberna sua sortitus est, quo ut cum milite suo venit portis exclusus, unde in pagis desolatis omnique prorsus ope destitutis agere ad tempus compulsus est. Quam quidem injuriam cum multi militum ulcisci armis vellent, aliorum saniori consilio retenti sunt, hi consultiùs fore putabant si totum negotium ad Generalem Hatzfeldium dirimendum perscriberetur. Cum verò ipse à nobis abesset longius, Cronbergam interea, donec ad nostras justissimas querelas esset responsum, migrare constituimus. Erat Cronberga tunc variis ante cladibus afflicta, et secum ipsa intestinis odiis dissidebat. Isthic cum decem cohortibus ipsum triduum habitavimus: miserum erat videre copiosum militem in tantillis spaciis concludi. Nec aliud sperari poterat, ni maturè prospiceretur, quam gravis ex fœtore lues: accedebat quod annona deficiebat ante, quam prompta videretur, adeo ut ipse Colonellus Deveroux (cum media civibus suppetere haud amplius posse videret) suis sumptibus â Francofurtensi civitate, summâ inediâ cogente, centum siliginis maltra coëmere deberet, misso verò ad id homine navo et sagace qui aveheret, civitas se frumenta ex urbe dimittere posse negavit. Ægrè tulit, suas pecunias remitti, Colonellus

noster, satisque verbis signisque quam sibi iste procedendi modus displiceret, ostendit. Unde miles occasionem sumpsit istam Francofurtensium inclementiam quoquo modo ulciscendi, quæ se non multò post admodum commoda obtulit. Agebatur Francofurtum versus porcorum grex, centum quinquaginta suibus constans, in quem noster miles incidens, omnem stravit atque depastus est. Ursellæ interim Domino Colonello nostro pro precio frumenta subministravere, ut gregarius saltem tunc miles in campis stationem figere potuerit. Miseri autem Cronbergenses officiarios omnes cum equis et famulatu intra mœnia habebant, et alere compellebantur solâ Fridbergensium peru caciâ, qui nos contra Cæsaris expressa decreta à se excluserant.

Hìc ergo dum statur in varia loca excursum est, nescio an famis magis quàm temporis fallendi causâ. Invisimus quoque Kônigsteinianam arcem vicino quidem, sed edito colle ædificatam, situ et munitione contra quosvis hostium impetus securam. Vicecolonellus Prænobilis Dominus Joannes Christophorus, ex clarissimâ et antiquâ Bettendorfiorum prosapiâ oriundus, nos non minus liberaliter, quàm humaniter accepit, omnique honoris et obsequii genere unà cum Prænobili ac honestissimâ matronâ conjuge suâ, Colonellum nostrum ejusque comites prosecutus est. Cum autem ipse tunc fortè podagrâ impeditus, pedibus consistere non posset, primores præsidii sui nobis adjunxit, qui nos per arcem deducerent, ostenderentque omnem ejus ambitum: In egressu quoque; nostro, honoris et raræ benevolentiæ causâ tormenta majora bellica solvi fecit, quod humanitatis prolixissimæ officium, Colonello Deveroux plurimùm placuit.

Hinc domum reversi intra paucos dies responsum accepimus, ut denuo Fridbergam adiremus. Quamprimum igitur Colonellus noster cum quatuor turmis illuc movit, sed et tunc ægrè admodum admissus est, ita ut civitas arma hostilia in nos pararet, et ni fallor expedivisset contra nos, nisi centurio, qui fortè tunc Fridbergensium arcem exili spacio vallis et aggeribus ab urbe separatam, insidebat, eos fuisset dehortatus.

Hoc tempore nunciatum nobis est Generalem Salis, cum per Thuringiam comearet, incidisse in Bannirianos, fusum cæsumque cum sex legionibus esse, ipsum Ducem cum multis è primatibus captum, quæ res multum nostros afflixit.

CAPUT XXXIV.

Quid in Hybernis Anno M. DC. XXXIX. actum. Et de Judaicis quibusdam sacris.

MENSE Martio Magister Jacobus, miles sanè non minus animosus, quàm fortis, cum selectis aliquot equitibus ex Ramsdorfianâ et Wintzianâ legione, rogatu Nobilissimi Domini per Eisfeldiam Satrapæ, contra hostem passim impunè vagantem et omnia deprædantem movit; in quem cum non procul Fuldâ ex insperato irruisset, centum circiter internecione delevit, cœpit plures, equos centum quinquaginta in prædam abduxit.

Sub exitum hujus mensis, venit ad nos Fridbergam Tribunus quidam de legione Sarradeschky vir sanè egregius, qui mira de inediâ quam perpeteretur miles, retulit. Inter alia aiebat, se oculatum testem certò nobis asserere, quod in campis equum mortuum, et ad illum duos canes se saginantes repererit, supervenisse autem et ex militibus suis plusculos, qui abactis canibus avidissimè carnes ex morticinio secuerint, in cibum postea decoquendas; quo quidem spectaculo adeo se commotum asseverabat, ut viginti mox equos vendiderit, ut inopiæ militum succurreret.

Fridbergæ dum substitimus plusculum, incessit nostrûm aliquos libido videndi Synagogam Judæoram, quæ istic erat copiosa; septimo itaque Aprilis ad eam accessimus, ut superstitiosas eorum cæremonias seu consuetudines observaremus sub horam matutinam sextam, qua ipsi suas preces mussare consueverunt. Synagoga hæc erat antiquitate æquè quàm cultu deformis; in ejus medio rotundum locum spectare erat, sedili pensili vario intus et de foris gravem, superius in modum conopæi; quod ligneæ columnæ aliquot sustentabant, tectum, in eum duobus ostiolis sibi adversis patebat aditus, in eo tres quatuorve ex præcipuis Judæorum longis togis, alioque habitu insuper velut dalmatica vestiti, vetus, testa-

mentum in chartâ Pergamenâ nitidè descriptum evolvebant convolvebantque, convolutum deinde in scriniolum aliquod seu tabernaculum potius, quod ipsi sacrarium appellant, deportabant, accedentibus qui juxta stabant et deosculantibus legem DEI in manibus sacrificuli. Mox ad preces multâ vocis et oris inflexione, sublatione depressioneque redibant. Separatæ erant à viris mulieres loco paulùm editiore, ita tamen ut commodè ceremonias omnes despicere possent, quæ simul nescio quid triste inarticulatâ quadam voce murmurabant.

Absolutis precibus ut apparebat ad speciem multâ cum devotione, Rabbinum hoc est sacrificulum ipsorum evocavi, ut ab eo curiosa quædam hinc inde occurrentia disceremus. Hic ut nos convenit veniam statim humillimè postulavit, quod pileum non aperiret, causans legem suam vetantem in Synagogâ detecto esse capite. Simulque nos in vicinum locum deducens ubi suos matrimonio copulare consueverunt, ostendit ex proximo pariete duarum stellarum in lapide excisarum effigiem, contra quas sponsus vitro collimare debebat et confringere, de hac ceremoniâ cum in lege eorum nil præcipi objiceremus, peteremusque quorsum id fieret, respondit Rabbinus, eam esse à majoribus piè introductam consuetudinem, non à DEO præceptam legem, velleque ipsos hoc ritu monere novos conjuges, quàm fragili esset mortalis vita, cavere simul ne immodicis voluptatibus adeo se abripi sinerent. Notare quoque mulierum levem inconstantiam, quæ ad quemvis flatum omnem formam veluti vitrum induunt. Ut ergo nova nupta constanter cum conjuge suo perseveret, hoc vitri jactu moneri.

Hìc dum variè discurrimus, adest qui nobis de nescio qua piscinâ clanculum vellit aurem, in quam mox inquisitum est: ad eamque deducti sumus curiosi Judaicarum ceremoniarum exploratores. Descendebatur in eam velut profundissimum puteum, gradibus facilè nonaginta quatuor: illic mulieres secundum legem Mosaicam post partum purificari dicebantur. Purificatio verò non est aliud quam totius corporis, ita ut nil quidquam appareat, in aquam immersio fierique debet tam hyeme quàm æstate, quod si frigore constringatur piscina, securi aperiendus est aditus. Vidimus quoque lavacrum, ad quod manus abluunt qui mortuum fortè contrectaverunt, ne immundi Synagogam accedant.

Posterio die ad circumcisionem invitati sumus, ad quam spectandam plurimi cum ipso nostro Colonello adiêrunt. Fit ea non sine infantis periculo hoc fere ordine.

Imprimis postquam acutissimus culter ex chalybe oleo illitus, aliaque ad obligandum vulnus pueri circumcisi necessaria in promptu sunt, affertur puer circumcidendus. Tunc accedit susceptor Judæus seu Patrinus, et sellæ ad id destinatæ insidet, excipitque puerum genibus seu sinu; quem Rabbinus geniculans denudat, arreptoque virili vel infantili potius membro præputium cultro resecat. Dein applicat hiantes fauces, atque ex vulnere tertiùm exsugit sanguinem, eumque in poculum argenteum, in quod etiam præputium resectum ante injecerat, exspuit; applicat mox lineos panniculos liberaliter in olivarum oleum immersos, curando vulneri, vociferante interim miserandum in modum puello, et congemiscentibus adstantibus Judæis. Absolutâ circumcisione offertur puer Deo, manibus sacrificuli, distribuiturque tam advenis, quàm indigenis vinum et saccharum. Quæ tamen omnia nos rejecimus. Dicuntur sæpe numerò parvuli deficere sub crudeli hoc tormento, aliquando etiam sub manibus Rabbini, vel non multò post ob doloris impatientiam emori.

CAPUT XXXV.

De discessu nostro Fridbergâ Wetteraviæ.

EX in ante diem tertium decimum Calend. Maii allatæ sunt litteræ, quibus hybernam stationem deserere, alioque commigrare jubebamur; nonquidem id insperato, quoniam tempus jam propè aderat, quo Imperatores ac belli Duces in campum procedere, signaque signis conferre consueverunt; sed parvo omnino militum emolumento: qui ne tantùm

quidem improbo conatu profecerant, ut nuditatem suam honestè tam ab intuentium obtutu, quam cœli inclementiâ protegerent. Ita scilicet fieri plerumque amat, ut cum vel Belli ductores suis commodis naviter invigilant, de milite suo parùm aut nihil solliciti sint; vel ipsi milites omnem conatum, laborem, industriamque in id unum conferant, ut cuticulam lautè curantes, vestimentorum postremam curam gerant.

Accepto itaque discessus nuncio, mox cum primoribus manipulorum ductoribus, qui tunc fortè coram aderant, res omnis communicata est; ad eos verò, qui Cronbergæ relicti fuerant, postero mox die sub silentio per fideles bajulos delata. Opportunè enim accidebat, ut aliqui bonitate et humanitate Patrum Societatis Jesu, eo tempore Cronbergæ habitantium, freti, sacrâ et solenni se exomologesi expiaturi (instabant enim paschales feriæ, queis Ecclesia Christianos omnes ad expurgandum vetus fermentum præcepto adigit) proficiscerentur: his datum negotium, ut cum supremo vigiliarum Præfecto rem totam tum coram, tum litteris ita cautè pertractarent, ut ne qua fortè in vulgus emanarent profectionis nostræ consilia, seque cum pecoribus subduceret. Interea utrobique hoc est et Fridbergæ et Cronbergæ cavetur sedulò, ut ne vel cives ipsi vel civium jumenta, quæ erant ultimum depastorum oppidorum, et maximè Cronbergæ plurimis ante hac exactionibus, de peculationibusque tam amici quàm hostilis militis exhausti solatium, et in sementem æstivam necessarium præsidium, alio diverterentur: quoad designato profectioni die (erat is cœnæ Domini à Christo olim institutæ anniversarius) lamentabile nuncium propalatur.

Justo Dei judicio accidisse reor, ut ipso illo die calamitatem hanc ferrent Cronbergenses, velut pertinaciæ suæ pœnam, quandoquidem cum Lutheri pseudolis Sectatoribus ei se sacramento semper opponunt, quod Christus eodem die instituit, nolentes sacræ cœnæ accumbere, nisi utraque species vini et panis porrigatur: quasi verò Dei filius qui se sub utrâque specie abdidit non posset se sub solius panis figurâ totum homini communicare. Qua quidem in re ipsi mihi ab Æsopico illo cane haud multum abludere videntur, qui præteriens aquam, carnis, quam ore præferebat, simulacrum, velut in speculari cristallo contuitus, affectabat umbram, verumque polum temere dimittens jejunus illo die domum revertebat: Sic hi, cum

verâ corporis Christi carne dimissâ, speciem quoque sanguinis, velut majorem et opiniorem partem desiderant, et illam perdunt et hanc nusquam recipiunt. Ita scilicet solet frequenter Deus per eadem plectere mortales, per quæ peccaverunt. Sic Græcia universa Turcicum jugum subire coacta est ipsâ S. Spiritus solennitate, quem æqualem cum Patre et Filio Deum agnoscere neutiquam volebant, etc.

Devulgato insperato nuncio, quanta utique civium trepidatio, quanta virorum fœminarumque comploratio, quantus universi oppidi concursus ad preces, pro pecore ultimo egestatis suæ asylo, exortus subito fuerit, difficulter verbis complectar. Prospiciebat ipse supremus vigiliarum Præfectus de fenestrâ domus suæ vetulum, pecus suum, sublatis in cœlum oculis manibusque rorante lacrymis vultu, subsequentem, nec sustinebat tam lamentabilem aspectum diutius, quin averso vultu se ipsum incusabat tantæ miseriæ auctorem. Nil tamen mitior effectus prosequebatur funestam telam: tristè omnino erat spectare anum sexagenario non inferiorem, adhærentem bovi suæ et retrahentem, militem contra immitem flagris obnitentem abducentemque gaudium et voluptatem vetulæ. Quæ hìc devotiones, execrationes, blasphemiæ lamentantis populi secutæ sint; norunt illi qui miserias omnino splendidas ipsi coram inspexerunt.

Tam tristi morbo aliquatenus leniendo ultimum erat remedium, ut in vulgus spargeretur Colonelli Deveroux Fridbergæ tunc degentis ea esse jussa, à quibus supremus vigiliarum Præfectus, ne latum quidem unguem discedere posset; coguntur itaque unum in locum pecora omnia totius oppidi, etiam illa quæ in Liberis ædibus Generosi Domini Comitis de Cronberg, aliorumque Prænobilium Dominorum Cronbergerorum ad officiarios eorundem spectabant, non sine bile et acerbo inspicientium stomacho. Præerat tunc fortè nomine perillustris Domini Comitis de Cronberg homo in paucis humanus, et in ordinem militarem multum effectus, qui cum Colonellum Deveroux sicut et officiales alios manipulorumque ductores, sæpe ad prandium sæpe ad cœnam invitârat, summâ cum benevolentiæ demonstratione, cui, si ulli alteri, ob multa in Principes Legionis collata obsequia parci merito debuisset, ei nullo habito respectu amicitiæ, in primis septem eximiorum boum capita ab acta sunt, vixque paucula multis Patrum Societatis Jesu illic habitantium precibus, extor-

queri dono potuerunt. Coactis in unum pecoribus, jam jam abeundum erat, cum ecce tibi nunciatur malevolorum et invidorum civium perfidiâ ac proditione ad huc abdita esse sena septenave bosculorum capita, ad quæ indaganda quam mox itum, repertaque quidquid in contrarium nitendo qua supplices preces, qua tolerabile precium obtenderent pecorum domini, abducta sunt, adeo præfracti et obdurati erant militis nostri animi. Scribo hæc liberè ut contigêre, ne quis putet me adulatorem potius quam historicum agere, mihique aut vitulum calamum excussisse aut bovem os obstruxisse, aut equum atramentum epotasse. Panduntur mox portæ et pecora denuo numerata educuntur, nonnisi intolerabili propè libro soluto reducenda; sequitur miles, et militem tota prope lacrymis sordida Cronberga cum Patribus Societatis Jesu, quorum precibus apud Colonellum fidebant incolæ: persuasum fuerat bonis Patribus à nostro milite, irent modo ad Colonellum nostrum, nullo ipsos negotio obtenturos sine precio boves. Fridbergam ut ventum est, ubi Colonellus exorandus sperabatur, nil minus accidit. Hic enim, præterquam quod eandem tragœdiam ludere cœperat cum Fridbergensibus, omnem potestatem aiebat esse penes Vice Colonellum et supremum vigiliis præfectum, ad quos cum itum esset, remittebant hi ad Ducem, atque ita ludebant et cives et deprecatores Patres Societatis: quod ut notârunt viri sagaces, inièrunt consilium cum civibus Cronbergensibus, anne expediret pecuariam librum tolerabile pecori redimendo offerre; placuit plerisque, mittuntur Patres qui pro civitate paciscantur, tractent, deprecentur: cumque mille quingenti floreni exigerentur, trecentos primum, dein quadringentos, quingentos denique offerunt, extremam inopiam ad quam per nostros milites redacti essent excusantes; sed frustra omnia, jurarunt duces se nisi in gratiam Patrum Societatis Jesu à petitâ pecuniæ summâ ne teruntium remissuros: mille igitur postulant florenos, à quibus nil quidquam omnibus adhibitis machinis dimovere potuerunt. Cum itaque viderent optimi civium patroni, se actum agere, valedicunt, indignitatem rei vix siccis oculis ferentes, et vindicem injuriarum Deum implorantes. Vale facto, dum in foro fortè à mœstis civibus detinentur, evocatur iterum alter è dictis Patribus ad Institores pecorum, cui dum non nemo ex officialibus nostris tres aureos in manus ingessisset, credens se hac saltem

ratione os homini sincero obstructurum, suboluit fraus Patri, ac coram frequente coronâ, quæ tunc istuc confluxerat, rejecto in mensam auro, ait, se non venisse ut se inauraret, sed civibus qua consilio qua precibus prodesset, deseruisse se pridem omnia, ac didicisse in Christi scholâ paupertatem opibus præferre, malle se mendicum emori, quam in sua commoda studiosum et de proximi salute fortunisque parum sollicitum argui. Placuit dissertatio hæc plusculis, solus indignabatur qui aurum obtruserat æstimans se suaque munera contemni. Rogatus vero paulò post, numquid aliud optaret sibi fieri à circumstante concione, ita, ait, ut scilicet mihi et socio meo par boum donetis ex toto ab acto grege. Ad quæ dicaculus non nemo sarcasticè, risum, ni fallor, moturus, subjicit, ecce præclaros boum actores Jesuitas, qui ut boves venentur pauculos obolos contemnunt. Cui Pater. Audi virorum optime, scias me nec minus intuitu majoris contemnere, nec majus pro minore postulare. Quod ad boves, eos non meo sed civium, quos ad incidas redegistis, bono desidero, boves si quos dabitis non mihi sed civium cedent emolumento, ut saltem alternis, cum alia pecora non superent, nec comparandi media supersint, rusculum aliquod colant, et vel sic famem qua mortis genus atrocius vix est, à vitâ propulsent. Itane verò, subjicit, vobis Dominis meis collibitum est, universi oppidi simul ac semel animam extorquere. Non ita mihi animus auguratur; quin vos potius obtestor, ut si quando Cronbergensium aliquis ad castra vestra veniat stipem oraturus, benigne saltem habeatis, et stipe dignemini, quandoquidem vos ipsi estis, qui ad mendicitatem deduxistis misellos. Commiserationem hæc verba plerisque, aliis etiam lacrymas, nonnullis iram provocârunt, ita tamen erat ut bonus iste Pater dicebat.

Quid multis? Eo demum negotium deductum est, ut infectâ re discedendum fuerit. Consilium ultimum supererat, ut Patres Societatis Jesu Ursellas transeuntes, à Prætore loci aliisque civibus opulentioribus postularent, ut summam illam pecuniæ tantisper numerarent pro pecore: me interim rogent ut ipsis patrocinarer absentibus Patribus, de precarerque quantum quidem ex tam ampla summà possem. Spospondi et certè egi quod in me fuit, nil autem peregi. Ita quidem Cronbergenses pecora sua iteratò emere debuerunt, quantâ cum injuriâ viderint iniquissimi rerum alienarum æstimatores.

Non multo alter cum Fridbergensibus actum est, quanquam illi potissima fuerint causa, perditæ à militibus nostris Cronbergæ, quos cum Fridbergæ admittere nollent, totum torrentem in miseros Cronbergicos derivarunt. Fridbergenses porrò cum opulentiores essent, facilè pactam pro pecore suo pecuniam coëgerunt, paratamque numerarunt: Judæos insuper alebant tunc plusculos in urbe, qui bonam pecuniæ exactæ partem solvere militi coacti sunt. Atque ita cum fumo infami discessimus, quantæ imprecationes et benedictiones secutæ nos sint, noverit hominum arbiter Deus.

ITINERARII R. D. THOMÆ CARVE

TIPPERARIENSIS SACELLANI MAJORIS ANGLORUM

SCOTORUM ET HYBERNORUM IN EXERCITU

CÆSAREO MILITANTIUM

PARS II.

CUI SUB FINEM ACCEDUNT VINDICIÆ IN MOMOS

AUTHORIS ITEM PAUCULA QUÆDAM

DE BUTLERIANA PROSAPIA

CUM GRAT. ET PRIVILEG. SAC. CÆSAR. MAJ.

Admodum Reverendo perillustri ac generoso Domino, D.

PHILIPPO LUDOVICO,

Metropolit. Moguntinæ et Trevirensis Ecclesiarum, S. item Albani extra muros Moguntinenses, nec non ad Gradus S. Mariæ Virginis respectivè Præposito et Canonico Capitulari:

Ac

Generoso Domino, D.

JOANNI FERDINANDO ADOLPHO,

Baronibusin Reiffenberg, Fratribus Germanis, Dominis meis apprime venerandis.

PICTORUM hîc veterum imitor industriam (Domini mei Gratiosi) siquidem ingeniosi illi naturæ æmuli, non satis arti suæ factum putabant, si rudi primum opera informatam, justisque lineamentis circumscriptam imaginem, tum politiori elaboratam manu, distinctam umbris, floridis aspersam coloribus atque pigmentis absolutam darent, et ad unguem perfectam, nisi prodeuntem ab officina, in angusti alicujus templi tholo, vel in Theatri alicujus fronte, vel in fori certè loculamentis appenderent, et in opportuno lumine collocarent.

Quid enim tantum profuisset Zeuxidi in sua Penelope pueroque Botrifero artem vicisse, quid Timanthi in Iphigenia sua mores pinxisse, quid Parrhasio depicto subtilius velo eximium pingendi artifi-

cem delusisse. Quid Protogeni in Hialyso, quid Appelli in Venere, quid Echioni in Semiramide, quid Demoni in Hoplitis naturam provocasse, si absolutissimis illis operibus et artis miraculis suam gratiam vel obscuritas loci, vel certè lux iniquior invidisset.

Venit ante biennium circiter in manus meas pictura quædam temporum etsi non ita victorum, ad multorum tamen obtutum grata non minus, quam elegans. Eam ut in apertum proferrem diem, vestris (Domini mei Gratiosi) appendi lucidissimis aris, eamque primo Germano Scemate, postea vero, ut gratiam suam inde traxisse intellexi, Romano vultu ibidem fixi, vestroque; meridiei illustrandam exposui: Accessit nunc demum illud, quod plurimi desiderabant; Hoc ipsum quidquid est vestro Phœbo insolandum defero.

Non enim fas erat ut mutilum opus variè distractum ad multiplex lumen, aut ad dubium solem splendorem exueret potius, quam gratiam traheret. Est equidem Vester sol tantus qui pleniore lumine ad tantillam tabellam irradiandam non egeat.

Ignoscite vero (Domini mei gratiosi) si multiplicata vobis unitate in ejusdem tenoris exemplo sæpius obstrepam, non id deferentis est vitium, sed picturæ genius suomet impetu ad vos propendentis, unde semel tam magnificam obtinuit apud spectatores suos gratiam.

Suscipite igitur hanc qualem qualem opusculi partem alteram, et ut primam Vestro Gratiosissimo favore fovistis, ita hanc ab omni malevolentia defendite. Ita voveo Moguntiæ ex in ante Diem decimum nonum Cal. Maii An. à Christo nato M. DC. XLI.

Humillima W. GG. DD. serva

BALTHASARIS KUNTZ VIDUA.

Illustrissimæ et generosissimæ Dominæ, D.

ISABELLÆ BUTLERÆ,

Ex Perillustri Familia Pristonum ortæ, et felici Desmoniæ Comitum Propagini, Comitissæ Ormoniæ et Osoriæ, Vice Comitissæ de Turlo, Baronissæ de Arcloa, Nepti Illustrissimi et Excellentissimi Domini D. Thomæ Butleri Cognomento Nigri Comitis Palatini Tipperarientis et Generalis Supremi Exercituum terra marique per Hyberniæ Regnum Designati, Ejusdemque Thesaurarii, nec non Augustissimi ordinis Periscelidis Equitis aurati, &c.

Dominæ meæ Clementissimæ.

PRODIT Anno virginei Partus M. DC. XXXIX. Itinerarium meum, hoc est, Anacæphaleosis rerum per Imperium Romanum gestarum, seu breve compendium Præcipuarum historiarum, bellorum, calamitatum per Germaniam non sine gemitu visarum: quod Serenissimo Nomini Illustrissimi Conjugis tui Jacobi, dedicavi, Felicibus omnino auspiciis, siquidem præter pauculos terræ Filios, ex merâ calumiandi Libidine famæ Auctoris infestos contradixit nemo, approbarunt plurimi, cujus rei luculentum est indicium, quod Codiculus ille meus tantillo tempore vario Idiomate tertium repressus sit, semper auctior, atque in varias provincias mira celeritate, et desiderio omnium, deportatus. Quem quoniam amicitiam quartum sub prelo gemere nunciant, convitio prope continuationem in hunc annum expressêre: Cui patrocinium à Tua Perillustri Generositate, Domina mea Clementissima, humillimo affectu contendo, ad quod

me amor ducit, quo feror in Generosissimam Prosapiam Butlerianam, cujus Magnificæ Laudes non minimam partem Libelli mei occupant, adduntque quem semper optavi Splendorem. Nec debebam equidem alibi Libello meo asylum pervestigare, tum quia tuo Perillustri favore tutus, omnium Zoilorum invidiam superabit contemnetque, tum vero quoniam Sapientia Tua et maturrimum in rerum momentis decernendis judicium, jus cuique suum diribet, disterminabitque, an meus Libellus famæ alienæ, an adversarii Libello meo injuria labem adsperserint.

Age itaque, Domina mea Clementissima, suscipe curam imbellis fœtus nostri, quem tot undique armati tenebriones (Tenebriones voco, quoniam tam caute nomen suum occuli volunt, et Carminum injuriosorum Poëtastri dici nolunt) circumstrepunt, infestantque qua possunt via. Age iterum prudens Heroina, Amazonium pectus exere, et cum Thoma tuo servulorum ultimo contra hostes meæ sobolis pugna. Ostende Te, ita precor, æmulatricem Margarithæ Geraldinæ Comitis Cilduriensis Nobilissimæ sobolis, et Joannæ Geraldinæ, Comitis Desmoniæ Lectissimæ Prolis, Tritaviarum tuarum (quanta Deum immortalem Nomina!) quæ primum suum ortum ex Serenissima aula seu familia Magnorum Florentiæ Ducum desumunt, quæ Domum Ormonicam Butlerianasque prosapias non sine immortali Laude auxerunt, has inquam Domina mea in paucis humanissima, quod facis, æmulare.

Ignosce vero temeritati meæ tuam Serenissimam opem imploranti, ac alteram Itinerarii mei Partem seu continuationem potius prona voluntate deferenti: cum enim primam editionem Illustrissimo tuo Conjugi dedicassem, non debebam nec poteram alteri quam Tuæ Dominationi consecrare. Enim vero si vos velut Gemelli Domorum Ormoniæ et Ossoriæ relicti estis, et inter Gemellos, juxta rerum naturalium peritos major foveatur amor, quam inter aliam ejusdem Matris sobolem, Quis non vidit me geminam quoque Historiolæ meæ partem uni et alteri Gemellorum devovere debuisse, ne cum priorem

uni donassem, in alterum injurius argui possem, si cum secunda aliò divertissem.

Habetote igitur candidissimi Gemelli castissimæ Columbæ, Serenissime comes, et Perillustris Comitissa omnem calami mei fructum, ac Favorem vestrum ei rependite, ac velut Columbina soboles sub nido Patrocinii vestri fovere dignemini: si enim Plinio Auctore, Columbæ etiam alieno partui sibi supposito amorem suum impendunt, quid ni sperem à vobis in calami mei foetu ad vos proprio impetu decurrenti idem præstandum? Si Columbæ à Sobole sordes prohibeant, (ni fides volatilium rimatoribus labet) quid ni confidam omnes calumniarum sordes undequaque adspersas vestra auctoritate arcendas. Ita voveo.

Sed et Deum ter optimum terque maximum enixe precor ut Generosa prosapia vestra in dies singulos cum gloria nunquam intermorituri nominis propagetur, Filii Filiæque quos vobis communis rerum Pater, Deus, concedere dignatus est, ita ad omne decus educentur, ut Majores suos, quorum numerus est innumerabilis, non tantum Encomiis et factis assequantur, sed longo etiam intervallo post se relinquant.

Propositi mei hoc loco non est totius Serenissimæ familiæ vestræ seriem texere, longum id nimis foret, et extra meum institutum, alibi dabitur copia Butlerianam stirpem ab origine deducere, non possum tamen omnino præterire pauculos qui apud exteros famam propagarunt adeo, ut eorum facta nullis unquam sæculis nulla oblivione oblitteranda sint. Quid enim, quid non egit, (memoriam refrico non doceo jam ante præclarissimorum facinorum gnaros) incomparabili encomio dignus Thomas Butlerus cognomento claudus in Gallia? Quid non præstitit huic cognominis Thomas Butlerus cognomento niger? cujus prioris fama minime claudo pede non Hyberniam solam, sed omnem prope Europam penetravit, posterioris vero res gestæ nullo unquam atrore denigrari poterunt, quas Anglia Hyberniaque albo signavit Lapillo posteris in exemplum. De Jacobo

et Walthero Butleris nil moveo, novit Germania, novit Polonia quæ chara capita quam rara nomina, quantos viros semper experta sit.

Hos velim Heroës soboli vestræ imitandos proponi, eorum facta assidue volvi, ad similes ausus navissimos æmulos indies excitari Si enim exempla plurimum valeant in quavis hominum conditione ac statu, tum vel imprimis apud eos qui sanguine accedunt propius. Si in equis Patrum virtus, nec degenerem progenerent Aquilæ columbam, quis creduat tantos tantorum virorum traduces à stemmate tam nobili nullum generosi animi succum attracturos, maxime si piorum parentum sedula accedat cultura. Pater Luminum à quo omne datum optimum, et omne donum perfectum, totam Butlerorum stirpem ita foveat, ut crescat in mille millia: Ita precor toto affectu. Ex in ante Diem Calend. Mart. Anno M. DC. XLI.

Thomas Carve, Sacerdos.
Et in Exercitu Cæsareo Capellanus major supra Anglicanas Scoticas et Hybernicas Legiones.

APPROBATIO.

ALTERAM Itinerarii Partem Richardi Domini Thomæ Carve Capellani Majoris in Exercitibus Cæsareis supra Legiones Anglicanas, Scoticas, et Hybernas, legi, nec quidquam reperi quod bonis moribus, multo minus quod fidei orthodoxæ esset adversum, multa vero quæ laudabiliter legi possunt: unde cum annexs vindiciis contra Zoilos imprimendam et in publicum evulgandam permitto. Pragæ 4. Idus Martii. Anno 1641.

(L. S.)

Authoritati mihi
à Reverendissimo Domino Summæ Sedis Nuncio Concessa.

Ajoysius Mar: *Lib. Cens. Appost.*

CAPUT XXXVI.

De extraordinaria legatione Illustrissimi Principis de Eggenberg facta imperio Ferdinandi III. Imperatoris Augustissimi ad suam Sanctitatem Urbanum VIII. Pontificem Maximum.

NON possum hoc loco prætermittere magnificam, et omnibus retro sæculis vix auditam visamque legationem invictissimi juxta et victoriosissimi Imperatoris FERDINANDI III. semper Augusti ad sedem apostolicam, qua universi orbis regibus et principibus debito submissionis exemplo præluxit, seque non degenerem Catholicorum Imperatorum successorem, et subjectum Romanæ sedi filium, ritu christianis olim principibus usitatissimo, ostendit. Res omnis hoc fere modo transacta est.

Ut primum Augustissimus Cæsar FERDINANDUS III. imperii gubernacula post obitum sanctissimæ memoriæ optimi parentis sui FERDINANDI II. suscepit, ac tertius decimus ex Serenissima Austriacorum domo Cæsareum Sceptrum in subjectas Romano Imperio provincias moderatus est, nil potius habuit, quam ut se conformaret institutis majorum suorum, prædecessorum in imperio, ac antiquorum regum principumque catholicorum consuetudini laudabiliter receptæ, ac communem orbis orthodoxi parentem Urbanum hujus nominis VIII. Summum Sacerdotem honoris et debitæ subjectionis ergo adiret: Cum verò ipse ob gravissima imperii negotia et turbulentissimum orbis Christiani statum, bellorumque motus fungi eo munere non posset, Illustrissimum Dominum Joannem Antonium Ducem Cronaviensem Principem de Eggenberg, virum qua opibus, qua sanguine, quaque excelso animo nobilem in eam provinciam suffecit;

qui tanto favore felix quamprimum se ad iter disposuit, magnisque itineribus Romam properavit. Ejus triumphum uti à viris fide dignissimis ac oculatis testibus accepimus hîc obiter describemus.

Nondum omnino attigerat Illustrissimus Princeps Legatus Cæsareus portam urbis, orbis Dominæ, quæ à Populo Nomenclationem sortita est, cum esseda ipsi prope innumera, sex equis magnificè tracta, in occursum properant, in quibus præcedebant Eminentissimorum Dominorum Cardinalium aulici præcipui, qui honoris causâ salutatum Illustrissimum Legatum præmissi fuerant, inter quos agmen ducebat Eminentissimus Cardinalis ex Serenissima Sabaudiæ domo oriundus, Protector Germaniæ et imprimis Hæreditariarum terrarum Austriacarum, Eminentissimi item Cardinales Pius Burgesius, et Aldobrandinus una cum Illustrissimo Duce de Pozzolo suæ Cæsareæ Majestatis Oratore ordinario, Illustrissimo non minus Marchione di Castel Rodrigo, ac Perillustri Domino Joanne Ciumazero Catholici Regis Legato. Qui omnes ubi salutem ultro citroque dedissent, recepissentque, quadrigam magnifico apparatu ad id recens præparato Serenissimi Principis ac Eminentissimi Cardinalis Sabaudorum conscenderunt. Erat autem hæc quadriga rubro holoserico undique tecta, et argenteis clavis undiquaque confixa, quam supra centum rhedæ aliæ, sex equis præeuntibus singulas, secutæ sunt, quibus præcipui Romanæ urbis optimates, aulicique variorum principum ac dominorum ducebantur. Hos currus prævertebant plurimi rubris induti togis et equis sublimes viri spectatissimi; atque hoc fere ordine, concurrente ad novitatem spectaculi infinita plebis multitudine, in urbem deductus est Illustrissimus Princeps de Eggenberg, summa humanitate gravitatem temperans obvios salutantes se resalutans. Ubi vero ad pallatium Eminentissimi Domini Cardinalis Sabaudiæ ventum est, è curribus delapsi sunt omnes, quos affatus officiosissima oratione, qua comiter gratias agebat tam honorifico comitatui, multa cum satisfactione dimisit universos.

Princeps autem cum partim ex itinere respirandi, partim animum colligendi causa, in conclave regio fastu pro sua Celsitudine præparatum tantisper se recepisset, paulo post comitantibus Cardinale Sabaudiæ et Duce de Pozzolo tecta undequaque quadriga ad osculum pedis in aulam

pontificiam sese contulit, ubi à Romano Pontifice per quam paterne acceptus est; nec mora officiis rite perfunctus Eminentissimos quoque Cardinales Barbarinos quam humanissime salutandos accessit, receptisque ab iisdem omuis generis officiis ad pallatium ac habitationem suam properavit.

Interea ad accipiendum tantum Principem pro dignitate et merito nil feriatum est, sed magno sumptu et magnifico apparatu disposita sunt omnia, in quem finem non tantum Roma operam et facultates suas contribuit, sed et exterorum maxima multitudo in societatem laboris confluxit, nec quisquam in hujus triumphi promotione deses videri voluit. Rite omnibus perfectis solenni pompa introductus est Cæsareus Legatus, et hoc fere ordine.

Hora post meridiem secunda Illustrissimus Princeps Legatus Imperatorius in hortum Julii Papæ, quem sua Sanctitas Urbanus VIII. plurima magnificentia in istum finem instrui et apparari jusserat, se recepit. Quo eodem se quoque contulerunt agminatim cardinalium et legatorum aliorum Romæ residentium sub delegati, ut principi omni officii genere tantisper assisterent, tempusque colloquiis fallerent. In eundem locum nonnulli Duces, Marchiones, Comites sicut et ipsa Romana nobilitas totas tota quanta confluxerunt, ut introducendum in urbem principem subsequerentur.

Universa ordinata erant, nec aliud expectabatur quam signum ad procedendum, cum ecce tibi buccina monentur singuli, ut suo quisque ordine progrediatur, nemoque sit qui triumphalem turbet processionem.

Omnem itaque pompam præcedebant quatuor cursores Illustrissimi Principis de Eggenberg, singuli murice tinctis vestibus, et cristatis plumis supra pileos conspicui, hoc initium continuabant sexaginta bene onusti muli preciosissimo cultu ornati, stragulorum operimenta ea erant, quæ raro ante ista tempora sunt visa: hi, ne catervatim irent, et pompæ officerent, in quinque omnino ordines seu classes divisi erant. Mulorum calces argenteæ muniebant soleæ, frenorum funes reliquæque induviæ ex præstantissimo bysso partim, partim è mundissimo auro erant composita, reliquus cæterùm habitus ex merissimo argento elaboratus præfulgebat, capitibus plumas elegantissimas præferebant jumenta: quodvis

pecus à suo destinato famulo vestito rubro operimento, limboque flavo variegato ducebatur. Duodecim primi muli gerebant tapetes murice tinctos in quibus insignia visebantur auro argentoque illustria, et acu pictoria arte conspicua. Secundi ordinis muli ferebant operimenta ex tela Damascena rubra, cum similibus superiorum insignibus principis. Tertii ordinis stragula erant ex holoserico rubro fimbriata aureis limbis. Quarti ordinis muli operti erant tela preciosa auro in sumptuosum precium elaborata, suffulta byssina tela duplici rubea, operimentum quodvis ex his æstimabatur octingentis coronatis aureis. Mulorum quarti ordinis vestitus mille coronatis aureis censebatur, eratque ex tela aurea flava tam laboriose composita, ut viderentur figuræ in illo elaboratæ, pictæ potius, quam textæ, suffulciebatur insuper holoserico. Muliones, sequebantur duodecim hastati milites, quos laterones vocant, inauratis accincti secundum latus ensibus, vestituque amicti precioso rubro argenteis fimbriis illustrato. Mox succedebant septem Tubicines argenteis tubis dulce pæana accinentes, ex tubis insignia principis in aurea tela acu picta dependebant, ipsi vero Tubicines induti erant habitu murice ebrio, insidebantque equis longe generosissimis. Hos excipiebat eximius miles de Glinitz ipsiusque principis militum turmam ducens, ornatam uniformi veste talari è murice rubricante, viri omnes in armis spectabiles, et Germanico robore torosi. Horum vestigia premebant duæ turmæ aliæ, ex Pontificia Helvetorum Quardia, ut vocant, muli item Eminentissimorum Dominorum cardinalium, operosa veste superbientes, sessores singuli præferebant Cardinalitios Galeros Dominorum suorum. His à tergo ibant comites duodeni ephebi nobiles, rubea veste argenteis fimbriis illustrata, grato oculorum ludibrio eximii, quibus jungebantur quatuor equi regii à singulis stabulariis rubentibus togis vestitis, ducti, calceati erant equi argenteis soleis, frena mandebant aurea. Subsequebantur mox Aulici eminentissimorum Cardinalium, Legatorum quoque, et Italiæ Principum, inter quos ibant ad quinquaginta nobiles Germaniæ, quibus se sociaverant Barones Itali. Post hos ibant Princeps de Carbognano, Abbas Savelli, Paulus Savelli, præterea Dux de Riccia, Marchiones Torres, Justiniani, Sancto Vito, Facchineti, Don Ferdinando Ursino aliique non infimi nominis viri generosi. Inter equestres quoque re-

censebatur Comes Fuggerus cum Comite de Hoys, innumerique alii præcipuæ nobilitatis Heroës, quos nominatim percensere longum ac tædiosum foret. Non aberant totius urbis tympanistæ in consuetis togis rubeis, quorum tympana præferebant Illustrissimi Principis de Eggenberg insignia, filo aureo et byssino sumptuosissime elaborata. His jungebantur Tubicines suæ Sanctitatis non minus cantu quam vestitu clari, tota quoque aula pontificia purpureo habitu conspicua, interque hanc Pincernæ et Cubicularii, quos usitata Romanis phrasi, extra muros vocant. Silentio haudquaquam prætermittendi sunt duodecim Hispani ex præcipua Hesperiæ majoris nobilitate oriundi, qui stupendæ magnitudinis torques aureos artificiosissime ad stuporem intuentium fabrefactos et elaboratos collo insertos gestabant, cætero quoque vestitu operose culti ad omnem luxum incedebant.

Ut ventum est à Perhonorifico Illustrissimi principis ac Cæsarei Legati comitatu ad templum S. Rochi, continuo è S. Angeli castello soluta sunt horrendo perurgentis sulphurati pulveris fragore tormenta bellica plurima: quibus reliqua urbs, quæ forte domi pro ædium custodia relicta fuerat, excita est: mirabantur universi tam inusitatum triumphum. Sed imprimis ad stuporem excitabant Romanos Germaniæ proceres novo modo diversissimis coloribus vestiti, sumptuosissimis enim telis aureis, argenteis, Damascenis, holosericis, byssinis, undulatis, preciosissimisque pannis induti procedebant. Quibus nil quidquam cedebant æmuli Sabaudi. Præcipuam vero laudem merebantur Aulici Ducis de Pozzolo quorum cultissimus vestitus, et ab arte elegans, et à precio sumptuosus, et à colorum varietate spectabilis, omnis multitudinis obtutum in se convertebat.

Pompam hanc triumphalem quoque sua præsentia exornabant Capitanei Turmarum suæ Sanctitatis, quæ ad tutelam corporis Pontificii destinantur, magistri item Ceremoniarum, duo insuper equi operosissima et preciosissima tela instrati, quorum, alter ad Principem de Eggenberg, in Legatione hac Cæsaris vices gerentem, alter ad Ducem de Pozzolo spectabat, hos qui ducebant, suorum principum ornatu et colore vestiebantur, ipsos principes præsentes dixisset, nisi qui pedites vidisset. Cum equis videre erat tricenos pedisequos Principis de Eggenberg, panno murice tincto et holoserico ejusdem coloris suffulto, argenteis quoque

limbis fimbriato, opertos. Tandem ipse princeps medius inter Dominum Poli Archiepiscopum de Amasia, supremum suæ Sanctitatis aulæ Præfectum, et Dominum Gonzagam Archiepiscopum in Rhodo, equo sublimis ibat. Equi ungulæ auro erant armatæ purissimo, frenum equus mandebat aureum, calcaria equitis cum omni ornatu reliquo erant aurea. Gladio cingebatur secundum capulum aureo lapide precioso mira varietate undiquaque exornato: vestitus Principis auro mundissimo, pileus plumâ multis unionibus et margarithis exornatus gravabatur. Princepsque (quod notatu dignissimum fuit) toto prope tempore detecto obequitabat capite, ob acclamantium salutantiumque susurros longe humanissimos, quibus ipse vicissim cum miti capitis demissione et summa benevolentiæ significatione respondebat; nec adduci unquam potuit, ut caput operiret, quantumvis sæpe à ceremoniarum magistro suæ Sanctitatis moneretur ne qua fortè periculum sanitatis adiret.

Iter ferebat Principem per porticum Romano Collegio, quod Germanicum vocant, contiguam, ubi alumni musicam omnino Papalem instruxerunt, mira vocum et verborum concinnitate. Nam etsi interluderent modis musicis tormenta æenea, non tamen eos turbabant, sed venustiores reddebant. Instruxerat idem collegium in aula ad id disposita opiparum convivium Cæsareo Legato ejusque comitatui postero die excipiendo, ubi varia emblemata picturæque magnificæ Imperatoris Romani et Legati ejus honori affixæ sunt, non sine gratissima oculorum et ingenii occupatione. Sub finem triumphi sex equis trahebatur currus Principis holoserico viridi opertus totusque quantus in auratus, quadriga item Ducis de Pozzolo non minus elegante et concinna, innumeræque rhedæ aliæ, atque hoc fere modo totus pompæ hujus ordo claudebatur.

Conduxerat pro habitatione sua Illustrissimus Princeps de Eggenberg pallatium Ducis di Ceri, in quod absoluto itinere ingressus est summa cum magnificentia. Cæterum uti pallatium hoc affabre ad regulas architectonicas erectum est ordinatissimeque exstructum, ita de foris elegantissimis picturis, poëmatibus, inscriptionibus secundum geometricam proportionem vestiebatur, in quam operam suam ingeniosissimus Pictor Joannes Franciscus Grimaldus de Bologna industriam suam contulerat; et ne muta foret pictura variis lemmatibus et loquentibus

picturis exornaverat. In medio hæc legebatur trabali charactere inscripta Epigraphe.

Perennibus Æque factis
Ac nominibus semper Augusta
In immoto Catholicæ fidei Patrocinio
Semetipsam alte fundavit
Austriaca Domus
Cui quot bella tot fuere triumphi.

Ad dexterum latus hæc videbatur inscriptio.

Fœcunda Cæsarum
Fœcunda Regum Parens
Austriaca Domus
Imperium terris
Animos Æquævis olympo.

Ad sinistrum latus correspondebant hi versus.

Innumeris auctam triumphis
Solis utraque Domus
Austriacam
Non capit Domum.

Sub prima inscriptione duo juvenes angelico cultu vivis coloribus erant expressi, qui hinc et inde una manu insignia Domus Austriacæ tenebant, in altera palmæ et olivæ ramos, coronas item aureas argenteasque prætendebant. Sub gemina altera inscriptione, geminæ quoque spectabantur aquilæ imperiales, quæ pectore præferebant insignia Domus Austriacæ, ad latus dexterum exhibebantur insignia Urbani VIII. hodierni Pontificis Romani, ad sinistrum vero Imperatoris Ferdinandi III. semper Augusti; circum circa variæ figuræ, triumphos et trophæa repræsentabant parta auspiciis et virtute Cæsaris. In medio horum omnium ad vivum exhibebatur Sacra Cæsarea Majestas Ferdinandus III. insidens currui triumphali, quem præcedebant quatuor equi generosissimi, quos fama, duabus tubis instructa, et victoria olivæ et palmarum ramis armata, regebant. Sub curru prostrati miserum in modum jacebant hostes rebel-

lesque in Austriacam Domum, enervati, fracti, contusi, vixque spiritum trahentes. Supra hanc picturam aureis litteris legebatur hoc lemma.

Nunquam digniori.

Ad dexteram dictæ picturæ puer nudus repræsentabat fortunam, ad cujus caput hæc verba explicabantur,

Sua virtus evexit.

Sub pedibus vero hæ voces hanc componebant sententiam.

Ni adero nulla erit.

Ad sinistram pictura armatum referebat virum casside tectum, una manu speculum, altera præferentem obvolutum serpente baculum, notabatque sapientiam, quæ supra ita ex scripto loquebatur.

Æterna est gloria facti.

Infra vero hæc dicebat.

Quisque sua fata.

Totam hanc partem depictæ domus claudebat hæc inscriptio.

Gemini compressa licentia monstri.

Scilicet Hæresis et Rebellio.

Atque hæc fere in tecti apice ceu prima contignatione: sequitur nunc altera, quæ à domus fenestris continuabatur: supra quas quaternæ imagines pectorales exprimebant quatuor imperatorum vultus, Alberti scilicet II. Maximiliani II. Caroli V. et Matthiæ. Ad quatuor aureas columnas quæ fenestras utrimque ambiebant imagines, pietatis, religionis, justitiæ, et fortitudinis videbantur, ut ex insignibus quæ singulæ præferebant colligere erat.

Postrema denique facies à fenestris ad ostium usque protendebatur. Hæc pars non minus operosa erat quam sumptuosa, præterquam quod spectatores longe amplius in se converteret. Supra portam duo aurei angeli, ceu domus genii et tutelares mira gravitate consistebant, et ne ad otiandum sine negotio istuc constituti viderentur insignia Illustrissimi Principis et Legati Cæsarei sustentabant, erant hæc insignia tam auro præfulgida, quam colorum varietate artificiosissime illusa. Ex utroque portæ latere duæ picturæ visendæ magnitudinis dependere videbantur,

quibus geminæ victoriæ nostra ætate memorandæ à Sacra Cæsarea Majestate partæ ad vivum exprimebantur, utpote quæ ad Nortlingam, et Ratisbonam ipso Imperatore hodierno præsente obtentæ fuerunt. Reliquum quod supererat spatium varia emblemata, ex Insignibus Illustrissimi Legati ducta, implebant.

Et primo quidem Aquila candida se ostentabat cum Epigraphe:

Semper jubar unica perfert.

Dein rota velut continuo motu circumacta hoc præferebat Lemma:

Semper circumacta Secunda.

Præterea Corona aurea cum hac sententia:

Virtuti debita merces.

Ad hæc quinque rosæ purpureæ cum inscriptione:

Urbis et Orbis Amor.

Insuper tres Corvi volantes auro coronati hoc crocitabant voce distinctâ:

Sapientia redimivit.

Sextum locum occupabat aurea Anchora ita loquens:

Sacrum cuique perfugium.

Spectabatur et Tyberis per Poëticam metamorphosin in senecionem cano capillitio et promissa barba transmutatus, coronatusque arundinibus ac floribus, ad ejusque latus Lupa cum gemellis Romulo et Remo fundatoribus Romanæ urbis cui adscribebatur:

Mihi veteres redduntur honores.

Ex adverso Danubius, similiter senem virum referens, tecto capite, remum manu tenens, cui adstabant duo Juvenes redimiti laureis et palmis cum hoc dicto:

Imperium sine fine mihi.

Eodem prope loco, vel non multo infra, moneta exhibebatur aurea ex una facie pomum Persicum monetarius expresserat cum Imagine virtutis Fidei, quod juxta Ægyptiacam sapientiam oris et cordis concordiam notat, hocque ipsum explicabat Gnome:

Cordis et Oris.

Ex altera monetæ facie virtutis Fortitudinis icon cum ciconia serpentem rostro præferente repræsentabatur, symbolice notabat victoriosum quod sententia ad scripta satis aperiebat:

Hostemque Dolosque.

Atque hic omnis apparatus quantumvis sumptuosus, in anteriore tantum et extima facie domus visebatur, ad quem spectandum omnis generis, status, et sexus homines turmatim multis diebus confluxerunt. Non tango hoc loco circumvicinas ædes et compida per quæ Principi transeundum fuit, quis enim describat peristomatis preciosissimis excultos parietes? quis sumptuosissimis aulæis præfulgidas aulas? quis populi Nobilioris ad fenestras concursus, ut hunc Principem spectare possent? quis festivos acclamantium et salutantium cantus et voces perstringat? quis explicet denique festivorum ignium, pompam hanc illustrantium apparatus? Quin ipsum quoque cœlum ad pluviam multo ante tempore propensissimum huic processioni favisse videtur, cum constantissimo tenore nubilum imbres ita suspendit ut ne guttam demitteret quæ festivitati tali obstaret. Unde et vulgus adeo ad hoc spectaculum accurrit avide, ut semel vidisse Principem principisque comitatum parvi penderet, sed ad alias aliasque plateas præcurreret quo sæpius visum apparatum iterum ac denuo revideret.

Attigerat ovans multitudo Pallatium, cum Illustrissimus Princeps, antequam equo descenderet officiosa non minus quam culta oratione amplissimas omnibus ordinibus egit gratias, sed imprimis Præfecto aulæ suæ sanctitatis, reliquisque prælatis, Principibus, virisque generosis; quibus cum satisfecisset omni benevolentiæ significatione domum dimisit, ipse vero una cum Duce de Pozzolo Pallatium ingressus est, et separatis uterque conclavibus ad animum ex pompa varie distractum colligendum exceptus. Data fuit interea facultas Germanis Proceribus obeundi domus conclavia et lustrandi pro libidine porticus, omnemque apparatum supra quam dici potest opulentum. Calamus nusquam explicabit quam habitatio hæc auro argentoque fulserit, quam lacunaria

omnia gravata fuerint telis preciosissimis et peristromatibus ad omnem majestatem luculentis.

Pro Abaco commodus dispositus erat locus, ad quem Principis pendebant insignia, artificis manu aucupicta. Ad Abacum disposita erant visendo ordine aurea argenteaque pocula fusoria, libatoria, usuaria, potatoria, pollubra item et scyphi elegantissimi. Circum circa conclave sedilia et cathedræ commodissimæ ordinatæ erant, lectuli quoque operoso cultu strati, nec minore mensæ majores minoresque aurea tela tectæ. Conclave Principis aulæis preciosissimis circundabatur. Precium decem millia coronatorum excessisse creditur. Verbo; omnia respondebant excelso Principis animo in profusam prodigalitatem propensissimo, cujus liberalitatem vel inde colligas licet, quod in solam acu pictoriam Romæ expenderit sine materialibus aliis octoginta millia coronatorum.

Sub vesperam omnes fenestræ innumeris prope facibus è cera candida seu virgine collustratæ sunt, ne nocti libera esset potestas omnem splendorem tenebris involvendi. Audita quoque in adultam noctem Tympana, Fistulæ, Sambuci, Tubæ artificiosorumque ignium fragores. Nulli adventantium in aulam vinum negabatur, nulli epulæ fami sedandæ deerant. Tandemque ipse dies opiparo et vere Imperialem majestatem decente clausus est convivio. Posteroque die alteram insuper epulum præbitum est, ad quod cuiquam liberrimus fuit accessus.

Paucis post diebus Illustrissimus Princeps alium adornari voluit ingressum in Pallatium scilicet Apostolicum quod Vaticanum appellant, ubi causam sui adventus et legationis exponere decreverat. Hic non minore sumptu æqualique pompa institutus est. Primum ordinem ducebant equites quinque Tubicines Principis nigro holoserico suffulto bisso flava, fimbriatoque limbis aureis, vestiti, quibus succedebat pedes armigerorum turma, pari vestitu exculta, sequebantur duæ equitum turmæ cum quardia seu custodia suæ Sanctitatis, aulici quoque plurimi Eminentissimorum Dominorum Cardinalium, Legatorum Principum ipsaque nobilitas Romana, inter quos ibant Tympanistæ urbis. Hos excipiebant Itali Principes, Duces, Marchiones, Comites, Barones non explicando numero; Germana quo-

que nobilitas nigro holoserico vestita et ab Italis distincta. Helvetorum item Dux cum Magistro Ceremoniarum suæ Sanctitatis. Dehinc duo equi manuarii Illustrissimi Principis cum triginta à pedibus nigro holoserico aurea tela suffulto, aureisque limbis fimbriato, indutis, sicut et viginti quatuor ephebi nobiles pari habitu, nisi quod insuper pallia, aurea tela fulta, gestarent. Post hos tandem sequebatur ipse Princeps medius inter Illustrissimos Episcopos Gonzagam Episcopum de Rhodo et Proti Episcopum Messinensem, vestitus holoserico nigro bysso nigra elegantur et ad stuporem artis acu expicto. Principem sequebatur totius triumphi particeps Dux de Pozzolo cum suo quoque famulitio tela nigra preciosa et flavis limbis fimbriata ornato et ex culto, latera ejus utrimque claudebant. Hinc Caraffa Episcopus de Vulturata inde Antonius Marentz Episcopus de Pedina, qui perorare debebat in consistorio Pontificio. Pompam finiebant innumeri Prælati omnis ordinis et status, cum duabus rhedis una Principis non dicendo sumptu composita, siquidem loco ferramentorum adusque rotarum laminas et axes omnia argentariorum opera fabrefacta erant. Non tango aureas imagines ex purissimo auro hinc inde artificis opera insertas. Currum trahebant caballi castanei coloris generosissimi auro argentoque in nigro holoserico graves. Altera rheda ad Ducem de Pozzolo spectabat eratque non minus quam prior visendi operis. Rhedarii omnes nigro holoserico suffulto et fimbriato aurea tela magnifice exornati erant.

Cum in pontem S. Angeli ventum esset tormenta majora ænea minoresque fistulæ innumeræ ex castello exoneratæ sunt, sicut et quidquid Helvetorum armamentarium in Vaticano condebat ad ingressum Principis perstrepuit. In area Pontificii Pallatii ex equis descensum est ac mox in conclave regio cultu apparatum, tantisper itum, quoad honorifice cum magnifico comitatu Princeps ad suam Sanctitatem deduci posset. Erant cum sua Sanctitate Cardinales, Archiepiscopi, Episcopi aliique innumeri viri honoratissimi, in cujus conspectum uti venit Princeps in terram mox se inclinavit ad ostii limen, sicut et in medio conclavis, ac tandem etiam ad thronum suæ Sanctitatis, ubi consuetum pedis osculum libavit. Eum quam primum ipsa sua Sanctitas porrectâ manu elevavit et serenissimo vultu intime et paternè est complexa.

Hinc Princeps protulit litteras Imperatorias ad suam Sanctitatem testes legitimæ ablegationis, quas venerabundo gestu brevi sed nervosâ oratione obtulit, explicavit dein Imperialis Majestatis filialem affectum erga summam sedem, pro qua tuenda et conservanda parata sit bona et vitam prodigere.

Cum Princeps una cum Duce de Pozzolo et Cardinalitio collegio consedisset, litteræ à Secretario Domino Dospigliosi lectæ sunt, oratioque cultissima ab Episcopo de Pedina ad omnium admirationem habita: cui breviter dictus Secretarius respondit, totusque actus hic à Pontificio Fiscali in præsentia octo Cardinalium solennizatus est. Post quæ Princeps denuo in genua procidit humillime obsecrando ut sua Sanctitas Germanam nobilitatem dignaretur admittere ad osculum pedis, quod gratiosissimè annuit Pontifex ad stantibus interim ad dexteram Pontificis Principe de Eggenberg et Duce de Pozzolo, qui peracto osculo suam Sanctitatem de Throno elevarunt, et comitati sunt exhibitis consuetis officiis usque ad conclave Pontificium, ubi deposito pontificali habitu Principes cum omni comitatu epulo excepit. Tres mensæ in pontificia aula stratæ erant, una pro Germanis Prælatis, altera pro Nobilibus Ephebis, tertia pro ministris mensæ.

Aliæ insuper mensæ geminæ adornatæ erant, ad quarum alteram sua Sanctitas sola accumbebat, et paulo inferius in altera Princeps legatus cum Duce de Pozzolo. Durantibus epulis suavissima audiebatur musica, suaque Sanctitas festivo humanoque vultu tractabat legatum submittendo de mensa sua quidquid artificiosum et splendidum erat. Sublatis mensis accivit sua Sanctitas Principem ad colloquium familiare, quo peracto se se retulit in conclave suum secretius. Legati vero cum omnimoda satisfactione domum rediêre. Princepsque tunc cepit paulatim ordinare negotiorum expeditionem, ac visitare Cardinales obsequia ipsis sua officiosissime deferendo.

um quidem amplius tam populosi ante hac oppidi remanserit, nec supra decem homines reliqui sunt, qui velut miraculosè isti periculo subtracti fuerunt.

Petra Fluta modica quidem civitas, sed commoda, omnino eversa est, unaque cum illa triginta infantes, viginti mulieres, sex viri occubuerunt.

Oppidum quod à S. Stephano Protomartyre nomenclationem à majoribus accepit, medietate sui eversum est.

S. Lucido Parvæ civitati, propugnaculum, quod aliis urbibus contra eversionem et direptionem esse solet, plurimum obfuit, cum enim illud ex succussione terræ rueret in societatem ruinæ traxit omnes ædes, in qua tamen paucæ personæ occubuerunt, quoniam plerique indigenarum sese ad Monasterium Franciscanorum de Observantia contulerant, vitam et salutem apud viros Religiosos quæsituri; quibus tamen etiam non omnino parcum est, cum antemurale monasterii etiam terræ motu conciderit.

Urbecula quam Flumen frigidum patriotæ nuncupant media ex parte collapsa est, bonaque civium multitudo ruinis involuta.

Amareta oppidum potissimam partem agitatione terræ concidit, in cujus lamentabili occasu triginta quoque homines terrâ absorpti sunt.

Castilionum alias Cassalium cum omnibus prope civibus suis interiit, ex quibus vix aut ne vix quidem ullus reliquus mansit.

Castilionum della majora non procul à mari dissitum, una cum omnibus inquilinis à terra uno bolo deglutitum est, pauculique Patres de ordine S. Augustini ad strictiorem regulam reformati, quos discalceatos seu nudipedes appellant, qui forte tunc extra mœnia recreandi corporis causa obambulabant, servati sunt.

Majoranum urbs media sui parte à terræ motu eversa, non est reliqua, simulque in ea quadringentæ animæ desiderantur.

Neocastrum civitas ab amœnitate loci plurimum commendata, penitus eversa est, et à terra absorpta, in qua una cum Principe ejusque conjuge, ac unica filia, quæ tunc fortè in terræ concussione ægrire ceperat, tria quoque hominum millia mortem inter ruinas oppetere coacta sunt. Principes finita clade eruti honorificeque sepulti sunt. Trecenti quoque alii vitam quidem sed non sine gravibus vulneribus retinuerunt.

Episcopus loci pene solus inter primorès cum mille forte civibus periculo se opportune exemit.

Stiglianum urbecula elegans, sed non usque adeo populosa, omnino ad terræ motum corruit, templum vero ad quod se potissima hominum pars collegerat hiatu terræ simul ac semel absumptum est, ita ut vix ex omni civitate ducenti homines una cum Gubernatore urbis in tutum locum evaserint.

Oppidum S. Blasii amplitudine et in colarum multitudine præ reliquis visendum, plurimum passum est ex hac terræ concussione, quod vel inde colligere licet, quoniam quadringenta facile capita in eo perierunt.

S. Euphemiæ oppidum ad equites Melitenses pertinens, ita exterminatum est penitus, ut nec locus ubi ante hac substitit, dignosci commode queat. Sed et aquæ nunc illinc præterlabentes abluere omnem loci memoriam velle videntur.

Nuclieria quoque ad eosdem jam dictos equites spectans penitus intercidit.

Bisinianum ita concussum est à terræ commotione ut incolæ agminatim se inde proripere summa cum festinatione sint coacti, nec hodie quidem audeant pristinas sedes repetere, quoniam terra ab incepto horrore ac trepidatione necdum quiescit.

Cathaca civitas parum quidem, quo ad ruinas ædium, damni passa est, triginta tamen homines terra obrutos, velut censum seu decimas abstulit.

Guifalcon civitas cum omnibus quæ ad eam spectant intra terram se condidit.

Stangvioli in editiore monte sita civitas à concussione terræ libera esse non potuit, quam tamen tolerabiliter sensit.

Umbraticum urbs media sui parte cum triginta omnino hominibus in terram corruit.

Mayda similiter ad medietatem cum decem hominibus à terra violenter abrepta est. Sed et non procul inde ex immani hiatu seu rictu saxa stupendi ponderis in numerosâ quantitate egesta sunt, atque ad plura milliaria non magno agricolarum bono hinc inde in agros et prata disseminata, unde frugiferæ terræ non parum incommodi persenserunt.

In Barrio Pago mitius hæc tempestas sæviit quam alibi, quoniam non nisi ternæ ædes collapsa sunt.

Acerbius multo Filogusium tractatum est, siquidem una cum incolis omnibus terrâ subivit.

Melatum quoque civitas saxorum collabentium pondere suppressum est, et in æqualem ruinam secum traxit quotquot numeravit indigenas.

Nucherâ urbecula una cum omni habitantium multitudine sub terram se abdidit.

Aello urbs itemque Petra mala, Mons quoque sanctus, Jerolytum similiter et Salgatum miserum in modum concussa sunt, atque in singulis horum oppidis ad centum fere homines hiatu terræ præfocati sunt. Imo circa eos fines nil fere reliquum mansit præterquam pauculæ sylvæ et loca inculta.

Paula Patria S. Francisci Paulini, sicut et arx vetus Chastil videre sensit terræ motum cum gravi suo damno.

Cæterum oculati testes certo ferunt quod ad Neocastrum Amatus Fluvius plusculis diebus sanguine copioso manaverit, emiseritque fœtorem prope intolerabilem ex nescio qua quasi sulphurea et picata materia. Et sane docuit abunde eventus quam Deus cruenta consilia in mundum mediatus sit ob peccata hominum.

Similis porro terræ trepidatio seu concussio urbium sub eadem tempora accidisse dicitur in Siciliæ Regno, maxime vero Messinæ, ubi duo ædificia nobilissima una cum summa æde collapsa sunt, suaque ruina non minus quam quindecim homines oppresserunt. De reliquo alibi censentur passim et sparsim obruta ad quinquaginta hominum millia; extendit autem se terræ commotio ad triginta fere milliaria Italica. In Dalmatia aiunt hac terræ agitatione editissimas rupes fissas esse, ac sine impedimento liberum mari et navibus iter illac aperuisse, cum ante hac saxa transitum negassent.

Videbatur jam Calabriæ pacatior Deus, nec terra amplius agitabatur, cum ecce novi terræ motus immittuntur tanto periculosiores quanto improvisi magis. Tunc enim S. Severini urbs, Pelicastro quoque, Cottone, oppidum S. Mariæ di Althea, Taverna, Casalum aliaque loca funditus excisa sunt. Et quoniam media fere nocte terra cepit contremiscere,

cum securè omnes dormirent nil minus quam de nova terræ concussione cogitantes, vix ullus habitatorum ex illis oppidis evasit, præter eos qui Consenzæ tempori tremorem animadverterunt, ac derepente nudi etiam ex urbe in patulum ac liberum campum evasêre.

Excestriæ quoque immanis terræ motus indigenas terruit, cui densissimæ pleno die tenebræ præluserunt, tamque tetra eam mephitis secuta ut vix ullus mortalium ferre potuerit. Ex hoc terræ motu loci templum primarium dissiliit, ac vir genere nobilis ita capite in columnam impegit, ut effuso cerebro mox vivere desierit. In Transylvania quoque motus terram agitavit, quem tanta pecorum prope omnium mortalitas secuta est quantam vix hominum memoria fuisse recordatur cui aër nocte illuni cœlo plenissimo splendore alluxit. Hæc de terræ insolitis agitationibus.

II. Non minus rarum novumque illud est quod Neobrandenburgi in Ducatu Mechleburgensi pleno die portæ civitatis omnes nemine impellente patuerint, et oppositæ portis ponderosissimæ machinæ terra saxisque expletæ invisibili manu amotæ. Quod ubi cognovit commendans urbis Colonellus Espani, stupore attonitus designatis ad id militibus recludi voluit, qui dum ad opus accinguntur, ab ossibus et capitibus mortuorum undiquaque in milites depluentibus, repelluntur, milesque unus qui primus à cranio de mortui tactus fuerat de repente mortuus concidit, multique male habiti. Tandem post trium horarum spacium se portæ ultro iterum ut ante inspectante omni civitate et militum colluvie reclusæ sunt.

In hoc eodem Ducatu Mechleburgensi (ut Neostadio scribitur) sub horam octavam vespertinam visa est sereno cœlo in aëre ad vivum expressa forma civitatis Neobrandenburgensis, et circa illam ignis luculentus, qui splendorem et lumen amplum affulgebat duobus exercitibus hinc et inde prodeuntibus, quorum alterum ex occidente ducere videbatur vir nigrore formitabilis portentosæ staturæ recta contra adversarium exercitum arma hostilia movens. Hi cum horas plures acriter conservissent manus, tandem disparuerunt, ignisque paulatim extinctus est omnia fuscis tenebris obvolvens. Hoc visum primo molitori objectum est, qui ne si postero die sparsisset in vulgus, confinxisse timore argueretur, mox ad urbis excubias non procul inde absentes retulit, excubitores

dein totam prope civitatem in portenti testimonium acciverunt, ac inter alios ipsum etiam urbis Pastorem et viros de Senatu præcipuos, qui omnes varias de omine conjecturas dederunt.

III. Jurantes temere et pejurantes merito percellat malus dæmon, qui non ita pridem in Lusatia inferiore in oppido Foresti vulgo Forst, militem communi, hac tempestate, voce, et solenni militibus precatiunculâ (rapiat me Dæmon) abutentem inspectantibus testibus de repente abstulit. Res ita (ut à fide dignis refertur) habet. Faciens iter pecoris alicujus emendi causa lanio, atque nil mali metuens in equites Foresti et circum hybernantes inciderat, quem non nemo ex procacioribus, suspicatus quod res erat, bene nummatum incedere, in sylvam abducit omnibusque despoliat, ac inter alia quoque centum Imperiales Thaleros eripit. Cum vero lanio latrunculum probe nosset, mox redux commendantem loci adit, justissimasque de injuria et damno sibi illato querelas deponit, simulque nominat militem furti auctorem qui advocatus negat primum pernegatque se quidquam à lanione unquam accepisse, sed nec de facie quidem nosse hominem malevolum, multisque debacchatur ignominiis in lanium, quippe qui se innocentem ad hoc tribunal detulisset: addit dein mendacio diras execrationes, malo tandem se dæmoni iterato iteratoque audacter devovet: rapiat (inquit) animam meam cum corpore cacodæmon, si ego prædatum egressus fuerim, aut violentas manus in hunc lanionem applicarim. Dictum, factum: audiit non surda aure vocatus Sathan, protinusque conclave Ducis forma militari rubeo amictus pallio ingreditur: hominis novitate perculsus Colonellus causæ judex, miratur audaciam ingredientis, rogat quis sit, curve non prius monitis ministris adsit? Respondet se vocatum non ultro introiisse, simulque disposita chlamide coccinea in mensam, militem invadit, ac secundum caput arreptum inspectantibus omnibus nemine contranitente abducit: quando militi nefarie perjuro bulga cum centum Imperialibus excidit. Miles vero postero die eodem loco quo ipse pridie lanium aggressus fuerat mortuus repertus est. Funestissimum rei hujus eventum merito perpendant, atque ad eum contremiscant, qui tam sanguinolentum hospitem continuo lingua, continuo ore circumferunt, Dæmonique se libere devovent parvi pendentes vere ne an mendaciter id faciant: habet sane

delicatam aurem Dæmon, quandoquidem sæpe sæpius etiam non vocatus audit.

IV. Non minus horribile est in re licet dispari ausum: quod Lymburgo ex Bohemia commodis tabellionibus fidelibusque tabellis consignatum adfertur; convenisse scilicet sex conjuratos ejusdem consilii socios, qui nocte concubia in domum carnificis essedo insidendes properaverint. Hi cum patrem familias Justitiæ administrum, jam dormientem importunis vocibus cum consueta sica evocassent, mox arrepto oculos strophio obligarunt, ne de itinere suo fierit certior, dein currui impositum, variis ambagibus circumduxerunt, quoad ad commodas et facinori destinatas ædes devexerunt, ubi obligato ut erat vultu in conclave elegans et peristromatis undique ad luctum exornatum deduxerunt. Hic reducto ab oculis velo jubent nudare fatalem sicam, ac in ignota facie virum fœminamque capitis sententiam pronunciatam complere. Quod cum sub vitæ periculo recusare non posset, feriit utrumque resectis capitibus. Hoc peracto obductis iterum oculis per alia diverticula domum reducitur, colligatisque ad ostium manibus pedibusque humi deponitur ne qua curiose indagaret quo personati isti tenebriones essent progressi. In mercedem tamen, ne gratis laborasse videretur, aureos aliquot sacculo intruserunt, ubi vero et in quos aut qua de causa hæc actio instituta fuerit, haud liquet.

V. Placet hoc loco attexere ingeniosum inventum latrocinandi, et suave sed potens tormentum justam pecuniæ summam exprimendi, quod fratres duo præcipuæ auctoritatis viri, filii, primario Parisiorum Præsidi efficaciter admoverunt, non minus facetum quam serium: totius rei homo Deo sacer fide integerrima in hunc fere modum retulit.

Habebat in Galliis vir nobili prosapia spectabilis, nec minus multa prudentia clarus, filios duos discolos, et à Patriis moribus omnino degeneres; quos cum teneris sub annis parens sæpius ad frugem revocare frustra conatus esset, multotiesque ob depravatos sobolis mores ad indignationem non sine acerbissimâ bile objurgasset, bonorum amicorum consilio tandem à se sub severi pædagogi curam rigidamque ferulam ablegavit, sed nec hic in multo meliores evaserunt, indies enim ut corpore ita et vitiis robustiores effecti sunt. Cum ad scholas velut ad mercatum

virtutum et bonarum artium mittebantur, frequentabant illi sociorum conventicula, inter quos probrosum rebantur sine ære vitam juvenilem traducere, cumque æs domesticum seu patrium negaretur, ad acquirendum alienum animos adjecerunt, cumque id justo titulo mutuum accipere non possent, arte malâ et dolis colligere non indecorum sibi putarunt. Collatis itaque in unum consiliis statuunt sub vesperam quandam insignem stropham texere, et ne sine fructu finiretur, pecuniosum senem, virum Parisiis honoratissimum delegerunt dolis cautissimis circumveniendum.

Ad hujus ædes hora circiter una post vespertinam refectionem serio et semi perplexo vultu adeunt, atque ut ex famulis de Domini præsentia cognoverunt, petierunt ut hero quantocius nunciaretur, adesse juvenes nobiles Fratres geminos, qui urgens negotium nulliusque patiens moræ exponere in Domini commoda habeant. Referunt famuli Dominum suum jam ad quietem concessisse, nec imposterum admittere momenti alicujus actiones quæ somnum disturbent, quoniam tota die pro communi civitatis bono laborasset; veniant igitur, si placeret, postero mane, quo copia colloquendi pluribus futura esset. Instant contra isti, hoc in negotio quod expediendum suscepissent, nec sibi seri nec meti, tangere potius Domini, quem monitum venissent incolumitatem, si quidem ipse nollet boni Consules admittere se paratos esse redire unde venerant, damnum tamen emergens non ipsis sed sibi Dominus imputaret, metuere eos plurimum ut sero facti pœnitens caput scabat et crines vellat, agi res periculosas non uni tantum capiti sed totius communitatis corpori noxias, quas ipse unus pro sua prudentia nullo negotio re mature intellecta à republica amoliri posset.

Redeunt itaque ad herum famuli tam seriorum negotiorum, et tam periculosarum quæ agitarentur, nuncii, obtestanturque ut honestos adolescentes tam instanter alloquium postulantes in conspectum paucis admittat. Hæret in perplexa paulisper meditatione Præses, quid tandem eo tempore in urbe rerum noxiarum agi possit, occurrit hinc vulgus varium et multorum capitum ad turbas contra Magistratum ciendas pronum; inde vero Magistratus sæpe etiam secum dissidens. Alibi sacrosanctum Regis caput. Quid, ait, si viri turbulenti contra Regem meum moliantur conspirationem. His in curis quid agat ignorat. Ad-

mittat juvenes nobiles, sed forte et ipsi technarum socii reique convincentur. Excludat eos? sed mox in vulgus spargent se, si quod malum reipublicæ imminet, suo hortatu averruncare voluisse, nec admitti potuisse. Admittit tandem impostores egregios, qui ut in conspectum Præsidis venerant, dato acceptoque salve, consident, ac paulatim anxie servos circumspiciunt, gestuque loquuntur secretum suum arbitros famulos neutiquam admittere. Quod ut animadvertit Præses, omne famulitium cubili exesse jubet, occludique ostium, juvenes vero quod dicturi venerant libere profari. Hic cum illorum alter verbis disertissimis prosapiam longa serie deduxisset, parentumque opes multis exaggerasset, tandem suam inopiam professus parentis in liberos parci avaritiem taxavit qua quidem ipsi fratres ambo compellerentur aliorum hominum opem implorare, ut saltem ab aliis velut mendici non deriderentur; venisse itaque se ad Dominum Præsidem, ut aliquam pecuniæ summam peterent amice, quam si negasset hoc modo, vi adigendus esset ad eam numerandam; simulque arma promunt, quibus, nisi pareat, eum coacturi erant. Jubent insuper in summa quiete considere nec verbum mutire, nisi quantocius mori velit. Quid hic agat deprehensus intra proprias ædes senecio? cum aliquamdiu ad exactionem violentam obmutuisset, arripit tandem caligas, promitque pauculos aureos, quos effreni Juventæ suffecturos in lautam cœnam putabat, his acceptis plura postulant juvenes, se enim non venisse pro uno alterove die, sed pro anno integro, promeret itaque aurum intra cistas conclusum, ni faciat minantur fistulas pyrio pulvere et plumbo fætas. Semen ut vitam servet aurum ad ipsorum voluntatem prodigit duodenaque aureorum millia intra geminos sacculos porrigit. Huic ejus munificentiæ quantumvis illubenti, cum gratias egissent impostores, strictissimam de hoc facto seni imperant taciturnitatem. Quod si, aiunt, tu audeas nostram audaciam propalare, habebimus facile quo nos tueamur de tanta injuria, testimonium, cum nemo tibi id asserenti crediturus est. Loquacitatem vero tuam morte lues: cæterum certo tibi persuadeas nos aliquando beneficii memores cum fœnore refusuros quidquid à te modo accepimus. Atque cum his, dicto vale, tanquam si res magni momenti tractassent honorifice dimittuntur multo auri pondere quam cum ingrederentur graviores.

VI. Leydæ Hollandorum miserandam tragœdiam inter conjuges

duos et filiolam cum his circumstantiis contigisse accepimus. Contulerat se Leydam non multo ante nescio ex qua causa homo ad speciem satis honestus, quem prægnans uxor una cum filiola quinquenni secuta erat. Non diu istic in conductis ædibus habitaverant, cum quodam die lamentabilis ex illis ædibus se prodit ejulatus, ad quem excitus vicinorum aliquis, rei veritatem percontaturus domus ostium adit, patulisque foribus virum truci vultu nescio quid funesti meditantem conspicit, morositatis causam cum rogare vellet, alter cum impetu inhumaniter ostium occludit, quasi alloquio non dignaretur vicinum, non multo vero post funestus homo latibulo prodiens, prioris quasi inhumanitatis oblitus vicinum suum amice salutat, dein aliquandiu inambulat meditabundus, mox tamen fugiendi occasionem nactus se inde proripit. Interim vero cum prædictus vicinus toto isto die nec audiret nec videret uxorem alterius, suæ conjugi ait, male metuo ut pessime habita sit vicina nostra, quoniam tanto tempore non prodit in publicum. Postridie cum ostium etiam tunc obseratum, valvasque fenestris non obductas vidisset, filiæ, alterius vicini sui auctor est ut per fenestræ pellucidiorem orbiculum rimaretur quid rerum in domo ageretur. Hæc ubi inspexit, vidit conclave multo sanguine madere. Quo audito vir sagax adhibet in societatem quinque alios, qui simul domus fores effringunt, reperiuntque matrem una cum filiola humi mortuam, ac illam quidem quadraginta sex vulneribus, hanc decem plagis confectam. Hoc Parricidium cum mox ad Magistratum esset delatum, continuo missi sunt viri Consulares peritique chirurgi, qui tristis spectaculi oculati fierent testes. Hi dum curiosius domum perlustrant reperiunt alicubi acinacem cum cultro recens empto, cumque adhuc recenti sanguine stillaret, suspicio fuit ea fuisse parricidii instrumenta. Magistratus quidem quam mox emisit qui in sanguinarium inquirerent, ac proditori ejus seu indici sexcentos florenos pepigit, nihil tamen certi de eo haberi potuit, quoad non multo post è frutice pendulus inventus est, ac depositus per urbem equo raptatus, dein cum corbe suspensus additis parricidii signis in detestationem tanti facinoris.

VII. Huic fere geminum est quod in villa quadam suburbanâ prope Forchæmium accidit. Mactaverat rusticus porcum inspicientibus duobus ejus filiolis septenni uno, altero quinquenni. Hi cum postea per

ludum patris factum imitari vellent, arrepto cultro qui lanionem acturus erat advocat fratrem minorem, qui infantem adhuc in fasciis supra mensem depositum, ceu porcellum teneat, ipse interim adacto in collum cultro, sanguinem minimi fraterculi sui excipit in farcimina, ut aiebat, postea adhibendum. Supervenit post cædem pater, attonitusque utrique innocenti fratricidæ extrema minatur, hi vero dum fugiunt parentis sævitiam, sese in furnum jamjam pro pinsendo pane calefaciendum abdunt. Mater interim ignara rerum omnium subito lignis ignem subjicit, atque ad farinam suam et opus redit, ignara quam chara sibi pignora laterent in furno, atque ita utrumque filium concremat. Intellecto vero non multo post errore et lamentabili casu minimi quoque filii desperabunda in puteum præceps abit, miserias suas ut putabat brevi tormento finitura. Quid hic ageret infelix paterfamilias qui pene causa fuerat et duorum filiorum et matris mortis cum se vidit et uxore et chara sobole orbum, noluit eis ultra esse superstes; abiens igitur laqueo sibimet gulam fregit.

VIII. Addo quæ Drestæ accidisse prodigia perhibentur. Primum est quod in Domo lictorum Præfecti panis, quem recenter in mensam attulerant famuli, ad primam sectionem sanguine manaverit: ad novitatem rei attonitus cum paterfamilias panem simul cum cultro in mensam abjecisset metuens contaminare cruore manus, mox ipse quoque culter sanguineas guttas velut sudorem protrudere cepit.

Eodem prope tempore institorum Præfecto pultes in sanguinem abierunt. Vice domino quoque carnes bene ante et diu elixæ, cum in mensam illatæ essent et dissectæ iteratis vicibus sanguineæ apparuerunt. Omniaque hæc signa mox in curiam convocato magistratui allata sunt inspicienda: non multo post fossæ etiam urbis ad portam Pirnensem sanguine variis in locis rubuerunt, quod idem alibi comparuisse multi asseverarunt.

CAPUT XXXVIII.

De Itinere nostro versus Bohemiam.

DISCESSU nostro ex Wetteravia, non magnis itineribus, ad Excellentissimum Dominum Generalem Exercitus Cæsarei Mareschallum Comitem de Hatzfeld, qui prope tunc aberat, itum est, expectatique venimus sicut et aliæ legiones quas avide advenire cupiebat. Hinc non multo post in Franciam Orientalem (Franconiam vulgo appellant) perreximus, ut inde juxta suæ Majestatis Cæsareæ imperia in Bohemiam (quo Bannirius cum totis suis viribus ire videbatur) duceremur.

Interea recens in finibus Bohemiæ captus Princeps Palatinus Robertus, de quo supra mentionem fecimus, in Austriam appulit, Lynciumque forti militum et selectâ manu, partim salvi conductus loco, partim honoris ergo adjuncta, perductus est, quo loco habitatio magnifica expurgata, et ut talem Principem decebat peristromatis reliquoque cultu adornata est.

Sub hæc tempora etiam, vel paulò ante captus nuper Colonellus Krichbaum, qui Sueco contra Cæsarem meruerat capite Viennæ minutus est; quoniam verò sub finem vitæ ad orthodoxam Ecclesiam reverterat, conveniente apparatu sepultus est, eique ritu Catholico parentatum.

Sueci interim sub Colonellis Coningsmarck et Bræta militantes, malè Westphaliam tractabant, qui etiam nec sacris deoque dicatis tectis parcebant, sacrilegè sine sufficiente causa incinerantes, Nobilium quoque arces depopulabantur, abigebant immanes pecorum greges, exprimebantque à Dominis pecorum magnam pecuniæ vim. Quod ubi innotuit Generali Mareschallo campi Domino Baroni de Lüttersheim, misit de Præfectis equitum suorum nonneminem, virum sagacem et magnanimum cum septuaginta equitibus exploratum, an ex latrunculis illis ali-

quos captivos comprehendere posset: qui rem naviter executus magnâ cum laude hostium manipulum fudit: ut enim intellexit Coningsmarckium centum equites cum magistro equitum ad Haselünam dimisisse, ut præsidium illis Cæsareum perderet, vel ad deditionem cogeret, hos majoribus animis quam viribus adoritur noster, mactatisque pluribus, cæteros officiales, imprimis Magistrum equitum in captivitatem admittit, itaque liberat quinquaginta militum Cæsareorum præsidium, quod jamjam de deditione agebat, prædaque insigni onustus redit Vechtam.

Non minus atrox quam prostitutæ audaciæ facinus illud est, quod Erffordiæ contigisse à viris fide dignis relatum est. Agebat in dicta urbe adolescens vigesium secundum agens annum, cui nomen Joannes Augustin; hic an occulto dæmonis instinctu, an aperto hominum consilio, nescio, gladium in aurato capulo licitatur, et ubi de precio convenit, coëmit, ac abs mora Gubernatorem civitatis Dominum de Goltz domi suæ quærit, alloquiumque postulat; cum verò ob corporis imbecillitatem tunc fortè adiri non posse intellexit, mox Colonelli Vicarium, extra urbem in castro quodam degentem alloqui petit, cum vero et illum domo in urbem egressum comperit, continuo sequitur, eumque exinopinato stricto mucrone adoritur, vulneratque tribus ictibus per utramque mamillam in inguine, dein famulum ejusdem circa latus aperto ostio animam emittere cogit: eodem dehinc percitus Oestro Magistrum equitum Knorr ad ostium domus suæ otiantem vita exuit, militemque non procul inde vagantem, per brachium adacto ense cruentat: alium denique officialem, qui ad capiendum vinciendumque percussorem sanguinarium tantorum virorum, venerat, crudeliter sauciat. A quo, atrocissimis etiam adhibitis tormentis exprimi nunquam potuit cur id aut cujus instinctu fecisset. Tormenta quoque immoto fere vultu mirâ cum patientia sustinuit, cumque à Syndico urbis præsentibusque plurimis officialibus in Burgo Cyriaci graviter examinaretur, aliud nunquam fassus est, quam quod Dei jussu facinus illud aggressus esset. Ideoque altera Julii ad supplicium eductus est, et candentibus primum forcipibus laniatus, dein capite plexus, denique in quatuor partes sectus suspensusque est.

Simile factum paulo ante non procul Parisiis accidisse compertum

est. Proficiscebatur Ducissa de Chaunes à Sancto Dionysio Parisios, cum ecce tibi personatus eques in viâ eam adoritur, sisti justi jubens quadrigam qua Domina vehebatur, simulque Ducissæ lagenam aquâ plenam in faciem effundit, unumque de famulicio globulo plumbeo transverberat. Idcirco Rex quamprimum Diplomate ad omnes Officiales suos dato, serio inquiri in auctorem jussit, proditori vero homicidæ pollicitus est duo francorum millia.

Nec minus horrendum quod Fridbergæ Brisgojæ explorator deprehensus, apertè fassus sit, se cum tredecim Sociis conjurasse in caput Wimariensium Ducis Bernardi; quapropter ipse vivus in quatuor partes dissectus, periit.

CAPUT XXXIX.

Victoria ad Theonis villam parta Per Mareschallum Campi S. Cæs. Majestatis Perillustrem Dominum Comitem de Picolomini, contra Marescallum Regiæ Majestatis Franciæ Fecquieres 7. Junii Anno 1639.

VIX Bohemiæ fines attigeramus Pragam properantes, cum nobis felicissimum et longe optatissimum nuncium de cæsis à Picolominio Francicis copiis ad Theonis villam nunciatur. Res ita fere accidisse fertur.

Collegerat Rex Franciæ magno impendio non minorem exercitum ex selectissimâ Gallorum pube, quatuordecim millia pedites tria millia equites attigisse constans est opinio, cui cum Imperio præfecerat militem cæteroqui gnavum et validum Monsieur de Fecquieres, quem ad majorem auctoritatem Conciliandam Mareschallum

Francicarum copiarum fecit, jussitque nulla facta mora ad Theonis Villam promovere, et civitatem obsidione claudere, quod quam mox executioni datum, obsidioque vicesima octava Maii cæpta est.

Hoc conspicatus fortissimus Campiductor Picolominius, consilium cum præcipuis suorum iniit de solvenda obsidione, et licet tunc omnis generis media, puta comeatum, et offensiva arma ad ejusmodi negotium rite exequendum suscipiendumque deessent, nihilo tamen minus firmiter statuit, solutionem obsidionis moliri omni conatu. In quem finem tertio Junii Bastoniam sub meridiem, sub vesperam autem Marielangam, quarto vero ejusdem Pessam non procul Arlunâ, quinto dehinc Maremam promovit, et sexto denique ad Theonis Villam tam prope accessit, ut non nisi quatuor horis inde abesset, ubi aciem formare cepit.

Cum vero sagacissimus miles Luxenburgensem provinciam obseptam angustiis viarum, montium, vallium, sylvarumque animadverteret, ita iter suum instituit, quemadmodum ad finem usque servare necessarium putavit: eodemque die Generales omnes, et officiarios sibi subjectos ad se vocavit, omnibusque propositum suum aperuit, monuitque ut omnes et singuli ardentibus votis propitium numen exposcerent, instruxitque de ordine progressus: mandavit porro serio ut impedimenta post se ad Luxeburgum relinquerent, nec ulli de exercitu seu eques seu pedes foret abesse à vexillo suo liceret. Dehinc divisit tormenta bellica munitionem, et instrumenta quæ ad aggeres egerendos serviunt, et sub pœna gravissimæ indignationis suæ præcepit, ut omnes Legiones septima Junii horâ ante solem secunda in campum educerentur (quod tamen postea ob varia impedimenta incidentia ante horam sextam matutinam fieri vix potuit). Interea in conspectu totius exercitus Sacerdotem sacris operari, Deumque per Sacrosanctum Missæ Sacrificium placatum, in auxilium vocare, tandemque in nomine Domini promoveri exercitum præcepit.

Ut porro hostis de suo adventu certior fieri tam subito non posset, aut si jam aliquid fama nunciante sub odoratus esset se tam vicinum sibi esse minime suspicaretur, tubas omnes et tympana silere jussit, totumque exercitum in summo silentio progredi hoc fere ordine. Agmen primum, quod generalis Vigiliis Præfectus Becq ducebat, præcedebant

emissarii mille ducenti ductore Barone de Soye; Peditatui præerat Comes de Suys; Equitatui Illustrissimus Marchio Gonzaga; Picolomini vero, una cum Marchione de Caretto sequebatur in omnem exercitum intentus, ut si qua alicubi hostis premeret acrius, suppetiatum veniret.

His ita dispositis, inter procedendum conspicatus est Picolominius arcem bene munitam quam hostis insederat, aberatque Theonis villa horis circiter duabus, cumque non nisi quinquagenos Sclopetarios et tricenos equites eam tenere ab exploratoribus didicisset, duas legiones Florentinam scilicet et Lacaronicam misit, quæ ne quis elaberetur, tantisper cingerent, quoad omnis exercitus cum tormentis majoribus prætervectus esset, tum obsessis pœnam capitis interminatus est, nisi se quam mox dederent, qui sine mora positis armis paruerunt.

Postquam vero iterum ad horam facilè promovissent, ipse Campiductor cum Becquio editiorem locum conscendit contemplaturus inde hostium situm, ac unde commodissime adoriri posset: hic notavit quod locus sibi opportunissimus jam à centum hostilibus equitibus occuparetur, in quos celerrimis equis Croatas tricenos emisit, subsidiariosque alios quinquagenos in priorum succursum, equites præterea centum et post hos ipsum Baronem de Soye cum suis delectis sequi voluit. Becquius vero suos desultorios duce Barone de Beauregart domum suis Consiliis opportunam occupare fecit. Quæ dum fiunt Baro quoque de Soye cum suis promovet ad dictam domum, eamque cum dimidia parte turmæ tutam securamque nostris facit ab hostium incursu, cum altera vero parte hostem petit, qui jam celeri vestigio abactum nostros ex eo loco veniebat. Eodem pene tempore Picolominius Colonello Gerardini in mandatis dedit ut editiorem quendam locum, in quem hostis similiter connitebatur, occuparet: pro quo quidem multo utrinque sanguine pugnatum est, quoad tandem hostis, visa militis nostri pertinacia in statione defendenda, cederet in tutiora loca. Nec minus feliciter res suas agunt Colonellus Altieri et Colonellus Beckhamp et locumtenens Legionis Picolominiæ Crespa, qui conjunctis viribus Marchionem de Praslin cum suis copiis fundunt fugantque. Quos dum Marchio Gonzaga sequitur, hostis in effusissimam se conjicit fugam, quærens salutem

in ponte, quo Mosellam infra Theonis Villam straverat, quos nostri sequuntur multaque strage plurimos sternunt impedimentaque omnia obtinent.

Inter hæc Legiones duæ Navarrensis scilicet et Borsina statione suâ desertâ in planitiem egressæ erant, quas opportune conspicatus Comes de Suys cum Rippergensi Legione, et tribus manipulis antiquæ legionis Picolominiæ duce Comite Petazo per vineta ruens, viam interclusit, omnesque cecidit. Continuoque in aliam munitionem irruens, duas ibidem Legiones, nil minus quam de hoste cogitantes, contrivit. Hoc ipso loco Baro de Beauregart ante mediam circiter horam captus, in libertatem rediit.

Rebus nostris in hunc modum procedentibus Marchio de Caretto, reliquam exercitus partem adhuc integris viribus secum retinebat, intentus in omnem aleam et Picolominii imperia, à quo evestigio nuncium accepit de promovendis copiis et persequendo hoste: cum enim se turmæ plusculæ hostiles ex fuga recollegissent ac per alium pontem denuo pugnaturæ redirent, in eas Marchio de Grana ire jussus est. Cum vero prædictæ hostiles turmæ locum munitum occupassent, quatuor tormentis majoribus bellicis hostem ita enervavit, ut desperatis rebus in nostros ex desperato ire et gloriose mori decreverint: ut vero tutiores irent, fossam quandam inscenderunt ne tormentis essent expositi, quæ tamen cautela parum ipsis profuit, iterum enim alia duo tormenta minora prioribus in commodum locum deducta sunt, Legionibusque nostris sub Ducibus Florentino Becquio cui præerat Francipani, Savellio, de la Fossa cui imperabat Colonelli vicarius La Mortue, ad dextram ire jussis, ad sinistram vero legionibus di Mora, Badensi, Fernamontii, Adelshofii et Matthæi, acrius quam antea nunquam pugnatum est, maxime cum hostiles reliquiæ omnes paulatim se una collegissent. Hic nostri, cum se hostem penitus abolere non posse, nisi transcensa fossa, viderent, in aquas sese humerorum tenus præcedente et animante suos Barone de Soye injecerunt, et in alteram partem enixi sunt, ensibusque rem perurgere ceperunt.

Quid hic facerent Galli? cum se inferiores esse viderent quam ut impetum nostrum sustinerent, in fugam iterum se effuderunt, concitoque

pede quam mox Metas se propriæ infamiæ nuncios et cladis luculentissimæ metam transtulerunt.

Dici nequit quantis animis Generali Campi Mareschallus Octavius Farnesius Comes Picolominius cum Generali vigiliarum Præfecto Becquio hoc negotium susceperint, Consiliisque, hic quidem amore patriæ, ille amplificandi nomen et gloriam conspiraverint.

Ex hostili acie occubuerunt Comes Sancti Pauli, Generalis Franciæ Mareschallus de Chaumont, duoque alii præcipuæ auctoritatis officiales, cum multâ nobilitate Gallicâ ex Cæsarianis Deo ita fortunante nemo unus supremorum peremptus est, unusque solus Marchio Gonzaga duobus globulis vulneratus est, nec ex gregariis quidem militibus periisse putantur supra octingentos, cum Gallicus contra peditatus omnis pessum ierit, ex quo sex minimum millia mortem oppetiêre, capti vero ad tria millia inter quos trecenti officiarii ipseque Campiductor Gallorum Monsieur de Fecquieres secundum brachium dextrum vulneratus.

Ex viro fide dignissimo, qui cladi huic spectator adfuit accepi, nominatum jam Generalem Fecquieres tam graviter sensisse hanc stragem, ut deficientibus viribus et animo, nec pedes incedere potuerit, nec equo vehi, unde linteamine obvolvi et à quaternione militum Theonis villam asportari debuerit ubi multo tempore tristitiâ et inediâ se adeo confecit, ut in languorem inciderit admodum periculosum, ex quo etiam non multo post putatur occubuisse.

Super hac victoria Deo optimo maximo, Domino Exercituum et Regum domitori Potentissimo, per totum Belgium ac Ducatum Luxenburgensem amplissimæ sunt redditæ gratiæ, magnificéque festivo ignium artificialium splendore, aliisque modis triumphatum.

CAPUT XL.

De morte Wimariensium Ducis Bernardi.

POSTQUAM fortissimus Suecorum Ductor Wimariæ Dux Bernardus Neoburgi ipsum triduum colica passione lecto affixus decubuisset, tandem se mortalem similem aliis hominibus, quibus omnibus, decreto æterni Dei, statutum est semel mori, agnovit, medicosque ad se accersitos rogavit, ut quid de morbo suo sentirent, et utrum aliqua adhuc spes vitæ affulgeret, sine ambage edicerent, qui desperatum de humanis quidem auxiliis dixerunt, monueruntque ut se ad vitæ originem Deum converteret, ab eoque prorogationem mortis exposceret, quorum consilio paruit, ac se converso ad cœlum vultu ad fortiter moriendum disposuit; ac imprimis ultimam suam voluntatem scripto consignari jussit, ne qua post mortem suam dissidia circa res suas orirentur. Dein Generales omnes ac Colonellorum præcipuos adesse voluit, quos significantibus omnino verbis ab honorum et pecuniæ damnanda cupiditate præclarâ oratione est dehortatus, ad unitatem vero quanta potuit vocis argumentorumque contentione incitavit: viderent ipsi, aiebat, quanta quotidie ex discordiis mala orirentur, quam ampla regna, quam potentes Respub. pessum iissent litigio, proinde ipsi quoque aliorum exemplo cautiores nusquam sperarent dignum aliquid gloria perficere, vel conceptam à se telam pertexere, nisi concordibus animis sedulo in opus pro virili singuli incumberent: nec sibi, addebat, posse à morte aliquid accidere gravius, quam si intelligeret nonnullos ob particulare aliquod commodum à communi opinione, et reipub. societate discessisse etc. quibus tam efficacibus verbis illuc commovit adstantes ut in lacrymas effusi datis mutuo dexteris compromitterent. Denique ordinatis rite omnibus vocavit verbi ministrum qui se de salute æternâ commonefaceret. Non defuit lingua Prædicanti, nec linguæ prædicans, rem

naviter exequendo. Itaque Bernardus Wimariensis septimo decimo Julii vitam et odium in Austriam domum ac Imperium Romanum multis exitialibus præliis nobilis clausit.

Multorum tunc præclarorum virorum constans fuit sensus, mortem Ducis Imperio Romano omnino fuisse immaturam et luctuosam, quandoquidem tractasse de pace cum Cæsare stabilienda, et reditu in gratiam dicebatur. Vidi quoque apertis scriptis palam ferri Ducem Bernardum eam ob causam, quam Gallia exploratam habuerit, clandestinis Gallorum machinationibus veneno extinctum esse, ego id non facilè ex me dixerim, fides sit penes auctorem. Ipseque Dux non multo ante obitum dixisse fertur, sibi cum pisce venenum esse propinatum et haustum, auctores tamen tam venenati consilii nunquam edixit.

Corpus ejus post mortem apertum est et aromatibus ritu in Principum funeribus usitato conditum est, multorum etiam medicorum fuit sententia, ipsum pestifera lue, quæ passim tunc per exercitum Ducis grassabatur multosque indies hauriebat, decessisse: sed maxima illa omnium pestis est, quando toxicum plenis patinis oggeritur ingeriturque; prædicans qui funebre elogium ejus honori typis exprimi fecit, multas affert mortis causas morales, inter quas illam probabilem adducit, quod, nescio an ipso connivente miles ejus Pontissalium aliaque Burgundiæ loca sine rationabili causa concremarit. Solet sane Deus scelerum ultor multocies militum ferociam in Ducibus plectere, nisi ipsi sedulo in id incumbant, ut tempori comprimatur, ac severè, justitia arbitra, puniantur gravia delicta.

Nona decima Julii triste Suecis funus Neoburgo avectum est. Ad ripam Rheni tres legiones peditum expectabant cum turma equitum ipsiusmet demortui Ducis. Essedum quo vehebatur nigro panno obductum erat, equi sex qui illud trahebant pullati quoque incedebant in tristitiæ communis argumentum: itaque præcedentibus aliis, aliis subsequentibus Brisacum medium inter milites deductum est. Funus prosecuti sunt, Comes Palatinus Junior, Generalis Major Erlach, Dominus Möckel, Comes Nassovius, Colonelli Oeheim, Moser aliique plurimi ex officialibus, comitabantur quoque atro circundati amictu quotquot de aulâ fuerant Principis. Brisacum ut ventum est, expectabant ad prima-

riam urbis Ecclesiam octo Capitanei, qui funus è curru exemerunt, ac in Sacello quodam tantisper deposuerunt, donec copia fieret avehendi ad eum locum ubi Saxo-Wimarienses sepeliri consueverant. Mox Concione ipsi Parentatum est sine ullis ultra ceremoniis, neque enim Lutheranis Sectariis fas est alias exequias celebrare, quippe qui pia pro defunctis suffragia ab omni retro posteritate à Religiosissimis majoribus nostris usitata, ab nova Ecclesia sua æternum proscripserunt, asserentes nulla defunctis à viventibus exsoluta vota prodesse, credam id equidem si de hæreticis id asserant, negem vero si de orthodoxis sermo sit.

Vicesima hujusdem testamentum seu ultima voluntas Ducis resignata est, qua legabat Colonello Oeheim ut Directori exercitus et Rehlingio ceu Assessori singulis vicena millia Imperialium. Comiti Nassovio vero ceu Generali, Erlachio et Rosæ cuique duodena millia Imperialium: Prædicanti suo quaterna millia Imperialium; Aulicis item pro suo cuique munere certam pecuniæ summam. Debita (si quæ forent) solvi voluit ex cymeliis rebusque preciosis. Singulis item Colonellis sex millia Imperialium eodem testamento transcribebat. Generali porro vigiliarum Præfecto Erlachio, sicut et Colonellis Oeheim, Nassovio, et Rosæ exercitum cum imperio commendavit, quoad Franciæ et Sueciæ Reges de apta persona ad Generalatum providerent, quibus et mox à toto exercitu juratum, militique stipendium menstruum solutum. Eodem tempore misit Francorum Rex Legatum Brisacum, qui supremos ad unitatem cohortaretur, pollicereturque sufficientia auxilia contra hostem, tam in re pecuniaria quam frumentaria, ac intra quartum et decimum diem centum aureorum millia parata pecunia numeranda, promitteret. Mors hæc Ducis magnam tristitiam et plurimos motus causavit tam inter milites et fidei consortes, quam inter confœderata Galliæ et Sueciæ regna. Rex Franciæ cum tota aula pullo amictu interitum tanti tamque sibi proficui Principis luxit, misitque nobiles variasque legationes de rebus summi momenti cum Wimariensibus consulturas.

CAPUT XLI.

Metropolis Sabaudiæ ab ejusdem Principe Thoma et Hispanis occupatur.

POTIEBATUR rerum in Sabaudia Francorum Regis nomine Cardinalis de la Valette cum Duce de Longueville ipsamque Taurinorum Augustam, ita volente Ducissa Sabaudiæ defuncti Ducis vidua, obtinebat. Sed dum meditatur consilium de armis regiis promovendis ad Cuneanam munitionem, quam obsidebant tunc forte Longuevilliani, adjicit animum, castraque sua sociis castris admovet, atque ita destituit potissimo præsidio Sabaudiæ metropolim. Non potuit hæc Gallorum tam aperta temeritas latere Principem Sabaudiæ Thomam defuncti Ducis fratrem Germanum, sub auspiciis Hispani tunc militantem, ut ergo cognovit Cardinalem abscessisse, urbemque non nisi tribus legionibus Gallicis propugnari, tria equitum millia totidemque peditum quantocyus adducit, eodemque adhuc die Fortalicium in semilunæ figuram ante urbem extructum, quod nonnisi à duodenis Gallis servari cognoverat, feliciter expugnat: postridieque ante solis ortum admotis Pyrobolorum seu ignium artificiosorum machinis, duas portas disjicit, murisque conscensis urbem victor sine sanguine suorum, sed nec uno quidem desiderato, ingreditur summo cum civium plausu; immani hostilis militis confusione et metu. Præsidium Gallicum sese in arcem velocissime receperat una cum Ducissa vidua filio Principe totoque Familiæ suæ Gynæceo solo prope indusio amicta. Obtenta urbe ad direptionem provolabat miles, cum Princeps Thomas sub pœna capitis inhibet, ne quis ullas ædes invaderet civium; datæ tamen prædæ sunt domus omnes Ministrorum Galliæ Regis, ejusdemque nationis mercatorum, Judæorum, item magni Cancellarii et Præsidis, ac sedecim aliorum Civium Principi Thomæ minus faventium, Comitis denique

Aigliani Palatia quotquot in urbe habebat, ex quibus opima extulêre plerique spolia. Vicesimo octavo Julii omnem exercitum ad Taurinensis arcis oppugnationem admovit Mediolanensium Gubernator Leganes, dispositisque majoribus tormentis bellicis sævum in modum quatit, cepissetque intra paucos dies, nisi Cardinalis de la Valette novum præsidium occultè immisisset, seque continuo cum decem millibus ad arcis obsidionem solvendam convertisset, Ducemque de Longueville in societatem advocasset.

Galli igitur in opino nuncio captæ urbis perculsi illico Cuneanam obsidionem re infecta solvunt, conjunctisque viribus exercitum quindecim millium peditum et quatuor millium equitum conflant, sicque in Hispanos movent, multaque ferocia continuo in mœnia recens occupatæ ab Hispanis urbis enituntur, ex quo conatu atrox pugna utrimque orta, Gallis muros tentantibus, Hispanis fortiter resistentibus ita ut Galli semel iterumque ac sæpius ab urbe repellerentur; cogerenturque receptui canere. Et licet Gallorum Duces subditum sibi militem strictis ensibus cogerent renovare impetum, adducere tamen nusquam potuerunt ad iterandam pugnam, cum milites diserte eos inclamarent homicidas suos et non Duces, quippe qui temere tam nobilem pubem morti objicerent. Constituerunt itaque saltem Ducissæ et Sabaudicæ domus familiæ admotis omnibus arietibus exitum patefacere ne forte ipsa hostium fieret præda. Ita igitur collatis in unum consiliis libertatem moliti sunt, ut dum pugnaretur ad urbis mœnia, mitteretur salvus conductus validus qui egredientem per posticum Ducissam cum Comitatu reciperet, et celerrimo cursu Camberium deduceret quod quidem ex animi sententiâ processit. In pugna hac à partibus Gallorum, ut fide dignorum hominum litteris comprobatur, cecidisse dicuntur ad tria millia, inter quos primarii Legionum Francicarum Duces ac Centuriones, ipseque campi Mareschallus à Varestan cum tribus aliis primi subsellii viris: à partibus vero Hispanorum præter trecentos gregarios milites, aliquot etiam primariorum Ducum fusi dicuntur.

Interea Romanus Pontifex laborat per Legatum Apostolicum Caffarellium, ut arma tantisper utrimque ponant, cui quidem annuit utraque pars, sed mox nescio cujus rei interventu neutrobique servatum est.

est. Proficiscebatur Ducissa de Chaunes à Sancto Dionysio Parisios, cum ecce tibi personatus eques in viâ eam adoritur, sisti justi jubens quadrigam qua Domina vehebatur, simulque Ducissæ lagenam aquâ plenam in faciem effundit, unumque de famulicio globulo plumbeo transverberat. Idcirco Rex quamprimum Diplomate ad omnes Officiales suos dato, serio inquiri in auctorem jussit, proditori vero homicidæ pollicitus est duo francorum millia.

Nec minus horrendum quod Fridbergæ Brisgojæ explorator deprehensus, apertè fassus sit, se cum tredecim Sociis conjurasse in caput Wimariensium Ducis Bernardi; quapropter ipse vivus in quatuor partes dissectus, periit.

CAPUT XXXIX.

Victoria ad Theonis villam parta Per Mareschallum Campi S. Cæs. Majestatis Perillustrem Dominum Comitem de Picolomini, contra Marescallum Regiæ Majestatis Franciæ Fecquieres 7. *Junii Anno* 1639.

VIX Bohemiæ fines attigeramus Pragam properantes, cum nobis felicissimum et longe optatissimum nuncium de cæsis à Picolominio Francicis copiis ad Theonis villam nunciatur. Res ita fere accidisse fertur.

Collegerat Rex Franciæ magno impendio non minorem exercitum ex selectissimâ Gallorum pube, quatuordecim millia pedites tria millia equites attigisse constans est opinio, cui cum Imperio præfecerat militem cæteroqui gnavum et validum Monsieur de Fecquieres, quem ad majorem auctoritatem Conciliandam Mareschallum

Francicarum copiarum fecit, jussitque nulla facta mora ad Theonis Villam promovere, et civitatem obsidione claudere, quod quam mox executioni datum, obsidioque vicesima octava Maii cæpta est.

Hoc conspicatus fortissimus Campiductor Picolominius, consilium cum præcipuis suorum iniit de solvenda obsidione, et licet tunc omnis generis media, puta comeatum, et offensiva arma ad ejusmodi negotium rite exequendum suscipiendumque deessent, nihilo tamen minus firmiter statuit, solutionem obsidionis moliri omni conatu. In quem finem tertio Junii Bastoniam sub meridiem, sub vesperam autem Marielangam, quarto vero ejusdem Pessam non procul Arlunâ, quinto dehinc Maremam promovit, et sexto denique ad Theonis Villam tam prope accessit, ut non nisi quatuor horis inde abesset, ubi aciem formare cepit.

Cum vero sagacissimus miles Luxenburgensem provinciam obseptam angustiis viarum, montium, vallium, sylvarumque animadverteret, ita iter suum instituit, quemadmodum ad finem usque servare necessarium putavit: eodemque die Generales omnes, et officiarios sibi subjectos ad se vocavit, omnibusque propositum suum aperuit, monuitque ut omnes et singuli ardentibus votis propitium numen exposcerent, instruxitque de ordine progressus: mandavit porro serio ut impedimenta post se ad Luxeburgum relinquerent, nec ulli de exercitu seu eques seu pedes foret abesse à vexillo suo liceret. Dehinc divisit tormenta bellica munitionem, et instrumenta quæ ad aggeres egerendos serviunt, et sub pœna gravissimæ indignationis suæ præcepit, ut omnes Legiones septima Junii horâ ante solem secunda in campum educerentur (quod tamen postea ob varia impedimenta incidentia ante horam sextam matutinam fieri vix potuit). Interea in conspectu totius exercitus Sacerdotem sacris operari, Deumque per Sacrosanctum Missæ Sacrificium placatum, in auxilium vocare, tandemque in nomine Domini promoveri exercitum præcepit.

Ut porro hostis de suo adventu certior fieri tam subito non posset, aut si jam aliquid fama nunciante sub odoratus esset se tam vicinum sibi esse minime suspicaretur, tubas omnes et tympana silere jussit, totumque exercitum in summo silentio progredi hoc fere ordine. Agmen primum, quod generalis Vigiliis Præfectus Becq ducebat, præcedebant

emissarii mille ducenti ductore Barone de Soye; Peditatui præerat Comes de Suys; Equitatui Illustrissimus Marchio Gonzaga; Picolomini vero, una cum Marchione de Caretto sequebatur in omnem exercitum intentus, ut si qua alicubi hostis premeret acrius, suppetiatum veniret.

His ita dispositis, inter procedendum conspicatus est Picolominius arcem bene munitam quam hostis insederat, aberatque Theonis villa horis circiter duabus, cumque non nisi quinquagenos Sclopetarios et tricenos equites eam tenere ab exploratoribus didicisset, duas legiones Florentinam scilicet et Lacaronicam misit, quæ ne quis elaberetur, tantisper cingerent, quoad omnis exercitus cum tormentis majoribus prætervectus esset, tum obsessis pœnam capitis interminatus est, nisi se quam mox dederent, qui sine mora positis armis paruerunt.

Postquam vero iterum ad horam facilè promovissent, ipse Campiductor cum Becquio editiorem locum conscendit contemplaturus inde hostium situm, ac unde commodissime adoriri posset: hic notavit quod locus sibi opportunissimus jam à centum hostilibus equitibus occuparetur, in quos celerrimis equis Croatas tricenos emisit, subsidiariosque alios quinquagenos in priorum succursum, equites præterea centum et post hos ipsum Baronem de Soye cum suis delectis sequi voluit. Becquius vero suos desultorios duce Barone de Beauregart domum suis Consiliis opportunam occupare fecit. Quæ dum fiunt Baro quoque de Soye cum suis promovet ad dictam domum, eamque cum dimidia parte turmæ tutam securamque nostris facit ab hostium incursu, cum altera vero parte hostem petit, qui jam celeri vestigio abactum nostros ex eo loco veniebat. Eodem pene tempore Picolominius Colonello Gerardini in mandatis dedit ut editiorem quendam locum, in quem hostis similiter connitebatur, occuparet: pro quo quidem multo utrinque sanguine pugnatum est, quoad tandem hostis, visa militis nostri pertinacia in statione defendenda, cederet in tutiora loca. Nec minus feliciter res suas agunt Colonellus Altieri et Colonellus Beckhamp et locumtenens Legionis Picolominiæ Crespa, qui conjunctis viribus Marchionem de Praslin cum suis copiis fundunt fugantque. Quos dum Marchio Gonzaga sequitur, hostis in effusissimam se conjicit fugam, quærens salutem

in ponte, quo Mosellam infra Theonis Villam straverat, quos nostri sequuntur multaque strage plurimos sternunt impedimentaque omnia obtinent.

Inter hæc Legiones duæ Navarrensis scilicet et Borsina statione suâ desertâ in planitiem egressæ erant, quas opportune conspicatus Comes de Suys cum Rippergensi Legione, et tribus manipulis antiquæ legionis Picolominiæ duce Comite Petazo per vineta ruens, viam interclusit, omnesque cecidit. Continuoque in aliam munitionem irruens, duas ibidem Legiones, nil minus quam de hoste cogitantes, contrivit. Hoc ipso loco Baro de Beauregart ante mediam circiter horam captus, in libertatem rediit.

Rebus nostris in hunc modum procedentibus Marchio de Caretto, reliquam exercitus partem adhuc integris viribus secum retinebat, intentus in omnem aleam et Picolominii imperia, à quo evestigio nuncium accepit de promovendis copiis et persequendo hoste: cum enim se turmæ plusculæ hostiles ex fuga recollegissent ac per alium pontem denuo pugnaturæ redirent, in eas Marchio de Grana ire jussus est. Cum vero prædictæ hostiles turmæ locum munitum occupassent, quatuor tormentis majoribus bellicis hostem ita enervavit, ut desperatis rebus in nostros ex desperato ire et gloriose mori decreverint: ut vero tutiores irent, fossam quandam inscenderunt ne tormentis essent expositi, quæ tamen cautela parum ipsis profuit, iterum enim alia duo tormenta minora prioribus in commodum locum deducta sunt, Legionibusque nostris sub Ducibus Florentino Becquio cui præerat Francipani, Savellio, de la Fossa cui imperabat Colonelli vicarius La Mortue, ad dextram ire jussis, ad sinistram vero legionibus di Mora, Badensi, Fernamontii, Adelshofii et Matthæi, acrius quam antea nunquam pugnatum est, maxime cum hostiles reliquiæ omnes paulatim se una collegissent. Hic nostri, cum se hostem penitus abolere non posse, nisi transcensa fossa, viderent, in aquas sese humerorum tenus præcedente et animante suos Barone de Soye injecerunt, et in alteram partem enixi sunt, ensibusque rem perurgere ceperunt.

Quid hic facerent Galli? cum se inferiores esse viderent quam ut impetum nostrum sustinerent, in fugam iterum se effuderunt, concitoque

pede quam mox Metas se propriæ infamiæ nuncios et cladis luculentissimæ metam transtulerunt.

Dici nequit quantis animis Generali Campi Mareschallus Octavius Farnesius Comes Picolominius cum Generali vigiliarum Præfecto Becquio hoc negotium susceperint, Consiliisque, hic quidem amore patriæ, ille amplificandi nomen et gloriam conspiraverint.

Ex hostili acie occubuerunt Comes Sancti Pauli, Generalis Franciæ Mareschallus de Chaumont, duoque alii præcipuæ auctoritatis officiales, cum multâ nobilitate Gallicâ ex Cæsarianis Deo ita fortunante nemo unus supremorum peremptus est, unusque solus Marchio Gonzaga duobus globulis vulneratus est, nec ex gregariis quidem militibus periisse putantur supra octingentos, cum Gallicus contra peditatus omnis pessum ierit, ex quo sex minimum millia mortem oppetiêre, capti vero ad tria millia inter quos trecenti officiarii ipseque Campiductor Gallorum Monsieur de Fecquieres secundum brachium dextrum vulneratus.

Ex viro fide dignissimo, qui cladi huic spectator adfuit accepi, nominatum jam Generalem Fecquieres tam graviter sensisse hanc stragem, ut deficientibus viribus et animo, nec pedes incedere potuerit, nec equo vehi, unde linteamine obvolvi et à quaternione militum Theonis villam asportari debuerit ubi multo tempore tristitiâ et inediâ se adeo confecit, ut in languorem inciderit admodum periculosum, ex quo etiam non multo post putatur occubuisse.

Super hac victoria Deo optimo maximo, Domino Exercituum et Regum domitori Potentissimo, per totum Belgium ac Ducatum Luxenburgensem amplissimæ sunt redditæ gratiæ, magnificéque festivo ignium artificialium splendore, aliisque modis triumphatum.

CAPUT XL.

De morte Wimariensium Ducis Bernardi.

POSTQUAM fortissimus Suecorum Ductor Wimariæ Dux Bernardus Neoburgi ipsum triduum colica passione lecto affixus decubuisset, tandem se mortalem similem aliis hominibus, quibus omnibus, decreto æterni Dei, statutum est semel mori, agnovit, medicosque ad se accersitos rogavit, ut quid de morbo suo sentirent, et utrum aliqua adhuc spes vitæ affulgeret, sine ambage edicerent, qui desperatum de humanis quidem auxiliis dixerunt, monueruntque ut se ad vitæ originem Deum converteret, ab eoque prorogationem mortis exposceret, quorum consilio paruit, ac se converso ad cœlum vultu ad fortiter moriendum disposuit; ac imprimis ultimam suam voluntatem scripto consignari jussit, ne qua post mortem suam dissidia circa res suas orirentur. Dein Generales omnes ac Colonellorum præcipuos adesse voluit, quos significantibus omnino verbis ab honorum et pecuniæ damnanda cupiditate præclarâ oratione est dehortatus, ad unitatem vero quanta potuit vocis argumentorumque contentione incitavit: viderent ipsi, aiebat, quanta quotidie ex discordiis mala orirentur, quam ampla regna, quam potentes Respub. pessum iissent litigio, proinde ipsi quoque aliorum exemplo cautiores nusquam sperarent dignum aliquid gloria perficere, vel conceptam à se telam pertexere, nisi concordibus animis sedulo in opus pro virili singuli incumberent: nec sibi, addebat, posse à morte aliquid accidere gravius, quam si intelligeret nonnullos ob particulare aliquod commodum à communi opinione, et reipub. societate discessisse etc. quibus tam efficacibus verbis illuc commovit adstantes ut in lacrymas effusi datis mutuo dexteris compromitterent. Denique ordinatis rite omnibus vocavit verbi ministrum qui se de salute æternâ commonefaceret. Non defuit lingua Prædicanti, nec linguæ prædicans, rem

naviter exequendo. Itaque Bernardus Wimariensis septimo decimo Julii vitam et odium in Austriam domum ac Imperium Romanum multis exitialibus præliis nobilis clausit.

Multorum tunc præclarorum virorum constans fuit sensus, mortem Ducis Imperio Romano omnino fuisse immaturam et luctuosam, quandoquidem tractasse de pace cum Cæsare stabilienda, et reditu in gratiam dicebatur. Vidi quoque apertis scriptis palam ferri Ducem Bernardum eam ob causam, quam Gallia exploratam habuerit, clandestinis Gallorum machinationibus veneno extinctum esse, ego id non facilè ex me dixerim, fides sit penes auctorem. Ipseque Dux non multo ante obitum dixisse fertur, sibi cum pisce venenum esse propinatum et haustum, auctores tamen tam venenati consilii nunquam edixit.

Corpus ejus post mortem apertum est et aromatibus ritu in Principum funeribus usitato conditum est, multorum etiam medicorum fuit sententia, ipsum pestifera lue, quæ passim tunc per exercitum Ducis grassabatur multosque indies hauriebat, decessisse: sed maxima illa omnium pestis est, quando toxicum plenis patinis oggeritur ingeriturque; prædicans qui funebre elogium ejus honori typis exprimi fecit, multas affert mortis causas morales, inter quas illam probabilem adducit, quod, nescio an ipso connivente miles ejus Pontissalium aliaque Burgundiæ loca sine rationabili causa concremarit. Solet sane Deus scelerum ultor multocies militum ferociam in Ducibus plectere, nisi ipsi sedulo in id incumbant, ut tempori comprimatur, ac severè, justitia arbitra, puniantur gravia delicta.

Nona decima Julii triste Suecis funus Neoburgo avectum est. Ad ripam Rheni tres legiones peditum expectabant cum turma equitum ipsiusmet demortui Ducis. Essedum quo vehebatur nigro panno obductum erat, equi sex qui illud trahebant pullati quoque incedebant in tristitiæ communis argumentum: itaque præcedentibus aliis, aliis subsequentibus Brisacum medium inter milites deductum est. Funus prosecuti sunt, Comes Palatinus Junior, Generalis Major Erlach, Dominus Möckel, Comes Nassovius, Colonelli Oeheim, Moser aliique plurimi ex officialibus, comitabantur quoque atro circundati amictu quotquot de aulâ fuerant Principis. Brisacum ut ventum est, expectabant ad prima-

riam urbis Ecclesiam octo Capitanei, qui funus è curru exemerunt, ac in Sacello quodam tantisper deposuerunt, donec copia fieret avehendi ad eum locum ubi Saxo-Wimarienses sepeliri consueverant. Mox Concione ipsi Parentatum est sine ullis ultra ceremoniis, neque enim Lutheranis Sectariis fas est alias exequias celebrare, quippe qui pia pro defunctis suffragia ab omni retro posteritate à Religiosissimis majoribus nostris usitata, ab nova Ecclesia sua æternum proscripserunt, asserentes nulla defunctis à viventibus exsoluta vota prodesse, credam id equidem si de hæreticis id asserant, negem vero si de orthodoxis sermo sit.

Vicesima hujusdem testamentum seu ultima voluntas Ducis resignata est, qua legabat Colonello Oeheim ut Directori exercitus et Rehlingio ceu Assessori singulis vicena millia Imperialium. Comiti Nassovio vero ceu Generali, Erlachio et Rosæ cuique duodena millia Imperialium: Prædicanti suo quaterna millia Imperialium; Aulicis item pro suo cuique munere certam pecuniæ summam. Debita (si quæ forent) solvi voluit ex cymeliis rebusque preciosis. Singulis item Colonellis sex millia Imperialium eodem testamento transcribebat. Generali porro vigiliarum Præfecto Erlachio, sicut et Colonellis Oeheim, Nassovio, et Rosæ exercitum cum imperio commendavit, quoad Franciæ et Sueciæ Reges de apta persona ad Generalatum providerent, quibus et mox à toto exercitu juratum, militique stipendium menstruum solutum. Eodem tempore misit Francorum Rex Legatum Brisacum, qui supremos ad unitatem cohortaretur, polliceretur que sufficientia auxilia contra hostem, tam in re pecuniaria quam frumentaria, ac intra quartum et decimum diem centum aureorum millia parata pecunia numeranda, promitteret. Mors hæc Ducis magnam tristitiam et plurimos motus causavit tam inter milites et fidei consortes, quam inter confœderata Galliæ et Sueciæ regna. Rex Franciæ cum tota aula pullo amictu interitum tanti tamque sibi proficui Principis luxit, misitque nobiles variasque legationes de rebus summi momenti cum Wimariensibus consulturas.

CAPUT XLI.

Metropolis Sabaudiæ ab ejusdem Principe Thoma et Hispanis occupatur.

POTIEBATUR rerum in Sabaudia Francorum Regis nomine Cardinalis de la Valette cum Duce de Longueville ipsamque Taurinorum Augustam, ita volente Ducissa Sabaudiæ defuncti Ducis vidua, obtinebat. Sed dum meditatur consilium de armis regiis promovendis ad Cuneanam munitionem, quam obsidebant tunc forte Longuevilliani, adjicit animum, castraque sua sociis castris admovet, atque ita destituit potissimo præsidio Sabaudiæ metropolim. Non potuit hæc Gallorum tam aperta temeritas latere Principem Sabaudiæ Thomam defuncti Ducis fratrem Germanum, sub auspiciis Hispani tunc militantem, ut ergo cognovit Cardinalem abscessisse, urbemque non nisi tribus legionibus Gallicis propugnari, tria equitum millia totidemque peditum quantocyus adducit, eodemque adhuc die Fortalicium in semilunæ figuram ante urbem extructum, quod nonnisi à duodenis Gallis servari cognoverat, feliciter expugnat: postridieque ante solis ortum admotis Pyrobolorum seu ignium artificiosorum machinis, duas portas disjicit, murisque conscensis urbem victor sine sanguine suorum, sed nec uno quidem desiderato, ingreditur summo cum civium plausu; immani hostilis militis confusione et metu. Præsidium Gallicum sese in arcem velocissime receperat una cum Ducissa vidua filio Principe totoque Familiæ suæ Gynæceo solo prope indusio amicta. Obtenta urbe ad direptionem provolabat miles, cum Princeps Thomas sub pœna capitis inhibet, ne quis ullas ædes invaderet civium; datæ tamen prædæ sunt domus omnes Ministrorum Galliæ Regis, ejusdemque nationis mercatorum, Judæorum, item magni Cancellarii et Præsidis, ac sedecim aliorum Civium Principi Thomæ minus faventium, Comitis denique

Aigliani Palatia quotquot in urbe habebat, ex quibus opima extulêre plerique spolia. Vicesimo octavo Julii omnem exercitum ad Taurinensis arcis oppugnationem admovit Mediolanensium Gubernator Leganes, dispositisque majoribus tormentis bellicis sœvum in modum quatit, cepissetque intra paucos dies, nisi Cardinalis de la Valette novum præsidium occultè immisisset, seque continuo cum decem millibus ad arcis obsidionem solvendam convertisset, Ducemque de Longueville in societatem advocasset.

Galli igitur in opino nuncio captæ urbis perculsi illico Cuneanam obsidionem re infecta solvunt, conjunctisque viribus exercitum quindecim millium peditum et quatuor millium equitum conflant, sicque in Hispanos movent, multaque ferocia continuo in mœnia recens occupatæ ab Hispanis urbis enituntur, ex quo conatu atrox pugna utrimque orta, Gallis muros tentantibus, Hispanis fortiter resistentibus ita ut Galli semel iterumque ac sæpius ab urbe repellerentur; cogerenturque receptui canere. Et licet Gallorum Duces subditum sibi militem strictis ensibus cogerent renovare impetum, adducere tamen nusquam potuerunt ad iterandam pugnam, cum milites diserte eos inclamarent homicidas suos et non Duces, quippe qui temere tam nobilem pubem morti objicerent. Constituerunt itaque saltem Ducissæ et Sabaudicæ domus familiæ admotis omnibus arietibus exitum patefacere ne forte ipsa hostium fieret præda. Ita igitur collatis in unum consiliis libertatem moliti sunt, ut dum pugnaretur ad urbis mœnia, mitteretur salvus conductus validus qui egredientem per posticum Ducissam cum Comitatu reciperet, et celerrimo cursu Camberium deduceret quod quidem ex animi sententiâ processit. In pugna hac à partibus Gallorum, ut fide dignorum hominum litteris comprobatur, cecidisse dicuntur ad tria millia, inter quos primarii Legionum Francicarum Duces ac Centuriones, ipseque campi Mareschallus à Varestan cum tribus aliis primi subsellii viris: à partibus vero Hispanorum præter trecentos gregarios milites, aliquot etiam primariorum Ducum fusi dicuntur.

Interea Romanus Pontifex laborat per Legatum Apostolicum Caffarellium, ut arma tantisper utrimque ponant, cui quidem annuit utraque pars, sed mox nescio cujus rei interventu neutrobique servatum est.

Eodem fere tempore è Grisonum Repub. septuaginta viri delecti sunt, qui Mediolanum irent, et fœdus cum Hispano stabilirent, qui omnes à Marchione de Leganes regio fastu excepti sunt, magnificisque muneribus donati. Fœdus autem non spectabat aliud, quam ut liber Hispanis esset transitus reditusque per vallem Teliniam.

Inter reliquias Wimarienses et potissimum Duces varia tum temporis oriebantur dissidia, nihilominus tamen castra movebant in Palatinatum, occupabantque ex insperato Weissenburgum, Neostadium, Landavium et Germersheimium, unde tantæ ad Rhenum oriuntur turbæ, ut convasatis omnibus, navigiisque impositis in tutiora loca Coloniam partim, partim Francofordiam transportarent, ac Cæsariani quoque Wormatiam metu destituerent.

Nec minore audacia Generalis vigiliis inter Suecos præfectus Christophorus de Coningsmarck premebat Franconiam, ipsiusque Metropolim Wirtzeburgum gravissimis exactionibus onerabat.

Tractabatur tunc quoque cum Landgravii Hassiæ vidua de pacis conditionibus, quæ postquam diu per delegatos ab Imperatore fuissent agitatæ, tandem ad Cæsarem dimissæ sunt confirmandæ et subscribendæ; sed patuit non multo post fraus, dum enim admissæ referuntur, Princeps fœmina resilit à proposito, vel potius aperit animum ad pacem cum Imperio parum propensum, quod vel inde colligi satis protest, cum enim hæc agitarentur in imperio, ipsa colludit cum Gallo, datque fidem se ab Francicis imperiis non discessuram, unde et Vexilla militaria nova Ambsterodami perficiebantur, in quibus insignia Francica Corona scilicet et Lilium Gallicum cum inscriptione Louys de Bourbon videre erat. Quanto vero hoc commodo suo suorumque fecerit tempus aperiet; et Deus fraudulenti animi vindex demonstrabit abunde cum mensura completa fuerit peccatorum. Num Principem Imperii deceat, contra Imperium insurgere, et ejus ruinam suis auxiliis promovere videat æquus arbiter.

CAPUT XLII.

De Rebus in Bohemia Gestis.

POSTQUAM in Bohemiæ finibus aliquam diu constiteramus, certi advenerunt nuncii, qui Bannirium cum omni suo exercitu Pragam tendere nunciant, contra quem tam offensiva, ubi occasio ferebat, quam defensiva, quando hostis nos impetebat, expedivimus arma. Et Generalis Hatzfeld quidem, ut expeditior et sine anxia cura progrederetur, impedimenta omnia post se relinqui voluit, et magnis passibus ad Albam Regiam Cistertiense Monasterium properari. Quod ut hostis accepit, exercitum ad Pragam applicuit, obseditque Brundusium, nec multo post in deditionem accepit, præsidiumque ad sua arma ferenda coëgit: prospera dein fortuna usus alia quædam loca sibi percommoda insedit unde Silesiæ et Moraviæ fines ad tributum sibi pendendum armis adducere posset, ipse vero pro suâ personâ Brundusii substitit. Gallassus hic varias Legiones equitum et desultoriorum emisit qui hostis audaciam passim impune vagantis et deprædantis comprimerent, captivos adducerent, prædas inter hostes agerent: paucis vero post diebus consilium bellicum convocavit, ad quod convenit ipse Gallassus, Comes quoque de Schlyck consilii bellici præses, Comes de Coloredo permultique alii: absoluto concilio lustravêre copias nostras, ac ad epulas magnifice instructas ab Hatzfeldio sunt invitati. Postero porro die ipse Gallas suummet exercitum in Albo monte recensuit. Hic cum plusculum hæremus varia loca in suam redegit hostis potestatem, ac rustici indicio intempesta nocte Croatas improviso obruit, et parum vigiles opprimit, à quibus septendecim vexilla obtinuit præter opimam prædam quam non sine gravi nostrorum labe ad suos reportavit. Quam injuriam

etsi in animo fuerit Hatzfeldio ulcisci in eumque finem cum aliquot millibus fuerit egressus nil tamen perfecit eo quod hostis jam multo ante de suo adventu monitus esset, contra quem etiam postridie egressus, et redeuntem bona itineris parte insecutus nec tamen assecutus: Hatzfeldici vero ne omnino vacui domum reverterent pauculos equos qui pabulatum egressi fuerant secum abduxerunt. Feliciore non multo post omine egressi sunt Croatæ, qui cum de hostilibus copiis comprehendissent nonnullos in eos impetu facto mactarunt plurimos, et inter captivos sex quoque equitum Duces aliosque primarios Pragam adduxerunt.

Circa hæc tempora Comes Mansfeldius in Silesiam cum imperio mittitur, qui istic hostiles retunderet impetus. Comes vero de Hatzfeld cum millibus quinque militum selectorum in Saxoniam movit, ut successibus hostilibus intercederet. Quo intellecto Bannirius, in recens lectas Hungarorum copias extra Mœnia agentes, expedivit arma, sed stropha in hostes retorta est, cum enim Hungari hostem sensissent, incinuerunt classicum ac persecuti non parvam ediderunt stragem. Intellexerat hoc tempore ad Bannirium multa comeatu onusta deduci plaustra, in quæ ipse impetum molitus est. Tum ita nostri in hostem et hostis vicissim in nostros grassatur, sæva quoque pestis dirum in modum Pragenses exagitat, ita ut multa millia tam ex Ecclesiastico cetu quam profana turba sterneret, ac in dies singulos quingenta hominum capita sepulturæ destinaret.

Inter hæc seria Viennæ Austriæ agitantur consilia, de Generalissimo substituendo seu præficiendo exercitibus Cæsareis, qui et prudentia valeret, et auctoritate rem bellicam moderaretur: delectus est utrique muneri peridoneus Serenissimus Archidux Leopoldus Gulielmus Augustissimi Imperatoris Ferdinandi III. Frater Germanus Princeps omnibus gratiis instructus, hic septimo decimo Octobris comitantibus Bohemiæ optimatibus, aliisque Germaniæ proceribus Pragam venit, quem Generalis Gallassus, militarem præfecturam paulo post depositurus, in Albo monte omni exercitu in ordinatissimam aciem distributo, festo majorum tormentorum sono, concrepantibus militum Catapultis, concinnoque Tubicinum Tympanistarumque clangore iterum ac tertium repetito militari ritu excepit. Dici nequit quantis gaudiis omnis miles

exultârit ob adventum hujus Principis, nemo enim erat qui non sperabat aliquot saltem mensium stipendium, sed spe sua fraudatus effervescentem gaudio animum non sine bile restrinxit.

Bannirius interim nil quidquam feriabatur, applicando exercitum suum ad montem Album, sperans nostros metu sui exercitus inde dilapsuros, cum vero stare vidisset, tormentis quatere et concutere constantiam nostram nititur, sed nec tunc quidem tantillum profecit inter milites, amplius inter Paganos, qui isto tempore catervatim ad urbem convolarunt; nec mirus cuiquam videbatur hic concursus, quoniam imbelles agricolarum animi, tot modis tantisque calamitatibus enervati nimis quam juste consternabantur; ipsis tamen quies Pragæ neutiquam est concessa, alii enim in viarum duces nostro militi assignabantur, alii aggeribus egerendis occupabantur, alii ad lapides comportandos destinabantur, alii denique cum milite in certas stationes divisi, non pœnitendam urbi operam contra hostem collocarunt. Et licet Bannirius jam septa ferarum seu hortum sylvestrem insederat, quando tamen vidit omne sibi ad urbem accedendi præsidium esse succisum, tormentis (ne gratis venisse putaretur) rem aggredi tentavit, sed nil fecit quam quod Prandium quorundam disturbarit, qui quid sibi vellent bellicorum tormentorum fragores agnitum accurrerunt. Tandem itaque re infecta sed ne quidem re ulla laudabiliter gesta, abscessit Lyto meritium; istic tripartito divisit exercitum, unam partem in Lusatiam ablegando, aliam in Silesiam destinando, tertiam denique in partibus Bohemiæ superioribus retinendo.

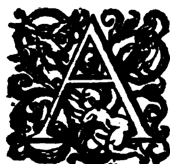
Rebus ita procedentibus Serenissimoque Archiduce jam præsente qui exercitus curam susciperet, hac Gallassus opportunitate fretus, Generalatum suum solenni pompa deposuit, ac postea non multo interjecto tempore Viennam Austriæ est profectus, ubi magno cum honore à Ferdinando III. Augustissimo Imperatore nostro acceptus est, multisque dignitatibus et donis auctus; quæ ipsa cum debita submissione acceptans, ab Invictissimo Cæsare copiam sibi fieri postulavit adeundi domum Lauretanam Christo Servatori hominum natalitiam, votoque se istic exsolvendi; quam Imperator ipsi non gravatus concessit. Sub hæc eadem tempora Comes Hatzfeldius ex Ducatu Saxonico Pragam revertit. Quo

eodem celerrimis equis se conferre jussus erat Generalis Picolominius. Circa eadem temporâ immortali memoria vitaque longiore longe dignissimus, miles strenuissimus, Imperatori suo fidelissimus, Wallensteinii domitor et interfector imperterritus, magnanimus Colonellus Waltherus Deveroux Pragæ pientissime extremum clausit diem primumque in meliori vita auspicatus est. Cujus mortem graviter sane tulit Serenissima domus Austriaca, ipseque Imperator mox à morte ejus à Patribus Societatis JESU varia sacra dici, ipsique ritu Catholico Parentari piè voluit. A morte viri integerrimi confinxerunt nonnulli Religiosi, parum in manes ejus Religiosi, qua nescio invidia ducti, cum tamen ipsis benefecisset semper, quod sub exitum animæ ejus in eorum oratorio seu Sacello, nescio qui equorum ungulis ferratis tumultuantium strepitus auditi sint, catelli quoque atro colore horrentes hac illac per sepulchrum ejus discurrere visi sint, et nescio quæ alia somniantium deliria et pudenda mendacia Quæ cum nonnullis viderentur altioris scrutinii, vocarunt loci præsidem et auctoritate qua fungebantur sub conscientia testimonium super visis postularunt, hic diserte asseruit sibi ea de re nil quidquam constare, merasque esse calumnias tanto Duci à dicaculis nonnullis falso impositas. Vah pudeat virum bonum ne dicam Religiosum de mortuis, quæ ipse commentus est, asseverare, et in publicum disseminare: si enim de absentibus nil nisi bona pronuncianda, sunt, quanto magis de mortuis? quanto amplius de beneficis? quanto potius de eo, qui de tuo ordine neminem unquam stipem rogantem vacuum dimisit, qui et in vita et post vitam de ordine tuo præclarè semper est meritus? obmutesce igitur posthac, et non nisi vera assere.

CAPUT XLIII.

Galli Salzam urbem in Comitatu Rossiliensi occupant: Hispani contra Hollandos pugnâ navali infeliciter certant.

UDIERANT Galli Salzam obsidione seria cingentes, de Taurino nuper ab Hispanis et Principe Sabaudiæ Thoma Hispanicarum copiarum Ductore, partim vi, partim celeritate intercepto, multoque luctu etiam tunc deplorabant sociorum infaustam sortem; cum Princeps Condæus, militi suo tristitiam ademptarus animos ad fortiores ausus addit, ut saltem aliquam vindictam de Hispanis quoquo modo sumant; cumque id in Italia ob terrarum dissidentium discessionem non possent, saltem in Rossiliensi Comitatu contra Salzam masculam virtutem exerant, audeantque aliquid Gallis dignum, hoc utique gloriosius quo à Gallico subsidio remotius. Quibus dictis cum suos animari, et ad arma pronos vidisset Condæus, magis serio quam nunquam alias, de Salzana oppugnatione consilia agitat, moxque imperat ut ad opus se accingant opera, fossasque jam pridem ceptas proxime urbis mœnia perducant, dein Tympano tribam ad urbis Præfectum, virum in paucis strenuum Hispanoque sanguine clarum dimittit, interpellatque de dedendâ civitate, tam indignum Hispano milite postulatum admiratus Præfectus urbis inter sarcasticum risum indignantem animum prodit, nec multis Tympanistam fatigat quæstionibus, sed quam mox se ad urbis mœnia confert, minacibusque verbis, qui militum mos est, fastuosoque vultu qua potest vocis contentione animosè retundit; jamque in editiore loco constitutus ut procul à Gallorum agminibus videri et exaudiri possit, elatissima voce exclamat. Facesserent Galli cum tam iniquis postulatis, sibi quidem certissimum esse ad mortem usque et extremam Hispanici sanguinis guttam contra obsidentes defendere ac propugnare locum suæ fidei commissum, scirent itaque ipsis non esse negotium cum punicæ

fidei malè feriatis nebulonibus, sed cum Hispano milite, hoc est cum masculo et fideli suo Regi pectore, quod quidem, si fieri posset, pluribus mortibus vitam potius prodigere paratum esset quam gloriam infami nota Hispano sanguini aspersam, confundere. Auderent modo Franci imperterrite incurrere, fore qui vim virtute reprimerent, his nec aliis dictis Tympanotribam remisit. Hoc fastu in furias prope acti Galli vix se continebant quin in mœnia exsilirent, hominemque gloriosum diti sublimem victimam immolarent, sed saltus erat altior quam quem Gallicum robur emetiretur, itaque pro verbis verbera reponere parant, oppidumque acrius infestant, tormentis quoque muros multo tempore sine intermissione validissime concutiunt, queis præsidiarii animose respondent, aggeres quoque dirutos reparant, muros variis impedimentis restaurant, terram fimumque perforatis mœniis objiciunt, nova insuper munimenta majoris securitatis causa excitant. Quid hic agerent Galli? recedere ipsis probrosum erat nulla re laudabiliter gesta, ultra quid machinari gloriosum quidem, sed vita et plurimo sanguine preciosum, maxime cum obstinatos viderent animos Hispanorum pro urbis defensione vitam et sanguinem pacisci: maluerunt tandem mori omnes potius, quam tantis cladibus fortissimorum virorum fracti fatalem expugnationem post tantos labores infecto negotio derelinquere; Rem itaque cuniculis pertentare aggrediuntur, in quem finem, immanem terræ hiatum effodiunt, in quem pro egesta terra pulverem Pyrium sufficiunt, quo non multo post obstructis meatibus succenso non pœnitenda opera maximam muri partem disjiciunt, ac quam mox novo ardore in mœnia incurrunt, ac undiquaque strenue defendentes propugnantesque Gallico furore invadunt tormentis interim utrimque tam sævum in modum personantibus, ut totus iste tractus quaque late patens evertendus omnino videretur. Paulo tamen post, cum Gallis agminatim cesis alii semper aliique succederent, Præsidiarii verò intra urbem sensim minuerentur, nullo interim subsidio reliquo, quod conclamatæ urbi succurreret, non putarunt Hispani ultra prudenter tot hostibus esse pauculos milites temere objiciendos, stationem igitur primam deserunt, ac per angiportum in novum fortalitium enituntur, ut inde collectis cum sociis viribus pugnam renovarent, sed et hic à catervis Gallorum circumsepti sunt,

cumque effugio nullus amplius pateret exitus, arma, quod sensatos milites decet, posuerunt, ne qua fortè vitam et sanguinem temere prodegisse arguerentur; itaque voluntati Gallorum sese reluctante quidem animo permiserunt, solius vitæ incolumitatem sequentibus conditionibus paciscentes.

I. Ut Præsidiarius miles absque sarcinis et armis solo bacillo candido instructus urbe excederet.

II. Ut Gubernatori et officiatis liberum esset lateralibus se accingere armis, sed juxta Perillustris Principis Condæi victoriosi Ducis arbitratum in custodia et vinculis remanerent.

III. Ut ægrientes sicut et mulieres, aliique excessuri, securè sine dolo malo à Gallis Perpignianum cum salvo conductu dimitterentur: caverent verò, ne contra pacta ullas occultas sarcinas quascunque demum secum asportarent.

Conditionibus hisce utrimque subscripserunt, ex parte quidem victoriosorum Gallorum Dux Henricus Bourbonius, ex Hispanorum vero victa caterva Don Michaël Laurentius Bravo urbis paulo ante Gubernator.

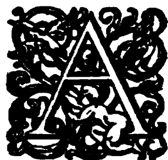
Nec multo post sanguinolenta pugna in mari quoque inter Hispanos et Hollandos certatum est, multo Hollandorum emolumento, per exiguo vero Hispanorum commodo. Certamen autem apud Durones Anglorum contigit classi Hollandicæ præerat Martinus Herpertus Tromp vir majoris audaciæ quam animi, qui ex improviso in adversariam Hispanorum classem irruit, ac tam constante ac pertinace pugna decertavit, ut prius pulvis tormentarius plumbeique globuli onerandis catapultis quam præliandi ardor ipsum deficerent, coactusque postea sit Caleto defectum armamentarii supplere. Classis Hispana, quæ fere majoribus Galleonibus, ut vocant, constabat, adversa ventorum vi à Dunkirchano portu prohibebatur, unde ad Duynensem divertere quoad tempestas desæviisset, mitiorque aura carbasa dignaretur, debebat, sed nec istic tuta ab infestatione Hollandorum substitit, varie enim sparsa est ita ut pauculæ naves ventorum impetum eluctatæ, Dunkircham tandem cladis nunciæ ægre appulerunt, quæ ad quatuor Hispanorum millia selectorum militum secum ducebant, ad quos inspiciendos Cardinalis Infans His-

paniæ et Belgii Administrator se istuc contulit: pugna hæc maritima ab hora ante meridiem sexta exordium sumpsit, atque ad horam usque quartam post meridianam se extendit: utrimque vero tanta contentione fuit pugnatum, ut vix dici credive possit. Hollandorum consilia juvabat densissima nebula, cujus ministerio non opinantes, nec ad pugnam dispositos repente adorti sunt, ita ut quid rerum ageretur Hispani nescirent, majoresque Hollandorum impetentium vires quam erant rati, subito anchoras cultris inciderent, ac profugere in tutum frustra conarentur, quandoquidem Hollandi ita suam classem ordinarant, ut in semilunæ formam extenderent, atque ita Hispanos complecterentur, ut ægre sine clade elabi possent; ac licet pleræque Hispanorum naves mascula sua virtute salvæ evaserint, multo tamen damno, majoreque periculo ipsis hæc fuga stetit. Proregis Neapolitani navis inter cæteras primam fortitudinis et animi vere Martii laudem tulit, siquidem ex ea tam viriliter pugnatum est, ut præcipui Hollandorum naucleri inde vulnerati trucidatique sint. Nec sane multum profecissent, nisi pice, resinâ, stupa aliaque materia facile combustibili oppletæ naves et accensæ uncinis ferreis tam fortiter appactæ essent, ut dissolvi inde nullo modo possent, unde factum ut suo igne illam ipsam quoque accenderent, unaque pulverem tormentarium, cujus violentia horrendo cum sonitu in aëra tanta vi evolavit, ut calamo describi nequeat. De hac victoria in Hollandia Seelandia ac alibi magnifice triumphatum est, qua tormentorum majorum bellicorum exoneratione, qua ignium festivorum succensione, qua festi carminis modulatione. Cum tamen Hispani non magnopere senserint suam cladem, assueti magno animo dolorem supprimere, ac de opportunis mediis se vindicandi mature consultare, quæ quidem ipsis nusquam deerunt, nisi Hollandi suis rebus sollicite advigilent.

CAPUT XLIV.

Francorum Rex petit sibi dari Brisacum: Intercipit Palatinum Comitem Seniorem ex Anglia per Gallias in Germaniam tendentem.

MORTE Vinariensium Ducis Bernardi, Brisacum adhuc tenebatur à Confœderatis Coronæ Suedicæ Ducibus, quibus exercitus curam commissam esse superius diximus. Eam vero munitionem cum suo instituto omnino commodam, imo per quam necessariam videret Rex Galliæ, nullum non lapidem movebat, ut omnimodam in suas manus deditionem à directoribus Wimariensis militiæ independenter exprimeret, unde obices omnes indefesso labore removet, arietes contra potentissimos adhibet animis possessorum expugnandis, in quem finem immanem pecuniæ summam Vinariensi exercitui solvendam misit. Cum vero etiam tunc res procederet lentius, quam Rex vellet, merito suspicari cepit ad huc superesse obstaculum, quod omni conatu inquirendum et amoliendum putavit.

Agebat tunc forte in Anglia Princeps Palatinus Carolus Ludovicus Friderici olim in Cæsarem rebellis, et aliàs peste extincti, senior filius variorum negotiorum causa, reditumque parabat in Germaniam, ut cum Imperio (quod tunc plane credebatur) præficeretur, loco defuncti Ducis Bernardi, Vinariensibus reliquiis. Et licet portus Angliæ omnes ad ipsum octiduum clausi manserint, ita ut nulli ingredi egredive fas esset, ne qua Principis discessus ex Anglia cuipiam innotesceret, non potuit tamen hoc iter ita celari, quin ad Legatum Francicum Londini residentem certis amicorum litteris quam citissimis nunciis deferretur, qui non minus propere quam primum suum Regem commonefecit. Hic clam omnibus Commendantibus ac Præfectis urbium per suas provincias serio imperavit, ut diligenti cura attenderent, ne qua per Gallias iturus Comes Palatinus libere evaderet, sed suaviter detineretur, quoad ad Regem de ejus præsentia relatum esset.

His ita dispositis, destinarat fortè dictus Palatinus iter suum *Molinæ* dirigere, cum de accessu ejus monetur urbis Gubernator, quem præsentem honoris causa adit, jubetque nomine sui Regis tantisper istic *sub*sistere, quoad Parisios de ejus adventu nunciatum esset: redit expeditus cursor, qui in arcem melioris custodiæ causa deducendum esse *Princi*pem nunciat, donec cum sufficiente comitatu in tutiora loca deduci posset: nec multo post ad sunt ducenti equites è Francica *militia* selectissimi, qui Comitem Palatinum ad arcem in nemore Vincennensi sitam, ad honestam custodiam comitarentur, omnesque litteras *aliave* scripta quæ secum ferret, (inter quæ cambiales litteræ pro Ducentis millibus Francorum repertæ sunt, aliæ item Anglorum Regis *Palatino* pollicentis dena Scotorum et Anglorum militum millia, aliæ adhuc, quibus jubebatur quantocius adventare in Germaniam et se cum *Hassicis* Coningsmaricisque copiis conjungere) eriperent. Quæ omnia non sine acerbo Palatini Principis stomacho peracta sunt.

Causa captivitatis prætensa hæc est, quod sine prævio ad Regem nuncio Gallias pertransire tacitè ausus esset, quod quidem signum *esset,* exploratorii animi, aut cum aliquo Regni primate conspirationis. Si enim aliter transire voluisset Galliam? cur inscio rege? cur *tecte? cur* non apertè? ut ipsi saltem debitus honor exhiberi ab officiosis Gallis potuisset: probabilior causa hæc videtur. Quod ad Galliarum *Regem* certis rumoribus delatum esset Principem Palatinum Imperio Romano reconciliari voluisse, atque ut faciliorem haberet ad Imperatorem *accessum*, Brisacensem munitionem cui ipse, ceu Vinariensium futurus Generalis, quibus mox præficiendus dicebatur, Cæsari restituere. *Sed* argutorum virorum sententia fuit, eam solam fuisse causam, quod metueret Rex Franciæ si Palatinus cum potestate Wimarico *exercitui* præficeretur, fore, ut ipse sibi pro tutelâ et majori securitate Brisacensem munitionem reservaret, velut opportunam sedem inde in *Palatinatum* excurrendi. Ut ut sit, hoc certum hanc captivitatem Palatini præcipuos Principes ægerrimè tulisse, maxime vero Angliarum Regem, qua*propter* accepto certo ejus rei nuncio, omnes Gallicas naves in portubus sui regni retineri jussit, continuoque destinavit, qui Parisios iret, et à *Rege* Galliæ causam retentionis sui nepotis intelligeret. Sed non multo

Interjecto tempore omnia dissidia inter vtramque coronam certis pactis composita sunt.

In Sabaudia quoque Gallus contra Hispanos magnis viribus agebat, dissidebatque Sabaudica domus capitalibus odiis. Ducissa Gallico Præsidio suam in Ducatum restitutionem fidebat, Princeps vero Thomas defuncti Ducis Sabaudiæ frater Germanus, Hispanorum ope fretus, strenue in Gallos ibat, tunc maximè, cum Marchionem de Leganes in auxilium venire audisset, Mareschallum Campi Gallum Comitem de Harrecourt in certis angustiis comprehensum ita constrinxit, ut nisi desperatâ pugna certaret, effugere nullo modo posset. Quod cum tandem Gallicæ copiæ facere conclusissent, eligentes gloriosè potius emori, quam desides occumbere. Ad arma igitur certatim convolant, clausisque quod aiunt oculis Hispanica agmina cæsim punctim, quo impetus ferebat, penetrant, atque ita, non tamen sine insigni suorum clade, evadunt. Hac in pugna supra quam scribi possit fortiter se habuit egregius Gallorum Campiductor Harrecourt, qui in prima semper acie, ubi prælium fervebat maxime ut virum decebat masculum decertavit, ac licet plurimos suorum hoc conflictu perdiderit, ipse nihilominus salvus cum potissimis Gallorum turmis evasit. Impedimenta omnia Francorum, Hispanorum prædæ cesserunt, instrumenta item bellica partim Hispani obtinuerunt, currus quoque ipsiusmet Comitis de Harrecourt, quo argentea ejus suppellex vehebatur Hispanorum fuit spolium: ipse vero cum suis effusissima fuga Pignorolium contendit. Hæc victoria res Hispanas multum promovit, auxitque animos militis mirum quantum, adeo ut Marchio de Leganes Casale obsidere serio decreverit; quod tamen postea ob varia incidentia impedimenta in commodiora tempora differri debuit.

CAPUT XLV.

De Suecorum irruptione in Rhingaviam, Bingana item obsidione et expugnatione per Wimarienses.

UO eodem tempore Rhingavia per Suedicam irruptionem miserum in modum subito fuit infestata, cum enim per totum illum tractum, nisi Moguntiæ, nullum late esset præsidium Cæsareum, nec Hispanicum extra quod tuendis quibusdam urbibus ac munitionibus erat pernecessarium, nossentque Wimarienses tam subito aliquas copias conflari aliunde ac illuc deduci non posse; quatuor derepente Legiones Collaschicam scilicet, Moserianam Scoticam, et Widerholdianam trajecto Rheno nemine resistente 'induxerunt, totamque ita Rhingaviam nullo prope negotio occuparunt. Elabebatur interea abunde satis temporis antequam Bavaricæ copiæ ad Spiram Nemetum subsistentes advocarentur, dabaturque hosti copia ante illorum adventum quidvis compilandi et efferendi. Monitæ tamen celerrimis equis Moguntia dimissis, non diu substiterunt, sed quam mox strato per Rhenum ponte navali in citeriorem ripam trajiciunt, ac festinanter per stratam montanam brevissimo et expeditissimo itinere Moguntiam usque descendunt, nec morâ in hostem animose pergunt; cum vero ille omnem in Rhingaviam ingressum selecto milite contra nostros munivisset, Bavarici multo alia consilia iniverunt, ac iter relicto ordinario aditu ad dextram, ne qua præsidio Wimariensi innotesceret, summo cum silentio flexerunt, atque per aliam occultam viam alibi ingressum rimati sunt, eam quidem hostes dimissis jam sufficientibus copiis etiam præpedire et obsidere parabant, sed serius, nostri enim jam præverterant, illasque copias opportune interceperant ita ut nec nuncius quidem ad hostem redire posset index nostri ingressus. Hac igitur fortunâ Bavarici erectiores ultro audenter promovent atque in supra memoratas Legiones quatuor involant, quas ad extremum dexterrimè persecuti sunt Rudisheimium usque,

quo se una cum aliis adjectitiis delectisque aliunde militibus sese receperant, occlusisque portis Bavaros excluserant. Non poterant hoc loco Bavaricis opportuna deesse media, effringendi aut disjiciendi obfirmatas valuas, et hostem intra mœnia invadendi, quo in loco de hostilibus copiis sese iterum manipuli aliquot Bavaricis dediderunt, plures etiam mactati sunt, reliqui vero, inter quos Colonellus unus, omnes pauculis exceptis, qui scapharum beneficio in ulteriorem Rheni ripam enatarunt, in antiquum Burgum vitæ tuèndæ et Bavaricorum primam ferociam propulsandi causa, se receperunt. In hac irruptione centum supra quinquaginta facile interempti sunt, quingenti vero una cum viginti circiter officiariis in captivitatem abrepti, atque ita denuo Rhingavia usque ad Honoris petram (Ehrenfels communiter nativa Lingua appellant) hoste perpurgata est. Cogitabant quidem Bavari Telonium Ehrenfels vi impetere, quoniam verò videbant Vice Colonellum Eckart cum quinquaginta selectissimis militibus sese ad pugnam et defensionem ad extremam usque sanguinis guttam resolvisse, distulerunt oppugnationem in commodiora tempora: interim sollicite de hostis consiliis quaqua versum inquisiverunt.

Ut primum Rhingavia per Wimariensem exercitum occupata est, inter prima hoc prudenter agitandum et dispiciendum esse putarunt, quî firmam istic sedem figerent pedemque fortiter stabilirent: locum igitur aliquem magna cura disquisiverunt, qui vel jam ante natura seu arte munitus esset, vel certe aptus in quem muniendi opera collocaretur, locus vero esset ejusmodi, cujus opportunitate Rhenus transiri ultro citroque posset, in quem finem nusquam commodiorem repererunt quam Bingam oppidum inprimis iis in partibus firmum, quod cum necessario præsidio destitui adversarii exercitus Ducis animadverterunt, quam maxime expedire putarunt ut Director Rosa quam mox copias admoveret, quæ ne fortè à Bavaricis copiis jam adventantibus depellerentur, summa cum festinatione omnibus viribus ita fortiter presserunt, ut se indigenæ in deditionem dare concluserint, postquam duplicem hostis impetum sustinuissent et iterum iterumque hostilia arma strenue repulissent. Hic qui animosiores erant inter obsessos in arcem editiore colle conspicuam sese subtraxerunt, in quam quoque hostis vires et arma exeruit, et non multo post, cum de Bavarorum succursu propugnantes

essent ignari, in potestatem suam redegit. Dici vix potest quantus à vino et frumento in oppido hoc apparatus repertus fuerit, cum illuc tota prope Rhingavia et circum vicina loca vinearum agrorumque opes velut in tutum non multo ante contulissent.

Simili fere modo, imo sine viribus et sanguine Oppenheimium Suedica arma admisit. Enim vero cum perexigua Hispanorum turma in præsidio ante hic excubans vidisset, se adventantibus Wimariensium copiis imparem esse, nec reprimendis hostilibus viribus sufficientem, subito panico metu exanimis in tutiora se loca recepit, destituitque una cum arce oppidum omni milite nudum: unde non fuit difficile patulis portis hosti introire. Reducto porro in potestatem Oppenheimio Fortalicium quoque ex ulteriore Rheni parte olim erectum quam mox insederunt ope navigiorum quæ nuper quidem aquis submersa fuerant sed proditorum inditio detecta et iterum extracta: hoc fortalicium licet hostes hinc inde dirutum pro sua securitate reparare decrevissent, non potuerunt tamen ob adventantes Bavaricas copias, de quibus ubi certiores ab exploratoribus fuerunt redditi, relictis istic duobus tormentis bellicis, mox ad oppidum è regione situm redierunt; in quo Comes de Witgenstein cum Suedicis Gallicisque copiis nonnullis substitit, emisitque de suis qui circum jacentia oppida diriperent viasque infestarent ad ipsas fere Crucenaeensium portas: hi ipsi quoque non multo post subsidio sociorum aliunde accedentium civitatem Alcey Wimariis subjecerunt.

Hæc dum geruntur isthic, Colonellus Baumberger in Philippeburgensi munitione commendans, miles imprimis vigilans et serius, per certos indices intelligit Wimarienses multam pulveris tormentarii vim, bellica quoque tormenta aliumque apparatum militarem non procul Germersheimio cum in fuga isthinc avehere defectu equorum et curruum non possent, infodisse, itaque cum de loco indicis examinasset, certaque signa cognovisset, mox emisit qui effoderent denuo: repererunt hi tormenta majora bellica quinque omnino, quorum unum præferebat insignia Wirtenbergensis Ducis, duo Saxonis Wimariensis, reliqua Electoris Saxoniæ: multum item instructum bellicum, quæ omnia in Castrum Philippi invehi quam primum curavit.

Bavari inter hæc non feriantur inferius: aggrediuntur enim Telonium

Ehrenfelsense de quo supra diximus, cumque hostis se istic acriter defenderet, summa admota vi ita subito premunt, ut hostes de deditione cogitare ceperint, ne forte oppugnantium furore intercepti vitam cum armis ponere inviti cogerentur. Hoc loco servitia Bavarica post deditionem ultro susceperunt quinquaginta milites gregarii, vexillifer præterea unus, cum quatuor officiariis aliis. Manebat vero etiam tunc in Wimariensium potestate Crucenacum, Binga, Baccharacum, et Castellaunium, quæ Bavari alio avocati cum apparatum bellicum sufficientem oppugnationi non haberent in hostili manu tantisper relinquere coacti sunt; ad alia tamen loca quæ hostis tenebat, ac ubi majori apparatu opus non erat, animum et arma adjecerunt, ex quibus hostem haud difficulter expulerunt.

In Rhingaviæ occupationê Wimariis facta, turris quoque in Rheno sita, quam à muribus immemorabili ab hinc tempore accolæ appellarunt, insessa est, eam hoc quoque tempore deserere coacti sunt, in quorum stationem viceni quaterni desultorii ex Bavaricis copiis una cum locumtenente successerunt, hoc fere modo. Dicti desultorii cum suo locumtenente duas scaphas inscenderunt, summoque cum silentio ad turrim supra dictam appulerunt, appositisque scalis quas secum advexerant, globos igniferos, quos à forma malorum granatorum appellant, sulphurato pulvere et ferro fœtos, per fenestram, ad quam Suedici remissiores excubias agebant, injecerunt, adeoque Wimarios improvisa globorum vi perterruerunt, ut impatientes ulterioris moræ mox deditionem facere sponderent, vitam unicam salvam paciscentes.

Cæterum memorabilis est quæ de hac turre passim circumfertur historia, quam quia ad mores conducere et vitia taxare video, fide qua accepi adscribo. Aiunt ante plusculos annos præcipuæ auctoritatis virum quendam Moguntinensem vixisse Hattonem nomine, hominem insigniter in egenos et pauperes immitem, qui cum aliquando totam patriam summa pressam inopia conspicatus esset, frumenta avarorum more compressit. Cum vero examina mendicorum ventris importunitate adigente, ejus frequenter fores adirent, et miserabilibus ejulatibus aures inhumanas ferirent, non sustinuit tot mendicabulorum stipem rogantium clamores: eximium igitur, sed crudele et abominandum malo remedium commen-

fidei malè feriatis nebulonibus, sed cum Hispano milite, hoc est cum masculo et fideli suo Regi pectore, quod quidem, si fieri posset, pluribus mortibus vitam potius prodigere paratum esset quam gloriam infami nota Hispano sanguini aspersam, confundere. Auderent modo Franci imperterrite incurrere, fore qui vim virtute reprimerent, his nec aliis dictis Tympanotribam remisit. Hoc fastu in furias prope acti Galli vix se continebant quin in mœnia exsilirent, hominemque gloriosum diti sublimem victimam immolarent, sed saltus erat altior quam quem Gallicum robur emetiretur, itaque pro verbis verbera reponere parant, oppidumque acrius infestant, tormentis quoque muros multo tempore sine intermissione validissime concutiunt, queis præsidiarii animose respondent, aggeres quoque dirutos reparant, muros variis impedimentis restaurant, terram fimumque perforatis mœniis objiciunt, nova insuper munimenta majoris securitatis causa excitant. Quid hic agerent Galli? recedere ipsis probrosum erat nulla re laudabiliter gesta, ultra quid machinari gloriosum quidem, sed vita et plurimo sanguine preciosum, maxime cum obstinatos viderent animos Hispanorum pro urbis defensione vitam et sanguinem pacisci: maluerunt tandem mori omnes potius, quam tantis cladibus fortissimorum virorum fracti fatalem expugnationem post tantos labores infecto negotio derelinquere; Rem itaque cuniculis pertentare aggrediuntur, in quem finem, immanem terræ hiatum effodiunt, in quem pro egesta terra pulverem Pyrium sufficiunt, quo non multo post obstructis meatibus succenso non pœnitenda opera maximam muri partem disjiciunt, ac quam mox novo ardore in mœnia incurrunt, ac undiquaque strenue defendentes propugnantesque Gallico furore invadunt tormentis interim utrimque tam sœvum in modum personantibus, ut totus iste tractus quaque late patens evertendus omnino videretur. Paulo tamen post, cum Gallis agminatim cesis alii semper aliique succederent, Præsidiarii verò intra urbem sensim minuerentur, nullo interim subsidio reliquo, quod conclamatæ urbi succurreret, non putarunt Hispani ultra prudenter tot hostibus esse pauculos milites temere objiciendos, stationem igitur primam deserunt, ac per angiportum in novum fortalitium enituntur, ut inde collectis cum sociis viribus pugnam renovarent, sed et hic à catervis Gallorum circumsepti sunt,

cumque effugio nullus amplius pateret exitus, arma, quod sensatos milites decet, posuerunt, ne qua fortè vitam et sanguinem temere prodegisse arguerentur; itaque voluntati Gallorum sese reluctante quidem animo permiserunt, solius vitæ incolumitatem sequentibus conditionibus paciscentes.

I. Ut Præsidiarius miles absque sarcinis et armis solo bacillo candido instructus urbe excederet.

II. Ut Gubernatori et officiatis liberum esset lateralibus se accingere armis, sed juxta Perillustris Principis Condæi victoriosi Ducis arbitratum in custodia et vinculis remanerent.

III. Ut ægrientes sicut et mulieres, aliique excessuri, securè sine dolo malo à Gallis Perpignianum cum salvo conductu dimitterentur: caverent verò, ne contra pacta ullas occultas sarcinas quascunque demum secum asportarent.

Conditionibus hisce utrimque subscripserunt, ex parte quidem victoriosorum Gallorum Dux Henricus Bourbonius, ex Hispanorum vero victa caterva Don Michaël Laurentius Bravo urbis paulo ante Gubernator.

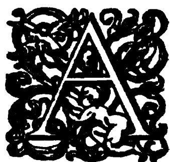
Nec multo post sanguinolenta pugna in mari quoque inter Hispanos et Hollandos certatum est, multo Hollandorum emolumento, per exiguo vero Hispanorum commodo. Certamen autem apud Durones Anglorum contigit classi Hollandicæ præerat Martinus Herpertus Tromp vir majoris audaciæ quam animi, qui ex improviso in adversariam Hispanorum classem irruit, ac tam constante ac pertinace pugna decertavit, ut prius pulvis tormentarius plumbeique globuli onerandis catapultis quam præliandi ardor ipsum deficerent, coactusque postea sit Caleto defectum armamentarii supplere. Classis Hispana, quæ fere majoribus Galleonibus, ut vocant, constabat, adversa ventorum vi à Dunkirchano portu prohibebatur, unde ad Duynensem divertere quoad tempestas desæviisset, mitiorque aura carbasa dignaretur, debebat, sed nec istic tuta ab infestatione Hollandorum substitit, varie enim sparsa est ita ut pauculæ naves ventorum impetum eluctatæ, Dunkircham tandem cladis nunciæ ægre appulerunt, quæ ad quatuor Hispanorum millia selectorum militum secum ducebant, ad quos inspiciendos Cardinalis Infans His-

paniæ et Belgii Administrator se istuc contulit: pugna hæc maritima ab hora ante meridiem sexta exordium sumpsit, atque ad horam usque quartam post meridianam se extendit: utrimque vero tanta contentione fuit pugnatum, ut vix dici credive possit. Hollandorum consilia juvabat densissima nebula, cujus ministerio non opinantes, nec ad pugnam dispositos repente adorti sunt, ita ut quid rerum ageretur Hispani nescirent, majoresque Hollandorum impetentium vires quam erant rati, subito anchoras cultris inciderent, ac profugere in tutum frustra conarentur, quandoquidem Hollandi ita suam classem ordinarant, ut in semilunæ formam extenderent, atque ita Hispanos complecterentur, ut ægre sine clade elabi possent; ac licet pleræque Hispanorum naves mascula sua virtute salvæ evaserint, multo tamen damno, majoreque periculo ipsis hæc fuga stetit. Proregis Neapolitani navis inter cæteras primam fortitudinis et animi vere Martii laudem tulit, siquidem ex ea tam viriliter pugnatum est, ut præcipui Hollandorum naucleri inde vulnerati trucidatique sint. Nec sane multum profecissent, nisi pice, resinâ, stupa aliaque materia facile combustibili oppletæ naves et accensæ uncinis ferreis tam fortiter appactæ essent, ut dissolvi inde nullo modo possent, unde factum ut suo igne illam ipsam quoque accenderent, unaque pulverem tormentarium, cujus violentia horrendo cum sonitu in aëra tanta vi evolavit, ut calamo describi nequeat. De hac victoria in Hollandia Seelandia ac alibi magnifice triumphatum est, qua tormentorum majorum bellicorum exoneratione, qua ignium festivorum succensione, qua festi carminis modulatione. Cum tamen Hispani non magnopere senserint suam cladem, assueti magno animo dolorem supprimere, ac de opportunis mediis se vindicandi mature consultare, quæ quidem ipsis nusquam deerunt, nisi Hollandi suis rebus sollicite advigilent.

CAPUT XLIV.

Francorum Rex petit sibi dari Brisacum: Intercipit Palatinum Comitem Seniorem ex Anglia per Gallias in Germaniam tendentem.

MORTE Vinariensium Ducis Bernardi, Brisacum adhuc tenebatur à Confœderatis Coronæ Suedicæ Ducibus, quibus exercitus curam commissam esse superius diximus. Eam vero munitionem cum suo instituto omnino commodam, imo per quam necessariam videret Rex Galliæ, nullum non lapidem movebat, ut omnimodam in suas manus deditionem à directoribus Wimariensis militiæ independenter exprimeret, unde obices omnes indefesso labore removet, arietes contra potentissimos adhibet animis possessorum expugnandis, in quem finem immanem pecuniæ summam Vinariensi exercitui solvendam misit. Cum vero etiam tunc res procederet lentius, quam Rex vellet, merito suspicari cepit ad huc superesse obstaculum, quod omni conatu inquirendum et amoliendum putavit.

Agebat tunc forte in Anglia Princeps Palatinus Carolus Ludovicus Friderici olim in Cæsarem rebellis, et aliàs peste extincti, senior filius variorum negotiorum causa, reditumque parabat in Germaniam, ut cum Imperio (quod tunc plane credebatur) præficeretur, loco defuncti Ducis Bernardi, Vinariensibus reliquiis. Et licet portus Angliæ omnes ad ipsum octiduum clausi manserint, ita ut nulli ingredi egredive fas esset, ne qua Principis discessus ex Anglia cuipiam innotesceret, non potuit tamen hoc iter ita celari, quin ad Legatum Francicum Londini residentem certis amicorum litteris quam citissimis nunciis deferretur, qui non minus propere quam primum suum Regem commonefecit. Hic clam omnibus Commendantibus ac Præfectis urbium per suas provincias serio imperavit, ut diligenti cura attenderent, ne qua per Gallias iturus Comes Palatinus libere evaderet, sed suaviter detineretur, quoad ad Regem de ejus præsentia relatum esset.

His ita dispositis, destinarat fortè dictus Palatinus iter suum Molinas dirigere, cum de accessu ejus monetur urbis Gubernator, quem præsentem honoris causa adit, jubetque nomine sui Regis tantisper istic subsistere, quoad Parisios de ejus adventu nunciatum esset: redit expeditus cursor, qui in arcem melioris custodiæ causa deducendum esse Principem nunciat, donec cum sufficiente comitatu in tutiora loca deduci posset: nec multo post ad sunt ducenti equites è Francica militia selectissimi, qui Comitem Palatinum ad arcem in nemore Vincennensi sitam, ad honestam custodiam comitarentur, omnesque litteras aliave scripta quæ secum ferret, (inter quæ cambiales litteræ pro Ducentis millibus Francorum repertæ sunt, aliæ item Anglorum Regis Palatino pollicentis dena Scotorum et Anglorum militum millia, aliæ adhuc, quibus jubebatur quantocius adventare in Germaniam et se cum Hassicis Coningsmaricisque copiis conjungere) eriperent. Quæ omnia non sine acerbo Palatini Principis stomacho peracta sunt.

Causa captivitatis prætensa hæc est, quod sine prævio ad Regem nuncio Gallias pertransire tacitè ausus esset, quod quidem signum esset, exploratorii animi, aut cum aliquo Regni primate conspirationis. Si enim aliter transire voluisset Galliam? cur inscio rege? cur tecte? cur non apertè? ut ipsi saltem debitus honor exhiberi ab officiosis Gallis potuisset: probabilior causa hæc videtur. Quod ad Galliarum Regem certis rumoribus delatum esset Principem Palatinum Imperio Romano reconciliari voluisse, atque ut faciliorem haberet ad Imperatorem accessum, Brisacensem munitionem cui ipse, ceu Vinariensium futurus Generalis, quibus mox præficiendus dicebatur, Cæsari restituere. Sed argutorum virorum sententia fuit, eam solam fuisse causam, quod metueret Rex Franciæ si Palatinus cum potestate Wimarico exercitui præficeretur, fore, ut ipse sibi pro tutelâ et majori securitate Brisacensem munitionem reservaret, velut opportunam sedem inde in Palatinatum excurrendi. Ut ut sit, hoc certum hanc captivitatem Palatini præcipuos Principes ægerrimè tulisse, maxime vero Angliarum Regem, quapropter accepto certo ejus rei nuncio, omnes Gallicas naves in portubus sui regni retineri jussit, continuoque destinavit, qui Parisios iret, et à Rege Galliæ causam retentionis sui nepotis intelligeret. Sed non multo

interjecto tempore omnia dissidia inter vtramque coronam certis pactis composita sunt.

In Sabaudia quoque Gallus contra Hispanos magnis viribus agebat, dissidebatque Sabaudica domus capitalibus odiis. Ducissa Gallico Præsidio suam in Ducatum restitutionem fidebat, Princeps vero Thomas defuncti Ducis Sabaudiæ frater Germanus, Hispanorum ope fretus, strenue in Gallos ibat, tunc maximè, cum Marchionem de Leganes in auxilium venire audisset, Mareschallum Campi Gallum Comitem de Harrecourt in certis angustiis comprehensum ita constrinxit, ut nisi desperatâ pugna certaret, effugere nullo modo posset. Quod cum tandem Gallicæ copiæ facere conclusissent, eligentes gloriosè potius emori, quam desides occumbere. Ad arma igitur certatim convolant, clausisque quod aiunt oculis Hispanica agmina cæsim punctim, quo impetus ferebat, penetrant, atque ita, non tamen sine insigni suorum clade, evadunt. Hac in pugna supra quam scribi possit fortiter se habuit egregius Gallorum Campiductor Harrecourt, qui in prima semper acie, ubi prælium fervebat maxime ut virum decebat masculum decertavit, ac licet plurimos suorum hoc conflictu perdiderit, ipse nihilominus salvus cum potissimis Gallorum turmis evasit. Impedimenta omnia Francorum, Hispanorum prædæ cesserunt, instrumenta item bellica partim Hispani obtinuerunt, currus quoque ipsiusmet Comitis de Harrecourt, quo argentea ejus suppellex vehebatur Hispanorum fuit spolium: ipse vero cum suis effusissima fuga Pignorolium contendit. Hæc victoria res Hispanas multum promovit, auxitque animos militis mirum quantum, adeo ut Marchio de Leganes Casale obsidere serio decreverit; quod tamen postea ob varia incidentia impedimenta in commodiora tempora differri debuit.

CAPUT XLV.

De Suecorum irruptione in Rhingaviam, Bingana item obsidione et expugnatione per Wimarienses.

QUO eodem tempore Rhingavia per Suedicam irruptionem miserum in modum subito fuit infestata, cum enim per totum illum tractum, nisi Moguntiæ, nullum late esset præsidium Cæsareum, nec Hispanicum extra quod tuendis quibusdam urbibus ac munitionibus erat pernecessarium, nossentque Wimarienses tam subito aliquas copias conflari aliunde ac illuc deduci non posse; quatuor derepente Legiones Collaschicam scilicet, Moserianam Scoticam, et Widerholdianam trajecto Rheno nemine resistente 'induxerunt, totamque ita Rhingaviam nullo prope negotio occuparunt. Elabebatur interea abunde satis temporis antequam Bavaricæ copiæ ad Spiram Nemetum subsistentes advocarentur, dabaturque hosti copia ante illorum adventum quidvis compilandi et efferendi. Monitæ tamen celerrimis equis Moguntia dimissis, non diu substiterunt, sed quam mox strato per Rhenum ponte navali in citeriorem ripam trajiciunt, ac festinanter per stratam montanam brevissimo et expeditissimo itinere Moguntiam usque descendunt, nec morâ in hostem animose pergunt; cum vero ille omnem in Rhingaviam ingressum selecto milite contra nostros munivisset, Bavarici multo alia consilia iniverunt, ac iter relicto ordinario aditu ad dextram, ne qua præsidio Wimariensi innotesceret, summo cum silentio flexerunt, atque per aliam occultam viam alibi ingressum rimati sunt, eam quidem hostes dimissis jam sufficientibus copiis etiam præpedire et obsidere parabant, sed serius, nostri enim jam præverterant, illasque copias opportune interceperant ita ut nec nuncius quidem ad hostem redire posset index nostri ingressus. Hac igitur fortunâ Bavarici erectiores ultro audenter promovent atque in supra memoratas Legiones quatuor involant, quas ad extremum dexterrimè persecuti sunt Rudisheimium usque,

quo se una cum aliis adjectitiis delectisque aliunde militibus sese receperant, occlusisque portis Bavaros excluserant. Non poterant hoc loco Bavaricis opportuna deesse media, effringendi aut disjiciendi obfirmatas valuas, et hostem intra mœnia invadendi, quo in loco de hostilibus copiis sese iterum manipuli aliquot Bavaricis dediderunt, plures etiam mactati sunt, reliqui vero, inter quos Colonellus unus, omnes pauculis exceptis, qui scapharum beneficio in ulteriorem Rheni ripam enatarunt, in antiquum Burgum vitæ tuendæ et Bavaricorum primam ferociam propulsandi causa, se receperunt. In hac irruptione centum supra quinquaginta facile interempti sunt, quingenti vero una cum viginti circiter officiariis in captivitatem abrepti, atque ita denuo Rhingavia usque ad Honoris petram (Ehrenfels communiter nativa Lingua appellant) hoste perpurgata est. Cogitabant quidem Bavari Telonium Ehrenfels vi impetere, quoniam verò videbant Vice Colonellum Eckart cum quinquaginta selectissimis militibus sese ad pugnam et defensionem ad extremam usque sanguinis guttam resolvisse, distulerunt oppugnationem in commodiora tempora: interim sollicite de hostis consiliis quaqua versum inquisiverunt.

Ut primum Rhingavia per Wimariensem exercitum occupata est, inter prima hoc prudenter agitandum et dispiciendum esse putarunt, qui firmam istic sedem figerent pedemque fortiter stabilirent: locum igitur aliquem magna cura disquisiverunt, qui vel jam ante natura seu arte munitus esset, vel certe aptus in quem muniendi opera collocaretur, locus vero esset ejusmodi, cujus opportunitate Rhenus transiri ultro citroque posset, in quem finem nusquam commodiorem repererunt quam Bingam oppidum inprimis iis in partibus firmum, quod cum necessario præsidio destitui adversarii exercitus Ducis animadverterunt, quam maxime expedire putarunt ut Director Rosa quam mox copias admoveret, quæ ne fortè à Bavaricis copiis jam adventantibus depellerentur, summa cum festinatione omnibus viribus ita fortiter presserunt, ut se indigenæ in deditionem dare concluserint, postquam duplicem hostis impetum sustinuissent et iterum iterumque hostilia arma strenue repulissent. Hic qui animosiores erant inter obsessos in arcem editiore colle conspicuam sese subtraxerunt, in quam quoque hostis vires et arma exeruit, et non multo post, cum de Bavarorum succursu propugnantes

essent ignari, in potestatem suam redegit. Dici vix potest quantus à vino et frumento in oppido hoc apparatus repertus fuerit, cum illuc tota prope Rhingavia et circum vicina loca vinearum agrorumque opes velut in tutum non multo ante contulissent.

Simili fere modo, imo sine viribus et sanguine Oppenheimium Suedica arma admisit. Enim vero cum perexigua Hispanorum turma in præsidio ante hic excubans vidisset, se adventantibus Wimariensium copiis imparem esse, nec reprimendis hostilibus viribus sufficientem, subito panico metu exanimis in tutiora se loca recepit, destituitque una cum arce oppidum omni milite nudum: unde non fuit difficile patulis portis hosti introire. Reducto porro in potestatem Oppenheimio Fortalicium quoque ex ulteriore Rheni parte olim erectum quam mox insederunt ope navigiorum quæ nuper quidem aquis submersa fuerant sed proditorum inditio detecta et iterum extracta: hoc fortalicium licet hostes hinc inde dirutum pro sua securitate reparare decrevissent, non potuerunt tamen ob adventantes Bavaricas copias, de quibus ubi certiores ab exploratoribus fuerunt redditi, relictis istic duobus tormentis bellicis, mox ad oppidum è regione situm redierunt; in quo Comes de Witgenstein cum Suedicis Gallicisque copiis nonnullis substitit, emisitque de suis qui circum jacentia oppida diriperent viasque infestarent ad ipsas fere Crucenacensium portas: hi ipsi quoque non multo post subsidio sociorum aliunde accedentium civitatem Alcey Wimariis subjecerunt.

Hæc dum geruntur isthic, Colonellus Baumberger in Philippeburgensi munitione commendans, miles imprimis vigilans et serius, per certos indices intelligit Wimarienses multam pulveris tormentarii vim, bellica quoque tormenta aliumque apparatum militarem non procul Germersheimio cum in fuga isthinc avehere defectu equorum et curruum non possent, infodisse, itaque cum de loco indicis examinasset, certaque signa cognovisset, mox emisit qui effoderent denuo: repererunt hi tormenta majora bellica quinque omnino, quorum unum præferebat insignia Wirtenbergensis Ducis, duo Saxonis Wimariensis, reliqua Electoris Saxoniæ: multum item instructum bellicum, quæ omnia in Castrum Philippi invehi quam primum curavit.

Bavari inter hæc non feriantur inferius: aggrediuntur enim Telonium

Ehrenfelsense de quo supra diximus, cumque hostis se istic acriter defenderet, summa admota vi ita subito premunt, ut hostes de deditione cogitare ceperint, ne forte oppugnantium furore intercepti vitam cum armis ponere inviti cogerentur. Hoc loco servitia Bavarica post deditionem ultro susceperunt quinquaginta milites gregarii, vexillifer præterea unus, cum quatuor officiariis aliis. Manebat vero etiam tunc in Wimariensium potestate Crucenacum, Binga, Baccharacum, et Castellaunium, quæ Bavari alio avocati cum apparatum bellicum sufficientem oppugnationi non haberent in hostili manu tantisper relinquere coacti sunt; ad alia tamen loca quæ hostis tenebat, ac ubi majori apparatu opus non erat, animum et arma adjecerunt, ex quibus hostem haud difficulter expulerunt.

In Rhingaviæ occupationê Wimariis facta, turris quoque in Rheno sita, quam à muribus immemorabili ab hinc tempore accolæ appellarunt, insessa est, eam hoc quoque tempore deserere coacti sunt, in quorum stationem viceni quaterni desultorii ex Bavaricis copiis una cum locumtenente successerunt, hoc fere modo. Dicti desultorii cum suo locumtenente duas scaphas inscenderunt, summoque cum silentio ad turrim supra dictam appulerunt, appositisque scalis quas secum advexerant, globos igniferos, quos à forma malorum granatorum appellant, sulpharato pulvere et ferro fœtos, per fenestram, ad quam Suedici remissiores excubias agebant, injecerunt, adeoque Wimarios improvisa globorum vi perterruerunt, ut impatientes ulterioris moræ mox deditionem facere sponderent, vitam unicam salvam paciscentes.

Cæterum memorabilis est quæ de hac turre passim circumfertur historia, quam quia ad mores conducere et vitia taxare video, fide qua accepi adscribo. Aiunt ante plusculos annos præcipuæ auctoritatis virum quendam Moguntinensem vixisse Hattonem nomine, hominem insigniter in egenos et pauperes immitem, qui cum aliquando totam patriam summa pressam inopia conspicatus esset, frumenta avarorum more compressit. Cum vero examina mendicorum ventris importunitate adigente, ejus frequenter fores adirent, et miserabilibus ejulatibus aures inhumanas ferirent, non sustinuit tot mendicabulorum stipem rogantium clamores: eximium igitur, sed crudele et abominandum malo remedium commen-

tus est. Curavit passim per totam latè patriam vulgari, se opimam mendicis omnibus erogaturum eleemosynam, locumque designavit in quo quisquis egeret conveniret, horteum immane vastum quod plurimos caperet homines, in hoc concludi voluit quotquot suæ egentiæ opitulaturi venerunt, ac mox circum accendi luculentum incendium, à quo nulli dabatur effugii locus, aut liber discedendi exitus. Hic cum paulatim pauperculorum turba ex omni sexu et ætate incalesceret, atque ustulantem ignis sævitiem persentisceret, in lamentabilem ac miserandum erupit ejulatum, debebat tam tristis conclamatio vel saxo duriora æmollivisse præcordia, cum immitissimus homo nihilo mitior ferociit amplius, et ridenti similis ait circumfusæ multitudini, ecce ut minuturiunt, ut pipiunt musculi isti nostris panibus adeo ante hac insidiosi. Non tulit tantam sæviciam justissimus scelerum ultor, et pauperum mitissimus Patronus, optimus Deus, qui mox murium examina in Hattonem crudelitate ipsa crudeliorem exasperavit, quæ tam vigilem, quam somno sopitum importune infestarent, cumque ipse omnia media avertendæ plagæ frustra adhibuisset, constituit tandem hanc turrim in Rheni medio erigere, ut vel sic aquarum circumluvie esset à rodente murium exercitu securus, sed et huc quoque vindex Deus aperuit animalculis natando viam, ubi hominem ferocissimum velut dato signo agminatim invaserunt, ac in Dei fratres impium justo Dei Judicio devorarunt. Non ignoro Historiam hanc refutari à Doctissimo viro Serrario, et ceu fabulam explodi, quidquid ipse dicat, ego saltem opinor à veritate factum hoc non omnino abludere, nolim tamen niti contra auctoritatem tanti Doctoris, in medio itaque relinquo, meque totum ad peritiores refero.

Rebus tam feliciter à partibus Bavaricis succedentibus, Wimarienses copiæ cum se aliquantisper in inferiore Palatinatu et districtu Moguntinensi retinuissent, ulterius hisce in partibus subsistere minime tutum existimarunt, quare mature initis consiliis rebusque examinatis in Trevirenses fines sese subtrahere, et ad Mosellam copias traducere connisi sunt, sperantes saltem istis in locis firmam et securam sedem figere: relictis itaque in tutioribus locis præsidio castra movent. De quo hostium proposito ut primum supremus vigiliis Præfectus Becquius certior est factus Hispanicas turmas sibi subditas tam equitum quam peditum

id unum intendere sollicite voluit, ut ne ex improviso obruerentur cujus rei devitandæ causa consultissimum fore putavit, hostilibus copiis, ante suas objicere, quam ulterius promoverent: ideoque una cum militibus delectos patriæ triarios rusticosque quos cogere subito poterat convenire jussit, conjunctisque viribus hosti sese objicere, et si qua occasio ferret retro pellere, præcipuos quoque transitus seu passus patriæ munire, atque defendere.

Erat tunc forte Augustæ Trevirorum Serenissimus Lotharingiæ Dux Carolus, una cum Prædicto vigiliis Præfecto Barone de Beçq, qui omnem operam studium laborem in id impenderunt, ut ne Mosellanus Tractus aliquid detrimenti ab hoste pateretur. His non obstantibus Wimarienses nihilominus fortiter audacterque progressi sunt, et variis in locis Salvas Quardias ut vocant excubare in nostros serio voluerunt; et licet à Trevirensibus hinc inde sæpiuscule interciperentur, Sanctum tamen Wendelinum impetere non dubitarunt, quem locum die integro majoribus tormentis quatere sunt ausi, sed quoniam in urbe præsidium erat non tam forte quam animosum, hostis impetus repressit fortiter non sine multorum sanguine et morte. Duo hic tormenta bellica cum hosti vi pulveris tormentarii eversa essent, infecta re cedere inde debuit, maxime quia jam relatum erat, omnes Hispanicas copias una cum tormentis majoribus Treviri esse expeditas et in procinctu ut irent obsidionem soluturæ. Non tamen ideo omnino quievere hostes, quin Cellam ad Mosellam situm oppidum aggrediuntur, sed nec hic quidquam profecerunt, similiterque cum damno repulsi sunt, defendebat namque eum locum eximius Dux seu Colonellus Ioannes Beer à Laër cujus animositas passim erat notissima. Ita igitur Mosellæ tractum Hispani Confluentiam usque muniverunt, ut Suecis nuspiam fieret transeundi facultas, et licet Berncastellum et Castellaunum ex citeriore ripa intercepissent, nusquam tamen in ulteriorem ripam enavigare quantumcunque laborarent, ausi sunt, vigilem Hispanorum fortitudinem veriti. Itaque se tandem retroverterunt, et cum alio movisse Bavaricas copias intellexissent non procul Bingâ naviculis temere et tumultuario opere compaginatis transitum moliti sunt, ac feliciter nemine resistente obtinuerunt.

CAPUT XLVI.

Felicia auspicia Serenissimi Archiducis Leopoldi Gulielmi contra Suecos.

USTRATO exercitu Cæsareo et unum in locum coacto, nil potius curavit Serenissimus Archidux Leopoldus Gulielmus, Generalissimus Imperatoriarum copiarum, quam ut omnia rectè ad iter disponerentur, ne quid foret quando hostem impetere necessarium esset, quod moram nostris militibus injiceret, seu pugnando seu hostem persequendo. Eaque propter cum Ductores exercitus imprimis viderent aquas trajiciendas subinde fore, ne qua navigia opportuno loco et tempore defierent, suggesserunt, ut multæ levioris operis cymbæ pararentur, quæ curribus injectæ, cum alia munitione exercitum quoquo iret sequerentur, nautæ quoque periti scaphis adjuncti sunt, quorum opera ubi usus foret esset prompta et expedita: pons quoque non minus elegans quam artificiosus cura fabrili perfectus est opere et artificio sane nunquam ante hoc viso, quo flumen subito sterni posset, si quando equitatus esset transmittendus, saxa etiam ingentia, cum ferreis ansis navali supellectili adjacebant, quæ in defectu anchorarum vices subirent. Hæc omnia et si multorum sumptuum essent, perexiguus tamen postmodum eorum fuit usus.

Sexto decimo Ianuarii Proceres omnium Bohemiæ ordinum Comitia indixêrunt in aula regia Pragensi, in quibus disquirendum erat, unde tanto militi res necessariæ ad iter petendæ essent, quidve, quantum ad personam Serenissimi Archiducis, procurandum? His conclusis ultimo demum Ianuarii die per varias ambages Praga Guttenbergam optimo ordine iter institutum est: unde turmas plusculas emissarias in hostem proficisci præcepit, quæ non pœnitendo damno illato redierunt. His auspiciis lætiores ac animosiores milites reliqui, ab excursionibus continuis arceri vix potuerunt.

Hoc fere eodem tempore Generalis Suedicarum Copiarum Stalhans obsidionem Glockoviensem solvere coactus est, cum interim Serenissimi Archiducis arma contra Clumutzium irent, quod non magno negotio interceperunt, præsidiariosque istic servituti Cæsaris volentes et ultraneos subjecerunt. Hinc mox ad Koningskratzium admota est belli vis, quam indigenæ milites diu sustinere non potuerunt, ac primo quidem vexilla sua obsidentium imperio per mœnia ejicere compulsi sunt, mox vero et ipsi sese Cæsareo exercitui Sacramento obstringere. Hungari interea et Croatæ cum nihil feriarentur, sed conjunctis viribus quotidie in hostem excurrerent, præter captivos plurimos opima quoque spolia retulerunt. Alibi vero Colonellus Saradeski non minus strenue rem egit, hostiumque turmas plusculas hinc inde obruens, mira audacia stravit. Picolominius quoque per suos bellicæ virtutis argumentum duodecim hostium vexilla in arcem Pardowicensem ad Serenissimum Archiducem deportari curavit. Hinc igitur paulo post Serenitas sua cum toto exercitu discedens Gidschinum promovit, ac nulla interjecta mora Generalem Hatzfeldium celerrimis itineribus cum numeroso militum agmine, qui plerique equites erant, pauculisque tormentis majoribus bellicis hostem persequi præcepit, qui rem, quod Ducem ejusmodi decebat, fortiter gerens in dies singulos captivos plurimos ad suam Serenitatem retro misit, plures vero quos hinc inde militis nostri primus ardor obruerat internecione delevit.

Videns itaque Bannirius nostrum indies exercitum suo milite augeri, suas vero copias notabiliter diminui, Lydomericium omnem suum militem evocavit, cumque commodum animadvertisset locum paulisper subsistendi, vel si res daret tuto effugiendi, istic aliquandiu interquievit, nihil vero quidquam laudabiliter gessit, nisi quod templa aliquot per illas partes expilaverit, pluraque molendina maxima frumenti copia refarta, exusserit, multa quoque modiorum centena millia, tam in siligine quam alio frumenti genere, ne in manus Imperatoriorum venirent in Albim effundi voluerit, jam dum enim immanem frumenti quantitatem nostri variis in locis interceperant, quam Bannirius sedulo colligi fecerat, ita ut nonnemo non illepide Bannirium diceret navissimum annonæ Cæsareæ collectorem.

Substiterat Baunirius paulisper his in locis, cum annona paulatim tanto exercitui defieri cepit, voluissetque eos quos ante pessumdederat modios adhuc superesse. Itaque alio commigrare coactus fuit, solutis ergo castris in Misniam profugit, multo tamen ipsi milite hæc fuga stetit, cum enim nostri semper à tergo iminerent ad novem Legiones hostiles exterminarunt Ductore Generali Bredaw, cæteri vero qui fuga salutem obtinuerunt ad Erfordiam iter direxerunt, ut credo istic Wimaricas reliquias una cum Hassicis et Luneburgicis turmis sibi conjungerent.

Hæ dum adfuerunt continuo bellicum consilium cogitur, qua ratione nostros sine mora nil minus augurantes magna cum ferocia obruant? Et sane ex sententia ipsorum negotium cessisset (cum nostri nullatenus sibi persuaderent conjunctionem hostium tam subito fieri potuisse) nisi pridie inter captivos nonnemo supremus vigiliis apud hostem Præfectus adductus fuisset, qui cruenta consilia prodidisset, quibus cognitis nostri totam noctem sua castra muniendo traduxerunt, ita ut licet sub auroram maxima ferocia in nos incurrerent, quasi specimen fortitudinis et animi sui per novas suppetias accepti daturi, nil tamen profecerint, quoniam nostros vigiles et ad pugnam promptos inveniebant. Hic Picolominius ut non tantum defensive se haberet, sed et offensiva hosti monstraret arma, tormenta majora bellica quatuor in editiorem collem attrahi curavit, hostiumque castra tam atrociter verberavit, ut mox se retrahere agminatim in tutiora loca debuerint.

CAPUT XLVII.

Memorabilia alia quæ variis in locis gesta sunt à Mense Augusto Anni 1639, *usque ad Januarium Anni* 1640.

I.

ENSE Augusto Serenissimus Princeps et Elector Dux Saxoniæ ex captivis Suecis libertati restituit Colonellum Dubalt et Juniorem Bannirium cum quadraginta militibus gregariis, quos omnes cum salvo conductu sexaginta equitum Pirnam usque deduci voluit. Horum verò loco Sueci spoponderunt ex captivitate vicissim dimittere Colonellum Ungar cum quibusdam aliis captivis: captivitate Suecorum similiter exemptus est Comes de Buchaim, qui honoris et grati animi causa uxori Bannirii eximiam rhedam cum sex falconibus, aliisque magnificis donis obtulit. Generalis Hoffkirch verò in Sueciam captivus abductus est; cujus vice Generalis Marozin in arcem Pragensem ad arctiorem custodiam conclusus est.

II. Multo quidem tempore huc usque alterum fuerat silentium de classe cui Francorum Rex Episcopum Burdegalensem cum imperio præfecerat; ideoque nemo non erat qui dubitaret quin optimæ victimæ loco aquarum præsidi Neptuno, et marium Divis cessisset: cum ecce tibi quarto decimo Augusti in Biscaia denuo nemine opinante emergit iterum, subitoque impetu Laredum delata feliciter eum locum una cum S. Antonio expugnat, cæso et fugato Duce Joanne de Sylves, qui circa eos fines cum pauculis navigiis nimis securus periculi excubabat. Utrobique maxima copia panni præstantissimi reperta est, ita ut milites Galli omnes una cum navicularriis non solum commode vestiri potuerint, sed et reliquum partim distrahi partim asportari concessum sit. In Sancto Antonio insuper majora tormenta bellica centum in Gallorum manus devenerunt. Atque hac præda Dives sacer Episcopus, belli

profani Dux, et maritimæ classis Præsul, cursum suum Anderam et Couronnam direxit.

III. Octavo decimo Augusti duodecim muliones cum mulis suis pecunia bene onustis, Basileam appulerunt, qui deduxisse illuc dicebantur sexcenta Imperialium millia. Hi iidem asseveranter referebant, longe adhuc majorem pecuniæ vim in via esse, mittique eam à Galliarum Rege pro stipendiis solvendis Wimarico militi. Eorum relationem non vanam fuisse eventus docuit, quoniam intra quindecim dierum spacium, duodecies centena millia Imperialium inter Wimaricas copias et Gallica agmina dissipata esse liquido compertum est. Merito miraberis lector unde tantæ impensæ Gallorum Regi? sed desines, ni fallor, mirari si exactiones Regis vix aut ne vix quidem subditis tolerandas, considerabis; unde non injuria olim Imperatorum portentum Pusillo in corpore Magnus Carolus hujus nominis Quintus Galliæ subjectam plebem cum asinis contulit. Causam namque rogatus aliquando à Gallorum Rege Francisco I. qui fieret, quod cum Carolus tantis imperiis, tot regnis tam opulentis provinciis præesset, nihilominus inde nihil emolumenti caperet, imo de suo immanes sumptus in bella et expeditiones quot annis impenderet; non minus salse quam veraciter respondit: se quidem Germanis in Imperio imperare ut Dominis; quos ideo modestius haberet, ne à Dominatu in extremam egestatem ejiceret: Hispanis vero dominari ut fratribus, quibus æqualem secum fortunam ex animo faveret: Indis autem et exteris in novo orbe nationibus jura dicere ut filiis, quibus non deceat eripere panem et dare canibus, Belgis denique imperia diribere ut sociis, quorum societate quam diutissime gaudere velit. Francisci vero Regis opulentiam inde esse quod imperaret asinis jam pridem ad ferenda tributaria onera assuefactis.

IV. Tertio decimo Augusti die, in Munitione S. Annæ Transfuga Hispanus inter equites signifer capite diminutus est: cujus cadaver terræ rite mandatum, caput vero in elatiorem perticam elatum ac Hulstam versus obtutu directum, eo quod cum Hulstensi commendante occulte dolos machinatus esset, suamque in qua agebat, munitionem hosti tradere voluisset.

V. Nono Augusti sexcenti Croatæ Fridburgum Brisgoiæ profecti

sunt expeditissimis, ut solent, equis, non infeliciore eventu, omnia enim Fridburgensium pecora ex pascuis abegerunt: contra quos quidem Colonellus Kanoffsky cum numeroso equitatu egressus est, ut Croatas insequeretur, prædamque abactam recuperaret, sed ita ex insidiis ab adversariis suis acceptus est, ut et ipse ægre eorum manus evaserit, et de suis non minus sedecim diti immolaverit, imo triginta etiam inter quos supremus vigiliis Præfectus in captivitatem ablegârit.

VI. Eodem die Drestâ insignis equitatus de Saxonibus Fridbergam Misniæ abiit, istic se cum desultoriis supremi Haubitz conjuncturus, ac una cum illis persecuturus Suecos, inter quos Colonellus Hôckinger, qui copias hostiles ducebat, multique alii præcipuæ auctoritatis magnique nominis erant, Erfordiam tendentes, ut deficientem istic annonam et ad bellum necessaria inferrent. Hi cum Mariæburgum appulissent, ac trecenti equites in foro designationem hospitiorum expectarent, subito à Dictis saxonibus septingentis circiter equitibus per tres portas subito illatis, obruti sunt, perditisque omnibus impedimentis, præcipui Ducum in captivitatem Fridbergam abducti. Non tulerunt hanc audaciam impunè Saxones, Sueci enim conjunctis viribus Hala egressi sunt et prope Dessaviam duas onerarias preciosis mercibus multoque argento onustas, quæ Dresta Magdeburgum tendebant, expilârunt, præterque prædam haud contemnendam, multam auri argentique copiam obtinuerunt.

VII. Vicesima septima Augusti Serenissimus Princeps Franciscus Carolus Saxo-Lavenburgicus, cum relicta Bethlemo Gabore vidua matrimonialia pacta iniit, ac Oedenburgi noctu sub horam undecimam in ædibus Consularibus copulatus est.

VIII. Sub Exordium Septembris Georgio Brunsuicensium et Luneburgensium Duci Serium diploma concernens restitutionem Episcopatus Hildesiensis per Dominum Notarium Gaffel insinuatur; quo Princeps plurimum offensus est, ideoque duas adhuc Legiones, ad jam conscriptas aliàs, colligi jussit, Castraque ad Northeimium metari voluit. Quo nuncio lætus Generalis Suecorum Bannirius quam primum subdito sibi Generali locumtenenti Koningsmario præcepit ut Brunsuicensi ac Luneburgico omnibus viribus suppetiatum iret, si qua ab eo postularetur.

IX. Septimo decimo Octobris Comes quidam natione Hungarus cum quingentis equitibus Praga dimittitur, ut de Sueco circa Brundusium agente certa indagaret et referret ad exercitum nostrum nuncia: hic non multo post egressum suum à Suedicis latrunculis circundantur, ac equo in fugâ collabente, ab hoste intercipitur, ipse vero libertati assuetus captivitatem ægrius ferens multo conatu captivitate se expedire ad laborat, cumque non nisi armata manu id obtineri posse videret, cæsim punctim quo casus ferebat in obvios sine discrimine sævit, ita ut ipse denique septem plagis saucius animose conciderit. Ejus cadaver Hungari vel suo etiam sanguine redimendum putarunt, quo circa renovato prælio pro Ductoris sui exuviis multo suorum sanguine depugnant, quoad tandem ab hoste extorserunt ex anime corpus, quod Pragam secum abduxerunt, ac perhonorifice ut virum bellicosum decebat sepulchro intulerunt.

X. Hoc eodem mense gravissimi motus inter Anglos et Scotos gliscunt, ob ceremonias quasdam Ecclesiasticas vel innovandas vel abrogandas; qui haud dubie suo tempore in apertissima et cruenta bella videntur erupturi. Scoti typis diploma evulgarunt quo sibi suisque rebus pallium prætexebant, Justitiamque sibi patrocinantem multis argumentis adducebant. Contra vero Anglorum Rex minacissimas easque patentes litteras passim affigi fecit, quibus Scotorum rebellionem serio exaggerabat, reosque Criminis Læsæ Majestatis Regiæ adducebat: omnes porro Principes et status obtestabatus, ne à suo capite dissidentia membra audirent, aut in re iniqua iis auxilio adessent.

XI. Mense Novembri illustrissimus Princeps ac Dominus de Eggenberg matrimonio sibi junxit Marchionis Christiani Culmbacensis Filiam: Sponsaque eo tempore Ratisbonæ magnifico cum apparatu accepta est, cujus honori omnia tormenta bellica majora minoraque soluta sunt, ac postmodum etiam ibidem nuptiæ regio prope sumptu celebratæ. Eodem prope tempore Comes de Fuentes post diu summa cum patientia perpessos dolores Antuerpiæ pie in Domino obdormivit, ejus mortem omne prope Belgium acerbo cum dolore sensit, quippe qui ob fidem et vigilantiam apud omnes summæ infimæque conditionis homines erat clarissimus. Nec multo post Ratisbonæ quoque vivis excessit Generalis

Commissarius Ossa, ejus mors fuit perquam violenta et gravis, quippe qui quadriduo elinguis sine articulata voce decubuit. Omnibus Religiosorum domiciliis Legata fecit eximia. Cadaver vero ipsius apud Patres Dominicanos tantisper depositum est, quoad data opportunitate alio transferri possit.

XII. Mense Decembri Principis Auriaci Conjux sub horam tertiam et quartam matutinum Hagæ Comitis felici partu filium enixa est, ad cujus ortum omnes in urbe campanæ compulsatæ sunt, ignes quoque festi in signum communis lætitiæ excitati. Eum ex aquis lustralibus nomine Regis Christianissimi sustulit Gulielmus Nassoviæ Comes.

Sub exitum quoque anni hujus ad Noricum montem Comitia Principum Electorum celebrari ceperunt, in quorum adventum multæ domus et conclavia expurgata et magnifice omni ornatus genere exculta sunt.

CAPUT XLVIII.

Quid Anno M.DC.XL. in Comitiis Noricis Actum.

SUB ingressum Anni hujus M.DC.XL. summo omnium consensu Norimbergæ collecti erant Eminentissimorum Serenissimorumque Principum ac Electorum Moguntini, Coloniensis, Saxonis, Brandenburgici ac Bavariæ Ducis Legati, quod proximè superiore capite obiter notavimus, curiamque consiliis destinatam frequentabant sedulo, agitabantque seria de pacificando Romano Imperio, totaque Germaniâ in pristinam tranquillitatem ac statum reponendâ. Consilia, de mediis item sollicitè cogitabant, quibus exteri Reges ac Principes à confiniis Imperii arceri ac prohiberi possent: cum ecce tibi Invictissimus Romanorum Imperator Ferdinandus III. alium conventum ipsorummet Electorum, Principum ac statuum Imperii indici fecit.

Interea vix quidquam intelligi poterat ex iis, quæ tam frequentibus Conventibus Norimbergæ consultabantur aut concludebantur: quod multis admodum probabatur. Dicebanturque omnes qui ad secretiora consilia adhibebantur, sacramento se sub initium primi consessus obstrinxisse, ut quidquid actum esset in arcanis collationibus quam studiosissimè vulgus aliosque qui ad consilia non admittebantur, celaretur, quod ipsum juramentum singulis quibusque conventibus in memoriam toti Collegio Consultorum revocabatur. Itaque nil quidquam resciri poterat nisi sola propositio super qua conscripti Patres deliberarent quæ his fere capitibus subsistebat.

I. Qua ratione quibusve modis Sacrum Romanum Imperium ad pristinam et constantem Pacem revocari posset.

II. Qua via Sueci ex præcipuis munitionibus abigendi, et imposterum arcendi essent.

III. Quoniam hoc rerum statu media pecuniaria omnino deficerent, quo alio medio Suecis ac imprimis Brandenburgico Electori satisfieri ad interim posset.

Scriptum fuerat sub mensem Februarium à Congregatis Norimbergæ Legatis, ad varios Romani Imperii Principes, et inter cæteros quoque ad Landgraviam Hassiæ, ad eas litteras inde avide expectabatur responsum, sed de die in diem non sine Legatorum admiratione differebatur, quoad demum mense Martio Principissæ litteræ hujus fere tenoris allatæ sunt.

Nos Dei Gratia Amalia Elisabetha Hassiæ Landgravia ex Illustri Sanguine Comitum Hanoviensium et Muntzenbergerorum, etc. Vidua.

PRÆMISSA perhumana et favorabili salute et propensâ voluntate, Perillustres, Prænobiles, perhonoratos Doctissimos ac imprimis dilectos scire volumus, litteras vestras Norimbergâ ad nos datas, serius et non nisi quarto hujus stilo novo Lipstadii nos accepisse, eo plane tempore quo destinaveramus una cum dilecto nostro filio ad ordinariam residentiam nostram proficisci, ideoque hucusque, hoc est, in reditum nostrum responsum distulisse, maxime cum necessarium judicaremus cum Consiliariis nostris summam litteram vestrarum communicare, speramus itaque dilationem responsi nostri vitio nobis minime tribuendam.

Et sicut nobis ex præfatis litteris, sane laudabilis intentio vestra et Norimbergæ nomine Electorum Sacri Romani Imperii Collectorum, Scopus, ut scilicet inter supremum Imperii caput, ejusque membra, differentiæ componantur, ac sine fuco Germana sinceritas, positâ omni contentione ac diffidentia, reducatur, atque ita omni possibili modo universalis pax restauretur, gratissimus fuit, ita toto cordis affectu optamus, ut Deus ad rem adeo desideratam tamque necessariam uberrimam largiatur gratiam, ut tandem communibus miseriis et calamitatibus ponatur modus, ac tanta Christiani sanguinis profluvies sistatur, ac Sacrum Romanum Imperium aliquando tandem ad pristinam tranquillitatem revertatur.

Quod vero ad nos fatemur coram omnipotente Deo, et conscientia nostra, nos obligatam, quantum quidem humana industria permittit, summa cum diligentia cooperari, quandoquidem graviter semper tulimus, nec ullatenus probare aut promovere desideravimus, ut charissima nostra Patria Germanicæ nationis ab antiquis moribus legibus et statu deflecteret, ac (quodipsum Dominationes vestræ in suis ad nos litteris tangunt) externorum Principum dominatui subjiceretur. Utrum vero ad hoc propositum promovendum, Moguntiæ tractata inter nos et Imperialem Majestatem pacificatio tantum potuerit, quantum à vobis insi-

nuatur, haudquaquam certe comprehendimus: quo usque vero processerit dicta pacificatio, ut scilicet penes solam ratificationem suæ Cæsareæ Majestatis et nostram subsisteret, satis etiam nunc novimus: in quo genere quantum ad nostram partem, ita nos semper habuimus, ut quoad ratificationem nostram subscriptam et consignatam, Moguntiamque missam nihil desiderari potuerit: cum verò ex parte suæ Cæsareæ Majestatis confirmatio non sequeretur ut conventum promissumque fuerat, ac identidem punctus Religionis, in diversis clausulis immutaretur, negotium illud dissipatum fuit, quoad denique successu temporis nostræ res illuc disponerentur, ut porro ab armis recedere, et cum externis Principibus pacta conclusa et firmata rescindere sine gravissima Gallorum et Suecorum Regum offensa, jam non possimus, etsi omnia quæ Moguntiæ tractata et scripto etiam proposita sunt, jam serius ab Imperiali Majestate annuerentur. Hac enim ratione coronas illas ambas nobis hostis constitueremus, quod sane nec Romano Imperio, nec nostris dilectique; Filii nostri terris, multum foret proficuum.

Nec illud quoque satis sincere ad Dominationes vestras relatum est, quasi vero sua Cæsarea Majestas omnia Moguntiæ tractata et acta, tandem juxta nostram voluntatem et libitum clementissimè nobis indulsisset; longè enim aliter delegatus Commissarius noster Joannes Gulielmus Horn nuper et verbo et scripto de Moguntina tractatione cum debitâ submissione retulit, quod scilicet in puncto Religionis una ex præcipuis clausulis, ut scilicet alii quoque Principes ac Status Sacro Romano Imperio subditi nostræque fidei addicti comprehendi deberent (quod ipsum sua charitas Moguntinus Elector expressis verbis concesserat) in diplomate confirmatorio à Cæsare remisso, omissa fuerit, quod merito et nobis et aliis fidei nostræ conjunctis, varias cogitationes parere potuit et debuit. Insuper (quod silentio præterimus) petitum quoque à nobis fuerit Moguntiæ, cum ultima declaratio Cæsarea aperiretur, ut militem nostrum cum Cæsareo exercitu conjungeremus, vel certè ut minimum permitteremus, ut copiæ nostræ à Cæsare imperia caperent, quod ipsum etiam contra pacta conventa fuit, cum abunde ante declaratum esset, cur id fieri nullo modo posset.

Hæc vero omnia in eum duntaxat finem allegamus, ut Dominationes

vestræ videant, nos nec sub exordium, nec sub exitum, in confirmatione Pacifici tractatus illius ullatenus obstacula posuisse: testamur quoque coram oculis Divinæ Majestatis, quod huc usque omni contentione nostra, in hoc mundo nil potius, quam pacem optaverimus, vel maximè ob gravissimam curam nobis incumbentem circa filium nostrum minorennem, cui (quoniam ejus tutelam suscepimus) suo tempore respondendum erit, si qua commodis illius obstaremus. Utinam saltem per Moguntinensem tractatum plena pax in totam afflictam Germaniam reduci potuisset, certe à nobis nulla unquam remota, nullum impedimentum fuisset, injectum: sed quemadmodum mihi semper dubium fuit, an particularis hujusmodi tractatus scaturiginem tam cruenti belli, ex qua jam tota Germania inundatur, obstruere et cohibere, exterorum Principum vires frangere et propulsare, et universalem pacem (sine qua particularis tranquillitas, qualiscunque demum sit, secure consistere nequit, quod variarum Nationum luculenta exempla abunde probant) reddere et stabilire possint; ita temporum horum motus, quoquo modo possumus, in meliores annos et aptiora tempora ferre debemus. Hanc vero ad constantem quietem et universalem pacem in Germania stabiliendam securissimam et regiam viam, pro nostra simplicitate, indicaremus. Si primo Generalis amnistia procuraretur, privata commoda seponerentur, patriæ communibus rebus particularia emolumenta post haberentur, hisce bellorum motibus inique ablata, maximè viduis et pupillis restituerentur, Religionis et fidei res in pristinâ libertate intactæ relinquerentur, constitutiones Imperii salutares ad debitam observantiam restaurarentur, necessitates Imperii Generalibus Comitiis omnium Principum et statuum juxta antiqua jura proponerentur, et examinarentur, difficultates quoque cujusque ibidem audirentur et benigne disputarentur: per quæ imprimis justissima omnipotentis Dei ira, unde omnes has calamitates proficisci nimis quam certum est, pacaretur, orti et jam in omnem prope Europam diffusi motus et differentiæ, si non omnino tollerentur, saltem aliquatenus mitigarentur, exteris Principibus omnis ansa movendorum et continuandorum bellorum tolleretur, Romanum Imperium indivisum in antiquo vigore conservaretur, periculum quoque externi Dominatus, à vestris Dominationibus, in propriis litteris al-

legatum, caveretur, viresque, quæ in Imperio reliquæ forent, contra Turcam, si quando is contra Christianitatem hostilia arma moveret, integræ conservarentur, et in defensionem objicerentur, ac denique gloriosus scopus ab Electorali Collegio et Dominationibus vestris propositus per gratiam altissimi plene attingeretur.

Hæc omnia (quemadmodum nulla dubito) Dominationes vestras nomine suorum Principalium summa cum diligentia in hoc conventu vestro curaturas, ita assecuro, nos modicum nostrum quod in nobis est in eum quoque finem libenter collaturam, ac juxta petita vestra, qui congregationi vestræ intersint (modo litteras securitatis necessarias pro itu et reditu obtinuerint) de legaturam, qui juxta mentem nostram ita se habituri sint, ut ex sermone ipsorum Germanus noster et ad pacem propensus animus omnibus abunde patefiat.

Poterimus (ni fallor) quoque, tantum, apud exteros etiamnum in Imperio et contra Germaniam militantes Principes, (quibuscum Dominus Conjux noster pientissimæ memoriæ in Comitiis Lipsiensibus ab Electoribus aliisque Sacri Romani Imperii Principibus et statibus Anno M. DC.XXXI. celebratis, pro libertate Imperii tuenda et conservanda, se obligavit, et huc usque à nobis etiam constanter perseveratum est, ob graves persecutiones quas nos æque ac dilectus filius noster immerentes, ut Dominationes vestræ ipsæmet norunt, passi sumus, ita ut nec adhuc à confœderatione eorum commode recedere possimus) ut eos illuc commodis rationibus adducamus ut pacem potius Imperio proficuam quam ad ulteriores turbas externis Principibus movendas, arma amplectantur, cum ipsi extra controversiam pacifici Principes sint et haberi velint, nec aliud desiderent, quam ut cuivis pro æquo et bono satisfiat.

Quod Dominationibus vestris loco responsi celare nolui, unaque omnes Dei protectioni commendo. Cassellis 14. Martii Anno 1640.

Vestris Dominationibus Addictissima

AMALIA ELISABETHA.

Quam igitur pacem Landgravia Hassiæ inire voluerit, hæ ejus litteræ satis innuunt. Interea servabatur inviolatum armistitium inter Cæsareanos et Hassos per Westphaliam.

CAPUT XLIX.

Fridberga Wetteraviæ et Braunfelsium à Wimariensibus occupatur: Armorum quoque Imperialium Suedicorum, Saxonicorum, ac Brandenburgensium Successus.

PROCESSERANT interea Legiones Saxo-Wimariæ potissima ex parte in Wetteraviam, et cum Fridbergam suis consiliis aptam esse vidissent, minis pertentaverunt, facile fuit jam ad imperia promptos ejusmodi machinis expugnare, qui ultro portas tam expectato hospiti pandere parati erant: Quod genus hominum merito detesteris amice Lector, quoniam ii qui immediatè imperio subsunt, tam malevole cum hostibus colludant, quique Imperatoris Legionem uno ab hinc anno armata etiam manu contra jussum Cæsaris urbe prohibere parati erant nisi sagax ex arce Præfectus obstitisset, nunc nullam prorsus vim ab imperii capitalibus inimicis sustineant. Decimo itaque Januarii patulis portis Wimarienses copiæ intromissæ sunt: dedita urbe facile fuit Burgum quoque necessaria ope ac sufficiente milite destitutum ad deditionem cogere, vel potius persuadere. Insidebat dictum Burgum Capitaneus quidam, cum quinquaginta ut aliqui asserunt, vel ut alii cum paucioribus gregariis militibus, cui dubio procul non admodum arduum fuisset aliquantulum hostium sollicitationes rejicere, aut impetum contrariis viribus propulsare tantisper, quoad subsidium aliunde fuisset submissum. At nec hic ipse diu tergiversat est, sed quam mox exitum cum suis pactus, locum cæteroqui arte et natura abunde munitum, in hostium potestatem tradidit. Quamvis ipse postea, verene an pallii ignaviæ suæ obtexendi gratia, nescio, Burgi Dominos, viros nobiles, et imprimis strenuos incusaverit quod locum à necessario comeatu, et armamentarium à reliqua munitione, qua sine nihil effectum datur, temere destituerint. Ut ut

profani Dux, et maritimæ classis Præsul, cursum suum Anderam et Couronnam direxit.

III. Octavo decimo Augusti duodecim muliones cum mulis suis pecunia bene onustis, Basileam appulerunt, qui deduxisse illuc dicebantur sexcenta Imperialium millia. Hi iidem asseveranter referebant, longe adhuc majorem pecuniæ vim in via esse, mittique eam à Galliarum Rege pro stipendiis solvendis Wimarico militi. Eorum relationem non vanam fuisse eventus docuit, quoniam intra quindecim dierum spacium, duodecies centena millia Imperialium inter Wimaricas copias et Gallica agmina dissipata esse liquido compertum est. Merito miraberis lector unde tantæ impensæ Gallorum Regi? sed desines, ni fallor, mirari si exactiones Regis vix aut ne vix quidem subditis tolerandas, considerabis; unde non injuria olim Imperatorum portentum Pusillo in corpore Magnus Carolus hujus nominis Quintus Galliæ subjectam plebem cum asinis contulit. Causam namque rogatus aliquando à Gallorum Rege Francisco I. qui fieret, quod cum Carolus tantis imperiis, tot regnis tam opulentis provinciis præesset, nihilominus inde nihil emolumenti caperet, imo de suo immanes sumptus in bella et expeditiones quot annis impenderet; non minus salse quam veraciter respondit: se quidem Germanis in Imperio imperare ut Dominis; quos ideo modestius haberet, ne à Dominatu in extremam egestatem ejiceret: Hispanis vero dominari ut fratribus, quibus æqualem secum fortunam ex animo faveret: Indis autem et exteris in novo orbe nationibus jura dicere ut filiis, quibus non deceat eripere panem et dare canibus, Belgis denique imperia diribere ut sociis, quorum societate quam diutissime gaudere velit. Francisci vero Regis opulentiam inde esse quod imperaret asinis jam pridem ad ferenda tributaria onera assuefactis.

IV. Tertio decimo Augusti die, in Munitione S. Annæ Transfuga Hispanus inter equites signifer capite diminutus est: cujus cadaver terræ rite mandatum, caput vero in elatiorem perticam elatum ac Hulstam versus obtutu directum, eo quod cum Hulstensi commendante occulte dolos machinatus esset, suamque in qua agebat, munitionem hosti tradere voluisset.

V. Nono Augusti sexcenti Croatæ Fridburgum Brisgoiæ profecti

sunt expeditissimis, ut solent, equis, non infeliciore eventu, omnia enim Fridburgensium pecora ex pascuis abegerunt: contra quos quidem Colonellus Kanoffsky cum numeroso equitatu egressus est, ut Croatas insequeretur, prædamque abactam recuperaret, sed ita ex insidiis ab adversariis suis acceptus est, ut et ipse ægre eorum manus èvaserit, et de suis non minus sedecim diti immolaverit, imo triginta etiam inter quos supremus vigiliis Præfectus in captivitatem ablegârit.

VI. Eodem die Drestâ insignis equitatus de Saxonibus Fridbergam Misniæ abiit, istic se cum desultoriis supremi Haubitz conjuncturus, ac una cum illis persecuturus Suecos, inter quos Colonellus Hôckinger, qui copias hostiles ducebat, multique alii præcipuæ auctoritatis magnique nominis erant, Erfordiam tendentes, ut deficientem istic annonam et ad bellum necessaria inferrent. Hi cum Mariæburgum appulissent, ac trecenti equites in foro designationem hospitiorum expectarent, subito à Dictis saxonibus septingentis circiter equitibus per tres portas subito illatis, obruti sunt, perditisque omnibus impedimentis, præcipui Ducum in captivitatem Fridbergam abducti. Non tulerunt hanc audaciam impunè Saxones, Sueci enim conjunctis viribus Hala egressi sunt et prope Dessaviam duas onerarias preciosis mercibus multoque argento onustas, quæ Dresta Magdeburgum tendebant, expilârunt, præterque prædam haud contemnendam, multam auri argentique copiam obtinuerunt.

VII. Vicesima septima Augusti Serenissimus Princeps Franciscus Carolus Saxo-Lavenburgicus, cum relicta Bethlemo Gabore vidua matrimonialia pacta iniit, ac Oedenburgi noctu sub horam undecimam in ædibus Consularibus copulatus est.

VIII. Sub Exordium Septembris Georgio Brunsuicensium et Luneburgensium Duci Serium diploma concernens restitutionem Episcopatus Hildesiensis per Dominum Notarium Gaffel insinuatur; quo Princeps plurimum offensus est, ideoque duas adhuc Legiones, ad jam conscriptas aliàs, colligi jussit, Castraque ad Northeimium metari voluit. Quo nuncio lætus Generalis Suecorum Bannirius quam primum subdito sibi Generali locumtenenti Koningsmario præcepit ut Brunsuicensi ac Luneburgico omnibus viribus suppetiatum iret, si qua ab eo postularetur.

IX. Septimo decimo Octobris Comes quidam natione Hungarus cum quingentis equitibus Praga dimittitur, ut de Sueco circa Brundusium agente certa indagaret et referret ad exercitum nostrum nuncia: hic non multo post egressum suum à Suedicis latrunculis circundantur, ac equo in fugâ collabente, ab hoste intercipitur, ipse vero libertati assuetus captivitatem ægrius ferens multo conatu captivitate se expedire ad laborat, cumque non nisi armata manu id obtineri posse videret; cæsim punctim quo casus ferebat in obvios sine discrimine sævit, ita ut ipse denique septem plagis saucius animose conciderit. Ejus cadaver Hungari vel suo etiam sanguine redimendum putarunt, quo circa renovato prælio pro Ductoris sui exuviis multo suorum sanguine depugnant, quoad tandem ab hoste extorserunt ex anime corpus, quod Pragam secum abduxerunt, ac perhonorifice ut virum bellicosum decebat sepulchro intulerunt.

X. Hoc eodem mense gravissimi motus inter Anglos et Scotos gliscunt, ob ceremonias quasdam Ecclesiasticas vel innovandas vel abrogandas; qui haud dubie suo tempore in apertissima et cruenta bella videntur erupturi. Scoti typis diploma evulgarunt quo sibi suisque rebus pallium prætexebant, Justitiamque sibi patrocinantem multis argumentis adducebant. Contra vero Anglorum Rex minacissimas easque patentes litteras passim affigi fecit, quibus Scotorum rebellionem serio exaggerabat, reosque Criminis Læsæ Majestatis Regiæ adducebat: omnes porro Principes et status obtestabatus, ne à suo capite dissidentia membra audirent, aut in re iniqua iis auxilio adessent.

XI. Mense Novembri illustrissimus Princeps ac Dominus de Eggenberg matrimonio sibi junxit Marchionis Christiani Culmbacensis Filiam: Sponsaque eo tempore Ratisbonæ magnifico cum apparatu accepta est, cujus honori omnia tormenta bellica majora minoraque soluta sunt, ac postmodum etiam ibidem nuptiæ regio prope sumptu celebratæ. Eodem prope tempore Comes de Fuentes post diu summa cum patientia perpessos dolores Antuerpiæ pie in Domino obdormivit, ejus mortem omne prope Belgium acerbo cum dolore sensit, quippe qui ob fidem et vigilantiam apud omnes summæ infimæque conditionis homines erat clarissimus. Nec multo post Ratisbonæ quoque vivis excessit Generalis

Commissarius Ossa, ejus mors fuit perquam violenta et gravis, quippe qui quadriduo elinguis sine articulata voce decubuit. Omnibus Religiosorum domiciliis Legata fecit eximia. Cadaver vero ipsius apud Patres Dominicanos tantisper depositum est, quoad data opportunitate alio transferri possit.

XII. Mense Decembri Principis Auriaci Conjux sub horam tertiam et quartam matutinum Hagæ Comitis felici partu filium enixa est, ad cujus ortum omnes in urbe campanæ compulsatæ sunt, ignes quoque festi in signum communis lætitiæ excitati. Eum ex aquis lustralibus nomine Regis Christianissimi sustulit Gulielmus Nassoviæ Comes.

Sub exitum quoque anni hujus ad Noricum montem Comitia Principum Electorum celebrari ceperunt, in quorum adventum multæ domus et conclavia expurgata et magnifice omni ornatus genere exculta sunt.

CAPUT XLVIII.

Quid Anno M.DC.XL. in Comitiis Noricis Actum.

UB ingressum Anni hujus M.DC.XL. summo omnium consensu Norimbergæ collecti erant Eminentissimorum Serenissimorumque Principum ac Electorum Moguntini, Coloniensis, Saxonis, Brandenburgici ac Bavariæ Ducis Legati, quod proximè superiore capite obiter notavimus, curiamque consiliis destinatam frequentabant sedulo, agitabantque seria de pacificando Romano Imperio, totaque Germaniâ in pristinam tranquillitatem ac statum reponendâ. Consilia, de mediis item sollicitè cogitabant, quibus exteri Reges ac Principes à confiniis Imperii arceri ac prohiberi possent: cum ecce tibi Invictissimus Romanorum Imperator Ferdinandus III. alium conventum ipsorummet Electorum, Principum ac statuum Imperii indici fecit.

Interea vix quidquam intelligi poterat ex iis, quæ tam frequentibu Conventibus Norimbergæ consultabantur aut concludebantur: quod multis admodum probabatur. Dicebanturque omnes qui ad secretiora consilia adhibebantur, sacramento se sub initium primi consessus obstrinxisse, ut quidquid actum esset in arcanis collationibus quam studiosissimè vulgus aliosque qui ad consilia non admittebantur, celaretur, quod ipsum juramentum singulis quibusque conventibus in memoriam toti Collegio Consultorum revocabatur. Itaque nil quidquam resciri poterat nisi sola propositio super qua conscripti Patres deliberarent quæ his fere capitibus subsistebat.

I. Qua ratione quibusve modis Sacrum Romanum Imperium ad pristinam et constantem Pacem revocari posset.

II. Qua via Sueci ex præcipuis munitionibus abigendi, et imposterum arcendi essent.

III. Quoniam hoc rerum statu media pecuniaria omnino deficerent, quo alio medio Suecis ac imprimis Brandenburgico Electori satisfieri ad interim posset.

Scriptum fuerat sub mensem Februarium à Congregatis Norimbergæ Legatis, ad varios Romani Imperii Principes, et inter cæteros quoque ad Landgraviam Hassiæ, ad eas litteras inde avide expectabatur responsum, sed de die in diem non sine Legatorum admiratione differebatur, quoad demum mense Martio Principissæ litteræ hujus fere tenoris allatæ sunt.

Nos Dei Gratia Amalia Elisabetha Hassiæ Landgravia ex Illustri Sanguine Comitum Hanoviensium et Muntzenbergerorum, etc. Vidua.

PRÆMISSA perhumana et favorabili salute et propensâ voluntate, Perillustres, Prænobiles, perhonoratos Doctissimos ac imprimis dilectos scire volumus, litteras vestras Norimbergâ ad nos datas, serius et non nisi quarto hujus stilo novo Lipstadii nos accepisse, eo plane tempore quo destinaveramus una cum dilecto nostro filio ad ordinariam residentiam nostram proficisci, ideoque hucusque, hoc est, in reditum nostrum responsum distulisse, maxime cum necessarium judicaremus cum Consiliariis nostris summam litteram vestrarum communicare, speramus itaque dilationem responsi nostri vitio nobis minime tribuendam.

Et sicut nobis ex præfatis litteris, sane laudabilis intentio vestra et Norimbergæ nomine Electorum Sacri Romani Imperii Collectorum, Scopus, ut scilicet inter supremum Imperii caput, ejusque membra, differentiæ componantur, ac sine fuco Germana sinceritas, positâ omni contentione ac diffidentia, reducatur, atque ita omni possibili modo universalis pax restauretur, gratissimus fuit, ita toto cordis affectu optamus, ut Deus ad rem adeo desideratam tamque necessariam uberrimam largiatur gratiam, ut tandem communibus miseriis et calamitatibus ponatur modus, ac tanta Christiani sanguinis profluvies sistatur, ac Sacrum Romanum Imperium aliquando tandem ad pristinam tranquillitatem revertatur.

Quod vero ad nos fatemur coram omnipotente Deo, et conscientia nostra, nos obligatam, quantum quidem humana industria permittit, summa cum diligentia cooperari, quandoquidem graviter semper tulimus, nec ullatenus probare aut promovere desideravimus, ut charissima nostra Patria Germanicæ nationis ab antiquis moribus legibus et statu deflecteret, ac (quodipsum Dominationes vestræ in suis ad nos litteris tangunt) externorum Principum dominatui subjiceretur. Utrum vero ad hoc propositum promovendum, Moguntiæ tractata inter nos et Imperialem Majestatem pacificatio tantum potuerit, quantum à vobis insi-

nuatur, haudquaquam certe comprehendimus: quo usque vero processerit dicta pacificatio, ut scilicet penes solam ratificationem suæ Cæsareæ Majestatis et nostram subsisteret, satis etiam nunc novimus: in quo genere quantum ad nostram partem, ita nos semper habuimus, ut quoad ratificationem nostram subscriptam et consignatam, Moguntiamque missam nihil desiderari potuerit: cum verò ex parte suæ Cæsareæ Majestatis confirmatio non sequeretur ut conventum promissumque fuerat, ac identidem punctus Religionis, in diversis clausulis immutaretur, negotium illud dissipatum fuit, quoad denique successu temporis nostræ res illuc disponerentur, ut porro ab armis recedere, et cum externis Principibus pacta conclusa et firmata rescindere sine gravissima Gallorum et Suecorum Regum offensa, jam non possimus, etsi omnia quæ Moguntiæ tractata et scripto etiam proposita sunt, jam serius ab Imperiali Majestate annuerentur. Hac enim ratione coronas illas ambas nobis hostis constitueremus, quod sane nec Romano Imperio, nec nostris dilectique; Filii nostri terris, multum foret proficuum.

Nec illud quoque satis sincere ad Dominationes vestras relatum est, quasi vero sua Cæsarea Majestas omnia Moguntiæ tractata et acta, tandem juxta nostram voluntatem et libitum clementissimè nobis indulsisset; longè enim aliter delegatus Commissarius noster Joannes Gulielmus Horn nuper et verbo et scripto de Moguntina tractatione cum debitâ submissione retulit, quod scilicet in puncto Religionis una ex præcipuis clausulis, ut scilicet alii quoque Principes ac Status Sacro Romano Imperio subditi nostræque fidei addicti comprehendi deberent (quod ipsum sua charitas Moguntinus Elector expressis verbis concesserat) in diplomate confirmatorio à Cæsare remisso, omissa fuerit, quod merito et nobis et aliis fidei nostræ conjunctis, varias cogitationes parere potuit et debuit. Insuper (quod silentio præterimus) petitum quoque à nobis fuerit Moguntiæ, cum ultima declaratio Cæsarea aperiretur, ut militem nostrum cum Cæsareo exercitu conjungeremus, vel certè ut minimum permitteremus, ut copiæ nostræ à Cæsare imperia caperent, quod ipsum etiam contra pacta conventa fuit, cum abunde ante declaratum esset, cur id fieri nullo modo posset.

Hæc vero omnia in eum duntaxat finem allegamus, ut Dominationes

vestræ videant, nos nec sub exordium, nec sub exitum, in confirmatione Pacifici tractatus illius ullatenus obstacula posuisse: testamur quoque coram oculis Divinæ Majestatis, quod huc usque omni contentione nostra, in hoc mundo nil potius, quam pacem optaverimus, vel maximè ob gravissimam curam nobis incumbentem circa filium nostrum minorennem, cui (quoniam ejus tutelam suscepimus) suo tempore respondendum erit, si qua commodis illius obstaremus. Utinam saltem per Moguntinensem tractatum plena pax in totam afflictam Germaniam reduci potuisset, certe à nobis nulla unquam remota, nullum impedimentum fuisset, injectum: sed quemadmodum mihi semper dubium fuit, an particularis hujusmodi tractatus scaturiginem tam cruenti belli, ex qua jam tota Germania inundatur, obstruere et cohibere, exterorum Principum vires frangere et propulsare, et universalem pacem (sine qua particularis tranquillitas, qualiscunque demum sit, secure consistere nequit, quod variarum Nationum luculenta exempla abunde probant) reddere et stabilire possint; ita temporum horum motus, quoquo modo possumus, in meliores annos et aptiora tempora ferre debemus. Hanc vero ad constantem quietem et universalem pacem in Germania stabiliendam securissimam et regiam viam, pro nostra simplicitate, indicaremus. Si primo Generalis amnistia procuraretur, privata commoda seponerentur, patriæ communibus rebus particularia emolumenta post haberentur, hisce bellorum motibus inique ablata, maximè viduis et pupillis restituerentur, Religionis et fidei res in pristinâ libertate intactæ relinquerentur, constitutiones Imperii salutares ad debitam observantiam restaurarentur, necessitates Imperii Generalibus Comitiis omnium Principum et statuum juxta antiqua jura proponerentur, et examinarentur, difficultates quoque cujusque ibidem audirentur et benigne disputarentur: per quæ imprimis justissima omnipotentis Dei ira, unde omnes has calamitates proficisci nimis quam certum est, pacaretur, orti et jam in omnem prope Europam diffusi motus et differentiæ, si non omnino tollerentur, saltem aliquatenus mitigarentur, exteris Principibus omnis ansa movendorum et continuandorum bellorum tolleretur, Romanum Imperium indivisum in antiquo vigore conservaretur, periculum quoque externi Dominatus, à vestris Dominationibus, in propriis litteris al-

legatum, caveretur, viresque, quæ in Imperio reliquæ forent, contra Turcam, si quando is contra Christianitatem hostilia arma moveret, integræ conservarentur, et in defensionem objicerentur, ac denique gloriosus scopus ab Electorali Collegio et Dominationibus vestris propositus per gratiam altissimi plene attingeretur.

Hæc omnia (quemadmodum nulla dubito) Dominationes vestras nomine suorum Principalium summa cum diligentia in hoc conventu vestro curaturas, ita assecuro, nos modicum nostrum quod in nobis est in eum quoque finem libenter collaturam, ac juxta petita vestra, qui congregationi vestræ intersint (modo litteras securitatis necessarias pro itu et reditu obtinuerint) de legaturam, qui juxta mentem nostram ita se habituri sint, ut ex sermone ipsorum Germanus noster et ad pacem propensus animus omnibus abunde patefiat.

Poterimus (ni fallor) quoque, tantum, apud exteros etiamnum in Imperio et contra Germaniam militantes Principes, (quibuscum Dominus Conjux noster pientissimæ memoriæ in Comitiis Lipsiensibus ab Electoribus aliisque Sacri Romani Imperii Principibus et statibus Anno M. DC.XXXI. celebratis, pro libertate Imperii tuenda et conservanda, se obligavit, et huc usque à nobis etiam constanter perseveratum est, ob graves persecutiones quas nos æque ac dilectus filius noster immerentes, ut Dominationes vestræ ipsæmet norunt, passi sumus, ita ut nec adhuc à confœderatione eorum commode recedere possimus) ut eos illuc commodis rationibus adducamus ut pacem potius Imperio proficuam quam ad ulteriores turbas externis Principibus movendas, arma amplectantur, cum ipsi extra controversiam pacifici Principes sint et haberi velint, nec aliud desiderent, quam ut cuivis pro æquo et bono satisfiat.

Quod Dominationibus vestris loco responsi celare nolui, unaque omnes Dei protectioni commendo. Cassellis 14. Martii Anno 1640.

Vestris Dominationibus Addictissima

AMALIA ELISABETHA.

Quam igitur pacem Landgravia Hassiæ inire voluerit, hæ ejus litteræ satis innuunt. Interea servabatur inviolatum armistitium inter Cæsareanos et Hassos per Westphaliam.

CAPUT XLIX.

Fridberga Wetteraviæ et Braunfelsium à Wimariensibus occupatur: Armorum quoque Imperialium Suedicorum, Saxonicorum, ac Brandenburgensium Successus.

PROCESSERANT interea Legiones Saxo-Wimariæ potissima ex parte in Wetteraviam, et cum Fridbergam suis consiliis aptam esse vidissent, minis pertentaverunt, facile fuit jam ad imperia promptos ejusmodi machinis expugnare, qui ultro portas tam expectato hospiti pandere parati erant: Quod genus hominum merito detesteris amice Lector, quoniam ii qui immediatè imperio subsunt, tam malevole cum hostibus colludant, quique Imperatoris Legionem uno ab hinc anno armata etiam manu contra jussum Cæsaris urbe prohibere parati erant nisi sagax ex arce Præfectus obstitisset, nunc nullam prorsus vim ab imperii capitalibus inimicis sustineant. Decimo itaque Januarii patulis portis Wimarienses copiæ intromissæ sunt: dedita urbe facile fuit Burgum quoque necessaria ope ac sufficiente milite destitutum ad deditionem cogere, vel potius persuadere. Insidebat dictum Burgum Capitaneus quidam, cum quinquaginta ut aliqui asserunt, vel ut alii cum paucioribus gregariis militibus, cui dubio procul non admodum arduum fuisset aliquantulum hostium sollicitationes rejicere, aut impetum contrariis viribus propulsare tantisper, quoad subsidium aliunde fuisset submissum. At nec hic ipse diu tergiversat est, sed quam mox exitum cum suis pactus, locum cæteroqui arte et natura abunde munitum, in hostium potestatem tradidit. Quamvis ipse postea, verene an pallii ignaviæ suæ obtexendi gratia, nescio, Burgi Dominos, viros nobiles, et imprimis strenuos incusaverit quod locum à necessario comeatu, et armamentarium à reliqua munitione, qua sine nihil effectum datur, temere destituerint. Ut ut

sit Capitaneus sane omni culpa vacasse minime creditus est, quippe qui nec unicam fistulam in hostem exonerari permiserit, nec ullum impetum sed nec ad impetum et vim faciendam præparationem expectârit, vel Dominos saltem Burgi mature monuerit de extrema loci necessitate. Ea deditio non tantum accolas circum vicinos, sed et summæ auctoritatis viros, pessime habuit, multamque vulgo verborum salsorum copiam fecit, quippe qui probe intelligebant quantis totius Wetteraviæ incommodis ea deditio facta esset, quod mox tristis monstravit eventus.

Capta cum suo Burgo Fridbergâ rebusque nonnihil istic dispositis, ad munutissimam et edito loco sitam arcem Braunfelsanam itum est, quæ non minore perfidia tertio decimo Januarii Wimarios admisit, soli Commendanti (qui Capitaneus fuisse perhibetur salvus conductus Francofordiam promissus est, reliquum præsidium potissimam partem hostilia stipendia et arma ultro fere suscepit.

Hæc in Wetteravia. In Misniam vero Generalis vigiliis Præfectus Koningsmarius cum subditis sibi Legionibus progreditur, ac expilationibus hostili modo modoque non minus miserabiliter indigenas vexat, quam calamitosis incendiorum comminationibus, à meticulosis immanem pecuniæ summam exprimit, cujus audacia eo etiam processit, ut tubicinem Lipsiam quoque ablegârit, qui duo Imperialium millia ab urbe exigeret, quo tamen Lipsienses minime territi, vacuum unde venerat remiserunt.

Goltsius quoque per Silesiam Dominatur ac civitatem Wohlaiam ad deditionem cogit. Picolominius non minus felicibus auspiciis Generalissimum Suedicorum copiarum Præfectum Bannirium, ex Bohemiæ finibus penitus exigit, Clunitziumque arcem una cum civitate, Koningsgracium quoque armata manu expugnat, ac Præsidium Suedicum quidquid in armis repertum fuerat fundit. In captivitatem quoque Cæsaris eo tempore venerunt ad mille facile pedites, et centum desultorii, Arces quoque Schmerschützium et Wellischium à nostris interceptæ, utrimque Præsidium quadringentorum selectorum militum hostilium arma Cæsarea admisit, Commendantes vero cum locumtenente Præfecto item aulæ Comitis de Hoditz et nobili quoque adolescente Bohemo in arctam custodiam deducti sunt. Nec multo post Kosium nostrorum armis

cessit. Litomeritium quoque Banniriani deserere coacti sunt defectu annonæ, in discessu inde pontem ligneum incendi voluit Bannirius, multosque præcipuæ auctoritatis viros tam Ecclesiasticos quam sæculares captivos abduci jussit.

Mense Martio tota prope Europa tympanis et tubis perstrepebant, nec erat prope angulus ubi ad arma non conclamabatur, universi Principes ad bella in proximam æstatem summa cum cura se disponebant. Anglia cum Scotia signa conferre parabat, Hispania Hollandiæ et Francis obsistere quì posset serio meditabatur. Francia novas expeditiones in Italiam moliebatur, veteresque; per Germaniam copias novo subsidio augere volebat. Belgium ut Hollandorum infecta consilia everteret consultabat, Hollandia Classem propitiis ventis committendum concinnabat; summa, omnes cogitationes in id unum dirigebantur, ut quisque hosti suo superior efficeretur, ac præclara de inimicis statueret trophæa. Gallus insuper omnibus Generalibus ac Mareschallis serio præceperat, per totam Franciam numerosum conscribere militem, ut exeunte vere cum quatuor validis exercitibus exire in campum posset. Nec sibi suisque rebus deerat in Italia Rex Catholicus, quippe qui non erat nescius, illic sibi subjectas terras bellorum mole petendas, et si qua fieri posset obruendas, de defensione plurimum erat sollicitus, præcipue tamen providebat Luxenburgensi Ducatui, in quo suspicabatur Gallos perdidam nuper fœdissima strage gloriam quæsituros, Flandriæ quoque et Brabantiæ duplicatis ubique præsidiis prospiciebat, loca hinc inde injuria cœli vitium passa, restaurabat, idque hoc ardentius, quo videbat Hollandos conscribere cepisse præter ordinarias copias ad huc decem militum millia, et si in quem finem nesciret.

Rex Daniæ similiter cum selectissimas copias hinc inde sparsim collegisset, tutusque satis in sicco solo esse videretur anxium quoque ad navalem exercitum cogendum adjecit animum, ac mox plurimas naves Albim Visurgimque pererrare voluit, quæ occurrentia mercatorum navigia eorumque merces sedulo examinarent, teloniaque exposcerent.

Ita igitur rebus undique turbatis sola prope Suecia in altissima vivebat pace, plurimumque gaudebat et delectabatur tam opulentis Germaniæ thesauris, argento auro supellectileque preciosa exterorum ter et

amplius beata. Comitia quoque Stockholmium nuper indicta ad fine summa totius nobilitatis omniumque statuum cum satisfactione decurr bant, in quibus unanimi consensu omnes totius Regni status per colle tos istic Legatos hæc fere concluserant.

I. Sinceram et Regno proficuam pacem ab Imperio oblatam neuti quam esse excludendam.

II. Quod si bellum continuandum foret, decimum quemvis pe totum regnum in subsidium belli continuandi in imperio, esse depos cendum, in Annum M.DC.XL. et M.DC.XLI. Quorum opera non secus ac Anno M. DC. XXVIII. contra hostes usui futura esset.

III. Ut quivis civium certo genere salsi et infumati piscis dolium oneraret, et sub decimum quintum Aprilis ad Anseaticas urbes suo sumptu deduci curaret, quibus Annonæ loco Germaniæ munitionibus etiamnum in sociorum potestate constitutis, provideretur.

IV. Ut tota Regni Nobilitas ad quintum decimum Aprilis parata esset ad iter.

Porro in toto regno naves concinnabantur, multoque sumptu milite et munitione instruebantur, et in subsidium multi undique adhuc milites conscribebantur, ita ut solus Comes de Thurn per Rugensem Patriam Legionem mille ducentorum peditum colligendam susceperit, Colonelli vero locumtenens Mittelung in viginti tribus urbibus Pomeraniæ ad id destinatis selectum quoque militum conscripserit.

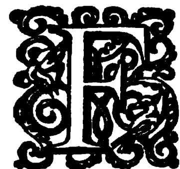
Bannirius interim in Imperio nostros ludere et adunco naso variis ambagibus nunc hac nunc illac circumducere videbatur, ut enim Litomeritium deseruit, in Thuringiam movit, Cæsarei vero postquam Generalem vigiliis Præfectum Bredaw cum decem Legionibus equitum Falckenavium præmisissent, ipsi cum reliquo exercitu, tormentis impedimentisque Koningswertha Egram tandem contendunt.

Ducebat sinistram Bannirici exercitus alam ex decem vel duodecim circiter Legionibus equitum conflatam Generalis Major Wittenberg, ac circa Voytlandiam ad Plavven ac Weydam subsistebat. Generalis vero vigiliarum Præfectus Pful præerat dextræ alæ, deduxeratque jam eam Altenburgum usque, ibatque ulterius ut Koningsmarckio succederet; vocabatur enim hîc loco alterius ad exercitum, ut in labores fatigatorum sociorum subiret.

CAPUT L.

Litteræ quædam Bannirii ad Picolominium et Picolominii ad Bannirium. Item aliæ Generalis locumtenentis Luneburgici Joannis Gasparis Klitzing ad Picolominium et Picolominii ad illum responsum.

ACTA Wimariensium Cattorum et Luneburgensium cum Bannirio conjunctione, Salfeldiæ nostri hærebant, nec procul inde aberant hostiles copiæ, nec fieri aliter poterat quin ultro citroque varii captivi in castra deducerentur: de quorum commutatione paulo post lis orta, cum Picolominius nonnullos de Luneburgensi ac Hassico exercitu retineret. Bannirius vero commutari, ut suos, vellet: unde litteris inter duces certatum est. Earum ex authographo copias huc annectam, sperans eas Lectori non ingratas fore, ut intelligat quomodo inter se adversarii exercitus primores agere consueverint.

COPIA LITTERARUM.

Suedici Exercitus Generalis ac Mareschalli campi Joannis Bannirii ad Perillustrem Dominum Comitem de Picolomini datarum.

Perillustris Domine Comes, &c.

CÆTERUM sperassem in commutatione captivorum ex parte suæ Excellentiæ, sicut et ex hac nostra, nullam fore Nationis et personarum exceptionem, quandoquidem vero officiarii exercituum Principis Brunsuicensis ac Luneburgensis, similiter et Landgraviæ Hassiæ apud me difficultates movent, ac ægrè ferunt, quod licet suos simul captivos una cum nostris dimiserint, ipsorum tamen apud vos retenti sint, sicut quod et nonnulli ad meum exercitum pertinentes emanserint,

imprimisque aliqui ex Comitis de Hoditz familia commutati non sint, merito queror. Quare quam officiosissime rogo suam Excellentiam, ut sua auctoritate eo rem disponere dignetur, ut omnes isti scrupuli quibuscunque etiam de causis injecti, eximantur, omnesque captivi universim juxta pacta conventa commutentur sine differentia ac exemptione cujuscunque ordinis, nationis, aut dominii sint. Quod si vero præter meam spem contrarium deligeretur, nemo hanc quoque partem taxabit, si sine prævia satisfactione commutandos non dimittat, sed ad suorum libertatem vestros captivos retineat, Imo forte nullam omnino commutationem justis de causis post hac admittat. Datum ex Regis Suециæ Castris 31. Maii Anno 1640.

Ad suæ Excellentiæ officia paratus servus

JOANNES BANNIER.

COPIA,

Responsi Comitis de Picolomini ad priores.

Perillustris Domine, &c.

NON potui huc usque me adducere ut crederem Luneburgicas et Hassicas copias cum suæ Excellentiæ exercitu conjunctione factâ, coaluisse, ideoque capere non potui quomodo se captivi Luneburgici ad nos deducti à suis se Legionibus absentassent, ac libere latrunculorum more tanquam hostes vagarentur impunè prædantes: quandoquidem vere nunc ex suæ Excellentiæ litteris accipio, dictas Luneburgicas et Hassicas copias actu et vere sub suæ Excellentiæ imperio esse, proindeque petere captivos illos non minus quam suos, liberationem et commutationem non gravatus annuo, faciamque ut illi cum aliis nuper captivis qui adhuc inter meos milites sunt ad vos redeant, et cum meis apud vos captivis permutentur. Ex Comitis de Hoditz seu subditis militibus, seu ex familia servis, ne unus quidem in nostris castris reperitur, extra unum Capitaneum Leutenantium, qui ante hac pro Cæsare apud nos militavit, et sine licentia ex nostrâ parte, neglectâ quam dedit fide, et post habito quod juravit Cæsari Sacramento, ad adversarios transivit. Hic jam aliquamdiu inter nos captivus fuit,

agnitusque est à Legione sub qua ante hac stipendia meruit, de ipsius capite primo quoquo tempore Judicium militare habebitur, et morti adjudicabitur. Spero id non iniquum à suâ Excellentia agnitum iri, cum maximopere dolendum sit, quod inter Germanæ sinceritatis homines hoc tristi temporum statu eo res adducta sit, ut contra fidem et juramentum tam multi à suis signis desciscant, et pro libidine sua ad has illasque partes transfugiant, quod Excellentiam vestram latere nolui. Datum ex Castris Imperialibus 11. Junii Anno 1640.

Officiosus Excellentiæ vestræ Servus

PICOLOMINI.

COPIA,

Aliarum Litterarum Generalis Suedici exercitus Joannis Bannirii ad Comitem Picolominium.

Perillustris Comes imprimis observande Domine Generalis Mareschalle Campi, &c.

RESPONSORIÆ suæ Excellentiæ Litteræ hesterna die recte mihi sunt redditæ, et sicut mihi imaginari neutiquam potui, multo minus credere, Excellentiæ suæ orbi notoriam actionem, qualis fuit conjunctio ambarum Principum domuum Brunsvicensis et Luneburgensis, ac Hassicæ, quæ in Legionibus Pedestribus Equestribusque, signa militaria pro qualitate suorum servitiorum secum ducentibus et insigni apparatu bellico, seu majoribus tormentis bellicis instructis, consistunt, intra spacium integri mensis, innotescere non potuisse: eodem modo persuadere mihi nusquam potui suam Excellentiam tam nobilium duarum Domorum Imperii Principum numerosissimum succursum latrunculorum examina et conjunctiones prædatorum, et sine licentia Ducum suorum, vagantium militum excursiones habitutam. Sed opinor erroris potius arguendam Cancellariam, aut Scriptorem qui datos litterarum conceptus perperam intellexerit et chartæ temere illeverit. Prædictæ enim duæ Domus quoniam se Pragensibus Pactionibus, æque ac alii Principes securos minime compererunt, ad hanc conjunctionem non injuria et necessario adductæ sunt, ut saltem conjunctis cum Suedicis

armis viribus suis, tutiores post hac agerent, et per hoc unicum medium, se cum afflictis et miseris aliis statibus, in constantem tranquillitatem, quoad usque fieri posset, et temporum injuriæ permitterent, reponerent. Et quoniam Præfatæ turmæ nullatenus inter deprædantia agmina adscribi possunt, ita omnino confido vestram Excellentiam reliquos captivos ex istis copiis juxta promissum proprium et pacta jura inter milites usitata, non gravate transmissuram. Quod si secus præter omnem spem meam fieri Excellentiæ vestræ placeret. Capiendi post hac de vestris ut similem sortem expectent conclusum nobis est. Quantum verò ad crimen impositum Generalibus jam sæpe dicti succursus in utroque exercitu, se non multo post ipsi de eo purgabunt. Hisce ego Excellentiam vestram, &c.

Datum ex Suedicis castris 12. Junii Anno 1640.

Officiosus Servus

JOANNES BANNIER.

COPIA,

Responsi Comitis Picolomini ad superiores Generalis Bannirii Litteras.

Perillustris ac imprimis colende Domine Mareschalle Campi, &c.

HESTERNAS vestras accepi, earumque sensum abunde percepi. Certoque sibi persuadeat, nullum nec in Cancellaria nostra nec à Secretario vel scriptore commissum esse errorem, is enim nec plus nec minus, quam à me maturrimo consilio ipsi mandatum fuerat chartæ commendavit, siquidem me in consulto nihil expeditur. Quod vero hucusque hoc est ad vestræ Excellentiæ ad me datas litteras non crediderim conjunctionem Brunsuicensium et Luneburgicarum ac Hassicarum copiarum. Hæc fuit ratio, quia longe aliud assecurarunt Luneburgici et Hassici Legati in conventu Norico nuper pro tranquillando Imperio Romano instituto, quod ipsum quoque jam ante duos annos Dux Brunsuicensis et Luneburgensis Viennæ in feudorum Imperialium acceptatione sancte pollicitus fuerat. Quid vero præfatæ Principes Domus caussæ habeant ad tam periculosam et plurimum Romano Imperio importantem contra Cæsarem legitimum suum caput suscipiendam

segregationem, meum non est hoc loco pluribus disceptare, tempus omnia aperiet quam recte quam inique quisque egerit. Nec antea dum conjunctis cum Imperio viribus pugnaretur, opus erat ejusmodi protestationibus. Ad me quod attinet juxta bellica instituta post hac cum Excellentia sua, et cum istis domibus seu illarum copiarum Generalibus tractare pro æquo et bono non intermittam.

Domini Comitis de Hoditz officiarii, aliique de ejus familia non detinebuntur, sed ut primum huc venerint ad vestra castra transmittentur, extra Capitaneum locumtenentem, de quo jam suæ Excellentiæ abunde constabit quomodo ejus se res habeant, spero suam Excellentiam nullam in hoc de capite ejus processu iniquitatem reperturam. Nec Nobilis Juvenis, Sparr dictus, retinebitur à nobis, si quidem is inter meos superit, de quo inquiri faciam.

Cæterum plane autumo hesternum à vestra Excellentia ad me missum Tubicinem suam legationem non satis percepisse, quandoquidem vestra Excellentia tam diversis tamque bene instructis exercitibus aucta est, ex quo facile videri poterat, me solis Cæsareis copiis longe inferiorem, ex loco tutiori cedendi nullam habuisse causam: quod si tamen suæ Excellentiæ adhuc biduum quoad Bavaricæ copiæ cum nostris se conjunxissent, expectare libuisset, non defuissem utique meis partibus vobis comparendi, quod ipsum fortuna et tempus adhuc alio in loco pro opportunitate dabit. Quod responsi loco suam Excellentiam celare non volui, Divinæ Protectioni omni ex parte nos commendans. Datum in Castris Cæsaris ad Saalfeldiam 13. Junii An. 1640.

Vestræ Excellentiæ Servus

Picolomini.

COPIA,

Litterarum Generalis locumtenentis Luneburgensium Copiarum Joannis Gasparis Klitzing ad Comitem Picolominium.

Perillustris Comes imprimis observande Domine Generalis Mareschalle Campi, &c.

LITTERÆ vestræ Excellentiæ quas ad Regis Sueciæ. Generalis Mareschalli Excellentiam Joannem Bannirium misit, nobis legendæ

legatum, caveretur, viresque, quæ in Imperio reliquæ forent, contra Turcam, si quando is contra Christianitatem hostilia arma moveret, integræ conservarentur, et in defensionem objicerentur, ac denique gloriosus scopus ab Electorali Collegio et Dominationibus vestris propositus per gratiam altissimi plene attingeretur.

Hæc omnia (quemadmodum nulla dubito) Dominationes vestras nomine suorum Principalium summa cum diligentia in hoc conventu vestro curaturas, ita assecuro, nos modicum nostrum quod in nobis est in eum quoque finem libenter collaturam, ac juxta petita vestra, qui congregationi vestræ intersint (modo litteras securitatis necessarias pro itu et reditu obtinuerint) de legaturam, qui juxta mentem nostram *ita se* habituri sint, ut ex sermone ipsorum Germanus noster et ad pacem propensus animus omnibus abunde patefiat.

Poterimus (ni fallor) quoque, tantum, apud exteros etiamnum in Imperio et contra Germaniam militantes Principes, (quibuscum Dominus Conjux noster pientissimæ memoriæ in Comitiis Lipsiensibus ab Electoribus aliisque Sacri Romani Imperii Principibus et statibus Anno M. DC.XXXI. celebratis, pro libertate Imperii tuenda et conservanda, se obligavit, et huc usque à nobis etiam constanter perseveratum est, ob graves persecutiones quas nos æque ac dilectus filius noster immerentes, ut Dominationes vestræ ipsæmet norunt, passi sumus, ita ut nec adhuc à confœderatione eorum commode recedere possimus) ut eos illuc commodis rationibus adducamus ut pacem potius Imperio proficuam quam ad ulteriores turbas externis Principibus movendas, arma amplectantur, cum ipsi extra controversiam pacifici Principes sint et haberi velint, nec aliud desiderent, quam ut cuivis pro æquo et bono satisfiat.

Quod Dominationibus vestris loco responsi celare nolui, unaque omnes Dei protectioni commendo. Cassellis 14. Martii Anno 1640.

Vestris Dominationibus Addictissima

Amalia Elisabetha.

Quam igitur pacem Landgravia Hassiæ inire voluerit, hæ ejus *litteræ* satis innuunt. Interea servabatur inviolatum armistitium inter Cæsareanos et Hassos per Westphaliam.

CAPUT XLIX.

Fridberga Wetteraviæ et Braunfelsium à Wimariensibus occupatur: Armorum quoque Imperialium Suedicorum, Saxonicorum, ac Brandenburgensium Successus.

PROCESSERANT interea Legiones Saxo-Wimariæ potissima ex parte in Wetteraviam, et cum Fridbergam suis consiliis aptam esse vidissent, minis pertentaverunt, facile fuit jam ad imperia promptos ejusmodi machinis expugnare, qui ultro portas tam expectato hospiti pandere parati erant: Quod genus hominum merito detesteris amice Lector, quoniam ii qui immediatè imperio subsunt, tam malevole cum hostibus colludant, quique Imperatoris Legionem uno ab hinc anno armata etiam manu contra jussum Cæsaris urbe prohibere parati erant nisi sagax ex arce Præfectus obstitisset, nunc nullam prorsus vim ab imperii capitalibus inimicis sustineant. Decimo itaque Januarii patulis portis Wimarienses copiæ intromissæ sunt: dedita urbe facile fuit Burgum quoque necessaria ope ac sufficiente milite destitutum ad deditionem cogere, vel potius persuadere. Insidebat dictum Burgum Capitaneus quidam, cum quinquaginta ut aliqui asserunt, vel ut alii cum paucioribus gregariis militibus, cui dubio procul non admodum arduum fuisset aliquantulum hostium sollicitationes rejicere, aut impetum contrariis viribus propulsare tantisper, quoad subsidium aliunde fuisset submissum. At nec hîc ipse diu tergiversat est, sed quam mox exitum cum suis pactus, locum cæteroqui arte et natura abunde munitum, in hostium potestatem tradidit. Quamvis ipse postea, verene an pallii ignaviæ suæ obtexendi gratia, nescio, Burgi Dominos, viros nobiles, et imprimis strenuos incusaverit quod locum à necessario comeatu, et armamentarium à reliqua munitione, qua sine nihil effectum datur, temere destituerint. Ut ut

sit Capitaneus sane omni culpa vacasse minime creditus est, quippe qui nec unicam fistulam in hostem exonerari permiserit, nec ullum impetum sed nec ad impetum et vim faciendam præparationem expectàrit, vel Dominos saltem Burgi mature monuerit de extrema loci necessitate. Ea deditio non tantum accolas circum vicinos, sed et summæ auctoritatis viros, pessime habuit, multamque vulgo verborum salsorum copiam fecit, quippe qui probe intelligebant quantis totius Wetteraviæ incommodis ea deditio facta esset, quod mox tristis monstravit eventus.

Capta cum suo Burgo Fridbergâ rebusque nonnihil istic dispositis, ad munutissimam et edito loco sitam arcem Braunfelsanam itum est, quæ non minore perfidia tertio decimo Januarii Wimarios admisit, soli Commendanti (qui Capitaneus fuisse perhibetur salvus conductus Francofordiam promissus est, reliquum præsidium potissimam partem hostilia stipendia et arma ultro fere suscepit.

Hæc in Wetteravia. In Misniam vero Generalis vigiliis Præfectus Koningsmarius cum subditis sibi Legionibus progreditur, ac expilationibus hostili modo modoque non minus miserabiliter indigenas vexat, quam calamitosis incendiorum comminationibus, à meticulosis immanem pecuniæ summam exprimit, cujus audacia eo etiam processit, ut tubicinem Lipsiam quoque ablegârit, qui duo Imperialium millia ab urbe exigeret, quo tamen Lipsienses minime territi, vacuum unde venerat remiserunt.

Goltsius quoque per Silesiam Dominatur ac civitatem Wohlaiam ad deditionem cogit. Picolominius non minus felicibus auspiciis Generalissimum Suedicorum copiarum Præfectum Bannirium, ex Bohemiæ finibus penitus exigit, Clunitziumque arcem una cum civitate, Koningsgracium quoque armata manu expugnat, ac Præsidium Suedicum quidquid in armis repertum fuerat fundit. In captivitatem quoque Cæsaris eo tempore venerunt ad mille facile pedites, et centum desultorii, Arces quoque Schmerschützium et Wellischium à nostris interceptæ, utrimque Præsidium quadringentorum selectorum militum hostilium arma Cæsarea admisit, Commendantes vero cum locumtenente Præfecto item aulæ Comitis de Hoditz et nobili quoque adolescente Bohemo in arctam custodiam deducti sunt. Nec multo post Kosium nostrorum armis

cessit. Litomeritium quoque Banniriani deserere coacti sunt defectu annonæ, in discessu inde pontem ligneum incendi voluit Bannirius, multosque præcipuæ auctoritatis viros tam Ecclesiasticos quam sæculares captivos abduci jussit.

Mense Martio tota prope Europa tympanis et tubis perstrepebant, nec erat prope angulus ubi ad arma non conclamabatur, universi Principes ad bella in proximam æstatem summa cum cura se disponebant. Anglia cum Scotia signa conferre parabat, Hispania Hollandiæ et Francis obsistere quî posset serio meditabatur. Francia novas expeditiones in Italiam moliebatur, veteresque; per Germaniam copias novo subsidio augere volebat. Belgium ut Hollandorum infecta consilia everteret consultabat, Hollandia Classem propitiis ventis committendum concinnabat; summa, omnes cogitationes in id unum dirigebantur, ut quisque hosti suo superior efficeretur, ac præclara de inimicis statueret trophæa. Gallus insuper omnibus Generalibus ac Mareschallis serio præceperat, per totam Franciam numerosum conscribere militem, ut exeunte vere cum quatuor validis exercitibus exire in campum posset. Nec sibi suisque rebus deerat in Italia Rex Catholicus, quippe qui non erat nescius, illic sibi subjectas terras bellorum mole petendas, et si qua fieri posset obruendas, de defensione plurimum erat sollicitus, præcipue tamen providebat Luxenburgensi Ducatui, in quo suspicabatur Gallos perdidam nuper fœdissima strage gloriam quæsituros, Flandriæ quoque et Brabantiæ duplicatis ubique præsidiis prospiciebat, loca hinc inde injuria cœli vitium passa, restaurabat, idque hoc ardentius, quo videbat Hollandos conscribere cepisse præter ordinarias copias ad huc decem militum millia, et si in quem finem nesciret.

Rex Daniæ similiter cum selectissimas copias hinc inde sparsim collegisset, tutusque satis in sicco solo esse videretur anxium quoque ad navalem exercitum cogendum adjecit animum, ac mox plurimas naves Albim Visurgimque pererrare voluit, quæ occurrentia mercatorum navigia eorumque merces sedulo examinarent, teloniaque exposcerent.

Ita igitur rebus undique turbatis sola prope Suecia in altissima vivebat pace, plurimumque gaudebat et delectabatur tam opulentis Germaniæ thesauris, argento auro supellectileque preciosa exterorum ter et

amplius beata. Comitia quoque Stockholmium nuper indicta ad finem summa totius nobilitatis omniumque statuum cum satisfactione decurrebant, in quibus unanimi consensu omnes totius Regni status per collectos istic Legatos hæc fere concluserant.

I. Sinceram et Regno proficuam pacem ab Imperio oblatam *neutiquam* esse excludendam.

II. Quod si bellum continuandum foret, decimum *quemvis per* totum regnum in subsidium belli continuandi in imperio, esse deposcendum, in Annum M.DC.XL. et M.DC.XLI. Quorum opera *non* secus ac Anno M. DC. XXVIII. contra hostes usui futura esset.

III. Ut quivis civium certo genere salsi et infumati *piscis dolium* oneraret, et sub decimum quintum Aprilis ad Anseaticas urbes suo sumptu deduci curaret, quibus Annonæ loco Germaniæ *munitionibus* etiamnum in sociorum potestate constitutis, provideretur.

IV. Ut tota Regni Nobilitas ad quintum decimum *Aprilis parata* esset ad iter.

Porro in toto regno naves concinnabantur, multoque *sumptu milite* et munitione instruebantur, et in subsidium multi undique adhuc milites conscribebantur, ita ut solus Comes de Thurn per Rugensem Patriam Legionem mille ducentorum peditum colligendam susceperit, Colonelli vero locumtenens Mittelung in viginti tribus urbibus Pomeraniæ ad id destinatis selectum quoque militum conscripserit.

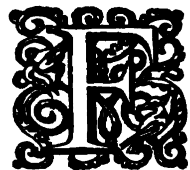
Bannirius interim in Imperio nostros ludere et adunco naso variis ambagibus nunc hac nunc illac circumducere videbatur, ut enim Litomeritium deseruit, in Thuringiam movit, Cæsarei vero postquam Generalem vigiliis Præfectum Bredaw cum decem Legionibus equitum Falckenavium præmisissent, ipsi cum reliquo exercitu, tormentis impedimentisque Koningswertha Egram tandem contendunt.

Ducebat sinistram Bannirici exercitus alam ex decem vel duodecim circiter Legionibus equitum conflatam Generalis Major Wittenberg, ac circa Voytlandiam ad Plavven ac Weydam subsistebat. Generalis vero vigiliarum Præfectus Pful præerat dextræ alæ, deduxeratque jam eam Altenburgum usque, ibatque ulterius ut Koningsmarckio succederet; vocabatur enim hic loco alterius ad exercitum, ut in labores fatigatorum sociorum subiret.

CAPUT L.

Litteræ quædam Bannirii ad Picolominium et Picolominii ad Bannirium. Item aliæ Generalis locumtenentis Luneburgici Joannis Gasparis Klitzing ad Picolominium et Picolominii ad illum responsum.

ACTA Wimariensium Cattorum et Luneburgensium cum Bannirio conjunctione, Salfeldiæ nostri hærebant, nec procul inde aberant hostiles copiæ, nec fieri aliter poterat quin ultro citroque varii captivi in castra deducerentur: de quorum commutatione paulo post lis orta, cum Picolominius nonnullos de Luneburgensi ac Hassico exercitu retineret. Bannirius vero commutari, ut suos, vellet: unde litteris inter duces certatum est. Earum ex authographo copias huc annectam, sperans eas Lectori non ingratas fore, ut intelligat quomodo inter se adversarii exercitus primores agere consueverint.

COPIA LITTERARUM.

Suedici Exercitus Generalis ac Mareschalli campi Joannis Bannirii ad Perillustrem Dominum Comitem de Picolomini datarum.

Perillustris Domine Comes, &c.

CÆTERUM sperassem in commutatione captivorum ex parte suæ Excellentiæ, sicut et ex hac nostra, nullam fore Nationis et personarum exceptionem, quandoquidem vero officiarii exercituum Principis Brunsuicensis ac Luneburgensis, similiter et Landgraviæ Hassiæ apud me difficultates movent, ac ægrè ferunt, quod licet suos simul captivos una cum nostris dimiserint, ipsorum tamen apud vos retenti sint, sicut quod et nonnulli ad meum exercitum pertinentes emanserint,

imprimisque aliqui ex Comitis de Hoditz familia commutati non sint, merito queror. Quare quam officiosissime rogo suam Excellentiam, ut sua auctoritate eo rem disponere dignetur, ut omnes isti scrupuli quibuscunque etiam de causis injecti, eximantur, omnesque captivi universim juxta pacta conventa commutentur sine differentia ac exemptione cujuscunque ordinis, nationis, aut dominii sint. Quod si vero præter meam spem contrarium deligeretur, nemo hanc quoque partem taxabit, si sine prævia satisfactione commutandos non dimittat, sed ad suorum libertatem vestros captivos retineat, Imo forte nullam omnino commutationem justis de causis post hac admittat. Datum ex Regis Sueciæ Castris 31. Maii Anno 1640.

Ad suæ Excellentiæ officia paratus servus

JOANNES BANNIER.

COPIA,

Responsi Comitis de Picolomini ad priores.

Perillustris Domine, &c.

NON potui huc usque me adducere ut crederem Luneburgicas et Hassicas copias cum suæ Excellentiæ exercitu conjunctione factâ, coaluisse, ideoque capere non potui quomodo se captivi Luneburgici ad nos deducti à suis se Legionibus absentassent, ac libere latrunculorum more tanquam hostes vagarentur impunè prædantes: quandoquidem vere nunc ex suæ Excellentiæ litteris accipio, dictas Luneburgicas et Hassicas copias actu et vere sub suæ Excellentiæ imperio esse, proindeque petere captivos illos non minus quam suos, liberationem et commutationem non gravatus annuo, faciamque ut illi cum aliis nuper captivis qui adhuc inter meos milites sunt ad vos redeant, et cum meis apud vos captivis permutentur. Ex Comitis de Hoditz seu subditis militibus, seu ex familia servis, ne unus quidem in nostris castris reperitur, extra unum Capitaneum Leutenantium, qui ante hac pro Cæsare apud nos militavit, et sine licentia ex nostrâ parte, neglectâ quam dedit fide, et post habito quod juravit Cæsari Sacramento, ad adversarios transivit. Hic jam aliquamdiu inter nos captivus fuit,

agnitusque est à Legione sub qua ante hac stipendia meruit, de ipsius capite primo quoquo tempore Judicium militare habebitur, et morti adjudicabitur. Spero id non iniquum à suâ Excellentia agnitum iri, cum maximopere dolendum sit, quod inter Germanæ sinceritatis homines hoc tristi temporum statu eo res adducta sit, ut contra fidem et juramentum tam multi à suis signis desciscant, et pro libidine sua ad has illasque partes transfugiant, quod Excellentiam vestram latere nolui. Datum ex Castris Imperialibus 11. Junii Anno 1640.

Officiosus Excellentiæ vestræ Servus

Picolomini.

COPIA,

Aliarum Litterarum Generalis Suedici exercitus Joannis Bannirii ad Comitem Picolominium.

Perillustris Comes imprimis observande Domine Generalis Mareschalle Campi, &c.

RESPONSORIÆ suæ Excellentiæ Litteræ hesterna die recte mihi sunt redditæ, et sicut mihi imaginari neutiquam potui, multo minus credere, Excellentiæ suæ orbi notoriam actionem, qualis fuit conjunctio ambarum Principum domuum Brunsvicensis et Luneburgensis, ac Hassicæ, quæ in Legionibus Pedestribus Equestribusque, signa militaria pro qualitate suorum servitiorum secum ducentibus et insigni apparatu bellico, seu majoribus tormentis bellicis instructis, consistunt, intra spacium integri mensis, innotescere non potuisse: eodem modo persuadere mihi nusquam potui suam Excellentiam tam nobilium duarum Domorum Imperii Principum numerosissimum succursum latrunculorum examina et conjunctiones prædatorum, et sine licentia Ducum suorum, vagantium militum excursiones habitutam. Sed opinor erroris potius arguendam Cancellariam, aut Scriptorem qui datos litterarum conceptus perperam intellexerit et chartæ temere illeverit. Prædictæ enim duæ Domus quoniam se Pragensibus Pactionibus, æque ac alii Principes securos minime compererunt, ad hanc conjunctionem non injuria et necessario adductæ sunt, ut saltem conjunctis cum Suedicis

armis viribus suis, tutiores post hac agerent, et per hoc unicum medium, se cum afflictis et miseris aliis statibus, in constantem tranquillitatem, quoad usque fieri posset, et temporum injuriæ permitterent, reponerent. Et quoniam Præfatæ turmæ nullatenus inter deprædantia agmina adscribi possunt, ita omnino confido vestram Excellentiam reliquos captivos ex istis copiis juxta promissum proprium et pacta jura inter milites usitata, non gravate transmissuram. Quod si secus præter omnem spem meam fieri Excellentiæ vestræ placeret. Capiendi post hac de vestris ut similem sortem expectent conclusum nobis est. Quantum verò ad crimen impositum Generalibus jam sæpe dicti succursus in utroque exercitu, se non multo post ipsi de eo purgabunt. Hisce ego Excellentiam vestram, &c.

Datum ex Suedicis castris 12. Junii Anno 1640.

Officiosus Servus

JOANNES BANNIER.

COPIA,

Responsi Comitis Picolomini ad superiores Generalis Bannirii Litteras.

Perillustris ac imprimis colende Domine Mareschalle Campi, &c.

HESTERNAS vestras accepi, earumque sensum abunde percepi. Certoque sibi persuadeat, nullum nec in Cancellaria nostra nec à Secretario vel scriptore commissum esse errorem, is enim nec plus nec minus, quam à me maturrimo consilio ipsi mandatum fuerat chartæ commendavit, siquidem me in consulto nihil expeditur. Quod vero hucusque hoc est ad vestræ Excellentiæ ad me datas litteras non crediderim conjunctionem Brunsuicensium et Luneburgicarum ac Hassicarum copiarum. Hæc fuit ratio, quia longe aliud assecurarunt Luneburgici et Hassici Legati in conventu Norico nuper pro tranquillando Imperio Romano instituto, quod ipsum quoque jam ante duos annos Dux Brunsuicensis et Luneburgensis Viennæ in feudorum Imperialium acceptatione sancte pollicitus fuerat. Quid vero præfatæ Principes Domus causæ habeant ad tam periculosam et plurimum Romano Imperio importantem contra Cæsarem legitimum suum caput suscipiendam

segregationem, meum non est hoc loco pluribus disceptare, tempus omnia aperiet quam recte quam inique quisque egerit. Nec antea dum conjunctis cum Imperio viribus pugnaretur, opus erat ejusmodi protestationibus. Ad me quod attinet juxta bellica instituta post hac cum Excellentia sua, et cum istis domibus seu illarum copiarum Generalibus tractare pro æquo et bono non intermittam.

Domini Comitis de Hoditz officiarii, aliique de ejus familia non detinebuntur, sed ut primum huc venerint ad vestra castra transmittentur, extra Capitaneum locumtenentem, de quo jam suæ Excellentiæ abunde constabit quomodo ejus se res habeant, spero suam Excellentiam nullam in hoc de capite ejus processu iniquitatem reperturam. Nec Nobilis Juvenis, Sparr dictus, retinebitur à nobis, si quidem is inter meos supersit, de quo inquiri faciam.

Cæterum plane autumo hesternum à vestra Excellentia ad me missum Tubicinem suam legationem non satis percepisse, quandoquidem vestra Excellentia tam diversis tamque bene instructis exercitibus aucta est, ex quo facile videri poterat, me solis Cæsareis copiis longe inferiorem, ex loco tutiori cedendi nullam habuisse causam: quod si tamen suæ Excellentiæ adhuc biduum quoad Bavaricæ copiæ cum nostris se conjunxissent, expectare libuisset, non defuissem utique meis partibus vobis comparendi, quod ipsum fortuna et tempus adhuc alio in loco pro opportunitate dabit. Quod responsi loco suam Excellentiam celare non volui, Divinæ Protectioni omni ex parte nos commendans. Datum in Castris Cæsaris ad Saalfeldiam 13. Junii An. 1640.

Vestræ Excellentiæ Servus

PICOLOMINI.

COPIA,

Litterarum Generalis locumtenentis Luneburgensium Copiarum Joannis Gasparis Klitzing ad Comitem Picolominium.

Perillustris Comes imprimis observande Domine Generalis Mareschalle Campi, &c.

LITTERÆ vestræ Excellentiæ quas ad Regis Sueciæ. Generalis Mareschalli Excellentiam Joannem Bannirium misit, nobis legendæ

pro beneplacito et favore ipsius traditæ sunt. Nec sane existimassem fore, ut Excellentia vestra copias illas quas Principes Domus Brunsuicensis et Luneburgica, ac Hassica ob summi momenti causas necessarium ac rationabile putarunt cum Suedico exercitu conjungere, vagantes manipulos, et omni duce destitutos latrunculos appellaret. Siquidem non facile præsumi potest copias tam numerosas uno agmine simul procedentes, signis tam pedestribus quam equestribus et alio apparatu bellico quam optime instructas, quasque ego velut Generalis locumtenens Illustrissimi Principis mei Brunsuicensium ac Luneburgensium Ducis (quod tamen sine laude propria dixerim) ducebam, dissipatas et in prædas excurrentes et spoliis inhiantes turmas esse, aut appellari commode posse, idque maximè ab Excellentia vestra, quippe cui velut Generali Imperialis Exercitus imcumbit, de adversariis copiis certa nuncia inquirere, et contrariis copiis sese opponere. Nec mihi facile persuaserim Excellentiam vestram, quæ me à laudabili fama et meliore nomine probius novit, id criminis meo exercitui imposituram, meque criminaturam quasi vero ego me Ducem latrocinantium militum, quos semper odi et pro virili mea persecutus sum, præstitissem. Contrariumque haud dubie, si qua res ferret, modo æqualibus utrimque viribus congrediendum foret, omnino evincerem, ac probarem ipso facto, meos et de veterano milite esse et dici posse, me vero ipsorum Ductorem non ignavum reperiri velle. Quod si fortè vestra Excellentia gravaretur eam de me meisque conceptum opinionem deponere, nequaquam arbitror mihi vitio vertet, si opportuno tempore vindictam impositæ criminationis mihi reservatam, quæram. Super his suæ Excellentiæ declarationem, et ultimatam sententiam primâ occasione expecto, cæterum maneo suæ Excellentiæ.

Officiosissimus Servus

JOANNES GASPAR KLITZING.

COPIA,

Responsi Comitis de Picolomini ad priores Joannis Gasparis Klitzing.

Illustris Domine ac imprimis honorate Generalis locumtenens.

EX hesterno ad me dato Epistolio satis animadverti quam moleste ferat meam de Brunsuicensibus Luneburgensibus ac Hassicis copiis non sine causa conceptam sententiam, quas non legitimas sub imperio Generalium Copias, sed tantum sine Ducum mandato aut scitu vagantes et latrocinantes manipulos, qui se cum hoste Bannirio prædæ liberius agendæ causa conjunxissent, putavi. Cur vero id putarim, hæc me fere adduxerunt, primo quia nunquam mihi persuadere poteram fore in Romano Imperio ullum, tum vel minime ex prædictis Domibus, qui conjunctionem tanti ponderis et momenti hoc rerum statu contra legitimum suum Dominum susciperet. Dein quia omnino contrarium ad hæc usque tempora amborum Principum Legati in Noricis Comitiis, pro communi imperii bono institutis assecurarunt. Denique quia abhinc biennio ipse Brunsuigæ et Luneburgi Dux, cum feuda imperialia à Sacra Cæsarea Majestate Imperatore FERDINANDO II. Clementissimo Domino nostro Felicissimæ et Sanctissimæ memoriæ acceptaret contrarium quoque sanctè pollicitus est, quod ipsum ex hac parte maxime à tali Principe ac Duce aliter credi nec debuit nec potuit, nisi sine causa tam prudenti Principi fidem quis vellet derogare. Quæ vero ad hanc ab Imperio defectionem ambas Principes domos causæ moverint, inferior ego sum quam ut hoc loco disquiram, cum suo tempore res ipsa eventu satis declarabit ex qua parte fuerit culpa quisve recte, quis perperam egerit.

Nihilominus quando mihi nunc vel ex vestramet confessione abunde constat, quod Dominus Generalis locumtenens cum sibi subditis copiis ad hostem defecerit, ejusque partes conjunctione facta jam actu sequatur, nullo modo abnuo cum Dominatione vestra et copiis suis juxta laudabilia pacta bellica pacisci, ac juxta æquum et bonum quod probos milites decet tractare, eo modo quo semper cum adversariis copiis quibuscunque pacisci ac tracture conatus fui. Quod si Dominus Generalis

locumtenens in sua sine causa concepta opinione, quam ad finem litterarum suarum annectit de vindicta suo tempore quærenda, perseverare volet, per me quidem id licet, fortuna cuique nunc æqua nunc iniqua rotatur. Maneo hisce. Datæ ex castris Cæsareis 15. Junii Anno 1640.

Dominationis vestræ officiosus Servus

PICOLOMINI.

Inter hæc hærebat cum exercitibus suis Bannirius diebus aliquot Creutzbergæ et Isenachii, sed cum horrenda fame torqueretur, communicatis cum Melandro Hassicarum copiarum Generali, Consiliis alio iter dirigere instituit, ac versus Hassiam movit, plerique adversariorum militum immaturis fructibus pomis pyrisque ægre animam in corpore sustinebant, quoniam potissima pars gregariorum militum intra quinque vel sex dies nec micam panis gustaverat. Nostro contra exercitui in Castris circa Neustadium ad Salam nil quidquam quoad comeatum decedebat, immanis enim frumenti vis ex Franconia submittebatur, adducebantur quoque aliunde equi plurimi, solaque Norimberga trecentos equos pro bellicis tormentis promovendis suppeditavit. Excurrebant quoque Croatæ nostri in hostiles partes, et reduces ferebant opima spolia, hostium insuper immanes copias veluti ovium greges ante se agebant, quas dum papularentur interceperant, horum indicio cognovimus Mellerstadium à Suecis armata vi captum esse, in quem locum se ad mille rustici collegerant, seque contra irrumpentium militum arma fortiter aliquamdiu defenderant.

CAPUT LI.

Hollandi et Galli in Campum egrediuntur; Hi Arrelatum obsident et expugnant, Illi frustra Hulstam fraude apertaque vi tentant.

SUB exitum Mensis Maii Princeps Auriacus cum subditis sibi copiis in Flandriam appulit, ac intra Schlüsam et Sancti Donati munitionem Castrametatus est, sed quoniam Præsidiarii ex Sancto Donato fortiter se Hollandis opponebant, stagnumque vicinum, quo adversariorum castra inundarentur, perfoderant, Hollandica Consilia parum feliciter secundum optata processerunt, infecto itaque negotio ex istis partibus discedere non sine naso coacti sunt, ne tamen sine negotio omnino ferias agerent, alio dolos et arma transtulerunt, Hulstamque sine mora premere, et inopinantes indigenas opprimere aggressi sunt, sed nec isthinc amplius quam alibi promoverunt, ut et mox sequentibus patebit.

Venerat Princeps Auriacus cum omni exercitu suo Maldega Assenedam, progressurus Hulstam versus, antequam vero fortalitium Philippinarum transgrederetur, milites suos nova provisione pulveris pyrii, et glandium plumbearum instructu, aliisque ad pugnam necessariis quam optimè munivit. Interea se ipsi conjungunt Dominus de Hauterive cum subditis sibi triginta senis manipulis egregiorum militum, duæque aliæ pedestres Legiones, quæ ante hac non procul Schlusâ abfuerant, ad omne imperium paratæ. Conjunctis hoc modo viribus proficiscuntur, ac primum quidem agmen ducebat Comes Henricus Casimirus Frisiæ Gubernator, qui cum duabus equitum legionibus naves conscendit, et rectissimo cursu Hülstam progreditur,quo ut venit insequentibus à tergo reliquis exercitus copiis Nassoviense Fortalitium sub horam noctis primam et secundam aggreditur, hoc fere modo.

Hollandi ex utraque parte progressi simulabant tanquam si animum ad duo alia fortalitia circa Hulstam adjecissent, Comes vero Henricus Casimirus dum fortalitium Nassoviense petit, militum suorum partem ad aliud adhuc fortalitium, Moëruvaërt dictum, applicat : in quo Hispani armorum hostilium strepitu excitati ad arma conclamarunt : venit interim ad Nassoviense fortalitium Dominus de Hauterive in succursum Comiti Casimiro ac cum suis undequaque cingit. Præsidium interim Hispanicum octoginta selectorum militum cum suo Præfecto egregie retundebat impetum hostilem, cum vero paulatim adversarii invalescerent, ac vis potentior fieret, quam quæ tam exili militi cederet, Hollandos tandem admittere non sine inimicæ partis clade compulsi sunt.

Hæc tam auspicata initia ut Ariacus intellexit, tanquam si ab ipso Marte de certitudine victoriæ fuisset eruditus. Relicta Asseneda, totam circumvicinam patriam tumultuariis armis subito opprimere sibique subdere molitur, sed ubi ad fortalitium S. Annæ appropiavit, ac istic Hispanos vigiles comperit, qui armis arma retundere in procinctu erant (jam enim de adventu hostium certiores redditi, coëgerant præter consuetos milites rusticos mille accesserantque insuper præter Comitis de Fontaine, Don Josephi de Savedra, et Comitis Fonclara milites, aliæ quoque Legiones Hispanicæ) spe sua se fraudatum sensit. Ne tamen gratis venisse putaretur, Martem experiri voluit, unde per leves velitationes tam truculenta mox pugna utrimque exarsit, ut stylo assequi historicus diffidat. Postquam enim Comes Henricus Casimirus, proximâ felici expeditione animosior, cum sua Legione fidenter aggressus esset fortalitium Sanctæ Annæ, mox ei se objicit legio Josephi de Savedra, qui peritissimè Hollandorum impetus eludere suos docuit; accedunt mox ex utraque parte aliæ atque aliæ legiones, aguntque contra se fistulis tormentariis, ensibus, aliisque, quæ cuique furor subdebat, armis adeo constanter, ut cum neutra pars alteri cedere vellet, utrimque caderent plurimi. Pugna hæc ad quatuor omnino horas dubia semper victoria continuata est, ita ut ipse etiam Comes Henricus Casimirus secundum humerum globulo plumbeo, et alio quoque secundum latus adacto lethaliter sauciatus fuerit, atque ad tres ipsas horas inter mortuorum cadavera jacuerit, quoad tandem à suis agnitus, mortuis exemptus

ac in tutiorem castrorum locum delatus est. Baltheus militaris, gladius, et arma reliqua, una cum elegantioribus vestibus jam ipsi ab Hispanis extracta sublataque erant. Hinc mox curæ medicorum commendatus est, qui licet indefesso labore conspirarent, ex dictis tamen vulneribus respirare neutiquam posse, libere profati sunt, maxime cum tres costæ circa latus, spinamque dorsi ex equorum hac illac discurrentium collisione ac conculcatione diruptæ essent unde vitam istic ponere debuit. Fratri ejus Comiti Friderico Gulielmo unus alterque gladius dum rem cæsim punctim agit fortiter, hebes inutilisque redditus est, sine vulnere tamen salvus incolumisque evasit.

Ut ergo vidit Princeps Auriacus hoc loco sine incomparabili præcipuorum suorum militum damno nihil profici posse, Hispanos autem ex fortalitio Janstein ac ipsa urbe continuâ grandinatione plumbeæ tempestatis sibi damni plurimum inferre, sub decimam noctis horam fortalitium Sanctæ Annæ, universis militum tuguriolis male materiatis et temere ex arborum frondibus contextis, ut et Nassoviensi fortalitio succensis deservit, Bergamque suæmet cladis ac turpitudinis, Hispanorum vero animosæ fortitudinis nuncius è vestigio discessit.

Ex Hollandorum partibus mortem hac pugnâ oppetierunt Major Keller, Capitaneus Alberda, Capitaneus Wulta, Colonellus Marckwitz, Capitaneus de Haren, Præfectus equitum Kranckenburg, Præfectus equitum Bolswein, aliique plurimi inferioris conditionis officiales cum quadringentis circiter militibus partim peditibus partim equitibus.

Vulnerati vero Comes Henricus Casimirus Frisiæ Gubernator, qui non multo post, ex vulneribus (ut supra dictum) Mittelburgi Seelandiæ vivere desiit, Capitaneus item Muller, Capitaneus Gulau uterque lethaliter vulneratus, Capitaneus Hardebroeck, Colonellus locumtenens Polman, signifer Capitanei Groënde, Præfectus equitum Warge ad mortem usque sauciatus, Colonellus equitum La Force, Magister equitum Porte cum suo vexillifero.

Capti denique seu perditi Capitaneus Wageman, et Capitaneus Leuterbach, quorum uterque etiam nunc desideratur Colonellus Gooring secundo captus. Comiti Friderico Gulielmo, Comitis Henrici Casimiri Germano fratri duo equi quibus insidens militem ad pugnam animabat

occubuerunt: Baroni verò de Donaw duo gladii inter præliandum rupti, uterque tamen salvus evasit.

Non potuit tam propitio Marte pugnari quin et Hispanorum pluscali occumberent aut vulnerarentur, inter primæ auctoritatis viros Don Josephus de Savedra Maistro del Campo leviter sauciatus est, Bernardus de Burges duobus globulis plumbeis vulneratur. Capitaneus Martinus Valentia occubuit, Capitaneus Patalta mortuus est, Don Ludovicus Cayro acceptâ cruenta plaga captus, sed mox captivitate exemptus, erat hic Ludovicus Gubernatoris Herrenthalensis Filius, jamque aliquamdiu inter mortuos jacuerat, vestesque ipsi à militibus exutæ fuerant, cum vero nonnulli militum disceptarent de caligis et ocreis ejus, erecto mox capite, quis esset aperuit, vitamque pro militum jure sibi servari rogavit, quam Hollandi ipsi pacti sunt, captivumque admiserunt, atque ad suos abduxerunt. De morte Comitis Henrici Casimiri multus omnium fuit luctus quippe qui miles fuerat non minus animosus quam prudens, omnibusque ob comitatem charus.

Longe auspicatiore Marte in Arthesia à Gallis pugnatum est, Ductoribus exercitus Francici Milleray et Chastillon: ac licet initia Aurelatensis obsidionis susceptæ gravia et litigiosa fuerint, finis tamen optatus, fracta scilicet non sine labore et sanguine nuce, respondit difficultatibus multa cum molestia exantlatis, ut ex sequentibus patebit.

Inter præcipuas Arthesiæ Civitates non infimum sibi locum vindicat insignis illa munitio Arrelatum dicta, quippe quæ totius Patriæ metropolis et clavis habetur, et cum multum hæc urbs celebretur, merito sibi Gallus eam subdere sæpius molitus est; nunc demum serio aggrediendi commoditatem nactus, distento Cardinale Hispaniæ in Flandria cum Hollandis, duos justissimos exercitus sub Mareschallis Milleray et Chastillon perrupti Arthesia ad civitatem applicat; atque ut eo tutius rem aggrederentur in quinque capitalia quarteria, ut vocant, sese partiuntur Chastillon in Pago Auberth hospitatus est, in quo quam primum nobile fortalitium moliri et erigi jussit. Non procul ab eo Mareschallus Milleray ad latus conjunxit, duplicibusque munimentis contra hostium impetum armavit. Mareschallus porro de Ferte versus Camaracum ut vicinior esset urbi stationem posuit, seque tribus fortalitiis multa militum

et operarum curâ sepsit, fossamque ad viam quæ ducit Bapaumesium egerere voluit, qua hostium irruptiones à suis castris prohiberet. Mareschallus de Gasion qui equitatui præerat sua statione Mareschallum de Ferte attingebat, munimentisque suis sociorum aggeres continuabat. Colonellus denique Rantzaw Bainvillam quatuor fortalitiis circumduxerat, atque èx omnibus vicinior erat obsessis. Tota vero castra duplici insuper abscissione, ut vocant, separaverant, ne qua Cardinalis Infans, qui expeditis in Flandria negotiis cum eximio exercitu fortissimorum equitum peditumque adventare dicebatur solutionem obsidionis tentaturus, facile irrumpere ipsosque obruere posset.

Arcta itaque obsidione concluserant urbem, cum ecce tibi obsessi ex civitate magno cum fervore erumpunt atque in Rantzavanam stationem impetum faciunt, sed repelluntur post aliquantulam dimicationem non sine utriusque partis sanguine, in qua quidem irruptione ipse Rantzaw duabus glandibus plumbeis lethaliter est vulneratus. Hac strage obsessi audaciores non multo post iterum Millerayianum militem ex insperato obruunt, omnesque copias aliquot passibus majoribus animis quam viribus retro pellunt, et ne vacui redirent in urbem plurima pecora Gallis erepta prædæ loco animositatis suæ præmium et generosi animi testimonium reducunt.

Hispani interim ad Bethunam magno numero colliguntur; et Generalis quidem Major Lamboy moræ impatiens dum alii interquiescunt, cum Gallis congreditur, turrimque copioso Francorum milite cinctam munitamque invadit, armataque manu mascula suorum virtute expugnat; quam cum Galli quatuor irruptionibus recuperare nituntur, plurimos suorum magni nominis viros Marti victimant et primo quidem Marchionem de Gessure ex vulnere captum, secundo Marchionem de Breaute, qui occubuit, tertio Marchionem de Breze qui similiter mortem isto in prælio oppetiit. Quarto Dominum de Valtimont equitum ductorem egregium, qui ipsus quoque luculentâ plagâ interiit, ejusque cadaver postea ad castra Lamboyca ductum est, quinto Baronem de Marette Fratrem Comitis de Grandsec, qui non minus ac priores hoc ipso conflictu vivere desiit, sexto Baronem de Egenbell captum, septimo Baronem de Neufville mortuum, octavo equitem de la Louppe mortuum,

nono equitum Præfectum Miremont mortuum, decimo adhuc alium Marchionem de Gessure, dictum Marchionem Du Val, mortuum, undecimo Colonellum Haybron Legioni Helvetæ Præfectum, captum et paulo post Duaci mortuum, duodecimo Baronem la Conde mortuum, tertiodecimo Baronem de Monbarret mortuum, quartodecimo Baronem de Chaumont mortuum, quintodecimo Dominum de Beauchamp captum, sextodecimo Dominum de Salvair mortuum, septimodecimo Dominum de Aigle mortuum, octavodecimo Baronem de Stradize captum ac paulo post mortuum, nonodecimo Præfectum equitum Commingen mortuum, vigesimo alium Nobilem voluntarium, qui cum Milleray ultro profectus fuerat eumque amoris honorisque causa prosecutus hucusque, mortuum. Vicesimo primo Secretarium Marchionis de Gessure mortuum, præter officiarios inferioris ordinis et milites gregarios quam plurimos.

Hac pugna viriliter omnino se Gessère Lamboyci, insignique clade Gallos salutarunt, sed cum Galli velut dato signo agminatim ex aliis aliorum stationibus in succursum venirent, seque inter urbem Lamboycosque se conjicerent, nec potuerunt in urbem penetrare Hispani, nec suppetias, quas secum ducebant, mittere. Itáque hic tantisper substitit, quoad ulterius Imperium à Cardinale Infante, qui insulis tunc erat, acciperet. Ubi vero ad castra pervenit Cardinalis cum Serenissimo Lotharingiæ Duce Carolo, Generali Becq, Comite de Bucquoy et Don Philippo de Sylva, aliisque Generalibus, habito mox consilio bellico Francica castra inspecturus adiit, et licet illa adeo munita repererit; ut difficulter, sine suorum gravissimo incommodo aliquid effectum dari posset, voluit tamen experiri suorum fortitudinem, in quibus nil quidquam desideratum est, siquidem mox duo opportuna loca quorum alterum octingentis Gallis munitum erat, occuparunt, unde se postmodum ita distribuerunt, ut annonam in Gallica castra impedirent.

Non multo post, cum per exploratores de comeatu ad Gallos adventante relatum esset, Regia sua celsitudo Comitem Bucquoy eum interceptum emisit. Quod ut acceperunt Galli quamprimum quatuor equitum millia ex statione Mareschalli de Milleray ipse objecerunt, contra quos Bucquoy jam prioribus cladibus Gallis illatis ferocior, plenus mar-

tia spe ivit, bonamque partem cecidit, reliquos ad iteratam fugam iterum iterumque compulit. In hoc conflictu Generalis locumtenens Comes Bossu Gallus interemptus est, ipsique Comiti Bucquoy pileus è capite excussus globuli è fistulâ pulveris pyrei vi emisso: nec potuerunt Bucquoyani milites ante à conflictu retrahi quam quingentos currus, opulenta annona obfertos intercepissent, et salvum conductum curribus adjunctum potissimâ ex parte fudissent.

Eodem prope tempore alibi ope Lamboycarum Legionum Hispani septingentos quinquaginta currus annona instructos interceperunt, et mille Gallos in defensionem curribus additos internecione deleverunt. Quo eodem die Galli semilunam ante civitatem multa suorum cæde occupârunt, sed mox postero die ab obsessis denuo repulsi sunt. Rebus ita procedentibus invalescebat inter Gallos immitis fames ita ut cum intra sedecim dies non nisi ducenti currus annonæ adventassent (quos Hispani quantumvis laborarent, ob salvum conductum quatuor ex locis submissum, intercipere non potuerunt) milites inedia contabèscerent. Nunciabatur interea suæ Regiæ altitudini plurimos rursus currus commeatu onustos in via esse atque ad Gallica castra concitatis equis properare. Contra hos Generalem Lamboy cum quatuor equitum millibus et totidem millibus peditum ire jubet, quos cum sub noctis medium in oppido quodam assecutus esset, aperta vi via irruit, salvum conductum pauculis exceptis, qui in foveas se præcipites egerunt, omnem cecidit, ac mille ducentos currus, vino Larido, pane, farrina aliisque rebus refertos, diripuit: ac sexcenta vini dolia disrumpi imperavit, vinumque in terram effundi, ne hosti usui esset, quidquid vero à suis abduci potuit, secum abstulit, currus porto dissecuit et subjecto igne in cinerem redegit, atque ita opima præda dives ad suos revertit.

Gubernator Corbeyanus Comes Nantuel tunc quoque operiebatur ex insidiis turmam Hispanorum, sed ipse intercipitur præterque spem vulneratur, in vincula saucius arripitur, in quibus non multo post mortuus est.

Quantumvis Hispani rem usquequaque fortiter agerent, omnibus tamen adhibitis machinis illuc negotium deducere non potuerunt, ut Gallos ab obsidione Arrelatensi depellerent, itaque cum obsessi de suc-

cursu dubitarent, Gallosque pertinacissime urbis obsidioni insistere viderent, tandem à civibus propriis deditionem pacisci compulsi sunt. A(licet omnis miles Præsidiarius toto obsidionis tempore, sub Dio et nudo Jove noctes exegerit, fortissimeque contra Gallos pugnaverit, pessime tamen à civibus remuneratus est, cum paratus cætero qui esset et sanguinem potius vitamque quam urbem reddere, maxime cum videret civitatem adhuc ad unum facile mensem sufficientissimo comeatu instructam, speraretque suppetias in propinquo esse. In excessu ex urbe præter tria tormenta bellica majora, omnia reliqua victoribus Gallis relinquere (an à civibus, an ab ipsis Gallis, ambigitur) coacti sunt, à civibus id factum esse illud argumento est, quod Galli duo aut tria ex majoribus tormentis quæ Regis Hispaniarum insignia præferebant ultro postea Duacum miserint. Hispanus miles in exitu suo ducentos quoque Juvenes ad arma ferenda maturrimos, eduxit, qui Patriam nativumque solum deserere maluerunt, quam dominatui Gallorum subjici. Incolarum deliberationi num urbe exire, an in ea subsistere vellent duo sunt menses dati. Galli devictæ urbi duo equitum, sex peditum millia pro præsidio imposuerunt, cives omnes mox armis nudaverunt, quæ quidem merces debebatur tam fidis hostium asseclis, ut quippe qui Domino suo fideles non fuerant, quomodo credi poterant fidem servaturos iis qui non multo ante hostes fuerant.

Hæc subita et plane insperata civitatis expugnatio, Gallis magnum gaudium, Hispanis contra multum luctum peperit, magnificeque Parisiis super hac victoria à summis infimisque triumphatum est.

CAPUT LII.

Initia Comitiorum Ratisbonensium.

IXIMUS superius paucula quædam, quæ de Noricis consiliis in causa Imperii congregatorum Principum in vulgus prodierunt: ubi quoque meminimus quod Invictissimus Romanorum Imperator FERDINANDUS III. de alio conventu serio deliberarit, ac tandem concluserit Ratisbonam omnes Electores ac præcipuos Imperii Principes ac status (si quidem id ullo modo fieri posset) in personâ propriâ scripto evocare, quod Mense Julio tandem progressum habuit, ac ipse Imperator inter primos Vienna istuc se conferre non dubitavit, unde et omnia ordinari disponique curavit dum alii Principes convenirent. Tertia itaque Julii Magistratus urbicus Ratisbonæ, una cum civibus Imperatori homagium, præstitit ac sanctè fidem juravit, contra vero Imperator Camarario urbis per commendantem Dominum de Reinach claves reddi jussit, omnes quoque Electores per Legatos, tum vel imprimis Electorem Saxonem per Principem de Lockhowitz ad comitia perhumaniter invitavit. Circa eadem fere tempora Lotharingiæ Dux, et Legati Ducis Brandenburgici Ratisbonam advenerunt.

Quarta Julii Magistratus Ratisbonensis Sacræ Cæsareæ Majestati poculum aureum aurea moneta pregnans, una cum duobus vini Rhenani, et aliis duobus vini Malvatici doliis, duobus item curribus avena onustis, peregrinis quoque et delicatis piscibus obtulit, nec minus Mareschallo Imperii cum sedecim vini optimi cantharis, currus avenæ præsentatus est.

Antequam vero sacra Cæsarea Majestas Ratisbonam appulit, Conventus Norimbergæ per Legatos institutus paulatim ad finem decurrit, in quo præter Electorum deputatos, horum quoque Principum Legati

comparuerunt. Nomine Serenissimi Principis ac Ducis Neoburgici Dominus Franciscus Giese de Simmeringen dicti Serenissimi Principis Consiliarius, Director Camaræ et supremus Cancellarius, ac Præfectus Burckeiniensis. Nomine Serenissimi Principis ac Ducis Luneburgici Dominus Doctor Bahn Serenissimo Duci Luneburgensi et Brunsvicensi à secretis consiliis. Nomine civitatis Ulmensis Dominus Albertus Stamler supremus Judex, Dominus Philippus Andreas Fröhlich, Dominus Doctor Paulus Schörmer. Nomine civitatis Bremensis Dominus Joannes Gorneman: nomine civitatis Nordlinganæ Dominus Melchior Welsch, Dominus Doctor Wolfgangus Jacobus Satler. Nomine civitatis Ratisbonensis Dominus Joannes Georgius Scherer, Sindicus. Nomine Coronæ Gallicæ Monsieur de Hoppe Commissarius Regni Galliarum.

Quarta Julii Legatis Electorum ac Principum sacra Lipsana et sanctorum ossa, aliaque quædam redemptionis nostræ instrumenta, nescio à quo olim Cæsare Norimbergæ in S. Spiritu deposita, ostensa sunt: inter alia hæc fere cum plerorumque summa admiratione, multorum eximia pietatis significatione visebantur. I. Lancea qua Christo Jesu Redemptori nostro sacrosanctum latus à longino quondam fuerat perfossum: II. Ex quatuor clavis unus, quo Christus Servator noster cruci olim in Golgothæo colle fuit affixus. III. Pars mappæ seu panni in qua Christus convivatur cum discipulorum duodenario ultimam cœnam celebravit, suumque corpus in cibum sub panis specie, et sanguinem in potum sub vini figura Ecclesiæ velut Mnemosynon reliquit. IV. Pars incunabulorum seu præsepii quo parvulus benedictus Intemeratæ Virginis Filius, in primo suo in mundum ingressu fuit reclinatus. V. Crux de ligno crucis in quo agnus innocentissimus totius orbis peccata luit, debitumque nostrum sua morte et sanguine diluit. VI. Tres annuli ferrei de catenis SS. Apostolorum Petri et Pauli. VII. Pars tunicæ dilecti discipuli Jesu Joannis. VIII. Pars brachii Sanctæ Annæ Christi aviæ magnæ matris Virginis matris dignissimæ.

Merito miretur aliquis sacram hanc suppellectilem inter Lutheri asseclas tam diu fuisse sine vitio asservatam, maximè cum eorum pseudopropheta, sacra sanctorum ossa &c.: ejusmodi tantopere execrari à suis voluerit.

Lubet huc annectere Cæsaream propositionem in Comitiis Ratisbonensibus Electorum Collegio, aliisque Principibus ac statibus Imperii eorumque Consiliariis ac Legatis factam, aliaque nonnulla quæ Comitiorum exordia præcesserunt, quæ etsi aliquantum serius contigerint, multaque alia quæ sequentibus capitibus memorabuntur, præmittenda forent, quia tamen commodiorem locum his percensendis vix reperiemus, ea hoc loco libuit pertexere, sunt autem fere ista, quæ ex ipsis comitiis ad amicum transmissa, ad nostras quoque manus devenerunt.

PROTOCOLLUM,

Actorum tertiodecimo Septembris Anno M.DC.XL. Ratisbonæ ante, in, et post Cæsaream propositionem.

POSTQUAM ad Comitia à Sacra Rom. Cæsarea et Regia Hungariæ et Bohemiæ Majestate cum consensu Electorum Principum sexta et vigesima Julii, in duodecimam Septembris diem indicta, totius Imperii Principes ac status vel in persona, vel per Legatos convenissent, placuit Suæ Cæsareæ Majestati sequenti die qui fuit tertius decimus Septembris, Septimanæ dies Jovis porro ad Curiam Ratisbonensem convocare, et Comitiorum causam, seu puncta in iis consultanda et unanimi consensu decidenda proponere. In eum finem designato die Jovis intra septimam et octavam matutinam collegerunt se Legati in Episcopali aula, in qua Cæsarea Majestas una cum aulicis suis habitabat, atque in anti camara ad unam circiter horam suam Majestatem expectarunt.

Hinc igitur post horam ante meridiem nonam circiter, sua Cæsarea Majestas, directo ex dicta Episcopali aula itinere, ad summam ædem ante omnia se conferre statuit, ut ibidem sacrosancto Missæ sacrificio magnum Consilii Angelum propitiaret: largissimamque, omnia rite in dictis Comitiis auspicandi, persequendi ac finiendi, gratiam, à Principe pacis (quam mundus dare non potest) Christo sollicitaret; in qua quidem processione, hic fere ordo servatus est. Primum locum sibi vindicavit Imperialis Magister seu Præfectus Quarteriorum (ut vocant) consueto instructus officii sui baculo, seu pedo. Eum secuti sunt Im-

perialium urbium delegati, ac inter hos variorum Regum ac Principum in Imperatoria aula stabiles Oratores, seu Agentes, aut Procuratores: quos excipiebant varii Prælati, Comites ac Domini, et cum his absentium Deputati, ut et Legati tam Ecclesiasticorum quam Sæcularium Imperii Principum, Suæ quoque Majestati à Secretis et Aulicis Consiliis, Officiarii item et Cubicularii cum copiosa variæ Nobilitatis multitudine, absque omni respectu ordinis et personarum. Horum omnium vestigia premebant Caduceatores tres, Hungaricus videlicet Bohemicus et Austriacus, suo quisque juxta officium ac nationem habitu, singulique album dextra caducei loco præferebant bacillum. His à tergo instabat Illustrissimus Princeps et Marchio Badensis *Gulielmus*, cujus utrimque latera stipabat par illustre fratrum ex Illustrissimo Principum Anholdinorum sanguine oriundum; Amatheo Ernesto *primo* nomen erat alteri Liebwerdo. Post illos ibant trium Serenissimorum Principum ac Sæcularium Electorum ac Ducum Bavariæ *scilicet*, Saxoniæ, et Brandeburgensis Legati principales, utpote loco Bavari Comes de Dôringh, nomine Saxonis Fridericus Metsch in Ringen*bach*, vice vero Brandenburgici Joannes Fridericus de Lowen. Ordinem dehinc continuabant duo Imperii Caduceatores in suo uterque pro officii ratione habitu, eorum vero vestigiis insistebat Hæreditarius Imperii Mareschallus Gaspar Godefridus à Pappenheim nudum Cæsari præferens gladium, quod in publicis fere conventibus communiter fieri assolet. Tunc tandem pro Majestate Imperiali procedebat Romanorum Augustissimus Cæsar latus pro consuetudine cingebat Quardiæ Imperialis Præfectus Comes Lesle. Cæsarem à tergo secuti sunt Primarii Eminentissimorum Electorum Ecclesiasticorum Legati nomine quidem Eminentissimi Principis Electoris Moguntini, Hugo Eberhardus Cratz Comes de Scharpfenstein, summæ ædis Moguntinæ Custos, juxtaque ipsum nomine Eminentissimi Principis Electoris Coloniensis Dominus Bertholdus Comes de Kôningseck, Metropolitanæ Ecclesiæ Coloniensis Scholasticus. (Locus Eminentissimi Principis Electoris Trevirensis vacabat.) Hic in ordinem subibat Serenissimæ Austriacæ domus Legatus, Dominus Georgius Achatius Comes de Losenstein, et nomine Archiepiscopatus Salisburgensis, Dominus Joannes Theodoricus Baro de Much-

kenthal, Cathedralis ibidem templi Canonicus. Agmen claudebant tandem Reverendissimi Principes ac Domini Præsules Eichstadianus, Ratisbonensis, et Campidunensis in propria persona.

Ut Sacra Cæsarea Majestas Cathedralem ædem Ratisbonensem attigit, mox thronum extra chorum à dextro latere ipsi præparatum, aureaque tela undequaque exornatum, et tribus à terra gradibus elevatum conscendit, ante quem Imperii hæreditarius Mareschallus toto sacrificii temporé evaginato mucrone, ut consuetudo fert, constitit. Ad quinque sexve pedes infra Suæ Majestatis thronum, subsellium aliud erat dispositum pro tribus Principalibus personis, rubro holoserico circumvestitum, in quod Electorum Moguntini et Coloniensis legati deducti sunt. Tertius locus pro Eminentissimo Principe Electore Trevirensi erat, qui alibi impeditus cum adesse non posset, holoserico dependente aliquantulum tegebatur, nec ita sedes ut aliorum Legatorum videbatur. Una circiter sessione inferius simili cultu vestitus erat locus capax septem omnino personarum, in quo primam sedem occupavit Legatus Austriacus, secundam Archipræsulis Salisburgensis Legatus, Tertiam Episcopus Eichstadianus, quartam Episcopus Ratisbonensis, quintam Episcopus Campidunensis, omnes tres Imperii Principes in persona, tandem Episcopatuum Bambergensis et Herbipolensis Legati, quorum utriusque vices supplebat unus Voit à Saltzburg Ecclesiæ Imperialis Bambergensis præpositus.

Recta è regione Suæ Cæsareæ Majestatis Legatus Serenissimi Bojorum Ducis et Electoris in locum rubro quoque holoserico ornatum se contulit, Legati vero Serenissimorum Ducum et Electorum Saxonis et Brandenburgici suas non adierunt stationes, sed quam primum Sua Majestas limen templi transierat, secesserunt, et ad locum post thronum Cæsareæ Majestatis separatum, una cum duobus Junioribus Principibus Anhaldinis in scamnum quoddam consederunt, et ad finem usque sacrificii Missæ varios de variis rebus sermones miscuerunt.

Intervallo unius stationis circiter infra sæcularium Electorum Sessionem proxime ad Cathedram templi unde, pro concione dici solet, aliud ad huc scamnum dispositum fuit pro octo plus minus personis, simili cum superioribus sedilibus apparatu, in cujus secunda statione

occubuerunt: Baroni verò de Donaw duo gladii inter prælliandum rupti, uterque tamen salvus evasit.

Non potuit tam propitio Marte pugnari quin et Hispanorum plusculi occumberent aut vulnerarentur, inter primæ auctoritatis viros Don Josephus de Savedra Maistro del Campo leviter sauciatus est, Bernardus de Burges duobus globulis plumbeis vulneratur. Capitaneus Martinus Valentia occubuit, Capitaneus Patalta mortuus est, Don Ludovicus Cayro acceptâ cruenta plaga captus, sed mox captivitate exemptus, erat hic Ludovicus Gubernatoris Herrenthalensis Filius, jamque aliquamdiu inter mortuos jacuerat, vestesque ipsi à militibus exutæ fuerant, cum vero nonnulli militum disceptarent de caligis et ocreis ejus, erecto mox capite, quis esset aperuit, vitamque pro militum jure sibi servari rogavit, quam Hollandi ipsi pacti sunt, captivumque admiserunt, atque ad suos abduxerunt. De morte Comitis Henrici Casimiri multus omnium fuit luctus quippe qui miles fuerat non minus animosus quam prudens, omnibusque ob comitatem charus.

Longe auspicatiore Marte in Arthesia à Gallis pugnatum est, Ductoribus exercitus Francici Milleray et Chastillon: ac licet initia Aurelatensis obsidionis susceptæ gravia et litigiosa fuerint, finis tamen optatus, fracta scilicet non sine labore et sanguine nuce, respondit difficultatibus multa cum molestia exantlatis, ut ex sequentibus patebit.

Inter præcipuas Arthesiæ Civitates non infimum sibi locum vindicat insignis illa munitio Arrelatum dicta, quippe quæ totius Patriæ metropolis et clavis habetur, et cum multum hæc urbs celebretur, merito sibi Gallus eam subdere sæpius molitus est; nunc demum serio aggrediendi commoditatem nactus, distento Cardinale Hispaniæ in Flandria cum Hollandis, duos justissimos exercitus sub Mareschallis Milleray et Chastillon perrupti Arthesia ad civitatem applicat; atque ut eo tutius rem aggrederentur in quinque capitalia quarteria, ut vocant, sese partiuntur Chastillon in Pago Auberth hospitatus est, in quo quam primum nobile fortalitium moliri et erigi jussit. Non procul ab eo Mareschallus Milleray ad latus conjunxit, duplicibusque munimentis contra hostium impetum armavit. Mareschallus porro de Ferte versus Camaracum ut vicinior esset urbi stationem posuit, seque tribus fortalitiis multa militum

et operarum curâ sepsit, fossamque ad viam quæ ducit Bapaumesium egerere voluit, qua hostium irruptiones à suis castris prohiberet. Mareschallus de Gasion qui equitatui præerat sua statione Mareschallum de Ferte attingebat, munimentisque suis sociorum aggeres continuabat. Colonellus denique Rantzaw Bainvillam quatuor fortalitiis circumduxerat, atque èx omnibus vicinior erat obsessis. Tota vero castra duplici insuper abscissione, ut vocant, separaverant, ne qua Cardinalis Infans, qui expeditis in Flandria negotiis cum eximio exercitu fortissimorum equitum peditumque adventare dicebatur solutionem obsidionis tentaturus, facile irrumpere ipsosque obruere posset.

Arcta itaque obsidione concluserant urbem, cum ecce tibi obsessi ex civitate magno cum fervore erumpunt atque in Rantzavanam stationem impetum faciunt, sed repelluntur post aliquantulam dimicationem non sine utriusque partis sanguine, in qua quidem irruptione ipse Rantzaw duabus glandibus plumbeis lethaliter est vulneratus. Hac strage obsessi audaciores non multo post iterum Millerayianum militem ex insperato obruunt, omnesque copias aliquot passibus majoribus animis quam viribus retro pellunt, et ne vacui redirent in urbem plurima pecora Gallis erepta prædæ loco animositatis suæ præmium et generosi animi testimonium reducunt.

Hispani interim ad Bethunam magno numero colliguntur; et Generalis quidem Major Lamboy moræ impatiens dum alii interquiescunt, cum Gallis congreditur, turrimque copioso Francorum milite cinctam munitamque invadit, armataque manu mascula suorum virtute expugnat; quam cum Galli quatuor irruptionibus recuperare nituntur, plurimos suorum magni nominis viros Marti victimant et primo quidem Marchionem de Gessure ex vulnere captum, secundo Marchionem de Breaute, qui occubuit, tertio Marchionem de Breze qui similiter mortem isto in prælio oppetiit. Quarto Dominum de Valtimont equitum ductorem egregium, qui ipsus quoque luculentâ plagâ interiit, ejusque cadaver postea ad castra Lamboyca ductum est, quinto Baronem de Marette Fratrem Comitis de Grandsec, qui non minus ac priores hoc ipso conflictu vivere desiit, sexto Baronem de Egenbell captum, septimo Baronem de Neufville mortuum, octavo equitem de la Louppe mortuum,

nono equitum Præfectum Miremont mortuum, decimo adhuc alium Marchionem de Gessure, dictum Marchionem Du Val, mortuum, undecimo Colonellum Haybron Legioni Helvetæ Præfectum, captum et paulo post Duaci mortuum, duodecimo Baronem la Conde mortuum, tertiodecimo Baronem de Monbarret mortuum, quartodecimo Baronem de Chaumont mortuum, quintodecimo Dominum de Beauchamp captum, sextodecimo Dominum de Salvair mortuum, septimodecimo Dominum de Aigle mortuum, octavedecimo Baronem de Stradize captum ac paulo post mortuum, nonodecimo Præfectum equitum Commingen mortuum, vigesimo alium Nobilem voluntarium, qui cum Milleray ultro profectus fuerat eumque amoris honorisque causa prosecutus hucusque, mortuum. Vicesimo primo Secretarium Marchionis de Gessure mortuum, præter officiarios inferioris ordinis et milites gregarios quam plurimos.

Hac pugna viriliter omnino se Gessêre Lamboyci, insignique clade Gallos salutarunt, sed cum Galli velut dato signo agminatim ex aliis aliorum stationibus in succursum venirent, seque inter urbem Lamboycosque se conjicerent, nec potuerant in urbem penetrare Hispani, nec suppetias, quas secum ducebant, mittere. Itáque hic tantisper substitit, quoad ulterius Imperium à Cardinale Infante, qui insulis tunc erat, acciperet. Ubi vero ad castra pervenit Cardinalis cum Serenissimo Lotharingiæ Duce Carolo, Generali Becq, Comite de Bucquoy et Don Philippo de Sylva, aliisque Generalibus, habito mox consilio bellico Francica castra inspecturus adiit, et licet illa adeo munita repererit; ut difficulter, sine suorum gravissimo incommodo aliquid effectum dari posset, voluit tamen experiri suorum fortitudinem, in quibus nil quidquam desideratum est, siquidem mox duo opportuna loca quorum alterum octingentis Gallis munitum erat, occuparunt, unde se postmodum ita distribuerunt, ut annonam in Gallica castra impedirent.

Non multo post, cum per exploratores de comeatu ad Gallos adventante relatum esset, Regia sua celsitudo Comitem Bucquoy eum interceptum emisit. Quod ut acceperunt Galli quamprimum quatuor equitum millia ex statione Mareschalli de Milleray ipse objecerunt, contra quos Bucquoy jam prioribus cladibus Gallis illatis ferocior, plenus mar-

tia spe ivit, bonamque partem cecidit, reliquos ad iteratam fugam iterum iterumque compulit. In hoc conflictu Generalis locumtenens Comes Bossu Gallus interemptus est, ipsique Comiti Bucquoy pileus è capite excussus globuli è fistulâ pulveris pyrei vi emisso: nec potuerunt Bucquoyani milites ante à conflictu retrahi quam quingentos currus, opulenta annona obfertos intercepissent, et salvum conductum curribus adjunctum potissimâ ex parte fudissent.

Eodem prope tempore alibi ope Lamboycarum Legionum Hispani septingentos quinquaginta currus annona instructos interceperunt, et mille Gallos in defensionem curribus additos internecione deleverunt. Quo eodem die Galli semilunam ante civitatem multa suorum cæde occupârunt, sed mox postero die ab obsessis denuo repulsi sunt. Rebus ita procedentibus invalescebat inter Gallos immitis fames ita ut cum intra sedecim dies non nisi ducenti currus annonæ adventassent (quos Hispani quantumvis laborarent, ob salvum conductum quatuor ex locis submissum, intercipere non potuerunt) milites inedia contabescerent. Nunciabatur interea suæ Regiæ altitudini plurimos rursus currus commeatu onustos in via esse atque ad Gallica castra concitatis equis properare. Contra hos Generalem Lamboy cum quatuor equitum millibus et totidem millibus peditum ire jubet, quos cum sub noctis medium in oppido quodam assecutus esset, aperta vi via irruit, salvum conductum pauculis exceptis, qui in foveas se præcipites egerunt, omnem cecidit, ac mille ducentos currus, vino Larido, pane, farrina aliisque rebus refertos, diripuit: ac sexcenta vini dolia disrumpi imperavit, vinumque in terram effundi, ne hosti usui esset, quidquid vero à suis abduci potuit, secum abstulit, currus porto dissecuit et subjecto igne in cinerem redegit, atque ita opima præda dives ad suos revertit.

Gubernator Corbeyanus Comes Nantuel tunc quoque operiebatur ex insidiis turmam Hispanorum, sed ipse intercipitur præterque spem vulneratur, in vincula saucius arripitur, in quibus non multo post mortuus est.

Quantumvis Hispani rem usquequaque fortiter agerent, omnibus tamen adhibitis machinis illuc negotium deducere non potuerunt, ut Gallos ab obsidione Arrelatensi depellerent, itaque cum obsessi de suc-

cursu dubitarent, Gallosque pertinacissime urbis obsidioni insistere viderent, tandem à civibus propriis deditionem pacisci compulsi sunt. Ac licet omnis miles Præsidiarius toto obsidionis tempore, sub Dio et nudo Jove noctes exegerit, fortissimeque contra Gallos pugnaverit, pessime tamen à civibus remuneratus est, cum paratus cætero qui esset et sanguinem potius vitamque quam urbem reddere, maxime cum videret civitatem adhuc ad unum facile mensem sufficientissimo comeatu instructam, speraretque suppetias in propinquo esse. In excessu ex urbe præter tria tormenta bellica majora, omnia reliqua victoribus Gallis relinquere (an à civibus, an ab ipsis Gallis, ambigitur) coacti sunt, à civibus id factum esse illud argumento est, quod Galli duo aut tria ex majoribus tormentis quæ Regis Hispaniarum insignia præferebant ultro postea Duacum miserint. Hispanus miles in exitu suo ducentos quoque Juvenes ad arma ferenda maturrimos, eduxit, qui Patriam nativumque solum deserere maluerunt, quam dominatui Gallorum subjici. Incolarum deliberationi num urbe exire, an in ea subsistere vellent duo sunt menses dati. Galli devictæ urbi duo equitum, sex peditum millia pro præsidio imposuerunt, cives omnes mox armis nudaverunt, quæ quidem merces debebatur tam fidis hostium asseclis, ut quippe qui Domino suo fideles non fuerant, quomodo credi poterant fidem servaturos iis qui non multo ante hostes fuerant.

Hæc subita et plane insperata civitatis expugnatio, Gallis magnum gaudium, Hispanis contra multum luctum peperit, magnificeque Parisiis super hac victoria à summis infimisque triumphatum est.

CAPUT LII.

Initia Comitiorum Ratisbonensium.

IXIMUS superius paucula quædam, quæ de Noricis consiliis in causa Imperii congregatorum Principum in vulgus prodierunt: ubi quoque meminimus quod Invictissimus Romanorum Imperator FERDINANDUS III. de alio conventu serio deliberarit, ac tandem concluserit Ratisbonam omnes Electores ac præcipuos Imperii Principes ac status (si quidem id ullo modo fieri posset) in personâ propriâ scripto evocare, quod Mense Julio tandem progressum habuit, ac ipse Imperator inter primos Vienna istuc se conferre non dubitavit, unde et omnia ordinari disponique curavit dum alii Principes convenirent. Tertia itaque Julii Magistratus urbicus Ratisbonæ, una cum civibus Imperatori homagium, præstitit ac sanctè fidem juravit, contra vero Imperator Camarario urbis per commendantem Dominum de Reinach claves reddi jussit, omnes quoque Electores per Legatos, tum vel imprimis Electorem Saxonem per Principem de Lockhowitz ad comitia perhumaniter invitavit. Circa eadem fere tempora Lotharingiæ Dux, et Legati Ducis Brandenburgici Ratisbonam advenerunt.

Quarta Julii Magistratus Ratisbonensis Sacræ Cæsareæ Majestati poculum aureum aurea moneta pregnans, una cum duobus vini Rhenani, et aliis duobus vini Malvatici doliis, duobus item curribus avena onustis, peregrinis quoque et delicatis piscibus obtulit, nec minus Mareschallo Imperii cum sedecim vini optimi cantharis, currus avenæ præsentatus est.

Antequam vero sacra Cæsarea Majestas Ratisbonam appulit, Conventus Norimbergæ per Legatos institutus paulatim ad finem decurrit, in quo præter Electorum deputatos, horum quoque Principum Legati

comparuerunt. Nomine Serenissimi Principis ac Ducis Neoburgici Dominus Franciscus Giese de Simmeringen dicti Serenissimi Principis Consiliarius, Director Camaræ et supremus Cancellarius, ac Præfectus Burckeiniensis. Nomine Serenissimi Principis ac Ducis Luneburgici Dominus Doctor Bahn Serenissimo Duci Luneburgensi et Brunsvicensi à secretis consiliis. Nomine civitatis Ulmensis Dominus Albertus Stamler supremus Judex, Dominus Philippus Andreas Fröhlich, Dominus Doctor Paulus Schörmer. Nomine civitatis Bremensis Dominus Joannes Gorneman: nomine civitatis Nordlinganæ Dominus Melchior Welsch, Dominus Doctor Wolfgangus Jacobus Satler. Nomine civitatis Ratisbonensis Dominus Joannes Georgius Scherer, Sindicus. Nomine Coronæ Gallicæ Monsieur de Hoppe Commissarius Regni Galliarum.

Quarta Julii Legatis Electorum ac Principum sacra Lipsana et sanctorum ossa, aliaque quædam redemptionis nostræ instrumenta, nescio à quo olim Cæsare Norimbergæ in S. Spiritu deposita, ostensa sunt: inter alia hæc fere cum plerorumque summa admiratione, multorum eximia pietatis significatione visebantur. I. Lancea qua Christo Jesu Redemptori nostro sacrosanctum latus à longino quondam fuerat perfossum: II. Ex quatuor clavis unus, quo Christus Servator noster cruci olim in Golgothæo colle fuit affixus. III. Pars mappæ seu panni in qua Christus convivatur cum discipulorum duodenario ultimam cœnam celebravit, suumque corpus in cibum sub panis specie, et sanguinem in potum sub vini figura Ecclesiæ velut Mnemosynon reliquit. IV. Pars incunabulorum seu præsepii quo parvulus benedictus Intemeratæ Virginis Filius, in primo suo in mundum ingressu fuit reclinatus. V. Crux de ligno crucis in quo agnus innocentissimus totius orbis peccata luit, debitumque nostrum sua morte et sanguine diluit. VI. Tres annuli ferrei de catenis SS. Apostolorum Petri et Pauli. VII. Pars tunicæ dilecti discipuli Jesu Joannis. VIII. Pars brachii Sanctæ Annæ Christi aviæ magnæ matris Virginis matris dignissimæ.

Merito miretur aliquis sacram hanc suppellectilem inter Lutheri asseclas tam diu fuisse sine vitio asservatam, maximè cum eorum pseudopropheta, sacra sanctorum ossa &c.: ejusmodi tantopere execrari à suis voluerit.

Lubet huc annectere Cæsaream propositionem in Comitiis Ratisbonensibus Electorum Collegio, aliisque Principibus ac statibus Imperii eorumque Consiliariis ac Legatis factam, aliaque nonnulla quæ Comitiorum exordia præcesserunt, quæ etsi aliquantum serius contigerint, multaque alia quæ sequentibus capitibus memorabuntur, præmittenda forent, quia tamen commodiorem locum his percensendis vix reperiemus, ea hoc loco libuit pertexere, sunt autem fere ista, quæ ex ipsis comitiis ad amicum transmissa, ad nostras quoque manus devenerunt.

PROTOCOLLUM,

Actorum tertiodecimo Septembris Anno M.DC.XL. Ratisbonæ ante, in, et post Cæsaream propositionem.

POSTQUAM ad Comitia à Sacra Rom. Cæsarea et Regia Hungariæ et Bohemiæ Majestate cum consensu Electorum Principum sexta et vigesima Julii, in duodecimam Septembris diem indicta, totius Imperii Principes ac status vel in persona, vel per Legatos convenissent, placuit Suæ Cæsareæ Majestati sequenti die qui fuit tertius decimus Septembris, Septimanæ dies Jovis porro ad Curiam Ratisbonensem convocare, et Comitiorum causam, seu puncta in iis consultanda et unanimi consensu decidenda proponere. In eum finem designato die Jovis intra septimam et octavam matutinam collegerunt se Legati in Episcopali aula, in qua Cæsarea Majestas una cum aulicis suis habitabat, atque in anti camara ad unam circiter horam suam Majestatem expectarunt.

Hinc igitur post horam ante meridiem nonam circiter, sua Cæsarea Majestas, directo ex dicta Episcopali aula itinere, ad summam ædem ante omnia se conferre statuit, ut ibidem sacrosancto Missæ sacrificio magnum Consilii Angelum propitiaret: largissimamque, omnia rite in dictis Comitiis auspicandi, persequendi ac finiendi, gratiam, à Principe pacis (quam mundus dare non potest) Christo sollicitaret; in qua quidem processione, hic fere ordo servatus est. Primum locum sibi vindicavit Imperialis Magister seu Præfectus Quarteriorum (ut vocant) consueto instructus officii sui baculo, seu pedo. Eum secuti sunt Im-

perialium urbium delegati, ac inter hos variorum Regum ac Principum in Imperatoria aula stabiles Oratores, seu Agentes, aut Procuratores: quos excipiebant varii Prælati, Comites ac Domini, et cum his absentium Deputati, ut et Legati tam Ecclesiasticorum quam Sæcularium Imperii Principum, Suæ quoque Majestati à Secretis et Aulicis Consiliis, Officiarii item et Cubicularii cum copiosa variæ Nobilitatis multitudine, absque omni respectu ordinis et personarum. Horum omnium vestigia premebant Caduceatores tres, Hungaricus videlicet Bohemicus et Austriacus, suo quisque juxta officium ac nationem habitu, singulique album dextra caducei loco præferebant bacillum. His à tergo instabat Illustrissimus Princeps et Marchio Badensis Gulielmus, cujus utrimque latera stipabat par illustre fratrum ex Illustrissimo Principum Anholdinorum sanguine oriundum; Amatheo Ernesto primo nomen erat alteri Liebwerdo. Post illos ibant trium Serenissimorum Principum ac Sæcularium Electorum ac Ducum Bavariæ scilicet, Saxoniæ, et Brandeburgensis Legati principales, utpote loco Bavari Comes de Dôringh, nomine Saxonis Fridericus Metsch in Ringenbach, vice vero Brandenburgici Joannes Fridericus de Lowen. Ordinem dehinc continuabant duo Imperii Caduceatores in suo uterque pro officii ratione habitu, eorum vero vestigiis insistebat Hæreditarius Imperii Mareschallus Gaspar Godefridus à Pappenheim nudum Cæsari præferens gladium, quod in publicis fere conventibus communiter fieri assolet. Tunc tandem pro Majestate Imperiali procedebat Romanorum Augustissimus Cæsar latus pro consuetudine cingebat Quardiæ Imperialis Præfectus Comes Lesle. Cæsarem à tergo secuti sunt Primarii Eminentissimorum Electorum Ecclesiasticorum Legati nomine quidem Eminentissimi Principis Electoris Moguntini, Hugo Eberhardus Cratz Comes de Scharpfenstein, summæ ædis Moguntinæ Custos, juxtaque ipsum nomine Eminentissimi Principis Electoris Coloniensis Dominus Bertholdus Comes de Kôningseck, Metropolitanæ Ecclesiæ Coloniensis Scholasticus. (Locus Eminentissimi Principis Electoris Trevirensis vacabat.) Hic in ordinem subibat Serenissimæ Austriacæ domus Legatus, Dominus Georgius Achatius Comes de Losenstein, et nomine Archiepiscopatus Salisburgensis, Dominus Joannes Theodoricus Baro de Much-

kenthal, Cathedralis ibidem templi Canonicus. Agmen claudebant tandem Reverendissimi Principes ac Domini Præsules Eichstadianus, Ratisbonensis, et Campidunensis in propriâ persona.

Ut Sacra Cæsarea Majestas Cathedralem ædem Ratisbonensem attigit, mox thronum extra chorum à dextro latere ipsi præparatum, aureaque tela undequaque exornatum, et tribus à terra gradibus elevatum conscendit, ante quem Imperii hæreditarius Mareschallus toto sacrificii tempore evaginato mucrone, ut consuetudo fert, constitit. Ad quinque sexve pedes infra Suæ Majestatis thronum, subsellium aliud erat dispositum pro tribus Principalibus personis, rubro holoserico circumvestitum, in quod Electorum Moguntini et Coloniensis legati deducti sunt. Tertius locus pro Eminentissimo Principe Electore Trevirensi erat, qui alibi impeditus cum adesse non posset, holoserico dependente aliquantulum tegebatur, nec ita sedes ut aliorum Legatorum videbatur. Una circiter sessione inferius simili cultu vestitus erat locus capax septem omnino personarum, in quo primam sedem occupavit Legatus Austriacus, secundam Archipræsulis Salisburgensis Legatus, Tertiam Episcopus Eichstadianus, quartam Episcopus Ratisbonensis, quintam Episcopus Campidunensis, omnes tres Imperii Principes in persona, tandem Episcopatuum Bambergensis et Herbipolensis Legati, quorum utriusque vices supplebat unus Voit à Saltzburg Ecclesiæ Imperialis Bambergensis præpositus.

Recta è regione Suæ Cæsareæ Majestatis Legatus Serenissimi Bojorum Ducis et Electoris in locum rubro quoque holoserico ornatum se contulit, Legati vero Serenissimorum Ducum et Electorum Saxonis et Brandenburgici suas non adierunt stationes, sed quam primum Sua Majestas limen templi transierat, secesserunt, et ad locum post thronum Cæsareæ Majestatis separatum, una cum duobus Junioribus Principibus Anhaldinis in scamnum quoddam consederunt, et ad finem usque sacrificii Missæ varios de variis rebus sermones miscuerunt.

Intervallo unius stationis circiter infra sæcularium Electorum Sessionem proxime ad Cathedram templi unde, pro concione dici solet, aliud ad huc scamnum dispositum fuit pro octo plus minus personis, simili cum superioribus sedilibus apparatu, in cujus secunda statione

occubuerunt: Baroni verò de Donaw duo gladii inter præliandum rupti, uterque tamen salvus evasit.

Non potuit tam propitio Marte pugnari quin et Hispanorum plusculi occumberent aut vulnerarentur, inter primæ auctoritatis viros Don Josephus de Savedra Maistro del Campo leviter sauciatus est, Bernardus de Burges duobus globulis plumbeis vulneratur. Capitaneus Martinus Valentia occubuit, Capitaneus Patalta mortuus est, Don Ludovicus Cayro acceptâ cruenta plaga captus, sed mox captivitate exemptus, erat hic Ludovicus Gubernatoris Herrenthalensis Filius, jamque aliquamdiu inter mortuos jacuerat, vestesque ipsi à militibus exutæ fuerant, cum vero nonnulli militum disceptarent de caligis et ocreis ejus, erecto mox capite, quis esset aperuit, vitamque pro militum jure sibi servari rogavit, quam Hollandi ipsi pacti sunt, captivumque admiserunt, atque ad suos abduxerunt. De morte Comitis Henrici Casimiri multus omnium fuit luctus quippe qui miles fuerat non minus animosus quam prudens, omnibusque ob comitatem charus.

Longe auspicatiore Marte in Arthesia à Gallis pugnatum est, Ductoribus exercitus Francici Milleray et Chastillon: ac licet initia Aurelatensis obsidionis susceptæ gravia et litigiosa fuerint, finis tamen optatus, fracta scilicet non sine labore et sanguine nuce, respondit difficultatibus multa cum molestia exantlatis, ut ex sequentibus patebit.

Inter præcipuas Arthesiæ Civitates non infimum sibi locum vindicat insignis illa munitio Arrelatum dicta, quippe quæ totius Patriæ metropolis et clavis habetur, et cum multum hæc urbs celebretur, merito sibi Gallus eam subdere sæpius molitus est; nunc demum serio aggrediendi commoditatem nactus, distento Cardinale Hispaniæ in Flandria cum Hollandis, duos justissimos exercitus sub Mareschallis Milleray et Chastillon perrupti Arthesia ad civitatem applicat; atque ut eo tutius rem aggrederentur in quinque capitalia quarteria, ut vocant, sese partiuntur Chastillon in Pago Auberth hospitatus est, in quo quam primum nobile fortalitium moliri et erigi jussit. Non procul ab eo Mareschallus Milleray ad latus conjunxit, duplicibusque munimentis contra hostium impetum armavit. Mareschallus porro de Ferte versus Camaracum ut vicinior esset urbi stationem posuit, seque tribus fortalitiis multa militum

et operarum curâ sepsit, fossamque ad viam quæ ducit Bapaumesium egerere voluit, qua hostium irruptiones à suis castris prohiberet. Mareschallus de Gasion qui equitatui præerat sua statione Mareschallum de Ferte attingebat, munimentisque suis sociorum aggeres continuabat. Colonellus denique Rantzaw Bainvillam quatuor fortalitiis circumduxerat, atque èx omnibus vicinior erat obsessis. Tota vero castra duplici insuper abscissione, ut vocant, separaverant, ne qua Cardinalis Infans, qui expeditis in Flandria negotiis cum eximio exercitu fortissimorum equitum peditumque adventare dicebatur solutionem obsidionis tentaturus, facile irrumpere ipsosque obruere posset.

Arcta itaque obsidione concluserant urbem, cum ecce tibi obsessi ex civitate magno cum fervore erumpunt atque in Rantzavanam stationem impetum faciunt, sed repelluntur post aliquantulam dimicationem non sine utriusque partis sanguine, in qua quidem irruptione ipse Rantzaw duabus glandibus plumbeis lethaliter est vulneratus. Hac strage obsessi audaciores non multo post iterum Millerayianum militem ex insperato obruunt, omnesque copias aliquot passibus majoribus animis quam viribus retro pellunt, et ne vacui redirent in urbem plurima pecora Gallis erepta prædæ loco animositatis suæ præmium et generosi animi testimonium reducunt.

Hispani interim ad Bethunam magno numero colliguntur; et Generalis quidem Major Lamboy moræ impatiens dum alii interquiescunt, cum Gallis congreditur, turrimque copioso Francorum milite cinctam munitamque invadit, armataque manu mascula suorum virtute expugnat; quam cum Galli quatuor irruptionibus recuperare nituntur, plurimos suorum magni nominis viros Marti victimant et primo quidem Marchionem de Gessure ex vulnere captum, secundo Marchionem de Breaute, qui occubuit, tertio Marchionem de Breze qui similiter mortem isto in prælio oppetiit. Quarto Dominum de Valtimont equitum ductorem egregium, qui ipsus quoque luculentâ plagâ interiit, ejusque cadaver postea ad castra Lamboyca ductum est, quinto Baronem de Marette Fratrem Comitis de Grandsec, qui non minus ac priores hoc ipso conflictu vivere desiit, sexto Baronem de Egenbell captum, septimo Baronem de Neufville mortuum, octavo equitem de la Louppe mortuum,

nono equitum Præfectum Miremont mortuum, decimo adhuc alium Marchionem de Gessure, dictum Marchionem Du Val, mortuum, undecimo Colonellum Haybron Legioni Helvetæ Præfectum, captum et paulo post Duaci mortuum, duodecimo Baronem la Conde mortuum, tertiodecimo Baronem de Monbarret mortuum, quartodecimo Baronem de Chaumont mortuum, quintodecimo Dominum de Beauchamp captum, sextodecimo Dominum de Salvair mortuum, septimodecimo Dominum de Aigle mortuum, octavodecimo Baronem de Stradize captum ac paulo post mortuum, nonodecimo Præfectum equitum Commingen mortuum, vigesimo alium Nobilem voluntarium, qui cum Milleray ultro profectus fuerat eumque amoris honorisque causa prosecutus hucusque, mortuum. Vicesimo primo Secretarium Marchionis de Gessure mortuum, præter officiarios inferioris ordinis et milites gregarios quam plurimos.

Hac pugna viriliter omnino se Gessêre Lamboyci, insignique clade Gallos salutarunt, sed cum Galli velut dato signo agminatim ex aliis aliorum stationibus in succursum venirent, seque inter urbem Lamboycosque se conjicerent, nec potuerunt in urbem penetrare Hispani, nec suppetias, quas secum ducebant, mittere. Itáque hic tantisper substitit, quoad ulterius Imperium à Cardinale Infante, qui insulis tunc erat, acciperet. Ubi vero ad castra pervenit Cardinalis cum Serenissimo Lotharingiæ Duce Carolo, Generali Becq, Comite de Bucquoy et Don Philippo de Sylva, aliisque Generalibus, habito mox consilio bellico Francica castra inspecturus adiit, et licet illa adeo munita repererit; ut difficulter, sine suorum gravissimo incommodo aliquid effectum dari posset, voluit tamen experiri suorum fortitudinem, in quibus nil quidquam desideratum est, siquidem mox duo opportuna loca quorum alterum octingentis Gallis munitum erat, occuparunt, unde se postmodum ita distribuerunt, ut annonam in Gallica castra impedirent.

Non multo post, cum per exploratores de comeatu ad Gallos adventante relatum esset, Regia sua celsitudo Comitem Bucquoy eum interceptum emisit. Quod ut acceperunt Galli quamprimum quatuor equitum millia ex statione Mareschalli de Milleray ipse objecerunt, contra quos Bucquoy jam prioribus cladibus Gallis illatis ferocior, plenus mar-

tia spe ivit, bonamque partem cecidit, reliquos ad iteratam fugam iterum iterumque compulit. In hoc conflictu Generalis locumtenens Comes Bossu Gallus interemptus est, ipsique Comiti Bucquoy pileus è capite excussus globuli ê fistulâ pulveris pyrei vi emisso: nec potuerunt Bucquoyani milites ante à conflictu retrahi quam quingentos currus, opulenta annona obfertos intercepissent, et salvum conductum curribus adjunctum potissimâ ex parte fudissent.

Eodem prope tempore alibi ope Lamboycarum Legionum Hispani septingentos quinquaginta currus annona instructos interceperunt, et mille Gallos in defensionem curribus additos internecione deleverunt. Quo eodem die Galli semilunam ante civitatem multa suorum cæde occupârunt, sed mox postero die ab obsessis denuo repulsi sunt. Rebus ita procedentibus invalescebat inter Gallos immitis fames ita ut cum intra sedecim dies non nisi ducenti currus annonæ adventassent (quos Hispani quantumvis laborarent, ob salvum conductum quatuor ex locis submissum, intercipere non potuerunt) milites inedia contabèscerent. Nunciabatur interea suæ Regiæ altitudini plurimos rursus currus commeatu onustos in via esse atque ad Gallica castra concitatis equis properare. Contra hos Generalem Lamboy cum quatuor equitum millibus et totidem millibus peditum ire jubet, quos cum sub noctis medium in oppido quodam assecutus esset, aperta vi via irruit, salvum conductum pauculis exceptis, qui in foveas se præcipites egerunt, omnem cecidit, ac mille ducentos currus, vino Larido, pane, farrina aliisque rebus refertos, diripuit: ac sexcenta vini dolia disrumpi imperavit, vinumque in terram effundi, ne hosti usui esset, quidquid vero à suis abduci potuit, secum abstulit, currus porto dissecuit et subjecto igne in cinerem redegit, atque ita opima præda dives ad suos revertit.

Gubernator Corbeyanus Comes Nantuel tunc quoque operiebatur ex insidiis turmam Hispanorum, sed ipse intercipitur præterque spem vulneratur, in vincula saucius arripitur, in quibus non multo post mortuus est.

Quantumvis Hispani rem usquequaque fortiter agerent, omnibus tamen adhibitis machinis illuc negotium deducere non potuerunt, ut Gallos ab obsidione Arrelatensi depellerent, itaque cum obsessi de suc-

cursu dubitarent, Gallosque pertinacissime urbis obsidioni insistere viderent, tandem à civibus propriis deditionem pacisci compulsi sunt. Ac licet omnis miles Præsidiarius toto obsidionis tempore, sub Dio et nudo Jove noctes exegerit, fortissimeque contra Gallos pugnaverit, pessime tamen à civibus remuneratus est, cum paratus cætero qui esset et sanguinem potius vitamque quam urbem reddere, maxime cum videret civitatem adhuc ad unum facile mensem sufficientissimo comeatu instructam, speraretque suppetias in propinquo esse. In excessu ex urbe præter tria tormenta bellica majora, omnia reliqua victoribus Gallis relinquere (an à civibus, an ab ipsis Gallis, ambigitur) coacti sunt, à civibus id factum esse illud argumento est, quod Galli duo aut tria ex majoribus tormentis quæ Regis Hispaniarum insignia præferebant ultro postea Duacum miserint. Hispanus miles in exitu suo ducentos quoque Juvenes ad arma ferenda maturrimos, eduxit, qui Patriam nativumque solum deserere maluerunt, quam dominatui Gallorum subjici. Incolarum deliberationi num urbe exire, an in ea subsistere vellent duo sunt menses dati. Galli devictæ urbi duo equitum, sex peditum millia pro præsidio imposuerunt, cives omnes mox armis nudaverunt, quæ quidem merces debebatur tam fidis hostium asseclis, ut quippe qui Domino suo fideles non fuerant, quomodo credi poterant fidem servaturos iis qui non multo ante hostes fuerant.

Hæc subita et plane insperata civitatis expugnatio, Gallis magnum gaudium, Hispanis contra multum luctum peperit, magnificeque Parisiis super hac victoria à summis infimisque triumphatum est.

CAPUT LII.

Initia Comitiorum Ratisbonensium.

IXIMUS superius paucula quædam, quæ de Noricis consiliis in causa Imperii congregatorum Principum in vulgus prodierunt: ubi quoque meminimus quod Invictissimus Romanorum Imperator FERDINANDUS III. de alio conventu serio deliberarit, ac tandem concluserit Ratisbonam omnes Electores ac præcipuos Imperii Principes ac status (si quidem id ullo modo fieri posset) in personâ propriâ scripto evocare, quod Mense Julio tandem progressum habuit, ac ipse Imperator inter primos Vienna istuc se conferre non dubitavit, unde et omnia ordinari disponique curavit dum alii Principes convenirent. Tertia itaque Julii Magistratus urbicus Ratisbonæ, una cum civibus Imperatori homagium, præstitit ac sanctè fidem juravit, contra vero Imperator Camarario urbis per commendantem Dominum de Reinach claves reddi jussit, omnes quoque Electores per Legatos, tum vel imprimis Electorem Saxonem per Principem de Lockhowitz ad comitia perhumaniter invitavit. Circa eadem fere tempora Lotharingiæ Dux, et Legati Ducis Brandenburgici Ratisbonam advenerunt.

Quarta Julii Magistratus Ratisbonensis Sacræ Cæsareæ Majestati poculum aureum aurea moneta pregnans, una cum duobus vini Rhenani, et aliis duobus vini Malvatici doliis, duobus item curribus avena onustis, peregrinis quoque et delicatis piscibus obtulit, nec minus Mareschallo Imperii cum sedecim vini optimi cantharis, currus avenæ præsentatus est.

Antequam vero sacra Cæsarea Majestas Ratisbonam appulit, Conventus Norimbergæ per Legatos institutus paulatim ad finem decurrit, in quo præter Electorum deputatos, horum quoque Principum Legati

comparuerunt. Nomine Serenissimi Principis ac Ducis Neoburgici Dominus Franciscus Giese de Simmeringen dicti Serenissimi Principis Consiliarius, Director Camaræ et supremus Cancellarius, ac Præfectus Burckeiniensis. Nomine Serenissimi Principis ac Ducis Luneburgici Dominus Doctor Bahn Serenissimo Duci Luneburgensi et Brunsvicensi à secretis consiliis. Nomine civitatis Ulmensis Dominus Albertus Stamler supremus Judex, Dominus Philippus Andreas Fröhlich, Dominus Doctor Paulus Schörmer. Nomine civitatis Bremensis Dominus Joannes Gorneman: nomine civitatis Nordlinganæ Dominus Melchior Welsch, Dominus Doctor Wolfgangus Jacobus Satler. Nomine civitatis Ratisbonensis Dominus Joannes Georgius Scherer, Sindicus. Nomine Coronæ Gallicæ Monsieur de Hoppe Commissarius Regni Galliarum.

Quarta Julii Legatis Electorum ac Principum sacra Lipsana et sanctorum ossa, aliaque quædam redemptionis nostræ instrumenta, nescio à quo olim Cæsare Norimbergæ in S. Spiritu deposita, ostensa sunt: inter alia hæc fere cum plerorumque summa admiratione, multorum eximia pietatis significatione visebantur. I. Lancea qua Christo Jesu Redemptori nostro sacrosanctum latus à longino quondam fuerat perfossum: II. Ex quatuor clavis unus, quo Christus Servator noster cruci olim in Golgothæo colle fuit affixus. III. Pars mappæ seu panni in qua Christus convivatur cum discipulorum duodenario ultimam cœnam celebravit, suumque corpus in cibum sub panis specie, et sanguinem in potum sub vini figura Ecclesiæ velut Mnemosynon reliquit. IV. Pars incunabulorum seu præsepii quo parvulus benedictus Intemeratæ Virginis Filius, in primo suo in mundum ingressu fuit reclinatus. V. Crux de ligno crucis in quo agnus innocentissimus totius orbis peccata luit, debitumque nostrum sua morte et sanguine diluit. VI. Tres annuli ferrei de catenis SS. Apostolorum Petri et Pauli. VII. Pars tunicæ dilecti discipuli Jesu Joannis. VIII. Pars brachii Sanctæ Annæ Christi aviæ magnæ matris Virginis matris dignissimæ.

Merito miretur aliquis sacram hanc suppellectilem inter Lutheri asseclas tam diu fuisse sine vitio asservatam, maximè cum eorum pseudopropheta, sacra sanctorum ossa &c.: ejusmodi tantopere execrari à suis voluerit.

Lubet huc annectere Cæsaream propositionem in Comitiis Ratisbonensibus Electorum Collegio, aliisque Principibus ac statibus Imperii eorumque Consiliariis ac Legatis factam, aliaque nonnulla quæ Comitiorum exordia præcesserunt, quæ etsi aliquantum serius contigerint, multaque alia quæ sequentibus capitibus memorabuntur, præmittenda forent, quia tamen commodiorem locum his percensendis vix reperiemus, ea hoc loco libuit pertexere, sunt autem fere ista, quæ ex ipsis comitiis ad amicum transmissa, ad nostras quoque manus devenerunt.

PROTOCOLLUM,

Actorum tertiodecimo Septembris Anno M.DC.XL. Ratisbonæ ante, in, et post Cæsaream propositionem.

POSTQUAM ad Comitia à Sacra Rom. Cæsarea et Regia Hungariæ et Bohemiæ Majestate cum consensu Electorum Principum sexta et vigesima Julii, in duodecimam Septembris diem indicta, totius Imperii Principes ac status vel in persona, vel per Legatos convenissent, placuit Suæ Cæsareæ Majestati sequenti die qui fuit tertius decimus Septembris, Septimanæ dies Jovis porro ad Curiam Ratisbonensem convocare, et Comitiorum causam, seu puncta in iis consultanda et unanimi consensu decidenda proponere. In eum finem designato die Jovis intra septimam et octavam matutinam collegerunt se Legati in Episcopali aula, in qua Cæsarea Majestas una cum aulicis suis habitabat, atque in anti camara ad unam circiter horam suam Majestatem expectarunt.

Hinc igitur post horam ante meridiem nonam circiter, sua Cæsarea Majestas, directo ex dicta Episcopali aula itinere, ad summam ædem ante omnia se conferre statuit, ut ibidem sacrosancto Missæ sacrificio magnum Consilii Angelum propitiaret: largissimamque, omnia rite in dictis Comitiis auspicandi, persequendi ac finiendi, gratiam, à Principe pacis (quam mundus dare non potest) Christo sollicitaret; in qua quidem processione, hic fere ordo servatus est. Primum locum sibi vindicavit Imperialis Magister seu Præfectus Quarteriorum (ut vocant) consueto instructus officii sui baculo, seu pedo. Eum secuti sunt Im-

perialium urbium delegati, ac inter hos variorum Regum ac Principum in Imperatoria aula stabiles Oratores, seu Agentes, aut Procuratores: quos excipiebant varii Prælati, Comites ac Domini, et cum his absentium Deputati, ut et Legati tam Ecclesiasticorum quam Sæcularium Imperii Principum, Suæ quoque Majestati à Secretis et Aulicis Consiliis, Officiarii item et Cubicularii cum copiosa variæ Nobilitatis multitudine, absque omni respectu ordinis et personarum. Horum omnium vestigia premebant Caduceatores tres, Hungaricus videlicet Bohemicus et Austriacus, suo quisque juxta officium ac nationem habitu, singulique album dextra caducei loco præferebant bacillum. His à tergo instabat Illustrissimus Princeps et Marchio Badensis Gulielmus, cujus utrimque latera stipabat par illustre fratrum ex Illustrissimo Principum Anholdinorum sanguine oriundum; Amatheo Ernesto primo nomen erat alteri Liebwerdo. Post illos ibant trium Serenissimorum Principum ac Sæcularium Electorum ac Ducum Bavariæ scilicet, Saxoniæ, et Brandeburgensis Legati principales, utpote loco Bavari Comes de Dôringh, nomine Saxonis Fridericus Metsch in Ringenbach, vice vero Brandenburgici Joannes Fridericus de Lowen. Ordinem dehinc continuabant duo Imperii Caduceatores in suo uterque pro officii ratione habitu, eorum vero vestigiis insistebat Hæreditarius Imperii Mareschallus Gaspar Godefridus à Pappenheim nudum Cæsari præferens gladium, quod in publicis fere conventibus communiter fieri assolet. Tunc tandem pro Majestate Imperiali procedebat Romanorum Augustissimus Cæsar latus pro consuetudine cingebat Quardiæ Imperialis Præfectus Comes Lesle. Cæsarem à tergo secuti sunt Primarii Eminentissimorum Electorum Ecclesiasticorum Legati nomine quidem Eminentissimi Principis Electoris Moguntini, Hugo Eberhardus Cratz Comes de Scharpfenstein, summæ ædis Moguntinæ Custos, juxtaque ipsum nomine Eminentissimi Principis Electoris Coloniensis Dominus Bertholdus Comes de Kôningseck, Metropolitanæ Ecclesiæ Coloniensis Scholasticus. (Locus Eminentissimi Principis Electoris Trevirensis vacabat.) Hic in ordinem subibat Serenissimæ Austriacæ domus Legatus, Dominus Georgius Achatius Comes de Losenstein, et nomine Archiepiscopatus Salisburgensis, Dominus Joannes Theodoricus Baro de Much-

kenthal, Cathedralis ibidem templi Canonicus. Agmen claudebant tandem Reverendissimi Principes ac Domini Præsules Eichstadianus, Ratisbonensis, et Campidunensis in propria persona.

Ut Sacra Cæsarea Majestas Cathedralem ædem Ratisbonensem attigit, mox thronum extra chorum à dextro latere ipsi præparatum, aureaque tela undequaque exornatum, et tribus à terra gradibus elevatum conscendit, ante quem Imperii hæreditarius Mareschallus toto sacrificii temporé evaginato mucrone, ut consuetudo fert, constitit. Ad quinque sexve pedes infra Suæ Majestatis thronum, subsellium aliud erat dispositum pro tribus Principalibus personis, rubro holoserico circumvestitum, in quod Electorum Moguntini et Coloniensis legati deducti sunt. Tertius locus pro Eminentissimo Principe Electore Trevirensi erat, qui alibi impeditus cum adesse non posset, holoserico dependente aliquantulum tegebatur, nec ita sedes ut aliorum Legatorum videbatur. Una circiter sessione inferius simili cultu vestitus erat locus capax septem omnino personarum, in quo primam sedem occupavit Legatus Austriacus, secundam Archipræsulis Salisburgensis Legatus, Tertiam Episcopus Eichstadianus, quartam Episcopus Ratisbonensis, quintam Episcopus Campidunensis, omnes tres Imperii Principes in persona, tandem Episcopatuum Bambergensis et Herbipolensis Legati, quorum utriusque vices supplebat unus Voit à Saltzburg Ecclesiæ Imperialis Bambergensis præpositus.

Recta è regione Suæ Cæsareæ Majestatis Legatus Serenissimi Bojorum Ducis et Electoris in locum rubro quoque holoserico ornatum se contulit, Legati vero Serenissimorum Ducum et Electorum Saxonis et Brandenburgici suas non adierunt stationes, sed quam primum Sua Majestas limen templi transierat, secesserunt, et ad locum post thronum Cæsareæ Majestatis separatum, una cum duobus Junioribus Principibus Anhaldinis in scamnum quoddam consederunt, et ad finem usque sacrificii Missæ varios de variis rebus sermones miscuerunt.

Intervallo unius stationis circiter infra sæcularium Electorum Sessionem proxime ad Cathedram templi unde, pro concione dici solet, aliud ad hunc scamnum dispositum fuit pro octo plus minus personis, simili cum superioribus sedilibus apparatu, in cujus secunda statione

solus Illustrissimus Marchio Badensis Gulielmus est visus, reliqui non comparuerunt.

Ad finem utriusque partis, ubi principales sessiones terminabantur, intra crucifixum scilicet et sepulturas utrimque alia sedilia ædificata fuerunt, et ad dexteram quidem quatuor, ad sinistram vero quinque peristromatis Turcico opere elaboratis ornata, quæ partim Comites ac Domini, partim Cæsarei ministri, aliique magni nominis viri occuparunt. Post hoc autem iterum alii Prælati Comites ac Domini sicut et plurimi Principum Legati stationem sibi delegerunt.

Postquam consedissent universi prout cuivis juxta status sui conditionem locus erat assignatus, Reverendissimus Princeps ac *Episcopus*, nec non Hungariæ Cancellarius sacrum Missæ Sacrificium de Spiritu Sancto inchoare cepit. Decantato de more Evangelio à Mog*untinensi* Legato Perillustri Domino Comite de Cratz Evangeliorum codex Sacræ Cæsareæ Majestati de osculandus exhibitus est, assistentibus interim ad dexteram altaris duobus Imperialibus Caduceatoribus, à sinistris vero tribus aliis Hungariæ Bohemiæ et Austriæ.

Absoluto Sanctissimo Missæ Sacrificio, Sua Cæsarea Majestas eodem quo ingressa fuerat ordine, ex templo rediit, cum attigisset decumanam portam, areamque ante templi fores, sequente Processione ad curiam civitatis deducta est. Ante Ecclesiæ atrium sese collegerant selecti aliquot militum manipuli, ex Reinachica Legione, qui in ordinem per viam utrimque ita dispositi, erant ut Imperatorem omnemque ejus Illustrissimum Comitatum medium acciperent, ex his nonnulli præcedebant totam pompam; cæteram militum seriem continuabant usque ad curiam cives armati, egregie vestiti, vexillisque pansis Imperatorem honorabant. Ordinem vero Processionis ducebat Vindiciis *Imperialibus* Præfectus (quem vulgus den Reichs, Profos appellat) una cum duobus satellitibus, post quem ibat Imperialis quarteriorum *Præfectus* consueto bacillo armatus, hunc sequebantur Legati Civitatum Imperialium, tum Prælati, Comites ac Domini, absentium quoque deputati, sicut et omnium Principum Electorum aliorumque Magnatum ac Imperii statuum tam Ecclesiasticorum quam Sæcularium secundarii *Legati*, postea Cæsareæ Majestatis præcipui ministri, Comites, Domini, nullo habito respectu status et conditionis.

Hos consequebantur duo Juniores Anhaldini Principes, quorum vestigia premebant tres Hungariæ scilicet Bohemiæ et Austriæ Caduceatores equis generosis sublimes, præibantque velut Prodromi Illustrissimum Principem Gulielmum Marchionem Badensem similiter equitem, Marchionem excipiebant Serenissimorum Ducum et Electorum Bavari, Saxonis, et Brandenburgici Legati præcipui et principales, æquè omnes in equis. Porro Suæ Cæsareæ Majestatis supremus Aulæ Præfectus Comes de Trautmanstorf, intimus quoque Cubicularius Suæ Majestatis Rudolphus Comes de Bucheim, supremus item Cæsaris Mareschallus Aulæ Baro de Sternberg omnes tres pedites, ordinem continuabant; hi post se relinquebant equites duos Arnoldos seu Ehrnholdos præferentes bicipites aquilas Romani Imperii insignia; Imperatorem Romanum semper Augustum quadrupedi Neapolitano supra modum spectabili nigroque holoserico auro, arte, et acupicto, instrato, insidentem præcedebat Sacri Romani Imperii Mareschallus hæreditarius Gaspar Godefridus de Pappenheim ense nudo formidabilis, atque in equo nobili visendus, juxta Cæsaream Majestatem pedes aderat Quardiæ Imperiali Præfectus Comes Lesle, Cæsari à tergo ibant Electorum Mogoni, et Coloniensis Principales et Primarii Legati uterque Eques, sicut et Austriacæ domus et Archiepiscopi Salisburgensis Legati protrahebant Comitatum similiter in equis. Sub finem pompæ Cæsareæ Reverendissimi ac Illustrissimi Principes ac D. D. Eichstadianus, Ratisbonensis, et Campidunensis in persona equitabant. Omnem denique ordinem claudebant Electorum, ac Principum reliquorumque Dominorum Satellites, Stipatores, Famuli pedites, inter quos ducebatur Sacræ Cæsareæ Majestatis rheda, Legatorum quoque Moguntini, Coloniensis, Bavari, Saxonis, Brandenburgici &c.: esseda.

Ne vero in curia ob numerosam populi multitudinem turbæ, ut communiter in ejusmodi rebus fieri consuevit, excitarentur, aut ordo, quem vulgus odit, disturbaretur, serio Præfectis militum præcepit Imperator, ut sedulo curarent per suos ut omnes inconvenientiæ, et insolentiæ devitarentur.

Ventum tandem est ad curiam, atque ab equis discensum, ac hoc eodem ordine in ipsam curiam conscensum, in aula ipsa ubi propositio

facienda erat, Sessiones ita fere fuerunt Dominis distributæ. Dimidia fere pars aulæ interstitio aliquo ab alia parte separabatur, omnisque ambitus auro texta tela, aureisque peristromatis vestita erat. In capite aulæ Pegma seu Theatrum ex asseribus ad altitudinem duorum vel trium graduum exstructum visebatur, in cujus medio suæ Cæsareæ Majestatis, tribus gradibus elatior thronus consistebat, aureâ telâ circum amictus, ac umbella elegantissimi operis supernè tectus è regione throni in humiliori pegmate rubro holoserico vestita stabat cathedra pro Electore Trevirensi; juxta thronum utrimque in ejusdem altitudinis pegmate qua Electoris Trevirensis erat sessio, duo utrimque erant scamna, in quibus Legati Primarii Electorum, ordine, quo paulo post dicetur, sedere debebant. Ad latera utriusque partis duo alia scamna protendebantur, Principibus tam Ecclesiasticis quam Sæcularibus absentiumque Legaris destinata, et hæc rubro similiter holoserico constrata, hoc solum discrimine ab Electoralibus scamnis, quod illa duobus gradibus essent humiliora, hæc elatiora. Intra Cancellos seu separationem adhuc mensa rubro holoserico strata erat disposita, Cancelli vero ipsi, intra ejusdem coloris quo mensa holoserico amiciebatur, foris vero peristromatibus Turcico opere elaboratis.

Extra separationem seu abscissionem, pluscula scamna viridi tapete instrata, disposita erant, pro sessione Comitum, aliorumque Dominorum Illustrium, alia item erant sedilia pro iis qui Cæsari vel ab intimis vel aulicis consiliis erant. Atque hæc quoad locum.

Cæsarea Majestas ut primum aulam ingressa est, ad thronum ipsi dispositum quam mox se contulit, atque istic aliquantum constitit detecto capite, dein caput operuit, conseditque. E regione Imperatoris ubi diximus Sessionem Electoris Trevirensis communiter in ejusmodi conventibus esse consuesse, Mareschallus Hæreditarius Imperii cum gladio educto stetit, ad sinistram vero suæ Majestatis Vice Cancellarius Ferdinandus Comes Kurtz, cum litteris manu retentis quibus continebatur Cæsarea propositio.

Imperialis culinæ Præfectus Hæreditarius Dominus Joannes Jacobus de Zeihl mox Electoralem Moguntinensis Archipræsulis Legatum admodum Reverendum ac Perillustrem Dominum Hugonem Eber-

hardum Cratz Comitem de Scharpffenstein ac Metropolitanæ Ecclesiæ Moguntinæ magnum Custodem, primo loco sessionem ad dextram scilicet Imperialis throni, ac proxime ad Imperatorem monstrando, adire jussit, qui transiens Cæsarem, profunda exhibitâ Reverentia sedem capessivit (Imperator vero detracto è capite galero humaniter resalutavit) apertoque tantisper capite substitit. Ad sinistrum vero Cæsaris latus occupandum idem culinæ Præfectus annuit Electorali Coloniensis Archipræsulis Legato admodum Reverendo ac Perillustri Domino Bartholdo Comiti de Koningseck Metropolitani templi Coloniensis Scholastico. Post hos Serenissimi Principis ac Ducis Bavariæ Electoralem Legatum Perillustrem Comitem de Doringh ad dexteram iterum Cæsaris juxta Moguntinensem deduxit, Serenissimi vero Saxoniæ Ducis Electoralem Legatum Fridericum Metsch in Ringenbach, et Serenissimi Ducis Brandenburgensis principalem Legatum Electoralem D. Joannem Fridericum de Lowen ad sinistram juxta Coloniensem ire jussit. Quibus omnibus Sua Cæsarea Majestas in transitu et debita honoris exhibitione, detecto capite reverentiam redhibuit, atque ita subsistentes considere jussit.

Postquam Electorum Legati Primarii consedissent, jam sæpe nominatus culinæ Cæsareæ Præfectus Hæreditarius, altâ voce in genere pronunciavit ut reliqui tam Ecclesiastici quam Sæculares Principes, absentiumque Legati subsellia reliqua juxta cujusque statum et Comitiorum instituta occuparent, quod mox factum, Ecclesiasticique dexterum latus Sæculares verò in sinistrum pro sua quisque conditione ac statu secesserunt.

Ecclesiastici hoc fere ordine consederunt.

Primum Locum tenuit Serenissimæ ac Archiducalis Austriacæ domus Legatus Dominus Georgius Achacius Comes de Losenstein.
II. Legatus Archiepiscopalis Salisburgensis.
III. Vesontinensis.
IV. Magistri Teutonici ordinis.
V. Eichstadianus Episcopus in Persona.
VI. Ratisbonensis Episcopus in Persona.

VII. Campidunensis Episcopus in Persona.

VIII. Bambergensis Legatus. } Hujus utriusque Legationem sustinuit Cathedralis ædis Bambergæ Præpositus Voit à Saltzburg.
IX. Herbipolensis.

X. Legatus Wormatiensis.

XI. Argentoratensis.

XII. Constantiensis.

XIII. Augustani.

XIV. Hildesiensis.

XV. Paterbornensis.

XVI. Freisingani.

XVII. Passaviensis.

XVIII. Brixiensis.

XIX. Basileensis.

XX. Monasteriensis.
XXI. Leodiensis. } Quorum trium vices unus Legatus gessit.
XXII. Curiensis.

XXIII. Hirschfeldensis. } Horum duorum locum similiter unus Legatus occupavit.
XXIV. Murbacensis.

XXV. Berdeshadensis.

XXVI. Stabulensis.

XXVII. Corbiciani.

XXVIII. Prælati.

Sæcularium hæc fuit Series.

Primo Loco consedit Illustrissimus Princeps Gulielmus Marchio Badensis in Persona.

II. Legatus Serenissimi Bavari.

III. Legatus Saxonis Wimariensis.

IV. Isenacensis.

V. Marchionis Culmbacensis.

VI. Marchionis Anspacensis.

VII. Pomeraniæ Stetini.

VIII. Pomeraniæ Wolgasti.

IX. Wurtenbergici.
X. Hassiæ Darmstadiani.
XI. Mechleburgensis.
XII. Leuchtenbergici.
XIII. Principis Anhaldini.
XIV. Hennebergensis.
XV. Hoënzollerani.
XVI. Comitum Sueviæ.
XVII. Comitum Wetteraviæ.

Proximus pegmati, post Electoralem Trevirensis sedem substitit Suæ Majestatis supremus Aulæ Præfectus Dominus Maximilianus Comes de Trautmanstorf, ad dexteram vero Suæ Majestatis supremus Cubicularius Dominus Joannes Rudolphus Comes de Bucheim; ad sinistram autem Dominus Henricus Gulielmus Baro de Sternberg supremus Aulæ Cæsareæ Mareschallus, post hos ambo Juniores Anholdini Principes. Ante pegma ad dexteram constitit Imperii Caduceator, et post illum Caduceator Hungariæ: ad sinistram alter Imperii Caduceator, et post illum Bohemiæ, post hunc vero Austriæ. Ante mensam Cæsareus in Aulico Consilio Secretarius Doctor Joannes Soldner; post mensam à dextris Doctor Reigersberger, à sinistris Doctor Krebs ambo Eminentissimi Moguntini respective à secretis et aulicis consiliis.

Consessu ita ordinato Sacra Cæsarea, Hungariæ item et Bohemiæ Majestas ad se accersivit Illustrissimum Marchionem Badensem Gulielmum, ac clementissime detulit provinciam coram præfandi ac propositionem verbis pronunciandi ac promulgandi. Qui sine mora prodiit ac Nomine Suæ Majestatis sequentem habuit orationem, hoc fere sensu.

Sacram Cæsaream Majestatem Hungariæ item et Bohemiæ regiam dignitatem clementissimum Dominum nostrum nil quidquam ambigere, quin Sacri Romani Imperii Electores, Principes ac status absentiumque Consiliarii ac Legati pluribus intellexerint ex convocatoriis Litteris, quam prægnantes causæ suam Majestatem moverint ad convocanda comitia præsentia, quibus ipsa etiam in persona interesse et præ esse

voluerit. Suæ quoque Majestati imprimis placere Electores, Principes, ac status partim in Persona partim per Legatos obedientissime comparuisse.

Atque ut Electores, Principes, ac status, absentiumque Consiliarii et Legati Sacri Romani Imperii difficultates melius intelligant, Suam Majestatem coram proponi necessarium judicasse, in eumque finem ut omnia articulatius exprimerentur, Scripto Consignari ac publice prælegi voluisse, clementissime sperans ab omnibus electoribus, principibus, statibus, et absentium Consiliariis ac Legatis, non tantum obedientissime propositionem audiendam, sed etiam ita consiliis auxiliisque adjuvandam promovendamque, quemadmodum extrema Imperii necessitas exigat. Quod sua Majestas, Cæsarea gratia à se agnitum iri pollicetur.

Finita hac brevi præfatione Imperatorius Cancellarius Comes Kurtz, Cæsareo Secretario Aulico propositionem ex scripto promulgandam exhibuit, qui in medium progressus distinctissime pronunciavit; ea hujus fere fuit tenoris.

Suæ Sacræ Cæsareæ Majestati Hungariæ item et Bohemiæ Dignitati Regiæ Domino nostro Clementissimo magnum affert gaudium, maximopereque probatur, quod Sacro Romano Imperio fideles et obedientes Electores, Principes, et status ad convocatorias nuper litteras, nullo habito respectu bellicosorum temporum et difficillimorum in Romano Imperio motuum, sepositisque omnibus aliis impedimentis partim in persona, partim per spectabiles viros Consiliarios et legatos obedienter comparuerint: unde Majestas sua facile notat laudabilem zelum pro patria pacificanda, atque ex tam subito conventu in tam brevis proposito temporis termino alium colligere non potest, quam Electores, Principes, ac status in suis deputatis, instruendis dimittendisque omnem diligentiam adhibuisse, simulque sperat omnes sufficiente instructione, et plenipotentia ita instructos, ut ad horum comitiorum omni ex parte utilissimum scopum mediante divina assistentia pertingi, et ad optatum finem quo citius, hoc melius perveniri possit.

Et quam vis dubitat ex litteris à sua Cæsarea Majestate ad quem vis Electorum, Principum, ac statuum separatim missis, abunde quemvis intellexisse causas ob quas ad comitia hæc indicenda commota sit, quæ

item in hoc Principum conventu tractanda consultandaque sint, nec ulteriore explicatione indigere, maximè cum cuivis communes necessitates nimium quam notæ sint, nihil omninus Sua Cæsarea Majestas judicavit, præter ea quæ jam dictis Convocatoriis Litteris contenta sunt, insuper hoc loco etiam omnibus Electoribus, Principibus, et Statibus absentiumque Consiliariis et Legatis paucis iterum proponere.

Jam sæpe dictis Electoribus, Principibus, et Statibus, sicut et absentium Consiliariis et Legatis satis notum est, qua ratione Serenissimus, Potentissimus, ac Invictissimus Princeps ac Dominus Dominus FERDINANDUS II. Romanorum Imperator Hungariæ et Bohemiæ Rex, Suæ Cæsareæ Majestatis hodie regnantis honoratissimus Dominus Parens et Prædecessor in Imperio Sanctissimæ memoriæ, à suæ Majestatis inchoato Imperio nil potius semper clementissime ac plane paterne curaverit, quam ut Sacrum Romanum Imperium, aliquando tandem post tantas turbas ad securam pacem, et constantem quietem reduci, et fideles ejus Electores, Principes ac Status gravissimis bellorum oneribus eximi ac liberari possent; quod ipsum per varios Electorum et Principum Conventus summa cum diligentia et indefessa paternaque cura ardentissimè intendit, ac imprimis nil aliud desideravit, quam ut omnes Principes in id consentirent, quod sua Cæsarea Majestas cum Serenissimo Saxoniæ Duce ac Electore Anno 1635. Pragæ egit et conclusit.

Interea vero postquam sua sacra Cæsarea Majestas Clementissimus Dominus noster præmissa consueta Regis Romanorum et per consequens Imperatoris legitimâ Electione, molestissimam Imperii gubernationem suscepit, non minus sollicite curavit, quam ut juxta Pragensem pacis compositionem quam primum Comitia convocari possent, in quibus fidelissimo Electorum, Principum, ac statuum Consilio et adjumento dicta pacificatio omnimode ab omnibus acceptaretur, omnis diffidentia inter caput et membra plenissime tolleretur, omniaque possibilia media adhiberentur, ut exteri Reges ac Principes illuc adducerentur, ut sublatis ex Imperio armis, paci tandem locum relinquerent; atque hoc modo quidquid ad promotionem horum comitiorum et remotionem omnium obstaculorum auream pacem impedientium, conduceret ex solo amore patriæ (remotis hac vice privatis cujusque juribus ac commodis) quisque sibi ob oculos poneret.

In quo omnipotentem Deum placabunt, ac promovebunt Imperii commune bonum, tuebuntur patriam ab instante ruina, suamque Cæsaream Majestatem paterna voluntate ac Cæsarea gratia sibi devincient, quæ paratissima est omni conatu arripere et effectum dare, quidquid ad Romani Imperii restaurationem et privatum cujusque membri bonum, utile et proficuum esse judicatum fuerit. Actum in Cæsarea et Sacri Romani Imperii libera urbe Ratisbonensi, in curia ibidem, 13 Septembris, Anno M.DC.XL.

Vidit: (L. S.)

FERDINANDUS COMES KURTZ.

JOANNES SOLDNER, Doctor.

Hæc propositio dum legeretur Legati Electorum in consuetis subselliis sederunt, et quoties Sacræ Cæsareæ Majestatis mentio facta est, sese erexerunt, decentemque reverentiam Imperatori exhibuerunt, reliqui tam Ecclesiastici quam Sæculares Principes, absentiumque Consiliarii et Legati toto tempore erecti steterunt.

Lecta propositione Sua Cæsarea Majestas brevem quidem sed elegantem et nervosum addidit epilogum, post quem Electorum Legati ad sinistrum latus coierunt, reliqui vero Principes tam Ecclesiastici quam Sæculares in medio aulæ se collegerunt, sententiasque contulerunt quid Suæ Majestati esset respondendum: collatis consiliis nomine omnium Moguntinensis Electoris Consiliarius et Collegatus Dominus Nicolaus Georgius Reigersperger utriusque Juris Doctor, eodem loco qui Cæsareus Secretarius Aulicus propositionem prælegerat, de memoria hunc in modum peroravit.

Cum debiti honoris subjectissima significatione acceperunt Suæ Cæsareæ Majestatis propositum, prælectamque propositionem obedientissimo respectu intellexerunt Sacri Romani Imperii Electores, Principes status absentiumque Consiliarii ac Legati: Præterquam quod universo orbi qua late patet minime ignotum est. Quomodo non tantum Augustissimæ memoriæ FERDINANDUS II. tempore Laudatissimæ Gubernationis suæ, sed et ipsa nunc Præsens Cæsarea Majestas, nihil potius in Romano Imperio spectarint ampliusque curaverint, nec etiamnum Au-

gustissima sua Majestas curet interpositis etiam sumptuosissimis Legationibus; quam qua ratione cuique in altissima pace fas æquumque distribui ac dispensari, possit, omnesque hostiles inimicitiæ et iniquissima tyrannis qua Germania opprimitur amoveri ab Imperio possint; in quo quidem negotio ne tantillum desideratum fuerit ex parte suæ Majestatis, quod ad auream pacem longeque optatissimam tranquillitatem conduceret.

Hoc quem admodum universi qui in hoc spectatissimo Electorum, Principum, Statuum, et Absentium Consiliariorum ac Legatorum consessu summo cum animi sui solatio notant, Suam Cæsaream Majestatem de tempore in tempus in id collimare, qua ratione sublato cruento et omnia consumente bello secura pax restitui, possit Sacrum Romanum Imperium ad quietem reduci, ac ejus status et subditi, cum pauxillo quod è tot bellorum et motuum calamitatibus reliquum fuit, secure commorari, et quantulumcunque hoc quietè possidere possint; Ita Præsentes omnes Electores, Principes, Status, absentiumque Consiliarii et Legati, pro tam prolixa cura et paterna sollicitudine demississimo affectu immortales suæ Majestati habent gratias, optantque à Deo ter optimo terque maximo tota cordis extensione, (nec dubitant divinam bonitatem, suam Cæsaream Majestatem ejusque institutum amplissima de cœlo benedictione promoturum) ut horum comitiorum consultatio sine fructu non elabatur. Offeruntque ad hoc demississima mentis contentione, consiliis auxiliisque, pro extremo posse, suæ Majestatis propositum ita adjuvare, ut ad optatum felicemque finem tot votis desideratæ pacis decurrat; quod superi annuere et benigno favore ratum habere velint.

Quod vero nonnulli ex principibus et statibus Imperii qui à sua Majestate æque ac alii ad hæc comitia pro bono pressæ et pene oppressæ patriæ instituta, scripto clementissime convocati, adhuc nec in propria persona nec per Legatos comparere potuerint. Id sua Majestas (nisi spes fallat) ægre non feret, sed potius simul omnes et singulos speciatim, ob prægnantes jamdum notas causas clementissime excusatos habebit, cum id non ex defectu propensissimæ eorum voluntatis et debitæ obedientiæ, sed potius ob calamitosa tempora, infestaque passim hoste itinera

accederit, quibus sublatis non deerunt utique suo se coram sisten officio, juvabuntque consilio, ac sacræ suæ Majestati qua debent sul jectione assistent in omnibus quæ ad Imperii incolumitatem serviun Quemadmodum nil dubitandum jam ipsos suæ Majestati extremam in potentiam et necessitatem humillime litteris excusasse.

Quantum vero ad jam prælectam Cæsaream propositionem ear Præsentes Electores, Principes, status, absentiumque Consiliarii e Legati, ad tria fere capita reduci posse putant, et primo quidem. Qu ratione posttam varias et multorum annorum inflictas pœnas, German cique orbis dissidia certe luctuosa, aliquando tandem aurea pax juxt suæ Majestatis intentionem acquiri possit. Dein quomodo interea neque ad pacificatum Imperium belli moles collatis viribus, unanimi consensu, restaurata disciplina militari, continuari possit. Denique qua via dissipatus à multo tempore justitiæ status, in vestræ Cæsareæ Majestatis et Imperii Camara Spiræ sit restaurandus, ac salutaris justitia, sine qua florentissima regna collabascunt, omniumque Principum subditi quantumvis uniti, continuo in bella exardescunt, promovenda, causæ quam brevissime expediendæ, redditus Camaralibus et Assessoribus aliquamdiu subtracti, in pristinum statum redintegrandi, omnibusque defectibus quam opportunissimum medium admovendum.

De his tribus punctis et quidquid illis annexum esse potest, præsentes Electores, Principes ac status, ac absentium Consiliarii quam humillimè primo quoquo tempore suscipient consultationem, consiliaque sua vestræ Majestati examinanda debita cum submissione subjicient: omnia denique quæ ad conservationem suæ Cæsareæ celsitudinis, honoris ac famæ, Imperii quoque prosperitatem conducere possunt, pro virili sua curare, ut debent, non prætermittent.

Cum vero jam proposita puncta à præsentibus Electoribus, Principibus, statibus, et absentibus Consiliariis ejusmodi esse reperiantur, quæ maturiore consilio et deliberatione egeant, atque ad id opus sit copia aliqua ipsiusmet propositionis, ea propter quam demississime supplicant ut sua Majestas dignetur exemplum impertiri. Cæterum se Præsentes omnes Electores, Principes, status ac absentium Consiliarii et Legati suæ Cæsareæ gratiæ et clementissimo favori quam humillime commendant.

Hic Imperii Cancellarius Comes Kurtz Doctori Reigersperger prælectum à Doctore Soldner propositionem tradidit.

His peractis sua Cæsarea Majestas quam primum de throno surrexit, et tam diu aperto capite stetit, quoad Imperii status simili ordine, quo ad curiam venerant, reverterunt: tunc sua Majestas operuit denuo caput, secutaque est tres Imperatorios Ministros supremum scilicet aulæ Cæsareæ Præfectum, Supremum Camararium, et Mareschallum aulæ, atque ita omnes simul Cæsarem domum comitati sunt; cumque istic ad dimidiam circiter horam expectassent, accumbentique ad mensam Imperatori servitia consueta detulissent, ad suam quisque domum in essedo reductus est: atque sic omnis propositionis hujus actus ad finem perductus.

Actum Ratisbonæ, 13. *Septembris.* Anno 1640.

Habes benevole Lector totius hujus actionis seriem, et ordinem, forte prolixioribus quam volebas verbis, feci id de industria, ut videas quanta cum solennitate comitia peragantur, si enim solus ingressus tantas admiserit ceremonias, pronum erit prudenti Judicare, quid in aliis solennioribus actibus fieri necessum sit. Dein non omnibus obvii sunt auctores, qui articulatim illa percenseant, retuli igitur in meum codiculum, quia talia sunt quæ serviunt subinde multorum instructioni. Opera nostra et conatu utere si lubet, si displicet transili ad alia quæ orexi tuæ sunt sapidiora. Deumque impensissimo affectu ora, ut Europæ tot cladibus afflictæ tot miseriis exhaustæ, tantis calamitatibus enervatæ aliquando tandem pro sua misericordia pacem et concordiam concedere dignetur.

CAPUT LIII.

Pacificatio Leodiensium cum Serenissimo Principe, Eminentissimoque Electore Coloniensi Ferdinando.

RMAVERAT iterum insignes copias Serenissimus Elector Coloniensis, jamque hostiles copias contra refractarios sibi Leodienses in campum educturus, cruentaque arma tumultuanti civitati illaturus erat; cum *illi* memores pristinarum calamitatum à Joanne de Werth aliisque Ducibus non ita pridem illuc missis, perpessarum, concludunt rem potius quietioribus modis componere, mittunt igitur ad Serenissimum Electorem Coloniensem clementissimum Dominum suum, petuntque suppliciter rebellionis veniam, quam si polliceatur sua Serenitas, spondent subjectionem et omnem fidelitatem quæ subditos et sui Principis amantes deceat. Serenissimus Elector etsi multum rebellione insolente turbulentorum quorundam hominum esset offensus, mediaque in promptu habivisset, vindicandi illatam sibi injuriam, maluit tamen moderatione, quam vehementia rem omnem discernere, et pro ingenita benignitate ignovit deprecantibus delictum, pacisque conditionibus libenter subscripsit. Quo nuncio læti primores civitatis opportunum diem destinant, quo tota civitas gaudiorum frena laxet, fuit is quartus dies Julii quo pacis nuncios per totam urbem dimittunt, ut ad buccinæ sonum in omnibus urbis plateis pacem proclament.

Audierant Evangelos summi, medioxumi, infimi, per totam late civitatem, quanto cum lætitiæ sensu nemo facile, nisi qui viderit, scripturo credat. Nullus se jam domi continere poterat, effundebant se cives catervatim in publicum, omnium bonorum commune erat gaudium, communis festivitas, omnes de pace, de mitissimo suo Principe, de venia erroris sermocinabantur, iis solis exceptis, quibus volupe erat turbatam

cernere Rempublicam, quique ad turbelas nati esse videbantur, cæterorum omnium vox erat, vivat clementissimus Dominus noster, vivat magnus Ferdinandus.

Huic tanto beneficio ne ingrati essent, Principi pacis à quo pax vera quam mundus dare non potest, primas deferre gratias constituerunt. Clerus itaque ad quem spectat in sacris leges ordinare, consilio inito statuit publicam supplicationem per urbis compita et templa, solennitate qua posset maxima instituere, ad quam universus civitatis populus ab infimo ad summum omnes pro concionibus invitaretur, quod mox effectum datum, nec credo fuisse in urbe Sacerdotem, qui non ad aram faciens pro tanta obtenta gratia Deo tranquillitatis, in cujus manu corda hominum, pacificatoriam offerret hostiam.

Hæc matutinis horis, cum itaque jam à Deo duxissent initia, putabant porro integrum sibi fore, si aliis quoque signis in publicum procederent gaudio exultantem animum, sub vesperam igitur omnia tormenta bellica tam majora quam minora festo fistularum strepitu exonerarunt, festivi dein ignes totam arsère noctem, ne qua tenebræ tam luculentum lætitiæ splendorem obfuscarent: verbo, omnia festo alludebant, ad usque decrepidas anus, fructuumque maturorum institrices, quæ in lætitia publica minime desides reperiri voluerunt, cum enim aliud in signum gaudii non possent maturis fructibus totum forum conseverunt, corbes vero festivis ignibus fovendis obtulerunt. Accinuit lætum pœana totius urbis æs campanum, nec quidquam prætermissum est, quod ad lætitiam promovendam augendamque faceret. Sequente die quæ fuit quinta Julii optimates urbis pro foribus ædium mensas stravere ac sumptuosissimis dapibus oneravêre, ad quas accumbendi omnibus advenis liberrima facta est copia.

Vicesima Julii proscriptus non ita pridem Consul Plenevaux, Leodium postliminio rediit, sed mox iterum per quosdam suorum adversariorum, pacis turbatorum, ac hostium, civitate pulsus est: de quo cum nonnulli antagonistarum dubitarent excessissetne urbe necne, armata manu in ædes ejus irruperunt, omnesque angulos studiose rimati sunt: cum vero non reperissent, puero cuidam persuaserunt, ut iret vocaretque ad sancti Severini, intimos duos Consuli amicos, viros præclarissimos,

ac ne gratuitam Legationem suscepisse puer argueret, solidum pacti sunt, et exhibuerunt pro labore intineris compensando: vocati nil adversi metuentes quantocyus se viæ committunt, sed non multo post ex insidiis appetiti, vita exuuntur: attoniti ad hòc spectaculum accolæ, totam circum viciniam ad vindictam excitant, nec mora universos Sancti Severini Parochianos congregant, unaque in sicarios impetum faciunt eorum Capitaneum Reck ad triennium urbe proscribunt, qui tamen postea exacto triduo rediit. De hoc novo tumultu et si Serenissimus Archipræsul Coloniensis esset certior redditus, non tamen est veritus civitatem adire, ubi indicibili lætitia et acclamatione omnium acceptus est, ac electioni duorum novorum Consulum interfuit, qui ex secreto suæ Serenitatis Concilio desumpti sunt, unanimique Magistratus et civium consensu Dominus Dans et Dominus Blisia electi sunt. Vigesima septima Julii proscripti duo Plenevaux nuper Consul; cum Capitaneo Reck in civitatem redierunt, ad quorum adventum plerique sediciosorum et tumultuantium latibulis se abdiderunt.

Eodem die Serenissimus Princeps ac Eminentissimus Elector ex suo Pallatio ad Sanctum Severinum se contulit, ut Sacrosancto Missæ Sacrificio interesset quo in loco cadavera Tanpierorum Patris scilicet et Filii intimorum Consulis Plenevaux, à tristissima vidua Serenissimo Elemo Electori exhibita sunt; ad quorum spectaculum cum in conferta multitudine quidam etiam homicidarum se miscuisset, cadavera recente cruore manare ceperunt, ac sanguinem sudare: de cætero ad multos adhuc dies ignes festivi arserunt.

Interea ex Bohemia non procul Egra ad exercitum Picolominii à Marchione de Caretto eductæ sunt aliquot militum turmæ, quæ nuper in finibus Bohemiæ, ne qua forte hostis denuo irrumperet, relictæ fuerant; summa militum hæc fere fuit.

Pedites.		*Equites.*	
Sub Marchione de Caretto.	393.	Sub Pettari.	480.
Sub Marchione Badensi.	79.	Sub Stilbergio.	139.
Sub Tieffenbachio.	230.	Sub Spiegelio.	113.
Sub Barone de Soye.	236.	Sub Hannibale Gonzaga.	89.
Sub Duce Florentiæ.	110.	Sub Heister.	132.

Pedites.		*Equites.*	
Sub Savellio.	388.	Ex Picolominii Quardia.	108.
Sub Matthæi.	88.	Sub Gallasso desultorii.	406.
Sub Fernemontio.	200.	Equi destinati ad tormenta.	320.
Sub Borry.	406.	Boum Paria.	50.
Collecti omnes faciunt.	2130.	Equi generalium.	300.
		Collecti omnes faciunt.	2087.

CAPUT LIV.

De Taurinensi obsidione per Gallos.

DIXIMUS supra quam facili nisu, summa cum celeritate Illustrissimus Princeps Thomas Dux Subaudiæ, Taurinum Gallis eripuerit, quamque eam occupationem Galli peracerbe senserint, nunc tandem cum viderent, hanc urbem maxime necessariam suis consiliis in Italia promovendis, esse, ad seriam recuperationem adjecerunt animos, in quem finem cum certis exploratoribus accepisset Comes de Harrecourt Gallorum Generalis, comeatum urbis non esse copiosum, armamentarium item tormentario pulvere destitui, collectis omnibus suis Legionibus se medium inter Taurinum et Marchionem de Leganes Hispanorum campiductorem, posuit, ac ne damni quid ab eo pateretur fortissimis munitionibus sibi suisque providit, ut licet jam dictus Leganes identidem Gallorum castra impetiverit, nil tamen aliud profecerit, quam quod septingenta boum capita ex pascuis abegerit, quatuorque manipulos equitum et quadraginta militares institores fuderit.

Vicesima secunda Julii Princeps Thomas eruptione facta in sylvestrem hortum feris cicurandis destinatum, ducentos Gallos fudit æneumque,

voluerit. Suæ quoque Majestati imprimis placere Electores, Principes, ac status partim in Persona partim per Legatos obedientissime comparuisse.

Atque ut Electores, Principes, ac status, absentiumque Consiliarii et Legati Sacri Romani Imperii difficultates melius intelligant, Suam Majestatem coram proponi necessarium judicasse, in eumque finem ut omnia articulatius exprimerentur, Scripto Consignari ac publice prælegi voluisse, clementissime sperans ab omnibus electoribus, principibus, statibus, et absentium Consiliariis ac Legatis, non tantum obedientissime propositionem audiendam, sed etiam ita consiliis auxiliisque adjuvandam promovendamque, quemadmodum extrema Imperii necessitas exigat. Quod sua Majestas, Cæsarea gratia à se agnitum iri pollicetur.

Finita hac brevi præfatione Imperatorius Cancellarius Comes Kurtz, Cæsareo Secretario Aulico propositionem ex scripto promulgandam exhibuit, qui in medium progressus distinctissime pronunciavit; ea hujus fere fuit tenoris.

Suæ Sacræ Cæsareæ Majestati Hungariæ item et Bohemiæ Dignitati Regiæ Domino nostro Clementissimo magnum affert gaudium, maximopereque probatur, quod Sacro Romano Imperio fideles et obedientes Electores, Principes, et status ad convocatorias nuper litteras, nullo habito respectu bellicosorum temporum et difficillimorum in Romano Imperio motuum, sepositisque omnibus aliis impedimentis partim in persona, partim per spectabiles viros Consiliarios et legatos obedienter comparuerint: unde Majestas sua facile notat laudabilem zelum pro patria pacificanda, atque ex tam subito conventu in tam brevis proposito temporis termino alium colligere non potest, quam Electores, Principes, ac status in suis deputatis, instruendis dimittendisque omnem diligentiam adhibuisse, simulque sperat omnes sufficiente instructione, et plenipotentia ita instructos, ut ad horum comitiorum omni ex parte utilissimum scopum mediante divina assistentia pertingi, et ad optatum finem quo citius, hoc melius perveniri possit.

Et quam vis dubitat ex litteris à sua Cæsarea Majestate ad quem vis Electorum, Principum, ac statuum separatim missis, abunde quemvis intellexisse causas ob quas ad comitia hæc indicenda commota sit, quæ

item in hoc Principum conventu tractanda consultandaque sint, nec ulteriore explicatione indigere, maximè cum cuivis communes necessitates nimium quam notæ sint, nihil omninus Sua Cæsarea Majestas judicavit, præter ea quæ jam dictis Convocatoriis Litteris contenta sunt, insuper hoc loco etiam omnibus Electoribus, Principibus, et Statibus absentiumque Consiliariis et Legatis paucis iterum proponere.

Jam sæpe dictis Electoribus, Principibus, et Statibus, sicut et absentium Consiliariis et Legatis satis notum est, qua ratione Serenissimus, Potentissimus, ac Invictissimus Princeps ac Dominus Dominus Ferdinandus II. Romanorum Imperator Hungariæ et Bohemiæ Rex, Suæ Cæsareæ Majestatis hodie regnantis honoratissimus Dominus Parens et Prædecessor in Imperio Sanctissimæ memoriæ, à suæ Majestatis inchoato Imperio nil potius semper clementissime ac plane paterne curaverit, quam ut Sacrum Romanum Imperium, aliquando tandem post tantas turbas ad securam pacem, et constantem quietem reduci, et fideles ejus Electores, Principes ac Status gravissimis bellorum oneribus eximi ac liberari possent; quod ipsum per varios Electorum et Principum Conventus summa cum diligentia et indefessa paternaque cura ardentissimè intendit, ac imprimis nil aliud desideravit, quam ut omnes Principes in id consentirent, quod sua Cæsarea Majestas cum Serenissimo Saxoniæ Duce ac Electore Anno 1635. Pragæ egit et conclusit.

Interea vero postquam sua sacra Cæsarea Majestas Clementissimus Dominus noster præmissa consueta Regis Romanorum et per consequens Imperatoris legitimâ Electione, molestissimam Imperii gubernationem suscepit, non minus sollicite curavit, quam ut juxta Pragensem pacis compositionem quam primum Comitia convocari possent, in quibus fidelissimo Electorum, Principum, ac statuum Consilio et adjumento dicta pacificatio omnimode ab omnibus acceptaretur, omnis diffidentia inter caput et membra plenissime tolleretur, omniaque possibilia media adhiberentur, ut exteri Reges ac Principes illuc adducerentur, ut sublatis ex Imperio armis, paci tandem locum relinquerent; atque hoc modo quidquid ad promotionem horum comitiorum et remotionem omnium obstaculorum auream pacem impedientium, conduceret ex solo amore patriæ (remotis hac vice privatis cujusque juribus ac commodis) quisque sibi ob oculos poneret.

In quo omnipotentem Deum placabunt, ac promovebunt Imperii commune bonum, tuebuntur patriam ab instante ruina, suamque Cæsaream Majestatem paterna voluntate ac Cæsarea gratia sibi devincient, quæ paratissima est omni conatu arripere et effectum dare, quidquid ad Romani Imperii restaurationem et privatum cujusque membri bonum, utile et proficuum esse judicatum fuerit. Actum in Cæsarea et Sacri Romani Imperii libera urbe Ratisbonensi, in curia ibidem, 13 Septembris, Anno M.DC.XL.

Vidit: (L. S.)

FERDINANDUS COMES KURTZ.

JOANNES SOLDNER, Doctor.

Hæc propositio dum legeretur Legati Electorum in consuetis subselliis sederunt, et quoties Sacræ Cæsareæ Majestatis mentio facta est, sese erexerunt, decentemque reverentiam Imperatori exhibuerunt, reliqui tam Ecclesiastici quam Sæculares Principes, absentiumque Consiliarii et Legati toto tempore erecti steterunt.

Lecta propositione Sua Cæsarea Majestas brevem quidem sed elegantem et nervosum addidit epilogum, post quem Electorum Legati ad sinistrum latus coierunt, reliqui vero Principes tam Ecclesiastici quam Sæculares in medio aulæ se collegerunt, sententiasque contulerunt quid Suæ Majestati esset respondendum: collatis consiliis nomine omnium Moguntinensis Electoris Consiliarius et Collegatus Dominus Nicolaus Georgius Reigersperger utriusque Juris Doctor, eodem loco qui Cæsareus Secretarius Aulicus propositionem prælegerat, de memoria hunc in modum peroravit.

Cum debiti honoris subjectissima significatione acceperunt Suæ Cæsareæ Majestatis propositum, prælectamque propositionem obedientissimo respectu intellexerunt Sacri Romani Imperii Electores, Principes status absentiumque Consiliarii ac Legati: Præterquam quod universo orbi qua late patet minime ignotum est. Quomodo non tantum Augustissimæ memoriæ FERDINANDUS II. tempore Laudatissimæ Gubernationis suæ, sed et ipsa nunc Præsens Cæsarea Majestas, nihil potius in Romano Imperio spectarint ampliusque curaverint, nec etiamnum Au-

gustissima sua Majestas curet interpositis etiam sumptuosissimis Legationibus; quam qua ratione cuique in altissima pace fas æquumque distribui ac dispensari, possit, omnesque hostiles inimicitiæ et iniquissima tyrannis qua Germania opprimitur amoveri ab Imperio possint; in quo quidem negotio ne tantillum desideratum fuerit ex parte suæ Majestatis, quod ad auream pacem longeque optatissimam tranquillitatem conduceret.

Hoc quem admodum universi qui in hoc spectatissimo Electorum, Principum, Statuum, et Absentium Consiliariorum ac Legatorum consessu summo cum animi sui solatio notant, Suam Cæsaream Majestatem de tempore in tempus in id collimare, qua ratione sublato cruento et omnia consumente bello secura pax restitui, possit Sacrum Romanum Imperium ad quietem reduci, ac ejus status et subditi, cum pauxillo quod è tot bellorum et motuum calamitatibus reliquum fuit, secure commorari, et quantulumcunque hoc quietè possidere possint; Ita Præsentes omnes Electores, Principes, Status, absentiumque Consiliarii et Legati, pro tam prolixa cura et paterna sollicitudine demississimo affectu immortales suæ Majestati habent gratias, optantque à Deo ter optimo terque maximo tota cordis extensione, (nec dubitant divinam bonitatem, suam Cæsaream Majestatem ejusque institutum amplissima de cœlo benedictione promoturum) ut horum comitiorum consultatio sine fructu non elabatur. Offeruntque ad hoc demississima mentis contentione, consiliis auxiliisque, pro extremo posse, suæ Majestatis propositum ita adjuvare, ut ad optatum felicemque finem tot votis desideratæ pacis decurrat; quod superi annuere et benigno favore ratum habere velint.

Quod vero nonnulli ex principibus et statibus Imperii qui à sua Majestate æque ac alii ad hæc comitia pro bono pressæ et pene oppressæ patriæ instituta, scripto clementissime convocati, adhuc nec in propria persona nec per Legatos comparere potuerint. Id sua Majestas (nisi spes fallat) ægre non feret, sed potius simul omnes et singulos speciatim, ob prægnantes jamdum notas causas clementissime excusatos habebit, cum id non ex defectu propensissimæ eorum voluntatis et debitæ obedientiæ, sed potius ob calamitosa tempora, infestaque passim hoste itinera

accideritt, quibus sublatis non deerunt utique suo se coram sistendi officio, juvabuntque consilio, ac sacræ suæ Majestati qua debent subjectione assistent in omnibus quæ ad Imperii incolumitatem serviunt, Quemadmodum nil dubitandum jam ipsos suæ Majestati extremam impotentiam et necessitatem humillime litteris excusasse.

Quantum vero ad jam prælectam Cæsaream propositionem eam Præsentes Electores, Principes, status, absentiumque Consiliarii et Legati, ad tria fere capita reduci posse putant, et primo quidem. Qua ratione posttam varias et multorum annorum inflictas pœnas, Germanicique orbis dissidia certe luctuosa, aliquando tandem aurea pax juxta suæ Majestatis intentionem acquiri possit. Dein quomodo interea neque ad pacificatum Imperium belli moles collatis viribus, unanimi consensu, restaurata disciplina militari, continuari possit. Denique qua via dissipatus à multo tempore justitiæ status, in vestræ Cæsareæ Majestatis et Imperii Camara Spiræ sit restaurandus, ac salutaris justitia, sine qua florentissima regna collabascunt, omniumque Principum subditi quantumvis uniti, continuo in bella exardescunt, promovenda, causæ quam brevissime expediendæ, redditus Camaralibus et Assessoribus aliquamdiu subtracti, in pristinum statum redintegrandi, omnibusque defectibus quam opportunissimum medium admovendum.

De his tribus punctis et quidquid illis annexum esse potest, præsentes Electores, Principes ac status, ac absentium Consiliarii quam humillimè primo quoquo tempore suscipient consultationem, consiliaque sua vestræ Majestati examinanda debita cum submissione subjicient: omnia denique quæ ad conservationem suæ Cæsareæ celsitudinis, honoris ac famæ, Imperii quoque prosperitatem conducere possunt, pro virili sua curare, ut debent, non prætermittent.

Cum vero jam proposita puncta à præsentibus Electoribus, Principibus, statibus, et absentibus Consiliariis ejusmodi esse reperiantur, quæ maturiore consilio et deliberatione egeant, atque ad id opus sit copia aliqua ipsiusmet propositionis, ea propter quam demississime supplicant ut sua Majestas dignetur exemplum impertiri. Cæterum se Præsentes omnes Electores, Principes, status ac absentium Consiliarii et Legati suæ Cæsareæ gratiæ et clementissimo favori quam humillime commendant.

Hic Imperii Cancellarius Comes Kurtz Doctori Reigersperger prælectum à Doctore Soldner propositionem tradidit.

His peractis sua Cæsarea Majestas quam primum de throno surrexit, et tam diu aperto capite stetit, quoad Imperii status simili ordine, quo ad curiam venerant, reverterunt: tunc sua Majestas operuit denuo caput, secutaque est tres Imperatorios Ministros supremum scilicet aulæ Cæsareæ Præfectum, Supremum Camararium, et Mareschallum aulæ, atque ita omnes simul Cæsarem domum comitati sunt; cumque istic ad dimidiam circiter horam expectassent, accumbentique ad mensam Imperatori servitia consueta detulissent, ad suam quisque domum in essedo reductus est: atque sic omnis propositionis hujus actus ad finem perductus.

Actum Ratisbonæ, 13. *Septembris*. Anno 1640.

Habes benevole Lector totius hujus actionis seriem, et ordinem, forte prolixioribus quam volebas verbis, feci id de industria, ut videas quanta cum solennitate comitia peragantur, si enim solus ingressus tantas admiserit ceremonias, pronum erit prudenti Judicare, quid in aliis solennioribus actibus fieri necessum sit. Dein non omnibus obvii sunt auctores, qui articulatim illa percenseant, retuli igitur in meum codiculum, quia talia sunt quæ serviunt subinde multorum instructioni. Opera nostra et conatu utere si lubet, si displicet transili ad alia quæ orexi tuæ sunt sapidiora. Deumque impensissimo affectu ora, ut Europæ tot cladibus afflictæ tot miseriis exhaustæ, tantis calamitatibus enervatæ aliquando tandem pro sua misericordia pacem et concordiam concedere dignetur.

CAPUT LIII.

Pacificatio Leodiensium cum Serenissimo Principe, Eminentissimoque Electore Coloniensi Ferdinando.

RMAVERAT iterum insignes copias Serenissimus Elector Coloniensis, jamque hostiles copias contra refractarios sibi Leodienses in campum educturus, cruentaque arma tumultuanti civitati illaturus erat; cum *illi* memores pristinarum calamitatum à Joanne de Werth aliisque Ducibus non ita pridem illuc missis, perpessarum, concludunt rem potius quietioribus modis componere, mittunt igitur ad Serenissimum Electorem Coloniensem clementissimum Dominum suum, petuntque suppliciter rebellionis veniam, quam si polliceatur sua Serenitas, spondent subjectionem et omnem fidelitatem quæ subditos et sui Principis amantes deceat. Serenissimus Elector etsi multum rebellione insolente turbulentorum quorundam hominum esset offensus, mediaque in promptu habivisset, vindicandi illatam sibi injuriam, maluit tamen moderatione, quam vehementia rem omnem discernere, et pro ingenita benignitate ignovit deprecantibus delictum, pacisque conditionibus libenter subscripsit. Quo nuncio læti primores civitatis opportunum diem destinant, quo tota civitas gaudiorum frena laxet, fuit is quartus dies Julii quo pacis nuncios per totam urbem dimittunt, ut ad buccinæ sonum in omnibus urbis plateis pacem proclament.

Audierant Evangelos summi, medioxumi, infimi, per totam late civitatem, quanto cum lætitiæ sensu nemo facile, nisi qui viderit, scripturo credat. Nullus se jam domi continere poterat, effundebant se cives catervatim in publicum, omnium bonorum commune erat gaudium, communis festivitas, omnes de pace, de mitissimo suo Principe, de venia erroris sermocinabantur, iis solis exceptis, quibus volupe erat turbatam

cernere Rempublicam, quique ad turbelas nati esse videbantur, cæterorum omnium vox erat, vivat clementissimus Dominus noster, vivat magnus Ferdinandus.

Huic tanto beneficio ne ingrati essent, Principi pacis à quo pax vera quam mundus dare non potest, primas deferre gratias constituerunt. Clerus itaque ad quem spectat in sacris leges ordinare, consilio inito statuit publicam supplicationem per urbis compita et templa, solennitate qua posset maxima instituere, ad quam universus civitatis populus ab infimo ad summum omnes pro concionibus invitaretur, quod mox effectum datum, nec credo fuisse in urbe Sacerdotem, qui non ad aram faciens pro tanta obtenta gratia Deo tranquillitatis, in cujus manu corda hominum, pacificatoriam offerret hostiam.

Hæc matutinis horis, cum itaque jam à Deo duxissent initia, putabant porro integrum sibi fore, si aliis quoque signis in publicum procederent gaudio exultantem animum, sub vesperam igitur omnia tormenta bellica tam majora quam minora festo fistularum strepitu exonerarunt, festivi dein ignes totam arsère noctem, ne qua tenebræ tam luculentum lætitiæ splendorem obfuscarent: verbo, omnia festo alludebant, ad usque decrepidas anus, fructuumque maturorum institrices, quæ in lætitia publica minime desides reperiri voluerunt, cum enim aliud in signum gaudii non possent maturis fructibus totum forum conseverunt, corbes vero festivis ignibus fovendis obtulerunt. Accinuit lætum pœana totius urbis æs campanum, nec quidquam prætermissum est, quod ad lætitiam promovendam augendamque faceret. Sequente die quæ fuit quinta Julii optimates urbis pro foribus ædium mensas stravere ac sumptuosissimis dapibus oneravêre, ad quas accumbendi omnibus advenis liberrima facta est copia.

Vicesima Julii proscriptus non ita pridem Consul Plenevaux, Leodium postliminio rediit, sed mox iterum per quosdam suorum adversariorum, pacis turbatorum, ac hostium, civitate pulsus est: de quo cum nonnulli antagonistarum dubitarent excessissetne urbe necne, armata manu in ædes ejus irruperunt, omnesque angulos studiose rimati sunt: cum vero non reperissent, puero cuidam persuaserunt, ut iret vocaretque ad sancti Severini, intimos duos Consuli amicos, viros præclarissimos,

ac ne gratuitam Legationem suscepisse puer argueret, solidum pacti sunt, et exhibuerunt pro labore intineris compensando: vocati nil adversi metuentes quantocyus se viæ committunt, sed non multo post ex insidiis appetiti, vita exuuntur: attoniti ad hòc spectaculum accolæ, totam circum viciniam ad vindictam excitant, nec mora universos Sancti Severini Paròchianos congregant, unaque in sicarios impetum faciunt eorum Capitaneum Reck ad triennium urbe proscribunt, qui tamen postea exacto triduo rediit. De hoc novo tumultu et si Serenissimus Archipræsul Coloniensis esset certior redditus, non tamen est veritus civitatem adire, ubi indicibili lætitia et acclamatione omnium acceptus est, ac electioni duorum novorum Consulum interfuit, qui ex secreto suæ Serenitatis Concilio desumpti sunt, unanimique Magistratus et civium consensu Dominus Dans et Dominus Blisia electi sunt. Vigesima septima Julii proscripti duo Plenevaux nuper Consul; cum Capitaneo Reck in civitatem redierunt, ad quorum adventum plerique sediciosorum et tumultuantium latibulis se abdiderunt.

Eodem die Serenissimus Princeps ac Eminentissimus Elector ex suo Pallatio ad Sanctum Severinum se contulit, ut Sacrosancto Missæ Sacrificio interesset quo in loco cadavera Tanpierorum Patris scilicet et Filii intimorum Consulis Plenevaux, à tristissima vidua Serenissimo Elemo Electori exhibita sunt; ad quorum spectaculum cum in conferta multitudine quidam etiam homicidarum se miscuisset, cadavera recente cruore manare ceperunt, ac sanguinem sudare: de cætero ad multos adhuc dies ignes festivi arserunt.

Interea ex Bohemia non procul Egra ad exercitum Picolominii à Marchione de Caretto eductæ sunt aliquot militum turmæ, quæ nuper in finibus Bohemiæ, ne qua forte hostis denuo irrumperet, relictæ fuerant; summa militum hæc fere fuit.

Pedites.		*Equites.*	
Sub Marchione de Caretto.	393.	Sub Pettari.	480.
Sub Marchione Badensi.	79.	Sub Stilbergio.	139.
Sub Tieffenbachio.	230.	Sub Spiegelio.	113.
Sub Barone de Soye.	236.	Sub Hannibale Gonzaga.	89.
Sub Duce Florentiæ.	110.	Sub Heister.	132.

Pedites.	
Sub Savellio.	388.
Sub Matthæi.	88.
Sub Fernemontio.	200.
Sub Borry.	406.
Collecti omnes faciunt.	2130.

Equites.	
Ex Picolominii Quardia.	108.
Sub Gallasso desultorii.	406.
Equi destinati ad tormenta.	320.
Boum Paria.	50.
Equi generalium.	300.
Collecti omnes faciunt.	2087.

CAPUT LIV.

De Taurinensi obsidione per Gallos.

DIXIMUS supra quam facili nisu, summa cum celeritate Illustrissimus Princeps Thomas Dux Subaudiæ, Taurinum Gallis eripuerit, quamque eam occupationem Galli peracerbe senserint, nunc tandem cum viderent, hanc urbem maxime necessariam suis consiliis in Italia promovendis, esse, ad seriam recuperationem adjecerunt animos, in quem finem cum certis exploratoribus accepisset Comes de Harrecourt Gallorum Generalis, comeatum urbis non esse copiosum, armamentarium item tormentario pulvere destitui, collectis omnibus suis Legionibus se medium inter Taurinum et Marchionem de Leganes Hispanorum campiductorem, posuit, ac ne damni quid ab eo pateretur fortissimis munitionibus sibi suisque providit, ut licet jam dictus Leganes identidem Gallorum castra impetiverit, nil tamen aliud profecerit, quam quod septingenta boum capita ex pascuis abegerit, quatuorque manipulos equitum et quadraginta militares institores fuderit.

Vicesima secunda Julii Princeps Thomas eruptione facta in sylvestrem hortum feris cicurandis destinatum, ducentos Gallos fudit æneumque,

tormentum bellicum, quo molendinum urbis impeti debebat avexit, ac octo officiarios magni nominis cepit, occupavit quoque munitionem, et octoginta in ejus defensionem relictos milites internecione delevit. Nec minus feliciter rem contra Gallos egit Pincipis Thomæ naturalis frater, qui egressus duos manipulos equitum Gallorum, qui quadraginta præcipuæ nobilitatis viros ad castra conducturi erant, ad Hispanica arma, seu potius in captivitatem coëgit, interque hos quindecim ordinis regii milites, ipsiusque Regis Thesaurarium, apud quem solum quatuor millia Duplonum seu duplicatorum aureorum reperta sunt. Sed et Carolus de la Gattà cum duobus equitum et quinque peditum Pedemontensium millibus, urbem et arcem Rivaltensem ad deditionem coëgit, unde mox præter omnium expectationem egressus, mille peditum Gallorum et quadringentos equites cum comeatu ad castra Gallica properantes ante solis ortum obruit, et plerosque fudit.

Eodem quoque die obsessi Taurinenses cuniculos detexerunt, quos egerant, qui in arce Taurinensi erant conclusi, indeque sexaginta vasa pulveris pyrii, quorum singula duos centenarios seu ducentas libras prendebant eruerunt, ac alibi Quardiam equestrem Marchionis de Villa sine vulnere et sanguine Hispani ceperunt.

Rebus ita procedentibus fieri aliud non poterat, quam ut Galli multum sibi metuerent, comeatumque desiderarent, his tamen posthabitis pertinacissime obsidionem ceptam continuare concluserunt, et extrema potius perpeti, quam infecta occupatione urbis, recedere, maxime cum ad ducendos currus comeatu onustos Cassale submisisset. Quod ut vidit Marchio Leganes, iterum Gallica castra pertentavit, collectis itaque sex millibus peditum, et mille quingentis circiter equitibus, ipsiusmet Generalis Harecourt stationem adortus est, sed semel iterumque repulsus à Gallis. Felicioribus auspiciis Generalis Hispanorum Carolus de la Gatta cum quinque millibus peditum et duobus millibus quingentis equitibus, post tertio iteratum impetum, stationem Porporatensem occupavit, Gallosque ad arcem coëgit, atque ita cum centenis aliquot ad Principem Thomam Taurinum penetravit, comeatum vero ac reliquam munitionem defectu et negligentia quorundam Hispanorum, nimis mature deprædantium, deducere in urbem non potuit, dum enim Hispani in prædas

effunduntur, Galli collectis animis recuperant desertam stationem, comeatumque cum munitione intercipiunt, quod multum obsessos afflixit. Nihilominus Generalis de la Gatta conjunctis cum Principe Thoma viribus, ex urbe iterum in stationem primariam impetum facit, Marchio vero de Leganes ex altera parte eandem adoritur, sed cum Galli se istuc collegissent plusculi, retrocedere utrinque coacti sunt, ac in illo quidem assultu ad quingentos suorum Hispani desiderarunt interque illos Colonellum Emilium Gellini quatuorque Capitaneos: quamvis non pauciores ex parte Gallorum occubuisse censeantur, quemadmodum retulit Colonellus Pignatelli qui inter alios à Gallis sauciatus et captus fuerat, sed postea remissus ut liberationem suo loco perillustris cujusdam Galli (Monsieur de Sainct Andreæ appellant) apud suos moliretur, cum vero is majoris esset dignitatis quam ut cum Colonello hoc commutaretur, rediit postmodum ad Gallos ut pepigerat. Hic ergo Pignatelli jurat asseverabat, quod cum Francis ad centum quinquaginta vulneratos primarios officiales Gallorum ipse viderit ac sex Colonellos ex vulneribus mortuos sepeliri, libereque Gallos confiteri supra octingentos suorum desiderari, qui occubuissent, præter captos. Plurimorum etiam Hispanorum fuit opinio ad tria millia Hispanorum isto uno impetu occubuisse, sed cum indies agminatim ad suas turmas redeant plurimi, damnum nonnisi ad sexcentos milites excurrere videtur, præter mille circiter vulneratos.

Ex quo Don Carolus de la Gatta cum tribus circiter millibus in urbem penetravit ad Principem Thomam, tertium facile Generalis Leganes ad ducentos mulos pulvere nitrato onustos ad Padum deduci jussit, sperans fore, ut obsessi eruptione facta eos in urbem porro vi seu astu promoverent, quod tamen ob vigilem Francorum curam fieri nusquam potuit, unde Leganes retrogredi (cum contra Gallos se nil posse moliri videret) coactus est.

Vigesima Junii Cassalensis Gubernator Monsieur de la Torre cum tribus millibus Montis-Ferratensibus, ac quadringentis militibus exercitatis peditibus, et trecentis equitibus intempesta nocte ad civitatem Trinensem vires admovit, portas pulvere tormentario disjecit, ac in ipsa quoque urbis valla enixus est, sed potente virtute et vigilantia Guberna-

toris loci illius, Comitis de Areese, fortissime repulsus est, qui ex Gallorum copiis centum facile una cum Ductore equitatus Monsieur Mainet internecione delevit, et præter scalas decem, multum apparatum Pyrobolorum et pulveris sulphurati prædæ loco in urbem adduxit.

Multum interim Marchio de Leganes sollicitabatur et diu noctuque meditabatur solutionem obsidionis Taurinensis, nullumque non lapidem movebat, ut minimum civitati pulvere succurreret, quoniam in annona reliqua nullus adhuc erat defectus, atque ne ob militum copiam urbs etiam victu paulatim destitueretur, Carolus de la Gatta Consilio Principis Thomæ Gallorum castra denuo perfringere studuit, ac vigesima nona Julii summo mane sine strepitu Gallorum stationem Porporatensem pertentavit, ac primo quidem Gallorum plurimos fudit, ac quinquaginta circiter cepit, sed cum Galli ex reliquis stationibus curriculo sociis subvenirent, multorum sanguine et octoginta militum captivitate redire in civitatem debuit, ex quibus omnibus non nisi quinquaginta circiter, Croatæ plerique, qui cum levioris armaturæ equis fossas emensi fuerant, una cum Colonello Petro de la Puenta ac Francisco de Meneses aliisque pauculis officialibus in Hispanica castra ad Marchionem de Leganes transierunt, qui non multo post, cum ob multos fugitivos se Gallica castra ultra impetere sine summo damno non posset montem Callierium (quem postea Galli una cum templo expilarunt) deseruit, ac cum quinque millibus Chierium se transtulit, ut vel inde auxilio pontis, quem per Padum moliebatur, obsessis opitularetur. Sed nec hoc ex animi sententia cessit, cum enim Galli ex opposita parte aggerem eruissent, quatuorque tormentis majoribus excubarent, ac Gallica etiam castra decem millibus peditum et quinque millibus equitum aucta essent, intra montes octo decim Galleones in quibus tria millia quingenti Hispani vehebantur, expectavit, ut vel horum auxilio quoquo modo necessaria sociis adveheret.

Interea Comes de Harrecourt Gallorum Generalis, omni conatu molendina ad Pallatium Taurinense evertere moliebatur, in quem quoque finem novos aggeres ejici fecit, ut majoribus tormentis commodius concuteret, sed Princeps Thomas contra exaggeravit munitiones oppositas, ut ne quid Galli nocere possent, et simul vigesima nona Julii erupit in

hortum ferarum, multosque Gallorum stravit. Trigesima Julii Marchio de Leganes Vincentio Gonzagæ recens inaugurato Ductori supremo equitum loco Caroli de la Gatta, mandavit ut cum octingentis equis centum sexaginta vasa pulveris pyrii obsessis nova via submittere conaretur, quod quidem strenue perfecit, ita ut non nisi media ab urbe abesset Leuca, quem Princeps Thomas eruptione facta adjuvare connixus est, sed penetrare tamen omnino non potuit, unde Gonzaga redire compulsus est. In reditu vero centum septuaginta mulos farrina onustos ad Gallica castra properantes intercepit salvumque conductum stravit.

Cum itaque omnis spes pulveris introducendi intercidisset, nec tamen socii ita deserendi essent, ad novas artes Hispani artificum ingenia provocarunt, qui invenerunt modum ante hac inauditum injiciendi globos ita præparatos ut 20. libras pulveris caperent; qua ratione etiam alium comeatum, litteras, omniaque necessaria submittere poterant obsessis, ac licet subinde aliqui ex illis globis calore accenderentur ac in aëre disrumperentur, alii in castra Gallica non destinato itinere deflecterent, tantum tamen profectum fuit, ut obsessi abunde haberent, quo se tuerentur, et eruptiones continuarent. Quod cum Galli viderent, sibi omnino persuaserunt maximam pul·eris inter obsessos esse penuriam, tuncque tempus esse Hispanos in urbe opprimendi, unde ad impetum faciendum convenerunt, extimasque munitiones aggressi sunt, sed ita ab obsessis salutati acceptique ut cum immani strage recedere sint coacti, ac docti obsessos extrema nondum laborare egestate ut dicebatur.

Decima octava Augusti equites Hispani Gubernatorem Arcis Taurinensis Monsieur de Argenton, Generalem Financiarum Gallicarum præsidem, Pignarolio ad castra tendentem, interceperunt, ac apud eum mille quingentos Duplones, una cum Marchionis de Leganes nuper Cassalis perdita rheda et scriptis magni momenti obtinuerunt.

CAPUT LV.

Fridbergenses Wimarii Ursellas et Ebsteinium occupant, sed utrobique intercipiuntur.

UAM facili negotio Wimaricæ copiæ Fridbergam Wetteraviæ occuparint, diximus supra, cum vero hoc in loco indies augerentur manipuli, fierentque plures, quam quos unicum hoc oppidum commode et sine extrema ruina retinere posset, de dilatandis quarteriis dispicere ceperunt, ac primo quidem Capitaneo cuidam (Quirini ei nomen erat) assignarunt Epsteinium oppidum et arcem, ut istic manipulum suum compleret, alteri insuper Capitaneo (Pfankuchen vulgo appellant) Cronbergam, Newenhanium aliaque circum loca deputant, aliis alias ad huc stationes distribuunt Pfankuchen sagacior fuit, quam ut se Cronbergæ concrederet, metuens vicinum Coningsteinium, contentus igitur exactione pecuniaria quam assignata sibi oppida spoponderant, in tutioribus manet diversoriis. Quirino vero Epsteinio sibi assignato lætus, de modo dispicit se illuc cum suis transferendi, sperabat enim præsens majorem quoad opes et militem profectum; subditum igitur sibi militem, qui vicenarium numerum nondum accesserat, secum deducit, velutque aliud acturus primo oppidum nemine obsistente, sed nec quærente, quid vellet, unde veniret, quorsum tenderet, ingreditur, nec multo post arcem quoque invadit; unde suos Francofordiam et ad circum vicina loca emittit, partim ampliorem militem collectum, partim prædatum. Exigit quoque à subditis militi alendo hebdomadatim certam pecuniæ summam, si abnuant minatur extrema. Pessime hæc res habebat prænobilem Dominum Vice-Colonellum, ac arcis Coningsteinianæ Præfectum Dominum à Bettendorf, vixque ferebat tam vici-

num sibi hostem, quoniam tamen eum aperta vi pellere inde non posset, tantisper sustinet, quoad Moguntia suppetias obtinuisset.

Erat tunc forte ibidem vir sagax, nec Suedicæ factioni multum amicus, qui cum Capitaneum quam longissimè abesse vellet, quidquid Epsteinii ageretur per fidissimos nuncios identidem significat Coningsteinium, tandemque faciebat spem facile intercipiendi pauculos istos milites, horreumque vicinum Epsteiniano castro designabat, in quod commode milites sub seram noctem occulerentur, omnemque opportunitatem irruendi rimarentur. Placuit consilium Domino Commendanti Coningsteiniensi, destinatque cum Moguntino milite de animosissimis suorum selectos, qui postero die negotium aggrederentur. Hi cum non procul Epsteinio abessent, variisque cogitationibus à se mutuo discederent in sequens mane ob varia impedimenta negotium confici non posse animadvertunt. Ea propter interea de nova stropha consultant. Erat forte qui arte venatoria jaculando feris per sylvas (quæ istis locis occurrunt frequentes) insidiabatur. Hic opportune hinnulum seu capream sylvestrem straverat, eum uni militum sub veste rustica latenti in humeros tollunt, præmittuntque cum duobus aliis militibus simili habitu vestitis, qui hebdomadariam pecuniam se ferre militibus comminiscantur: dictum factum: itur ad primam portam arcis, ubi interrogantur unde veniant, quidve velint? Respondet prior se feram hanc (monstrabat capream) jussum esse portare Capitaneo, reliquos duos pecunias pactas ferre; atque ita primo aditu admittitur is qui feram portabat, quem cum à tergo sequerentur alii duo, prohibuerunt excubiæ, unde orta aliqua contentio, excubitore resistente, renitentibus personatis rusticis. Hæc dum fiunt, abjecto qui hinnulum ferebat onere, securim quam cingulo insertam gestabat quasi litem dirempturus, valido in caput excubitoris ictu impegit, ut pro mortuo in terram collaberetur, interea ex latibulo prorepserant absconditi milites cæteri, simulque pleno aditu portas occupant, ita ut nemo ex vicinis majoribus excubiis se movere auderet. Hinc rusticorum princeps ulterius gradum promovet, et indicio pueri discit conclave Capitanei, in quod habitu agrestis, professione miles, manu armatus, pedem impetuose infert, cumque Capitaneum etiamnum lecto inhærentem contuitus esset, mox petiit vellet ne vitam

salvam, et se captivitati mancipare, in quo alter periculi nimium securus aliquamdiu fixis oculis hærens, ac ambigens utrum, quid cuive responderet, mirabatur scilicet audaculum rusticum cubile suum tam mature sine prævio pulsu ingressum, videbat vero etiam armatum, vocem audiebat militi non rustico assuetam, ut se tantisper collegit, rogat quis sit, quidve velit, cui alter iterum, vitamne sibi donari roget, necne? cum vero interim Capitaneus ad parietem lecto vicinum arma expediret, bombardulam, quam manu versabat in hominem jam intentam displodit, et primo quidem minime mortali ictu sauciat. Dumque iterum sclopum plumbeo globulo infarcit, Capitaneus lectulo exsiliens, inque hostem suum irruens, pertinacissimo manuum in crines injectu, fortissime tenet, quoad alius ex amico milite superveniens, luctantes ægre dirimit atque tunc altero Capitaneum ictu eoque lethali terræ affligit. Præcipuo igitur hoste partim capto; partim fuso, ad rapinas itum, singulique sibi prædam quæ obvia erat, deligunt.

Inter varios discursus et tumultus forte etiam ad cellerariorum (quorum duo istic agere consueverunt, unus nomine Eminentissimi Principis Electoris Moguntini, alter loco Landgravii Darmstadiensis) ædes se nonnulli militum insinuarant, cumque non nemo Darmstadiani Principis officialem conspicatus esset, judicavit ex vestitu militem esse, sublata itaque securi, quam pro ratione opificii portis effringendis, si usus foret, secum detulerat, fatalem ictum minatur, cum ille quis esset edicit, miles veniam precatus, dimittit. Ægre postea hæc res hominem parum militiæ assuetum habuit, multumque de injuria apud Eminentissimum Electorem Moguntinensem de questus est. Quid vero acceperit responsi, id ipsi hominum simplicissimo liquebit, certe si nomen et officii qualitatem fronti inscriptam circumtulisset, vel excubitorem cuivis militum addidisset, illud sane in ipsum nemo fuisset ausus machinari.

Reliqui hostiles milites exarmati mox ad custodiam securiorem deducti sunt, ubi sincere edixerunt vexilliferum illo ipso die expectatum esse Francofordia, cum aliquot recens auctoratis militibus, quem quidem Coningsteiniani ex insidiis expectarunt in seram vesperam, sed ut putant multi, à rusticis ipsum fuisse monitum de clade suorum, iterque relegisse.

Erant inter captivos nonnulli qui nuper sub Cæsaris stipendiis militarant, ac posthabito sacramento fidelitatis ad hostem profugerant, hi cum scirent de suo capite actum, quæsito effugio eruperunt, quod plurimi inique tulerunt. De cætero mirum omnino est quam creverint reliquo militi animi tam eximio successu sociorum animati, vix enim postea retineri poterant ab excursionibus in hostem, quem antea nonnulli subveriti fuerant.

Luculentiorem plagam Wimarienses tulerunt Ursellis: verum enim vero postquam illum locum nostri multo tempore Cæsareano militi commodum vidissent ex quo contra latrunculos Fridbergenses, totam late patriam infestantes, excurrere, eorumque audaciam reprimere possent, sæpius quidem occupandi consilia et rationes contulerunt, sed ob militum penuriam nunquam exequi potuerunt, quia videbant, nisi sufficiente præsidio illi loco provideretur, fore ut in hostiles manus devolveretur una cum milite illuc exposito. Interea Wimarienses suis copiis occupant, civesque primum ad tolerabilem contributionem persuadent, tum suavissimo precum tormento ita paulatim hospites suos cogunt, ut viderentur ultro militi de vestitu, victu, pecunia, aliaque necessaria suppellectile instructuque equestri providisse, sed nec ipsi cives aliud dicere audebant, ne asperius à suis domi militibus tractarentur. Ut vero Wimariensium plures, Ursellarum munificentiam experirentur, mutant subinde stationem, tanquam nunquam reversuri, cum interim tantum ad certas expeditiones excurrerent, ac postea redirent cum novis semper manipulis utcunque laceris, indigis, et nudis. Hoc commentum ut iterum ac sæpius iterassent, cives paulatim fraudem senserunt, suasque res in absentia militum in tutiora loca transtulerunt, ut si quando redirent, expeditius, relicta vacua domo, et ipsi profugere possent. Quæ res cum ex voto cessisset, redirentque Wimarici ad veterem stationem, bona et opulentiore civium parte destitutam, graviter senserunt; ac primum amice rogarunt, ut ad lares quisque suos viseret, tum obstinatos minacibus litteris pertentarunt, tandem etiam ædium ruinam et incendia ni quantocius redirent interminati sunt; sed didicerat piscator ictus sapere: urgebant interim matura ad segetem frumenta, quæ ipsi milites per fœminas calonesque metere ceperant, ac

propriis equis domum vehere, videbant miselli coloni, alios, quod non seminaverant, in horrea inferre, se qui pondus Autumni et Veris tulerant à fructu sui laboris excludi: probe insuper intelligebant nisi tam robustæ calamitati modus poneretur fore ut fame ad instantem hyemem perirent, collatis igitur consiliis concludunt hostem seu aperta vi, seu occulto dolo, à segete sua prohibere, satius esse rati, ut subita morte semel miserias finirent, quam languentem animam ad mortis victimationem iteratis suppliciis traherent. Ad hanc machinationem vero cum se cives inferiores notarent, nec hosti sufficientes, certis nunciis undequaque opem militum sollicitant, adducuntque Colonellum Wolfium qui Aschafenburgi cum Legione Dragonum subsistebat, is enim cum ex virorum prudentum relatione negotium hoc feliciter suscipi et confici posse videret, adfuit quanta potuit celeritate cum tribus quatuorve manipulis, ac sub seram vesperam Hochstæ Mhenum transmisit, ubi se conjunxerunt ex præsidio illius loci, et Coningsteinianæ arcis validi quidam milites, et loci situm constitutionemque optime callentes, nacti itaque fidum Ductorem plerique desultoriorum in pedes se demittunt, iterque Ursellas dirigunt: Ductor cum bibisset plusculum à via aberrat, causamque præbet ut tardius quam volebant ad mœnia appellarent, sole jam propè diluculum præmittente, ita ut nonnemo ceperit dubitare an res confici posset, an vero in commodiora tempora differri expediret, quia tamen animi omnium ad irruptionem propendebant annuit Dux, præmisitque Coningsteinianum præsidium cum suo Ductore locumtenente D. Andrea Seubert milite sane egregio et in paucis animoso, quem sequitur Capitaneus delectus Archisatrapiæ Coningsteinianæ vir non minus bellicosus, qui cum ad portas appropiassent, ac aliquantulum perstrepuissent, inclamantur ab excubitore, quis approximet. Silent omnes et subsistunt nonnihil, ne strepitu ante tempus hostem quiescentem excitent, tum relicta aliquantum porta, ad mœnia tendunt, applicantque scalas, et felicissime quo volebant enituntur. Interea pyrobolum artifex primæ portæ applicaverat, ac feliciter disjecerat, cum jam ad secundam alterum affigere laborat, milites quidam tacite aperta minori portula ejaculantur, hominemque in medio opere opprimunt. Quoniam vero jam multa pars militum civiumque erat in urbe; hostisque somno indulge-

bat, non poterat tam subito arma capessere sine præsente periculo, itaque fugam tutissimam quisque ut erat vel semi vestitus vel in indusio rimatur, ut saltem vitam salvet si opes pendere cogatur. Hæc dum fiunt adhuc erant potissimæ turmæ ante portas, quod conspicatus prædictus locumtenens Coningsteinianorum, mittit qui securibus aditum aperiant, tunc unanimiter ad templi atrium, in quod potissima pars hostis se collegerat itum, petitumque vitamne salvam velint, et vincula seu captivitatem subire, quod non inviti annuerunt præcipui, positis itaque armis sese victori militi dederunt qui ipsos pedites Hochstam deduxit.

De præda singulorum non est facile scribendum, cum jamdum constet, quam quisque sua spolia supprimat aut extenuet, solent enim in hujusmodi occasionibus omnia in medium proferri, et æquis partibus inter æquales periculi socios, pro dignitate cujusvis distribui: hoc tantum quod certo compertum est scribam, unum solum rusticum ductorem militibus assignatum eximiam prorsus obtinuisse prædam, scilicet unius ex primi ordinis officialium sarcinam, in qua reperisse dicitur mille ducatos, studiose involutos in baltheum militarem, duodecim collaria recens empta, quorum singula viginti quatuor imperialibus sunt æstimata aliasque reculas non parvi precii. Et licet homo vafer nunquam de mille ducatis fateri voluerit, de baltheo vero et collaribus libere confessus sit, convictus tamen est ipsiusmet Præfecti vigiliarum asseveratione, qui palam aiebat semet hos mille ducatos ita baltheo involvisse, ut salva tela intra tam breve tempus evolvi non potuerint. Quoad equos, omnes obtinuerunt, putanturque quingentos excessisse.

Ex hostibus occisi sunt non nisi septem octove, è Wolfianis duo, unusque civis vulneratus, reliqui omnes de hoste, pauculis exceptis qui per mœnia clanculum se demiserunt capti: et quidem hi inter præcipuos nominatim Major Korff supremus equitum vigiliis præfectus. Major Oelschleger supremus item Dragonum vigiliis præfectus, Magister equitum Kalthausen, Capitaneus Sausenwindt, duo Locumtenentes, Magister Quarteriorum, vexiliferi aliquot, Commissarius quidam, centum et decem equites, desultorii octoginta, præter calones et caculas.

Iter Höchstam versus omnes usque ad supremos, pedites inire debuerunt, eo quod equi jam essent præmissi, cum tamen prope Hochstam

venissent supremi equis sunt restituti. Ingressi urbem epulo sunt recreati, supremique ad mensam Colonelli adhibiti, ubi lætissime, tanquam si adhuc essent liberi, locati sunt. Petiit hic Colonellus Wolf vellentne suos supremi certo militari litro redimere, quod cum annuissent, coram ipsis omnes numerati sunt, et scripto consignati, ut cuivis constaret quantum pecuniarum suis redimendis opus esset. Hinc postmodum supremi in tutiora loca deducti sunt.

Omnis hujus cladis causam fuisse fœde Ursellis violatum et expilatum templum, in quod non ante multos dies diffractis foribus tristem et barbarum in modum sævitum erat, altaria despoliata, sacra Cruci suffixi simulacra diruta, terra sacra effossa, asseres effracti, sedes disruptæ, sacræ vestes per ludibrium in viis publicis ventilatæ, sacra denique profanis promiscue confusa.

Non debet hoc loco prætermitti protervia unius è Suedica fæce militis à Deo egregie castigata: hic cum Ursellis in templi Catholici expilatione sacrum forte calicem sublegisset, ac in eum (venia sit verbis) ventris onus cum diris vocibus homo profanissimus deposuisset, justissime mox à scelerum vindice plexus est. Vix enim à templi foribus abierat, descensurus gradus in atrium templi vergentes, fallente pede labitur supinus, unaque in cultrum, quem sacculo vagina bene munitum, circumferebat, incidit, seque cruentum in modum sauciat; à quo postea vulnere omnium medicorum et peritissimorum chirurgorum arte adhibita, per sanari nunquam potuit; cum enim plaga emplastra quomodocunque applicata, non admitteret, vulnus putrefieri primum, dein verminare cœpit, adeoque fœdere ut procul accedentes prohiberet, ita misellus omni auxilio destitutus morte, linguæ petulantiam et profanati calicis injuriam, luit. Hæc res cum vel ipsorum è Wimariensi exercitu captivorum testimonio comprobaretur, plurimum momenti attulit ad homines dicaculos ac diris vocibus arcendos, et à sacris Dei ædibus depilandis avertendos.

Hanc cladem et irruptionem Fridbergenses in innocentibus circumvicinis Colonis vindicare connisi sunt, unde sexto Augusti in oppidum Bommersheim irruperunt, ac primo omnia pecora abegerunt, dein ex agricolis nonnullos conciderunt, tum ædibus ignem subjecerunt denique

pusiones et prope infantes secum abduxerunt; ex quibus unum Homburgi dato litro duorum Imperialium Judæi, commiseratione pueri tacti, redemerunt; pro altero trienni centum Dalerorum solutionem inique postularunt; duodennem vero alium viduæ filium ducentis imperialibus æstimarunt, vel certe commutari cum puero Majorem Oelschleger voluerunt.

Quam hæc omnia recte, quam è militari agendi ratione, consideret prudens quivis: et tamen ad tam iniqua Ductores silent, approbant quæ merito detestari deberent, militemque ignarum ita in sententia sua confirmant, ut se rectissime egisse, post hac putet.

CAPUT LVI.

Binga per Marescallum Campi Gelenium recuperatur.

TANDEM aliquando seria contra Wimarios in Bingano præsidio subsistentes mota sunt arma, quæ non ita pridem jocularem in modum eo quasi admoveri visa fuerant. Cum enim locus iste Moguntiæ nimium vicinus, hosti animos adderet, Rhenumque aliquo modo impeditum redderet, maturo consilio diu deliberatum fuerat, quî ad Dominos proprios redire posset: cumque eum in finem undequaque ex præsidiis tam Cæsareis quam Hispanicis collectæ essent turmæ militum plusculæ, Dux qui totum obsidionis negotium dirigeret destinatus est Don Verdugo Hispanus, nomine majorum et canis capitis quam armis spectabilior. Hic postquam cum delecto sibique subdito milite Bingam obsidione cinxisset, tormentis bellicis quatere cœpit mœnia, ac felici successu ejusmodi brevi hiatum aperuit, ut facilis esset irrumpendi modus; nec miles sane ab incursione alienus erat, atque jam suo prope impetu ferebatur,

nisi dux nimium cautus retraxisset indignabundos, forte quia sperabat fore ut ultro deditionem facerent, forte quia nolebat tam nobilem et charum suorum militum sanguinem fundere: Interea et ii qui intra mœnia erant, seque jam ad arcem velut ultimum asylum retrahere cœperant, imo obtestati fuerant virum religiosum, ut sua auctoritate commoda pacta apud Hispanum impetraret, ignavia obsidentium visa obstruxerunt noctu quod interdiu disjectum fuerat; et Roseani qui Fridbergæ ad huc subsistebant, pro solutione obsidionis advenerunt æquè validis armis quam animis, ad quorum conspectum Hispani mox collectis, ut poterant panico prope metu exanimati, vasis, curriculo inde profugerunt, relictis post se omnibus tormentis bellicis, quibus paulo ante mœnia concusserant. Quæ quidem omnia non sine turpissimo probro in hostium manus devenissent, nisi equites Moguntini hostem tantisper sustinuissent, quoad duo ex illis alio in tutiorem locum avehi possent. Hinc ut creverint animi hostibus pronum est cuivis prudenti judicare, certè postea ausi sunt illa, ad quæ prius nec cogitationem adjecerant, libere enim tunc Bingâ Fridbergum et hinc istuc comeabant, excurrebant in vicina oppida et pagos, depopulabundi prædabantur, illudebant adversario militi tam præclare scilicet urbium expugnatori; comeatum insuper pro libitu invehebant, præterquam quod tormenta illa sine cujusquam contradictione avehebant, et in despectum Moguntinæ urbis, in conspectu pene civium et militum tormenta nuper accepta, identidem exonerabant cum magno plausu et festiva acclamatione.

Ringebatur prope Moguntinensium militum animositas, succensebatque suæ tenuitati, quod sufficiens non esset adversario militi persequendo; ne tamen semper impune vagari permitteret hunc se vindicandi modum excogitavit. Adduxerat Colonelli Rosa Locumtenens nescio quid necessariarum rerum Bingam, contra hunc exire serio statuunt, et ne numero inferiores hosti præda et victima fierent, Magistrum Equitum non neminem ex fortissima Meutheriana Legione in vicinia agentem advocant in societatem, atque ita ex insidiis reversurum Colonelli Locumtenentem (Balthasari homini nomen erat) expectant, egressumque exinopinato summa contentione invadunt, fundunt multos, fugant plures reliquos una cum Duce Balthasare in captivitatem Moguntiam abducunt.

Etsi quidem hæc medicina aliquantulum antiquum vulnus leniret, nondum tamen ex omni parte curabat, neque vero coalescere ante poterat quam de Binga plene triumpharent. Datur negotium oppugnationis Gelenio viro imprimis bellicoso et prudenti, hic cum accepisset nonnisi centum quinquaginta in præsidio substitisse, cum selecta manu instructum bellicum jam pridem præparatum applicat decimo quinto Augusti sub horam quartam matutinam; atque ut militum fortitudo exacueretur ablegati erant de Perillustri capitulo Cathedrali Moguntinensi duo viri gratiosi Dominus scilicet summæ ædis Decanus et Dominus quidam Capitularis de Dalbergerorum antiqua prosapia oriundus, Domini imprimis prudentes. Hic dum agitur litteræ Roseanæ intercipiuntur, quibus Commendanti Bingensi in mandatis dabat, ut se defenderet acriter, ita tamen ut extrema neutiquam experiatur, nec enim esse quod subsidium à se suisque hoc tempore speret: concussis igitur mœniis in urbem incurritur atque armata manu capitur, ad arcem ut tormenta deduci ceperunt, ultro se illa dedidit ita ut hostilis miles omnis Cæsarea stipendia mereretur, officiarii vero Haganoam conducerentur.

Cogitabat quoque Gelenius, confectis Bingæ ex voto negotiis, arma victricia ad Fridbergam Wetteraviæ promovere, quod dum molitur, in ipso itinere jubetur subsistere, ac se cum Gonzaga et Ægidii Hasii turmis conjungere, alioque proficisci quod et factum. Hoc ut Fridbergensibus innotuit, novo exultarunt gaudio, simulque animum ad pristinas prædas applicarunt, itineraque ita infestarunt, ut nulli tutum esse posset vel leucam unam prodire.

Ad ipsorum audaciam comprimendam mittitur, qui nuper ad Bingam rem feliciter gesserat Magister equitum Paulus, cum suo ex Mentheriana Legione manipulo sane visendo, qui dum in hostem intendit, eique opimam prædam eripit, certamque stationem, ubi tuto pedem figere possit, inquirit, Hoffheimium delabitur, ut illum locum suis consiliis accommodet. Hic altero mox die à Generali Rosa cum quingentis equitibus et octingentis peditibus, quos secum ducebat, omnis pene hostis securus sed et ignarus obruitur, ipse vero cum effugium tam subito non haberet in arcem cum suis omni alimoniæ genere tam pro equis quam pro hominibus destitutum se recipit, ubi tam arcte totum

biduum obsidetur, ut tandem pacisci cum hoste debuerit: deditione facta, Magistro equitum Paulo negotium datur, ut cum Eminentissimo Electore Moguntino tractet de liberando Vice Colonello Balthasare Rosa, contra se paratum offert totum manipulum (sine equis et armis tamen) commutare: accipit conditionem Paulus evincitque quod volebat, interea Rosa cum captivis Fridbergam regreditur, ac Ursellis præteriens ex captivis infirmiores sex octove in urbem dimittit, ut valetudinem suam curent.

Capti quoque fuerant cum hisce Hoffheimensis prætor vir canicie venerabilis, prudentia sagax et verbis facundus. Hic se cum equitibus in arcem receperat, qui quidquid ageret, nisi magno promisso pecuniæ litro liberari nusquam potuit. Parochus item octogenario major, vir sane ætate spectabilis: excurrerat is forte ad vicinum oppidum fructificandi gratia, ut revertit, ignarus militum, in hostium manus incidit, qui virum bonum clericali primum habitu aliisque reculis, quas forte secum gerebat, dispoliant, tum ad captivitatem trahunt, tandemque Fridbergam secum raptant, ut sine ulla alia causa, nisi quod Sacerdos esset et Hoffheimensis pastor, quinquaginta Ducatis in prompta pecunia numeratis libertati restituunt.

Multi quidem sollicitabantur plurimum, ut equitum manipulo præfectum Paulum, virum cordatissime masculum, ab hostili captivitate liberarent, sed cum copiæ non essent ad manum, nec intra paucos dies colligi possent, ille vero cum suis comeatu destitueretur, votis suis satisfacere nequiverunt; affligebat interim ipsos hic casus nec immerito, cum scirent quam robustos milites, quamque egregie instructos perderent, de quibus sane ipse hostis constanter asseruit, se quidem dubitaturum fuisse num cum ejusmodi viris congredi voluisset si eos in aperto campo habuisset obvios.

Occasio vero istius expeditionis varia adscribitur Colonello Rosa, alii aiunt eum capitalibus odiis discessisse cum Principe quodam Turlacensi, ac inter convivandum verbis primum congressos esse, tum ad verbera venisse, strictisque mucronibus decertasse, in quo duello Colonellum Rosa secundum brachium vulneratum esse, quo viso Tubicen Roseanus accesserit et clam Domino sclopum obtruserit, quod ut vidit Princeps

de injuria protestatum esse, ac postea (licet Rosa hominem iniquum cum suo sclopo indignabundus rejecerit) apud Generalem Bannier accusans se, qui, antequam audivisset alteram partem, damnaverit Colonellum Rosa, hinc ipsum cum Legione sua se subduxisse Fridbergam, ac ne interim ferias ageret de Ursellanis vindictam sumere voluisse, cum vero se hi, ceu viros decet, ipsi objecissent, nuncii indicio accepisse Hoffeimii subsistere jam dictos equites, ideoque ipsum mutata sententia illuc iram suam vertisse.

Alii vero aiunt Colonellum Rosa missum esse data opera à Generali Bannier, ut Francofordia magnam pecuniæ vim ad castra deduceret, quæ cum nondum esset omni ex parte delata interim hoc exercitii genus suo militi dare voluisse, sicut et octiduo post aliud, quando scilicet Coningsteinianum oppidum nocte intempesta obruit omniaque pecora cum opima præda Fridbergam avexit.

CAPUT LVII.

Varia quæ variis in locis hoc anno contigerunt.

I.

PRINCIPI Auriaco recens nuper natus filius, postquam lustralibus aquis ablutus fuerat, mortuus est.

II. Viennæ Ducis Lotharingiæ filiolus, per Nuncium Apostolicum sacro fonte tinctus est, eique nomen Ferdinandi inditum, pro quo sposponderunt nomine Catholici Regis, tria diademata capita, Imperator scilicet Ferdinandus III. ejusque conjux Imperatrix hodierna, ac Imperatoris mater vidua Ferdinandi II.

III. Fridbergæ Brisgojæ Rusticus quidam, Hercinıæ Sylvæ accola,

salvam, et se captivitati mancipare, in quo alter periculi nimium securus aliquamdiu fixis oculis hærens, ac ambigens utrum, quid cuive responderet, mirabatur scilicet audaculum rusticum cubile suum tam mature sine prævio pulsu ingressum, videbat vero etiam armatum, vocem audiebat militi non rustico assuetam, ut se tantisper collegit, rogat quis sit, quidve velit, cui alter iterum, vitamne sibi donari roget, necne? cum vero interim Capitaneus ad parietem lecto vicinum arma expediret, bombardulam, quam manu versabat in hominem jam intentam displodit, et primo quidem minime mortali ictu sauciat. Dumque iterum sclopum plumbeo globulo infarcit, Capitaneus lectulo exsiliens, inque hostem suum irruens, pertinacissimo manuum in crines injectu, fortissime tenet, quoad alius ex amico milite superveniens, luctantes ægre dirimit atque tunc altero Capitaneum ictu eoque lethali terræ affligit. Præcipuo igitur hoste partim capto; partim fuso, ad rapinas itum, singulique sibi prædam quæ obvia erat, deligunt.

Inter varios discursus et tumultus forte etiam ad cellerariorum (quorum duo istic agere consueverunt, unus nomine Eminentissimi Principis Electoris Moguntini, alter loco Landgravii Darmstadiensis) ædes se nonnulli militum insinuarant, cumque non nemo Darmstadiani Principis officialem conspicatus esset, judicavit ex vestitu militem esse, sublata itaque securi, quam pro ratione opificii portis effringendis, si usus foret, secum detulerat, fatalem ictum minatur, cum ille quis esset edicit, miles veniam precatus, dimittit. Ægre postea hæc res hominem parum militiæ assuetum habuit, multumque de injuria apud Eminentissimum Electorem Moguntinensem de questus est. Quid vero acceperit responsi, id ipsi hominum simplicissimo liquebit, certe si nomen et officii qualitatem fronti inscriptam circumtulisset, vel excubitorem cuivis militum addidisset, illud sane in ipsum nemo fuisset ausus machinari.

Reliqui hostiles milites exarmati mox ad custodiam securiorem deducti sunt, ubi sincere edixerunt vexilliferum illo ipso die expectatum esse Francofordia, cum aliquot recens auctoratis militibus, quem quidem Coningsteiniani ex insidiis expectarunt in seram vesperam, sed ut putant multi, à rusticis ipsum fuisse monitum de clade suorum, iterque relegisse.

Erant inter captivos nonnulli qui nuper sub Cæsaris stipendiis militarant, ac posthabito sacramento fidelitatis ad hostem profugerant, hi cum scirent de suo capite actum, quæsito effugio eruperunt, quod plurimi inique tulerunt. De cætero mirum omnino est quam creverint reliquo militi animi tam eximio successu sociorum animati, vix enim postea retineri poterant ab excursionibus in hostem, quem antea nonnulli subveriti fuerant.

Luculentiorem plagam Wimarienses tulerunt Ursellis: verum enim vero postquam illum locum nostri multo tempore Cæsareano militi commodum vidissent ex quo contra latrunculos Fridbergenses, totam late patriam infestantes, excurrere, eorumque audaciam reprimere possent, sæpius quidem occupandi consilia et rationes contulerunt, sed ob militum penuriam nunquam exequi potuerunt, quia videbant, nisi sufficiente præsidio illi loco provideretur, fore ut in hostiles manus devolveretur una cum milite illuc exposito. Interea Wimarienses suis copiis occupant, civesque primum ad tolerabilem contributionem persuadent, tum suavissimo precum tormento ita paulatim hospites suos cogunt, ut viderentur ultro militi de vestitu, victu, pecunia, aliaque necessaria suppellectile instructuque equestri providisse, sed nec ipsi cives aliud dicere audebant, ne asperius à suis domi militibus tractarentur. Ut vero Wimariensium plures, Ursellarum munificentiam experirentur, mutant subinde stationem, tanquam nunquam reversuri, cum interim tantum ad certas expeditiones excurrerent, ac postea redirent cum novis semper manipulis utcunque laceris, indigis, et nudis. Hoc commentum ut iterum ac sæpius iterassent, cives paulatim fraudem senserunt, suasque res in absentia militum in tutiora loca transtulerunt, ut si quando redirent, expeditius, relicta vacua domo, et ipsi profugere possent. Quæ res cum ex voto cessisset, redirentque Wimarici ad veterem stationem, bona et opulentiore civium parte destitutam, graviter senserunt; ac primum amice rogarunt, ut ad lares quisque suos reviseret, tum obstinatos minacibus litteris pertentarunt, tandem etiam ædium ruinam et incendia ni quantocius redirent interminati sunt; sed didicerat piscator ictus sapere: urgebant interim matura ad segetem frumenta, quæ ipsi milites per fœminas calonesque metere ceperant, ac

propriis equis domum vehere, videbant miselli coloni, alios, quod non seminaverant, in horrea inferre, se qui pondus Autumni et Veris tulerant à fructu sui laboris excludi: probe insuper intelligebant nisi tam robustæ calamitati modus poneretur fore ut fame ad instantem hyemem perirent, collatis igitur consiliis concludunt hostem seu aperta vi, seu occulto dolo, à segete sua prohibere, satius esse rati, ut subita morte semel miserias finirent, quam languentem animam ad mortis victimationem iteratis suppliciis traherent. Ad hanc machinationem vero cum se cives inferiores notarent, nec hosti sufficientes, certis nunciis undequaque opem militum sollicitant, adducuntque Colonellum Wolfium qui Aschafenburgi cum Legione Dragonum subsistebat, is enim cum ex virorum prudentum relatione negotium hoc feliciter suscipi et confici posse videret, adfuit quanta potuit celeritate cum tribus quatuorve manipulis, ac sub seram vesperam Hochstæ Mhenum transmisit, ubi se conjunxerunt ex præsidio illius loci, et Coningsteinianæ arcis validi quidam milites, et loci situm constitutionemque optime callentes, nacti itaque fidum Ductorem plerique desultoriorum in pedes se demittunt, iterque Ursellas dirigunt: Ductor cum bibisset plusculum à via aberrat, causamque præbet ut tardius quam volebant ad mœnia appellarent, sole jam propè diluculum præmittente, ita ut nonnemo ceperit dubitare an res confici posset, an vero in commodiora tempora differri expediret, quia tamen animi omnium ad irruptionem propendebant annuit Dux, præmisitque Coningsteinianum præsidium cum suo Ductore locumtenente D. Andrea Seubert milite sane egregio et in paucis animoso, quem sequitur Capitaneus delectus Archisatrapiæ Coningsteinianæ vir non minus bellicosus, qui cum ad portas appropiassent, ac aliquantulum perstrepuissent, inclamantur ab excubitore, quis approximet. Silent omnes et subsistunt nonnihil, ne strepitu ante tempus hostem quiescentem excitent, tum relicta aliquantum porta, ad mœnia tendunt, applicantque scalas, et felicissime quo volebant enituntur. Interea pyrobolum artifex primæ portæ applicaverat, ac feliciter disjecerat, cum jam ad secundam alterum affigere laborat, milites quidam tacite aperta minori portula ejaculantur, hominemque in medio opere opprimunt. Quoniam vero jam multa pars militum civiumque erat in urbe; hostisque somno indulge-

bat, non poterat tam subito arma capessere sine præsente periculo, itaque fugam tutissimam quisque ut erat vel semi vestitus vel in indusio rimatur, ut saltem vitam salvet si opes pendere cogatur. Hæc dum fiunt adhuc erant potissimæ turmæ ante portas, quod conspicatus prædictus locumtenens Coningsteinianorum, mittit qui securibus aditum aperiant, tunc unanimiter ad templi atrium, in quod potissima pars hostis se collegerat itum, petitumque vitamne salvam velint, et vincula seu captivitatem subire, quod non inviti annuerunt præcipui, positis itaque armis sese victori militi dederunt qui ipsos pedites Hochstam deduxit.

De præda singulorum non est facile scribendum, cum jamdum constet, quam quisque sua spolia supprimat aut extenuet, solent enim in hujusmodi occasionibus omnia in medium proferri, et æquis partibus inter æquales periculi socios, pro dignitate cujusvis distribui: hoc tantum quod certo compertum est scribam, unum solum rusticum ductorem militibus assignatum eximiam prorsus obtinuisse prædam, scilicet unius ex primi ordinis officialium sarcinam, in qua reperisse dicitur mille ducatos, studiose involutos in baltheum militarem, duodecim collaria recens empta, quorum singula viginti quatuor imperialibus sunt æstimata aliasque reculas non parvi precii. Et licet homo vafer nunquam de mille ducatis fateri voluerit, de baltheo vero et collaribus libere confessus sit, convictus tamen est ipsiusmet Præfecti vigiliarum asseveratione, qui palam aiebat semet hos mille ducatos ita baltheo involvisse, ut salva tela intra tam breve tempus evolvi non potuerint. Quoad equos, omnes obtinuerunt, putanturque quingentos excessisse.

Ex hostibus occisi sunt non nisi septem octove, è Wolfianis duo, unusque civis vulneratus, reliqui omnes de hoste, pauculis exceptis qui per mœnia clanculum se demiserunt capti: et quidem hi inter præcipuos nominatim Major Korff supremus equitum vigiliis præfectus. Major Oelschleger supremus item Dragonum vigiliis præfectus, Magister equitum Kalthausen, Capitaneus Sausenwindt, duo Locumtenentes, Magister Quarteriorum, vexiliferi aliquot, Commissarius quidam, centum et decem equites, desultorii octoginta, præter calones et caculas.

Iter Höchstam versus omnes usque ad supremos, pedites inire debuerunt, eo quod equi jam essent præmissi, cum tamen prope Hochstam

venissent supremi equis sunt restituti. Ingressi urbem epulo sunt re creati, supremique ad mensam Colonelli adhibiti, ubi lætissime, tanquam si adhuc essent liberi, locati sunt. Petiit hic Colonellus Wolf vellentne suos supremi certo militari litro redimere, quod cum annuissent, coram ipsis omnes numerati sunt, et scripto consignati, ut cuivis constaret quantum pecuniarum suis redimendis opus esset. Hinc postmodum supremi in tutiora loca deducti sunt.

Omnis hujus cladis causam fuisse fœde Ursellis violatum et expilatum templum, in quod non ante multos dies diffractis foribus tristem et barbarum in modum sævitum erat, altaria despoliata, sacra Cruci suffixi simulacra diruta, terra sacra effossa, asseres effracti, sedes disruptæ, sacræ vestes per ludibrium in viis publicis ventilatæ, sacra denique profanis promiscue confusa.

Non debet hoc loco prætermitti protervia unius è Suedica fæce militis à Deo egregie castigata: hic cum Ursellis in templi Catholici expilatione sacrum forte calicem sublegisset, ac in eum (venia sit verbis) ventris onus cum diris vocibus homo profanissimus deposuisset, justissime mox à scelerum vindice plexus est. Vix enim à templi foribus abierat, descensurus gradus in atrium templi vergentes, fallente pede labitur supinus, unaque in cultrum, quem sacculo vagina bene munitum, circumferebat, incidit, seque cruentum in modum sauciat; à quo postea vulnere omnium medicorum et peritissimorum chirurgorum arte adhibita, per sanari nunquam potuit; cum enim plaga emplastra quomodocunque applicata, non admitteret, vulnus putrefieri primum, dein verminare cœpit, adeoque fœdere ut procul accedentes prohiberet, ita misellus omni auxilio destitutus morte, linguæ petulantiam et profanati calicis injuriam, luit. Hæc res cum vel ipsorum è Wimariensi exercitu captivorum testimonio comprobaretur, plurimum momenti attulit ad homines dicaculos ac diris vocibus arcendos, et à sacris Dei ædibus depilandis avertendos.

Hanc cladem et irruptionem Fridbergenses in innocentibus circumvicinis Colonis vindicare connisi sunt, unde sexto Augusti in oppidum Bommersheim irruperunt, ac primo omnia pecora abegerunt, dein ex agricolis nonnullos conciderunt, tum ædibus ignem subjecerunt denique

pusiones et prope infantes secum abduxerunt; ex quibus unum Homburgi dato litro duorum Imperialium Judæi, commiseratione pueri tacti, redemerunt; pro altero trienni centum Dalerorum solutionem inique postularunt; duodennem vero alium viduæ filium ducentis imperialibus æstimarunt, vel certe commutari cum puero Majorem Oelschleger voluerunt.

Quam hæc omnia recte, quam è militari agendi ratione, consideret prudens quivis: et tamen ad tam iniqua Ductores silent, approbant quæ merito detestari deberent, militemque ignarum ita in sententia sua confirmant, ut se rectissime egisse, post hac putet.

CAPUT LVI.

Binga per Marescallum Campi Gelenium recuperatur.

TANDEM aliquando seria contra Wimarios in Bingano præsidio subsistentes mota sunt arma, quæ non ita pridem jocularem in modum eo quasi admoveri visa fuerant. Cum enim locus iste Moguntiæ nimium vicinus, hosti animos adderet, Rhenumque aliquo modo impeditum redderet, maturo consilio diu deliberatum fuerat, quî ad Dominos proprios redire posset: cumque eum in finem undequaque ex præsidiis tam Cæsareis quam Hispanicis collectæ essent turmæ militum plusculæ, Dux qui totum obsidionis negotium dirigeret destinatus est Don Verdugo Hispanus, nomine majorum et canis capitis quam armis spectabilior. Hic postquam cum delecto sibique subdito milite Bingam obsidione cinxisset, tormentis bellicis quatere cœpit mœnia, ac felici successu ejusmodi brevi hiatum aperuit, ut facilis esset irrumpendi modus; nec miles sane ab incursione alienus erat, atque jam suo prope impetu ferebatur,

nisi dux nimium cautus retraxisset indignabundos, forte quia sperabat fore ut ultro deditionem facerent, forte quia nolebat tam nobilem et charum suorum militum sanguinem fundere: Interea et ii qui intra mœnia erant, seque jam ad arcem velut ultimum asylum retrahere cœperant, imo obtestati fuerant virum religiosum, ut sua auctoritate commoda pacta apud Hispanum impetraret, ignavia obsidentium visa obstruxerunt noctu quod interdiu disjectum fuerat; et Roseani qui Fridbergæ ad huc subsistebant, pro solutione obsidionis advenerunt sequè validis armis quam animis, ad quorum conspectum Hispani mox collectis, ut poterant panico prope metu exanimati, vasis, curriculo inde profugerunt, relictis post se omnibus tormentis bellicis, quibus paulo ante mœnia concusserant. Quæ quidem omnia non sine turpissimo probro in hostium manus devenissent, nisi equites Moguntini hostem tantisper sustinuissent, quoad duo ex illis alio in tutiorem locum avehi possent. Hinc ut creverint animi hostibus pronum est cuivis prudenti judicare, certè postea ausi sunt illa, ad quæ prius nec cogitationem adjecerant, libere enim tunc Bingâ Fridbergum et hinc istuc comeabant, excurrebant in vicina oppida et pagos, depopulabundi prædabantur, illudebant adversario militi tam præclare scilicet urbium expugnatori; comeatum insuper pro libitu invehebant, præterquam quod tormenta illa sine cujusquam contradictione avehebant, et in despectum Moguntinæ urbis, in conspectu pene civium et militum tormenta nuper accepta, identidem exonerabant cum magno plausu et festiva acclamatione.

Ringebatur prope Moguntinensium militum animositas, succensebatque suæ tenuitati, quod sufficiens non esset adversario militi persequendo; ne tamen semper impune vagari permitteret hunc se vindicandi modum excogitavit. Adduxerat Colonelli Rosa Locumtenens nescio quid necessariarum rerum Bingam, contra hunc exire serio statuunt, et ne numero inferiores hosti præda et victima fierent, Magistrum Equitum non neminem ex fortissima Meutheriana Legione in vicinia agentem advocant in societatem, atque ita ex insidiis reversurum Colonelli Locumtenentem (Balthasari homini nomen erat) expectant, egressumque exinopinato summa contentione invadunt, fundunt multos, fugant plures reliquos una cum Duce Balthasare in captivitatem Moguntiam abducunt.

Etsi quidem hæc medicina aliquantulum antiquum vulnus leniret, nondum tamen ex omni parte curabat, neque vero coalescere ante poterat quam de Binga plene triumpharent. Datur negotium oppugnationis Gelenio viro imprimis bellicoso et prudenti, hic cum accepisset nonnisi centum quinquaginta in præsidio substitisse, cum selecta manu instructum bellicum jam pridem præparatum applicat decimo quinto Augusti sub horam quartam matutinam; atque ut militum fortitudo exacueretur ablegati erant de Perillustri capitulo Cathedrali Moguntinensi duo viri gratiosi Dominus scilicet summæ ædis Decanus et Dominus quidam Capitularis de Dalbergerorum antiqua prosapia oriundus, Domini imprimis prudentes. Hic dum agitur litteræ Roseanæ intercipiuntur, quibus Commendanti Bingensi in mandatis dabat, ut se defenderet acriter, ita tamen ut extrema neutiquam experiatur, nec enim esse quod subsidium à se suisque hoc tempore speret: concussis igitur mœniis in urbem incurritur atque armata manu capitur, ad arcem ut tormenta deduci ceperunt, ultro se illa dedidit ita ut hostilis miles omnis Cæsarea stipendia mereretur, officiarii vero Haganoam conducerentur.

Cogitabat quoque Gelenius, confectis Bingæ ex voto negotiis, arma victricia ad Fridbergam Wetteraviæ promovere, quod dum molitur, in ipso itinere jubetur subsistere, ac se cum Gonzaga et Ægidii Hasii turmis conjungere, alioque proficisci quod et factum. Hoc ut Fridbergensibus innotuit, novo exultarunt gaudio, simulque animum ad pristinas prædas applicarunt, itineraque ita infestarunt, ut nulli tutum esse posset vel leucam unam prodire.

Ad ipsorum audaciam comprimendam mittitur, qui nuper ad Bingam rem feliciter gesserat Magister equitum Paulus, cum suo ex Meutheriana Legione manipulo sane visendo, qui dum in hostem intendit, eique opimam prædam eripit, certamque stationem, ubi tuto pedem figere possit, inquirit, Hoffheimium delabitur, ut illum locum suis consiliis accommodet. Hic altero mox die à Generali Rosa cum quingentis equitibus et octingentis peditibus, quos secum ducebat, omnis pene hostis securus sed et ignarus obruitur, ipse vero cum effugium tam subito non haberet in arcem cum suis omni alimoniæ genere tam pro equis quam pro hominibus destitutum se recipit, ubi tam arcte totum

biduum obsidetur, ut tandem pacisci cum hoste debuerit: deditione facta, Magistro equitum Paulo negotium datur, ut cum Eminentissimo Electore Moguntino tractet de liberando Vice Colonello Balthasare Rosa, contra se paratum offert totum manipulum (sine equis et armis tamen) commutare: accipit conditionem Paulus evincitque quod volebat, interea Rosa cum captivis Fridbergam regreditur, ac Ursellis præteriens ex captivis infirmiores sex octove in urbem dimittit, ut valetudinem suam curent.

Capti quoque fuerant cum hisce Hoffheimensis prætor vir canicie venerabilis, prudentia sagax et verbis facundus. Hic se cum equitibus in arcem receperat, qui quidquid ageret, nisi magno promisso pecuniæ litro liberari nusquam potuit. Parochus item octogenario major, vir sane ætate spectabilis: excurrerat is forte ad vicinum oppidum fructificandi gratia, ut revertit, ignarus militum, in hostium manus incidit, qui virum bonum clericali primum habitu aliisque reculis, quas forte secum gerebat, dispoliant, tum ad captivitatem trahunt, tandemque Fridbergam secum raptant, ut sine ulla alia causa, nisi quod Sacerdos esset et Hoffheimensis pastor, quinquaginta Ducatis in prompta pecunia numeratis libertati restituunt.

Multi quidem sollicitabantur plurimum, ut equitum manipulo præfectum Paulum, virum cordatissime masculum, ab hostili captivitate liberarent, sed cum copiæ non essent ad manum, nec intra paucos dies colligi possent, ille vero cum suis comeatu destitueretur, votis suis satisfacere nequiverunt; affligebat interim ipsos hic casus nec immerito, cum scirent quam robustos milites, quamque egregie instructos perderent, de quibus sane ipse hostis constanter asseruit, se quidem dubitaturum fuisse num cum ejusmodi viris congredi voluisset si eos in aperto campo habuisset obvios.

Occasio vero istius expeditionis varia adscribitur Colonello Rosa, alii aiunt eum capitalibus odiis discessisse cum Principe quodam Turlacensi, ac inter convivandum verbis primum congressos esse, tum ad verbera venisse, strictisque mucronibus decertasse, in quo duello Colonellum Rosa secundum brachium vulneratum esse, quo viso Tubicen Roseanus accesserit et clam Domino sclopum obtruserit, quod ut vidit Princeps

de injuria protestatum esse, ac postea (licet Rosa hominem iniquum cum suo sclopo indignabundus rejecerit) apud Generalem Bannier accusans se, qui, antequam audivisset alteram partem, damnaverit Colonellum Rosa, hinc ipsum cum Legione sua se subduxisse Fridbergam, ac ne interim ferias ageret de Ursellanis vindictam sumere voluisse, cum vero se hi, ceu viros decet, ipsi objecissent, nuncii indicio accepisse Hoffeimii subsistere jam dictos equites, ideoque ipsum mutata sententia illuc iram suam vertisse.

Alii vero aiunt Colonellum Rosa missum esse data opera à Generali Bannier, ut Francofordia magnam pecuniæ vim ad castra deduceret, quæ cum nondum esset omni ex parte delata interim hoc exercitii genus suo militi dare voluisse, sicut et octiduo post aliud, quando scilicet Coningsteinianum oppidum nocte intempesta obruit omniaque pecora cum opima præda Fridbergam avexit.

CAPUT LVII.

Varia quæ variis in locis hoc anno contigerunt.

I.

PRINCIPI Auriaco recens nuper natus filius, postquam lustralibus aquis ablutus fuerat, mortuus est.

II. Viennæ Ducis Lotharingiæ filiolus, per Nuncium Apostolicum sacro fonte tinctus est, eique nomen Ferdinandi inditum, pro quo spoponderunt nomine Catholici Regis, tria diademata capita, Imperator scilicet Ferdinandus III. ejusque conjux Imperatrix hodierna, ac Imperatoris mater vidua Ferdinandi II.

III. Fridbergæ Brisgojæ Rusticus quidam, Herciniæ Sylvæ accola,

salvam, et se captivitati mancipare, in quo alter periculi nimium securus aliquamdiu fixis oculis hærens, ac ambigens utrum, quid cuive responderet, mirabatur scilicet audaculum rusticum cubile suum tam mature sine prævio pulsu ingressum, videbat vero etiam armatum, vocem audiebat militi non rustico assuetam, ut se tantisper collegit, rogat quis sit, quidve velit, cui alter iterum, vitamne sibi donari roget, necne? cum vero interim Capitaneus ad parietem lecto vicinum arma expediret, bombardulam, quam manu versabat in hominem jam intentam displodit, et primo quidem minime mortali ictu sauciat. Dumque iterum sclopum plumbeo globulo infarcit, Capitaneus lectulo exsiliens, inque hostem suum irruens, pertinacissimo manuum in crines injectu, fortissime tenet, quoad alius ex amico milite superveniens, luctantes ægre dirimit atque tunc altero Capitaneum ictu eoque lethali terræ affligit. Præcipuo igitur hoste partim capto; partim fuso, ad rapinas itum, singulique sibi prædam quæ obvia erat, deligunt.

Inter varios discursus et tumultus forte etiam ad cellerariorum (quorum duo istic agere consueverunt, unus nomine Eminentissimi Principis Electoris Moguntini, alter loco Landgravii Darmstadiensis) ædes se nonnulli militum insinuarant, cumque non nemo Darmstadiani Principis officialem conspicatus esset, judicavit ex vestitu militem esse, sublata itaque securi, quam pro ratione opificii portis effringendis, si usus foret, secum detulerat, fatalem ictum minatur, cum ille quis esset edicit, miles veniam precatus, dimittit. Ægre postea hæc res hominem parum militiæ assuetum habuit, multumque de injuria apud Eminentissimum Electorem Moguntinensem de questus est. Quid vero acceperit responsi, id ipsi hominum simplicissimo liquebit, certe si nomen et officii qualitatem fronti inscriptam circumtulisset, vel excubitorem cuivis militum addidisset, illud sane in ipsum nemo fuisset ausus machinari.

Reliqui hostiles milites exarmati mox ad custodiam securiorem deducti sunt, ubi sincere edixerunt vexilliferum illo ipso die expectatum esse Francofordia, cum aliquot recens auctoratis militibus, quem quidem Coningsteiniani ex insidiis expectarunt in seram vesperam, sed ut putant multi, à rusticis ipsum fuisse monitum de clade suorum, iterque relegisse.

Erant inter captivos nonnulli qui nuper sub Cæsaris stipendiis militarant, ac posthabito sacramento fidelitatis ad hostem profugerant, hi cum scirent de suo capite actum, quæsito effugio eruperunt, quod plurimi inique tulerunt. De cætero mirum omnino est quam creverint reliquo militi animi tam eximio successu sociorum animati, vix enim postea retineri poterant ab excursionibus in hostem, quem antea nonnulli subveriti fuerant.

Luculentiorem plagam Wimarienses tulerunt Ursellis: verum enim vero postquam illum locum nostri multo tempore Cæsareano militi commodum vidissent ex quo contra latrunculos Fridbergenses, totam late patriam infestantes, excurrere, eorumque audaciam reprimere possent, sæpius quidem occupandi consilia et rationes contulerunt, sed ob militum penuriam nunquam exequi potuerunt, quia videbant, nisi sufficiente præsidio illi loco provideretur, fore ut in hostiles manus devolveretur una cum milite illuc exposito. Interea Wimarienses suis copiis occupant, civesque primum ad tolerabilem contributionem persuadent, tum suavissimo precum tormento ita paulatim hospites suos cogunt, ut viderentur ultro militi de vestitu, victu, pecunia, aliaque necessaria suppellectile instructuque equestri providisse, sed nec ipsi cives aliud dicere audebant, ne asperius à suis domi militibus tractarentur. Ut vero Wimariensium plures, Ursellarum munificentiam experirentur, mutant subinde stationem, tanquam nunquam reversuri, cum interim tantum ad certas expeditiones excurrerent, ac postea redirent cum novis semper manipulis utcunque laceris, indigis, et nudis. Hoc commentum ut iterum ac sæpius iterassent, cives paulatim fraudem senserunt, suasque res in absentia militum in tutiora loca transtulerunt, ut si quando redirent, expeditius, relicta vacua domo, et ipsi profugere possent. Quæ res cum ex voto cessisset, redirentque Wimarici ad veterem stationem, bona et opulentiore civium parte destitutam, graviter senserunt; ac primum amice rogarunt, ut ad lares quisque suos reviseret, tum obstinatos minacibus litteris pertentarunt, tandem etiam ædium ruinam et incendia ni quantocius redirent interminati sunt; sed didicerat piscator ictus sapere: urgebant interim matura ad segetem frumenta, quæ ipsi milites per fœminas calonesque metere ceperant, ac

propriis equis domum vehere, videbant miselli coloni, alios, quod non seminaverant, in horrea inferre, se qui pondus Autumni et Veris tulerant à fructu sui laboris excludi: probe insuper intelligebant nisi tam robustæ calamitati modus poneretur fore ut fame ad instantem hyemem perirent, collatis igitur consiliis concludunt hostem seu aperta vi, seu occulto dolo, à segete sua prohibere, satius esse rati, ut subita morte semel miserias finirent, quam languentem animam ad mortis victimationem iteratis suppliciis traherent. Ad hanc machinationem vero cum se cives inferiores notarent, nec hosti sufficientes, certis nunciis undequaque opem militum sollicitant, adducuntque Colonellum Wolfium qui Aschafenburgi cum Legione Dragonum subsistebat, is enim cum ex virorum prudentum relatione negotium hoc feliciter suscipi et confici posse videret, adfuit quanta potuit celeritate cum tribus quatuorve manipulis, ac sub seram vesperam Hochstæ Mhenum transmisit, ubi se conjunxerunt ex præsidio illius loci, et Coningsteinianæ arcis validi quidam milites, et loci situm constitutionemque optime callentes, nacti itaque fidum Ductorem plerique desultoriorum in pedes se demittunt, iterque Ursellas dirigunt: Ductor cum bibisset plusculum à via aberrat, causamque præbet ut tardius quam volebant ad mœnia appellarent, sole jam propè diluculum præmittente, ita ut nonnemo ceperit dubitare an res confici posset, an vero in commodiora tempora differri expediret, quia tamen animi omnium ad irruptionem propendebant annuit Dux, præmisitque Coningsteinianum præsidium cum suo Ductore locumtenente D. Andrea Seubert milite sane egregio et in paucis animoso, quem sequitur Capitaneus delectus Archisatrapiæ Coningsteinianæ vir non minus bellicosus, qui cum ad portas appropiassent, ac aliquantulum perstrepuissent, inclamantur ab excubitore, quis approximet. Silent omnes et subsistunt nonnihil, ne strepitu ante tempus hostem quiescentem excitent, tum relicta aliquantum porta, ad mœnia tendunt, applicantque scalas, et felicissime quo volebant enituntur. Interea pyrobolum artifex primæ portæ applicaverat, ac feliciter disjecerat, cum jam ad secundam alterum affigere laborat, milites quidam tacite aperta minori portula ejaculantur, hominemque in medio opere opprimunt. Quoniam vero jam multa pars militum civiumque erat in urbe; hostisque somno indulge-

bat, non poterat tam subito arma capessere sine præsente periculo, itaque fugam tutissimam quisque ut erat vel semi vestitus vel in indusio rimatur, ut saltem vitam salvet si opes pendere cogatur. Hæc dum fiunt adhuc erant potissimæ turmæ ante portas, quod conspicatus prædictus locumtenens Coningsteinianorum, mittit qui securibus aditum aperiant, tunc unanimiter ad templi atrium, in quod potissima pars hostis se collegerat itum, petitumque vitamne salvam velint, et vincula seu captivitatem subire, quod non inviti annuerunt præcipui, positis itaque armis sese victori militi dederunt qui ipsos pedites Hochstam deduxit.

De præda singulorum non est facile scribendum, cum jamdum constet, quam quisque sua spolia supprimat aut extenuet, solent enim in hujusmodi occasionibus omnia in medium proferri, et æquis partibus inter æquales periculi socios, pro dignitate cujusvis distribui: hoc tantum quod certo compertum est scribam, unum solum rusticum ductorem militibus assignatum eximiam prorsus obtinuisse prædam, scilicet unius ex primi ordinis officialium sarcinam, in qua reperisse dicitur mille ducatos, studiose involutos in baltheum militarem, duodecim collaria recens empta, quorum singula viginti quatuor imperialibus sunt æstimata aliasque reculas non parvi precii. Et licet homo vafer nunquam de mille ducatis fateri voluerit, de baltheo vero et collaribus libere confessus sit, convictus tamen est ipsiusmet Præfecti vigiliarum asseveratione, qui palam aiebat semet hos mille ducatos ita baltheo involvisse, ut salva tela intra tam breve tempus evolvi non potuerint. Quoad equos, omnes obtinuerunt, putanturque quingentos excessisse.

Ex hostibus occisi sunt non nisi septem octove, è Wolfianis duo, unusque civis vulneratus, reliqui omnes de hoste, pauculis exceptis qui per mœnia clanculum se demiserunt capti: et quidem hi inter præcipuos nominatim Major Korff supremus equitum vigiliis præfectus. Major Oelschleger supremus item Dragonum vigiliis præfectus, Magister equitum Kalthausen, Capitaneus Sausenwindt, duo Locumtenentes, Magister Quarteriorum, vexiliferi aliquot, Commissarius quidam, centum et decem equites, desultorii octoginta, præter calones et caculas.

Iter Höchstam versus omnes usque ad supremos, pedites inire debuerunt, eo quod equi jam essent præmissi, cum tamen prope Hochstam

venissent supremi equis sunt restituti. Ingressi urbem epulo sunt re creati, supremique ad mensam Colonelli adhibiti, ubi lætissime, tanquan si adhuc essent liberi, locati sunt. Petiit hic Colonellus Wolf vellentn suos supremi certo militari litro redimere, quod cum annuissent, coram ipsis omnes numerati sunt, et scripto consignati, ut cuivis constaret quantum pecuniarum suis redimendis opus esset. Hinc postmodum supremi in tutiora loca deducti sunt.

Omnis hujus cladis causam fuisse fœde Ursellis violatum et expilatum templum, in quod non ante multos dies diffractis foribus tristem et barbarum in modum sævitum erat, altaria despoliata, sacra Cruci suffixi simulacra diruta, terra sacra effossa, asseres effracti, sedes disruptæ, sacræ vestes per ludibrium in viis publicis ventilatæ, sacra denique profanis promiscue confusa.

Non debet hoc loco prætermitti protervia unius è Suedica fæce militis à Deo egregie castigata: hic cum Ursellis in templi Catholici expilatione sacrum forte calicem sublegisset, ac in eum (venia sit verbis) ventris onus cum diris vocibus homo profanissimus deposuisset, justissime mox à scelerum vindice plexus est. Vix enim à templi foribus abierat, descensurus gradus in atrium templi vergentes, fallente pede labitur supinus, unaque in cultrum, quem sacculo vagina bene munitum, circumferebat, incidit, seque cruentum in modum sauciat; à quo postea vulnere omnium medicorum et peritissimorum chirurgorum arte adhibita, per sanari nunquam potuit; cum enim plaga emplastra quomodocunque applicata, non admitteret, vulnus putrefieri primum, dein verminare cœpit, adeoque fœdere ut procul accedentes prohiberet, ita misellus omni auxilio destitutus morte, linguæ petulantiam et profanati calicis injuriam, luit. Hæc res cum vel ipsorum è Wimariensi exercitu captivorum testimonio comprobaretur, plurimum momenti attulit ad homines dicaculos ac diris vocibus arcendos, et à sacris Dei ædibus depilandis avertendos.

Hanc cladem et irruptionem Fridbergenses in innocentibus circumvicinis Colonis vindicare connisi sunt, unde sexto Augusti in oppidum Bommersheim irruperunt, ac primo omnia pecora abegerunt, dein ex agricolis nonnullos conciderunt, tum ædibus ignem subjecerunt denique

pusiones et prope infantes secum abduxerunt; ex quibus unum Homburgi dato litro duorum Imperialium Judæi, commiseratione pueri tacti, redemerunt; pro altero trienni centum Dalerorum solutionem inique postularunt; duodennem vero alium viduæ filium ducentis imperialibus æstimarunt, vel certe commutari cum puero Majorem Oelschleger voluerunt.

Quam hæc omnia recte, quam è militari agendi ratione, consideret prudens quivis: et tamen ad tam iniqua Ductores silent, approbant quæ merito detestari deberent, militemque ignarum ita in sententia sua confirmant, ut se rectissime egisse, post hac putet.

CAPUT LVI.

Binga per Marescallum Campi Gelenium recuperatur.

TANDEM aliquando seria contra Wimarios in Bingano præsidio subsistentes mota sunt arma, quæ non ita pridem jocularem in modum eo quasi admoveri visa fuerant. Cum enim locus iste Moguntiæ nimium vicinus, hosti animos adderet, Rhenumque aliquo modo impeditum redderet, maturo consilio diu deliberatum fuerat, quî ad Dominos proprios redire posset: cumque eum in finem undequaque ex præsidiis tam Cæsareis quam Hispanicis collectæ essent turmæ militum plusculæ, Dux qui totum obsidionis negotium dirigeret destinatus est Don Verdugo Hispanus, nomine majorum et canis capitis quam armis spectabilior. Hic postquam cum delecto sibique subdito milite Bingam obsidione cinxisset, tormentis bellicis quatere cœpit mœnia, ac felici successu ejusmodi brevi hiatum aperuit, ut facilis esset irrumpendi modus; nec miles sane ab incursione alienus erat, atque jam suo prope impetu ferebatur,

M M

nisi dux nimium cautus retraxisset indignabundos, forte quia sperabat fore ut ultro deditionem facerent, forte quia nolebat tam nobilem et charum suorum militum sanguinem fundere: Interea et ii qui intra mœnia erant, seque jam ad arcem velut ultimum asylum retrahere cœperant, imo obtestati fuerant virum religiosum, ut sua auctoritate commoda pacta apud Hispanum impetraret, ignavia obsidentium visa obstruxerunt noctu quod interdiu disjectum fuerat; et Roseani qui Fridbergæ ad huc subsistebant, pro solutione obsidionis advenerunt æquè validis armis quam animis, ad quorum conspectum Hispani mox collectis, ut poterant panico prope metu exanimati, vasis, curriculo inde profugerunt, relictis post se omnibus tormentis bellicis, quibus paulo ante mœnia concusserant. Quæ quidem omnia non sine turpissimo probro in hostium manus devenissent, nisi equites Moguntini hostem tantisper sustinuissent, quoad duo ex illis alio in tutiorem locum avehi possent. Hinc ut creverint animi hostibus pronum est cuivis prudenti judicare, certè postea ausi sunt illa, ad quæ prius nec cogitationem adjecerant, libere enim tunc Bingâ Fridbergum et hinc istuc comeabant, excurrebant in vicina oppida et pagos, depopulabundi prædabantur, illudebant adversario militi tam præclare scilicet urbium expugnatori; comeatum insuper pro libitu invehebant, præterquam quod tormenta illa sine cujusquam contradictione avehebant, et in despectum Moguntinæ urbis, in conspectu pene civium et militum tormenta nuper accepta, identidem exonerabant cum magno plausu et festiva acclamatione.

Ringebatur prope Moguntinensium militum animositas, succensebatque suæ tenuitati, quod sufficiens non esset adversario militi persequendo; ne tamen semper impune vagari permitteret hunc se vindicandi modum excogitavit. Adduxerat Colonelli Rosa Locumtenens nescio quid necessariarum rerum Bingam, contra hunc exire serio statuunt, et ne numero inferiores hosti præda et victima fierent, Magistrum Equitum non neminem ex fortissima Meutheriana Legione in vicinia agentem advocant in societatem, atque ita ex insidiis reversurum Colonelli Locumtenentem (Balthasari homini nomen erat) expectant, egressumque exinopinato summa contentione invadunt, fundunt multos, fugant plures reliquos una cum Duce Balthasare in captivitatem Moguntiam abducunt.

Etsi quidem hæc medicina aliquantulum antiquum vulnus leniret, nondum tamen ex omni parte curabat, neque vero coalescere ante poterat quam de Binga plene triumpharent. Datur negotium oppugnationis Gelenio viro imprimis bellicoso et prudenti, hic cum accepisset nonnisi centum quinquaginta in præsidio substitisse, cum selecta manu instructum bellicum jam pridem præparatum applicat decimo quinto Augusti sub horam quartam matutinam; atque ut militum fortitudo exacueretur ablegati erant de Perillustri capitulo Cathedrali Moguntinensi duo viri gratiosi Dominus scilicet summæ ædis Decanus et Dominus quidam Capitularis de Dalbergerorum antiqua prosapia oriundus, Domini imprimis prudentes. Hic dum agitur litteræ Roseanæ intercipiuntur, quibus Commendanti Bingensi in mandatis dabat, ut se defenderet acriter, ita tamen ut extrema neutiquam experiatur, nec enim esse quod subsidium à se suisque hoc tempore speret: concussis igitur mœniis in urbem incurritur atque armata manu capitur, ad arcem ut tormenta deduci ceperunt, ultro se illa dedidit ita ut hostilis miles omnis Cæsarea stipendia mereretur, officiarii vero Haganoam conducerentur.

Cogitabat quoque Gelenius, confectis Bingæ ex voto negotiis, arma victricia ad Fridbergam Wetteraviæ promovere, quod dum molitur, in ipso itinere jubetur subsistere, ac se cum Gonzaga et Ægidii Hasii turmis conjungere, alioque proficisci quod et factum. Hoc ut Fridbergensibus innotuit, novo exultarunt gaudio, simulque animum ad pristinas prædas applicarunt, itineraque ita infestarunt, ut nulli tutum esse posset vel leucam unam prodire.

Ad ipsorum audaciam comprimendam mittitur, qui nuper ad Bingam rem feliciter gesserat Magister equitum Paulus, cum suo ex Meutheriana Legione manipulo sane visendo, qui dum in hostem intendit, eique opimam prædam eripit, certamque stationem, ubi tuto pedem figere possit, inquirit, Hoffheimium delabitur, ut illum locum suis consiliis accommodet. Hic altero mox die à Generali Rosa cum quingentis equitibus et octingentis peditibus, quos secum ducebat, omnis pene hostis securus sed et ignarus obruitur, ipse vero cum effugium tam subito non haberet in arcem cum suis omni alimoniæ genere tam pro equis quam pro hominibus destitutum se recipit, ubi tam arcte totum

biduum obsidetur, ut tandem pacisci cum hoste debuerit: deditione facta, Magistro equitum Paulo negotium datur, ut cum Eminentissimo Electore Moguntino tractet de liberando Vice Colonello Balthasare Rosa, contra se paratum offert totum manipulum (sine equis et armis tamen) commutare: accipit conditionem Paulus evincitque quod volebat, interea Rosa cum captivis Fridbergam regreditur, ac Ursellis præteriens ex captivis infirmiores sex octove in urbem dimittit, ut valetudinem suam curent.

Capti quoque fuerant cum hisce Hoffheimensis prætor vir canicie venerabilis, prudentia sagax et verbis facundus. Hic se cum equitibus in arcem receperat, qui quidquid ageret, nisi magno promisso pecuniæ litro liberari nusquam potuit. Parochus item octogenario major, vir sane ætate spectabilis: excurrerat is forte ad vicinum oppidum fructificandi gratia, ut revertit, ignarus militum, in hostium manus incidit, qui virum bonum clericali primum habitu aliisque reculis, quas forte secum gerebat, dispoliant, tum ad captivitatem trahunt, tandemque Fridbergam secum raptant, ut sine ulla alia causa, nisi quod Sacerdos esset et Hoffheimensis pastor, quinquaginta Ducatis in prompta pecunia numeratis libertati restituunt.

Multi quidem sollicitabantur plurimum, ut equitum manipulo præfectum Paulum, virum cordatissime masculum, ab hostili captivitate liberarent, sed cum copiæ non essent ad manum, nec intra paucos dies colligi possent, ille vero cum suis comeatu destitueretur, votis suis satisfacere nequiverunt; affligebat interim ipsos hic casus nec immerito, cum scirent quam robustos milites, quamque egregie instructos perderent, de quibus sane ipse hostis constanter asseruit, se quidem dubitaturum fuisse num cum ejusmodi viris congredi voluisset si eos in aperto campo habuisset obvios.

Occasio vero istius expeditionis varia adscribitur Colonello Rosa, alii aiunt eum capitalibus odiis discessisse cum Principe quodam Turlacensi, ac inter convivandum verbis primum congressos esse, tum ad verbera venisse, strictisque mucronibus decertasse, in quo duello Colonellum Rosa secundum brachium vulneratum esse, quo viso Tubicen Roseanus accesserit et clam Domino sclopum obtruserit, quod ut vidit Princeps

de injuria protestatum esse, ac postea (licet Rosa hominem iniquum cum suo sclopo indignabundus rejecerit) apud Generalem Bannier accusans se, qui, antequam audivisset alteram partem, damnaverit Colonellum Rosa, hinc ipsum cum Legione sua se subduxisse Fridbergam, ac ne interim ferias ageret de Ursellanis vindictam sumere voluisse, cum vero se hi, ceu viros decet, ipsi objecissent, nuncii indicio accepisse Hoffeimii subsistere jam dictos equites, ideoque ipsum mutata sententia illuc iram suam vertisse.

Alii vero aiunt Colonellum Rosa missum esse data opera à Generali Bannier, ut Francofordia magnam pecuniæ vim ad castra deduceret, quæ cum nondum esset omni ex parte delata interim hoc exercitii genus suo militi dare voluisse, sicut et octiduo post aliud, quando scilicet Coningsteinianum oppidum nocte intempesta obruit omniaque pecora cum opima præda Fridbergam avexit.

CAPUT LVII.

Varia quæ variis in locis hoc anno contigerunt.

I.

PRINCIPI Auriaco recens nuper natus filius, postquam lustralibus aquis ablutus fuerat, mortuus est.

II. Viennæ Ducis Lotharingiæ filiolus, per Nuncium Apostolicum sacro fonte tinctus est, eique nomen Ferdinandi inditum, pro quo spoposderunt nomine Catholici Regis, tria diademata capita, Imperator scilicet Ferdinandus III. ejusque conjux Imperatrix hodierna, ac Imperatoris mater vidua Ferdinandi II.

III. Fridbergæ Brisgojæ Rusticus quidam, Hercinisæ Sylvæ accola,

gravissimo supplicio, octoginta facile homicidia, quæ perpetraverat, luit; primo enim forcipibus candentibus ustulatus est, dein brachiorum crurinmque tibiæ contusæ, caput in palum actum, corpus in quatuor partes sectum suspensumque est.

IV. Viennæ Colonellus Traghi, cum à convivio ex ædibus Colonelli Isolani domum revertit in rheda vitreis fenestris obstructa duplici globulo transverberatur, unde paulo post mortuus est. Homicida, etsi magna pecuniæ summa proditori seu indici promitteretur, resciri nunquam potuit.

V. Sub exordium hujus anni gravissima tempestate tumultuatum est, non sine multorum damno. In Anglia triginta majores naves perierunt, in Hollandia quadraginta naufragium fecerunt, ac plerique homines navigiis vecti aquis obruti. Rotterodami vasta navis bellica cum omnibus qui ea vehebantur, tempestatis vi aquis condita ac sepulta est. Amdelrodami tanta fuit aquarum diluvies, ut urbs peritura crederetur, venti vero tam validi ut lapides in aëra tollerent, tecta everterent, caminos disjicerent, adeo ut vix ulla domus fuerit quæ reparari post tempestatem non debuerit.

VI. Hoc anno nominatissimus vir Joannes Georgius Conæus natione Scotus Romæ vivere desiit. Melitæ vero fortissimus quidam eques Monsieur de Cherant mortem oppetiit.

VII. Mense Aprili Nuncii cursoresque Viennam appulerunt, qui Regi Poloniæ recens natum Principem nunciabant.

VIII. Mense Junio suæ quoque Cæsareæ Majestati natus est Princeps, qui eodem die quo lucem primum aspexerat, sub vesperam est baptizatus, cui nomen inditum Leopoldi, Ignatii, Francisci, Balthasaris, Josephi, Feliciani.

IX. Stuckgardii in Wirtenbergia imber maximus decidit, ita ut per omnes aditus aquæ irrumperent, plateas inundarent, cellas domosque replerent ad secundam usque contignationem, qui si noctu irruisset plurimum sane hominibus pecoribusque nocuisset.

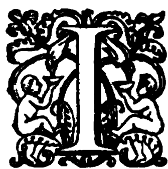
X. Venator quidam prope Brisacum sylvas frequentabat feris insidias positurus, qui cum quodam die egreditur mox undecim lupos habet obvios, cumque effugere commode non posset, sclopum quem manibus

præferebat exonerat, unumque sternit, quo facto reliqui hominem adoriuntur, contra quos se venator quibus potest armis defendit, omnesque uno excepto exanimat; cum vero interim viribus deficeret ab undecimo denique ipse quoque obruitur. Cæterum circa Brisacum hoc anno tanta visa est luporum copia, ut se etiam in oppida gregatim insinuarent itaque infestarent pagos, ut nemo rusticorum tuto domi commorari posset.

CAPUT LVIII.

De Fridbergensi obsidione et expugnatione.

NFESTABANT indies magis magisque totam latè circum viciniam Fridbergenses Wimarici, ita ut nullus tuto nec in agros prodite, nec negotiorum causa alio comeare auderet, multo Colonorum damno, qui summis infimisque precibus instabant, ut tandem aliquando isti suæ calamitati remedium adhiberetur, auditaque sunt oppressorum vota, in eamque finem missus est Colonellus Comes de Gall, qui cum aliunde collectitio milite tentaret, an Roseanam proterviam aliquantulum saltem comprimere posset: venit is ac primo Hôchstæ, quoad Legiones adjectitiæ convenirent, substitit dein Fridbergam versus movit, sperans, ni fallor, fore ut Fridbergenses suo adventu territi, mox stationem desererent; cum vero is eos istic constanter adventum suum et obsidionem expectare vidisset, retrocessit, copiasque suas partim Homburgum, partim Cronbergam divisit: hic dum dies plusculos extremo indigenarum damno (quippe qui nec sacra nec profana multum respiciebat) desidet, hostis ex nostrorum mora animos capit, occasionemque in eos qui Homburgi substiterant irrumpendi.

Erat istic cum sua Legione cataphractariorum relictus Colonellus Baro de Bentzenaw miles animosus et strénuus qui cum pro sua qua

pollebat prudentia videret, oppidum contra hostis irruptiones non satis esse clausum, incolas vero plus adversariis quam sibi addictos, copias denique suas inferiores quam quæ robustum impetum sustinerent; litteris rogat Colonellum Gall, cui ista expeditio primario commendata erat, ut pedites sibi plures submittat, ne forte ab hoste periculum adeat. Colonellus Gall an sibimet suas copias necessarias putarit, an periculum irruptionis non esse tam propinquum existimârit, nescio, distulit submittere peditem, unde hostis sub noctis medium irruit, equos facile trecentos cum opima præda ac ipsiusmet Colonelli Bentzenaw supellectile argentea abduxit. Quo damno perpesso et ipse tandem Bentzenaw sed serius Cronbergam evocatur. Multi fuerunt qui Colonelli Bentzenaw desidiæ hanc cladem adscripserunt, quippe qui nec vigilias satis bene constituerit, nec hosti irrumpenti obstiterit, quod tamen ejus etiam hostes inficiantur, asseruntque et vigilias ea maxime nocte optime fuisse ordinatas, et ipsum inter primos compita obequitasse animando suorum fortitudinem. Venerat interea Heidelberga Generalis excubiarum Præfectus Horstius qui cum imperio omni militi præesset, negotiumque obsidionis acrius promoveret, sed nec hic quidem cum tantillis copiis prodire tutum putavit; interea vero omne pondus jam alias exhaustissimis Cronbergensibus incumbebat.

Commodum vero accidit ut Cæsareus miles ad eas partes ad hyberna iturus appropiaret, cujus subsidio freti, tandem aliquando versus Fridbergam moverunt, quo eodem abiit qui nuper ab obsidione illa impeditus fuerat Generalis Gelenius, hic mox manum operi admovit ac intra biduum eo promovit, ut urbe deserta hostes ad arcem confugerent, nostri contra armata manu irruerent. Arcem quæ restabat Generalis cuniculis evertere moliebatur, quibus dispositis, misit ad Commendantem Burgi qui nunciaret quæ pararentur, si quidem se suosque salvare vellet, dederet arcem; sin, extrema expectaret. Erat commendans animo major quam annis, vicenos binos annos nondum excesserat, Colonellus locumtenens, miles non minus audax quam procax, qui respondit, ageret sua Excellentia quæ vellet, ad omnem aleam paratissimum esse, non assuevisse se animum minis despondere, solis armis se cogi posse, cuniculis ejusmodi se jam pridem obviare didicisse, nec metuere nisi cum in aëre

volaret. Poterat merito hoc responso exacerbari Generalis Gelenius, nisi innata humanitas virum mitissimum ad lenitatem composuisset; nunciat itaque denuo commendanti, per se quidem licere, si seipsum commendans cum suis perditum ire vellet, ne tamen putaret de nihilo minas esse, aut illudere sibi velle, fumos cuniculorum pro veris venditando, emitteret de suis qui eos inspicerent, se quidem omnia libenter exhibiturum. Paruit sedulo monenti, cumque in duplici aditu cuniculos effossos animadvertit, ac in eorum altero septem pulveris pyrii vasa, in altero octodecim expectare didicit, mutata in melius sententia pacisci certis conditionibus maluit quam ultima expectare. Petiit ergo ut sibi suisque liber daretur exitus cum armis et impedimentis ut milites decet, salvus item conductus Ziegenhanium usque præstaretur: annuit Gelenius, ita tamen ut liberum esset hostili militi Cæsaris stipendia subire; quæ plerique in ipso egressu susceperunt ultro, alii in ipsa via, cum non procul abiissent sententiam ad suos redeundi mutarunt ac Fridbergam retrocesserunt, ita ut militum Wimariensium pauculi præter officiales Ziegenhanium reversi sint.

Dum Fridberga obsidetur Generalis Rosa Cæsareorum castrorum rationem speculatus, reperit, alicubi parum vigiles Legiones nimium sibi fidere, in quas impetu facto, rem fortissime agit ac duas tresve Legiones pessundat. Venerat quoque in cognitionem copias nonnullas ab aliis separatas aliunde ab expeditione redire ad castra, de quarum viribus per exploratores certior factus, cogit undequaque quotquot poterat suppetias, inque nostros arma movet, ac licet Cæsarei fortiter resisterent, non potuerunt tamen hac vice triumphare hostem, quin hostis potius è nostris plusculos sternit, ac inter cæteros æterna memoria dignum, virum, militem fortissimum, Generalem hostibus formidandum Bredaw, cujus mortem molestè tulerunt, quotquot viri prudentiam, et masculum animum noverant.

Recuperatâ Fridberga non diu deliberatum fuit, cum enim frigus ingravesceret, omnis miles ad Hyberna traductus est; et Geleniani seu Bavarici relicto necessario præsidio Fridbergæ, et in aliis circum locis, in Bavariam, Sueviam, et superiorem Palatinatum avocati sunt, Cæsarei vero in Franconiam aliaque loca opportuna, ut vires in proximum

ver restaurent, animos colligant, vestes reficiant, arma expediant, bellumque seu potius belli effectum pacem prosequantur; Quam Deus Ter. Opt. Terque Maximus pro sua misericordia concedere dignetur. Amen.

VINDICIÆ,

Contra quosdam qui cum læsi minimè sint se læsos tamen injuria proclamant, læduntque per meram obtrectandi libidinem, probam et multis annis probatam Authoris Famam.

Ad Lectorem.

TE ipsum, Amice Lector, testem appello, si in toto, quem scripsi, tractatulo de itinere meo decennali quidquam repereris alterius famam rodens. Historicum agere volebam, cum ecce tibi accedunt ex nescio quo gurgustio Laverniones quidam, qui me inconditis sarcasmis, infamibus scriptis, ac propudiosis carminibus infestant, quasi verò in ipsos admodum injurius fuissem, asserendo, quod doctrinâ et sanctitate antiquissimi Doctores scriptoresve multò ante me disertè dixerant. Te quicunque es æqui amans Lector Judicem hac in causa postulo, inspice exactissimâ, licet, trudinâ, si me calumniam imposuisse cuiquam repereris, damna liberè quavis pœnâ nocens et in supplicium pronum caput. Quod si verò me hac in appendice solito asperiorem deprehenderis, ignosce, læsus lædentes me lædo, calumniantesque scripta mea injuria, jure calumnior (si tamen calumnia dici possit calumnias refellere) testor Deum, et eos qui mecum consueverunt, me hominem esse pacificum, novarum rerum minimè studiosum; quidquid scripti, temporis fallendi, vel potius utiliter collocandi, otiique vitandi causâ in lucem produxi, nec ulla unquam incidit cogitatio alium rodendi aut mordendi. Hæc

te præmonitum et oratum volui, benevole Lector, si lubet patulas præbe aures, et dispice quis jure indignari possit, egone an adversarii.

APOLOGIA.

EX quo ex Hybernia in Germaniam militiam sacerdos secuturus, militesque pro ratione status mei adjuturus pedem extuli, vidi in variis itineribus mirabiles passim rerum eventus, temporum vicissitudines, facinoraque memoratu digna: quæ cum memoriæ juvandæ causâ in adversaria mea sparsim compilassem; incidit tandem libido succisivis ab aliis occupationibus horis, otii vitandi causâ, in codiculum ordinatim redigendi et in lucem evulgandi: qui quoniam iter meum complectebatur Itinerarium appellavi. Vix à prælo abierat, cum ecce tibi homines parum sinceri sed dolosi libellum ad me destinatum litterisque inclusum intercipiunt, sigilloque rupto litterarum, contra jura gentium, eximunt, lectoque diras quam mox in me expediunt calumnias, pangunt carmina, jaciunt dicteria salsa insulsaque, cum tamen ipsos ego nec verbo læseram nec facto.

Omnem vero controversiæ occasionem et calumniandi ansam arripuerunt adversarii mei ex illis verbis Itinerarii mei Capite IV. ubi de Hybernia ago. "Incolæ (Hyberniæ) ab liberalitate educationis et morum "commendati, nisi quod bonorum suorum sint prodigi, et gloriæ appe-"tentissimi, qui licet Litteris non ita exculti sunt, in fide tamen ortho-"doxâ firmi et stabiles, exterorum et maxime virorum Ecclesiasticorum "amantes: ex Anglorum commercio dedocti sunt pristinam illam "Barbariem, quam S. Bernardus Clarevallis Abbas in vita Malachiæ "Ultoniensibus exprobrat, dicens, sicut piscis in mari non sapit salem, "ita Malachias, inter Barbaros (id est Ultonienses, inter quos Archie-"piscopus Ecclesiam rexit) nullam barbariem traxit, &c:"

In quibus verbis duos mihi appingunt enormes errores adversarii, unum, quod dicam Hybernos Anglorum commercio humanitatem induisse. Alterum: me Ultonienses barbaros vocitasse idque ex S. Bernardi non meo sensu. Utriusque veritatem quoniam ita volunt imprudentes impudentesque Zoili, qui nodum in scirpo quærunt, ostendam, ut saltem videant oculati et minime passionati Lectores quam iniquè et malitiose contra me insurgant.

Age Hybernia tu ipsa quanta quanta qualisve nunc es, exere de pulvere caput tuum et loquere pro te ad invidiam obtrectatorum. Quid fores quid amabo fores, sine Anglorum (Angelorum dicere volebam) commercio? Quid fores nisi natio aspera, sylvestris, bruta? Itane vero tuo honori decedit, cum aliunde discis, quod in deserto, sylvisque inter pecudum greges docta nunquam fuisses? Iterum igitur assero et identidem repeto sine Anglorum consortio nusquam Hybernia bonis moribus instruenda fuisses.

Testem nihilominus omni exceptione majorem adduco, non vulgarem illum, quia sanctitate eminet, non novum, quia tempore Lotharii I. Imperatoris et Innocentii II. Pontificis Romani, hoc est anno Christi millesimo centesimo vigesimo sexto floruit, S. scilicet Bernardum qui ait in encomio Malachiæ. Sicut piscis in mari non sapit salem, ita Malachias inter Barbaros nullam barbariem traxit. Unde sic infero, si Hyberni tempore S. Malachiæ (inter quos egit) Barbari erant, necesse omnino est vel barbariem ab Anglis dedidicisse, vel ab illo tempore huc usque ad hunc in barbarie perstitisse, cum inde usque majus commercium cum nullâ usquam gente quam cum Anglis, habuerint, atque hoc non ex meâ sed D. Bernardi sententiâ, quem qui erroris convicerit, et me convincet, neque enim abnuo cum tanto viro errasse potius, quam cum indoctis et imprudentibus in tantâ veritatis luce hallucinari, aut inglorie adulari. Pro majore insuper assertionis hujus evidentiâ voco in testimonium verborum meorum omnes Hyberniæ proceres, ut sententiam in re non difficili libere pronuncient. Ipsique adversarii mei dicant ex conscientia, quod sentire coguntur si hodiernum Hyberniæ statum cum antiquo conferant, quæ amabo morum sermonis et actionum in melius mutatio? unde illam putant inductam? an ex ultimâ fortè Arabia, aut ex extremâ Monomotopa, aut ex confictâ aliquâ Utopiâ unde aut nulli aut rari admodum in Hyberniam ingressi sunt.

Quod verò ad Ultonienses jam spectat, non putem illos solos politissimè tornatos, et natos esse velle, quoniam tota Hybernia omnium Cronologorum et Topographorum, qui quidem de Hyberniâ meminerunt, sensu, Barbara fuit ab incunabulis: si tota, ubi ergo, quo Magistro sub quo torno, Ultonienses soli, tam scitè dedolati sunt, ut mox ab ortu suo

politissimi masculi velut ex utero materno prosilirent, in omnem hominum consuetudinem ficti factique? Audite Ultonienses Barbari fuistis, et ni hoc fateri vultis Barbari adhuc estis, et à communi sensu remotissimi. Et vero arbitramini vos esse Lageniensibus et Momoniensibus potiores, hi autem disertis verbis sine ambage libenter et ultro fatentur se omnem prope civilitatem vitæ, à societate Anglorum accepisse. Ite igitur calumniatores et dediscite ante Barbariem, quam veritati vos opponatis. Sed agite dicite quæso, unde plurimæ civitates, oppida, pagi, in amœnissimis locis sita ortum nisi ab Anglis deducunt? Qui castella, arces, munitiones, splendida ædificia primi erexerunt? An non Angli? Qui ex paludibus, fruticibus, saltubus locisque incultis et inhabitabilibus amœnissimas habitationes eruerunt, nisi Angli? Qui primi in Hybernia, segetem colere, agros conserere, frumenta conservare edocuerunt? Angli: Qui feras in sylvis concludere, pisces aquis confovere, aves in caveis cicurare Hybernos erudierunt? Dicam si nescitis, sæpius jam dicti Angli. Vah probrum! quod Magistros vestros agnoscere nolitis, qui vos homines politos et humanos esse fecerunt. Si mihi adeo succensetis quod vos ab initio Barbaros fuisse dixerim, quid fecissetis Romanis, qui in sæculis jam politioribus, omnes exteros quamvis cultos et politos Barbaros vocitare non verebantur? Reor in Romam insurrexissetis eique Barbam evulsissetis, et pigmæi cœlum digito in illorum capita dimovissetis. Pfui pudeat vos infantes, viros ante videri velle, quam lanugo mentum vestiat, quis unquam audivit primam ætatem, ad omnem cultum civilem, munia, officia maturam, adspexisse statim post partum, vitalem auram?

Nesciunt credo Ultonienses illi qui se à me læsos clamant, omnem rempublicam homini assimilari, cujus initia tenera, rudia, sine experientia sunt, quæ ubi maturescunt, communi hominum congressu et consuetudine firmantur et poliuntur in robustum et constatem quasi virum: si vestra Respublica, Ultonienses, alia est, nova est, et monstro persimillima, digna quæ per orbem ad omnia fora et nundinas circumferatur in spectaculum hominum nusquam ante hac visum. Sanè si Ultonia vestra primâ adhuc ætate sine Barbarie Francofordiæ spectari posset, nemo foret qui non solidum daret, ut mirorum mirissimum videret.

Proh quam ditarentur Ultoniæ Bajuli tanti prodigii exhibitores, egoque ipse tantæ novitatis spectator ex ultimis etiam terris advolarem.

Ego vero prodigii potius loco accipio pudendam superbiam, ne dicam insaniam pauculorum homuncionum ex Ultonia forte oriundorum, qui inter tot viros Ultonienses sagacissimos prudentissimosque soli, patriæ suæ patrocinium suscipiunt: quasi vero ipsi soli saperent, in claro sole cæcutientes, nec videntes quam turpiter errent à communi hominum sententia. Agant vero. Et omnes propè nationes perscrutentur, et inquirant an usquam natio quantumvis erudita et perpolita, visa sit, quæ non à Barbarie aliqua ad humanitatem descenderit? Annon Germani, Galli, Hispani, &c: libere fatentur à Romanis se morum culturam accepisse? Quid? Romani ipsi qui se solos putabant civiles, Græcos vitæ humanitatisque magistros et ductores libenter agnoscunt. Græci verò Persis acceptam referunt politiciam et civilem vivendi rationem. Quid igitur calumniæ est, si Ultonienses quoque dicamus ab Anglis Barbariem dedoctos. Et sane capere omnino non possum pauculos quosdam, professione Religiosos, Regulâ Ascetas, Doctrinâ, Studiosos, et Doctores, in historiis et antiquitate tam parum versatos, ut inficias ire audeant, quod orbis universus sine controversia admittit et asserit, quasi vero ipsi soli læsi essent, et Barbari vocitati, omnesque alios Ultonienses aulicos. Prô quanta calumnia! ridete quidquid est domi cacchinnorum.

Sed aiunt S. Bernardum pessimè à me intellectum et pejus explicatum, virum enim sanctissimum non voluisse Ultonienses potius quam Hybernos omnes, maximè vero adjacentes Ultoniæ provincias complecti. Demus, quod non est, an ideo Ultonienses aliarum provinciarum Barbarie à Barbaris eximentur? Ite, ite, nigelli, et abluite fuligine vestrum nigrorem. Quid vero si S. Bernardus loco citato quam maximè Ultonienses, et non alios intellexerit? Etsi enim Archiepiscopus Armacanensis primatum in Hyberniâ obtineat, non tamen totius Hyberniæ Archiepiscopus est, sed suum districtum habet, extra quem ipsi nullum jus competit, atque ex metropoli suâ sibi subjectis urbibus oppidisque imperia dispensat. Unde cum S. Malachias etiam certi districtus esset præsul, non autem universæ Hyberniæ jura sacra diceret, neutiquam

aliunde ubi non consueverat traxisse Barbariem poterat: accedit quod tempore S. Bernardi, Lagonienses, Momonienses, et Conacenses suos, quique præsules haberent à quibus gubernabantur in spiritualibus. Itaque si traxisse diceretur S. Malachias Barbariem, non à remotâ Hyberniâ quæ ipsum non tangebat, et cum qua ipse parum agebat traxisse dici poterat, sed ab iis potius inter quos consueverat.

Non infiteor (neque enim adeo expers historiæ sum) quod Solinus Lib. de Mirabilibus Mundi totam Hybernicam nationem his verbis describat; "Gens illa (loquitur autem de hybernis sylvestribus) et habitu singularis et inculta, victu parca, animo sæva, vultu ferox et torva, affatu aspera, erga suos tamen liberalis et affabilis ac benigua, et maximè illa gens quæ nemorosa et paludes inhabitat ac montosa; hæc carnibus, pomis, &c: aliisque fructibus pro esu, et lacte pro potu est contenta; gens dedita ludis et venationibus plus quam labori &c:" non tamen detrahit ideo quidquam sententiæ S. Bernhardi qui S. Malachiam inter Ultonienses Barbaros, nullam Barbariem traxisse asserit. Si nullam traxit, trahere saltem poterat, ergo Ultonienses Barbariem habuerunt tunc temporis, et ipsi Barbari fuerunt. Quomodo enim alias S. Malachias trahere poterat Barbariem, si Ultonia culta et civilis fuisset. Quomodo testa munda mephitim cloacæ (sit venia verbis) trahet, à qua longissimo abest intervallo. Recte me philosophari dices, si arguam illud minus calere quod à calore seu objecto calefactibili est remotius, illud magis quod propinquius. Sic quoque illi qui sunt ab usu litterarum remotiores, et longius ab Academiis dissiti, minus periti sunt, minusque politi: nunc autem constat Ultoniam Regni Hyberniæ partem esse remotissimam, et à scholis bonisque litteris maxime dissitam (est enim magis aquilonaris) sequitur ergo, eos illic commorantes imperitiores esse, nisi alibi suppleant defectum.

Ultonienses, nisi in vestrismet annalibus hospites sitis antiquorum Ultoniensium Barbariem nolentes volentes agnoscere et fateri debebitis. Non est vitium quod adeo efferat hominem ac immunda Venus, hæc brutis assimilat: quoque homo ad voluptates carnis accedit propius, hoc sylvescit imo brutescit magis: quam vero Ultonienses ei vitio dediti fuerint, Deus, justissimus scelerum ultor posteritati evidente signo com-

monstrare voluit. Meminit Giraldus Cambrensis de lacu Ernensi in Farmanagli, quod olim fons fuerit, sed ob incolarum nefandam cum bestiis veneream consuetudinem, Deo irato, in tantam aquarum diluviem erupuisse, ut totum eum tractum cum hominibus inundatione submerserit. Certe nec ipsa Noëtica inundatio tantæ turpitudini eluendæ suffecisset, nec Barbariem omni Barbarie majorem demersisset.

Obmutescitis aliquando, calumniatores, ad tam clara Barbarici Ultoniensis testimonia et aperta indicia; quod si ultro me impetere vestris clandestinis canis calumniis nitimini; cavete malum. Quod si calumnias calumniis refellere æquum putassem, habuisset calamus meus atramenti plurimum, ad vos Zoilos meos denigrandos, ita ut ne homines quidem esse videremini. Quos ego. Sed motos præstat componere fluctus.

Bonâ tamen, Ultonienses cæteri, vestrâ veniâ id quod vere scripsi dixerim, neque enim mihi cum mortalium quoquam, quam cum obtrectatoribus meis res est, nec unquam calamum contra ullum strinxissem, (quoniam prodesse potius quam obesse omnibus studeo) nisi me ad id coëgissent scripta nefanda, quæ in me homines parum in hoc religiosi in exercitu Cæsareo seminanda submiserunt, quæ pleraque opportune ad me in authographo auctorum devenerunt. Quæ sine dubio orbi vulgassem detestanda, nisi ab amici consilio fuissem retentus. Sile itaque Francisce O Ferrall. Tace Finelle Fitz Patrick, obmutesce Francisce Mac Eannis, nec vobis post hac malum paste ulterius causetis: vos me priores impetivistis, cum nullam vobis dederim rationabilem causam calumniarum, calumniatus essem et ego, nisi me magni Constantini verba in consessu multorum Episcoporum et Doctorum virorum prolata cohibuissent: refert ea Theodoretus Lib. I. cap. II. Non oportet Sacerdotum exorbitationes vulgo innotescere, ne illis offensi reddantur audaciores. Si dixi Anglos vobis fuisse morum magistros, dixi quod res est; si dixi Ultonienses fuisse olim Barbaros, verum dixi; nec video cur mihi ideo succenseatis; non equidem unius nocentis delictum redundat in innocentem (si tamen Barbaries, ad quam quasi nascuntur initia rerumpublicarum, vitium dici debeat) amabo quid mea, tua alteriusve interest, si in Archiepiscopatu Magdeburgensi, qui Primatum in Germaniâ tenet, multi mali ac vitiosi reperiantur? An ideo ego, tu, vel

quisvis alius bonus reputabitur, quia in Primatu Magdeburgensi multi boni et moribus probati inveniuntur? absit. Sicut suas quisque patimur manes, ita quemvis suum vitium et virtus vituperat vel commendat. Sed quid volumus, jacitur sæpe in gregem canum baculus, et non nisi tacti vociferantur: ita existimem dictos tres viros habitu religiosos, cum tam facile soli attollant vocem, recte tactos esse, cum prudentiores alii post maturum examen in verbis meis nil invenerint obtrectatione dignum. Rectius credo Zoili mei sese occuparent utiliori studio, et religiosa vivendi ratione: quid enim ipsis cum externis negotiis, à quibus sese removerunt longius. Permittant me meum saltem otium utili scriptioni impendere, si ipsis otiosis esse placet.

Lubet his attexere litteras quasdam, quæ ad meas manus devenerunt, ex quibus abunde satis ingenuus Lector colliget virulentam calumniatorum meorum exacerbationem.

Et primæ quidem sunt Edmundi Grannæ sacerdotis sæcularis, non religiosi, quas dedit ad alium sacerdotem extra castra tunc commorantem, eos de verbo ad verbum describo.

Nihil hic vobis incognitum scitu dignum habemus: omnes vestri amantes (Deo laus) bene valemus. Ego admissus sum ad ordines, sed nullo adhuc ordinatus, propter minus prosperam episcopi valetudinem: nihilominus in paschate spero me ad presbyteratum promoturum. Scripsi vobis sæpius ut aliqua mihi via explicationem cursus mei Philosophici mittere non gravemini, quod et jam summopere à vobis contendo. Gulielmus Foord illic prædictum librum habet, vobis commendo, ut eundem mihi omni modo possibili mittatis. Thomas Carve alias Corrain male in Ultoniam et Conaciam est invectus, qui impune non feret nisi resipiscat. Epistolas has aliis inclusas Domino Terentio Ferral tradat, si adsit, sin minus ipse aperiat, et quidquid sit secreto apud vos silete: tamen poterunt publicari, ad majorem Thomæ infamiam, sed à quo acceperitis, nulli unquam revelate. Salutet vestra Dominatio meo nomine Dominum Capitaneum Brid et uxorem, reliquosque illic vobis notos, præcipue Robertum Album, et rescribat si placet Pragæ die 8. Maii Anno 1640. R. D. *Vestræ Servus*,

EDMUNDUS GRANNA.

Glossa Auctoris.

NON est, vir bone, non est hæc bona ad sacerdotium dispositio, criminari aliena facta sine causa, traducere livido dente invidiæ alterius famam, et clandestînum susurronem agere. Quid putas tibi dicturus fuisset Christus Domini, si animum tuum malevolum inspexisset cum te sacris initiaret? certè haud aliud quam quod Christus Servator noster Judæ proditori. Itane verò tu audebas ad tantum sacramentum sacerdotii cum tam turpi labe accedere, itane decebat se præparare ad conficiendum Augustissimum corpus Jesu. Bone Deus! Quis tibi tunc erat animus? dic sodes, quid cogitabas?

Siccine vero Thomas Carve male in Ultoniam et Conaciam invectus est? Quid vero dixit unde taxari possit? Quidquid dixit, ex S. Bernardo desumpsit, quem si cavillare volupe tibi est, tenta, per me quidem id licet, metuo tamen ut impune tu ipse non feras, tuebitur sanctus honorem suum et vel plagis refutabit calumnias.

Quam tu mihi minaris pœnam, eam flocci facio, age, aude, si vir es bonus, et mea tela nocebunt, si mordes, mordeberis; si lacessis, cave ne tibi malum crees, quod mihi moliris. In quo verò me resipiscere vis? ut scilicet dicam Ultonienses nunquam fuisse barbaros? Quomodo id faciam, cum S. Bernardus mihi sit auctor, eum audi, quod si ipse induxerit seu eraserit ex suis codicibus, jam à me erasum puta.

Cur vero sordes tuas adeo secreto teneri vis? forte quia pudendæ sunt? ita est. Si recta scribis et vera omnis orbis adspiciat licet, si iniqua, nec tuos oculos videre par est. Vetus est audagium N. quærit A. ni sacerdos Christi fores tibi applicare. Quantumvis tu calumnias tuas oculi vis, soli tamen patebant, inde enim mihi nulla nascetur infamia, tibi maxima, ceu homini dicacissimo supraque id quam sacerdotem, Dei servum deceat malevolo.

Secundæ litteræ sunt Patritii Relachanan Sacerdotis, olim Benedictini Monachi, sed ob nescio quam culpam ordine pulsi, et habitu privati, ut ipse fatetur, eas, quo ipsemet scripsit idiomate huc adjungo.

MY love alwayes remembring, unto you, I have seen youre letter, with youre brother Columbanus in which you wrote youre commeng to Pardowitz, and desired him to remember youre service to all youre frends hire. Alass you were deceaved, for those that you thought to be in the clouster there is none allreadie but youre brother and father Daniell, for I am prived of the habite before half a yeere a goe, and P. James M'Connallie is Abbott of Benchur made in Roome, and Cormacks ded heere in Prague, and Edmond is heere admitted to bee a priest, youre brother and f. Ferrall are verie well. Soe haveng noe news to write unto you, but that are common to all the world certayne to me, and to all those, that should grive the evill reputation of Connaght and Olster, for the new writer Thomas Carve has written in his newlie dedicated booke that thay are all barbarous and unmannerly dogs. Therefor I pray you make manifest those verses and Hymes to all the Regiment, but never reveile anny Author of the Same. At Prague the 8. of marc 1640. I rest

your loveng frend
PATRICH RELACHANAN.

Latinè translatæ hæc sonant.

SINGULAREM meum in Dominationem vestram amorem semper testatum volo: litteras quas suo fratri Columbano inscripsit, et in quibus de proximo suo adventu Pardowitzium meminit, ac quibus se commendatum voluit omnibus amicis in monasterio Benedictinorum commorantibus, vidi. Multum tamen doleo Dominationem vestram deceptam fuisse, nam ii quos putabat istic esse omnes præter vestrum fratrem et patrem Danielem hinc discessêre: Et ego sum habitu privatus à medio anno. P. Jacobus Mac Connally Romæ Abbas Benchur creatus est, ejusdemque frater diem extremum hic clausit. Edmundus vero ad sacerdotium admissus est. Itaque nulla nova scitu digna, nisi quæ omnibus sunt communia ad te scribenda habeo, dolendum est mihi et omnibus malam Conaciæ et Ultoniæ famam ortam esse ex novo illo auctore Thoma Carve, qui in suo opusculo omnes Conacenses et Ultonienses vocat barbaros et rabidos canes. Ideo carmina hæc vestro re-

gimento vulgare ne gravemini, sed authorem nulli prorsus manifestate. Pragæ die 8. Martii Anno 1640.

Amabilis Amicus D. V.
PATRICIUS RELACHANAN.

Glossa Authoris.

ERRAS virorum pessime quod parum verè comminisceris me Conacenses et Ultonienses appellare rabidos canes, sed nec Barbaros omnes voco: Hoc tantum ex S. Bernardo assero olim fuisse Barbaros, et ex consuetudine cum Anglis deposuisse ferociam et induisse mansuetiores mores. Quod vero tu asseris de rabidis canibus vel ex mera calumniandi voluptate mihi affingis, vel quia libellum meum non inspexisti serio, vel quia non intelligis, quod scripsi.

Quos vero vanus Poëtaster compilasti contra me versus, eosque in vulgus militum sollicitè seminari voluisti, eorum calumniarum torrentem à me amolitum in te regero, talemque te orbis habebit, quoad me illum probaveris quem finxisti: verbo habe meam de tuis versibus sententiam. Tuis me illic coloribus injuriosus pictor adumbrasti. Tues. Tenebrosus et Tenebrio, Hallucinator, Mendax, Ambitiosus, Stupidus, Rabula, Vinosus, Erro.

Quomodo enim te tartarium torrem esse optem, qui cum Doctore gentium Paulo omnes cupio cœlo lucrifacere. Tenebrosus et Tenebrio merito vel tuo indicio audis, quandoquidem te auctorem versuum tenebris abscondi jubes. Helluonem, Hydram, Hypocritam agere sacerdotem nimium probrosum est, ideo abstineo tam significantibus appellationibus. Hallucinatorem te voco quia splendide hallucinatus es, cum putabas me tuo penicillo deformare. Scio equidem in sacerdotium mendacium cadere non debere, quia tamen me mendacem sine fronte asseris, in tuum sinum revomo vomicam, à te turpiter fusam. Non pudet verò te tui stuporis cum me sacrilegum, seductorem, simiam, et scurram facis, qui sacerdotalem dignitatem, quam indignus jam plusculis annis gero, revereri debeas, et ab eo saltem abstinere tam invisa dicteria, sed merito dubito an etiam intellexeris verborum vim et energiam, existimem potius (quod tui excusandi causa dico) te multa ad car-

minis completionem conquisivisse parum de veritate sollicitum. Reliquos tuos sarcasmos et scommata non repeto, tu ipse vide quam ea recte ex Lutheri encomio huc transtuleris.

Tertiæ litteræ sunt F. Francisci Ferrall Franciscani Professoris SS. Theologiæ in Academiâ Eminentissimi Cardinalis ab Harrach, quas qua ad me scripsit linguâ huc adjicere volui.

I THINKE my self bound by the bonds of frendship to admonish youre R. of what inconveniens will follow and are at hands, if you suffer youre booke to be published withoute correction, for I have divers verses and scomats sent me out of the lowe contries against it, and know mannie doth prepare more, and a thing will bee to youre perpetuall disgrace, will doe there best to prohibite it as a libellus famosus against a nation, and all generals. Therefor as a sencere frende I doe admonish youre R. tymely to looke to that, and auise what you wrote of Ireland to be wholie lett out, or at least that verie paragraf wherein you say, that oure nation is unlerned and by the commers of English are made civill, if not beleeve me, you will at length repent, and will curse youre self, that you did not follow a sencere frend his consell. This remembring my humble service unto the honorable Lord the Kolonell and the rest of oure frends there. I rest Leaveng you to god from Prague the 27. of Februarie, 1640.

youre R. his poore frende

FR. FRANCIS FERRALL.

Sensu Latino hoc volunt.

VINCULIS veteris amicitiæ plurimum R. vestræ obligatus eam commonefacere volui quæ inconvenientiæ secuturæ sint, si sine prævia correctione libellum suum vulgari permittat. Nam mihi varia carmina et scommata ex Belgio contra eundem transmissa sunt: plures quoque sunt, mihi non ignoti, qui alia adhuc in perpetuam vestram ignominiam parant. Voluntque eum serio prohibere velut libellum famosum, contra nationem nostram et omnes generales. Itaque ut sincerus amicus mature moneo, ut quidquid de regno Iberniæ scripsit,

statim expungi curet, vel ad minimum illum paragraphum in quo dicit nostram gentem adeo esse imperitam ut à commercio Anglorum facta sit civilis. Quod si corrigere nolit, certò mihi credat, fore ut R. vestra libellum suum serius tandem in perpetuum execrabitur nisi boni amici consilium sequatur. Interim me commendet Illustrissimo Domino Colonello aliisque nostris bonis amicis Pragæ die 27. Februarii Anno 1640.

Amicus R. Vestræ pauper
FR. FRANCISCUS FERRALL.

Glossa Authoris.

MULTUM miror doctissime Pater, quod R. vestra mihi imponat, quod nunquam à me fuit cogitatum, scilicet quasi ego diffamassem certam nationem, omnesque Generales Invictissimi Imperatoris nostri, quos omnes, ut debeo, impense veneror. Quod vero scripsi de Ultonia et Conacia, amabo legantur verba mea sedulo, et videbitur, me non ex meo sensu sed S. Bernardi sententia dicere, nec nationem me vocare Barbaram ut nunc est, quando æque moribus, doctrina, et vitæ civilitate ita se excoluit, ut cum aliis nationibus certare possit: sed fuisse aliquando illam nationem Barbaram, sicuti et cæteræ omnes. Mi pater, satis animadverto unde proveniat iste error, et vester agendi modus, si verum fateri vultis, plerique annuetis; omnes confertis capita et unus qui aliquid obiter legit, nec expendit serio, alteri persuadet, quod non intelligit, vel ex professo vult calumniari. Frustra es, mi pater, nil muto eorum quæ de Ultonia dicta sunt, nisi prius efficias, ut Sanctus Bernardus corrigatur, quod magni erit laboris. De Carminibus, Hymnis scommatibus in me meumque codiculum in Belgio fusis, nil credo, sunt enim Belgæ viri prudentiores, quem ut se ob tantillum libellum moveant: hoc scio multos in Belgio meum libellum et excepisse avide, et laudasse plurimum. Quod si tamen nonnulli reperirentur, qui meas lucubrationes dicteriis scriptisve impetere vellent, faciant quod libet si erroris convincar, libenter corrigam, minæ me neutiquam enervant, trophæa nemo nisi erecto statuit animo: agam quod rectum est, scribam quod verum est, et ita omnia invidiâ et calumniâ major vitam meam concludam.

Quoniam verò etiam aliunde impetor, ceu homo de nescio quibus vitiis suspectus, quæ mihi in animarum cura, et spirituali quam nunc inter milites gero functione non parum nocere possent, constitui hoc loco non me ipsum propriis argumentis, sed alienis eorum scilicet, quibuscum vixi, testimoniis defendere, debent illi esse omni exceptione majores, et quibuscum vel plurimum vel assidue egi ut calumniatoribus satisfiat. Non ergo quosvis de trivio qui me vix de facie noverunt adducam, sed eos à quorum conspectu vel vix discessi unquam, vel eos quibus incumbit morum honestatem ante examinare, quam virtutis nondum notæ testimonia chartæ illinere. Nemo verò existimet me id agere ideo quod alienam laudem magnopere expetam, sed ut Dei cultum contra nefandissimos susurrones melius promoveam. Vitæ ac morum porro testes etsi adducere possem plurimos, non tamen nisi tres producam qui abunde meam innocentiam scripto probarunt.

Primus est Matthæus Rochus civitatis et Diœcesis Leghlinensis Vicarius Apostolicus, qui cum ex Hyberniâ proficiscerer has mihi testes litteras dedit quibus probatam vitam in Hyberniâ actam confirmat.

Harum latori Reverendo Domino Thomæ Carve Sacerdoti Hyberno in Germaniam tendenti, cum animo invisendi nobiles quosdam cives et amicos suos, sub Cæsarea Majestate merentes, et brevi huc) peractis ibidem aliquibus negotiis suis) revertendi ad priores in agro Dominico labores resumendos, hoc debitum probitatis suæ testimonium postulanti, veritatis et Justitiæ intuitu, denegare nequivimus: eodem omnibus ad quos præsentes pervenerint, sincerè attestantes Præfatum Dominum Thomam à curâ animarum (quam apud nos aliquamdiu laudabiliter gessit) nec ob ullum crimen amotum, nec aliquâ Ecclesiasticâ censura irretitum, sed eam sponte suâ et nostra cum veniâ ad tempus in prædictos fines desiisse. In quorum ominum fidem præsentibus subscripsimus et sigillum appendimus apud Coshrelagh 19 Augusti Anno 1634.

Matthæus Rochus civitatis et Diœcesis
(Locus Sigilli.) *Leghlinensis Vicarius Apostolicus.*

Hinc patet, Amice Lector, vitâ meâ acta in Hyberniâ nec (quantum conjicio) ulli dubium esse potest, de causâ itineris mei suscepti. Quod

vero diutius cum exercitu huc usque contra veniam emanserim, excus et per litteras, et coram cum in Hyberniam, post quadriennium in ex citu Cæsareo actum, redii, obtinuique aliam licentiam porro Hybern milites juvandi extra Patriam.

Secundum est Waltheri Deveroux Colonelli quod actam vitam me inter milites testatur, scriptumque est Germanicâ linguâ, ut sequitur.

Jch Walther Deveroux Römischer Käyserlicher Mayestät Cammerer, und uber ein Regiment Dragoner bestellter Obriste Thu hiemit kundt für jedermänniglich, daß der Ehrwürdige un Wollgelehrte Herz Pater Thomas Carve in die vier Jahr bey mir umm meinen Regiment seinen Gottesdienst verrichtet, hätt auch für mein Person ihn gern länger bey mir sehen und dulden wöllen: Weiln er abe wegen erweglicher Vrsach halben von mir dimission begehrt, und sich ar andere Orth zu begeben willens, als habe ich ihm wegen seines Ehrlichen Wollhaltens, wie einen frommen unnd andächtigen Priester gehöret und zustehet, solche litteras Commendatitias nicht abschlagen wollen noch sollen. Ist derowegen an alle und jede hohe unnd niederstandts Officierer oder Cavalier, oder was Dignitäten die seyn mögen mein Respective dienstlich Ersuchen, man wolle gegenwertigen Herzn Pater Thomas Carve wegen seines Ehrliebenden unnd Gott wollgefälligen Wandel, so er allzeit vor jedermenniglichen diese vier Jahr sine ulla mala suspicione exhibiret alle gebührende Ehr, gute Beforderung unnd allen geneygten guten Willen erzeygen. Solches so viel mir möglichen bin ich umb ein jedwedern gebührender occasion nach zu verdienen erbittig. Zu mehrer attestation hab ich mich mit eygener Handt unterschrieben und mein Adelich Petschafft drauff druckt, so geben unnd geschehen Sassenberg in der Graffschafft Waldeck den 6. Augusti Anno 1638.

(Locus Sigilli.)

Walther Deveroux.

Latina versio sic habet.

EGO Waltherus Deveroux Sacræ Cæsareæ Majestatis Camerarius, et supra unum Regimentum seu Legionem Dragonum constitutus Colonellus, hisce notum facio omnibus, quod reverendus et perdoctus Dominus Pater Thomas Carve quatuor ipsis annis in meo Regimento seu Legione officia divina perfecerit. Libenter quoque, quantum ad me quidem attinet, diutius illum mecum commorari optassem et voluissem. Quoniam vero ipse justis de causis à me dimissionem petiit, seque ad alia loca transferre constituit, non potui nec debui ipsi ob vitam laudabiliter gestam et mores quæ religiosum ac probum Sacerdotem decent, tales litteras commendatitias denegare quare ab omnibus supremis inferioribusque officialibus et equitibus cujuscunque dignitatis et ordinis illi sint, respectivè peto quam possum officiosè ut præsenti R. P. Thomæ Carve ob honorabilem et Deo amabilem vitam, quam coram omnibus durante hoc quadriennio sine ullâ suspicione exhibuit, omnem decentem honorem bonam promotionem optimamque ac propensissimam voluntatem præstent. Id pro virili meâ ergo omnes datâ occasione compensare conabor. Pro majori fide attestationem hanc manu propriâ subscripsi, et nobile Sigillum meum appressi, datum actumque Sassenbergæ in Comitatu Waldeckensi 6. Augusti Anno 1638.

(Locus Sigilli.)

WALTHERUS DEVEROUX.

Tertium denique est Antonii Marentii Episcopi Petinensis Vicarii Generalis exercituum S. Cæs. Majestatis. Quod testatur me minime malam vitam in exercitu egisse, quoniam, mihi non petenti, ulteriores honores defert.

COPIA LITERARUM.

Antonius Marentius Dei et Apostolicæ sedis Gratia Episcopus Petinensis, Sacræ Cæsareæ Majestatis, nec non Serenissimi Archiducis Leopoldi Gulielmi Consiliarius et Exercituum Cæsareorum Vicarius Generalis.

Reverendo nobis in Christo dilecto Thomæ Carve Sacerdoti Hyberno Capellano Regimenti illustrissimi generosissimique Domini Colonelli Deveroux Salutem in Domino et omne bonum.

PASTORALIS nostræ sollicitudinis partes esse dignoscimus, non tantum incumbere ut à dignis et probatis Sacerdotibus sancte administrentur militibus Ecclesiastica Sacramenta, verum etiam vitia et malæ consuetudines tam Clericorum quam Laicorum eliminentur, et radicitus extirpentur: et cum non ubique esse possimus, propterea de sua constante fide, prudentia, probitate et integritate, ea qua fungimur in hoc exercitu Cæsareo auctoritate, te supradictum reverendum Thomam Carve in Capellanum majorem supra nationes Anglorum, Scotorum et Hybernorum tam Ecclesiasticorum quam Laicorum in hoc exercitu commorantium per præsentes facimus, constituimus, deputamus, ad nostrum beneplacitum, cum omnibus honoribus, oneribus et prærogativis, cum potestate omnes depravatos mores in personis Ecclesiasticis corrigendi et emendandi, informationesaccipiendi, et processus formandi, tam supra clericos quam laicos in spiritualibus, omniaque nobis notificandi, ut opportuna possimus adhibere remedia. Insuper licentiam damus, Sacramenta Ecclesiastica administrandi regiminibus non habentibus Cappellanum. Monemus proinde omnes cujuscunque conditionis sint et status illarum nationum qui curam animarum gerunt ut supradictum pro tali agnoscant, eique obedientiam debitam præstent, officiales omnes rogantes, ut dicto patri sua auctoritate assistant, neque ullatenus ejus potestatem minui patiantur: in quorum fidem has patentes litteras manu propriâ subscripsimus, et Sigillo nostro muniri curavimus. Datum Bürnæ in Westphalia die 20 Octobris Anno 1640.

Antonius Episcopus Petinensis
Vicacarius Generalis Exercitus.

(Locus Sigilli.)

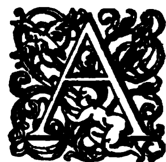
Angelus Antonius Ottaganus
Cancell.
De Mandato Episcopi.

Ex his omnibus, benevole Lector, abunde liquebunt vitæ meæ rationes et institutum, pronumque erit hinc judicare prudenti cuivis, qualis fuerim in Hybernia ante quam ad exercitum venirem, quidve egerim in ipso exercitu ad hæc usque tempora. Unde quisquis labem famæ meæ adspergere nititur, nil facit nisi ut se calumniatorem pessimum suomet testimonio probet. Clament adversarii mei contra me quantum volent, ego ad testimonia mea provoco, et bene factorum conscientiam, qua in mundo non reperitur luculentior testis. Videat quivis cui potior adhibenda sit fides, illis, an his? Sunt mihi quidem ad manum alia nonnulla scripta præclarissimorum et omni exceptione majorum virorum, quibus innocentiam meam plus nimio probare possem, sed nolo abuti patientia candidi Lectoris. Hisce igitur concludo, iterum protestans me nil quidquam hac mea apologia contra quenquam, quam invidos meos calumniatores dicere intendisse, et si quid forte vehementiori calamo justissimeque irato stilo exciderit, indictum inductumque velle. Obtestor etiam universos has vindicias inspecturos ut si qua possint suâ auctoritate et consilio dehortentur à ceptis scommatibus momos meos, sin verò ipsi non obsequantur, detestentur et execrentur ipsos non minus ac ipsum calumniæ vitium. Bene vale, mi optime Lector, et fruere labore meo.

SERIES BUTLERIANÆ PROSAPIÆ.

Præloquium ad Lectorem.

AMICE Lector, pollicitus sum in liminari Epistola ad Lectorem Itinerarii mei, quod illustrissimo Domino Jacobo Butlero &c: inscripsi, me aliquando Butlericum Stemma, et Heroica Butlerorum facta uno solo libello ad id suscepto complecti, si scilicet tranquillius otium nanciscerer: quod hucusque adipisci nondum potui bellorum tumultibus nondum exemptus. Quoniam vero curiosum et avidum Lectorem

nonneminem sollicitè id expectare intellexi, paucula quædam quæ originem stemmatis concernunt ad calcem hujus mei itinerarii adjiciam. Si parcæ vitam mihi prorogent, superique incolumem ad lares patrios reducant, ubi calamo vacare liberius licebit, satisfaciam ex integro promissis meis. Interea hisce contentus fruere et vale.

Butlerianum Stemma primum suum ortum duxit à Jacobo I. qui ab Edvardo III. comitis honorem et nomenclationem obtinuit Anno millesimo trecentesimo quinquagesimo quarto. Unde successu temporis quatuordecim familiæ ceu novi ex stipite surculi protuberarunt. Prima fuit Baronis de Donboyna: secunda Baronis de Cahirna: tertia Vice-Comitis de Mongareta: quarta Edmundi Butler equitis aurati de Tullia, cujus filius Theobaldus Butlerus Vice-Comes Isabellam verè bellam Thomæ Nigri Butleri Comitis Palatini Tipperariensis filiam, legitimo matrimonii nexu, felicissimo connubio sibi copulavit; hoc solo infelices conjuges quod nullâ sobole suscepta mortem oppetierint. Quinta Vice-Comitis de Icherrina: sexta de Jechia quæ olim celeberrima fuit: septima de oppido Pauli, ex hac familia perillustris Dominus Waltherus Butlerus Comes et Sacræ Cæsareæ Majestatis Colonellus ejusdemque cubicularius: et Theobaldus Butlerus, Richardus item Butlerus cum Edmundo, omnes Capitanei ortum et originem suam sumpserunt. Octava de Cilcassio: nona de Moyallio: decima de Cilvolicio. Ad undecimam familiam concurrunt variæ stirpes scilicet de Cnocraphonno, antiqua villa nigra, Racona, Vallum Spideogio, et Anaquio. Ex hac familia olim prodiit perillustris Dominus Thomas Butlerus cognomento claudus. Qui Regiæ Majestatis Imperio et stipendiis, variis in Hybernia Legionibus collectis contra Gallos in campum exercitum eduxit, felicibusque auspiciis Gallos fugavit et fudit, civitatem quoque amplissimam Rhodomagum obsedit, impetivit, occupavit: in qua expeditione pro rege suo gloriose occubuit. Duodecima Edvardi Butleri equitis aurati de Grangia. Decima tertia Richardi Butleri equitis aurati de Bansichio. Quarta decima Domini Thomæ Butleri Comitis aurati de Clocnova.

Nunc ad particulares familias quasdam descendo, Heroësque qui ex talibus provenerunt, ac surculos qui ex suis quique arboribus eruperunt,

in novas stirpes distinguo prima omnium est Baronis Domboynæ qui primus omnium Baronatum emit. Nota verò, mi Lector, eam esse Hyberniæ consuetudinem, ut non omnes qui ex illustri aliqua familia descendunt, ipsi quoque illustres sint, sed primogenitus tantum, cæteri verò etsi nobiles habeantur, non tamen Barones, Vice-Comites, Comitesve nominantur, sed tantum armigeri.

Baronis Donboynæ.

Generosissimæ familiæ et celeberrima armigerorum soboles, quæ ex Domo Donboynica descenderunt.

PRIMA familia de Brittanna; secunda de Bali castello Sylvano; tertia de Balierca; quarta de Cabricio; quinta de Balinardo; sexta de Balliwedlea; septima de Tolochassano; octava de Ardmalio; nona de Darloscano; decima de Rathboytona; undecima de Synnona; duodecima de Balivodino; tertia decima de Rathcolio atque ita nominabantur Patrui moderni Baronis. Petrus Butlerus de Belapontano, Jacobus Butlerus de Grelagio Gener Comitis Ormoniæ et Ossoriæ, et nepos Comitis Tvvomonensis: Edvardus Butlerus de Claërna, Theobaldus Butlerus de Cilscahano, Thomas Butlerus de Clocflordio; Richardus Butlerus de Opido Sylvano. Filii Edmundi Butleri Baronis de Donboyna, Jacobus Butlerus de Ballidalio, Thomas Butlerus de Fimonilla, &c:

Nobilissimæ Familiæ.

Baronis Cahirniæ qui secundus Baronatum emit, et posteritas inde propagata.

PRIMA familia de Rusglana, secunda de Polcerrino, tertia de Glanballicolna, quarta de Mologona, quinta de Listobrina hujus Baronis Patrui Petrus Butlerus de Cnocnanino, Jacobus Butlerus de Cnoclochtino, Richardus Butlerus de Clonbrogano, Joannes Butlerus de Clocbridio, &c.

gimento vulgare ne gravemini, sed authorem nulli prorsus manifestate. Pragæ die 8. Martii Anno 1640.

Amabilis Amicus D. V.

PATRICIUS RELACHANAN.

Glossa Authoris.

ERRAS virorum pessime quod parum verè comminisceris me Conacenses et Ultonienses appellare rabidos canes, sed nec Barbaros omnes voco: Hoc tantum ex S. Bernardo assero olim fuisse Barbaros, et ex consuetudine cum Anglis deposuisse ferociam et induisse mansuetiores mores. Quod vero tu asseris de rabidis canibus vel ex mera calumniandi voluptate mihi affingis, vel quia libellum meum non inspexisti serio, vel quia non intelligis, quod scripsi.

Quos vero vanus Poëtaster compilasti contra me versus, eosque in vulgus militum sollicitè seminari voluisti, eorum calumniarum torrentem à me amolitum in te regero, talemque te orbis habebit, quoad me illum probaveris quem finxisti: verbo habe meam de tuis versibus sententiam. Tuis me illic coloribus injuriosus pictor adumbrasti. Tues. Tenebrosus et Tenebrio, Hallucinator, Mendax, Ambitiosus, Stupidus, Rabula, Vinosus, Erro.

Quomodo enim te tartarium torrem esse optem, qui cum Doctore gentium Paulo omnes cupio cœlo lucrifacere. Tenebrosus et Tenebrio merito vel tuo indicio audis, quandoquidem te auctorem versuum tenebris abscondi jubes. Helluonem, Hydram, Hypocritam agere sacerdotem nimium probrosum est, ideo abstineo tam significantibus appellationibus. Hallucinatorem te voco quia splendide hallucinatus es, cum putabas me tuo penicillo deformare. Scio equidem in sacerdotium mendacium cadere non debere, quia tamen me mendacem sine fronte asseris, in tuum sinum revomo vomicam, à te turpiter fusam. Non pudet verò te tui stuporis cum me sacrilegum, seductorem, simiam, et scurram facis, qui sacerdotalem dignitatem, quam indignus jam plusculis annis gero, revereri debeas, et ab eo saltem abstinere tam invisa dicteria, sed merito dubito an etiam intellexeris verborum vim et energiam, existimem potius (quod tui excusandi causa dico) te multa ad car-

minis completionem conquisivisse parum de veritate sollicitum. Reliquos tuos sarcasmos et scommata non repeto, tu ipse vide quam ea recte ex Lutheri encomio huc transtuleris.

Tertiæ litteræ sunt F. Francisci Ferrall Franciscani Professoris SS. Theologiæ in Academiâ Eminentissimi Cardinalis ab Harrach, quas qua ad me scripsit linguâ huc adjicere volui.

I THINKE my self bound by the bonds of frendship to admonish youre R. of what inconveniens will follow and are at hands, if you suffer youre booke to be published withoute correction, for I have divers verses and scomats sent me out of the lowe contries against it, and know mannie doth prepare more, and a thing will bee to youre perpetuall disgrace, will doe there best to prohibite it as a libellus famosus against a nation, and all generals. Therefor as a sencere frende I doe admonish youre R. tymely to looke to that, and auise what you wrote of Ireland to be wholie lett out, or at least that verie paragraf wherein you say, that oure nation is unlerned and by the commers of English are made civill, if not beleeve me, you will at length repent, and will curse youre self, that you did not follow a sencere frend his consell. This remembring my humble service unto the honorable Lord the Kolonell and the rest of oure frends there. I rest Leaveng you to god from Prague the 27. of Februarie, 1640.

youre R. his poore frende
FR. FRANCIS FERRALL.

Sensu Latino hoc volunt.

VINCULIS veteris amicitiæ plurimum R. vestræ obligatus eam commonefacere volui quæ inconvenientiæ secuturæ sint, si sine prævia correctione libellum suum vulgari permittat. Nam mihi varia carmina et scommata ex Belgio contra eundem transmissa sunt: plures quoque sunt, mihi non ignoti, qui alia adhuc in perpetuam vestram ignominiam parant. Voluntque eum serio prohibere velut libellum famosum, contra nationem nostram et omnes generales. Itaque ut sincerus amicus mature moneo, ut quidquid de regno Iberniæ scripsit,

statim expungi curet, vel ad minimum illum paragraphum in quo dicit nostram gentem adeo esse imperitam ut à commercio Anglorum facta sit civilis. Quod si corrigere nolit, certò mihi credat, fore ut R. vestra libellum suum serius tandem in perpetuum execrabitur nisi boni amici consilium sequatur. Interim me commendet Illustrissimo Domino Colonello aliisque nostris bonis amicis Pragæ die 27. Februarii Anno 1640.

Amicus R. Vestræ pauper
FR. FRANCISCUS FERRALL.

Glossa Authoris.

MULTUM miror doctissime Pater, quod R. vestra mihi imponat, quod nunquam à me fuit cogitatum, scilicet quasi ego diffamassem certam nationem, omnesque Generales Invictissimi Imperatoris nostri, quos omnes, ut debeo, impense veneror. Quod vero scripsi de Ultonia et Conacia, amabo legantur verba mea sedulo, et videbitur, me non ex meo sensu sed S. Bernardi sententia dicere, nec nationem me vocare Barbaram ut nunc est, quando æque moribus, doctrina, et vitæ civilitate ita se excoluit, ut cum aliis nationibus certare possit: sed fuisse aliquando illam nationem Barbaram, sicuti et cæteræ omnes. Mi pater, satis animadverto unde proveniat iste error, et vester agendi modus, si verum fateri vultis, plerique annuetis; omnes confertis capita et unus qui aliquid obiter legit, nec expendit serio, alteri persuadet, quod non intelligit, vel ex professo vult calumniari. Frustra es, mi pater, nil muto eorum quæ de Ultonia dicta sunt, nisi prius efficias, ut Sanctus Bernardus corrigatur, quod magni erit laboris. De Carminibus, Hymnis scommatibus in me meumque codiculum in Belgio fusis, nil credo, sunt enim Belgæ viri prudentiores, quem ut se ob tantillum libellum moveant: hoc scio multos in Belgio meum libellum et excepisse avide, et laudasse plurimum. Quod si tamen nonnulli reperirentur, qui meas lucubrationes dicteriis scriptisve impetere vellent, faciant quod libet si erroris convincar, libenter corrigam, minæ me neutiquam enervant, trophæa nemo nisi erecto statuit animo: agam quod rectum est, scribam quod verum est, et ita omnia invidiâ et calumniâ major vitam meam concludam.

Quoniam verò etiam aliunde impetor, ceu homo de nescio quibus vitiis suspectus, quæ mihi in animarum cura, et spirituali quam nunc inter milites gero functione non parum nocere possent, constitui hoc loco non me ipsum propriis argumentis, sed alienis eorum scilicet, quibuscum vixi, testimoniis defendere, debent illi esse omni exceptione majores, et quibuscum vel plurimum vel assidue egi ut calumniatoribus satisfiat. Non ergo quosvis de trivio qui me vix de facie noverunt adducam, sed eos à quorum conspectu vel vix discessi unquam, vel eos quibus incumbit morum honestatem ante examinare, quam virtutis nondum notæ testimonia chartæ illinere. Nemo verò existimet me id agere ideo quod alienam laudem magnopere expetam, sed ut Dei cultum contra nefandissimos susurrones melius promoveam. Vitæ ac morum porro testes etsi adducere possem plurimos, non tamen nisi tres producam qui abunde meam innocentiam scripto probarunt.

Primus est Matthæus Rochus civitatis et Diœcesis Leghlinensis Vicarius Apostolicus, qui cum ex Hyberniâ proficiscerer has mihi testes litteras dedit quibus probatam vitam in Hyberniâ actam confirmat.

Harum latori Reverendo Domino Thomæ Carve Sacerdoti Hyberno in Germaniam tendenti, cum animo invisendi nobiles quosdam cives et amicos suos, sub Cæsarea Majestate merentes, et brevi huc) peractis ibidem aliquibus negotiis suis) revertendi ad priores in agro Dominico labores resumendos, hoc debitum probitatis suæ testimonium postulanti, veritatis et Justitiæ intuitu, denegare nequivimus: eodem omnibus ad quos præsentes pervenerint, sincerè attestantes Præfatum Dominum Thomam à curâ animarum (quam apud nos aliquamdiu laudabiliter gessit) nec ob ullum crimen amotum, nec aliquâ Ecclesiasticâ censura irretitum, sed eam sponte suâ et nostra cum veniâ ad tempus in prædictos fines desiisse. In quorum ominum fidem præsentibus subscripsimus et sigillum appendimus apud Coshrelagh 19 Augusti Anno 1634.

Matthæus Rochus civitatis et Diœcesis
(Locus Sigilli.) *Leghlinensis Vicarius Apostolicus.*

Hinc patet, Amice Lector, vitâ meâ acta in Hyberniâ nec (quantum conjicio) ulli dubium esse potest, de causâ itineris mei suscepti. Quod

vero diutius cum exercitu huc usque contra veniam emanserim, excusari et per litteras, et coram cum in Hyberniam, post quadriennium in ex-citu Cæsareo actum, redii, obtinuique aliam licentiam porro Hyberno milites juvandi extra Patriam.

Secundum est Waltheri Deveroux Colonelli quod actam vitam meam inter milites testatur, scriptumque est Germanicâ linguâ, ut sequitur.

Jch Walther Deveroux Römischer Käyserlicher Mayestät Cammerer, und uber ein Regiment Dragoner bestellter Obrister, Thu hiemit kundt für jedermänniglich, daß der Ehrwürdige und Wollgelehrte Herz Pater Thomas Carve in die vier Jahr bey mir umnd meinen Regiment seinen Gottesdienst verrichtet, hätt auch für meine Person jhn gern länger bey mir sehen und dulden wöllen: Weiln er aber wegen erweglicher Vrsach halben von mir dimission begehrt, und sich an andere Orth zu begeben willens, als habe ich ihm wegen seines Ehrlichen Wollhaltens, wie einen frommen umnd andächtigen Priester gehöret und zustehet, solche litteras Commendatitias nicht abschlagen wollen noch sollen. Jst derowegen an alle und jede hohe unnd niederstandts Officierer oder Cavalier, oder was Dignitäten die seyn mögen mein Respective dienstlich Ersuchen, man wolle gegenwertigen Herzn Pater Thomas Carve wegen seines Ehrliebenden umnd Gott wollgefälligen Wandel, so er allzeit vor jedermenniglichen diese vier Jahr sine ulla mala suspicione exhibiret alle gebührende Ehr, gute Beforderung umnd allen geneygten guten Willen erzeygen. Solches so viel mir möglichen bin ich umb ein jedwedern gebührender occasion nach zu verdienen erbittig. Zu mehrer attestation hab ich mich mit eygener Handt unterschrieben und mein Adelich Petschafft drauff druckt, so geben umnd geschehen Sassenberg in der Graffschafft Waldeck den 6. Augusti Anno 1638.

(Locus Sigilli.)

Walther Deveroux.

Latina versio sic habet.

EGO Waltherus Deveroux Sacræ Cæsareæ Majestatis Camerarius, et supra unum Regimentum seu Legionem Dragonum constitutus Colonellus, hisce notum facio omnibus, quod reverendus et perdoctus Dominus Pater Thomas Carve quatuor ipsis annis in meo Regimento seu Legione officia divina perfecerit. Libenter quoque, quantum ad me quidem attinet, diutius illum mecum commorari optassem et voluissem. Quoniam vero ipse justis de causis à me dimissionem petiit, seque ad alia loca transferre constituit, non potui nec debui ipsi ob vitam laudabiliter gestam et mores quæ religiosum ac probum Sacerdotem decent, tales litteras commendatitias denegare quare ab omnibus supremis inferioribusque officialibus et equitibus cujuscunque dignitatis et ordinis illi sint, respectivè peto quam possum officiosè ut præsenti R. P. Thomæ Carve ob honorabilem et Deo amabilem vitam, quam coram omnibus durante hoc quadriennio sine ullâ suspicione exhibuit, omnem decentem honorem bonam promotionem optimamque ac propensissimam voluntatem præstent. Id pro virili meâ ergo omnes datâ occasione compensare conabor. Pro majori fide attestationem hanc manu propriâ subscripsi, et nobile Sigillum meum appressi, datum actumque Sassenbergæ in Comitatu Waldeckensi 6. Augusti Anno 1638.

(Locus Sigilli.)

Waltherus Deverоux.

Tertium denique est Antonii Marentii Episcopi Petinensis Vicarii Generalis exercituum S. Cæs. Majestatis. Quod testatur me minime malam vitam in exercitu egisse, quoniam, mihi non petenti, ulteriores honores defert.

COPIA LITERARUM.

Antonius Marentius Dei et Apostolicæ sedis Gratia Episcopus Petinensis, Sacræ Cæsareæ Majestatis, nec non Serenissimi Archiducis Leopoldi Gulielmi Consiliarius et Exercituum Cæsareorum Vicarius Generalis.

Reverendo nobis in Christo dilecto Thomæ Carve Sacerdoti Hyberno Capellano Regimenti illustrissimi generosissimique Domini Colonelli Deveroux Salutem in Domino et omne bonum.

PASTORALIS nostræ sollicitudinis partes esse dignoscimus, non tantum incumbere ut à dignis et probatis Sacerdotibus sancte administrentur militibus Ecclesiastica Sacramenta, verum etiam vitia et malæ consuetudines tam Clericorum quam Laicorum eliminentur, et radicitus extirpentur: et cum non ubique esse possimus, propterea de sua constante fide, prudentia, probitate et integritate, ea qua fungimur in hoc exercitu Cæsareo auctoritate, te supradictum reverendum Thomam Carve in Capellanum majorem supra nationes Anglorum, Scotorum et Hybernorum tam Ecclesiasticorum quam Laicorum in hoc exercitu commorantium per præsentes facimus, constituimus, deputamus, ad nostrum beneplacitum, cum omnibus honoribus, oneribus et prærogativis, cum potestate omnes depravatos mores in personis Ecclesiasticis corrigendi et emendandi, informationesaccipiendi, et processus formandi, tam supra clericos quam laicos in spiritualibus, omniaque nobis notificandi, ut opportuna possimus adhibere remedia. Insuper licentiam damus, Sacramenta Ecclesiastica administrandi regiminibus non habentibus Cappellanum. Monemus proinde omnes cujuscunque conditionis sint et status illarum nationum qui curam animarum gerunt ut supradictum pro tali agnoscant, eique obedientiam debitam præstent, officiales omnes rogantes, ut dicto patri sua auctoritate assistant, neque ullatenus ejus potestatem minui patiantur: in quorum fidem has patentes litteras manu propriâ subscripsimus, et Sigillo nostro muniri curavimus. Datum Bürnæ in Westphalia die 20 Octobris Anno 1640.

Antonius Episcopus Petinensis
Vicacarius Generalis Exercitus.

(Locus Sigilli.)

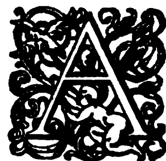
Angelus Antonius Ottaganus
Cancell.
De Mandato Episcopi.

Ex his omnibus, benevole Lector, abunde liquebunt vitæ meæ rationes et institutum, pronumque erit hinc judicare prudenti cuivis, qualis fuerim in Hybernia ante quam ad exercitum venirem, quidve egerim in ipso exercitu ad hæc usque tempora. Unde quisquis labem famæ meæ adspergere nititur, nil facit nisi ut se calumniatorem pessimum suomet testimonio probet. Clament adversarii mei contra me quantum volent, ego ad testimonia mea provoco, et bene factorum conscientiam, qua in mundo non reperitur luculentior testis. Videat quivis cui potior adhibenda sit fides, illis, an his? Sunt mihi quidem ad manum alia nonnulla scripta præclarissimorum et omni exceptione majorum virorum, quibus innocentiam meam plus nimio probare possem, sed nolo abuti patientia candidi Lectoris. Hisce igitur concludo, iterum protestans me nil quidquam hac mea apologia contra quenquam, quam invidos meos calumniatores dicere intendisse, et si quid forte vehementiori calamo justissimeque irato stilo exciderit, indictum inductumque velle. Obtestor etiam universos has vindicias inspecturos ut si qua possint suâ auctoritate et consilio dehortentur à ceptis scommatibus momos meos, sin verò ipsi non obsequantur, detestentur et execrentur ipsos non minus ac ipsum calumniæ vitium. Bene vale, mi optime Lector, et fruere labore meo.

SERIES BUTLERIANÆ PROSAPIÆ.

Præloquium ad Lectorem.

MICE Lector, pollicitus sum in liminari Epistola ad Lectorem Itinerarii mei, quod illustrissimo Domino Jacobo Butlero &c: inscripsi, me aliquando Butlericum Stemma, et Heroica Butlerorum facta uno solo libello ad id suscepto complecti, si scilicet tranquillius otium nanciscerer: quod hucusque adipisci nondum potui bellorum tumultibus nondum exemptus. Quoniam vero curiosum et avidum Lectorem

nonneminem sollicitè id expectare intellexi, paucula quædam quæ originem stemmatis concernunt ad calcem hujus mei itinerarii adjiciam. Si parcæ vitam mihi prorogent, superique incolumem ad lares patrios reducant, ubi calamo vacare liberius licebit, satisfaciam ex integro promissis meis. Interea hisce contentus fruere et vale.

Butlerianum Stemma primum suum ortum duxit à Jacobo I. qui ab Edvardo III. comitis honorem et nomenclationem obtinuit Anno millesimo trecentesimo quinquagesimo quarto. Unde successu temporis quatuordecim familiæ ceu novi ex stipite surculi protuberarunt. Prima fuit Baronis de Donboyna: secunda Baronis de Cahirna: tertia Vice-Comitis de Mongareta: quarta Edmundi Butler equitis aurati de Tullia, cujus filius Theobaldus Butlerus Vice-Comes Isabellam verè bellam Thomæ Nigri Butleri Comitis Palatini Tipperariensis filiam, legitimo matrimonii nexu, felicissimo connubio sibi copulavit; hoc solo infelices conjuges quod nullâ sobole suscepta mortem oppetierint. Quinta Vice-Comitis de Icherrina: sexta de Jechia quæ olim celeberrima fuit: septima de oppido Pauli, ex hac familia perillustris Dominus Waltherus Butlerus Comes et Sacræ Cæsareæ Majestatis Colonellus ejusdemque cubicularius: et Theobaldus Butlerus, Richardus item Butlerus cum Edmundo, omnes Capitanei ortum et originem suam sumpserunt. Octava de Cilcassio: nona de Moyallio: decima de Cilvolicio. Ad undecimam familiam concurrunt variæ stirpes scilicet de Cnocraphonno, antiqua villa nigra, Racona, Vallum Spideogio, et Anaquio. Ex hac familia olim prodiit perillustris Dominus Thomas Butlerus cognomento claudus. Qui Regiæ Majestatis Imperio et stipendiis, variis in Hybernia Legionibus collectis contra Gallos in campum exercitum eduxit, felicibusque auspiciis Gallos fugavit et fudit, civitatem quoque amplissimam Rhodomagum obsedit, impetivit, occupavit: in qua expeditione pro rege suo gloriose occubuit. Duodecima Edvardi Butleri equitis aurati de Grangia. Decima tertia Richardi Butleri equitis aurati de Bansichio. Quarta decima Domini Thomæ Butleri Comitis aurati de Clocnova.

Nunc ad particulares familias quasdam descendo, Heroësque qui ex talibus provenerunt, ac surculos qui ex suis quique arboribus eruperunt,

in novas stirpes distinguo prima omnium est Baronis Domboynæ qui primus omnium Baronatum emit. Nota verò, mi Lector, eam esse Hyberniæ consuetudinem, ut non omnes qui ex illustri aliqua familia descendunt, ipsi quoque illustres sint, sed primogenitus tantum, cæteri verò etsi nobiles habeantur, non tamen Barones, Vice-Comites, Comitesve nominantur, sed tantum armigeri.

Baronis Donboynæ.

Generosissimæ familiæ et celeberrima armigerorum soboles, quæ ex Domo Donboynica descenderunt.

PRIMA familia de Brittanna; secunda de Bali castello Sylvano; tertia de Balierca; quarta de Cabricio; quinta de Balinardo; sexta de Balliwedlea; septima de Tolochassano; octava de Ardmalio; nona de Darloscano; decima de Rathboytona; undecima de Synnona; duodecima de Balivodino; tertia decima de Rathcolio atque ita nominabantur Patrui moderni Baronis. Petrus Butlerus de Belapontano, Jacobus Butlerus de Grelagio Gener Comitis Ormoniæ et Ossoriæ, et nepos Comitis Tvvomonensis: Edvardus Butlerus de Claërna, Theobaldus Butlerus de Cilscahano, Thomas Butlerus de Clocflordio; Richardus Butlerus de Opido Sylvano. Filii Edmundi Butleri Baronis de Donboyna, Jacobus Butlerus de Ballidalio, Thomas Butlerus de Fimonilla, &c:

Nobilissimæ Familiæ.

Baronis Cahirniæ qui secundus Baronatum emit, et posteritas inde propagata.

PRIMA familia de Rusglana, secunda de Polcerrino, tertia de Glanballicolna, quarta de Mologona, quinta de Listobrina hujus Baronis Patrui Petrus Butlerus de Cnocnanino, Jacobus Butlerus de Cnoclochtino, Richardus Butlerus de Clonbrogano, Joannes Butlerus de Clocbridio, &c.

Illustres Familiæ.

Quæ ex Vice-Comite Mongaretæ exortæ sunt.

PRIMA familia de Monnahorrio, secunda de Daginsalano ex qua Illustrissimus Dominus meus Jacobus Butlerus Generalis excubiarum Præfectus in exercitu Hispanico, nobilitate inter Polonos clarus, Sacræ Cæsareæ Majestatis, nec non regni Poloniæ Colonellus descendit. Tertia de Castello Comorino, fratres moderni Vice-Comitis Jacobus Butlerus de Belabora, cujus filius Edmundus Butlerus Colonellus, qui Bisontii in servitio regis Hispaniarum sexto Cal. Decembris Anno 1636. diem extremum clausit. Gilbertus Butlerus, Theobaldus Butlerus, Joannes Butlerus Colonellus, Petrus Butlerus. Filii præfati Vice-Comitis sunt Edmundus Butlerus de Belragano, Richardus Butlerus Capitaneus, Edvardus Butlerus, &c.

Celeberrimæ Familiæ.

Vice-Comitis Icherrinæ, et posteritas inde descendens.

PRIMA familia de Calona, secunda de Balinota, tertia de Cilcruca. Filii hujus Vice-Comitis sunt Jacobus Butlerus de Finnona, Richardus Butlerus Capitaneus, Theobaldus Butlerus et Thomas Butlerus, &c:

Sunt quidem adhuc aliæ nonnullæ familiæ Butlerorum, sed librorum defectu nondum nobis satis perspectæ, puta generosas familias de Balinaclochio, et de Balicomina, quos suo tempore non negligemus.

ITINERARII D. R. THOMÆ CARVE

TIPPERARIENSIS NUPER SACELLANI MAJORIS ANGLORUM SCOTORUM ET HYBERNORUM SUB EXERCITU SACRÆ CÆSAREÆ MAJESTATIS MILITANTIUM

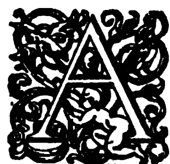
PARS III.

Illustrissimo Excellentissimoque Domino Dn.

JACOBO BUTLERO.

Hyberniæ Proregi, ejusdemque in rebus politicis et militaribus Gubernatori, terrâ, marique Generali supremo, Marchioni Ormoniæ, et Osoriæ celeberrimarum civitatum Kilkinnensis Gorani et Carigiæ Domino, Comitatus Tipperariensis Palatino, necnon Regii Ordinis Sacræ Periscelidis Equiti, Vice Comiti de Turlo Knokraphanno Killinaill Boalig Baroni de Arcloa Dluhack et Callonia &c. Domino meo Illustrissimo Excellentissimoque felicitatem et gratiam apud Deum et homines.

NACEPHALEOSIN nostrorum temporum et rerum per Europam gestarum in hunc codiculum compactam, Christiano, orbi vulgatam ac Excellentissimo tuo Nomini, inscriptam, amoris, honoris et debitæ meæ subjectionis ac observantiæ Mnemo synon illustrissimis tuis aris affigo. Eam rogo, patiare sub tuo patrocinio ab impiis obtrectatorum linguis securam delitere. Quo enim rivulus iste quam ad suum mare derivetur, ut iterum copiosiore auctu fluat? Si quondam Theseus et ex Abante, Populi Cognomines comarum suarum primitias Divis Patriis sacras esse voluerunt, quidni et ego cogitationum mearum (cum Divo Augustino loquor) comas et ingenii mei primitias publici juris, factas, illi, devoveam, cui post Deum, Divosque cælites me meaque omnia debeo?

Emisi superioribus annis in lucem primam et secundam partem rerum in Europâ gestarum quarum ego vel oculatus testis adstiti, vel relationem ex viris fide dignissimis accepi, quos itinerarii nomine insignivi, tum quia in itinere existens ac subinde hinc istincque interquiescens, ut tempus negotioso otio fallerem annotaveram, tum quas varias regiones oberrans cum multa animi mei voluptate, et admiratione videram: earum priores partes tuæ Excellentissimæ Dominationis, ac Lectissimæ ejus conjugis nomini consecravi. Nunc in tertiâ et postremâ hac parte ad te iterum convertor, ut reipsâ comprobem, te Patronorum meorum Alpha esse et Omega hoc est principium et finem. Suasit id tua in me humanitas evicit mecum in te studium sed imprimis virtutum tuarum seges, quibus omnes Europæ partes uberrimo et fœcundissimo satu complévisti.

Cujus fertilissimam spem in prima adolescentis ætatis herbâ promisisti: quam in procinctu messis majorum tuorum oculis spectandam et colligendam proposuisti, quando scilicet ad Domini Avunculi tui Magni illius Thomæ quem Nigrum Coæteneis appellare placuit, genua, prope etiam tunc puer in Carigiensi Curiâ accedisti et more Patrio sub anni ineuntis exordium faustâ cantûs modulatione auspicatum decursum apprecans strenam exegisti. Quo tempore ipse tuis votis annuens vatis instar sacro Endusiasmo perfusus adstante multâ Cognatorum Consanguineorumque et præcipuâ Ormoniæ Osoriæque Nobilitatis coronâ in hoc Vaticinium, Te allocutus, prorupit. Hos Comitatus meam pone mortem possidebis, feliciterque mihi in hæreditatem succedes et Prædicessorum tuorum antistitum honores et dignitates superabis.

Dictum factum. Nec præsagium fefellit eventus indoles quæ in teneriore ætate tuæ sapientiæ præludebat succedentibus annis Majores tuos præcederes. Felix omnino astrum fuit, quod nativitati tuæ alluxit! felix momentum quod te materni uteri carceribus in liberiorem aërem emisit! faustus nuncius qui ortum tuum exultanti patriæ vulgavit! fortunata Ormonia et Osoriæ quæ te Marchionem et Dominum, quid verò aio Dominum? Quæ te Patriæ Patrem salutant, laudes tuas *festivissima* Panegyri celebrant, virtutum tuarum amplitudinem ad ipsos usque cælites evehunt. Tibi enim et invictissimis tuis armis *incolumitatem* vitam fortunasque libere se debere profitentur. Inter hos, ego infimus

servorum tuorum, vocem meam inter exteros longè à Patrio solo remotus corpore, animo verò et affectu tibi præsentissimus attollo etsi fortè in tantâ locorum distantiâ non exaudiar, calamo, vicariam vocem omni clamore altiorem, ablego, ut meum erga Illustrissimam et Excellentissimam Dominationem tuam officium contestetur. Offero igitur hunc animi et ingenii mei fœtum inter arma conceptum, præcipito et intempestivo partu in lucem effusum, et in tua servitia quoquo modo, ut in castris fieri amat, excultum, et demisissima subjectione conspectui tuo Illustrissimo sisto. In eum quâ es humanitate et benevolentiâ penitissime devotum excipe et infantium illius tuere, ac fove, et me una cum laboribus meis gratiosissimo favore prosequere. Dabam Viennæ Austriæ Kal. Martii Anno salutifero CIↃ. IↃC. XLVI.

Illustrissimæ et Excellentissimæ Celsitudinis vestræ

Humillimus et obedientissimus Sacellanus

THOMAS CARVE, *Sacerdos.*

BENEVOLO LECTORI.

X quo iter meditari et ingredi cœpi, Itinerarium meum tribus omnino stationibus absolvere jam indè ab exordio Peregrinationis meæ Divis cælitibus faventibus decreveram: de quibus geminam absolvi, resque in itinere meo gestas orbi spectandas in lucem vulgavi.

Nunc tertiam tandem veluti laborum meorum metam et viæ exitum Deo auspice et conatuum meorum directore adorno; eam benevolentiæ tuæ, amice lector bonâ tuâ veniâ consigno, tuam humanitatem obtestans ut animus tuus multis semitarum defatigatus anfractibus innumeris bellorum periculorumque eventibus consternatus inexplebili Christiani sanguinis profluvio plus nimio saturatus, sine vulnere, metu et labore, in ea suavissimè conquiescat.

Non te, oro, hominum malèferiatorum et infestissimorum tenebrionum famæ meæ obtrectationes moveant, quorum obscuri conatus ad clarissimam veritatis lucem velut cæcutientes Pyraustæ occubuerunt, et in favillam ac fumum non sine Dio Numine disparuerunt.

Potentes omnino sensi adversarios, ex quibus alii præmaturo Letho extincti, vitam prius in calumniis posuerunt quam nomini meo nigrum theta appingerent; alii inter vivos reliqui, impios et irritos conatus suos elusos dequeruntur, novasque cudunt strophas simili eventu dissipandas; alii infamiâ propriâ ab obtrectationis consilio deterriti, ad saniorem mentem et libellos meos redierunt, suamet confessione ingenui, nil esse carpendum ex iis quæ vel ipsi imitari nollent, vel, quod verius dixerim præstare non possent.

Ego Divam appello veritatem testem, me nulli nocere unquam præsumpsisse, nec ad scripturam calamum appulisse nisi amore veri, quod

dum sector in calumnias incidi eorum, quibus profui plurimum obsui numquam. Quid tum? solennis hic est virtutis agari, in quo jam inde a primo orbis exordio præluserunt veritatis propugnatores, pressi quidem, sed nusquam oppressi, stat firmo pede radicata semel sæpius impugnata veritas, nec adversis ventorum turbinibus impulsa movetur. Cujus constantia roboratur calamus ad tertiam Historiolæ meæ partitionem fidenter accedit in qua gesta ab Anno Christiano trigesimo octavo supra millessimum sexcentesimum ad annum usque quadragesimum quintum post sedecimum sæculum commemoralio, succincto quidem, quantum temporis rerumque ratio patietur, sed candido stylo. Quod si quis arguat vulgares me res et orbi notissimas commemorare; fateor id equidem, si de populis et nationibus sermo sit qui nostro climati subjacent. Non item qui remotiore in orbe versantur quibus meus calamus perinde servit. Scribimus hæc seræ posteritati ad imitationem majorum nostrorum, qui historias suo ævo notissimas subsecuturis temporibus antiquitatis faciem vetustate oblitterandam repetere volentibus, scripto expressêre. Nemo miratur flores vernante anno qui copiam protuberat, volupe tamen omnibus est floris amœnitatem spectare adultâ hyeme. Si quis forte hujus temporis gesta, vel otiosus spectator vel laboriosus actor nauseat velut trita et obvia, ille nepotibus suis seros post annos exacturis et nostram diligentiam desideraturis lucubratiunculas nostras non invideat. Quibus si olim placuero, precium operæ meæ fecisse existimabo; si displicuero, laudis existimabo cumulum ex optimâ voluntate meâ scriptioni huic accessisse. Hoc est quod te volebam candide lector. De cætero tibi omnem faustitatem pleno affectu apprecor. Vive et Vale.

CAPUT LIX.

De Clade Bannerio illatâ à Cæsarianis et Boiis capto Schlangio et Asseclis.

NNUS (qui post Christum natum supra sesqui millesimum centesimus quadragesimus currebat) frigoribus rigescebat; cum miles Cæsareus variis bellorum expeditionibus accisus, et æstivis laboribus fractus ad hybernorum quietem anhelabat: quam serenissimus Archidux Leopoldus Gulielmus, tum fortè Aschaffenburgi subsistens indulgere parabat, quando opportunè à Sacrâ Cæsareâ Majestate, allatæ sunt literæ, quæ copiam faciebant militem ad hyberna dimittendi. Unde mox exercitui (constabat is tunc centum triginta circiter legionibus) ita divisæ sunt in stationis Provinciæ, et circulus Westphalicus triginta, Bohemiæ regnum decem, viginti sex terræ hæreditariæ maximè verò inter has Silesia, tres Archiepiscopatus Trevirensis, tres tractus Rhenanus, unam Buchonia, unam similiter Comitatus Waldeckanus, unam etiam Wetteravia, duas Hennebergia et Schmalkaldia, triginta circulus, Franconicus, viginti Suevia, octo denique legiones Bavaria conjunctim cum superiori inferiorique Palatinatucis Rhenum acciperet. Circa eadem tempora Suecius quoque exercitus cum confœderato milite hyberna disposuerat.

Et Bannerius quidem copias suas in Halberstadiensem Archiepiscopatum distribuerat; dux Longuevillanus confinia Hassiæ occupaverat, Cottorum turmæ in Westphaliam et vicinus comitatus diverterat Luneburgici verò manipuli circa Wolfenbuthum hospitabantur. Ac ne miles interim sine negotio otiaretur, diversæ turmæ in varias terras emissæ sunt Ducum imperio, atque hinc inde levibus velitationibus Cæsareos æquè ac Bavaros non sine clade lacessiverunt; ita ut subinde alios

captivos reducerent, alios ferro exanimarent. His successibus paulò animosiores militis, visi sunt ad majora educendi; eaque propter placuit Bannerio Ratisbonam pleno exercitui, nescio, an tentandam eminus, an spectandam propius exhibere. Quamvis multi non improbaliter credant, consilium eo potissimum spectasse, ut vel Cæsari istic præsenti insultaret, vel principes principiumque delegatos in commune consultantes dissiparet. Utrum voluerit, anceps est, neutrius certè effectum obtinuit. Nam Cæsar non umbras metuere; nec ludicram ostentationem suspicere, sed aciebus virorum fortium se objicere doctus, nec pedem movit, nec mutandi stationem vel levissimam cogitationem admisit. Cujus constantiâ principes reliqui roborati, plus de promovendis consiliis nuper ceptis, quàm de machinis gloriosi militi objiciendis deliberant. Quæ dum aguntur Cæsareæ interim legiones coëunt, ut fastum Bannerici militis elidant. Hoc cognito consilio Sueci earum turmarum Ductor Castra Chamb versus disposuit, ac omnia circum loca exactionibus fatigavit: Colonellum verò Schlang virum in primis fortem et bellicosum Neoburgum dimisit, ut stationem illam tantisper observaret, tuereturque; quod constaret quo se armorum Cæsareanorum impetus flecteret: qui uti opinione citius ingruit, ita Bannerio aliquem incussit timorem, ne qua divisis à se sociis periculosius pugnandum esset. Si Cæsariani capto pugnæ consilio, invalescerent.

Hærebant hìc Imperatoriarum copiarum Campiductores, quid potius consilii capesserent, consultiusne foret in ipsum primum Archistrategum aciem vertere, an potius illam quam Colonellus Schlangius ducebat partem invadere. Visum tandem examinatis utrimque rationibus tutius fore Neoburgum rectâ contendere, et pauculorum suppressione militum animos Cæsarei militis ad fortiorem pugnam acuere. Nec spem fefellit eventus. Nam postquam ad bis mille Schlangianorum oppressissent aliis cæsis, aliis in captivitatem abductis, promptior omnino fuit miles Cæsareus ad prosequendam victoriam, et parum honestâ fugâ elabentem hostem insequendum. Re igitur feliciter ad Neoburgum peractâ, datum est negotium sex cataphractariorum manipulis deducendi captivos Ratisbonam. Erat post meridiem hora circiter tertia quando ad urbem appulerunt captivi, inter quos erant Colonelli quatuor, utpote Schlangius

Prætoriæ legionis Ductor, Rudolphus Birckenfeldius, Janislaus Kynsckius, et Gulielmus Hockingerus.

Hos comitabantur earundem legionum, locum tenentes, Colonelli quatuor, Præfecti item vigiliis supremi tres, viginti tres insuper centuriones equitum. Et inter hos Illustrissimus Marchio Durlacensis Carolus Magnus, aliique facilè centum officiales: gregarius miles millenarium numerum excessisse dicitur: ubi ad urbis portas substiterunt, ne confuso ordine incederetur, visum est ordinare hunc in modum ingressum, ut præirent 52 circiter cataphracti equites, hos equis etiam sublimes sequerentur Marchio Badensis supra nominatus cum Schlangio qui sinistrum principis latus stipabat, istos pone à tergo premebant tres alii jam dicti Colonelli cum aliis præcipuis officialibus captivis succedebant duæ Centuriæ cataphractorum. Captivi vero reliqui inermes à reliquo milite deducerentur. Quam primum intra urbem admissi fuerunt signa equestria ab adversariis obtenta ad ædem Principem delata sunt. Captivi verò in diversas domos et custodias tantisper deducti quoad 27 Martii devehi secundo Danubio possent Viennam Austriæ. Placet hoc loco attexere, quæ lemmata, præcipuis vexillis ex Schlangiana clade reportatis, inscripta fuerint.

Signa universim vicena a Cæsareis obtenta fuerant. Eorum præcipuum ex una parte hanc inscriptionem ferebat. Virtus vera nobilitas—Ex adversâ—Cum Deo et Victricibus armis—Alterum ostendebat ex hac facie stat in potentia Dei, ex altera—In hoc signo vinces—In alio legebatur ex uno latere—In Nomine Dei Patris et Filii et Spiritus Sancti hostes nostros aggredimur—ex altero,—Domine, Dextera tua vincit hostes. Quartam referebat hinc quidem,—Quod fecero sectamini—Isthinc verò—Gladius Domini et Gedeon. Quinctum spectandum præbebat in priori facie—Persequar inimicos meos, in posteriore, Domine à me stante non timebo. In sexto videbatur—Audaces Fortuna juvat—Et—Tu contra audentior ito. Septimum exhibebat Epigraphen—Cum Deo et victricibus armis et certantibus offertur Victoria. Octavum ita loquebatur,—Corde clamo et manibus pugno. Nonum denique ex prima facie præferebat—Præcinxit me virtute ad bellum—ex secunda,—Jehova memento mei. Movebat interea Generalis Bannerius

celerrimâ quâ poterat expeditione sedulo collectis copiis Bohemiam versus, ne fortè à victorioso exercitu alicubi deprehensus obruetur. Et licet summâ contentione laborarit Picolominius qui peditatum ducebat cum tormentis majoribus, hostilem exercitum prævertere, ac in certis angustiis properantem sistere, vel saltem Bresnitii ubi necessario transeundum erat, ad conserenda arma cogere, nullibi tamen id assequi potuit celeritate sua semper prævertente Bannerio, qui facile videbat incolumitatem suam suorumque in solâ fugâ esse positam. Evasit itaque hoc modo Zwickiam Bannerius, ubi sese cum Gallo Wimariensi exercitu conjunxit. Cœpêre hic novi hostes confligere cum infelice Duce, nam primum anim iægritudo et mœror militem gloriosum invasit tanto impetu, ut etiam in corpus redundarit morbus qui ei 20 Maii altero scilicet post acceptam cladem mense fatalis fuit, et quem Mars sternere non potuit, morti tandem succubuit. Luxit Ducis prostratam fortitudinem universus exercitus et quam forti viro vitam producere non potuit fortitudinis famam ad seram posteritatem extraxit.

Ne interim dum Dorstensohnius evocaretur ad militiæ gubernacula viduus exercitus distitueretur Duce—Tres belli Duces, quorum unus Adamus Pfuhl natione Germanus, alter Carolus Gustaphus Vrangel, natione Suecus. Tertius denique Alfurtus Wirtenberg patria Finlandus imperium in milites ita partiti sunt, ut conjunctis consiliis militiam dirigerent.

CAPUT LX.

De rebus gestis ad Wolfenbuthum.

USCEPERANT Luneburgenses circa hæc eadem tempora negotium omnino operosum et minimè opportunum, quando Wolfenbuthanam obsidionem moliti sunt. Enim vero præterquam quod castro illi abunde erat ab omnis generis comeatu provisum, sufficientem insuper receperat defensioni militem, cui cum imperio præfectus fuerat Rauschenbergius vir consilio et armis promptissimus. Quod etsi Luneburgicos non latebat, desiderio tamen recuperandæ hæreditariæ ditionis accensi obsidionem omnino prosequendam toto conatu putarunt: existimantes tantò gloriosus fore vincere, quantò gloriosiorem nacti fuissent adversarium, et locum munitiorem suscepissent expugnandum. Improbo igitur labore et indefesso studio, mutatis interdum stationibus, et partitis in plures laboribus illuc usque negotium perduxerunt, ut aquarum illuvie totum castrum inundarit, adeo ut præsidiarius miles non nisi in editioribus locis continere se posset. Et licet ob angustias habitationis incommodissè degeret, nec diu videretur rebus ita stantibus posse perdurare; invicta tamen patientia ducum communes miserias cum gregario milite perferentium et obsidentium præfracta audacia in perniciem obsessorum tam validè et cordatè ruentium existimulabat, ut extrema potius perpeti resolveret, quam furori et calamitati cedere. Eminebat inter præsidiarios tunc forte ab animi fortitudine nunquam satis laudandus equestris manipuli Centurio (Immernüchtern, seu familiæ proprio, seu à sociis affecto agnomine vocitabatur) qui sæpe sæpius castro emissus, per cuniculos nonnunquam, plerumque aperto campo, vellicabat hostem, nec unquam redibat inglorius, quin vel captivos reduceret, vel ensem recenti hostium sanguine rubentem referret. Rebus hunc in modum constitutis metuebant copiæ Cæsareæ, ne qua nimia necessitate premerentur ob-

sessi, atque ad deditionem paulatim cogerentur. Quapropter consilio coacto deliberarunt, qua ratione quam maturrimæ ferrentur suppetiæ, quas sine pugna difficulter præstari posse constabat, unanimiter ferro perrumpendum esse censuerunt. Ea propter quarta decima die mensis Junii castra subitò movent, ac diurnis nocturnisque, itineribus recta Wolfenbuthum contendunt: quo eodem Suecicus etiam exercitus quem Cæsarianorum consilia non omnino latebant, magnis passibus properavit, ita ut decimo septo dicti mensis ambo exercitus non procul Wolfenbutho substiterint atque ex hac quidem parte Cæsareæ, ex adversa verò Suecicæ copiæ cum confœderatis; hîc non diu cunctandum rati, postridie Cæsariani hostem intra sua munimenta quæsiverunt et summâ virtute aggressi sunt, non sine copioso utriusque partis sanguine. Qua in pugna, capti sunt Colonellus Gailing et Colonellus Hagenback, uterque inter Cæsareos militans, occisi vero plurimi ex Imperatoriis. Sed nec Suecis strages horum impunis fuit, occubuerunt enim ex præcipuis ducibus plures, ac inter alios Comes de Hodiz Colonelli item Geseckhe et Zwyberg.

Hic cum animadverterent imperiales eam pugnæ rationem cum tanto militum dispendio non esse è rebus suis, receptui cecinerunt et vigesima quarta Junii sub noctem Schoningam redierunt. Wolfenbuthum interea majori in dies aquæ accretione affligebatur. Quæ sicuti indigenis molesta erat, ita Brunsvicensibus et circum jacentibus oppidis perquam incommoda, quantum enim aquæ cogebatur in castrum, tantum necessariis usibus adimebatur patriæ, cujus defectu annonæ difficultates augescebant, cum nec farina haberi posset ex molendinorum siccitate, nec cerevisia, potus patriæ usitatus, præparari ex aquæ inopiâ. Aquarum defectus communis omnium erat querela. Wolfenbuthi interim et panis et potus erat adhuc tum abundantia, et ne in posterum esset, sollicitabatur merito Rauschenbergius, qui ideo per præconem prævio tympani sonitu proclamari jussit, ut qui in annum comeatum non haberet, maturè castro excederet, id quod à multis factitatum. Dum vero Sueci cum confœderatis Gallis pergunt continuare obsidionem, omnis circumquaque districtus pessum ibat. Nemine statuente malis remedio: neque enim ob militis insolentiam terra excoli poterat, nec ulla usquam commercia

exerceri, cum ad ipsas etiam munitiorum civitatum portas excurrerent manipuli, ut obvia quævis, in castra averteret. Gliscebant etiam nescio quæ Gallos inter et Suecos, et hos inter et Luneburgenses dissidia, singulis partibus sibi deposcentibus castrum quod armata vi nunquam accepturi erant. Ac Luneburgici quidem credebant sibi deberi velut Dominis terræ et fundi illius. Galli vero et Sueci sibi deposcebant pignus aut hypothecam pecuniæ à Luneburgicis promissæ et nondum numeratæ. Quod tum hi apertè sine simulatione petunt, illi haud obscurè tergiversantur, sententiis primum, dum totis animis à se mutuò avertuntur et discedunt.

Hæ inter partes dissensiones utrimque causam præbuerunt, ut neutra pars alteri amplius fideret. Hinc tandem didicit Luneburgensium Dux quantum sibi externorum Principium fœdera obfuissent; qua ex causa cogitationibus suis varie in diversum jactatus deliberare secum seriò incipit, quo modo externas amicitias dissolvat et cum Cæsare in gratiam revocetur. Evocat, paucissimis suorum iisque fidelissimis consciis, tubicinem, quem cum litteris ad Serenissimum Archiducem Leopoldum evestigio dimittit etiam atque etiam obtestans; ut dignetur ad se Brunsuicam destinare aliquem, quicum secretos animi conceptus conferre tuto posset; decretum sibi esse veteres cum Imperio amicitias renovare: id quod perlubenter, pro ea qua est Serenissimus Archidux comitate, annuit, misitque qui ea legatione fungeretur Wahlium virum in toga et sago sibi semper similem, unà cum suo Cancellario Joanne Kalchschimdt, quos Luneburgius, summa qua potuit humanitate acceptas, de suis consiliis edocuit. Non latuit, postulata hæc legatio quò tenderet, confœderatos, unde non duci tantum, sed universo ejusdem militi gravissimè succensuerunt palam asserentes, se à duce et consiliorum ejus consciis deceptos proditosque esse, ac proinde nequa copiæ Luneburgicæ aliquam à se separationem molirentur, præcipuos belli duces custodiendos mandarunt, reliquum autem militem coëgerunt à se ne discederet.

Sed ne multò post, obsidionem tantis impensis susceptam, ac tanto labore continuatam ex improviso solverunt accensis prius castris, dirutis vallis, et perfosso aggere. Hæc ut vidit Rauschenbergius serio geri, vix suis ipse oculis credidisset, nisi diminutas derepente aquas, castra

conflagrasse, et munimenta diruta esse, coram inspexisset; unde sequentem totum diem festum esse jussit, ac majorum tormentorum displosione lætitiam suam in longè dissitas terras divulgavit. Dux interim Luneburgicus cum Cæsare in gratiam rediit, ac universæ ejus domui quidquid illuc usque admissum fuerat culpæ, clementissimè condonatum est.

CAPUT LXI.

De Rebellione contra Regem Hispaniæ in Catalauniæ Regno.

UM tota prope Germania bello flagraret, ac dissidia, ejusmodi regum et principum externorum internorumque apertâ occultâque, fomentatione non tantum nutrirentur, sed etiam sævissimis armis in Germanorum perniciem promoverentur, et indies latius serperent; in Hispaniam quoque sæva tempestas incubuit, quæ tandem in Catalauniâ prægnantem malis nubem non sine gravissimo totius regni sensu exonerare cepit. Posteaquam enim ejus regni incolæ Regis Catholici Vicarium Anno Christiano millesimo sexcentesimo quadragesimo per summum seclus vitâ fortunisque spoliatum in ordinem redegissent, adduci huc usque nusquam potuerunt, ut arma deponerent, regique suo, seu damnato seu excusato furore, subderentur; et licet rex adlaborarit, ut rebellionem quantâ posset modestiâ sopiret, nunquam tamen ad consiliorum suorum metam potuit pertingere; unde in justissimas iras exarsit, collectòque milite in Regiæ Majestatis reos valido exercitu movit, non tamen satis propitio Marte: copiæ namque illæ à rebellibus subditis, omnia itinera et aditus summâ curâ et sollicitudine observantibus novo flagitio cæsa sunt. Et quia videbant ejusmodi ausus non passurum Regem Catholicum, pœnasque deposciturum novis submissis ducibus,

BENEVOLO LECTORI.

X quo iter meditari et ingredi cœpi, Itinerarium meum tribus omnino stationibus absolvere jam indè ab exordio Peregrinationis meæ Divis cælitibus faventibus decreveram: de quibus geminam absolvi, resque in itinere meo gestas orbi spectandas in lucem vulgavi.

Nunc tertiam tandem veluti laborum meorum metam et viæ exitum Deo auspice et conatuum meorum directore adorno; eam benevolentiæ tuæ, amice lector bonâ tuâ veniâ consigno, tuam humanitatem obtestans ut animus tuus multis semitarum defatigatus anfractibus innumeris bellorum periculorumque eventibus consternatus inexplebili Christiani sanguinis profluvio plus nimio saturatus, sine vulnere, metu et labore, in ea suavissimè conquiescat.

Non te, oro, hominum malèferiatorum et infestissimorum tenebrionum famæ meæ obtrectationes moveant, quorum obscuri conatus ad clarissimam veritatis lucem velut cæcutientes Pyraustæ occubuerunt, et in favillam ac fumum non sine Dio Numine disparuerunt.

Potentes omnino sensi adversarios, ex quibus alii præmaturo Letho extincti, vitam prius in calumniis posuerunt quam nomini meo nigrum theta appingerent; alii inter vivos reliqui, impios et irritos conatus suos elusos dequeruntur, novasque cudunt strophas simili eventu dissipandas; alii infamiâ propriâ ab obtrectationis consilio deterriti, ad saniorem mentem et libellos meos redierunt, suamet confessione ingenui, nil esse carpendum ex iis quæ vel ipsi imitari nollent, vel, quod verius dixerim præstare non possent.

Ego Divam appello veritatem testem, me nulli nocere unquam præsumpsisse, nec ad scripturam calamum appulisse nisi amore veri, quod

dum sector in calumnias incidi eorum, quibus profui plurimum obsui numquam. Quid tum? solennis hic est virtutis agari, in quo jam inde a primo orbis exordio præluserunt veritatis propugnatores, pressi quidem, sed nusquam oppressi, stat firmo pede radicata semel sæpius impugnata veritas, nec adversis ventorum turbinibus impulsa movetur. Cujus constantia roboratur calamus ad tertiam Historiolæ meæ partitionem fidenter accedit in qua gesta ab Anno Christiano trigesimo octavo supra millessimum sexcentesimum ad annum usque quadragesimum quintum post sedecimum sæculum commemoralio, succincto quidem, quantum temporis rerumque ratio patietur, sed candido stylo. Quod si quis arguat vulgares me res et orbi notissimas commemorare; fateor id equidem, si de populis et nationibus sermo sit qui nostro climati subjacent. Non item qui remotiore in orbe versantur quibus meus calamus perinde servit. Scribimus hæc seræ posteritati ad imitationem majorum nostrorum, qui historias suo ævo notissimas subsecuturis temporibus antiquitatis faciem vetustate oblitterandam repetere volentibus, scripto expressêre. Nemo miratur flores vernante anno qui copiam protuberat, volupe tamen omnibus est floris amœnitatem spectare adultâ hyeme. Si quis forte hujus temporis gesta, vel otiosus spectator vel laboriosus actor nauseat velut trita et obvia, ille nepotibus suis seros post annos exacturis et nostram diligentiam desideraturis lucubratiunculas nostras non invideat. Quibus si olim placuero, precium operæ meæ fecisse existimabo; si displicuero, laudis existimabo cumulum ex optimâ voluntate meâ scriptioni huic accessisse. Hoc est quod te volebam candide lector. De cætero tibi omnem faustitatem pleno affectu apprecor. Vive et Vale.

CAPUT LIX.

De Clade Bannerio illatâ à Cæsarianis et Boiis capto Schlangio et Asseclis.

NNUS (qui post Christum natum supra sesqui millesimum centesimus quadragesimus currebat) frigoribus rigescebat; cum miles Cæsareus variis bellorum expeditionibus accisus, et æstivis laboribus fractus ad hybernorum quietem anhelabat: quam serenissimus Archidux Leopoldus Gulielmus, tum fortè Aschaffenburgi subsistens indulgere parabat, quando opportunè à Sacrâ Cæsareâ Majestate, allatæ sunt literæ, quæ copiam faciebant militem ad hyberna dimittendi. Unde mox exercitui (constabat is tunc centum triginta circiter legionibus) ita divisæ sunt in stationis Provinciæ, et circulus Westphalicus triginta, Bohemiæ regnum decem, viginti sex terræ hæreditariæ maximè verò inter has Silesia, tres Archiepiscopatus Trevirensis, tres tractus Rhenanus, unam Buchonia, unam similiter Comitatus Waldeckanus, unam etiam Wetteravia, duas Hennebergia et Schmalkaldia, triginta circulus, Franconicus, viginti Suevia, octo denique legiones Bavaria conjunctim cum superiori inferiorique Palatinatucis Rhenum acciperet. Circa eadem tempora Suecius quoque exercitus cum confœderato milite hyberna disposuerat.

Et Bannerius quidem copias suas in Halberstadiensem Archiepiscopatum distribuerat; dux Longuevillanus confinia Hassiæ occupaverat, Cottorum turmæ in Westphaliam et vicinus comitatus diverterat Luneburgici verò manipuli circa Wolfenbuthum hospitabantur. Ac ne miles interim sine negotio otiaretur, diversæ turmæ in varias terras emissæ sunt Ducum imperio, atque hinc inde levibus velitationibus Cæsareos æquè ac Bavaros non sine clade lacessiverunt; ita ut subinde alios

captivos reducerent, alios ferro exanimarent. His successibus paulò animosiores militis, visi sunt ad majora educendi; eaque propter placuit Bannerio Ratisbonam pleno exercitui, nescio, an tentandam eminus, an spectandam propius exhibere. Quamvis multi non improbaliter credant, consilium eo potissimum spectasse, ut vel Cæsari istic præsenti insultaret, vel principes principiumque delegatos in commune consultantes dissiparet. Utrum voluerit, anceps est, neutrius certè effectum obtinuit. Nam Cæsar non umbras metuere; nec ludicram ostentationem suspicere, sed aciebus virorum fortium se objicere doctus, nec pedem movit, nec mutandi stationem vel levissimam cogitationem admisit. Cujus constantiâ principes reliqui roborati, plus de promovendis consiliis nuper ceptis, quàm de machinis gloriosi militi objiciendis deliberant. Quæ dum aguntur Cæsareæ interim legiones coëunt, ut fastum Bannerici militis elidant. Hoc cognito consilio Sueci earum turmarum Ductor Castra Chamb versus disposuit, ac omnia circum loca exactionibus fatigavit: Colonellum verò Schlang virum in primis fortem et bellicosum Neoburgum dimisit, ut stationem illam tantisper observaret, tueretarque; quod constaret quo se armorum Cæsareanorum impetus flecteret: qui uti opinione citius ingruit, ita Bannerio aliquem incussit timorem, ne qua divisis à se sociis periculosius pugnandum esset. Si Cæsariani capto pugnæ consilio, invalescerent.

Hærebant hìc Imperatoriarum copiarum Campiductores, quid potius consilii capesserent, consultiusne foret in ipsum primum Archistrategum aciem vertere, an potius illam quam Colonellus Schlangius ducebat partem invadere. Visum tandem examinatis utrimque rationibus tutius fore Neoburgum rectâ contendere, et pauculorum suppressione militum animos Cæsarei militis ad fortiorem pugnam acuere. Nec spem fefellit eventus. Nam postquam ad bis mille Schlangianorum oppressissent aliis cæsis, aliis in captivitatem abductis, promptior omnino fuit miles Cæsareus ad prosequendam victoriam, et parum honestâ fugâ elabentem hostem insequendum. Re igitur feliciter ad Neoburgum peractâ, datum est negotium sex cataphractariorum manipulis deducendi captivos Ratisbonam. Erat post meridiem hora circiter tertia quando ad urbem appulerunt captivi, inter quos erant Colonelli quatuor, utpote Schlangius

Prætoriæ legionis Ductor, Rudolphus Birckenfeldius, Janislaus Kynsckius, et Gulielmus Hockingerus.

Hos comitabantur earundem legionum, locum tenentes, Colonelli quatuor, Præfecti item vigiliis supremi tres, viginti tres insuper centuriones equitum. Et inter hos Illustrissimus Marchio Durlacensis Carolus Magnus, aliique facilè centum officiales: gregarius miles millenarium numerum excessisse dicitur: ubi ad urbis portas substiterunt, ne confuso ordine incederetur, visum est ordinare hunc in modum ingressum, ut præirent 52 circiter cataphracti equites, hos equis etiam sublimes sequerentur Marchio Badensis supra nominatus cum Schlangio qui sinistrum principis latus stipabat, istos pone à tergo premebant tres alii jam dicti Colonelli cum aliis præcipuis officialibus captivis succedebant duæ Centuriæ cataphractorum. Captivi vero reliqui inermes à reliquo milite deducerentur. Quam primum intra urbem admissi fuerunt signa equestria ab adversariis obtenta ad ædem Principem delata sunt. Captivi verò in diversas domos et custodias tantisper deducti quoad 27 Martii devehi secundo Danubio possent Viennam Austriæ. Placet hoc loco attexere, quæ lemmata, præcipuis vexillis ex Schlangiana clade reportatis, inscripta fuerint.

Signa universim vicena a Cæsareis obtenta fuerant. Eorum præcipuum ex una parte hanc inscriptionem ferebat. Virtus vera nobilitas—Ex adversâ—Cum Deo et Victricibus armis—Alterum ostendebat ex hac facie stat in potentia Dei, ex altera—In hoc signo vinces—In alio legebatur ex uno latere—In Nomine Dei Patris et Filii et Spiritus Sancti hostes nostros aggredimur—ex altero,—Domine, Dextera tua vincit hostes. Quartam referebat hinc quidem,—Quod fecero sectamini—Isthinc verò—Gladius Domini et Gedeon. Quinctum spectandum præbebat in priori facie—Persequar inimicos meos, in posteriore, Domine à me stante non timebo. In sexto videbatur—Audaces Fortuna juvat—Et—Tu contra audentior ito. Septimum exhibebat Epigraphen—Cum Deo et victricibus armis et certantibus offertur Victoria. Octavum ita loquebatur,—Corde clamo et manibus pugno. Nonum denique ex prima facie præferebat—Præcinxit me virtute ad bellum—ex secunda,—Jehova memento mei. Movebat interea Generalis Bannerius

celerrimâ quâ poterat expeditione sedulo collectis copiis Bohemiam versus, ne fortè à victorioso exercitu alicubi deprehensus obruetur. Et licet summâ contentione laborarit Picolominius qui peditatum ducebat cum tormentis majoribus, hostilem exercitum prævertere, ac in certis angustiis properantem sistere, vel saltem Bresnitii ubi necessario transeundum erat, ad conserenda arma cogere, nullibi tamen id assequi potuit celeritate sua semper prævertente Bannerio, qui facile videbat incolumitatem suam suorumque in solâ fugâ esse positam. Evasit itaque hoc modo Zwickiam Bannerius, ubi sese cum Gallo Wimariensi exercitu conjunxit. Cœpêre hic novi hostes confligere cum infelice Duce, nam primum anim iægritudo et mœror militem gloriosum invasit tanto impetu, ut etiam in corpus redundarit morbus qui ei 20 Maii altero scilicet post acceptam cladem mense fatalis fuit, et quem Mars sternere non potuit, morti tandem succubuit. Luxit Ducis prostratam fortitudinem universus exercitus et quam forti viro vitam producere non potuit fortitudinis famam ad seram posteritatem extraxit.

Ne interim dum Dorstensohnius evocaretur ad militiæ gubernacula viduus exercitus distitueretur Duce—Tres belli Duces, quorum unus Adamus Pfuhl natione Germanus, alter Carolus Gustaphus Vrangel, natione Suecus. Tertius denique Alfurtus Wirtenberg patria Finlandus imperium in milites ita partiti sunt, ut conjunctis consiliis militiam dirigerent.

CAPUT LX.

De rebus gestis ad Wolfenbuthum.

USCEPERANT Luneburgenses circa hæc eadem tempora negotium omnino operosum et minimè opportunum, quando Wolfenbuthanam obsidionem moliti sunt. Enim vero præterquam quod castro illi abunde erat ab omnis generis comeatu provisum, sufficientem insuper receperat defensioni militem, cui cum imperio præfectus fuerat Rauschenbergius vir consilio et armis promptissimus. Quod etsi Luneburgicos non latebat, desiderio tamen recuperandæ hæreditariæ ditionis accensi obsidionem omnino prosequendam toto conatu putarunt: existimantes tantò gloriosus fore vincere, quantò gloriosiorem nacti fuissent adversarium, et locum munitiorem suscepissent expugnandum. Improbo igitur labore et indefesso studio, mutatis interdum stationibus, et partitis in plures laboribus illuc usque negotium perduxerunt, ut aquarum illuvie totum castrum inundarit, adeo ut præsidiarius miles non nisi in editioribus locis continere se posset. Et licet ob angustias habitationis incommodissè degeret, nec diu videretur rebus ita stantibus posse perdurare; invicta tamen patientia ducum communes miserias cum gregario milite perferentium et obsidentium præfracta audacia in perniciem obsessorum tam validè et cordatè ruentium existimulabat, ut extrema potius perpeti resolveret, quam furori et calamitati cedere. Eminebat inter præsidiarios tunc forte ab animi fortitudine nunquam satis laudandus equestris manipuli Centurio (Immernüchtern, seu familiæ proprio, seu à sociis affecto agnomine vocitabatur) qui sæpe sæpius castro emissus, per cuniculos nonnunquam, plerumque aperto campo, vellicabat hostem, nec unquam redibat inglorius, quin vel captivos reduceret, vel ensem recenti hostium sanguine rubentem referret. Rebus hunc in modum constitutis metuebant copiæ Cæsareæ, ne qua nimia necessitate premerentur ob-

sessi, atque ad deditionem paulatim cogerentur. Quapropter consilio coacto deliberarunt, qua ratione quam maturrimæ ferrentur suppetiæ, quas sine pugna difficulter præstari posse constabat, unanimiter ferro perrumpendum esse censuerunt. Ea propter quarta decima die mensis Junii castra subitò movent, ac diurnis nocturnisque, itineribus recta Wolfenbuthum contendunt: quo eodem Suecicus etiam exercitus quem Cæsarianorum consilia non omnino latebant, magnis passibus properavit, ita ut decimo septo dicti mensis ambo exercitus non procul Wolfenbutho substiterint atque ex hac quidem parte Cæsareæ, ex adversa verò Suecicæ copiæ cum confœderatis; hic non diu cunctandum rati, postridie Cæsariani hostem intra sua munimenta quæsiverunt et summâ virtute aggressi sunt, non sine copioso utriusque partis sanguine. Qua in pugna, capti sunt Colonellus Gailing et Colonellus Hagenback, uterque inter Cæsareos militans, occisi vero plurimi ex Imperatoriis. Sed nec Suecis strages horum impunis fuit, occubuerunt enim ex præcipuis ducibus plures, ac inter alios Comes de Hodiz Colonelli item Geseckhe et Zwyberg.

Hic cum animadverterent imperiales eam pugnæ rationem cum tanto militum dispendio non esse è rebus suis, receptui cecinerunt et vigesima quarta Junii sub noctem Schoningam redierunt. Wolfenbuthum interea majori in dies aquæ accretione affligebatur. Quæ sicuti indigenis molesta erat, ita Brunsvicensibus et circum jacentibus oppidis perquam incommoda, quantum enim aquæ cogebatur in castrum, tantum necessariis usibus adimebatur patriæ, cujus defectu annonæ difficultates augescebant, cum nec farina haberi posset ex molendinorum siccitate, nec cerevisia, potus patriæ usitatus, præparari ex aquæ inopiâ. Aquarum defectus communis omnium erat querela. Wolfenbuthi interim et panis et potus erat adhuc tum abundantia, et ne in posterum esset, sollicitabatur merito Rauschenbergius, qui ideo per præconem prævio tympani sonitu proclamari jussit, ut qui in annum comeatum non haberet, maturè castro excederet, id quod à multis factitatum. Dum vero Sueci cum confœderatis Gallis pergunt continuare obsidionem, omnis circumquaque districtus pessum ibat. Nemine statuente malis remedio: neque enim ob militis insolentiam terra excoli poterat, nec ulla usquam commercia

exerceri, cum ad ipsas etiam munitiorum civitatum portas excurrerent manipuli, ut obvia quævis, in castra averteret. Gliscebant etiam nescio quæ Gallos inter et Suecos, et hos inter et Luneburgenses dissidia, singulis partibus sibi deposcentibus castrum quod armata vi nunquam accepturi erant. Ac Luneburgici quidem credebant sibi deberi velut Dominis terræ et fundi illius. Galli vero et Sueci sibi deposcebant pignus aut hypothecam pecuniæ à Luneburgicis promissæ et nondum numeratæ. Quod tum hi apertè sine simulatione petunt, illi haud obscurè tergiversantur, sententiis primum, dum totis animis à se mutuò avertuntur et discedunt.

Hæ inter partes dissensiones utrimque causam præbuerunt, ut neutra pars alteri amplius fideret. Hinc tandem didicit Luneburgensium Dux quantum sibi externorum Principium fœdera obfuissent; qua ex causa cogitationibus suis varie in diversum jactatus deliberare secum seriò incipit, quo modo externas amicitias dissolvat et cum Cæsare in gratiam revocetur. Evocat, paucissimis suorum iisque fidelissimis consciis, tubicinem, quem cum litteris ad Serenissimum Archiducem Leopoldum evestigio dimittit etiam atque etiam obtestans; ut dignetur ad se Brunsuicam destinare aliquem, quicum secretos animi conceptus conferre tuto posset; decretum sibi esse veteres cum Imperio amicitias renovare: id quod perlubenter, pro ea qua est Serenissimus Archidux comitate, annuit, misitque qui ea legatione fungeretur Wahlium virum in toga et sago sibi semper similem, unà cum suo Cancellario Joanne Kalchschimdt, quos Luneburgius, summa qua potuit humanitate acceptas, de suis consiliis edocuit. Non latuit, postulata hæc legatio quò tenderet, confœderatos, unde non duci tantum, sed universo ejusdem militi gravissimè succensuerunt palam asserentes, se à duce et consiliorum ejus consciis deceptos proditosque esse, ac proinde nequa copiæ Luneburgicæ aliquam à se separationem molirentur, præcipuos belli duces custodiendos mandarunt, reliquum autem militem coëgerunt à se ne discederet.

Sed ne multò post, obsidionem tantis impensis susceptam, ac tanto labore continuatam ex improviso solverunt accensis prius castris, dirutis vallis, et perfosso aggere. Hæc ut vidit Rauschenbergius serio geri, vix suis ipse oculis credidisset, nisi diminutas derepente aquas, castra

conflagrasse, et munimenta diruta esse, coram inspexisset; unde sequentem totum diem festum esse jussit, ac majorum tormentorum displosione lætitiam suam in longè dissitas terras divulgavit. Dux interim Luneburgicus cum Cæsare in gratiam rediit, ac universæ ejus domui quidquid illuc usque admissum fuerat culpæ, clementissimè condonatum est.

CAPUT LXI.

De Rebellione contra Regem Hispaniæ in Catalauniæ Regno.

CUM tota prope Germania bello flagraret, ac dissidia, ejusmodi regum et principum externorum internorumque apertâ occultâque, fomentatione non tantum nutrirentur, sed etiam sævissimis armis in Germanorum perniciem promoverentur, et indies latius serperent; in Hispaniam quoque sæva tempestas incubuit, quæ tandem in Catalauniâ prægnantem malis nubem non sine gravissimo totius regni sensu exonerare cepit. Posteaquam enim ejus regni incolæ Regis Catholici Vicarium Anno Christiano millesimo sexcentesimo quadragesimo per summum seclus vitâ fortunisque spoliatum in ordinem redegissent, adduci huc usque nusquam potuerunt, ut arma deponerent, regique suo, seu damnato seu excusato furore, subderentur; et licet rex adlaborarit, ut rebellionem quantâ posset modestiâ sopiret, nunquam tamen ad consiliorum suorum metam potuit pertingere; unde in justissimas iras exarsit, collectòque milite in Regiæ Majestatis reos valido exercitu movit, non tamen satis propitio Marte: copiæ namque illæ à rebellibus subditis, omnia itinera et aditus summâ curâ et sollicitudine observantibus novo flagitio cæsa sunt. Et quia videbant ejusmodi ausus non passurum Regem Catholicum, pœnasque deposciturum novis submissis ducibus,

BENEVOLO LECTORI.

X quo iter meditari et ingredi cœpi, Itinerarium meum tribus omnino stationibus absolvere jam indè ab exordio Peregrinationis meæ Divis cælitibus faventibus decreveram: de quibus geminam absolvi, resque in itinere meo gestas orbi spectandas in lucem vulgavi.

Nunc tertiam tandem veluti laborum meorum metam et viæ exitum Deo auspice et conatuum meorum directore adorno; eam benevolentiæ tuæ, amice lector bonâ tuâ veniâ consigno, tuam humanitatem obtestans ut animus tuus multis semitarum defatigatus anfractibus innumeris bellorum periculorumque eventibus consternatus inexplebili Christiani sanguinis profluvio plus nimio saturatus, sine vulnere, metu et labore, in ea suavissimè conquiescat.

Non te, oro, hominum malèferiatorum et infestissimorum tenebrionum famæ meæ obtrectationes moveant, quorum obscuri conatus ad clarissimam veritatis lucem velut cæcutientes Pyraustæ occubuerunt, et in favillam ac fumum non sine Dio Numine disparuerunt.

Potentes omnino sensi adversarios, ex quibus alii præmaturo Letho extincti, vitam prius in calumniis posuerunt quam nomini meo nigrum theta appingerent; alii inter vivos reliqui, impios et irritos conatus suos elusos dequeruntur, novasque cudunt strophas simili eventu dissipandas; alii infamiâ propriâ ab obtrectationis consilio deterriti, ad saniorem mentem et libellos meos redierunt, suamet confessione ingenui, nil esse carpendum ex iis quæ vel ipsi imitari nollent, vel, quod verius dixerim præstare non possent.

Ego Divam appello veritatem testem, me nulli nocere unquam præsumpsisse, nec ad scripturam calamum appulisse nisi amore veri, quod

dum sector in calumnias incidi eorum, quibus profui plurimum obsui numquam. Quid tum? solennis hic est virtutis agari, in quo jam inde a primo orbis exordio præluserunt veritatis propugnatores, pressi quidem, sed nusquam oppressi, stat firmo pede radicata semel sæpius impugnata veritas, nec adversis ventorum turbinibus impulsa movetur. Cujus constantia roboratur calamus ad tertiam Historiolæ meæ partitionem fidenter accedit in qua gesta ab Anno Christiano trigesimo octavo supra millessimum sexcentesimum ad annum usque quadragesimum quintum post sedecimum sæculum commemoralio, succincto quidem, quantum temporis rerumque ratio patietur, sed candido stylo. Quod si quis arguat vulgares me res et orbi notissimas commemorare; fateor id equidem, si de populis et nationibus sermo sit qui nostro climati subjacent. Non item qui remotiore in orbe versantur quibus meus calamus perinde servit. Scribimus hæc seræ posteritati ad imitationem majorum nostrorum, qui historias suo ævo notissimas subsecuturis temporibus antiquitatis faciem vetustate oblitterandam repetere volentibus, scripto expressêre. Nemo miratur flores vernante anno qui copiam protuberat, volupe tamen omnibus est floris amœnitatem spectare adultâ hyeme. Si quis forte hujus temporis gesta, vel otiosus spectator vel laboriosus actor nauseat velut trita et obvia, ille nepotibus suis seros post annos exacturis et nostram diligentiam desideraturis lucubratiunculas nostras non invideat. Quibus si olim placuero, precium operæ meæ fecisse existimabo; si displicuero, laudis existimabo cumulum ex optimâ voluntate meâ scriptioni huic accessisse. Hoc est quod te volebam candide lector. De cætero tibi omnem faustitatem pleno affectu apprecor. Vive et Vale.

CAPUT LIX.

De Clade Bannerio illatâ à Cæsarianis et Boiis capto Schlangio et Asseclis.

NNUS (qui post Christum natum supra sesqui millesimum centesimus quadragesimus currebat) frigoribus rigescebat; cum miles Cæsareus variis bellorum expeditionibus accisus, et æstivis laboribus fractus ad hybernorum quietem anhelabat: quam serenissimus Archidux Leopoldus Gulielmus, tum fortè Aschaffenburgi subsistens indulgere parabat, quando opportunè à Sacrâ Cæsareâ Majestate, allatæ sunt literæ, quæ copiam faciebant militem ad hyberna dimittendi. Unde mox exercitui (constabat is tunc centum triginta circiter legionibus) ita divisæ sunt in stationis Provinciæ, et circulus Westphalicus triginta, Bohemiæ regnum decem, viginti sex terræ hæreditariæ maximè verò inter has Silesia, tres Archiepiscopatus Trevirensis, tres tractus Rhenanus, unam Buchonia, unam similiter Comitatus Weldeckanus, unam etiam Wetteravia, duas Hennebergia et Schmalkaldia, triginta circulus, Franconicus, viginti Suevia, octo denique legiones Bavaria conjunctim cum superiori inferiorique Palatinatucis Rhenum acciperet. Circa eadem tempora Suecius quoque exercitus cum confœderato milite hyberna disposuerat.

Et Bannerius quidem copias suas in Halberstadiensem Archiepiscopatum distribuerat; dux Longuevillanus confinia Hassiæ occupaverat, Cottorum turmæ in Westphaliam et vicinus comitatus diverterat Luneburgici verò manipuli circa Wolfenbuthum hospitabantur. Ac ne miles interim sine negotio otiaretur, diversæ turmæ in varias terras emissæ sunt Ducum imperio, atque hinc inde levibus velitationibus Cæsareos æquè ac Bavaros non sine clade lacessiverunt; ita ut subinde alios

captivos reducerent, alios ferro exanimarent. His successibus paulò animosiores militis, visi sunt ad majora educendi; eaque propter placuit Bannerio Ratisbonam pleno exercitui, nescio, an tentandam eminus, an spectandam propius exhibere. Quamvis multi non improbaliter credant, consilium eo potissimum spectasse, ut vel Cæsari istic præsenti insultaret, vel principes principiumque delegatos in commune consultantes dissiparet. Utrum voluerit, anceps est, neutrius certè effectum obtinuit. Nam Cæsar non umbras metuere; nec ludicram ostentationem suspicere, sed aciebus virorum fortium se objicere doctus, nec pedem movit, nec mutandi stationem vel levissimam cogitationem admisit. Cujus constantiâ principes reliqui roborati, plus de promovendis consiliis nuper ceptis, quàm de machinis gloriosi militi objiciendis deliberant. Quæ dum aguntur Cæsareæ interim legiones coëunt, ut fastum Bannerici militis elidant. Hoc cognito consilio Sueci earum turmarum Ductor Castra Chamb versus disposuit, ac omnia circum loca exactionibus fatigavit: Colonellum verò Schlang virum in primis fortem et bellicosum Neoburgum dimisit, ut stationem illam tantisper observaret, tueretur que; quod constaret quo se armorum Cæsareanorum impetus flecteret: qui uti opinione citius ingruit, ita Bannerio aliquem incussit timorem, ne qua divisis à se sociis periculosius pugnandum esset. Si Cæsariani capto pugnæ consilio, invalescerent.

Hærebant hic Imperatoriarum copiarum Campiductores, quid potius consilii capesserent, consultiusne foret in ipsum primum Archistrategum aciem vertere, an potius illam quam Colonellus Schlangius ducebat partem invadere. Visum tandem examinatis utrimque rationibus tutius fore Neoburgum rectâ contendere, et pauculorum suppressione militum animos Cæsarei militis ad fortiorem pugnam acuere. Nec spem fefellit eventus. Nam postquam ad bis mille Schlangianorum oppressissent aliis cæsis, aliis in captivitatem abductis, promptior omnino fuit miles Cæsareus ad prosequendam victoriam, et parum honestâ fugâ elabentem hostem insequendum. Re igitur feliciter ad Neoburgum peractâ, datum est negotium sex cataphractariorum manipulis deducendi captivos Ratisbonam. Erat post meridiem hora circiter tertia quando ad urbem appulerant captivi, inter quos erant Colonelli quatuor, utpote Schlangius

Prætoriæ legionis Ductor, Rudolphus Birckenfeldius, Janislaus Kynsckius, et Gulielmus Hockingerus.

Hos comitabantur earundem legionum, locum tenentes, Colonelli quatuor, Præfecti item vigiliis supremi tres, viginti tres insuper centuriones equitum. Et inter hos Illustrissimus Marchio Durlacensis Carolus Magnus, aliique facilè centum officiales: gregarius miles millenarium numerum excessisse dicitur: ubi ad urbis portas substiterunt, ne confuso ordine incederetur, visum est ordinare hunc in modum ingressum, ut præirent 52 circiter cataphracti equites, hos equis etiam sublimes sequerentur Marchio Badensis supra nominatus cum Schlangio qui sinistrum principis latus stipabat, istos pone à tergo premebant tres alii jam dicti Colonelli cum aliis præcipuis officialibus captivis succedebant duæ Centuriæ cataphractorum. Captivi vero reliqui inermes à reliquo milite deducerentur. Quam primum intra urbem admissi fuerunt signa equestria ab adversariis obtenta ad ædem Principem delata sunt. Captivi verò in diversas domos et custodias tantisper deducti quoad 27 Martii devehi secundo Danubio possent Viennam Austriæ. Placet hoc loco attexere, quæ lemmata, præcipuis vexillis ex Schlangiana clade reportatis, inscripta fuerint.

Signa universim vicena a Cæsareis obtenta fuerant. Eorum præcipuum ex una parte hanc inscriptionem ferebat. Virtus vera nobilitas—Ex adversâ—Cum Deo et Victricibus armis—Alterum ostendebat ex hac facie stat in potentia Dei, ex altera—In hoc signo vinces—In alio legebatur ex uno latere—In Nomine Dei Patris et Filii et Spiritus Sancti hostes nostros aggredimur—ex altero,—Domine, Dextera tua vincit hostes. Quartam referebat hinc quidem,—Quod fecero sectamini—Isthinc verò—Gladius Domini et Gedeon. Quinctum spectandum præbebat in priori facie—Persequar inimicos meos, in posteriore, Domine à me stante non timebo. In sexto videbatur—Audaces Fortuna juvat—Et—Tu contra audentior ito. Septimum exhibebat Epigraphen—Cum Deo et victricibus armis et certantibus offertur Victoria. Octavum ita loquebatur,—Corde clamo et manibus pugno. Nonum denique ex prima facie præferebat—Præcinxit me virtute ad bellum—ex secunda,—Jehova memento mei. Movebat interea Generalis Bannerius

celerrimâ quâ poterat expeditione sedulo collectis copiis Bohemiam versus, ne fortè à victorioso exercitu alicubi deprehensus obruetur. Et licet summâ contentione laborarit Picolominius qui peditatum ducebat cum tormentis majoribus, hostilem exercitum prævertere, ac in certis angustiis properantem sistere, vel saltem Bresnitii ubi necessario transeundum erat, ad conserenda arma cogere, nullibi tamen id assequi potuit celeritate sua semper prævertente Bannerio, qui facile videbat incolumitatem suam suorumque in solâ fugâ esse positam. Evasit itaque hoc modo Zwickiam Bannerius, ubi sese cum Gallo Wimariensi exercitu conjunxit. Cœpêre hic novi hostes confligere cum infelice Duce, nam primum anim iægritudo et mœror militem gloriosum invasit tanto impetu, ut etiam in corpus redundarit morbus qui ei 20 Maii altero scilicet post acceptam cladem mense fatalis fuit, et quem Mars sternere non potuit, morti tandem succubuit. Luxit Ducis prostratam fortitudinem universus exercitus et quam forti viro vitam producere non potuit fortitudinis famam ad seram posteritatem extraxit.

Ne interim dum Dorstensohnius evocaretur ad militiæ gubernacula viduus exercitus distitueretur Duce—Tres belli Duces, quorum unus Adamus Pfuhl natione Germanus, alter Carolus Gustaphus Vrangel, natione Suecus. Tertius denique Alfurtus Wirtenberg patria Finlandus imperium in milites ita partiti sunt, ut conjunctis consiliis militiam dirigerent.

CAPUT LX.

De rebus gestis ad Wolfenbuthum.

USCEPERANT Luneburgenses circa hæc eadem tempora negotium omnino operosum et minimè opportunum, quando Wolfenbuthanam obsidionem moliti sunt. Enim vero præterquam quod castro illi abunde erat ab omnis generis comeatu provisum, sufficientem insuper receperat defensioni militem, cui cum imperio præfectus fuerat Rauschenbergius vir consilio et armis promptissimus. Quod etsi Luneburgicos non latebat, desiderio tamen recuperandæ hæreditariæ ditionis accensi obsidionem omnino prosequendam toto conatu putarunt: existimantes tantò gloriosus fore vincere, quantò gloriosiorem nacti fuissent adversarium, et locum munitiorem suscepissent expugnandum. Improbo igitur labore et indefesso studio, mutatis interdum stationibus, et partitis in plures laboribus illuc usque negotium perduxerunt, ut aquarum illuvie totum castrum inundarit, adeo ut præsidiarius miles non nisi in editioribus locis continere se posset. Et licet ob angustias habitationis incommodissè degeret, nec diu videretur rebus ita stantibus posse perdurare; invicta tamen patientia ducum communes miserias cum gregario milite perferentium et obsidentium præfracta audacia in perniciem obsessorum tam validè et cordatè ruentium existimulabat, ut extrema potius perpeti resolveret, quam furori et calamitati cedere. Eminebat inter præsidiarios tunc forte ab animi fortitudine nunquam satis laudandus equestris manipuli Centurio (Immernüchtern, seu familiæ proprio, seu à sociis affecto agnomine vocitabatur) qui sæpe sæpius castro emissus, per cuniculos nonnunquam, plerumque aperto campo, vellicabat hostem, nec unquam redibat inglorius, quin vel captivos reduceret, vel ensem recenti hostium sanguine rubentem referret. Rebus hunc in modum constitutis metuebant copiæ Cæsareæ, ne qua nimia necessitate premerentur ob-

sessi, atque ad deditionem paulatim cogerentur. Quapropter consilio coacto deliberarunt, qua ratione quam maturrimæ ferrentur suppetiæ, quas sine pugna difficulter præstari posse constabat, unanimiter ferro perrumpendum esse censuerunt. Ea propter quarta decima die mensis Junii castra subitò movent, ac diurnis nocturnisque, itineribus recta Wolfenbuthum contendunt: quo eodem Suecicus etiam exercitus quem Cæsarianorum consilia non omnîno latebant, magnis passibus properavit, ita ut decimo septo dicti mensis ambo exercitus non procul Wolfenbutho substiterint atque ex hac quidem parte Cæsareæ, ex adversa verò Suecicæ copiæ cum confœderatis; hîc non diu cunctandum rati, postridie Cæsariani hostem intra sua munimenta quæsiverunt et summâ virtute aggressi sunt, non sine copioso utriusque partis sanguine. Qua in pugna, capti sunt Colonellus Gailing et Colonellus Hagenback, uterque inter Cæsareos militans, occisi vero plurimi ex Imperatoriis. Sed nec Suecis strages horum impunis fuit, occubuerunt enim ex præcipuis ducibus plures, ac inter alios Comes de Hodiz Colonelli item Geseckhe et Zwyberg.

Hic cum animadverterent imperiales eam pugnæ rationem cum tanto militum dispendio non esse è rebus suis, receptui cecinerunt et vigesima quarta Junii sub noctem Schoningam redierunt. Wolfenbuthum interea majori in dies aquæ accretione affligebatur. Quæ sicuti indigenis molesta erat, ita Brunsvicensibus et circum jacentibus oppidis perquam incommoda, quantum enim aquæ cogebatur in castrum, tantum necessariis usibus adimebatur patriæ, cujus defectu annonæ difficultates augescebant, cum nec farina haberi posset ex molendinorum siccitate, nec cerevisia, potus patriæ usitatus, præparari ex aquæ inopiâ. Aquarum defectus communis omnium erat querela. Wolfenbuthi interim et panis et potus erat adhuc tum abundantia, et ne in posterum esset, sollicitabatur merito Rauschenbergius, qui ideo per præconem prævio tympani sonitu proclamari jussit, ut qui in annum comeatum non haberet, maturè castro excederet, id quod à multis factitatum. Dum vero Sueci cum confœderatis Gallis pergunt continuare obsidionem, omnis circumquaque districtus pessum ibat. Nemine statuente malis remedio: neque enim ob militis insolentiam terra excoli poterat, nec ulla usquam commercia

exerceri, cum ad ipsas etiam munitiorum civitatum portas excurrerent manipuli, ut obvia quævis, in castra averteret. Gliscebant etiam nescio quæ Gallos inter et Suecos, et hos inter et Luneburgenses dissidia, singulis partibus sibi deposcentibus castrum quod armata vi nunquam accepturi erant. Ac Luneburgici quidem credebant sibi deberi velut Dominis terræ et fundi illius. Galli vero et Sueci sibi deposcebant pignus aut hypothecam pecuniæ à Luneburgicis promissæ et nondum numeratæ. Quod tum hi apertè sine simulatione petunt, illi haud obscurè tergiversantur, sententiis primum, dum totis animis à se mutuò avertuntur et discedunt.

Hæ inter partes dissensiones utrimque causam præbuerunt, ut neutra pars alteri amplius fideret. Hinc tandem didicit Luneburgensium Dux quantum sibi externorum Principium fœdera obfuissent; qua ex causa cogitationibus suis varie in diversum jactatus deliberare secum seriò incipit, quo modo externas amicitias dissolvat et cum Cæsare in gratiam revocetur. Evocat, paucissimis suorum iisque fidelissimis consciis, tubicinem, quem cum litteris ad Serenissimum Archiducem Leopoldum evestigio dimittit etiam atque etiam obtestans; ut dignetur ad se Brunsuicam destinare aliquem, quicum secretos animi conceptus conferre tuto posset; decretum sibi esse veteres cum Imperio amicitias renovare: id quod perlubenter, pro ea qua est Serenissimus Archidux comitate, annuit, misitque qui ea legatione fungeretur Wahlium virum in toga et sago sibi semper similem, unà cum suo Cancellario Joanne Kalchschimdt, quos Luneburgius, summa qua potuit humanitate acceptas, de suis consiliis edocuit. Non latuit, postulata hæc legatio quò tenderet, confœderatos, unde non duci tantum, sed universo ejusdem militi gravissimè succensuerunt palam asserentes, se à duce et consiliorum ejus consciis deceptos proditosque esse, ac proinde nequa copiæ Luneburgicæ aliquam à se separationem molirentur, præcipuos belli duces custodiendos mandarunt, reliquum autem militem coëgerunt à se ne discederet.

Sed ne multò post, obsidionem tantis impensis susceptam, ac tanto labore continuatam ex improviso solverunt accensis prius castris, dirutis vallis, et perfosso aggere. Hæc ut vidit Rauschenbergius serio geri, vix suis ipse oculis credidisset, nisi diminutas derepente aquas, castra

conflagrasse, et munimenta diruta esse, coram inspexisset; unde sequentem totum diem festum esse jussit, ac majorum tormentorum displosione lætitiam suam in longè dissitas terras divulgavit. Dux interim Luneburgicus cum Cæsare in gratiam rediit, ac universæ ejus domui quidquid illuc usque admissum fuerat culpæ, clementissimè condonatum est.

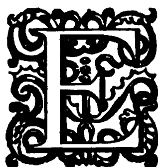
CAPUT LXI.

De Rebellione contra Regem Hispaniæ in Catalauniæ Regno.

UM tota prope Germania bello flagraret, ac dissidia, ejusmodi regum et principum externorum internorumque apertâ occultâque, fomentatione non tantum nutrirentur, sed etiam sævissimis armis in Germanorum perniciem promoverentur, et indies latius serperent; in Hispaniam quoque sæva tempestas incubuit, quæ tandem in Catalauniâ prægnantem malis nubem non sine gravissimo totius regni sensu exonerare cepit. Posteaquam enim ejus regni incolæ Regis Catholici Vicarium Anno Christiano millesimo sexcentesimo quadragesimo per summum seclus vitâ fortunisque spoliatum in ordinem redegissent, adduci huc usque nusquam potuerunt, ut arma deponerent, regique suo, seu damnato seu excusato furore, subderentur; et licet rex adlaborarit, ut rebellionem quantâ posset modestiâ sopiret, nunquam tamen ad consiliorum suorum metam potuit pertingere; unde in justissimas iras exarsit, collectòque milite in Regiæ Majestatis reos valido exercitu movit, non tamen satis propitio Marte: copiæ namque illæ à rebellibus subditis, omnia itinera et aditus summâ curâ et sollicitudine observantibus novo flagitio cæsa sunt. Et quia videbant ejusmodi ausus non passurum Regem Catholicum, pœnasque deposciturum novis submissis ducibus,

BENEVOLO LECTORI.

X quo iter meditari et ingredi cœpi, Itinerarium meum tribus omnino stationibus absolvere jam indè ab exordio Peregrinationis meæ Divis cælitibus faventibus decreveram: de quibus geminam absolvi, resque in itinere meo gestas orbi spectandas in lucem vulgavi.

Nunc tertiam tandem veluti laborum meorum metam et viæ exitum Deo auspice et conatuum meorum directore adorno; eam benevolentiæ tuæ, amice lector bonâ tuâ veniâ consigno, tuam humanitatem obtestans ut animus tuus multis semitarum defatigatus anfractibus innumeris bellorum periculorumque eventibus consternatus inexplebili Christiani sanguinis profluvio plus nimio saturatus, sine vulnere, metu et labore, in ea suavissimè conquiescat.

Non te, oro, hominum malèferiatorum et infestissimorum tenebrionum famæ meæ obtrectationes moveant, quorum obscuri conatus ad clarissimam veritatis lucem velut cæcutientes Pyraustæ occubuerunt, et in favillam ac fumum non sine Dio Numine disparuerunt.

Potentes omnino sensi adversarios, ex quibus alii præmaturo Letho extincti, vitam prius in calumniis posuerunt quam nomini meo nigrum theta appingerent; alii inter vivos reliqui, impios et irritos conatus suos elusos dequeruntur, novasque cudunt strophas simili eventu dissipandas; alii infamiâ propriâ ab obtrectationis consilio deterriti, ad saniorem mentem et libellos meos redierunt, suamet confessione ingenui, nil esse carpendum ex iis quæ vel ipsi imitari nollent, vel, quod verius dixerim præstare non possent.

Ego Divam appello veritatem testem, me nulli nocere unquam præsumpsisse, nec ad scripturam calamum appulisse nisi amore veri, quod

dum sector in calumnias incidi eorum, quibus profui plurimum obsui numquam. Quid tum? solennis hic est virtutis agari, in quo jam inde a primo orbis exordio præluserunt veritatis propugnatores, pressi quidem, sed nusquam oppressi, stat firmo pede radicata semel sæpius impugnata veritas, nec adversis ventorum turbinibus impulsa movetur. Cujus constantia roboratur calamus ad tertiam Historiolæ meæ partitionem fidenter accedit in qua gesta ab Anno Christiano trigesimo octavo supra millessimum sexcentesimum ad annum usque quadragesimum quintum post sedecimum sæculum commemoralio, succincto quidem, quantum temporis rerumque ratio patietur, sed candido stylo. Quod si quis arguat vulgares me res et orbi notissimas commemorare; fateor id equidem, si de populis et nationibus sermo sit qui nostro climati subjacent. Non item qui remotiore in orbe versantur quibus meus calamus perinde servit. Scribimus hæc seræ posteritati ad imitationem majorum nostrorum, qui historias suo ævo notissimas subsecuturis temporibus antiquitatis faciem vetustate oblitterandam repetere volentibus, scripto expressêre. Nemo miratur flores vernante anno qui copiam protuberat, volupe tamen omnibus est floris amœnitatem spectare adultâ hyeme. Si quis forte hujus temporis gesta, vel otiosus spectator vel laboriosus actor nauseat velut trita et obvia, ille nepotibus suis seros post annos exacturis et nostram diligentiam desideraturis lucubratiunculas nostras non invideat. Quibus si olim placuero, precium operæ meæ fecisse existimabo; si displicuero, laudis existimabo cumulum ex optimâ voluntate meâ scriptioni huic accessisse. Hoc est quod te volebam candide lector. De cætero tibi omnem faustitatem pleno affectu apprecor. Vive et Vale.

CAPUT LIX.

De Clade Bannerio illatâ à Cæsarianis et Boiis capto Schlangio et Asseclis.

NNUS (qui post Christum natum supra sesqui millesimum centesimus quadragesimus currebat) frigoribus rigescebat; cum miles Cæsareus variis bellorum expeditionibus accisus, et æstivis laboribus fractus ad hybernorum quietem anhelabat: quam serenissimus Archidux Leopoldus Gulielmus, tum fortè Aschaffenburgi subsistens indulgere parabat, quando opportunè à Sacrâ Cæsareâ Majestate, allatæ sunt literæ, quæ copiam faciebant militem ad hyberna dimittendi. Unde mox exercitui (constabat is tunc centum triginta circiter legionibus) ita divisæ sunt in stationis Provinciæ, et circulus Westphalicus triginta, Bohemiæ regnum decem, viginti sex terræ hæreditariæ maximè verò inter has Silesia, tres Archiepiscopatus Trevirensis, tres tractus Rhenanus, unam Buchonia, unam similiter Comitatus Waldeckanus, unam etiam Wetteravia, duas Hennebergia et Schmalkaldia, triginta circulus, Franconicus, viginti Suevia, octo denique legiones Bavaria conjunctim cum superiori inferiorique Palatinatucis Rhenum acciperet. Circa eadem tempora Suecius quoque exercitus cum confœderato milite hyberna disposuerat.

Et Bannerius quidem copias suas in Halberstadiensem Archiepiscopatum distribuerat; dux Longuevillanus confinia Hassiæ occupaverat, Cottorum turmæ in Westphaliam et vicinus comitatus diverterat Luneburgici verò manipuli circa Wolfenbuthum hospitabantur. Ac ne miles interim sine negotio otiaretur, diversæ turmæ in varias terras emissæ sunt Ducum imperio, atque hinc inde levibus velitationibus Cæsareos æquè ac Bavaros non sine clade lacessiverunt; ita ut subinde alios

captivos reducerent, alios ferro exanimarent. His successibus paulò animosiores militis, visi sunt ad majora educendi; eaque propter placuit Bannerio Ratisbonam pleno exercitui, nescio, an tentandam eminus, an spectandam propius exhibere. Quamvis multi non improbaliter credant, consilium eo potissimum spectasse, ut vel Cæsari istic præsenti insultaret, vel principes principiumque delegatos in commune consultantes dissiparet. Utrum voluerit, anceps est, neutrius certè effectum obtinuit. Nam Cæsar non umbras metuere; nec ludicram ostentationem suspicere, sed aciebus virorum fortium se objicere doctus, nec pedem movit, nec mutandi stationem vel levissimam cogitationem admisit. Cujus constantiâ principes reliqui roborati, plus de promovendis consiliis nuper ceptis, quàm de machinis gloriosi militi objiciendis deliberant. Quæ dum aguntur Cæsareæ interim legiones coëunt, ut fastum Bannerici militis elidant. Hoc cognito consilio Sueci earum turmarum Ductor Castra Chamb versus disposuit, ac omnia circum loca exactionibus fatigavit: Colonellum verò Schlang virum in primis fortem et bellicosum Neoburgum dimisit, ut stationem illam tantisper observaret, tuereturque; quod constaret quo se armorum Cæsareanorum impetus flecteret: qui uti opinione citius ingruit, ita Bannerio aliquem incussit timorem, ne qua divisis à se sociis periculosius pugnandum esset. Si Cæsariani capto pugnæ consilio, invalescerent.

Hærebant hìc Imperatoriarum copiarum Campiductores, quid potius consilii capesserent, consultiusne foret in ipsum primum Archistrategum aciem vertere, an potius illam quam Colonellus Schlangius ducebat partem invadere. Visum tandem examinatis utrimque rationibus tutius fore Neoburgum rectâ contendere, et pauculorum suppressione militum animos Cæsarei militis ad fortiorem pugnam acuere. Nec spem fefellit eventus. Nam postquam ad bis mille Schlangianorum oppressissent aliis cæsis, aliis in captivitatem abductis, promptior omnino fuit miles Cæsareus ad prosequendam victoriam, et parum honestâ fugâ elabentem hostem insequendum. Re igitur feliciter ad Neoburgum peractâ, datum est negotium sex cataphractariorum manipulis deducendi captivos Ratisbonam. Erat post meridiem hora circiter tertia quando ad urbem appulerant captivi, inter quos erant Colonelli quatuor, utpote Schlangius

Prætoriæ legionis Ductor, Rudolphus Birckenfeldius, Janislaus Kynsckius, et Gulielmus Hockingerus.

Hos comitabantur earundem legionum, locum tenentes, Colonelli quatuor, Præfecti item vigiliis supremi tres, viginti tres insuper centuriones equitum. Et inter hos Illustrissimus Marchio Durlacensis Carolus Magnus, aliique facilè centum officiales: gregarius miles millenarium numerum excessisse dicitur: ubi ad urbis portas substiterunt, ne confuso ordine incederetur, visum est ordinare hunc in modum ingressum, ut præirent 52 circiter cataphracti equites, hos equis etiam sublimes sequerentur Marchio Badensis supra nominatus cum Schlangio qui sinistrum principis latus stipabat, istos pone à tergo premebant tres alii jam dicti Colonelli cum aliis præcipuis officialibus captivis succedebant duæ Centuriæ cataphractorum. Captivi vero reliqui inermes à reliquo milite deducerentur. Quam primum intra urbem admissi fuerunt signa equestria ab adversariis obtenta ad ædem Principem delata sunt. Captivi verò in diversas domos et custodias tantisper deducti quoad 27 Martii devehi secundo Danubio possent Viennam Austriæ. Placet hoc loco attexere, quæ lemmata, præcipuis vexillis ex Schlangiana clade reportatis, inscripta fuerint.

Signa universim vicena a Cæsareis obtenta fuerant. Eorum præcipuum ex una parte hanc inscriptionem ferebat. Virtus vera nobilitas—Ex adversâ—Cum Deo et Victricibus armis—Alterum ostendebat ex hac facie stat in potentia Dei, ex altera—In hoc signo vinces—In alio legebatur ex uno latere—In Nomine Dei Patris et Filii et Spiritus Sancti hostes nostros aggredimur—ex altero,—Domine, Dextera tua vincit hostes. Quartam referebat hinc quidem,—Quod fecero sectamini—Isthinc verò—Gladius Domini et Gedeon. Quinctum spectandum præbebat in priori facie—Persequar inimicos meos, in posteriore, Domine à me stante non timebo. In sexto videbatur—Audaces Fortuna juvat—Et—Tu contra audentior ito. Septimum exhibebat Epigraphen—Cum Deo et victricibus armis et certantibus offertur Victoria. Octavum ita loquebatur,—Corde clamo et manibus pugno. Nonum denique ex prima facie præferebat—Præcinxit me virtute ad bellum—ex secunda,—Jehova memento mei. Movebat interea Generalis Bannerius

celerrimâ quâ poterat expeditione sedulo collectis copiis Bohemiam versus, ne fortè à victorioso exercitu alicubi deprehensus obruetur. Et licet summâ contentione laborarit Picolominius qui peditatum ducebat cum tormentis majoribus, hostilem exercitum prævertere, ac in certis angustiis properantem sistere, vel saltem Bresnitii ubi necessario transeundum erat, ad conserenda arma cogere, nullibi tamen id assequi potuit celeritate sua semper prævertente Bannerio, qui facile videbat incolumitatem suam suorumque in solâ fugâ esse positam. Evasit itaque hoc modo Zwickiam Bannerius, ubi sese cum Gallo Wimariensi exercitu conjunxit. Cœpêre hic novi hostes confligere cum infelice Duce, nam primum anim iægritudo et mœror militem gloriosum invasit tanto impetu, ut etiam in corpus redundarit morbus qui ei 20 Maii altero scilicet post acceptam cladem mense fatalis fuit, et quem Mars sternere non potuit, morti tandem succubuit. Luxit Ducis prostratam fortitudinem universus exercitus et quam forti viro vitam producere non potuit fortitudinis famam ad seram posteritatem extraxit.

Ne interim dum Dorstensohnius evocaretur ad militiæ gubernacula viduus exercitus distitueretur Duce—Tres belli Duces, quorum unus Adamus Pfuhl natione Germanus, alter Carolus Gustaphus Vrangel, natione Suecus. Tertius denique Alfurtus Wirtenberg patria Finlandus imperium in milites ita partiti sunt, ut conjunctis consiliis militiam dirigerent.

CAPUT LX.

De rebus gestis ad Wolfenbuthum.

USCEPERANT Luneburgenses circa hæc eadem tempora negotium omnino operosum et minimè opportunum, quando Wolfenbuthanam obsidionem moliti sunt. Enim vero præterquam quod castro illi abunde erat ab omnis generis comeatu provisum, sufficientem insuper receperat defensioni militem, cui cum imperio præfectus fuerat Rauschenbergius vir consilio et armis promptissimus. Quod etsi Luneburgicos non latebat, desiderio tamen recuperandæ hæreditariæ ditionis accensi obsidionem omnino prosequendam toto conatu putarunt: existimantes tantò gloriosus fore vincere, quantò gloriosiorem nacti fuissent adversarium, et locum munitiorem suscepissent expugnandum. Improbo igitur labore et indefesso studio, mutatis interdum stationibus, et partitis in plures laboribus illuc usque negotium perduxerunt, ut aquarum illuvie totum castrum inundarit, adeo ut præsidiarius miles non nisi in editioribus locis continere se posset. Et licet ob angustias habitationis incommodissè degeret, nec diu videretur rebus ita stantibus posse perdurare; invicta tamen patientia ducum communes miserias cum gregario milite perferentium et obsidentium præfracta audacia in perniciem obsessorum tam validè et cordatè ruentium existimulabat, ut extrema potius perpeti resolveret, quam furori et calamitati cedere. Eminebat inter præsidiarios tunc forte ab animi fortitudine nunquam satis laudandus equestris manipuli Centurio (Immernüchtern, seu familiæ proprio, seu à sociis affecto agnomine vocitabatur) qui sæpe sæpius castro emissus, per cuniculos nonnunquam, plerumque aperto campo, vellicabat hostem, nec unquam redibat inglorius, quin vel captivos reduceret, vel ensem recenti hostium sanguine rubentem referret. Rebus hunc in modum constitutis metuebant copiæ Cæsareæ, ne qua nimia necessitate premerentur ob-

sessi, atque ad deditionem paulatim cogerentur. Quapropter consilio coacto deliberarunt, qua ratione quam maturrimæ ferrentur suppetiæ, quas sine pugna difficulter præstari posse constabat, unanimiter ferro perrumpendum esse censuerunt. Ea propter quarta decima die mensis Junii castra subitò movent, ac diurnis nocturnisque, itineribus recta Wolfenbuthum contendunt: quo eodem Suecicus etiam exercitus quem Cæsarianorum consilia non omnìno latebant, magnis passibus properavit, ita ut decimo septo dicti mensis ambo exercitus non procul Wolfenbutho substiterint atque ex hac quidem parte Cæsareæ, ex adversa verò Suecicæ copiæ cum confœderatis; hìc non diu cunctandum rati, postridie Cæsariani hostem intra sua munimenta quæsiverunt et summâ virtute aggressi sunt, non sine copioso utriusque partis sanguine. Qua in pugna, capti sunt Colonellus Gailing et Colonellus Hagenback, uterque inter Cæsareos militans, occisi vero plurimi ex Imperatoriis. Sed nec Suecis strages horum impunis fuit, occubuerunt enim ex præcipuis ducibus plures, ac inter alios Comes de Hodiz Colonelli item Geseckhe et Zwyberg.

Hic cum animadverterent imperiales eam pugnæ rationem cum tanto militum dispendio non esse è rebus suis, receptui cecinerunt et vigesima quarta Junii sub noctem Schoningam redierunt. Wolfenbuthum interea majori in dies aquæ accretione affligebatur. Quæ sicuti indigenis molesta erat, ita Brunsvicensibus et circum jacentibus oppidis perquam incommoda, quantum enim aquæ cogebatur in castrum, tantum necessariis usibus adimebatur patriæ, cujus defectu annonæ difficultates augescebant, cum nec farina haberi posset ex molendinorum siccitate, nec cerevisia, potus patriæ usitatus, præparari ex aquæ inopiâ. Aquarum defectus communis omnium erat querela. Wolfenbuthi interim et panis et potus erat adhuc tum abundantia, et ne in posterum esset, sollicitabatur merito Rauschenbergius, qui ideo per præconem prævio tympani sonitu proclamari jussit, ut qui in annum comeatum non haberet, maturè castro excederet, id quod à multis factitatum. Dum vero Sueci cum confœderatis Gallis pergunt continuare obsidionem, omnis circumquaque districtus pessum ibat. Nemine statuente malis remedio: neque enim ob militis insolentiam terra excoli poterat, nec ulla usquam commercia

exerceri, cum ad ipsas etiam munitiorum civitatum portas excurrerent manipuli, ut obvia quævis, in castra averteret. Gliscebant etiam nescio quæ Gallos inter et Suecos, et hos inter et Luneburgenses dissidia, singulis partibus sibi deposcentibus castrum quod armata vi nunquam accepturi erant. Ac Luneburgici quidem credebant sibi deberi velut Dominis terræ et fundi illius. Galli vero et Sueci sibi deposcebant pignus aut hypothecam pecuniæ à Luneburgicis promissæ et nondum numeratæ. Quod tum hi apertè sine simulatione petunt, illi haud obscurè tergiversantur, sententiis primum, dum totis animis à se mutuò avertuntur et discedunt.

Hæ inter partes dissensiones utrimque causam præbuerunt, ut neutra pars alteri amplius fideret. Hinc tandem didicit Luneburgensium Dux quantum sibi externorum Principium fœdera obfuissent; qua ex causa cogitationibus suis varie in diversum jactatus deliberare secum seriò incipit, quo modo externas amicitias dissolvat et cum Cæsare in gratiam revocetur. Evocat, paucissimis suorum iisque fidelissimis consciis, tubicinem, quem cum litteris ad Serenissimum Archiducem Leopoldum evestigio dimittit etiam atque etiam obtestans; ut dignetur ad se Brunsuicam destinare aliquem, quicum secretos animi conceptus conferre tuto posset; decretum sibi esse veteres cum Imperio amicitias renovare: id quod perlubenter, pro ea qua est Serenissimus Archidux comitate, annuit, misitque qui ea legatione fungeretur Wahlium virum in toga et sago sibi semper similem, unà cum suo Cancellario Joanne Kalchschimdt, quos Luneburgius, summa qua potuit humanitate acceptas, de suis consiliis edocuit. Non latuit, postulata hæc legatio quò tenderet, confœderatos, unde non duci tantum, sed universo ejusdem militi gravissimè succensuerunt palam asserentes, se à duce et consiliorum ejus consciis deceptos proditosque esse, ac proinde nequa copiæ Luneburgicæ aliquam à se separationem molirentur, præcipuos belli duces custodiendos mandarunt, reliquum autem militem coëgerunt à se ne discederet.

Sed ne multò post, obsidionem tantis impensis susceptam, ac tanto labore continuatam ex improviso solverunt accensis prius castris, dirutis vallis, et perfosso aggere. Hæc ut vidit Rauschenbergius serio geri, vix suis ipse oculis credidisset, nisi diminutas derepente aquas, castra

conflagrasse, et munimenta diruta esse, coram inspexisset; unde sequentem totum diem festum esse jussit, ac majorum tormentorum displosione lætitiam suam in longè dissitas terras divulgavit. Dux interim Luneburgicus cum Cæsare in gratiam rediit, ac universæ ejus domui quidquid illuc usque admissum fuerat culpæ, clementissimè condonatum est.

CAPUT LXI.

De Rebellione contra Regem Hispaniæ in Catalauniæ Regno.

UM tota prope Germania bello flagraret, ac dissidia, ejusmodi regum et principum externorum internorumque apertâ occultâque, fomentatione non tantum nutrirentur, sed etiam sævissimis armis in Germanorum perniciem promoverentur, et indies latius serperent; in Hispaniam quoque sæva tempestas incubuit, quæ tandem in Catalauniâ prægnantem malis nubem non sine gravissimo totius regni sensu exonerare cepit. Posteaquam enim ejus regni incolæ Regis Catholici Vicarium Anno Christiano millesimo sexcentesimo quadragesimo per summum seclus vitâ fortunisque spoliatum in ordinem redegissent, adduci huc usque nusquam potuerunt, ut arma deponerent, regique suo, seu damnato seu excusato furore, subderentur; et licet rex adlaborarit, ut rebellionem quantâ posset modestiâ sopiret, nunquam tamen ad consiliorum suorum metam potuit pertingere; unde in justissimas iras exarsit, collectòque milite in Regiæ Majestatis reos valido exercitu movit, non tamen satis propitio Marte: copiæ namque illæ à rebellibus subditis, omnia itinera et aditus summâ curâ et sollicitudine observantibus novo flagitio cæsa sunt. Et quia videbant ejusmodi ausus non passurum Regem Catholicum, pœnasque deposciturum novis submissis ducibus,

maturè cogitarunt, quibus viribus obviare vellent. Ac insuper de novâ republicâ inter se stabilienda consilia susceperunt, quem unicum credebant modum evadendi è regis dominatu: atque ut hæc consilia securius procederent et fortius stabilirentur, in auxilium evocare Galliarum regem constituerunt, sub cujus protectione se tutos fore arbitrabantur; atque ut Gallus suppetias non negaret, diffisis Catalaunorum constantiæ, duas ei munitiones intra regnum, pro securitate tantisper obtulerunt, ac obsides in Gallias miserunt viros inter clerum, nobiles, et cives primarios; conjurarunt insuper, dicto sacramento, quod nullam post hac pactionem cum Hispaniarum rege admittere vellent, seque jurejurando obligarunt, ut ille candentibus forcipibus in frustra minutatim divelleretur, aut vivus in rogum ustulandus conjiceretur, qui primus sermonem de pactis cum Rege Hispaniæ suscipiendis in colloquium inferre fuisset ausus. Unde non fuit difficilè Franciam ad auxilia ferenda permovere. Interea ex his et similibus aliis liquidissimè patebat, quantis odiis Catalauni in Regem suum exæstuarent, quodque amicæ conditiones, in quas Hispaniarum Rex denuo animum intendebat, apud furiosos nullum essent reperturæ locum: ne tamen rex defuisse et suæ clementiæ et subditorum commodis, argui posset, ad summum Pontificem Urbanum VIII. ejus nominis literas expedivit, quibus suam Sanctitatem enixe rogabat, ut pro suâ paterna, qua esset in Ecclesiæ orthodoxæ subditos cura mediatorem ageret inter adversas partes, et subditos suo regi reconciliaret: in quam rem Romanus Pontifex operam suam prolixè addixit, sed cum successus non responderet votis, novas iterum copias in obstinatos disponit educere Hispanus, haud æquiore quam sub initium fortuna; nam sæpius cum clade à Catalaunis Gallisque qui jam suppetias tulerant, repulsus est. Gravissimè autem Hispani senserunt cladem quam à Barcinonensibus acceperunt. Convocaverat Rex Catholicus omnem militiæ florem per Hispaniam, tum in campo tum in præsidiis agentem, hunc ut auxiorem educeret contra hostes, exciverat etiam è Belgio legiones plusculas, et inter eas hybernorum manipulos ex quibus omnibus justum conflaverat exercitum, quem præfectis cum potestate ducibus recta contra Barcinonenses ire jussit: qui dum animosior in hostem movet in propriam ruisse ruinam se serò accusat: nam Barci-

nonenses contra quos impetum paraverat, primum eorum dissimulato accessu propiorem fieri permiserunt quo copiosiorem ex dispositis machinis militaribus, cuniculis, et militibus ederent stragem. Ceciderunt in illo impetu omnes prope non tantum gregarii milites, sed et nobilissimi duces, qui prima acie, ut subditis sibi populis exemplum fortitudinis præberent decertabant: ac inter alios etiam laudatissimus campi-ductor Illustrissimus Hugo O'Neil, Tironiæ Princeps, gemma suæ domus, et invictæ virtutis verissimum simulacrum, natione Hybernus, qui jam pridem in Belgio et alibi in maximis et periculosissimis expeditionibus fidelitatem suam probaverat: tandem contra Catalaunos quinque globis inter primos pugnans confossus, gloriosa morte cum duobus nepotibus suis et tota sua legione fortissimè occubuit longiore vita dignissimus.

CAPUT LXII.

De Obsidione Cörlitzensi ejusque Expugnatione.

TEMPUS appropinquabat quo reges et imperatores ad bella proficisci consueverunt: quando Cæsareis et Saxonicis armis aliquam remoram injecit subita et inopinata mors generalis Arnhemii quem apoplexia post secundum morbi diem mortalibus rebus exemit, cùm non multò ante obitum sibi in negotiis bellicis subrogari petiisset illustrissimum Principem Franciscum Albertum Saxo-Lavenburgicum. Abiit autem ex hac vita Arnheimius octavo et decimo Aprilis, Æræ Christianæ supra sesqui millesimum centesimo quadragesimo primo anno, cujus immaturum obitum Serenissimus Elector Saxoniæ unà cum reliqua militia sensit, atque ut affectum suum tectaretur, constituit ut 25 Julii (quando triste Arnheimii funus Drestæ ad ædem S. Crucis sepeliendum elatum fuit) cum tota sua nobilitate, omnibusque copiis funebri et militari more

modoque dispositis, ipse adesse, et ultimum honorem illustrissima sua præsentia cohonestare.

Justis igitur more patriæ et consuetudine loci peractis militis lustratio quam primum instituta est adductisque tormentis et cætero apparatu bellico ad obsidionem necessario cum omnibus copiis Görlitzium versus direxit iter. Est verò Görlitzium superioris Lusatiæ metropolis situ loci per amœna, natura et arte perquam munita, mœniisque vallis et fossis copiosissimè instructa quam Nissa fluvius allabens mirum quantum exornat, ditat, munit et nobilitat. Huc eodem se non multò ante contulerant Goltzianæ legiones, quas in subsidium Saxonis Imperator miserat. Rebus hunc in modum lentè precedentibus non latuerunt consilia obsidionis Colonellus Wanck, qui cum potestate militari tunc forte Gorlitzium tuebatur; unde quantùm potuit se præmunivit, ac antequam obsessuræ copiæ accederent, non tantum suburbia nobilissima exussit sed circum circa per oppida, arces, villas, ac pagos clandestinos et doloses ignes disponi jussit, quæ postmodum ex improviso exarderent, et damna suis adversariis inferrent. Nec effectu caruit propositum, sensitque subjectos ignes ipse Generalis Goltzius cujus non multo post suum . in certam villam adventum, omnis suppellex aurea, argentea, aliæque res præciosæ unà cum scriptis et litteris conflagrarunt, tanta celeritate, ut vix ipse inde immunis rogum evaserit. His interim non attentis Goltzius obsidionem cordatè aggressus est, et adventantem cum suis copiis Electorem Saxonem eodem quo ipse hospitabatur horto magnificè accepit, ac specimen suæ fortitudinis editurus, in conspectu Serenissimi Principis, tinctoriam officinam, quam præsidium necessarium ex Gorlizensibus insederat aggredi et occupari jussit, dein feliciter confecto negotio etiam molendinum ad Nissam situm tentari voluit, quamvis non æquè felici successu, quippe ex incursu facilè centum de suis desideravit, quamvis hi non inulti mortui sint, ex præsidiariis enim præter gregarios milites, duos etiam vigiliarum præfectos supremos internecione delerunt. Post hæc turrim ad Nissam, ex qua plurimum militi nostro incommodum creabatur aggressi sunt, et tormentis majoribus ita concusserunt, ut Præsidiarii statione deserta per pontem in urbem commigrare fuerint coacti. Dehinc ad evertendum pontem utrimque incubue-

runt per quem satis videbant quanta possent irruptionibus inferri nostris rebus damna.

Nec minore ardore sollicitabatur Wanckius urbis obsessæ præfectus, qua scilicet ratione se contra omnem hostilem impetum muniret, quippe qui ad extremam sanguinis guttam statuerat se tueri, et ante vitam prodigere quam urbem sibi eripiendam permittere. Ac licet Serenissimus Saxonum Dux triduana eaque continua tormentorum explosione institerat, turresque plurimas, ac magnam mœniorum partem labefactaverat, adducere tamen nusquam potuit obstinatissimum urbis propugnatorem, ut pactorum vel levissimam mentionem admitteret: a quo tandem petiit Elector, ut saltem liberum parvulis et fœmineo sexui permitteret egressum, ne qua innocens turba nocentibus implicaretur, et sanguini innoxio parceretur, sed nec hoc impetrari potuit, à militi juris sui tenacissimo. Quin et contra adversarias turmas sine intermissione sua mittebat jacula nec irrita plane opera cum præcipuum ex iis qui tormentis militaribus prærant, globo sustulerit.

Interea nostri cuniculis fortunam explorare decreverunt, arbitrantes vel hac ratione fastum se posse comprimere. Quarta decima igitur mensis Augusti succenso subterraneo pulvere vastissimam in urbem rimam aperuerunt, nec posita mora dato signo confestim irruerunt, sed in apertissimam mortem; cum enim præsidiarii undique apertos aditus conclusissent, irrumpentium sexcenti facilè prostrati sunt.

Nec clementiorem experti sumus martem vigesima Augusti quo die obsessi erupere in nostros et præter cæsos centum facilè in urbem et captivitatem abduxerunt. Exinde cuniculus contra civitatem effossus, in proprios nostros militis non sine clade resiliit, sicut et alius alibi, industria obsessorum deelectus dissipatusque. Ac licet nostræ copiæ, jam à multo tempore ad ipsa prope mœnia promovissent, imo etiam in turrim vicinam duo tormenta bellica attraxissent, Wanckius nihilominus cogi nondum potuit, ut de paciscendo tractare vellet, mordicus enim concluserat prius vitam quam munitionem tradere. Quid verò hic faceret Serenissimus Elector Saxo? continuaret-ne obsidionem? Sed quanto Deum bonum sanguinis suorum militum et civium impendio! discederet-ne ab urbe? sed quanta famæ et nominis sui diminutione?

quanto hostium triumpho? et verò inquit omnes impensæ in vanum recident? an militum profusus sanguis inultus relinquetur? an hosti animos addemus ad majora facinora? Absit, inquit, ut illud probri nostræ aspergamus gloriæ, absit ut canos nostros, unius gloriosi militis contemptui exponamus, quin potius pergamus pugnare, quoad vel pertinaciam adversarii elidamus, vel gloriosè semel cepto operi immoriamur. Ut dixit, fecit. Novos ergo animos militi addidit, et potentioribus machinis civitatem aggressus est, tanto conatu, ut intra paucos dies constantia pertinaciam triumphaverit, quando de dedenda urbe mutata sententia præsidiarii tractare cœperunt. Subscriptis utrimque pactis vigesima tertia Septembris mille ducenti pedites, mille circiter equites militari more armis et impedimentis instructi cum omnibus solennitatibus egressi sunt. Quoniam verò Wanckius contra pacta munimenta aliqua evertisse et civium quorundam domos spoliasse ante egressum ferebatur; ac etiam vigiliarum præfectum, militem qui antehac ex Saxonis parte militaverat repetentem, globo trajecerat milites nostri in furorem acti, quantumvis contra niteretur Saxoniæ Elector, et Dux Lavenburgicus, in Wanckii milites irruerunt, eos eorumque impedimenta diripuerunt, ipsumque Ducem coëgerunt pactorum exemplum reddere. Quod postea peracerbè sensit Generalis Stalhans, qui se injuriam prima oblata occasione ulturum gravissimis verbis comminatus est.

Compositis tandem turbis vigesimo sexto Septembris Elector Saxo urbem victor ingressus est; et mox in primario templo decantari voluit hymnum S.S. Ambrosii et Augustini, cumque biduum ibidem substitisset, ac vigesimo octavo ejusdem habito ante urbem armilustrio, ad obsidendam Lembergam (quam Colonellus Capaunius jam pridem prodromo militi cinxerat) exercitum dimisisset, Elector unà cum vulneratis belli ducibus Drestam redire instituit: cui honoris causa ad unum milliare juniores Principes obviam processerunt ut Domino parenti felicem expeditionem et victoriam gratularentur.

In cumbibat in posterum militaris cura Lavenburgico, in qua administranda maximam sibi famam et gloriam comparavit, qui dum absolutè imperabat militi, tota mente in hoc intendit, ut licentia militaris comprimeretur. Vetuit itaque sub gravissimis pœnis, ne quis locis Deo

sacris violentiam inferret, latrocinia et furta inter milites abolerentur, effrenatorum quoque libido comprimeretur: quibus initiis optimi Ducis partes ad amussim præstitit.

CAPUT LXIII.

De rebus Francisci de Melo in Artesia gestis.

UANDO et qua occasione cordatissimi duo Generales et præclari Campi-Ductores Hornius et Werthius capti, et hic quidem a Gallis, alter a Boiis diutulè custodia attenti fuerint, aliunde constat. Et licet de utriusque liberatione sæpius interea actum fuerit, nihil tamen hucusque peragi potuit, quoad tandem instantibus utraque parte captivis permutationis pacta proposita et modus conclusus permutationem in effectum deducendi. Dicta fuit liberationi dies vigesima quarta Martii Anni M.DC.XLII qua uterque ad certum locum (ponticulus erat saxo constratus non procul Lohra ad pagum Dümling) deducerentur comitantibus utrimque centum equitibus. Hæc ubi illuxit iter utrimque magno gaudio captivorum susceptum, dictoque loco conventum. Hinc ex utraque parte missi duo centuriones equitum ut coram inspicerent, et militum numerum, et imprimis Generalium qui permutandi erant præsentiam explorarent. Hi postquam omnia ex pactis fideliter agi comperissent, et ad suos retulissent, amicabiliter ad condictum ponticulum congressi sunt, et humaniter inter se collocuti, quoad impedimenta ex curru in currum transferrentur. Quibus peractis, ave et vale dato, duo Generales cum suis quisque quò destinaverant, redierunt et quidem Generalis Hornius primum Brisacum, ubi explosione gemina omnium tormentorum et oratione Germanica in primaria ecclesia hono-

rifice acceptus fuit, ac paulo post Benfeldiam, ubi longiusculè substitit profectus est: Werthius verò Offenburgum, inde Monachium Bavariæ, ac Viennam Austriæ abiit. Memoratu dignum est illud quod captivorum conductores in Hornio notarunt, quod ex quo captus fuisset à priori statu et forma nihil penitus fuerit mutatus, et ex tam diuturna captivitate nec canum quidem admisisset.

Interea Franciscus de Melo in Artesia pro Hispanis contra Gallos rem feliciter gessit. Postquam enim tertio decimo Aprilis copias suas lustrasset reperissetque viginti quinque millia selectissimorum militum, tam peditum, quam equitum castra, contra adversam partem movit, et ad Valencenas prætergressus, Attrebatum ex opinato cingi jussit, atque ut seriam esse obsidionem persuaderet, ipse Melos cum suis legionibus montem opportunum suæ stationi occupavit, adeo ut jam nemo foret qui non serio crederet civitatem illam armis petendam, cum ecce tibi, mox mutatis consiliis Lensium castra transfert, et nulla interposita mora majoribus tormentis mœnia fortissime qualit, ac non multo post certis conditionibus in deditionem accipit. Quo in potestatem redacto, sine mora in Flandriam progreditur et Bassæam locum munitissimum, quem nuper Hispani Gallis victoribus dimiserant aggressus est. Nihil tamen hac subita obsidione territi Præsidiarii continuis ecursionibus obsidentes fatigarunt, ac primò quidem quingentis militibus, ac paulo post bis mille ducentis, egressi sunt, ac in Italicam stationem irrumpentes multas, et ex illis capitaneas duos, trucidarunt, quanquam verò et Galli hanc ultimam eruptionem non omnino impune tulerint, dum enim reditum in urbem pararent, tormentis Hispanorum ita salutati sunt, ut plurimos etiam de suis desiderarint. Petebatur interea continuis exonerationibus quadraginta tormentorum munitio tam fortiter, ut septima Maii coacti fuerint fortitudini et indefessis conatibus Hispanorum cedere Galli ex omnibus exterioribus munimentis, unde jam minus difficile, videbatur ulteriorem traditionem urgere. Cum igitur ad ipsas fossas applicuissent Hispani, cuniculis imposterum actum est; quibus confectis, antequam succenderentur, monitus est castri præfectus commodis conditionibus deditionem facere. Hic cum videret non esse facilem modum tenendi ulterius locum illum, sequentes conditiones pactus est. 1. Guberna-

tor Dominus de Bourdonne proxima die Martis, quæ incidit in tertiam decimam mensis Maii, munitionem illi quem Generalis Dominus Franciscus de Melo nominabit et quidem unam partem primo mane tradet. 2. Omnem bellicum apparatum, tormenta, pulverem, commeatum, et si quid eodem spectans extra illa quæ Domino Gubernatori infra concedentur, Commissariis Hispanis ad id designatis consignabit. 3. Eodem die munimento cum omnibus solennitatibus militaribus egredietur. 4. Equitatui concedentur omnes equi quos hucusque jure belli, vel alio jure obtinuerunt. 5. Omnes præsidiarii cujuscunque nationis liberè egredi permittentur, iis solum exceptis, qui Regi Catholico subjecti sunt; quibus tamen nulla pœna irrogabitur quod contra proprium regem, Gallo militaverint. 6. Captivi utrimque solo consueto litro, pro officii ratione, persoluto, liberi dimittentur. 7. His conditionibus comprehenduntur cujuscunque nationis et status incolæ civitatis. 8. Concedetur liber egressus omnibus mercatoribus, instiroribus, opificibus, ut cum omnibus mercibus et impedimentis securè alio commigrare possint. 9. Domino de Bourdonne liberum sit duo tormenta bellica, et tantum pulveris, &c. quantum sufficit ad sexies oneranda, secum educere, atque ad illa promovenda quatuordecim equi ab Hispanis dabuntur. 10. Eidem Domino de Bourdonne currus 150 cum equis ad impedimenta, læsos milites, et infirmos Hestinum usque promovendos, annuentur. 11. Omnibus impedimentis et militibus sufficiens salvus conductus Hestinum usque præstabitur. 12. Helvetii, etiam adhuc hac vice, pactis continebuntur. 13. Præsidiarii milites tam gregarii quam officiales civibus satisfacient, pro omnibus quæ legitimè debent. 14. Dominus de Bourdonne duos Capitaneos de suis, ceu obsides, relinques in urbe, qui tam diu manebunt in potestate Domini Francisci de Melo, quoad omnia pacta verificata fuerint, et currus, equi, milites aliaque omnia huc spectantia, redierent in securum. Actum in castris ad Bassæam 2 Maii Anno 1642.

His ita constitutis, condicto die sub horam decimam antemeridianam egressi sunt Galli, hoc fere ordine.

Præcedebant tres equitum manipuli centum quinquaginta circiter capitum. Hos sequebantur sex vexilla Helvetiorum ad trecentos quinquaginta plus minus milites. Dein succedebant centum octoginta par-

tim currus, partim carri vehentes impedimenta, læsos, infirmos, fœminas, parvulos, &c. unà cum ducentis quinquaginta circiter militibus ponè comitantibus. Hos excipiebant tres Gallorum legiones, scilicet legio Domini Gubernatoris quæ censebat quingenta facilè capita. Legio Valmontana quæ quingentos quinquaginta excedebat milites. Et legio Comitis de Guiche, quæ non pauciores quam quingentos continebat viros. Toto prope egressus tempore Dominus de Bourdonne cum comite Fontano collequebatur humanissimè.

Post Gallorum discessum, successerunt in urbem sedecim Hispanorum manipuli. Ac mox aggeres aliaque munimenta, durante obsidione excitata, everso denuo sunt, novæque contra pro tutela civitatis erectæ munitiones.

Inter prospera hæc initia cum benignior fortuna leniori flatu Francisci de Melo explicata in ulteriorem profectionem carbasa adspiraret, porro propitiam eam tentare, et in vota pronam experiri aggressus est. Convocatoque consilio cogitationes suas aperuit, quibus ferebatur in unum de exercitibus Gallicis, quos tunc fortè geminos contra Belgium Francia eduxerat. Volebat scilicet experiri quid miles, victoriis præteritis haud parvo animosior, aperto Marte posset. Decrevit itaque in vigesimam quartam Maii profectionem cum subdito sibi milites penitus ignaro quo se arma vocarent. Dum in silentio progreditur ex emissis non pridem speculatoribus comperit, comitem Quichium non procul casteletto cum exercitu suo, castra metatum esse, et hostis securum, alia consilia animo agitare. Hunc ergò confestim opprimere ex imperato statuit, militique paucis ad pugnandum fortiter cohortato, tribus diversis locis, intra munimenta hostem suum invadit, tanta fortitudine ut intra breviculum tempus totum Gallorum exercitum decem millium militum profligarit, devicerit, prostraverit. Creduntur ea pugna occisi ter mille sexcenti Gallorum capti ter mille quadringenti, reportata vexilla equestria duo de triginta, interque ea ipsiusmet Regis, Reginæ et Regii Principis. Quæ eadem postea in Hispaniam ad Regem, Reginam et Regium Principem Catholicos, transmissa et perlata esse putantur. Obtenta præterea tormenta majora bellica decem, præter incomparabilem thesaurum; quandoquidem constans fama ferebat salarium militare trium mensium

pro universo exercitu eo prælio interceptum fuisse. Idonei insuper testes erant, qui sciebant Cameracum nobilem urbem 600 ejusdem coloris equos pro essedis magnatum ex clade Gallorum deductos et vænum fuisse propositos. Quæ de gregarii militis Hispani ex præda partis, tunc temporis relata sunt, aliis particulatim exequenda relinquo, ego me ubi peregrinationem meam, quam circa hæc tempora Zastochaviam suscepi, paucis perstrinxero, ad felices successus Dorstensonii contra Cæsareos calamum accingam.

A multo tempore Zastochoviæ celebrem audieram esse locum, imagine B. Virginis et multis miris clarum. Imago verò ex antiquissima retro memoria à sancti Lucæ penicillo expressa traditur. Huc religio me trahebat, et cum non procul essem, tempusque ac otium permitteret, desiderio meo velificatus, iter suscepi magno animi mei solatio. Vidi enim confertam quotidie hominum multitudinem illuc confluentem, et in præsentissimis periculis salutarem opem haud irrita prece obtinentem, cum quibus sacris operatus mea quoque vota junxi. Substiti autem hoc loci pluscūlis diebus, quoad redeundi in Austriam opportunitas se offerret, dum verò hic me detineo, cum religiosis Claremontanis inii familiaritatem, in quorum Archivio antiquissimam historiam servari comperi, quæ docet quo modo dicta imago ex Hierosolymitano solo Constantinopolim primùm per sanctam Helenam Magni Constantini matrem delata sit, ac inde per Prussiam Zastochoviam tandem transportata. Ad calcem hujus capitis coronidis loco placet attexere rem non minus miram quam veram, quam circa Novam Domum undecima Decembris anno Christi 1642 spectandam exhibuit multis hominum millibus. Æther cœli eo die erat sudum, et solis sphæra nullis nubibus tegebatur, cum subito exauditi sunt graves aëre fragores visique globi per inane discurrentes, et in medio æthere multo cum sonitu crepantes; mox successerunt geminæ armatorum acies, contra se mutuò congredientes, et alterutrum lacessentes, et fistularum minorum crepitantium sonitu alter alterum petentes, intercinente turbarum et tympanorum classico. Duravit istius modi velitatio ad tres ipsas horas ad stupentibus innumeris spectatorum turmis.

Circa eadem tempora, non procul Granio immanis quantitatis piscis

belluæ instar, in vadum adnatavit, ac paulo post in littus extractus est. Ex quo plures divini nescio quid sinistri ominis præsagierunt, eo quod alias etiam, cum simile monstrum in illas oras appulisset, Turcarum sævissima irruptio successerit, qua ipsum Granium à Turcis occupatum esse historiographorum comprobat sententia.

CAPUT LXIV.

De Dorstensohnii adventu ad exercitum ejusque expeditionibus quibusdam.

IAM pridem ex Suecia exspectabatur Excellentissimus Dominus Generalis Leonardus Dorstensohn, qui in demortui Bannerii locum succederet, atque exercitum cum imperio duceret superato tandem morbo ex quo aliquantisper decubuerat in Pomeraniam primum mense Octobri anno 1642 unà cum eximia classe, qua copiosas suppetias vehebat appulit Stralsundiæ magno triumpho et sæpius iterata majorum tormentorum explosione magnificè exceptus est. Dein imperavit, militem, in istis circumpartibus istuc usque detentum, ad Albim, Boitzenburgum versus deducere, dum sibi à Stralsundensibus solverentur ducenta triginta millia Imperialium et necessarius pannus vestiendo militi coëmeretur. Præter hanc pecuniam ipse quoque Dorstensohnius 400 millia Imperialium paratæ pecuniæ ex Suecia secum adduxerat, in illium finem, ut militi, solutis stipendiis, animos adderet, et sibi amorem conciliaret. His aliisque rebus confectis, ipse Dorstensohnius copias suas secutus, Boitzenburgum inter et Lavenburgum militem recensuit, reperitque justum exercitum, huic militibus quos ipse secum adduverat in præsidia tantisper divisis, præsidiariis verò velut pugnæ aptioribus evocatis (ex-

currebant illi ad octona millia capitum) veteranos milites conjunxit; et peditatui quidem 40 vexilla, equitatui vero 24, signa omnia cerulei et flavi coloris assignavit.

Adventus novi Generalis et conjunctio militum ex tormentorum fragoribus et festo triumpho, insolitoque gaudio facilè potuit innotescere Cæsarianis: qui non minus solliciti ne quid rebus suis incommodi afferretur, copias omnes collegerunt, lustratumque militem Mülhusium deduxerunt, ut inde explorarent quo se adversarii morturi essent. Habebantur per Silesiam novi delectus ut et instaurationes veterum legionum a Lavenburgio. Ad hos impediendos intendebat animum Dorstensohnius, et omni conatu irruptionem meditabatur, quo etiam tandem ne quidquam obstantibus adversariis irrupit. Numerabat tunc Lavenburgicus supra sexcentos sexaginta equites, undecies mille, non pauciores pedites conjunctim ad viginti quatuor facilè millia virorum fortium. His non attentis pro libidine sua vagabatur Dorstensohnius per Saxoniam et Lusatiam, deprædationibus et incendiis omnia vastans: ac tandem mense Aprili anno 1642 Lucaviam non ignobilem urbem aggreditur et 17 tormentis furiosè quassat, compellitque loco præfectum deditionem facere et egredi, cum omni quidem solennitate militari, sed tamen vexillo, quod secum habebat, hosti relicto. Hinc Cubam profectus est, ubi majorem reperit resistentiam: nam etsi tres generales assultus fecerit, viriliter tamen semper fuit repulsus, non sine suorum clade. Quo miles obsidens non terrebatur, quin et majoribus animis in obsidionem et expugnationem incumbebat, quæ tandem secuta est; obsessique compulsi se dedere pro beneplacito obsidentium; qui gregarios quidem scilicet desultoriorum quatuor centurias, equitum tres ad sua servitia per legiones suas diviserunt. Equos verò, quos in urbe supra mille obtinuerant, tormentorum, promotioni applicarunt: à civibus denique 5000 Imperialium pro urbis ab incendio indemnitate exegerunt. Hinc nihil cunctatus majora aggredi cepit, Glocoviamque majorem petere aggressus est; tuebantur civitatem mille septingenti, ad quos augendos cum 200 alii eodem properassent, à Suecis intercepti sunt, et in fugam dissipati: Usus est hoc loco Dorstensohnius novo oppugnandi modo. Nam antequam mœnia quassasset et aditum incurrentibus mu-

niisset, impetum suo militi imperavit, haud irrito conatu, dum spacio duarum et dimidiæ horarum non tantum summum templum, quod Odera undique cingitur, sed ipsam etiam munitionem armata manu obtinuit.

Hic octingenti facilè ex præsidiariis cæsi, septingenti inter quos Commendans Liber Baro de Rochau et Colonellus Schönkirchen aliique officiales capti. Obtenta insuper 26 tormenta majora ad octies mille libras pulveris, ac omnis comeatus Generalis Lavenburgici Francisci Alberti ad 30 millia modias frumenti, sed et victor miles cædibus et rapinis in cives sæviit, qui nec ab ipsis templis manus abstinuit. Hic quoque neglectu ardentis fomitis, luculentum est ortum incendium, quo integra platea, cum primaria templi turre conflagravit.

Occupavit Glocovia facilè fuit ignobiliora circum loca seria armorum admonitione cogere ad obedientiam. Ideoque tam secundis successibus victor miles animosior, volens Drachenbergam deductus est: ad quam diuturniorem futuram obsidionem, nemo quisquam dubitabat sed secus res cecidit: cessit enim Dorstensohnio, intra biduum, antequam tormenta àut ulla alia vis admoveretur. Lignizio dehinc præterito Schweinitzium properatum est: quo eodem paulò ante periculum obsidionis cautè prævidens Generalis Lavenburgicus cum 7000 de exercitu Cæsareo excurrerat et præsidium istic quod 300 constabat capitibus, aliis trecentis auxerat. Quo dum facit, Coningsmarckius qui dexteram alam adversarii exercitus ducebat, præmissus fuerat ad cingendam urbem, incidit in Ducem Lavenburgicum, cumque se infirmiorem, quam cui resisteret, comperisset, serviendum tempori ratus, retrocessit tantisper, quoad reliquus equitatus quem ipse Dorstensohnius ducebat, accederet, ad cujus adventum, denuo in hostem Coningsmarckius, ac velitationibus primum fatigat, tum accedente paulatim reliquo equitatu ita cinctum concludit Lavenburgicum, ut modum elabendi nullum relinqueret. Acriter concurritur, his appugnantibus, illis pro virili resistentibus quoad Lavenburgicus dum in capite pugnat suosque animat, una cum Generali vigiliis præfecto Hanovio et Colonellis Warlafsky et Knoch pluribusque, officialibus supremis duobus etiam equitum millibus vulneratus capitur, ac in propria rheda unà cum Colonellis ad Prætoria Dorstensohnii castra deducitur, ubi non multò post, hoc est 20 Junii anno 1642,

ex vulnere occubuit. In illa pugna obtenta sunt 38 signa equestria, capta 4 tormenta campestria. Ex adversa quoque parte non pauci desiderati sunt et inter alios Colonellus Münchshausen lethali vulnere saucius ad castra delatus est.

Post hanc partam victoriam Schweinitzium non diu sustinere voluit impetum, nec asperare victorum arma in iram, mox igitur deditionem fecit unde Novesium promota sunt castra, quod ipsum non multo post Dorstensohnio se dedidit.

Præsidium sub hoste stipendia admittere coactum, civitas 50 millia Imperialium, 300 vini et 200 cerevisiæ dolia itemque 1500 equos armis et reliquo apparatu militari instructos pendere, ac quatuor insuper legiones militum alere est jussa.

Evaserat non multo ante conflictum Proepiscopus loci una cum viris primariis quibusdam, qui secum preciosiorem supellectilem et chartacea documenta devehebat, sed et hic cum omnibus in potestatem adversariorum militum venit, à quo omnia impedimenta direpta sunt.

CAPUT LXV.

Olomutium à Dorstensohnio interceptum et nonnullis aliis per viciniam gestis.

NOVESIO in potestatem Suecorum redacto, nihil quidquam porrò obstabat quo minus exercitus Moraviam liberè ingrederetur, maximè cum certis exploratibus constaret Cæsarianos longissimo ambitu minimè necessario ad ipsos Hungariæ fines circumiisse. Itaque periculi securus pro libitu dominibatur et obvias quasque arces oppida et urbes occupabat, diripiebat, vastabat.

Quod dum facit immanes thesauros ex prœdis colligit.

Convasaverat præcipua patriæ nobilitas unà cum clero preciosissimam supellectilem suam, existimans, hostium deprædationi eripere, et in tutiora loca avehere : sed hæc non multò post in adversarii militis manus incidit ac funditus excussa ereptaque est, capti quoque Comes de Hoditz et Dominus de Herberstein cum plurimis aliis primi subsellii viris : nec multò post itum contra Olomutium, Episcopalem in Moravia sedem, quam inter triduum, quantumvis viriliter propugnaretur, sequentis conditionibus Sueci deditione obtinuerunt.

Conditiones dedendæ Civitatis Olomucensis pactæ inter Leonardum Dorstensohn, et Generalem Commissarium Moraviæ Antonium Miniatum Gubernatorem. Olomutii 14 Junii Anno 1642.

I. Eodem die Commendans urbis Miniati, sub horam scilicet sextam, præcipuas stationes Suecico militi cedet.

II. Altero mox die dictus Dominus Commissarius Miniati, unà cum præsidio tam peditum quam equitum (exceptis transfugis) cum consuetis armis, pulvere, globis plumbeis, ardentibus fomitibus, &c. sufficienter instructo, pausis vexillis, comitantibus impedimentis et equis, urbe excedat. Dorstensohnius autem sufficientem salvum conductum Brunam usque præstabit.

III. Omnibus simul officialibus Cæsareis conceditur ex urbe cum aliis egressus.

IV. Omnia tormenta, et pulvis tormentarius, aliusque belli apparatus, qui hisce punctis obsessis non permittitur, sincerè tradetur a Commendante: comeatus verò suis locis indemnis relinquetur.

V. Sua Excellentia Generalis Dorstensohnius, religionem Catholicam immutatam et illibatam, ut fuit conservabit, omniaque exercitia permittet suo vigori, ut ante. Sacerdotes item, monachi, et moniales, templa, monasteria, nominatim Patres Jesuitæ, et Academia cum bonis suis, imprimis autem Episcopales ministri, et officiales, ab omni molestia liberi, et in moderno statu securi, permanebunt.

His iisdem pactis gaudebit Monasterium Graditz, unde et præsidium istic subsistens, unà cum Olomucensibus securè conducetur.

VI. Etsi sua Excellentia tam clericos et religiosos, quam viros nobiles, et plebeios, qui fortè eo confugissent, nullo illato incommodo,

tueri istic velit, nihilominus, si qui ex illis forent, qui inde migrare cogitarent, cum omnibus impedimentis, liberis, uxoribus, omnique suppellectile, tam sacra quam prophana liberrime dimittet, permittetque ut bona sua intra certum tempus distrahant, vel si non possint ipsi, suo nomine constituent; qui vendant et partam pecuniam quoquo modo transcribant.

VII. Quotquot ex urbanis recenter fuerunt capti, seu ecclesiastici, seu sæculares, modo ad urbem spectent, sine litro dimittentur, quamprimùm hæc pacta confirmata subscriptaque fuerint. Reliquiæ quoque seu sanctorum ossa, sicut et libri, aliaque scripta, quæ interceptis curribus reperta fuerunt, quantum fieri potest restituentur.

VIII. Civitatis privilegia, electio magistratûs, curia, cum omnibus scriptis, documentis, mobilibus, cæterisque omnibus istuc spectantibus in suo statu citra damnum conservabuntur. Unde a nullo novum juramentum exigetur. Imprimis verò judex Cæsareus, episcopales, item ministri, ac officiales in eo quo fuerunt statu conservabuntur. Judices etiam tam Cæsareus, quam Ecclesiasticus, Consules quoque et Senatores, cum suis omnibus liberi erunt à milite, et militari exactione, ut ante hac semper.

IX. Omnes officiales ac cives intra domesticos parietes, et in bonorum suorum cultura et administratione indemnes tutique erunt.

X. Permittetur Generali Commissario ut in egressu ex urbe secum educat tria tormenta bellica, inque iis habebit delectum: eidem concedentur totidem equi, quot ad promovendas machinas erunt necessarii.

XI. Eundem Generalem Commissarium sufficientes milites conducent; eidemque necessariæ salviæ guardiæ, pro abducendis bonis suis citra fraudem et dolum permittentur.

XII. Ut hæc puncta sanctè serventur, subscribet sua Excellentia propria manu, et suimet sigilli oppressione roborabit.

Actum in Suecis castris ante urbem Olomucensem 14 Junii anno 1642.

(L. S.)

LEONARDUS DORSTENSOHN.

(L. S.)

ANTONIUS MINIATI.

Educto Cæsareo præsidio successerunt in urbem tria millia tam peditum, quàm equitum, quibus præfectus cum imperio fuit Colonellus Wanck, vir in paucis vigilans et strenuus, qui nuper Gorlizii fortitudinem suam probaverat, et tunc fortè Schweinizii imperabat, unde huc evocatus est. Qui, ut appulit, nulla posita mora animum ad muniendam urbem adjecit, ac primò quidem suburbia exussit quæ videbantur plus incommodi quam emolumenti suo instituto allatura. Templo vero P.P. Capucinorum in propugnaculum abusus est.

Dehinc à civibus immanis pecuniæ summa, pro liberanda ab incendio urbe exacta est. Bellicam provisionem quod spectat, magna vis rerum omnium reperta est, ita ut plumbum quater mille centenarios excesserit, præter hæc quinquaginta novi currus inventi; vestium provisio quinque millibus militum vestiendis sufficiebat. Tria insuper equorum millia numerata intra mœnia. Non hic tango vini frumentique annonam, quæ fidem et calculum prope excessit. Collatæ ad urbem muniendam operæ 2000 viros quotidie æquabant, qui labores partiebantur inter se, et alternabant vices.

Hæc dum Olomutii geruntur Dorstensohnius castra Brunam moverat, unde primatibus Moraviæ salvas guardias efferebat, quæ tamen à paucis admissæ sunt; sed nec admitti poterant, metu exercitûs Imperialis, quem Picolomineus collegerat et ad duodecim millia extenderat. His se junxerunt quatuor equitum cataphractariorum millia quos Colonellus Soy huc usque duxerat. Hi dum Praga transeunt per summam insolentiam in prædas effusi, quas dum cives impune agi animadvertunt, videntque supremos connivere vel saltem non magnopere et serio obstare, ipsi quoque ad arma concurrerunt, et vim vi opponentes, multos militum contrucidarunt. Improbavit militum licentiam, ubi intellexit, Picolomineus, et in Ducum indulgentiam invectus est, atque ut civibus satisfaceret, Locum-tenentem Colonelli Jung globis trajectum plecti voluit, supremum verò vigiliis præfectum, ex eadem legione, laqueo suffocari, eò quod et ipsi pugnare detractassent, et militem ad rebellionem et prædas concitassent. Non procul Bruna aberant Cæsareæ copiæ, quando Serenissimus Archidux Leopoldus Gulielmus cum universa sua aula et octodecim tormentis bellicis, multoque apparatu

militari, in Moraviam profectus est. Eodem jam ante appulerant duo millia Hungarorum, expectabanturque in horas adhuc quatuor millia, nec minores alibi fiebant delectus ab Austriæ statibus, et passim emittebantur magno numero milites, ut Suecorum excursiones cohiberent, quibus subinde currus multos opulenta præda graves eripiebant.

Cogitabant tunc quidem Cæsarei de obsidione Olomucensi, et recuperanda urbe, sed quia Brugensis obsidio à Dorstensohnio fortissimè continuabatur ad eam liberandam cum suo milite proficisci decrevit Serenissimus Archidux.

Non multo post detecta dicitur cruenta omnino conspiratio Olomucensium contra militem præsidiarium, quæ ut aiunt, unius fœminæ, Gregarium militem amantis, indicio, innotuit. Conclusum enim spargebatur, ut quivis civium milites suos, quos domi alere cogebatur binos, ternosvè, vel veneno vel ferro tolleret, et mox collatis armis in vigilias irruerent cives, civitatemque omni præsidio nudarent.

Ut primùm vèro hæc consilia emanarunt, Commendans loci nulla posita mora jussit ad tympani sonum evocari militem et proditionis suspectos in vincula abripi, exploratisque rebus ad Dorstensohnium quid facto opus, deferri qui cum, ut in proditores pro delicti gravitate animadverteretur, respondisset, ex officialibus unum à quatuor equis in diversum actis discerpendum, ac paulò post 24 alios capite minuendos imperavit.

CAPUT LXVI.

De dissidus Anglicis, Scoticis, Hybernicis.

LISCEBAT jampridem lis magna Angliam inter et Scotiam, quæ postea malo suo latius serpens Hyberniam quoque implicavit: et licet sæpe multumque alternaverint tempora nunc bellum minitantia, nunc pacem promittentia, anno denique millesimo sexcentesimo trigesimo nono, mense Julio, in constantem concordiam partes utrimque videbantur inclinare: et ut pax robustiori staret fulcro, quinque omnino capitibus tranquillitas totius regni ceu basibus fundabatur.

Et primò quidem decernebatur, ut pax primo quoque tempore publicaretur, ut regnorum incolis summis æquè ac medioximis infimisque liqueret quanta magistratibus foret cura pro labefactata concordia opportunè stabilienda: atque ut passim constaret consilia pacis seriò esse suscepta, conventum est ut intra viginti quatuor horas post publicationem pacis Scoti omnem suum militem dimitterent.

Secundò tractabatur, ut omnia castella, arces, munitiones, et urbes Regiæ Majestati traderentur.

Tertiò postulabatur, ut his confectis regiæ naves prima oblata occasione domum revocarentur, nec ullo modo Scotorum commercia, aut piscationem impedirent, vel alio quovis modo quamcunque molestiam inferrent.

Quartò obligabatur Rex, ut merces omnes, bona, naves Scotorum arresto solveret, ablata eisdem restitueret, ac in antiquis eos privilegiis conservaret.

Quintò denique severè cavebatur ne Scoti ullas munitiones sine consensu regis extruerent, ne clandestina conventicula plebi concederent sed omnia in quiete summa conservarent, usque ad comitia generalia, quæ in proximum Augustum indicebantur inchoanda.

His constitutis Angliæ rex Edenburgum, Scotiæ Metropolim solenniter ingressus est, et magnificè ibidem acceptus. Londini quoque sumptuosè triumphatum ob stabilitam pacem, publicæ item in templis gratiarum actiones indictæ, dies festi instituti, ignes festivi excitati, tormenta majora omnia explosa. Insuper etiam à Rege missus Dominus Hamelthonus, qui suo nomine novum fidelitatis juramentum in omnibus munitionibus et portubus Scotiæ acciperet.

Substitit interea ipse Rex Edenburgi dictum Comitiorum diem avidè expectans. Et quoniam etiam de milite suo exauctorando cogitabat, Generalis Leslæus instantissimè à Rege petebat, ut sibi copiæ aliquot millium traderentur pro Palatinis Comitibus in Hollandiam deducendæ.

Hæc dum geruntur inter cæsa, quod aiunt, et porrecta, Eris tractatibus pacis intercessit, novaque dissidia movit.

Verùm etiam verò Scoti clam primum, mox propalam significantibus verbis protestati sunt, se nec latum unguem à prætensionibus et juribus suis discessuros. Quem in finem, rationes dissidiorum scripto complexi sunt, quod manifestum appellare placuit, ac typis vulgarunt, quo suo bello justas, parum solidas tamen, causas præstruebant. Contra hoc manifestum Rex aliud scriptum edi jussit, in quo Scotos contumacis inobedientiæ et præfractæ rebellionis accusabat. Monebantur quoque omnes Regis subditi, ne rebelles sub pœna criminis læsæ Majestatis audirent, nec in minimo eorum consiliis accederent, imo omnium rebellium scripta, unde conquiri possent, ad Magistratus legitimos deferrent, ut manu Carnificis publica infamia comburi possent. Accendit hoc imperium Regis novas irarum faces, quæ in tantum brevi temporis spacio excrevêre incendium, ut nulla mitioris animi aqua restingui posse videretur. Quin et novas belli sævissimi favillas in vicinam Hyberniam exonerarunt, dum Dublingensem insulam Hyberniæ facilè principem invaserunt et spectante ejus Metropoli Dublinga, naves quasdam mercatorias, divite merce onustas, per summum scelus et apertam violentiam eripuerunt. Hanc injuriam sibi nulla prævia occasione illatam, gravissimè, ut par erat, sensêre Hyberni, sed ne gravioribus usi mediis viderentur, si vim vi, quod jure poterant, repulissent, querelas suas primùm apud Regem deposuerunt. Qui evocato Proregi delectus mili-

tum instituere terra marique mandavit, omnique conatu, tam apertis rapinis obsistere jussit. Nec cunctatus multùm Prorex, accepto Regis Imperio, ut primùm domum revertit, et portuum præsidia duplicari et in rebelles hostiliter moveri jussit. Comprehensos de rebellium numero vicenos circiter, captivitati addixit, ac in alios quosdam pervicaciores capitis sententiam pronunciavit. His nequidquam territi Scoti, quarto decimo Septembris anni millesimi sexcentesimi quadragesimi, postquam communem comprecationem indixissent, non procul Castello Novo cum exercitu comparuerunt, ac per flumen transitum moliti sunt. Quibus obstitum missi duo equitum Anglorum millia, qui ex improviso hostes adorti, plurimos contrucidarunt: dum verò fugitivis insistunt acrius, a Scotorum tormentis bellicis, certo loco opportunè dispositis, acerbissimè accepti, non modicam cladem et ipsi tulerunt, ac retro cedere coacti sunt. Dehinc Scoti Novum Castellum aggrediuntur, nec multo laboris impendio occupant: ac mox per Scoticos verbi ministros concionem in quatuor primariis templis convocant, et justissimi belli causas speciosis argumentis exponunt; qui imprimis à plebe benignissimè auditi sunt. Repererant Scoti in Castello Novo ad octoginta partim ænea partim ferrea tormenta bellica, unà cum eximio apparatu bellico et centum circiter navibus.

Agebat tunc forte Anglorum rex Jorckii delectibus militum occupatus, jusseratque illuc aliunde advehi quinquaginta omnino tormenta ænea.

Cum ecce accedunt Legati Londinensium, et gravamina sua, à præcipuorum civium subscriptione, et consignatione roborata, Regi exhibent. Quod ipsum et Scoti, quantumvis sollicite muniendo Novo Castello occuparentur, eodem prope tempore faciunt. Ac primò quidem rogabant Regem pro antiquis privilegiis, et immunitatibus, gratiis, et juribus tam politicis quàm ecclesiasticis non tantùm suo vigori relinquendis, sed etiam novo diplomate confirmandis, nolle enim se imposterum gubernationem ecclesiasticam penes episcopos esse, sed ad Presbyteros, hoc est, seniores populi, transferri, eo omnino modo, quo olim imperante Jacobo IV. Rege usitatum fuisset. Deinde petebant per præcipuas universi regni urbes dicasteria institui, in quibus jus dici cuique posset, et lites

omnes compendio transigi, ne opus foret ad paucos et longè distantes judices, causas transferre.

Postulabant porro absolutam potestatem procedendi contra auctores turbati regni, eosque pro libitu plectendi, unde sibi tradi volebant omnes eos quos ipsi pacis turbatores designassent. Quarto denique repetebant restitutionem sumptuum durantibus turbis impensorum in rem bellicam.

Consensit Rex in convocationem statuum et Primatum totius regni. Et primùm quidem conventum Londini haberi voluit, cujus initium in vigesimum tertium Decembris indixit. Quo cum ad condictum tota nobilitas et omnes deputati maximo apparatu et consueto ornatu, pro more patriæ, comparuissent, eodem ipse etiam Rex, cum exiguo comitatu, perrexit, et ad utramque cameram certos articulos destinavit, unaque tradidit plenipotentiam Parlamento dissensiones omnes componendi, monuitque seriò ut res illas sincera fide aggrederentur, sibique cordi ducerent totius regni incolumitatem. Quo facto similiter Scotos Edenburgum diplomate regio convocavit, iisque pollicitus, quod omnia, quæ primores statuissent, rata habere vellet.

Inter hæc Mylord Cottington Cancellarius Regiæ Cameræ vir Catholicæ Religioni addictus, tanquam patriæ proditor, in vincula conjectus est, quam eandem sortem tulit Hyberniæ Prorex, quem velut latronem nigra fascia manus pedesque ligatum, ad carceres indicta causa raptarunt. Haud multò mitiùs tractarunt vicenos senos Archiepiscopos, quos primùm dignitate sua exuerunt, deinde reditu annuo spoliarunt, arresto insuper Londini detinuerunt, ac denique bona illorum omnia regio fisco addixerunt. Quid in tanta furentium hominum licentia faceret Rex, quam ut se furori opportunè subduceret, ac Jorckium proficisceretur? Id quod fecit, dimissis rebus omnibus arbitrio et consiliis Parlamenti. Interea Parlamentum Thomæ Comiti de Strafford Hyberniæ Proregi sequentia septem capita proposuit, ad quæ primò quoque tempore responderet, ac nisi se liquidissimis argumentis purgare posset, crimen læsæ Majestatis agnosceret, et sceleris pœnam vel invitus admitteret.

I. Capite arguebant, quod Thomas antiqua jura utriusque regni, Hyberniæ scilicet, et Angliæ corrupisset pervertissetque, ac tyrannidem introducere molitus esset, cogendo et adigendo sub capitis pœna, invitos et illubentes subditos ad arma.

II. Quod in præjudicium regiæ auctoritatis seu potestatis, per summam dominandi aviditatem, absolutum imperium sibi arrogasset.

III. Quod, ut fortunas suas et rem familiarem augeret, nullas ab officialibus rationes exegisset, et præcipua lucri justi parte fiscum temerè fraudasset, commoda verò ejusmodi, in sua emolumenta derivasset.

IV. Quod rebelles, et suæ seu factioni seu religioni addictos, in regnum evocasset, et introduxisset, eos contra Regem fovisset, et ad majora audendum, si qua occasio tulisset, animasset.

V. Quod inter florentissima et pacatissima regna Scotiæ et Angliæ, discordiarum semina per se, suosque emissarios jecisset.

VI. Quod antiquas et jam inde à multo tempore inductas et receptas consuetudines Parlamenti, elidere conatus esset, et de facto quantum in ipso fuisset, evertisset.

VII. Quod blandiloquio suo per fraudem Regem induxisset, ad se Proregem cum absolutissima potestate nominandum.

Statuit insuper Parlamentum, ut posthac Episcopi non amplius appellarentur Episcopi, sed ecclesiarum Patres. Atque ut Hyberniæ Proregi invidiam apud plebem augerent, proclamarunt maximum, et famosissimum, quem unquam Regnum Angliæ post Gulielmum Conquestorem tulisset, proditorem, ac proin apud Regem vehementissimè instandum esse, adjectis etiam, ubi opus videretur, minis, ut morti adjudicaretur. Rex interim se permodestè opposuit, et quoniam videbat potissima hæc puncta meras esse calumnias, quæ Proregi iniquè objiciebantur, non est passus, ut se consentiente in ipsum decerneretur mortis seu capitis pœna. Contra verò tumultuabatur plebs, fortissimè instando, ut ad supplicium mortis raperetur, adeo ut vix ab actuali tumultu arceri posset. Petierunt nihilominus judices, ut vel ad biduum expectaret vulgus, post quod satisfore petitis pollicebantur. Id, quod utrimque acquiescentibus factum. Ac Proregi septimo decimo Maii mortis sententia significata est, quam ubi audivit innocentia propria et rei indignitate ac judicii iniquitate, commotus est, et viro alioqui fortissimo, etiam nolenti, uberes excidere lacrymæ. Nec multò post, revocato ad primam constantiam animo, tantillum temporis, quod sibi in vita hac videbat reliquum, totum illuc contulit, ut non minus gloriosam,

quam piam mortem oppeteret. In quod dum incumbit, ferale theatrum excitatur, in quo paulò post universo orbi Hyberniæ Prorex luculentissimo testimonio comprobaret, ac proprio sanguine subscriberet, invidiam ferarum pessimam etiam nunc patulum rictum innocentiæ intentare.

Illuxit tandem postrema lux, an nox? glorioso Hyberniæ Proregi, Thomæ Comiti de Strafford, quæ innocentiam in nocentissimum judicium adductam, iniquissimè judicatam, ac mortis ream condemnatam, in scenam, sed eheu! luctuosam, produceret, et ne spectator abesset tragœdiæ, unà cum Thoma qui solus catastrophen daturus erat, comparuerunt de Parlamento viri primarii decem, et è domo quidem superiore sex, ex inferiore autem quatuor, præter plura millia de fæce; stabant in armis cives, non quod metuerunt vincto, ne qua elaberetur, qui ultro pergebat ad mortem, sed ne qua tumultuaretur ab iis, qui Proregi favebant, et exemptum morti voluerant. Transibat armatos inermis, cœli et melioris vitæ candidatus, pulla quidem veste, et lugubri in terram usque defluente pallio: et ne totus tegeretur animi candor, manus candidarum actionum testes, in chirothecis exhibebant symbolum niveæ sinceritatis, qua fœtum gerebat pectus. Ventum erat ad funestum pegma, quod non minori animi fortitudine, quam pedum et totius corporis acceleratione conscendit: atque ex editiore loco frequentem concionem circumspiciens, Christiani oratoris partes suscepit, et prolixa, sed gravi oratione, qua innocentiam suam assertum ibat, mira linguæ promptitudine (uti vir erat præcipua præditus facundia) dissertissimè peroravit. Ut primùm verò finiit, tantisper cum Archiepiscopo Hyberniæ in preces se effudit, ac mox à circumstante multitudine humanissimè pia pro anima sua suffragia, serenissima fronte, expetiit. Dehinc deposito cum lugubri pallio et thorace luctu, tanquam si ad lectum somno vacaturus iret, collum modeste denudavit, et caput in truncum, usitata patriæ consuetudine demissum, unico sed postremo ictu decretam innocentiæ suæ plagam, librata in collum securi, excepturus.

Macte animo, generose pugil. Hæc sunt fidelitati à mundo decreta præmia, quæ præluserunt in magno illo Moro, viro tibi cognomine, et morum candore haud dispari, ac virtutis tuæ anteambulone. Abrupisti

tu quidem vitæ tuæ cursum brevi morte consummans, sed gloriam tuam nulla unquam ætas abrumpet. Ite verò vos nunc Reges ac Principes et in Straffordio nostro discite, quam brevis sit hujus mundi gloria; erudimini, mundi sceptra, et regni purpuras, ad felicem æviternitatem transferre.

Obtulit Thomas, ante suam mortem, justitiæ vicario certum pecuniæ precium, ut intactas sibi vestes relinqueret, et munus suum non minus fortiter, quàm dextrè exequeretur, quod utrumque et sanctè observatum et ritè factum est. Obita morte, corpus unà cum capite essedo impositum, illuc delatum est, unde vitæ duxerat primordia. Cujus loco Hyberniæ Prorex nominatus est Comes de Leycester, quem Gallia nuper viderat Legatum. In quàm justas iras hæ Parlamentariorum actiones Hyberniam deduxerint, pronum est judicare. Et certè, nemo quisquam fuit, qui non vindictam, tam præcipitis in Proregem suum sententiæ, contra Angliam spiraret. Lancinabant interim Regis animum tam infesta regnorum inter se dissidentium odia, adeo ut vix alia subiret mentem cogitatio, quàm de modo componendorum motuum, atque ut consilia sua commodius exequi posset, atque Hyberniam ad pristinam obedientiam et subjectionem revocare, decrevit ipse ad Hybernos profectionem: de hac ut innotuit Parlamentariis, nihil antiquius habuerunt, quam ut iter Regis impedirent, metuebant etenim, ne sub prætextu pacificationis, alia consilia coquerentur; unde et apud Regem instituerunt, ut ne Londino remotior fieret, ob militiæ administrationem. Quod si vero Rex præter opinionem longiùs discedere præsumeret, non miraretur, si ipsi militibus jura et leges decernerent. Sed his omnibus non attentis, Rex in sententia profectionis suæ perstitit. Qui ut præmuniret feliciorem expeditionem, præmisit diploma quo rebelles interminatis atrocissimis suppliciis ab armis dehortabatur. Sed tantum abfuit ut conceptas iras mitigaret quin et graviores animorum exulcerationes apud Hybernos causavit.

Nec sanè jam amplius ipsa Britanniæ Regina rebellibus subditis fidebat: eaque propter cum in regno, ubi tutò consisteret, non reperiret, in Hollandiam unà cum regia filia movit. Dici non potest quam magnificè ibi accepta sit. Uterque enim Princeps Auriacus cum

maximo aliorum principum, comitum et præcipuæ nobilitatis comitatu, obviam ei processit, ac Amsderodamum deduxit, ubi regio omnino apparatu ad duos omnino dies habita est, indeque cum dictis Auriacis non multò post Hagam comitis iter suum instituit. Arrogabant sibi interea Parlamentarii majorem indies contra Regem suum auctoritatem ac Majestati Regiæ sua jura ita accidebant, ut et in militiam summum jus gerere inciperent. Ac vigesima quidem die mensis Maii uterque senatus (superiorem inferioremque domum appellant) in campum egressus est, ut delectui militum tunc forte instituto interesset. Censuerunt senatores octo omnino capitum millia sub sex ducibus, quibuscum post recensitos milites lautissimæ sumptuosissimæque mensæ, mille aureis æstimatæ, accubuerunt. Nec multò post plurimæ naves copiosa annona instructæ Londinum Hullo destinatæ sunt, pro supradicta militia promovenda et urbe sufficienti commeatu instruenda. Miserunt quoque senatores superioris domûs legatos ad Regem, qui non tantum excusarent gubernatorem Hullensem Joannem Hotham, quem Regia Majestas graviter accusaverat, quod se civitate, quam ipse administrabat, exclusisset; sed et à postulata satisfactione et decernenda pœna, dehortarentur, quam leges et regni statuta vetarent; eosdem porro legatos nusquam volebant a Regis latere recedere longiùs, ut quidquid in aula ageretur quamprimùm Londinum ad utramque, vel alterutram domum referre possent.

Hos ubi cognovit Rex adesse, et abunde quid ista legatione magistratus sibi vellent animadverteret, ad se accersiri jussit, gravibusque verbis perstrictos, quamprimum facessere imperavit, asserens, nolle se inspectores et actionum suarum arbitros in regia sua tolerare: scirent se Regem esse, qui ampliorem habeat potestatem, quam magistratus. Simulque magistratibus præcepit, ut citra dilationem omnem causam Hullensis gubernatoris cognoscendam susciperent, et pro æquitate et justitia pœnam decernerent. Militiæ verò executionem differrent, quoad convincerent, per leges et regni jura executionem ejusmodi sine consensu Regis ad se pertinere: secus si facerent, habendos disturbatores pacis, et regni eversores, quos suo tempore pro delicti gravitate plectendos sibi reservaret, certoque sibi persuaderent, adlaboraturum se, ut inobedientiam tantam non impunè ferrent.

Rebus hunc in modum perturbatis, magni Sigilli custos, postquam à superiore domo veniam paucos dies animi causa in viciniam egrediendi, et ad captandum puriorem aërem prodeundi in apertum, aliquanto longius obtinuerat, cum magno Sigillo ad Regem se transtulit.

Quod cum magistratus intellexêre, summa qua potuerunt celeritate ad vicinas urbes nunciarunt, ut si qua civitates aut oppida transiret, aut alibi conspiceretur, vi attineretur, et vinctus Londinum cum sufficiente custodia remitteretur. Nec minori cura caverunt ne præcipuæ regni civitates, si quæ fortè imperia Rex ad eas detulisset, aut litteras sub majore Sigillo expediri curasset, fidem aut robur eis adhiberent, quin potius ejusmodi litteras aut diplomata, nulla interjecta mora, Londinum ablegarent.

Decretum insuper, per jurisperitos examinatum, edi jusserunt, quo probabant neminem subditorum ad arma captanda pro Rege teneri, multoque minus cogi posse, sed et eos, qui jam ad arma convolassent, sacramento militari solvebant, nisi quis forte nomen militiæ consentiente magistratu dedisset.

Probrosus omnino circa hæc eadem tempora currebat Londini rumor Reginam scilicet Angliæ, apud Hollandos universa regni cimelia oppignorasse ducentis aureorum millibus, eamque pecuniam ad Regiam Majestatem cambio destinasse, nec deesse Collybistam in urbe, qui cambiales litteras pro sedecim aureorum millibus, Regi quamprimum numerandis, exhiberet. Unde magistratus dicebatur vetuisse, ne quis Collybistes ullam pecuniam Regi eo nomine transcriberet, qui secus fecisset, cogendum ex proprio argento ad ejusdem summæ magistratibus restitutionem.

Ex his similibusque aliis satis manifestum est, quantis dissidiis regni status cum Rege suo dissiderent. Sed nos, his parumper sepositis, ad ulteriores per imperium successus transferamus, id quod sequenti capite prosequemur.

CAPUT LXVII.

De pugnâ ad Lipsiam habita Cæsareos inter et Suecos.

OPPUGNABANT per hæc tempora Cæsareæ turmæ in Silesia magnis quidem impendiis, sed non æquè felicibus successibus, Glocoviam majorem; atque hoc majore conatu promovebant obsidionem, quo Dorstensohnius cum universo exercitu (quem facilè sex militum millibus, partim ex præsidiis, partim aliunde submissis copiis, auctum esse compererant) majoribus itineribus appropinquabat. Ejus consilia et vires ut anteverterent Imperiales potissimam exercitûs partem, relicto ad continuandam obsidionem milite, Duce Generali Picolomineo, Gubam versus præmiserunt; quem è vestigio cum cæteris copiis sequebatur Serenissimus Archidux Leopoldus Gulielmus. Quo eodem non multò ante movisse Suecicas copias nunciatum fuerat. Has ut lacesserent ad pugnam, Cæsarei magnis animis in hostem excurrêre, levesque velitationes in noctem protraxerunt; sed irrito prope conatu, quam enim decreverant pugnam, nondum a Dorstensohnio impetrare potuerunt. Postero dilucescente die, Croatæ exploratum missi, ad castra Cæsarea retulerunt, Dorstensohnium, transitâ Odera, Glocoviam versus processisse. Fuit hic anceps Serenissimus Archidux velletne similiter Oderam tranare, et in ulteriore ripa cum hoste conferre arma, an verò in citeriore subsistere, attentus, quo se porrò translaturus esset hostis. Ne itaque temerè quid statueret, adhibuit in consilium campiductorum præcipuos, qui uno ferè ore suaserunt, citeriorem ripam neutiquam esse relinquendam, ne qua fortè commoda hosti offerretur pugnandi occasio, Cæsareisque intra urbem et adversarium militem difficilior redderetur pugnandi ratio, hostibus verò pronior concederetur victoria: unde omnino obsidio Glocoviensis tollenda fuit, quo facto, non fuit arduum

Suecis Glocoviam novo præsidio munire, aliaque necessaria tuendæ urbi inferre.

Rebus tam feliciter hoc loco gestis Dorstensohnius porro simulavit in Bohemiam transitum, cujus consilii famam passim pervulgari voluit; credebat enim Cæsareos, exploratis suis consiliis, anticipaturos omnes in Bohemiam aditus, sibique hac ratione copiam futuram, liberè in Moraviam et Olomutium pergendi, et Olomucensem obsidionem solvendi, obsessosque ex inopinato opprimendi. Sed cum Cæsarei, seu fraudem sentientes, rebus suis moram magis profuturam arbitrantes, hostis lateri pertinaciter adhæserunt, adversarii verò cum viderent istis in partibus deesse militi alendo sufficientem commeatum, ad Albim castra promovere statuerunt. Nec multò post, hoc est, quarto decimo Octobris Torgaviam attigerunt, ubi explorata aquæ altitudine flumen pervadarunt cum omni equitatu, et impedimentis: sed nec istic annonam tanto militi opportunam repererunt.

Premebat interim providum et militis sui amantem campiductorem instans hiems, et laboribus æstivis fatigatus exercitus, cujus deducendi in commoda hiberna nullum videbat modum, sed nec declinandi imminentis à tergo Cæsarei militis. Inter has curas statuit tandem vel pugnando vincere, vel gloriosam mortem oppetere: atque ne imparibus omnino viribus congrederetur, advocavit in auxilium Köningsmarckium, Lipsiamque recta progressus est, quam subita et improvisa obsidione cinxit, cumque quà cuniculis, quà tormentis tentasset feliciter, aditumque per mœnia aperuisset, impetum in urbem militi imperavit parum proficuo conatu, illa enim incursione, non tantum ab urbe repulsus est, sed et cladem sexaginta facilè capitum, et ex his Præfecti supremi vigiliis, retulit.

Hæc dum aguntur, exploratores referunt, Cæsareas copias Albim transiisse, ut vel obsidione Lipsiam liberarent, vel, si qua foret occasio, obsidentes ex improviso adorirentur. Unde Dorstensohnius, relicto ad Lipsiense præsidium cohibendum sufficiente milite, cum reliquo exercitu in apertiorem campum, ne qua à Cæsareis et urbe medius deprehenderetur, evasit; omnemque exercitum in aciem disposuit, Cæsareos non longè dissitos expectans.

Accedebant, nondum plena acie formata, Imperiales, quorum sinistra, quam vocant ala, nondum coïverat in ordinem. Hanc Generalis Arfurtus Wittenberg, comitatus Stalhansio, adortus est tanta fortitudine ut eam unà cum peditatu illius aliquantum confuderit. Nec minoribus animis Cæsareorum dextera ala sinistram Suecorum aggressa fuerat, ita ut statim ad pugnæ initia Schlangium militem in primis fortem straverit. Hæc inter, dubia nutabat victoria, utram in partem inclinaret; quoad tandem redintegrato conatu Suecicus exercitus Cæsareum penitus fudit fugavitque.

Quantis viribus utrimque pugnatum fuerit, non facilè potest explicari, inde tamen non obscurum desumi potest indicium, si utriusque partis clades perpendatur. Nos brevem syllabum, captivorum, occisorum, et vulneratorum utrimque, hic subdemus.

Ex parte Cæsareâ capti sunt.

Generalis armamentario præfectus Comes de Soys. Generalis armamentarii præfectus Baro de Fernemont. Colonellus Ranft, qui etiam graviter vulneratus. Colonellus Wachenheim qui similiter vulneratus. Colonellus Crafft. Colonellus Felix. Locum-tenens Legionis Sperreutterianæ, qui etiam vulneratus. Locum-tenens Legionis, Hannibalis Gonzagæ, Valentinus Heuster. Locum-tenens Legionis Moncatanæ. Locum-tenens Legionis Carettanæ Pestalutz qui et vulneratus. Locum-tenens Legionis Wackenheimianæ. Locum-tenens Legionis Beckwein. Locum-tenens Legionis Lesleanæ, Thon. Locum-tenens Legionis Webelianæ qui et vulneratus.

Totius peditatus pene omnes supremi vigiliarum præfecti, vel capti, vel vulnerati, vel occisi sunt, ut et equitum peditumque centuriones plurimi, inter quos duo nepotes Generalis Piccolomini. Capti quoque ex gregario milite 4500, intercepta signa militaria equestria sexaginta novem, pedestria centum et decem; tormenta bellica majora in potestatem Suecorum pervenêre quadraginta sex circiter.

Ex parte Cæsareâ occisi.

Generalis vigiliarum præfectus Baro de Soys. Colonellus Wintz. Colonellus Münster. Colonellus Nicolai. Colonellus Bechan. Colo-

nellus Heuster Junior. Colonellus Legionis Ludovici Gonzagæ. Locum-tenens Legionis Münsterianæ. Locum-tenens Legionis Bruayanæ, Baumgardner. Locum-tenens Legionis veteris Picolomineæ, Crepa. Locum-tenens Legionis Bucheimianæ. Locum-tenens Legionis Bornivallanæ. Locum-tenens Legionis Reichianæ. Locum-tenens Legionis Fernemontanæ. Præfectus vigiliis supremus in Legione veteri Picolominea Comes Petatzi. Præfectus vigiliis supremus ex Legione nova Picolominea. Supremus vigiliis præfectus ex Legione Moncadanâ, Bauer.

Ex parte Cæsareâ vulnerati.

Præter vulneratos, quos inter captivos superius retulimus, alii quoque vulnerati evaserunt, quorum vulnera cum testentur militarem animum, merito seræ posteritati eorum nomina consignantur, sunt autem sequentes.

Colonellus Warloffsky. Colonellus Vorhauber. Marchio Palavicinus. Colonellus Kracht. Locum-tenens Legionis Coloredanæ. Locum-tenens Legionis Rambsdorffianæ.

Nolim verò hac mea scriptione ulli suboriri dubium, quin præter recensitos heroës plurimi alii fuerint primi subsellii milites, qui licet viriliter cum hoste congressi sunt. Hos tamen Deus salvos à vulnere et morte in meliora tempora, vel alias occasiones, esse voluit, quibus ego laudem suam minimè derogatum eo: eos tantùm percensere volui, quorum ad me nomina perlata sunt, quique ad Historiolam meam spectare aliquo saltem modo videbantur.

Ex Suecicâ parte occubuerunt.

Generalis armamentarii præfectus Lili Hoeck. Generalis vigiliarum præfectus Schlang. Colonellus et Consiliarius Bellicus Grubbe. Colonellus Bibban. Colonellus Schlieben. Locum-tenens Legionis Antoni. Locum-tenens Legionis Stieg. Locum-tenens Legionis Trotzig. Capitaneus Baner. Capitaneus Mortaigne. Capitaneus Mansperson.

Ex Suecico exercitu vulnerati.

Generalis equitatûs Stalhans. Colonellus Steinbock. Colonellus Fritzlews. Locum-tenens Legionis Rochau. Locum-tenens Legionis

Mayr. Locum-tenens Legionis Caln. Locum-tenens Legionis Goltbrecht. Locum-tenens Legionis Radicke. Locum-tenens Legionis Silber. Capitaneus Lowenhaupt.

Cæterum hac pugna quot occubuerint variant scriptores: communis hic multorum fuit sensus, ad quinque armatorum millia cecidisse.

Quantum dehinc ista clades in omnem circa viciniam terrorem propagaverit, pronum est conjicere. Pragam certè delatus tam luculentæ cædis nuncius, adeo universam civitatem consternavit, ut nisi ipse Serenissimus Archidux cum exercitûs reliquiis eodem properasset, præcipua civium et incolarum pars, velut dato ad fugam signo, ad tutiora vel remotiora loca diffluxisset.

Interea colligitur circa Pragam dissipatus ex fuga miles, quem ut copiosum redire indigênæ Pragenses viderunt, animos resumpserunt; seque ultrò Serenissimo Archiduci, ut si fortè sua Serenitas constituisset aliò copias deducere, civitatique parcitum vellet, ad defendenda mœnia et avertendum hostem, obtulêre. Placuerunt Serenissimo Archiduci delata obsequia, jussitque cives omnes in armis certo loco comparere, quos ipsa Serenitas sua, comitante Picolomineo, sexto decimo Novembris lustravit, reperitque in universum haud supra quatuor millia et quingentos ad arma aptos viros, qui tuendæ urbi minimè sufficiebant, unde trecentos equo-pedestres, cum aulicis suis, uni civitatis parti attribuit, veteris verò novæque, quam vocant, urbis custodiæ mille ducentos milites adnumeravit.

Augebantur porrò undequaque magno numero reduces ex fugâ milites ac indies alii atque alii suis reddebantur ducibus, ita ut jam cladem plerique mitiùs ferrent cum viderent exercitum tantum facilè denuò conflandum, qui hostilem irruptionem in ulteriorem Bohemiam, aliosque progressus avertere posset; omnium tamen sermone accusabantur authores stragis, duces nonnulli parum animosi, qui vix viso hoste, præmatura fuga sociorum animos, ac ordinem aciei confudissent, nec jam obscuris amplius oblocutionibus ad pœnas deposcebantur: quod ut audivit Serenissimus Archidux, noluit perfidiam illam ab omnibus notatam, meticulosis istis esse impunem; unde convocatis qui in fide perstiterant ducibus, Colonellum imprimis Madlo palam inspectantibus

omnibus et approbantibus, disarmari voluit, gladius ergo à latere ejus abjungitur, dissertissimisque verbis perfidus renunciatur, qui dignus non sit, ut inter honestos viros posthac numeretur, et militem agat. Ideoque in carcerem abreptus, et in custodiam datus. Similem pœnam tulêre duo centuriones equitum, et plures vexilliferi, aliique officiarii militares, ex eadem legione. Quinquaginta insuper ex aliis legionibus partim duces, partim supremi inferioresque officiales (quos inter ferebantur Colonellus Gall et Colonellus de Four fuisse) in vincula compacti sunt, ad quorum causam cognoscendam Comes Leslæus Vienna Pragam evocatus dicebatur. Non multò post, Madlojana legio tota Rockenzanii perfidiam suam luit, hoc fere supplicio. Tres legiones nescio quo prætextu in campum ad certum locum evocatæ sunt, inter has media ibat Madlojana. Vix ventum erat ad condictam stationem, cum aliæ legiones, hanc unam, quæ plectenda erat, tam dextrè ambierunt, ut nullis armis in sui defensionem uti posset, imò metu armorum, quæ reliquæ legiones velut in hostes expediverant, perculsi, manum ad propria arma admovere non fuerint ausi. Dehinc per carnificem omnia vexilla equestria ipsis erepta, confracta, combustaque sunt. Ad hæc arma, equi, vestes, impedimenta, et quidquid secum gerebant, sublata: tota insuper legio, a summo ad infimum, nebulonum tribui adscripta: Colonelli vicarius catenis vinctus, duo equitum tribuni, et præfecti vigiliarum supremi, sclopis in præsentia militum, et inspectantibus officialibus, trajecti. Gregarii militis gladii confracti, et acierum particulæ arboribus infixæ. Denique decimus quisque suspendio illigatus, reliqui, ut fama quidem retulit, in Hungariam abducti, et ad gratuitos labores in perpetuum damnati.

Hæc dum Pragæ et circum eam geruntur, victoriosus exercitus Suecorum ad Lipsiensem obsidionem reversus est, missusque à Dorstensohnio tubicen ad urbem, qui nomine coronæ Sueciæ deditionem sollicitaret. Quam præsidiarii per Generalem rerum bellicarum Commissarium Joachimum Schleinitz absolutè negarunt; ideoque tormentis quassata mœnia, tanto impetu, ut non multò post, id est, quinto Novembris ex urbe emiserint certos homines qui de conditionibus tractarent. Quas cum urbani sibi nimis commodas proponerent, Sueci velut suo propo-

sito noxias rejecerunt: utrimque igitur se accinxerunt, obsessi quidem, ut se tuerentur, obsidentes verò, ut fortioribus machinis urbem in potestatem redigerent. Atque cum continuis ignitorum globorum immissionibus ad plures dies civium animos magis, quàm urbis propugnacula feriissent, iterum tractatus, nullo tamen effectu, tentarunt. Infectâ re Legati in urbem recepti, putarunt excursionibus fortunam tentandam esse, ut vel sic obsidentes ad æquas conditiones adducerent. Sed nec hæ quidem optatum finem consecutæ sunt, nihilque commodi inde obsessi tulerunt aliud, quam quod subinde suburbia sibi perquam noxia succenderint. Duodecimo Novembris nova pacta proposita, quibus nihil aliud obtinuerunt nisi Legationem ad Serenissimum Electorem Saxoniæ, qui tunc quidem Drestæ commorabatur. Quo missus est Doctor Kühlwein, cui in mandatis datum, ut Serenissimo Duci exponeret totius obsidionis statum; qui dum abest, obsidentes opera sua ad ipsa arcis mœnia promoverunt. Sexta decima Novembris, in quam dies Dominica incidit, S. Leonardo sacra fuit; quam exercitus Suecicus ob natalem Generalis sui, festam et solennem egit, ac eodem die non nisi quatuor globi ex majoribus fistulis ære fusis contra urbem emissi sunt: de cætero in munimentis contra urbem disponendis strenuè est laboratum. Septimam decimam Novembris sensit arx infestissimam, ea enim die contra turrim arcis explosi sunt quadringenti et septem globi, adeo ut in ea nemo amplius comparere fuerit ausus, quem eundem impetum in sequentem etiam diem fortissimè continuarunt, unde effectum, ut turris latissimam rimam duxerit. Vigesima secunda Novembris obsessi commodùm eruperunt, atque ab hoste obtinuerunt quinque tormenta majora, quæ cum subitò promovere non possent in urbem, clavibus obdurarunt et ad usum inhabilia reddiderunt. Vigesima quinta rediit, qui Drestam missus fuerat, Doctor Kühlwein, cum parum lætis nunciis, postero tamen die ad tractatus reditum est, eodem quo semper effectu, hoc est, nullo commodo. Vigesima nona redire jussus est Drestam Doctor Kühlwein: non destiterunt interea obsidentes ab obsidionis fervore, Nam intra paucas horas eodem die contra arcem soluta dicuntur minimum trecenta septuaginta tormenta majora: rogarunt hic obsessi paucorum dierum armistitium, irrita tamen prece. Hæc dum aguntur,

suis viribus diffisus Gubernator arcis, clam civitate, cum Dorstensohnio pactus cedere arcem certis conditionibus: quibus Dorstensohnius subscribere pollicitus est. Quod dum per urben divulgatur, summa fuit omnium consternatio, qui sequente nocte nihil aliud verebantur quàm irruptionem et omnimodam civitatis expilationem. Sed mitiùs actum est, metusque cecidit, quando primo diluculo deputati ad tractandum missi, verbis humanissimis accepti sunt, ab iis nihilominus decies centena imperialium millia pro litro postulata, quam summam deputati quà rationibus, quà prece ad trecenta millia deduxerunt, quæ partim in parata pecunia, partim in panno solverunt.

Superest nunc ut paucis perstringamus conditiones, quibus non tantùm arx Pleissenburgica, sed ipsa etiam civitas victoribus dedita est. Et ad arcem quidem, quod spectat, in hæc cum Dorstensohnio pacta concessit arcis Gubernator Christophorus Tromdorff Vicarius Chiliarchæ seu legionis.

I. Eodem die arcis Gubernator unà cum præsidiariis suis tam officialibus quàm gregariis, cum omni militari solennitate, more militibus usitato in optima forma, excedet, et in civitatem transibit: stationem verò suam Generali Suecicarum copiarum tradet, sequentique die, sub horam circiter nonam aut decimam, Drestam deducetur.

II. Integrum tamen eidem Gubernatori erit, unà cum liberis suis, ac familia vel Lipsiæ vel alibi, ubi possessiones et bona habet commorari in quibus omnibus à quacunque molestia liber conservabitur. Cavetur tamen ne quovis tempore ad Serenissimum Electorem pro libitu excurrere possit; quod si quandoque negotiorum causa istuc eundum foret, à Gubernatore moderno arcis passum repassumque petet, et obtinebit; jubeturque ab omnibus suspectis litteris et nunciis contra coronam Sueciæ abstinere.

III. Eadem Lipsiæ commoratio indulgetur militibus, si qui istic habitare vellent: ac inter hos etiam numerabuntur præfecti vinorum, armamentarii, et tormentorum, qui aliquantisper in præsidio Pleussenburgiensi servierunt, aliàs verò Lipsiæ habitarunt, ita tamen, ut et ipsi caveant quascunque suspectas cum hoste collusiones.

IV. Gubernator omnem apparatum bellicum, et annonam reliquam,

sine ulla reservatione aut exceptione, prodet, et fideliter victoribus tradet, nec occultos cuniculos, aut subterraneos ignes, durante etiam obsidione positos, celabit.

Ut hæc omnia suo robore firmiter stent utrimque partes subscribent, ac tam sua Excellentia Generalis Suecius, quàm Gubernator Arcis sigillis suis munient: atque hæc citra omnem fraudem ac dolum malum. Actum et conclusum in castris ad Lipsiam 25. Novembris Anno 1642.

(L. S.)

LEONARDUS DORSTENSOHN.

(L. S.)

CHRISTOPHORUS A TROMDORFF.

Pro civitate verò tradenda, sequentia utrimque pacta inter Generalem Dorstensohnium et Generalem Commissarium Schleinitz, conclusa sunt.

I. Conceditur Generali Commissario rerum bellicarum, Colonello, et Commendanti urbis Lipsiensis, unà cum legionibus suis, supremis et inferioribus officialibus, gregariis item militibus, cujuscunque conditionis fuerint, seu equites, seu pedites, more militari in posterum diem vigesimum septimum stili veteris, mensis Novembris; et equitibus quidem cum tubarum sonitu, pansis signis, eductis seu nudis armis in manu: peditibus verò, perstrepentibus tympanis explicatis vexillis, utrisque armis, ardentibus fomitibus reliquoque apparatu ad solennitatem militarem faciente, comitantibus utrobique famulis, uxoribus, liberis, impedimentis, propolis militaribus, rhedis, curribus, carris, equis, liberrimus et securissimus egressus; cum hâc expressâ conditione, ut dictus generalis Commissarius quamprimùm mandet Commendanti in arce Weissenfels, qui ipsius imperiis subest, ut eam arcem similiter dedat; ejus verò loci Gubernator, quocunque petierit, cum suis salvus conducetur.

II. Quantum ad Cæsareos officiales et milites, qui ex proxima clade vel securitatis, vel curandæ valetudinis gratia, in civitatem confugerunt, pro captivis admittentur; qui tamen ut primum litrum, juxta Zitta-

viensem compositionem pactum statutumque, solverint, ad suam quisque legionem aut stationem liberi dimittentur.

III. Dictus Dominus Generalis Commissarius unà cum utraque sua legione et ad ipsas spectantibus officialibus supremis, et inferioribus, et subdito sibi milite gregario, per sufficientem salvum conductum Drestam, post suum ex urbe egressum, sine mora et ambage deducetur. Quod si tamen forent qui ultro ad alteram partem commigrare vellent nullo modo detinebuntur, nec ullus nisi præscio et præmonito Domino Generali Commissario, ex legionibus suis vi abstrahetur.

IV. Omnes Serenissimi Electoris Ducis Saxoniæ consiliarii, officiales, cameræ reddituum præpositi, præfectique, aliique similes famuli sua munia, ut ante deditionem urbis, obibunt, tam in judicialibus, quàm politicis et pragmaticis. Electoralis quoque curia, ut et reddituum, postarum, veredorum domus, unà cum officialibus indemnes conservabuntur; nunciique seu cursores, sive privati illi sint, sive publici, ad commercia et res publicas promovendas missi, liberè commeare sinantur, caveatur tamen ne quid negotiis privatis misceant, quod militiam concernat, et coronæ Suecicæ eique confœderatis obesse possit. Officiales item suæ Serenitatis Electoralis, in negotiis ad Electorem Saxoniæ, cum consensu tamen Gubernatoris, et obtentis ejusdem salvi conductûs litteris ire redireque permittantur.

Hæc ut inviolabiliter serventur sine fraude dolove malo ex utriusque partis respectivè generalibus subscribentur, et sigillis munientur. Actum in castris ante Lipsiam 26. Novemb. Anno 1642.

(L. S.)

LEONARDUS DORSTENSOHN.

(L. S.)

IOACHIM SCHLEINITZ.

Circa 12. Decembris (stilo novo) postquam Saxonicæ legiones arce Pleussenburgensi et urbe Lipsiensi excessissent, ac Drestam à victoribus deductæ essent, ipse Generalis Dorstensohnius, mœnia occupatæ arcis et urbis, obequitavit, ut, si quid dirutum videret, confestim restauran-

dum committeret, ac novis munimentis si quà usus foret, firmaret; exercitum verò suum, ne otio languesceret, Friburgum Misniæ discedere, et urbem illam obsidere jussit. Quæ dum fiunt Dorstensohnius Erfordiam profectionem instituit, ut sua cum Gallo-Wimariensibus conferret consilia, qua scilicet ratione, victoria nuper parta, prosequenda esset, ac hostis penitus ad internecionem delendus: nec multò post Lipsiam reversus est.

Regina quoque Sueciæ Christina Stockholmio die 24. Novemb. litteras direxit ad Laugraviam Hassiæ, quibus eam hortabatur ad capessenda arma, et fortiter prosequendam per Dorstensohnium non ita pridem obtentam victoriam. Earum summam hùc adscribam.

Christina Dei gratia Regina Sueciæ, &c.

SERENISSIMA Princeps, &c. nullum nobis relinquitur dubium, quin Charitati vestræ jam multò ante harum traditionem litterarum, innotuerit nobilis illa ad Lipsiam, collatis cum hoste plena acie signis, vigesima tertia Octobris parta victoria, cujus favore Cæsareæ copiæ, ductoribus Archiduce Leopoldo Wilhelmo, et Picolomineo, partim fusæ partim penitus cæsæ et extinctæ sunt; totus insuper apparatus bellicus, cum magno signorum militarium, tam equestrium, quàm pedestrium numero, in nostram potestatem devenerunt. De quibus omnibus haud dubiè ad Charitatem vestrum uberius scripserit noster campiductor ac Generalis Dorstensohn.

Quemadmodum verè, Deo propitio insignem hanc victoriam de communi nobis hoste, ejusque præcipuo exercitu reportavimus; ita nullum nobis relinquitur dubium, quin si eam conjunctis armis constanter prosequamur, nobis nec tempus, nec occasio, nec media sint defutura, res nostras juxta consilia et intentionem nostram stabiliendi, ac non solùm exercitus nostros augendi, sed et hostem penitus enervandi, ac ad universalem, nobisque proficuam pacem compellendi. Quorum postremum alioqui nos nec præsumere, multò verò minimè sperare audebimus; nisi omnibus viribus totoque conatu, quantum quidem necessitas bellorum exiget, adlaboremus, ut hostis arma, jam dum notabiliter imminuta, penitus conteramus: unde nulla ei mora aut locus concedendus est, ut

tam luculentum vulnus curare possit. Quod nisi cavemus, efflictim sollicitabitur, ut copias restauret, et denuo exercitum si non superiorem nobis, saltem parem colligat, et contra nos in campum reducat, nostraque consilia celeritate sua evertat.

Cum itaque promptissimum Charitatis vestræ animum ad justissima hæc arma tam suscipienda, quàm prosequenda abunde perspectum haberemus, nullo modo prætermittere voluimus, quin eam litteris nostris in proposito confirmaremus, et ad ulteriores progressus incitaremus.

Imprimis verò hortamur ut omni nisu adlaborare velit, ne hostis suas ad Rhenum copias ad se accersere possit, vel si eas jam fortè evocasset, efficere, ut eas eodem, unde eduxerat, remittere cogatur, nisi perditas velit illas stationes et terras, quorum incolumitas confœderatorum interest, ut conservetur.

In quo quidem negotio quoniam Charitatem vestram, non tantùm propriis armis, sed etiam consiliis et favore apud Dominum de Guebrian plurimùm valere intelligimus, ea propter impensè rogamus, ut pro communi bono desideriis nostris velificare dignetur, ac dictum Dominum Comitem inducere, ut exercitum suum, quanta potest celeritate, vel in Franconiam vel in superiorem Palatinatum, vel certè ad Rheni Mœnique tractus promoveat. Neque enim quidquam occurrit, quod aut nostris commodis conducibilius, vel hostis progressionibus magis noxium esse possit. Sicque fiet, ut dum conjunctis armis pugnabimus, jampridem optatam pacem pro animi voto obtineamus, et res nostras in securum portum traducamus. Pluribus hac vice Charitatem vestram morari non intendimus, ideoque eam Divinæ protectioni, toto cordis affectu, commendamus. Dabamus ex Regia arce nostra Stockholmensi 24. Novembris Anno 1642. Has litteras profuisse docuit eventus, quando scilicet Gallo-Wimarienses celerrima expeditione in Franconiam penetrarunt, ac Episcopatum Bambergensem et vicina circum loca fœdè lacerarunt.

Interim Friburgum Misniæ arctè conclusum tenebatur, quam urbem tuebantur mille ducenti milites Saxonici, tam pedites, quàm equites, quibus se junxerant venatores plurimi, et alii è vicinia, jaculatoriæ artis peritissimi, contra quos tormentis, mox etiam effossis et pulvere pyrio repletis, succensisque cuniculis fortiter actum.

Qui cum optatum sortiti essent effectum et subrutis mœniis præmuniissent latum in urbem aditum, impetum obsidentes adornarunt multa suorum strage: obsessi enim interius rimam obstruxerant cumque hostis incurreret, dispositis hinc inde præsidiariis, durissimè acceperunt; ita ut 150. straverint, multosque saucios remiserint.

Inciderat hæc obsidio in mensem Januarium Anno M.DC.XLIII. frigore et pluviis perquam incommodum, unde lentiùs opinione procedebant obsidionis molimina. Dabatur interea mora Cæsareis ad novam expeditionem suscipiendam; qui quod se Pilsnam movissent, rumor ad obsidentes tulerat, cujus rei certitudinem ut exploraret Dorstensohnius, cum præcipuo equitatu versus montes excurrit, sed aliud non cognovit, quàm quod Cæsarei in suis se stationibus optimè munitis continerent ad quos cum accessum nullum reperisset, ad obsidionem reversus est; cumque, ne quà fortè solutionem obsidionis tentarent Cæsarei, metueret, operas duplicavit, rebusque omnibus dispositis, generalem impetum in vigesimum quartum Januarii indixit; ac inter equites promulgari jussit, ut, si qui essent, qui pro præmio simul incurrere vellent, tempori comparerent. Comparuerunt duo omnino millia, ex iis, qui equorum defectu pedites incedebant, quorum numerum quatuor millia excessisse credunt. Sed cum illa dies continuis pluviis esset lubrica, impetus in aliud tempus dilatus est.

Advenerunt non multò post Cæsarianorum novem equitum millia, et peditum quinque omnino millia; has copias ut conspexerunt Sueci, continuò obsidionem solverunt, cumque notarent Cæsariorum interventu succidi ex Bohemia commeatum, ad Albim progressi sunt. Quem ponte straverunt, ut militi ex utraque parte pabulandi fieret copia.

Hac expeditione feliciter confecta Picolomineus à Cæsareis castris dimissus, in Belgium profectus est, Hispanas copias ducturus in cujus locum Galassus est substitutus.

CAPUT LXVIII.

De rebus Gallicis hinc inde gestis.

MENSE Martio Anni M.DC.XLII. Dominus d'Espinan Generalis armorum Gallicorum, non ita pridem in Hispaniam missus, jussu Regio in vincula conjectus est, nec multò post cum quibusdam aliis ducibus capite plexus, eò quod suppetias Hispanicas ad Perpinianum properantes, non impedivisset; ex quo factum, ut Constantinum per quod Galli Taraconam una ex parte clausam et obsessam tenebant, post decem circiter dierum obsidionem, certis conditionibus Hispani receperint, et Taraconensibus ex illa parte exitum, ductore exercitus Marchione de Leganes, aperuerint.

Æstivos Mensis Julii calores, gelidæ mortis frigus in potentissima Galliarum Regina extinxit. Fuit illa Henrici IV. Francorum Regis maximi, fortissimi, prudentissimi conjux, Ludovici Justi Mater, quæ calamitosissimis miseriarum tempestatibus diu multumque jactata, et per varias orbis plagas, nunc hûc, nunc illuc, agitata, Coloniæ Agripinæ mœroris finem et portum (ut omninò confidimus) æternæ felicitatis, invenit. Cum postremum morbum sibi fatalem persensit, caducarum rerum memoriam penitus masculo verè pectore à se abdicavit, nec alios, quàm de cœli bonis, sermones, admittere voluit: potissima cura fuit ut animum sacra exomologesi expiatum, divini epuli redderet capacem, ad quod cum maximo animi ardore accubuisset, magnis passubus ad æternitatis stationem properavit; quam placidissima morte attigit, tertia die Julii, Anno incarnati verbi M.DC.XLII. ante obitum suam ultimam voluntatem scripto testatam voluit, cujus executionem Serenissimo Electori, Archiepiscopo Coloniensi, commendavit. Regium cadaver postquam alio quousque Coloniæ fuisset retentum, in Galliam postea pompa Regia abductum, et majoribus suis Regique Henrico conjugi, appositum.

Eodem prope tempore, ita volente et imperante Galliarum Rege Dux Bullionius Francicorum armorum per Italiam et Pedemontium Gubernator, unà cum pluribus magnæ nobilitatis viris, et officialibus, Cassalæ per Dominum du Blessis Braislin captus est. Ei cum Gubernator Cassalensis exhibuisset Regium edictum, quo attineri jubebatur nullo quidem vel signo vel verbo est refragatus, sed cum dictus Gubernator manum gladio, quo Dux accingebatur, admovisset, ut more aliorum captivorum latus armis nudaret, non tulit injuriam, iraque percitus valido ictu in caput Gubernatoris ita impegit, ut graviter sauciârit, dicens, Disce tuo etiam damno, mei similibus, quantumvis captivis, non esse eripiendum gladium; quo dicto confestim se proripuit è conspectu præsentium in tutiora, ut credebatur, loca, aut in latebras evasurus, sed non multò post interceptus, et ex fuga in arcem reductus est. Cujus loco militi imperia tantisper distribuit Marchio de Villâ, quoad Rex de alio Generali armorum provideret.

Circa hæc eadem tempora, gravissima conspiratio contra Lodovicum Francorum Regem, quæ jam pridem occultis consiliis agitabatur, in apertum erupit, cujus auctor et caput habebatur Dux Aurelianensis, Regis frater; qui tamen ipsam vel atrocitate sceleris perculsus, vel innato in consanguineum caput amore permotus, conspirationem detexit, et ad trecentos parricidii complices aperuit, quo nomine etiam indulgentiam Regis promeruit, ea tamen conditione, ut aliquantisper Gallia exularet: unde non multò post per Marchionem de Ville Roy in Sabaudiam deductus est. Quod dum fit, duo de primariis viris, Regi imprimis charis, in custodiam dantur, alteri horum de Sancto Marco erat nomen, alterum Dominum de Thous appellabant.

Hi dum Lugduni attinentur, circa decimum Septembris eodem mittitur Parisiis Cancellarius Regius, unà cum senatoribus ut causam utriusque denuò cognosceret, ac in negotio conspirationis divisim audiret, atque si criminis reos animadverteret, capitis sententiam in proditores pronunciaret, non habuit diffidentes reos, unde hoc ipsis decretum palam prælegit, ut scelus capitis diminutione luerent, cadavera postmodum in publicam cloacam abjicerentur. Causa mortis hæc fuisse ferebatur, quod cum Hispaniarum Rege conspirassent, quem appro-

misisse exercitum duodecim millium peditum, et quinque millium equitum spargebant, unaque jussisse solvi quadraginta coronatorum millia pro augendo undiquaque milite, cui præficiendus esset Dux Aurelianensis, cui annuè pendi debebant duodena coronatorum millia: Duci verò Bullionio sexaginta millia coronatorum, ut transitum per Sedanum permitteret. Domino qui à Sancto Marco nominabatur numerari debebant vicena coronatorum millia, ut Cardinalem Richelium vivis eximeret.

Mortis rei ut primùm se vita eximendos intellexerunt, evocarunt viros probos conscientiæ arbitros, quibuscum de gravissimo animæ negotio seriò conferrent, et se ad mortem disponerent, quibus peractis, postremum fabulæ suæ actum daturi, in theatrum ambo deducuntur, qui ut sese conspexerunt, primùm in amplexus, mox alter alteri provolutus ad genua ruit deprecantes, quod sibi mutuò causam mortis dedissent: certabant honestate et amore ambo, et neuter alteri primas concedere volens, singuli parati pro alterutro si possent geminam fundere vitam, quoad tandem uterque mortem oppetiit. Custodiebatur etiam tunc sollicitè Bullionius, cujus causa lubrico sed ancipiti versabatur loco. Non defuerunt multorum Principum Legati, qui morte eximi rogabant, quorum precibus tandem Galliæ Rex subscripsit.

Supererat Dux Aurelianensis, qui post reditum suum ab exilio in Franciam, fratris, Regis vultum nondum viderat. Eum Rex ad Sancti Germani Regiam evocat, secum in gratiam plenissimè rediturum, ad quem ut frater Regis ingressus est, mox se solio acquiescentis pedibus advolvit, veniamque delicti postulavit. Quem Rex humanissimè terra surrectum, complectitur, rogatque ut inposterum in fide perstet memineritque jam quintùm graves sibi condonari culpas, simulque ad Reginam abducit, et Regiæ mensæ adhibet; qua finita Parisios dimissus est, ubi domus Guisia magnificè exculta Aurelianensium Duci assignata est. Fecit hæc gratia multis complicibus magnam veniæ et libertatis spem, quam nec eventus fefellit.

Mense Novembri magni fiebant Parisiis apparatus ut quanta fieri posset magnificentia ambo Regii Principes jam pridem in lucem editi et diversis quidem partubus nati, sacro Baptismo renascerentur atque

solennitas duplicaretur, de Reginæ quoque coronatione multus ubique habebatur sermo, ad quam pompam appromiserat Rex cum omni sua illa, ipsoque Cardinale Richelio præsentiam: sollicitabantur verò summi infimique ut ad commune regni gaudium animi promptitudinem omnia sua obsequia conferrent.

Inter communia regno gaudia annus paulatim ad exitum præcipitabat, nec quisquam amplius dubitabat de optatissimo fine et lætissimo anni nituri exordio et progressu, cùm obscura tempestas ex Eminentissimi Cardinalis Richelii obitu profecta, omnem lætitiæ serenitatem obduxit, et aulam Regiam magno mœrore confudit. Fuit vir acer ingenio, vita temperans, moribus integer et castus, in rebus gerendis vigilans, Regi et regno fidus. Patriam ei dederat Gallia, nobilitatem prosapia, Ecclesia sacerdotalem professionem: in toga ad supremas dignitates sibi præmunierat aditum, in sago expedita in promptu habebat consilia, seu regni motus esset componendus, seu ad externas nationes propaganda arma; ad pacem bellumque promovendum, dotibus naturalibus instructus erat omnino singularibus. Quas quia conferre videbatur ad dissensiones inter exteros concitandas magis, quàm ad tranquillitatem fovendam, invidiam ei pepererunt in peregrinis regnis maximam, domesticorum etiam multorum odia vix ferenda. Valetudinis, qua plerumque tenui utebatur, afflictiones sensit gravissimas, in quibus animum semper erectum retinuit: perdius et pernox in laboribus. Ætatis annum attigerat sextum supra quinquagesimum, quando ipsum plurima, eaque fere continua corporis incommoda ad extremum adduxêre. Morti vicinum invisit Majestas Regia, cui promptum omnino ad mortem animum generosissimis verbis est testatus. Dicebat enim se libenter mortem oppetere, quandoquidem sciret se fidelem Regi usque ad extremum vitæ spiritum præstitisse operam, quem nec in ullis unquam adversitatibus consilio opportuno destituisset, et quòd videret sibi superfuturos viros planè sagaces, sibique non dissimiles, qui regni statum intimè penetrassent, quos suadebat crebro in consilium Regi esse adhibendos. Imprimis verò et nominatim commendabat Dominum de Chavigny, et Dominum de Noyers, sed præ omnibus Eminentissimum Cardinalem Mazarini dilaudabat prolixo elogio, eumque in locum suum subrogari

enixè postulabat. Quoniam verò videbat bonam invidiæ partem in suos redundaturam post obitum suum, rogabat ad extremum Regem ut sanguini Richeliano junctos foveret, ac singulari cura protegeret. Quæ omnia cùm clementissimè ei Rex annuisset, tanquam mortis immemor lætitia visus est exultare.

Post mortem cadaver ejus biduum ipsum expositum est populi spectaculo, dehinc in Sorbonam depositum, cor verò Richelianum urbem suo nomine claram delatum est. Intestina autem in templo S. Eustachii tumulata.

Superest ut ultimam ejus voluntatem paucis complectamur.

Reliquerat post mortem suam in parata pecunia sexaginta milliones librarum Gallicarum, quas francos more patriæ appellant, hoc æs partim ex beneficiis et officiis, partim propria industria collegerat, præter terras Regia liberalitate acquisitas. Hæc universa ita distribuit. Legavit primò Marchioni de Pontcourlay Ducatum Richelianum et administrationem de Brovage, dein Domino de Breze Ducatum Fronsac cum centum millibus francorum annui redditus et gubernationem Portus Gratiæ. Præterea Dominæ de Esquillon nobilissimam arcem Ruelle cum quinquaginta millibus francorum annui redditus. Ad hæc Domino de Plessis Chineæ viginti coronatorum millia annuè. Regi porro omnem suam suppellectilem argenteam, auream, gemmeam, quam ad ducenta aureorum millia periti æstimarunt, præter quingenta millia coronatorum, in parato ære. Principi Regio seu Delphino bibliothecam suam, quam quinquaginta aureorum millium precium excessisse judicarunt; præter sumptus pro Sorbona ædificanda. Cuivis tandem militi proprii corporis custodiæ deputato, numerari voluit centum duplones, milites denique hos Regii Principis custodiæ attribuit. Universa legata Richeliana quatuor et dimidium millionum æquarunt. Omnia beneficia sua vacantia reliquit dispositioni Regiæ.

Mox ab obitu Cardinalis, Rex Galliarum litteras encyclicas ad omnes Regni ministros, gubernatores, senatus, et officiarios, tam politicos, quàm bellicos, tam intra, quam extra regnum degentes, destinandas dedit, earum exemplum hîc subdimus.

P. P.

Cum manifestum sit omnibus, quàm ampla nobis et Coronæ Franciæ servitia amandissimus nobis cognatus noster Cardinalis et Dux Richelius præstiterit, quamque fortunatis et optatis successibus Deus benedixerit ejus consiliis; nemini dubium relinqui potest, quin omnino graviter ejus à nobis ex hac vita discessum sentiamus, quem sensum pro nostro in ipsum affectu non tantum hac vice, sed omni vitæ nostræ decursu probare et testari volumus.

Quando verò necessitas et temporum ratio nunc exigit, ut ante omnia salutem et prosperitatem regni nostri, et utilem gubernationis methodum summo studio, et quidem multò magis quàm antehac unquam curemus, ut partas per Dei omnipotentis gratiam victorias, usque ad optatam sed firmam et constantem pacem (qui finis est omnium nostrorum consiliorum, et pro qua reparanda nec vitæ, nec sanguini parcitum volumus) prosequamur. Conclusimus ad consilia nostra eosdem adhibere, quos vivente adhuc Cardinale adhibuimus. Imprimis verò ejus loco cognatum nostrum Cardinalem Mazarini præficimus, qui multis occasionibus fidelem affectum suum et dexteritatem cum prudentia nobis ita probavit, ut curas nostras meritò in eum ceu regni nostri subditum reponere tutò possimus.

Sed nec minus curandum nobis est ut omnia fœdera cum conjunctis nobis Principibus et Regibus stabiliantur, omniaque quæ commune bonum spectant, in primo vigore conserventur: bella ad quæ ab hostibus nostris compellimur eodem fervore, quoad Deo placebit corda hostium nostrorum ad pacis conditiones emollire, continuentur. Quare volumus et jubemus ut omnes regno nostro subjecti eosdem se exhibeant, tam erga nostram persouam et consiliarios nostros quàm confœderatos nobis, quos antehac semper præstiterunt, &c. Atque hucusque Regiæ litteræ.

Concludemus caput hoc rebus ad Mottam munitissimam Lotharingiæ arcem gestis, mense Septembri anno millesimo sexcentesimo quadragesimo secundo. Obsidebant eam justo exercitu Galli, Archistratego Hallierio, Mareschallo campi, et acriter premebant, quam ut liberaret,

Serenissimus Lotharingiæ Dux Carolus validè incubuit. Exeunte igitur Augusto cum copiis suis profectionem Mottam versus instituit, cum Gallis, siquidem promptos ad arma reperiret, pugnaturus; de qua cum illi certiores essent redditi, soluta subitò obsidione securiora loca petierunt.

Non deerat tunc quidem Lotharingis animus persequendi Hallierium, et ex fuga retrahendi ad pugnam, cùm verò equites excitatis et in plures dies continuatis itineribus fessi desperarent assequi fugientem, tantillum quietis sibi indulserunt, et mox exploratores miserunt qui cognoscerent de Gallorum situ, et numero militum, qui ut primùm certa nuncia de omnibus retulerunt, monuit Lotharingiæ Dux suos, ut ad iter quantumvis intempesta nocte, et cœlo pluvio, prosequendum se expedirent, atque animosè contra hostem procederent. Non latuit illa acceleratio Hallierium, unde ex altera fluminis ripa castra metatus est, et ad pugnam se disposuit. Lotharingi interim præoccupato vado trajectum moliuntur, et contra hostem plenis agminibus movent, fortissimeque aggrediuntur, adeo ut prima statim impressione, equitatum Gallorum dissiparint, et in effusissimam fugam compulerint. Ac mox renovatis animis eadem fortitudine in peditatum irruunt, qui exoneratis simplici vice fistulis, arma sine mora abjecit, ac se paucis exceptis, qui beneficio sylvæ fuga elapsi sunt, sese victoribus dediderunt. Obtenta sunt ea expeditione pene omnia Gallorum signa, tam equestria quàm pedestria, unà cum impedimentis, quæ militis rapinæ permissa sunt. Reperta fuit inter res alias fascia cærulei coloris serica, ex qua pendebat crux aurea, ordinis et equitum sancti Spiritus symbolum, eam ad Mareschallum campi Hallier spectasse constans fama fuit, quam unam ex omni præda Serenissimo Duci Carolo obtulerunt: cui sufficiebat gloria et strato hoste, et Motta obsidione penitus exempta.

CAPUT LXIX.

De variis expeditionibus per Imperium susceptis.

PUGNABANT conjunctis armis Galli, Wimarienses, et Hassi: qui postquam diutulè partim in Buchonia, partim in Monasteriensi Episcopatu hæsissent, deficiente paulatim annona, in Coloniensem Archiepiscopatum traducere copias statuerunt. Eaque propter facta ab Hollandis Wesaliensem Pontem transeundi copia, Rheno facti sunt propiores. Quo dum progrediuntur Generali Gallorum Comiti de Guebrian, et Hassorum Comiti de Eberstein nunciatum est, Lamboyum cum suo milite in Coloniensem districtum moliri transitum, atque hybernam istic quærere stationem. Convocato igitur consilio bellico præcipuorum Ducum, concluserunt, contra Lamboyum eundum esse, et si qua daretur occasio opprimendum, antequam Hatzfeldicæ copiæ eodem tendentes jungerentur. Ac mox Campenam versus progressi sunt, hostemque ibidem adorti, sed primo impetu repulsi non sine aliquo damno, quo loco Lamboyus in capite pugnans fortissimè dimicavit. Sed cum paulò post confœderati exercitus majori fortitudine renovassent impetum, hostilem exercitum penitus extinxerunt, multis cæsis, aliis captis. Occisorum numerus ad ter mille, captorum ad quater mille fuisse perhibetur. Obtenta eo prælio signa militaria tam equitum quàm peditum centum quadraginta sex, tormenta majora sex, atque ipse Lamboyus cum præcipuis ducibus qui mortem evaserant, captus.

Tam insigni parta victoria, multæ circum civitates et arces se Gallo-Wimariensibus dediderunt. Novesium postquam postulatum esset per tubicinem, statuerat quidem se quoquo modo tueri et impetum, bellique aleam experiri, sed ut ignitis globis et majoribus machinis urbs gravissimè tentata est, sequentibus conditionibus deditionem pepigit.

tam luculentum vulnus curare possit. Quod nisi cavemus, efflictim sollicitabitur, ut copias restauret, et denuo exercitum si non superiorem nobis, saltem parem colligat, et contra nos in campum reducat, nostraque consilia celeritate sua evertat.

Cum itaque promptissimum Charitatis vestræ animum ad justissima hæc arma tam suscipienda, quàm prosequenda abunde perspectum haberemus, nullo modo prætermittere voluimus, quin eam litteris nostris in proposito confirmaremus, et ad ulteriores progressus incitaremus.

Imprimis verò hortamur ut omni nisu adlaborare velit, ne hostis suas ad Rhenum copias ad se accersere possit, vel si eas jam fortè evocasset, efficere, ut eas eodem, unde eduxerat, remittere cogatur, nisi perditas velit illas stationes et terras, quorum incolumitas confœderatorum interest, ut conservetur.

In quo quidem negotio quoniam Charitatem vestram, non tantùm propriis armis, sed etiam consiliis et favore apud Dominum de Guebrian plurimùm valere intelligimus, ea propter impensè rogamus, ut pro communi bono desideriis nostris velificare dignetur, ac dictum Dominum Comitem inducere, ut exercitum suum, quanta potest celeritate, vel in Franconiam vel in superiorem Palatinatum, vel certè ad Rheni Mœnique tractus promoveat. Neque enim quidquam occurrit, quod aut nostris commodis conducibilius, vel hostis progressionibus magis noxium esse possit. Sicque fiet, ut dum conjunctis armis pugnabimus, jampridem optatam pacem pro animi voto obtineamus, et res nostras in securum portum traducamus. Pluribus hac vice Charitatem vestram morari non intendimus, ideoque eam Divinæ protectioni, toto cordis affectu, commendamus. Dabamus ex Regia arce nostra Stockholmensi 24. Novembris Anno 1642. Has litteras profuisse docuit eventus, quando scilicet Gallo-Wimarienses celerrima expeditione in Franconiam penetrarunt, ac Episcopatum Bambergensem et vicina circum loca fœdè lacerarunt.

Interim Friburgum Misniæ arctè conclusum tenebatur, quam urbem tuebantur mille ducenti milites Saxonici, tam pedites, quàm equites, quibus se junxerant venatores plurimi, et alii è vicinia, jaculatoriæ artis peritissimi, contra quos tormentis, mox etiam effossis et pulvere pyrio repletis, succensisque cuniculis fortiter actum.

Qui cum optatum sortiti essent effectum et subrutis mœniis præmuniissent latum in urbem aditum, impetum obsidentes adornarunt multa suorum strage: obsessi enim interius rimam obstruxerant cumque hostis incurreret, dispositis hinc inde præsidiariis, durissimè acceperunt; ita ut 150. straverint, multosque saucios remiserint.

Inciderat hæc obsidio in mensem Januarium Anno M.DC.XLIII. frigore et pluviis perquam incommodum, unde lentiùs opinione procedebant obsidionis molimina. Dabatur interea mora Cæsareis ad novam expeditionem suscipiendam; qui quod se Pilsnam movissent, rumor ad obsidentes tulerat, cujus rei certitudinem ut exploraret Dorstensohnius, cum præcipuo equitatu versus montes excurrit, sed aliud non cognovit, quàm quod Cæsarei in suis se stationibus optimè munitis continerent ad quos cum accessum nullum reperisset, ad obsidionem reversus est; cumque, ne quà fortè solutionem obsidionis tentarent Cæsarei, metueret, operas duplicavit, rebusque omnibus dispositis, generalem impetum in vigesimum quartum Januarii indixit; ac inter equites promulgari jussit, ut, si qui essent, qui pro præmio simul incurrere vellent, tempori comparerent. Comparuerunt duo omnino millia, ex iis, qui equorum defectu pedites incedebant, quorum numerum quatuor millia excessisse credunt. Sed cum illa dies continuis pluviis esset lubrica, impetus in aliud tempus dilatus est.

Advenerunt non multò post Cæsarianorum novem equitum millia, et peditum quinque omnino millia; has copias ut conspexerunt Sueci, continuò obsidionem solverunt, cumque notarent Cæsariorum interventu succidi ex Bohemia commeatum, ad Albim progressi sunt. Quem ponte straverunt, ut militi ex utraque parte pabulandi fieret copia.

Hac expeditione feliciter confecta Picolomineus à Cæsareis castris dimissus, in Belgium profectus est, Hispanas copias ducturus in cujus locum Galassus est substitutus.

CAPUT LXVIII.

De rebus Gallicis hinc inde gestis.

MENSE Martio Anni M.DC.XLII. Dominus d'Espinan Generalis armorum Gallicorum, non ita pridem in Hispaniam missus, jussu Regio in vincula conjectus est, nec multò post cum quibusdam aliis ducibus capite plexus, eò quod suppetias Hispanicas ad Perpinianum properantes, non impedivisset; ex quo factum, ut Constantinum per quod Galli Taraconam una ex parte clausam et obsessam tenebant, post decem circiter dierum obsidionem, certis conditionibus Hispani receperint, et Taraconensibus ex illa parte exitum, ductore exercitus Marchione de Leganes, aperuerint.

Æstivos Mensis Julii calores, gelidæ mortis frigus in potentissima Galliarum Regina extinxit. Fuit illa Henrici IV. Francorum Regis maximi, fortissimi, prudentissimi conjux, Ludovici Justi Mater, quæ calamitosissimis miseriarum tempestatibus diu multumque jactata, et per varias orbis plagas, nunc hûc, nunc illuc, agitata, Coloniæ Agrippinæ mœroris finem et portum (ut omninò confidimus) æternæ felicitatis, invenit. Cum postremum morbum sibi fatalem persensit, caducarum rerum memoriam penitus masculo verè pectore à se abdicavit, nec alios, quàm de cœli bonis, sermones, admittere voluit: potissima cura fuit ut animum sacra exomologesi expiatum, divini epuli redderet capacem, ad quod cum maximo animi ardore accubuisset, magnis passubus ad æternitatis stationem properavit; quam placidissima morte attigit, tertia die Julii, Anno incarnati verbi M.DC.XLII. ante obitum suam ultimam voluntatem scripto testatam voluit, cujus executionem Serenissimo Electori, Archiepiscopo Coloniensi, commendavit. Regium cadaver postquam alio quousque Coloniæ fuisset retentum, in Galliam postea pompa Regia abductum, et majoribus suis Regique Henrico conjugi, appositum.

Eodem prope tempore, ita volente et imperante Galliarum Rege Dux Bullionius Francicorum armorum per Italiam et Pedemontium Gubernator, unà cum pluribus magnæ nobilitatis viris, et officialibus, Cassalæ per Dominum du Blessis Braislin captus est. Ei cum Gubernator Cassalensis exhibuisset Regium edictum, quo attineri jubebatur nullo quidem vel signo vel verbo est refragatus, sed cum dictus Gubernator manum gladio, quo Dux accingebatur, admovisset, ut more aliorum captivorum latus armis nudaret, non tulit injuriam, iraque percitus valido ictu in caput Gubernatoris ita impegit, ut graviter sauciârit, dicens, Disce tuo etiam damno, mei similibus, quantumvis captivis, non esse eripiendum gladium; quo dicto confestim se proripuit è conspectu præsentium in tutiora, ut credebatur, loca, aut in latebras evasurus, sed non multò post interceptus, et ex fuga in arcem reductus est. Cujus loco militi imperia tantisper distribuit Marchio de Villâ, quoad Rex de alio Generali armorum provideret.

Circa hæc eadem tempora, gravissima conspiratio contra Lodovicum Francorum Regem, quæ jam pridem occultis consiliis agitabatur, in apertum erupit, cujus auctor et caput habebatur Dux Aurelianensis, Regis frater; qui tamen ipsam vel atrocitate sceleris perculsus, vel innato in consanguineum caput amore permotus, conspirationem detexit, et ad trecentos parricidii complices aperuit, quo nomine etiam indulgentiam Regis promeruit, ea tamen conditione, ut aliquantisper Gallia exularet: unde non multò post per Marchionem de Ville Roy in Sabaudiam deductus est. Quod dum fit, duo de primariis viris, Regi imprimis charis, in custodiam dantur, alteri horum de Sancto Marco erat nomen, alterum Dominum de Thous appellabant.

Hi dum Lugduni attinentur, circa decimum Septembris eodem mittitur Parisiis Cancellarius Regius, unà cum senatoribus ut causam utriusque denuò cognosceret, ac in negotio conspirationis divisim audiret, atque si criminis reos animadverteret, capitis sententiam in proditores pronunciaret, non habuit diffidentes reos, unde hoc ipsis decretum palam prælegit, ut scelus capitis diminutione luerent, cadavera postmodum in publicam cloacam abjicerentur. Causa mortis hæc fuisse ferebatur, quod cum Hispaniarum Rege conspirassent, quem appro-

misisse exercitum duodecim millium peditum, et quinque millium equitum spargebant, unaque jussisse solvi quadraginta coronatorum millia pro augendo undiquaque milite, cui præficiendus esset Dux Aurelianensis, cui annuè pendi debebant duodena coronatorum millia, Duci verò Bullionio sexaginta millia coronatorum, ut transitum per Sedanum permitteret. Domino qui à Sancto Marco nominabatur, numerari debebant vicena coronatorum millia, ut Cardinalem Richelium vivis eximeret.

Mortis rei ut primùm se vita eximendos intellexerunt, evocarunt viros probos conscientiæ arbitros, quibuscum de gravissimo animæ negotio seriò conferrent, et se ad mortem disponerent, quibus peractis, postremum fabulæ suæ actum daturi, in theatrum ambo deducuntur, qui ut sese conspexerunt, primùm in amplexus, mox alter alteri provolutus ad genua ruit deprecantes, quod sibi mutuò causam mortis dedissent: certabant honestate et amore ambo, et neuter alteri primas concedere volens, singuli parati pro alterutro si possent geminam fundere vitam, quoad tandem uterque mortem oppetiit. Custodiebatur etiam tunc sollicitè Bullionius, cujus causa lubrico sed ancipiti versabatur loco. Non defuerunt multorum Principum Legati, qui morte eximi rogabant, quorum precibus tandem Galliæ Rex subscripsit.

Supererat Dux Aurelianensis, qui post reditum suum ab exilio in Franciam, fratris, Regis vultum nondum viderat. Eum Rex ad Sancti Germani Regiam evocat, secum in gratiam plenissimè rediturum, ad quem ut frater Regis ingressus est, mox se solio acquiescentis pedibus advolvit, veniamque delicti postulavit. Quem Rex humanissimè terra surrectum, complectitur, rogatque ut inposterum in fide perstet memineritque jam quintùm graves sibi condonari culpas, simulque ad Reginam abducit, et Regiæ mensæ adhibet; qua finita Parisios dimissus est, ubi domus Guisia magnificè exculta Aurelianensium Duci assignata est. Fecit hæc gratia multis complicibus magnam veniæ et libertatis spem, quam nec eventus fefellit.

Mense Novembri magni fiebant Parisiis apparatus ut quanta fieri posset magnificentia ambo Regii Principes jam pridem in lucem editi et diversis quidem partubus nati, sacro Baptismo renascerentur atque

ut solennitas duplicaretur, de Reginæ quoque coronatione multus ubique habebatur sermo, ad quam pompam appromiserat Rex cum omni sua aula, ipsoque Cardinale Richelio præsentiam: sollicitabantur verò summi infimique ut ad commune regni gaudium animi promptitudinem et omnia sua obsequia conferrent.

Inter communia regno gaudia annus paulatim ad exitum præcipitabat, nec quisquam amplius dubitabat de optatissimo fine et lætissimo anni inituri exordio et progressu, cùm obscura tempestas ex Eminentissimi Cardinalis Richelii obitu profecta, omnem lætitiæ serenitatem obduxit, et aulam Regiam magno mœrore confudit. Fuit vir acer ingenio, vita temperans, moribus integer et castus, in rebus gerendis vigilans, Regi et regno fidus. Patriam ei dederat Gallia, nobilitatem prosapia, Ecclesia sacerdotalem professionem: in toga ad supremas dignitates sibi præmunierat aditum, in sago expedita in promptu habebat consilia, seu regni motus esset componendus, seu ad externas nationes propaganda arma; ad pacem bellumque promovendum, dotibus naturalibus instructus erat omnino singularibus. Quas quia conferre videbatur ad dissensiones inter exteros concitandas magis, quàm ad tranquillitatem fovendam, invidiam ei pepererunt in peregrinis regnis maximam, domesticorum etiam multorum odia vix ferenda. Valetudinis, qua plerumque tenui utebatur, afflictiones sensit gravissimas, in quibus animum semper erectum retinuit: perdius et pernox in laboribus. Ætatis annum attigerat sextum supra quinquagesimum, quando ipsum plurima, eaque fere continua corporis incommoda ad extremum adduxêre. Morti vicinum invisit Majestas Regia, cui promptum omnino ad mortem animum generosissimis verbis est testatus. Dicebat enim se libenter mortem oppetere, quandoquidem sciret se fidelem Regi usque ad extremum vitæ spiritum præstitisse operam, quem nec in ullis unquam adversitatibus consilio opportuno destituisset, et quòd videret sibi superfuturos viros planè sagaces, sibique non dissimiles, qui regni statum intimè penetrassent, quos suadebat crebro in consilium Regi esse adhibendos. Imprimis verò et nominatim commendabat Dominum de Chavigny, et Dominum de Noyers, sed præ omnibus Eminentissimum Cardinalem Mazarini dilaudabat prolixo elogio, eumque in locum suum subrogari

enixè postulabat. Quoniam verò videbat bonam invidiæ partem in suos redundaturam post obitum suum, rogabat ad extremum Regem ut sanguini Richeliano junctos foveret, ac singulari cura protegeret. Quæ omnia cùm clementissimè ei Rex annuisset, tanquam mortis immemor lætitia visus est exultare.

Post mortem cadaver ejus biduum ipsum expositum est populi spectaculo, dehinc in Sorbonam depositum, cor verò Richelianum urbem suo nomine claram delatum est. Intestina autem in templo S. Eustachii tumulata.

Superest ut ultimam ejus voluntatem paucis complectamur.

Reliquerat post mortem suam in parata pecunia sexaginta milliones librarum Gallicarum, quas francos more patriæ appellant, hoc æs partim ex beneficiis et officiis, partim propria industria collegerat, præter terras Regia liberalitate acquisitas. Hæc universa ita distribuit. Legavit primò Marchioni de Pontcourlay Ducatum Richelianum et administrationem de Brovage, dein Domino de Breze Ducatum Fronsac cum centum millibus francorum annui redditus et gubernationem Portus Gratiæ. Præterea Dominæ de Esquillon nobilissimam arcem Ruelle cum quinquaginta millibus francorum annui redditus. Ad hæc Domino de Plessis Chineæ viginti coronatorum millia annuè. Regi porro omnem suam suppellectilem argenteam, auream, gemmeam, quam ad ducenta aureorum millia periti æstimarunt, præter quingenta millia coronatorum, in parato ære. Principi Regio seu Delphino bibliothecam suam, quam quinquaginta aureorum millium precium excessisse judicarunt; præter sumptus pro Sorbona ædificanda. Cuivis tandem militi proprii corporis custodiæ deputato, numerari voluit centum duplones, milites denique hos Regii Principis custodiæ attribuit. Universa legata Richeliana quatuor et dimidium millionum æquarunt. Omnia beneficia sua vacantia reliquit dispositioni Regiæ.

Mox ab obitu Cardinalis, Rex Galliarum litteras encyclicas ad omnes Regni ministros, gubernatores, senatus, et officiarios, tam politicos, quàm bellicos, tam intra, quam extra regnum degentes, destinandas dedit, earum exemplum hîc subdimus.

P. P.

Cum manifestum sit omnibus, quàm ampla nobis et Coronæ Franciæ servitia amandissimus nobis cognatus noster Cardinalis et Dux Richelius præstiterit, quamque fortunatis et optatis successibus Deus benedixerit ejus consiliis; nemini dubium relinqui potest, quin omnino graviter ejus à nobis ex hac vita discessum sentiamus, quem sensum pro nostro in ipsum affectu non tantum hac vice, sed omni vitæ nostræ decursu probare et testari volumus.

Quando verò necessitas et temporum ratio nunc exigit, ut ante omnia salutem et prosperitatem regni nostri, et utilem gubernationis methodum summo studio, et quidem multò magis quàm antehac unquam curemus, ut partas per Dei omnipotentis gratiam victorias, usque ad optatam sed firmam et constantem pacem (qui finis est omnium nostrorum consiliorum, et pro qua reparanda nec vitæ, nec sanguini parcitum volumus) prosequamur. Conclusimus ad consilia nostra eosdem adhibere, quos vivente adhuc Cardinale adhibuimus. Imprimis verò ejus loco cognatum nostrum Cardinalem Mazarini præficimus, qui multis occasionibus fidelem affectum suum et dexteritatem cum prudentia nobis ita probavit, ut curas nostras meritò in eum ceu regni nostri subditum reponere tutò possimus.

Sed nec minus curandum nobis est ut omnia fœdera cum conjunctis nobis Principibus et Regibus stabiliantur, omniaque quæ commune bonum spectant, in primo vigore conserventur: bella ad quæ ab hostibus nostris compellimur eodem fervore, quoad Deo placebit corda hostium nostrorum ad pacis conditiones emollire, continuentur. Quare volumus et jubemus ut omnes regno nostro subjecti eosdem se exhibeant, tam erga nostram personam et consiliarios nostros quàm confœderatos nobis, quos antehac semper præstiterunt, &c. Atque hucusque Regiæ litteræ.

Concludemus caput hoc rebus ad Mottam munitissimam Lotharingiæ arcem gestis, mense Septembri anno millesimo sexcentesimo quadragesimo secundo. Obsidebant eam justo exercitu Galli, Archistratego Hallierio, Mareschallo campi, et acriter premebant, quam ut liberaret,

Serenissimus Lotharingiæ Dux Carolus validè incubuit. Exeunte igitur Augusto cum copiis suis profectionem Mottam versus instituit, cum Gallis, siquidem promptos ad arma reperiret, pugnaturus; de qua cum illi certiores essent redditi, soluta subitò obsidione securiora loca petierunt.

Non deerat tunc quidem Lotharingis animus persequendi Hallierium, et ex fuga retrahendi ad pugnam, cùm verò equites excitatis et in plures dies continuatis itineribus fessi desperarent assequi fugientem, tantillum quietis sibi indulserunt, et mox exploratores miserunt qui cognoscerent de Gallorum situ, et numero militum, qui ut primùm certa nuncia de omnibus retulerunt, monuit Lotharingiæ Dux suos, ut ad iter quantumvis intempesta nocte, et cœlo pluvio, prosequendum se expedirent, atque animosè contra hostem procederent. Non latuit illa acceleratio Hallierium, unde ex altera fluminis ripa castra metatus est, et ad pugnam se disposuit. Lotharingi interim præoccupato vado trajectum moliuntur, et contra hostem plenis agminibus movent, fortissimeque aggrediuntur, adeo ut prima statim impressione, equitatum Gallorum dissiparint, et in effusissimam fugam compulerint. Ac mox renovatis animis eadem fortitudine in peditatum irruunt, qui exoneratis simplici vice fistulis, arma sine mora abjecit, ac se paucis exceptis, qui beneficio sylvæ fuga elapsi sunt, sese victoribus dediderunt. Obtenta sunt ea expeditione pene omnia Gallorum signa, tam equestria quàm pedestria, unà cum impedimentis, quæ militis rapinæ permissa sunt. Reperta fuit inter res alias fascia cærulei coloris serica, ex qua pendebat crux aurea, ordinis et equitum sancti Spiritus symbolum, eam ad Mareschallum campi Hallier spectasse constans fama fuit, quam unam ex omni præda Serenissimo Duci Carolo obtulerunt: cui sufficiebat gloria et strato hoste, et Motta obsidione penitus exempta.

CAPUT LXIX.

De variis expeditionibus per Imperium susceptis.

PUGNABANT conjunctis armis Galli, Wimarienses, et Hassi: qui postquam diutulè partim in Buchonia, partim in Monasteriensi Episcopatu hæsissent, deficiente paulatim annona, in Coloniensem Archiepiscopatum traducere copias statuerunt. Eaque propter facta ab Hollandis Wesaliensem Pontem transeundi copia, Rheno facti sunt propiores. Quo dum progrediuntur Generali Gallorum Comiti de Guebrian, et Hassorum Comiti de Eberstein nunciatum est, Lamboyum cum suo milite in Coloniensem districtum moliri transitum, atque hybernam istic quærere stationem. Convocato igitur consilio bellico præcipuorum Ducum, concluserunt, contra Lamboyum eundum esse, et si qua daretur occasio opprimendum, antequam Hatzfeldicæ copiæ eodem tendentes jungerentur. Ac mox Campenam versus progressi sunt, hostemque ibidem adorti, sed primo impetu repulsi non sine aliquo damno, quo loco Lamboyus in capite pugnans fortissimè dimicavit. Sed cum paulò post confœderati exercitus majori fortitudine renovassent impetum, hostilem exercitum penitus extinxerunt, multis cæsis, aliis captis. Occisorum numerus ad ter mille, captorum ad quater mille fuisse perhibetur. Obtenta eo prælio signa militaria tam equitum quàm peditum centum quadraginta sex, tormenta majora sex, atque ipse Lamboyus cum præcipuis ducibus qui mortem evaserant, captus.

Tam insigni parta victoria, multæ circum civitates et arces se Gallo-Wimariensibus dediderunt. Novesium postquam postulatum esset per tubicinem, statuerat quidem se quoquo modo tueri et impetum, bellique aleam experiri, sed ut ignitis globis et majoribus machinis urbs gravissimè tentata est, sequentibus conditionibus deditionem pepigit.

I. Civitas et senatus in antiquis consuetudinibus et juribus, camera verò in colligendis redditibus, conservabitur.

II. Exercitium ecclesiasticum unà cum ecclesiasticis et templis intacta relinquentur.

III. Militi præsidiario liber et securus egressus permittetur, sed sine vexillis, tympani sono, et armis, Coloniamque deducetur. Quod si tamen aliquis ad alteras partes transire vellet, integrum erit.

IV. Sub horam nonam sequentis diei admittetur præsidium Gallo-Suecicum, sed eadem adhuc vespera unà civitatis porta, ad quam Hassi excubent, tradetur.

V. Omnia commercia ut antehac suum tenebunt cursum.

VI. Si contingeret exercitum diutius istic commorari, ab exactionibus immodicis et insolentiis abstinebit. Civitas verò ab Generalium sustentatione eximetur.

VII. Bona omnia securitatis causa apud urbanos deposita, seu sæcularium illa sint, seu ecclesiasticorum, indemnia erunt, et quamprimùm postulabuntur à rerum dominis, ex civitate dimittentur.

VIII. Cives præsidiariis consueta, quæ vocant, servitia, præstabunt. Civitas verò supra ratam contributionis partem, non gravabitur.

IX. Officiales electorales, ut et ii, qui securitatis causa ad civitatem confugerunt, nullo se litro rediment, nec bonis suis spoliabuntur.

X. Civibus, si qui volent, liberum sit aliò commigrare, bona interim sua cuivis alteri tradere poterunt, modò pro rata contribuant.

XI. Denique militis licentia ita coërcebitur, ut inquilinis tam ecclesiasticis, quàm sæcularibus, nocere non præsumant.

Actum Budgem in castris prætoriis 26. Januarii Anno 1642.

Hinc, rebus feliciter gestis, octavo decimo Aprilis ejusdem anni, Gallo-Wimarienses oppidum Lechnich, non nisi tribus Colonia leucis dissitum, adorti sunt ac sedecim tormentis bellicis oppugnare ceperunt: nec quisquam credebat hîc diu detinendum exercitum: quia tamen oppido provisum erat de munitione, et sufficiente milite, et sat altis fossis cingebatur, arcemque contiguam habebat similiter munitam cum 700. circiter peditibus, dimissis duobus equitum manipulis, quòd suo instituto parùm futuri essent proficui (qui tamen ab obsessis postea re-

pulsi sunt) defensionem experiri voluit Gubernator. Præparatis omnibus ad oppugnationem necessariis, validis ictibus quassati primùm sunt muri, responderunt non minori strepitu præsidiarii, qui crebris insuper eruptionibus hostium castra carpebant; quoad incursus, ad ipsum triduum sine ulla fere intermissione continuatos, obsidentes susceperunt vano conatu, et non levi suo damno. Duo enim ex tormentis majoribus crepuerunt, et pulvis defecit. Quem ut Novesium supplevit, ad intermissas ejaculationes reditum est. Quibus nihilo timidiores obsessi fortissimè restiterunt aliquo operæ precio, nam præterquam quod Generali Tupadel bacillus, quem officialium militarium instituto manibus præferebat, excussus fuerit, supremus insuper vigiliis præfectus legionis Guebrianæ fistulæ ictu occisus est. Videbant intèrim obsessi, se paulatim tanto exercitui succubituros, statuerunt honestas conditiones, quas ab obsidentibus sibi concedi postularunt, quæ cum negatæ essent, obstinarunt ad extremum tenere oppidum, judicantes melius fore gloriosè occumbere, quàm ignominiosè vinci.

Sexta agebatur Maii quando Gallo-Wimarienses furiosissimum dederunt assultum, sed cum damno repulsi sunt, quo facto obsessi insuper magno numero eruperunt in hostem, multisque cæsis, aliquot vasa pulvere pyrio onusta commodùm intulerunt in oppidum. Dehinc cuniculis actum, ac decima Maii primus succensus est, qui rimam triginta facilè pedum aperuit, eum verò hiatui obsessi opposuissent sepem etiam illo impetu cæsi sunt incurrentes, desideratis suorum octoginta, inter quos duo centuriones. Quin et alius insuper Capitaneus, cùm ad mœnia propiùs accessisset, prægrandi saxo oppressus est.

Nondum destitit hostis obsessos petere; nocte enim intempesta quæ undecimam Maii secuta est impressionem novam adornavit. Datoque signo evocati milites concurrerunt in castris, ad quem reprimendum cùm viribus suis diffiderent urbani, ædibus quibusdam succensis, ne hosti intra mœnia habitationes relinquerent, ad propugnaculum quoddam quod intra arcem et urbem in eventum excitaverant, se retraxerunt, sed cùm nec istic securis esse liceret, porro in arcem recepti sunt, ac inde hostem novis aggeribus eruendis occupatum, tertiùm lacessiverunt, tanta virtute, ut denuo oppido pepulerint. Septima decima Maii, Hasso-

Wimarii in atrium arcis impetu facto irrumpere conati sunt, quos cu obsessi primo aditu saxis tantùm amoliri tentassent, suspicati sunt ob dentes, id pulveris penuria accidisse, unde majoribus viribus accesseru sed ita accepti à præsidiariis, ut eo impetu quinquaginta occubueri et inter eos locum tenens legionis, et supremus vigiliarum Præfect ac insuper ducenti facilè sauciati in castra redierint.

Vigesima secunda Maii duplici eruptione hostem è suis munitionib abegerunt, ac duo tormenta majora clavis obdurata ad usum ulteriore inepta reddiderunt.

Interea ad castra de Cæsareorum adventu allatum est nuncium, cùm que Comes de Guebrian certior esset factus, cum Cæsareis Bojos coiisse post brevem deliberationem statuit expedire potius ab ignobili loco ce dere, quàm imminentem sibi exercitum expectare, cùm suas copias imperialibus sciret multò esse inferiores. Ne tamen inultus abiret, jussit omnia circum oppidum loca succendi, ac vigesima septima Maii sublatis castris Novesium iter dirigi.

Immortalem laudem loci hujus Gubernator sibi hac unica obsidione comparavit quem unà cum socio dilaudatum Franciscus de Melo aureo torque donavit, militi verò præsidiario magnam pecuniæ summam in præmium fortitudinis distribuendam dari voluit.

Hoc eodem anno tertia die mensis Maii, in quam Dominica incidit, Serenissimus Archidux Leopoldus Wilhelmus Viennæ Austriæ in templo R. R. P. P. Ordinis S. Augustini magnus Magister Ordinis Teutonici creatus solennem investituram accepit. Comparuerunt ibidem quatuor ex illo ordine Equites, qui homagium et fidelitatis juramentum præstiterunt. Quem actum sua augustissima præsentia Imperator honoravit, eoque completo unà cum dicto Archiduce apud Augustissimam Imperatricem Ferdinandi II. viduam Eleonoram accubuit.

Mox in sequente Junio Serenissimus Neoburgi Princeps Junior, Filius Serenissimi Wilhelmi Neoburgici, Warsaviæ nupsit potentissimi Polonorum Regis sororem. Ubi omnia maxima concordia peracta sunt. Adfuit nomine Cæsaris Princeps Joannes Casimirus Poloniæ Regis frater: nomine verò Hispaniarum Regis, Princeps Carolus: nomine denique Bojorum Ducis Episcopus Bosensis: ut et Legatus Serenissimi

Electoris Brandenburgici. Deductio verò Serenissimæ Sponsæ ad Sponsi habitationem ob infesta itinera aliquantisper dilata est.

Sub eundem mensem Colonellus Baumberger Philippoburgensis Gubernator, contra Hagenoënses Gallos jampridem conceptam stropham persequitur. Demandat locum tenenti suo, ut cum supremo vigiliarum Præfecto, et ducentis circiter peditibus et equitum turma (quibus suppetias ex condicto laturi erant Franckenthalenses Hispani et equites Offenburgenses) sub silentio egrediatur, fingatque se mitti pro permutatione præsidiariorum Offenburgensium quos istic Baumbergerus constituerat; interim verò rectà Hagenoam accedat, et quadripartito copiolas dividat, insidiasque commodis locis disponat, jubeatque ad certum signum latere. Id quod sexto decimo Junii accuratè factum est. Postero die postquam pecora in pascua ex urbe prodiissent, Colonelli locum tenens cum viginti quinque equitibus contra pastores movet, et pecora abigere mandat: quod ex urbe conspicati vigiles dato signo de hostili impetu monent, contra latrunculos confestim 400 præsidiarii emittuntur, et dum remotiores fiunt urbi, insidias animadvertunt, rebusque suis tempori consulturi, se dividunt, alii quidem versus pecora movent, alii ad mœnia revertuntur, sed hi à novis insidiis intercepti potissimam partem cæduntur. Alii cum se impares esse hosti vident in Bildsteinianam villam digrediuntur et ex illa se tuentur ad dimidiæ horæ spacium, ac tandem abjectis armis se dedunt. Ea expeditione pecoris ducenta amplius capita abacta sunt, capti milites et officiales 150 circiter, qui mox soluto litro Hagenoam remissi sunt.

Variat fortuna, certo loco consistere nescia, nunc his nunc aliis favens, Hoëntwilanis certè mense Julio fuit propitia. Gubernator arcis Hoëntwilanæ septendecim milites prædatum emiserat, qui dum latè vagantur Wildensteinianæ arci approximant. Hîc per certos homines edocentur loci commendantem ad proximum pagi templum cum omni fere præsidiario milite sacro missæ officio affaturum (erat enim dies festus) concessisse, adeoque nunc milite arcem esse destitutam, ut non nisi unicum pro excubiis, et aniculas duas retineret. Hanc occasionem Hoëntwilani suis consiliis aptissimam, ambabus, quod aiunt, ulnis, complexi sunt, et primò quidem excubitorem circumvenerunt, et à statione sua abegerunt

quod ut viderunt mulieres confestim duas arcis portas ut potuerunt obfirmarunt. Sed frustra, neque enim impedire amplius licuit, quin armati penetrarent, et arce potirentur. Repererunt in arce præter tenuem commeatum, tormenta ænea majora minoraque octodecim. Quod ut rescivit Gubernator Hoëntwilanus quamprimum sexaginta milites, et commeatum cum salvo conductu equestri, illuc dimisit: sciebat enim quàm arx illa suis usibus esset conveniens, quippe arte et natura munitissima et hosti prope impenetrabilis, quam parcissimum præsidium commodè contra integrum exercitum tueri posset. Præterquam quòd facillimum sibi esset inde exactiones Ulmam usque protendere.

Mense Augusto rediit fortuna ad Cæsareos. Qui cum Gallo-Wimarienses post desertam Lechnichensem obsidionem (de qua paulò ante meminimus) Novesium ivisse comperissent, emiserunt Joannem Werthium, militem imprimis expeditum, cum mille circiter equitibus, hic intempesta nocte accitis mille sexcentis peditibus selectis, nullius indicio promovit in sylvam, haud procul Wimariensibus castris dissitam. Hinc, ut diluxit, emisit expeditam equitum turmam, ut, quæ extra castra reperirent pecora et equos in pascuis, abigerent, non tulerunt rapinam hanc è vicinia spectantes Wimarienses, sed multo agmine persequuntur prædatores: dum verò longiùs à castris suis recedunt, de nullis insidiis solliciti, Werthius cum reliquo equitatu reditum intercludit, cædit et plurimos unà cum mille facilè capitibus, partim equorum, partim boum, captivos abducit. Ex Hassicis copiis, quæ simul eruperant inter cæteros vulneratus est Comes quidam de Witgenstein. Hæc mense Augusto. Septembri verò pari felicitate contra Colonelli locumtenentem Latomum movet Colonellus Sparr, qui cum intellexisset, dictum Latomum cum copiis per Juliacenses terras prædam agere, tumultuariè collectos milites emisit, qui obsisterent. Hi dum incerti vagantur, non multò post intra Holtzweiler et Erckelens pagos, dictum Latomum deprehendunt cum suis, opportuno loco adoriuntur, ipsumque ductorem cum supremo vigiliis Præfecto, primum sternunt, quibus cæsis, cæteri se dediderunt, quos captivos domum reduxerunt.

Eodem mense arx Wildensteiniana, quam stratagemate captam ab Hoëntwilanis paulò ante retulimus, ad Bavaricos rediit. Videbant enim

Boii quanta sibi damna hostium excursionibus inde proficiscerentur, omnem curam admoverunt, ut vel dolo, vel vi, in potestatem redigerent. Commodùm, nescio cujus indicio didicerunt, arcem necessario commeatu, et aliis pluribus rebus destitui, unde cinxerunt arctissimè, ne quid inferri posset, ac intra breve tempus ad deditionem coëgerunt. Præsidiarii quidem pacti sunt liberum Hoëntwihlam egressum, cum omnibus impedimentis, sed istuc ut pervenerunt, à Domino de Widerholt Gubernatore Höentwihlano malè accepti fuerunt, qui officiales culpam suam capite luere, reliquos verò milites virgis cædi voluit. Quod et factum fuisset, nisi preces aliorum, pœnam tam acerbam avertissent.

Octobri mense Generalis Comes de Hatzfeld, Cæsareus, et Comes de Wahl Bavarus, cum subditis sibi copiis Juliacensem patriam ingressi sunt, ut Gallo-Weimarienses ad armorum congressum pellicerent, atque ut faciliùs impetrarent, civitates et oppida, quæ adversarii tenebant pluscula, oppugnare tantisper constituerunt, dum plenis armis de summa rei decernere liceret. Nec multùm cunctati, Marcodurum vigesimo Octobris aggredi ceperunt, quibus præsidiarii, quidquid virium in ipsis erat, opposuerunt; quoad ad ipsum triduum validis tormentorum bellicorum ictibus oppugnati, viderunt ad impetum faciendum, et vi perrumpendum, disponi milites, ac tunc quidem ad paciscendum se obtulerunt; atque eadem ipsa adhuc vespera conditiones positæ admissæque sunt, quanquam posterò prius die subscriptæ fuerint. Metuebant obsidentes ne qua fortè beneficio noctis mœnia dejecta obsessi novis aggeribus, aut munimentis occluderent unde sibi Cæsarei illum aditum custodiendum statim concedi voluerunt, quod obsessi non inviti permiserunt. Conditiones verò sequentes scripto consignatæ sunt.

I. Conceditur Domino Gubernatori Marcodurano Francisco à Brunckhorst in vigesimum quartum diem Octobris, liber ex urbe egressus, cum omnibus suis impedimentis.

II. Permittuntur etiam ejus militi egressuro utraque arma, sine ardentibus tamen fomitibus, qui verò catapultas gerent quæ silicis attritu accenduntur, silicem eximent.

III. Nullus præsumat secum efferre res sacras ecclesiis ereptas, nec

educat secum quacunque ratione seu palam seu clam cives Marcodurenses, aut alios quoscunque qui milites non sunt, militibus permisceat.

IV. Nullos cuniculos vel tempore obsidionis vel ante positos celabunt per quos incommodari civitati posset.

V. Obligant se ambo Generales præsidium Wesaliam usque salvum conducere. In fidem pactorum duo exempla ejusdem tenoris expedita sunt, et utrimque subscripta sigillisque munita. Actum in castris ante Marcodurum 23. Octobris Anni 1642.

(L. S.)

MELCHIOR HATZFELDT.

(L. S.)

JOACHIM CHRISTIANUS COMES DE WAHL.

(L. S.)

FRANCISCUS BRUNCKHORST.

OMNIBUS hunc in modum compositis egressum expectant et spectant victores. Cumque multis capitibus pacta violari animadvertunt (multi etenim ardentibus fomitibus, et silicibus ad bombardas adductis egrediebantur, arma item curribus imposita evehebant, famosum etiam exploratorem Gubernatoris curru (inscio tamen, ut protestabatur, Brunckhorstio) occultarant, pluresque, qui milites non erant, militibus miscuerant, ac denique multa, quæ obsidionis tempore sacris locis et prophanis abstulerant, secum abducebant) permiserunt tunc quidem iter in proximum Pagum, sed postridie à superveniente milite egressi attinentur, et quæ contra pacta fecissent, objiciuntur, præcipue verò et illud, quòd quidem promissa esset in conditionibus deductio Wesaliam, sed quæ illa Wesalia foret superior an inferior, non esse conventum, unde penes Generales stare definitionem: et licet probabile sit, victos Wesaliam Hollandorum intellexisse, quod tamen id pactis expressum non esset, ad nihil se teneri, unde errorem suæ negligentiæ adscriberent. Hæc dum utrimque latiùs disceptantur, redeundum cum impedi-

mentis ad Generales conclusum est, quod, prosequentibus bona sua officialibus factum. Hoc ut viderunt milites officiariis destituti, anxii reddebantur de rerum eventu, unde primò pauculi, mox plures transire ad victorum partes constituunt, et cum eam ob causam dissensio orta fuisset inter milites, qui reliqui fuerant, nec de defectione cogitarant, vi abstrahuntur, et per legiones Cæsareas dividuntur. Displicuit hæc audacia multis sed imprimis ubi innotuit Generalibus, qui statim concluserunt, sua cuivis impedimenta esse permittenda, milites quoque qui se ultro victorum partibus non adjunxissent, vel cum Cæsareis manere non constituissent, dimittendos, ac prout petebat Brunckhorstius Wesaliam Hollandiæ esse deducendos.

Lamentabilis fuit duorum Cæsareorum Ducum exitus, qui in hæc tempora incidit. Erant illi Colonellus Spiegel, et Colonellus Duglas, uterque ad arma promptus. Miserat hos Serenissimus Archidux Leopoldus Wilhelmus Sittaviam ut cum Suecicorum armorum ducibus tractarent, id quod feliciter et citra omnem dissensionem factum est. Finitis tractubus, ut fieri assolet, lautum convivium à Suecicis quibusdam officialibus est institutum, in quo pro more largissimè potitatum est; exinde, quod communiter usuvenit, in rixas itum, et verbis contentiosè certatum, adeo ut dicti duo Colonelli, cum alter alteri cedere nesciret, asperiùs collisi, sese mutuò ad duellum evocaverint, in quo dum audacter decertant, funestus omnino accidit casus, ut scilicet eodem fere momento ambo sclopum alter in alterum exonerarint, ac se vicissim plumbea glande trajecerint, ac Spigelius quidem nullo ulterius edito signo miserandum in modum occubuit, Duglasius verò ægre trahens spiritum, ad dimidiam non amplius horam supervixit.

Geminum huic est quod Hamburgi non multò post contigit, ubi verè extrema gaudii luctus occupavit. Res ita habet. Invitaverat Generalis vigiliarum Præfectus Pful ad lautum convivium præcipuos, quos istic repererat, belliduces, qui ut addixerunt convenêre frequentes, ut liberaliter, quod institutum erat, tractarentur. Hic dum accumbitur citra ullam animi perturbationem, æqualibus haustubus, ad quos alter alterum invitabat, certatum strenuè, sed et subitò nescio quod ortum fuit inter Juniorem Kniphausen, et supremum vigiliis Præfectum Wich-

Serenissimus Lotharingiæ Dux Carolus validè incubuit. Exeunte igitur Augusto cum copiis suis profectionem Mottam versus instituit, cum Gallis, siquidem promptos ad arma reperiret, pugnaturus; de qua cum illi certiores essent redditi, soluta subitò obsidione securiora loca petierunt.

Non deerat tunc quidem Lotharingis animus persequendi Hallierium, et ex fuga retrahendi ad pugnam, cùm verò equites excitatis et in plures dies continuatis itineribus fessi desperarent assequi fugientem, tantillum quietis sibi indulserunt, et mox exploratores miserunt qui cognoscerent de Gallorum situ, et numero militum, qui ut primùm certa nuncia de omnibus retulerunt, monuit Lotharingiæ Dux suos, ut ad iter quantumvis intempesta nocte, et cœlo pluvio, prosequendum se expedirent, atque animosè contra hostem procederent. Non latuit illa acceleratio Hallierium, unde ex altera fluminis ripa castra metatus est, et ad pugnam se disposuit. Lotharingi interim præoccupato vado trajectum moliuntur, et contra hostem plenis agminibus movent, fortissimeque aggrediuntur, adeo ut prima statim impressione, equitatum Gallorum dissiparint, et in effusissimam fugam compulerint. Ac mox renovatis animis eadem fortitudine in peditatum irruunt, qui exoneratis simplici vice fistulis, arma sine mora abjecit, ac se paucis exceptis, qui beneficio sylvæ fuga elapsi sunt, sese victoribus dediderunt. Obtenta sunt ea expeditione pene omnia Gallorum signa, tam equestria quàm pedestria, unà cum impedimentis, quæ militis rapinæ permissa sunt. Reperta fuit inter res alias fascia cærulei coloris serica, ex qua pendebat crux aurea, ordinis et equitum sancti Spiritus symbolum, eam ad Mareschallum campi Hallier spectasse constans fama fuit, quam unam ex omni præda Serenissimo Duci Carolo obtulerunt: cui sufficiebat gloria et strato hoste, et Motta obsidione penitus exempta.

CAPUT LXIX.

De variis expeditionibus per Imperium susceptis.

PUGNABANT conjunctis armis Galli, Wimarienses, et Hassi: qui postquam diutulè partim in Buchonia, partim in Monasteriensi Episcopatu hæsissent, deficiente paulatim annona, in Coloniensem Archiepiscopatum traducere copias statuerunt. Eaque propter facta ab Hollandis Wesaliensem Pontem transeundi copia, Rheno facti sunt propiores. Quo dum progrediuntur Generali Gallorum Comiti de Guebrian, et Hassorum Comiti de Eberstein nunciatum est, Lamboyum cum suo milite in Coloniensem districtum moliri transitum, atque hybernam istic quærere stationem. Convocato igitur consilio bellico præcipuorum Ducum, concluserunt, contra Lamboyum eundum esse, et si qua daretur occasio opprimendum, antequam Hatzfeldicæ copiæ eodem tendentes jungerentur. Ac mox Campenam versus progressi sunt, hostemque ibidem adorti, sed primo impetu repulsi non sine aliquo damno, quo loco Lamboyus in capite pugnans fortissimè dimicavit. Sed cum paulò post confœderati exercitus majori fortitudine renovassent impetum, hostilem exercitum penitus extinxerunt, multis cæsis, aliis captis. Occisorum numerus ad ter mille, captorum ad quater mille fuisse perhibetur. Obtenta eo prælio signa militaria tam equitum quàm peditum centum quadraginta sex, tormenta majora sex, atque ipse Lamboyus cum præcipuis ducibus qui mortem evaserant, captus.

Tam insigni parta victoria, multæ circum civitates et arces se Gallo-Wimariensibus dediderunt. Novesium postquam postulatum esset per tubicinem, statuerat quidem se quoquo modo tueri et impetum, bellique aleam experiri, sed ut ignitis globis et majoribus machinis urbs gravissimè tentata est, sequentibus conditionibus deditionem pepigit.

I. Civitas et senatus in antiquis consuetudinibus et juribus, camera verò in colligendis redditibus, conservabitur.

II. Exercitium ecclesiasticum unà cum ecclesiasticis et templis intacta relinquentur.

III. Militi præsidiario liber et securus egressus permittetur, sed sine vexillis, tympani sono, et armis, Coloniamque deducetur. Quod si tamen aliquis ad alteras partes transire vellet, integrum erit.

IV. Sub horam nonam sequentis diei admittetur præsidium Gallo-Suecicum, sed eadem adhuc vespera unà civitatis porta, ad quam Hassi excubent, tradetur.

V. Omnia commercia ut antehac suum tenebunt cursum.

VI. Si contingeret exercitum diutius istic commorari, ab exactionibus immodicis et insolentiis abstinebit. Civitas verò ab Generalium sustentatione eximetur.

VII. Bona omnia securitatis causa apud urbanos deposita, seu sæcularium illa sint, seu ecclesiasticorum, indemnia erunt, et quamprimùm postulabuntur à rerum dominis, ex civitate dimittentur.

VIII. Cives præsidiariis consueta, quæ vocant, servitia, præstabunt. Civitas verò supra ratam contributionis partem, non gravabitur.

IX. Officiales electorales, ut et ii, qui securitatis causa ad civitatem confugerunt, nullo se litro redimenti, nec bonis suis spoliabuntur.

X. Civibus, si qui volent, liberum sit aliò commigrare, bona interim sua cuivis alteri tradere poterunt, modò pro rata contribuant.

XI. Denique militis licentia ita coërcebitur, ut inquilinis tam ecclesiasticis, quàm sæcularibus, nocere non præsumant.

Actum Budgem in castris prætoriis 26. Januarii Anno 1642.

Hinc, rebus feliciter gestis, octavo decimo Aprilis ejusdem anni, Gallo-Wimarienses oppidum Lechnich, non nisi tribus Colonia leucis dissitum, adorti sunt ac sedecim tormentis bellicis oppugnare ceperunt: nec quisquam credebat hîc diu detinendum exercitum: quia tamen oppido provisum erat de munitione, et sufficiente milite, et sat altis fossis cingebatur, arcemque contiguam habebat similiter munitam cum 700. circiter peditibus, dimissis duobus equitum manipulis, quòd suo instituto parùm futuri essent proficui (qui tamen ab obsessis postea re-

pulsi sunt) defensionem experiri voluit Gubernator. Præparatis omnibus ad oppugnationem necessariis, validis ictibus quassati primùm sunt muri, responderunt non minori strepitu præsidiarii, qui crebris insuper eruptionibus hostium castra carpebant; quoad incursus, ad ipsum triduum sine ulla fere intermissione continuatos, obsidentes susceperunt vano conatu, et non levi suo damno. Duo enim ex tormentis majoribus crepuerunt, et pulvis defecit. Quem ut Novesium supplevit, ad intermissas ejaculationes reditum est. Quibus nihilo timidiores obsessi fortissimè restiterunt aliquo operæ precio, nam præterquam quod Generali Tupadel bacillus, quem officialium militarium instituto manibus præferebat, excussus fuerit, supremus insuper vigiliis præfectus legionis Guebrianæ fistulæ ictu occisus est. Videbant intèrim obsessi, se paulatim tanto exercitui succubituros, statuerunt honestas conditiones, quas ab obsidentibus sibi concedi postularunt, quæ cum negatæ essent, obstinarunt ad extremum tenere oppidum, judicantes melius fore gloriosè occumbere, quàm ignominiosè vinci.

Sexta agebatur Maii quando Gallo-Wimarienses furiosissimum dederunt assultum, sed cum damno repulsi sunt, quo facto obsessi insuper magno numero eruperunt in hostem, multisque cæsis, aliquot vasa pulvere pyrio onusta commodùm intulerunt in oppidum. Dehinc cuniculis actum, ac decima Maii primus succensus est, qui rimam triginta facilè pedum aperuit, eum verò hiatui obsessi opposuissent sepem etiam illo impetu cæsi sunt incurrentes, desideratis suorum octoginta, inter quos duo centuriones. Quin et alius insuper Capitaneus, cùm ad mœnia propiùs accessisset, prægrandi saxo oppressus est.

Nondum destitit hostis obsessos petere; nocte enim intempesta quæ undecimam Maii secuta est impressionem novam adornavit. Datoque signo evocati milites concurrerunt in castris, ad quem reprimendum cùm viribus suis diffiderent urbani, ædibus quibusdam succensis, ne hosti intra mœnia habitationes relinquerent, ad propugnaculum quoddam quod intra arcem et urbem in eventum excitaverant, se retraxerunt, sed cùm nec istic securis esse liceret, porro in arcem recepti sunt, ac inde hostem novis aggeribus eruendis occupatum, tertiùm lacessiverunt, tanta virtute, ut denuo oppido pepulerint. Septima decima Maii, Hasso-

Wimarii in atrium arcis impetu facto irrumpere conati sunt, quos cum obsessi primo aditu saxis tantùm amoliri tentassent, suspicati sunt obsidentes, id pulveris penuria accidisse, unde majoribus viribus accesserunt, sed ita accepti à præsidiariis, ut eo impetu quinquaginta occubuerint, et inter eos locum tenens legionis, et supremus vigiliarum Præfectus, ac insuper ducenti facilè sauciati in castra redierint.

Vigesima secunda Maii duplici eruptione hostem è suis munitionibus abegerunt, ac duo tormenta majora clavis obdurata ad usum ulteriorem inepta reddiderunt.

Interea ad castra de Cæsareorum adventu allatum est nuncium, cùmque Comes de Guebrian certior esset factus, cum Cæsareis Bojos coiisse, post brevem deliberationem statuit expedire potius ab ignobili loco cedere, quàm imminentem sibi exercitum expectare, cùm suas copias imperialibus sciret multò esse inferiores. Ne tamen inultus abiret, jussit omnia circum oppidum loca succendi, ac vigesima septima Maii sublatis castris Novesium iter dirigi.

Immortalem laudem loci hujus Gubernator sibi hac unica obsidione comparavit quem unà cum socio dilaudatum Franciscus de Melo aureo torque donavit, militi verò præsidiario magnam pecuniæ summam in præmium fortitudinis distribuendam dari voluit.

Hoc eodem anno tertia die mensis Maii, in quam Dominica incidit, Serenissimus Archidux Leopoldus Wilhelmus Viennæ Austriæ in templo R. R. P. P. Ordinis S. Augustini magnus Magister Ordinis Teutonici creatus solennem investituram accepit. Comparuerunt ibidem quatuor ex illo ordine Equites, qui homagium et fidelitatis juramentum præstiterunt. Quem actum sua augustissima præsentia Imperator honoravit, eoque completo unà cum dicto Archiduce apud Augustissimam Imperatricem Ferdinandi II. viduam Eleonoram accubuit.

Mox in sequente Junio Serenissimus Neoburgi Princeps Junior, Filius Serenissimi Wilhelmi Neoburgici, Warsaviæ nupsit potentissimi Polonorum Regis sororem. Ubi omnia maxima concordia peracta sunt. Adfuit nomine Cæsaris Princeps Joannes Casimirus Poloniæ Regis frater: nomine verò Hispaniarum Regis, Princeps Carolus: nomine denique Bojorum Ducis Episcopus Bosensis: ut et Legatus Serenissimi

Electoris Brandenburgici. Deductio verò Serenissimæ Sponsæ ad Sponsi habitationem ob infesta itinera aliquantisper dilata est.

Sub eundem mensem Colonellus Baumberger Philippoburgensis Gubernator, contra Hagenoënses Gallos jampridem conceptam stropham persequitur. Demandat locum tenenti suo, ut cum supremo vigiliarum Præfecto, et ducentis circiter peditibus et equitum turma (quibus suppetias ex condicto laturi erant Franckenthalenses Hispani et equites Offenburgenses) sub silentio egrediatur, fingatque se mitti pro permutatione præsidiariorum Offenburgensium quos istic Baumbergerus constituerat; interim verò rectà Hagenoam accedat, et quadripartito copiolas dividat, insidiasque commodis locis disponat, jubeatque ad certum signum latere. Id quod sexto decimo Junii accuratè factum est. Postero die postquam pecora in pascua ex urbe prodiissent, Colonelli locum tenens cum viginti quinque equitibus contra pastores movet, et pecora abigere mandat: quod ex urbe conspicati vigiles dato signo de hostili impetu monent, contra latrunculos confestim 400 præsidiarii emittuntur, et dum remotiores fiunt urbi, insidias animadvertunt, rebusque suis tempori consulturi, se dividunt, alii quidem versus pecora movent, alii ad mœnia revertuntur, sed hi à novis insidiis intercepti potissimam partem cæduntur. Alii cum se impares esse hosti vident in Bildsteinianam villam digrediuntur et ex illa se tuentur ad dimidiæ horæ spacium, ac tandem abjectis armis se dedunt. Ea expeditione pecoris ducenta amplius capita abacta sunt, capti milites et officiales 150 circiter, qui mox soluto litro Hagenoam remissi sunt.

Variat fortuna, certo loco consistere nescia, nunc his nunc aliis favens, Hoëntwilanis certè mense Julio fuit propitia. Gubernator arcis Hoëntwilanæ septendecim milites prædatum emiserat, qui dum latè vagantur Wildensteinianæ arci approximant. Hîc per certos homines edocentur loci commendantem ad proximum pagi templum cum omni fere præsidiario milite sacro missæ officio affaturum (erat enim dies festus) concessisse, adeoque nunc milite arcem esse destitutam, ut non nisi unicum pro excubiis, et aniculas duas retineret. Hanc occasionem Hoëntwilani suis consiliis aptissimam, ambabus, quod aiunt, ulnis, complexi sunt, et primò quidem excubitorem circumvenerunt, et à statione sua abegerunt

quod ut viderunt mulieres confestim duas arcis portas ut potuerunt obfirmarunt. Sed frustra, neque enim impedire amplius licuit, quin armati penetrarent, et arce potirentur. Repererunt in arce præter tenuem commeatum, tormenta æenea majora minoraque octodecim. Quod ut rescivit Gubernator Hoëntwilanus quamprimum sexaginta milites, et commeatum cum salvo conductu equestri, illuc dimisit: sciebat enim quàm arx illa suis usibus esset conveniens, quippe arte et natura munitissima et hosti prope impenetrabilis, quam parcissimum præsidium commodè contra integrum exercitum tueri posset. Præterquam quòd facillimum sibi esset inde exactiones Ulmam usque protendere.

Mense Augusto rediit fortuna ad Cæsareos. Qui cum Gallo-Wimarienses post desertam Lechnichensem obsidionem (de qua paulò ante meminimus) Novesium ivisse comperissent, emiserunt Joannem Werthium, militem imprimis expeditum, cum mille circiter equitibus, hic intempesta nocte accitis mille sexcentis peditibus selectis, nullius indicio promovit in sylvam, haud procul Wimariensibus castris dissitam. Hinc, ut diluxit, emisit expeditam equitum turmam, ut, quæ extra castra reperirent pecora et equos in pascuis, abigerent, non tulerunt rapinam hanc è vicinia spectantes Wimarienses, sed multo agmine persequuntur prædatores: dum verò longiùs à castris suis recedunt, de nullis insidiis solliciti, Werthius cum reliquo equitatu reditum intercludit, cædit et plurimos unà cum mille facilè capitibus, partim equorum, partim boum, captivos abducit. Ex Hassicis copiis, quæ simul eruperant inter cæteros vulneratus est Comes quidam de Witgenstein. Hæc mense Augusto. Septembri verò pari felicitate contra Colonelli locumtenentem Latomum movet Colonellus Sparr, qui cum intellexisset, dictum Latomum cum copiis per Juliacenses terras prædam agere, tumultuariè collectos milites emisit, qui obsisterent. Hi dum incerti vagantur, non multò post intra Holtzweiler et Erckelens pagos, dictum Latomum deprehendunt cum suis, opportuno loco adoriuntur, ipsumque ductorem cum supremo vigiliis Præfecto, primum sternunt, quibus cæsis, cæteri se dediderunt, quos captivos domum reduxerunt.

Eodem mense arx Wildensteiniana, quam stratagemate captam ab Hoëntwilanis paulò ante retulimus, ad Bavaricos rediit. Videbant enim

Boii quanta sibi damna hostium excursionibus inde proficiscerentur, omnem curam admoverunt, ut vel dolo, vel vi, in potestatem redigerent. Commodùm, nescio cujus indicio didicerunt, arcem necessario commeatu, et aliis pluribus rebus destitui, unde cinxerunt arctissimè, ne quid inferri posset, ac intra breve tempus ad deditionem coëgerunt. Præsidiarii quidem pacti sunt liberum Hoëntwiblam egressum, cum omnibus impedimentis, sed istuc ut pervenerunt, à Domino de Widerholt Gubernatore Höentwihlano malè accepti fuerunt, qui officiales culpam suam capite luere, reliquos verò milites virgis cædi voluit. Quod et factum fuisset, nisi preces aliorum, pœnam tam acerbam avertissent.

Octobri mense Generalis Comes de Hatzfeld, Cæsareus, et Comes de Wahl Bavarus, cum subditis sibi copiis Juliacensem patriam ingressi sunt, ut Gallo-Weimarienses ad armorum congressum pellicerent, atque ut faciliùs impetrarent, civitates et oppida, quæ adversarii tenebant pluscula, oppugnare tantisper constituerunt, dum plenis armis de summa rei decernere liceret. Nec multùm cunctati, Marcodurum vigesimo Octobris aggredi ceperunt, quibus præsidiarii, quidquid virium in ipsis erat, opposuerunt; quoad ad ipsum triduum validis tormentorum bellicorum ictibus oppugnati, viderunt ad impetum faciendum, et vi perrumpendum, disponi milites, ac tunc quidem ad paciscendum se obtulerunt; atque eadem ipsa adhuc vespera conditiones positæ admissæque sunt, quanquam posterò prius die subscriptæ fuerint. Metuebant obsidentes ne qua fortè beneficio noctis mœnia dejecta obsessi novis aggeribus, aut munimentis occluderent unde sibi Cæsarei illum aditum custodiendum statim concedi voluerunt, quod obsessi non inviti permiserunt. Conditiones verò sequentes scripto consignatæ sunt.

I. Conceditur Domino Gubernatori Marcodurano Francisco à Brunckhorst in vigesimum quartum diem Octobris, liber ex urbe egressus, cum omnibus suis impedimentis.

II. Permittuntur etiam ejus militi egressuro utraque arma, sine ardentibus tamen fomitibus, qui verò catapultas gerent quæ silicis attritu accenduntur, silicem eximent.

III. Nullus præsumat secum efferre res sacras ecclesiis ereptas, nec

educat secum quacunque ratione seu palam seu clam cives Marcodurenses, aut alios quoscunque qui milites non sunt, militibus permisceat.

IV. Nullos cuniculos vel tempore obsidionis vel ante positos celabunt per quos incommodari civitati posset.

V. Obligant se ambo Generales præsidium Wesaliam usque salvum conducere. In fidem pactorum duo exempla ejusdem tenoris expedita sunt, et utrimque subscripta sigillisque munita. Actum in castris ante Marcodurum 23. Octobris Anni 1642.

(L. S.)

MELCHIOR HATZFELDT.

(L. S.)

JOACHIM CHRISTIANUS COMES DE WAHL.

(L. S.)

FRANCISCUS BRUNCKHORST.

OMNIBUS hunc in modum compositis egressum expectant et spectant victores. Cumque multis capitibus pacta violari animadvertunt (multi etenim ardentibus fomitibus, et silicibus ad bombardas adductis egrediebantur, arma item curribus imposita evehebant, famosum etiam exploratorem Gubernatoris curru (inscio tamen, ut protestabatur, Brunckhorstio) occultarant, pluresque, qui milites non erant, militibus miscuerant, ac denique multa, quæ obsidionis tempore sacris locis et prophanis abstulerant, secum abducebant) permiserunt tunc quidem iter in proximum Pagum, sed postridie à superveniente milite egressi attinentur, et quæ contra pacta fecissent, objiciuntur, præcipue verò et illud, quòd quidem promissa esset in conditionibus deductio Wesaliam, sed quæ illa Wesalia foret superior an inferior, non esse conventum, unde penes Generales stare definitionem: et licet probabile sit, victos Wesaliam Hollandorum intellexisse, quod tamen id pactis expressum non esset, ad nihil se teneri, unde errorem suæ negligentiæ adscriberent. Hæc dum utrimque latiùs disceptantur, redeundum cum impedi-

mentis ad Generales conclusum est, quod, prosequentibus bona sua officialibus factum. Hoc ut viderunt milites officiariis destituti, anxii reddebantur de rerum eventu, unde primò pauculi, mox plures transire ad victorum partes constituunt, et cum eam ob causam dissensio orta fuisset inter milites, qui reliqui fuerant, nec de defectione cogitarant, vi abstrahuntur, et per legiones Cæsareas dividuntur. Displicuit hæc audacia multis sed imprimis ubi innotuit Generalibus, qui statim concluserunt, sua cuivis impedimenta esse permittenda, milites quoque qui se ultro victorum partibus non adjunxissent, vel cum Cæsareis manere non constituissent, dimittendos, ac prout petebat Brunckhorstius Wesaliam Hollandiæ esse deducendos.

Lamentabilis fuit duorum Cæsareorum Ducum exitus, qui in hæc tempora incidit. Erant illi Colonellus Spiegel, et Colonellus Duglas, uterque ad arma promptus. Miserat hos Serenissimus Archidux Leopoldus Wilhelmus Sittaviam ut cum Suecicorum armorum ducibus tractarent, id quod feliciter et citra omnem dissensionem factum est. Finitis tractubus, ut fieri assolet, lautum convivium à Suecicis quibusdam officialibus est institutum, in quo pro more largissimè potitatum est; exinde, quod communiter usuvenit, in rixas itum, et verbis contentiosè certatum, adeo ut dicti duo Colonelli, cum alter alteri cedere nesciret, asperiùs collisi, sese mutuò ad duellum evocaverint, in quo dum audacter decertant, funestus omnino accidit casus, ut scilicet eodem fere momento ambo sclopum alter in alterum exonerarint, ac se vicissim plumbea glande trajecerint, ac Spigelius quidem nullo ulterius edito signo miserandum in modum occubuit, Duglasius verò ægre trahens spiritum, ad dimidiam non amplius horam supervixit.

Geminum huic est quod Hamburgi non multò post contigit, ubi verè extrema gaudii luctus occupavit. Res ita habet. Invitaverat Generalis vigiliarum Præfectus Pful ad lautum convivium præcipuos, quos istic repererat, belliduces, qui ut addixerunt convenêre frequentes, ut liberaliter, quod institutum erat, tractarentur. Hic dum accumbitur citra ullam animi perturbationem, æqualibus haustubus, ad quos alter alterum invitabat, certatum strenuè, sed et subitò nescio quod ortum fuit inter Juniorem Kniphausen, et supremum vigiliis Præfectum Wich-

greven dissidium, unde post verba ad verbera transitum, ac mox ad ferrum decursum. Fit subitus inter convivas motus, qui accurrunt ut vel litigantes componant, vel in opportunius tempus dissensionis dilationem persuadeant, quod dum faciunt alii, ecce tibi, Sangershausen Colonelli locumtenens partibus Wichgrevenii omnino importunè accedit: quid hic faceret Senior Kniphausen? videns filio suo jam cum duobus impar esse negotium, ne pluribus succumbat hostibus, filii partes sequitur: cujus partim auctoritate, partim aliorum istic præsentium reverentia, litigium aliquo modo saltem ad speciem compositum est: quoad Wichgrevenius iram aliquamdiu pressam, tenere diutius haud potens, exinopinato in Colonellum proprium manum strinxit, et impacto colapho ignominiosè cecidit. Quam injuriam à subdito sibi milite non ferens Colonellus, educto gladio Wichgrevenium eodem quo stabat loco confodit. Cujus causam dum alii et imprimis Sangershausen, suam faciunt, ad arma quisque sua denuo convolat, vel ut se contra impetum tueatur, vel ut contra hostem pugnet. Cæsim, punctimque variè res geritur; nec ante componitur quam multi etiam innocentes vulnerarentur. Nullus tamen præter Sangershausen lethale vulnus sensit, qui solus per vulnera vitam profudit, non multò post pugnæ exitum. Tumultum hunc gravissimè sensit Magistratus, atque idcirco, ne impune illa insolentia abire permitteretur, commendantem suum Kniphausen arresto detineri voluit: qui data fide, et nobili suo interposito honore, pollicitus est, se civitate ante non excessurum, nisi cognita causa, et pro alterutra parte lata sententia.

Exeunte hoc eodem anno M.DC.XLII. Hassi ex improviso adorti sunt arcem Frensberg in Archiepiscopatu Trevirensi sitam ac feliciter occuparunt. In qua magnam frumenti vim repererunt, multasque alias opes securitatis causa illùc transportatas: eodem tempore et Satrapam loci, virum nobilem de Hullingshausen captivum abduxerunt, nec multùm cunctati Hachenburgum progressi, at infecto mox conatu reversi sunt.

Sed et alibi Triburgum, arx nobilis et munita, tribus omnino leucis Friburgo dissita, hoc fere stratagemate occupata est. Approximabat Natalis Domini, quo more catholico Christiani pietati impensiùs vacant,

quod subodorati Friburgenses Ductore Colonelli Præfecto Pollio, ad octoginta circiter sese pridie sub vesperam in vicino arci horreo occultarunt, quoad mane quidam ex Præsidiariis, sacris interfuturi, egrederentur, in quorum locum hi subito et velut dato signo ex latebris prodeuntes, irruperunt, nec ullo suorum desiderato arce potiti sunt. Præter frumenti copiam maximam, arma quoque obtinuerunt plurima, et omnem apparatum bellicum, pro tuenda arce necessarium, in plures annos: sex item tormenta ænea. Quæ omnia postero die curribus imposita, Præfectus Legionis Pollio Friburgum abduci curavit, unà cum pecore et equis ibidem repertis. Arcem verò igne injecto succendit ac deseruit, eò quod Friburgo abesset longiùs et inde commodè defendi non posset.

CAPUT LX.

Varia Portenta, Infortunia, et Casus Lugubres, ab Anno 1642. *ad Annum* 1643.

SUB exordium anni M.DC.XLII. inferior Saxonia ominosis prodigiis variè concussa est; nam cœlo serenissimo, plenoque die, vergente post meridiem sole in occubitum portentosa manus cruentum vibrans gladium, multorum in se oculos animosque convertit: ejus acies versus Marchiam Antiquam protendebatur. Exercuit ostentum hoc astronomorum et divinorum ingenia, qui ut probabilitatem conjecturis suis adstruerent, multa ex antiqua historia, multa ex antiquorum philosophorum scitis, multa denique ex proprii fœcunditate judicii commenti sunt. Communis sapientiorum sensus hic fuit, Deo mirabilium omnium effectori reliquendam esse rerum istarum et futurorum eventuum dispositionem sine cujus nutu nec capillus de capite defluit.

Abominandum est, quod certis cursoribus Helvetia transmisit bestialitatis documentum. Ubi fœta bucula duos humana specie et forma absolutissimos, si membra spectes, fœtus eodem partu enixa est, puerum scilicet et puellam. Cohorruêre ad spectaculum domestici, dum fortè illucescente die in stabulum penetravêre, et horrendi flagitii indicia conspêxere: nec multùm cunctati, ad legitimum Magistratum negotium detulerunt, à quo conclusum, ut pecus igne absumeretur, in auctorem verò flagitii sedulò inquireretur, qui si repertus esset, custodiæ addiceretur, quoad, quid impurissimo lenone agendum, decerni posset: ambo verò fœtus tantisper conservarentur, quoad judicare liceret verene homines ratione præditi essent, an bruta pecora, quibus sacramentum regenerationis negandum aut impertiendum foret.

Monstrosum quoque partum fudit infelix mater, sartoris et vinitoris cujusdam uxor, oppidi Hochstat, comitatûs Hanoviensis incolæ, fœtus ex utero vivens ac spirans egressus est, referebatque geminam prolem humana specie perfectam, geminum ei caput erat, aliud alterum respiciens, suæ cuivis aures, oculi, nasus, frons, os, lingua, labia, mentum, manus utrique et pedes proprii, cum consuetis homini digitis et unguibus, aliaque omnia membra ab humana symmetria nihil abludentia præterquam quod anteriore parte ventris ita coaluerant, ut communia intestina viderentur habere, nec ullum sexûs discrimen appareret. Uterque vitam et animam propriam visus est habere, atque exinde duplicem fuisse hominem comprobarunt physici et medicæ artis periti, quod alter post alterum defecerit, et primus quidem decem tantum horis supervixerit, alius verò vicenis quaternis horis spiritum ducere et se movere notatus sit. Convolarunt ad monstri spectaculum undequaque multa hominum millia omnis sexûs, ætatis, et conditionis: qui in seram posterorum memoriam saxo quadrato monstrum incidi voluerunt, et in eodem oppido, ubi non procul à templi pariete cadaver sepultum est, erigi.

Dum multiplicatis, portentosis licet, et nefandis fœtibus, benignissima universi parens natura obstetricatur, et propagare genus humanum festinando et exerrando dictis locis connititur; alibi sublatis è medio hominibus ejusdem proposito obsistitur. Verùm enim verò Viennæ Aus-

triæ geminum homicidium per summum scelus admissum est; ac primum quidem ortum duxit ex rixis, quas puer quidam movit cellario, qui vinum pro precio promebat, dum enim hic pecuniam pro vino dato exigit, alter solutàm fuisse asserit, uterque ad convitia descendit et ex hinc ad verbera. Et cellarius quidem ira percitus, arrepto quem furor proximum obtruserat malleo, tam valido in caput ictu librat, ut juvenem etiam nunc loquentem, elinguem fecerit, et exanimem prostraverit. Homicida mox comprehensus et ad ulteriores pœnas carceribus inclusus.

Alterum nocturnæ per urbem grassationes et extra domum abnoctationes, præcipuam dedêre occasionem. Erat Viennæ famulus cujusdam Aulici Cæsarei, qui dum, an à Domino missus an ultro incertum, compita oberrat, incidit fortè fortuna in adolescentem studiosum, similem sibi noctambulonem, cui, ut plerumque inter ejusmodi partes fieri amat, ad lites sibi intentatas, facile fuit responsum, sed forsan asperius, quodque pungeret famulum, qui cum ægrè sustineret etiam sine sanguine vulnus innoxium, gladium vibrat, reposcens pro jurgio sanguinem, ac gemina primùm plaga punctim illata sauciat, ac mox cæsim tertia studiosum cruentat. Hic dum seriò rem agi videt, et porro instare sui percussorem, ad arma quoque sua, quæ in promptu ferebat, manum admovet, vim vi repulsurus, quod dum facit haud interposita mora triplici vulnere famulum confodit, et evitat. I nunc et disce quæ secum nocturnæ ac intempestivæ per urbem evagationes, ferant emolumenta.

Non esse perpetuum firmamentum terræ docuit octava Aprilis Taurinum Montis Ferrati civitas, quam sub ejus diei vesperam gravissimus terræ motus concussit, ita ut multas subitò ædes et supra mille fœnilia immani indigenarum terrore et metu everterit. Peperit hæc soli concussio tantò majorem consternationem, quantò minoribus indiciis cladi prælusit.

Nec Lombardiæ firmum fuit solum, quam eandem sævissima terræ trepidatio invasit, ex qua plurimæ ædes subversæ sunt, et alia non levia damna successerunt.

Illud quoque ominosum Saxoniæ fuit, quando in templo Sanctæ Crucis Drestæ signum militare lugubre, quod Generali Cæsareo Arn-

heimio mortuo, ritu militibus recepto, appensum fuerat, in frusta confractum, nullo impellente, in terram decidit. Variè explicatum fuit portentum, plerique inde sinistrum sumpserunt omen.

Non procul Schafhusio oppidum est, quod accolis Schwicium, seu ut alii Schweitzium appellare recepto nomine placuit, cujus coloni miram solis faciem, et sæpius variatam observarunt, ac lucidissimum ejus corpus circulo subnigro et ceruleo colore misto, amictum non sine prodigio aspexerunt, lunarem verò spheram omnimoda et nigerrima eclipsi tectam notarunt. Ex omni denique cœli parte circum-vicina ingentis magnitudinis globos erumpentes in terram decidentes viderunt, qui omnes videbantur contra sylvam nigram vibrati evolare.

In Marchia item nova ex parte qua in Pomeraniam terminatur, visa est atra et crassa nubes in terram decidua, quæ vix terram attingens in grandinem, aspicientium stupore, resoluta est, ac mox ignem concepit, et luculentissimè diu multumque arsit. Erant in ista vicinia pastores, qui, cum illo fortè tempore oves è pascuis domum reducebant, è propinquo portentosum ignem contemplati sunt, ac pastorali pedo, verusne an falsus esset, curiosè explorarunt: sed quòd lignum nulla sui parte læderetur judicarunt speciem tantùm ignis esse. Similem grandinem arguebat etiam agricola se in agro suo, dum hordeum seminaret, ardentem reperisse. Custrino scripsit ad nos Colonellus Dargewitz, se, dum sub vesperam animi gratia deambularet, vidisse cœlo innubi duos in aëre enses velut oppositis mucronibus inter se digladiantes, atque inde se judicium firmum formasse, eos aliud istis partibus non portendere quam bellorum motus continuandos, aut fortè etiam in posterum magno patriæ malo augendos. Ziethensæ novæ Marchiæ oppido copiosa pluvia sanguinis decidit, et non terram modò ac germina, sed vestes etiam hominum infecit. Cum eodem quoque calvarias decidisse oculati perhibent testes, quas cum lustratum propiùs accessissent audaculi nonnulli rerum exploratores, viderunt, calvarias dictas in globos igneos conversas; ex hoc ostento alii profusionem sanguinis uberem, alii magnam mortalitatem portendi putarunt.

Beritzienses sub noctem pluribus horis spectarunt in plena luna tumbam seu loculum funebrem non sine multa animi perturbatione.

Sprembergæ puella novennis sæpius de die mentis excessum passa, atque ad se reversa, plurima occulta edicebat et futuros eventus prædicebat.

Lipsiæ stagnantes aquas in sanguinem conversas duobus diversis locis ante urbem, non procul à Porta S. Petri constantissima tulit fama. Quæ quidem aqua ipso octiduo cum omnium admiratione erubuisse visa est. In Magdenburgensi Archiepiscopatu locus est nominatus quem Laburgum appellant, ubi sulphure pluit.

Mense Junio repertus est pastor, vir moribus simplex, sed astutam gestans sub pectore vulpem, qui suam operam Gallo-Wimariensibus pro nunciis deferendis referendisque obtulit, ac varias expeditiones in explorando feliciter obivit. Sed cum crebrior apparet in castris Cæsareis, et certis temporibus evanescit, in suspicionem venit malæ fidei; inde nescio in quo facinore comprehensus, crimen proditionis objicitur, culpam postquam diutulè pernegasset, tandem confitetur, ac laqueo luit.

In sequente mense Julio dum res necessariæ ex Cæsaris aula navigio impositæ in alteram Danubii ripam transmittuntur, ad triginta sese homines turmatim in scapham ingessêre, ita ut jam onus gravius esset, quam quod aquæ ferre possent: monuit de periculo nauta, et rogavit ut excensione facta, navem aliquantùm sublevarent, sed non persuasit, quin etiam gravioribus verbis jussus navem promovere, id quod periculo obstinatorum fecit.

Vix medium Danubii enaverat, cum navis pondere oppressa subsidit, omniaque quæ vehebantur cum hominibus, inter quos Aulicus erat coquus, aquis sepeliit. Evasit unicus puer qui duos venaticos canes loris alligatos ducebat, hic enim cum fortissimè teneret lorum, canes verò natando eniterentur in continentem, in tutum protractus est, et vitam illa vice canibus debuit prolatam.

Veriverbium est, parva sæpe scintilla magnum excitavit incendium. Geminum huc adjicio ejus sententiæ documentum. Agebat Viennæ Austriæ Italus ingeniosas machinas pyrii pulveris virtute parans. Is sub vesperam portis egreditur ut specimen suæ artis ederet, et quos propediem Cæsari erat accensurus ignes, missilibus tubis probaret: dum

quod ut viderunt mulieres confestim duas arcis portas ut potuerunt obfirmarunt. Sed frustra, neque enim impedire amplius licuit, quin armati penetrarent, et arce potirentur. Repererunt in arce præter tenuem commeatum, tormenta ænea majora minoraque octodecim. Quod ut rescivit Gubernator Hoëntwilanus quamprimum sexaginta milites, et commeatum cum salvo conductu equestri, illuc dimisit: sciebat enim quàm arx illa suis usibus esset conveniens, quippe arte et natura munitissima et hosti prope impenetrabilis, quam parcissimum præsidium commodè contra integrum exercitum tueri posset. Præterquam quòd facillimum sibi esset inde exactiones Ulmam usque protendere.

Mense Augusto rediit fortuna ad Cæsareos. Qui cum Gallo-Wimarienses post desertam Lechnichensem obsidionem (de qua paulò ante meminimus) Novesium ivisse comperissent, emiserunt Joannem Werthium, militem imprimis expeditum, cum mille circiter equitibus, hic intempesta nocte accitis mille sexcentis peditibus selectis, nullius indicio promovit in sylvam, haud procul Wimariensibus castris dissitam. Hinc, ut diluxit, emisit expeditam equitum turmam, ut, quæ extra castra reperirent pecora et equos in pascuis, abigerent, non tulerunt rapinam hanc è vicinia spectantes Wimarienses, sed multo agmine persequuntur prædatores: dum verò longiùs à castris suis recedunt, de nullis insidiis solliciti, Werthius cum reliquo equitatu reditum intercludit, cædit et plurimos unà cum mille facilè capitibus, partim equorum, partim boum, captivos abducit. Ex Hassicis copiis, quæ simul eruperant inter cæteros vulneratus est Comes quidam de Witgenstein. Hæc mense Augusto. Septembri verò pari felicitate contra Colonelli locumtenentem Latomum movet Colonellus Sparr, qui cum intellexisset, dictum Latomum cum copiis per Juliacenses terras prædam agere, tumultuariè collectos milites emisit, qui obsisterent. Hi dum incerti vagantur, non multò post intra Holtzweiler et Erckelens pagos, dictum Latomum deprehendunt cum suis, opportuno loco adoriuntur, ipsumque ductorem cum supremo vigiliis Præfecto, primum sternunt, quibus cæsis, cæteri se dediderunt, quos captivos domum reduxerunt.

Eodem mense arx Wildensteiniana, quam stratagemate captam ab Hoëntwilanis paulò ante retulimus, ad Bavaricos rediit. Videbant enim

Boii quanta sibi damna hostium excursionibus inde proficiscerentur, omnem curam admoverunt, ut vel dolo, vel vi, in potestatem redigerent. Commodùm, nescio cujus indicio didicerunt, arcem necessario commeatu, et aliis pluribus rebus destitui, unde cinxerunt arctissimè, ne quid inferri posset, ac intra breve tempus ad deditionem coëgerunt. Præsidiarii quidem pacti sunt liberum Hoëntwihlam egressum, cum omnibus impedimentis, sed istuc ut pervenerunt, à Domino de Widerholt Gubernatore Höentwihlano malè accepti fuerunt, qui officiales culpam suam capite luere, reliquos verò milites virgis cædi voluit. Quod et factum fuisset, nisi preces aliorum, pœnam tam acerbam avertissent.

Octobri mense Generalis Comes de Hatzfeld, Cæsareus, et Comes de Wahl Bavarus, cum subditis sibi copiis Juliacensem patriam ingressi sunt, ut Gallo-Weimarienses ad armorum congressum pellicerent, atque ut faciliùs impetrarent, civitates et oppida, quæ adversarii tenebant pluscula, oppugnare tantisper constituerunt, dum plenis armis de summa rei decernere liceret. Nec multùm cunctati, Marcodurum vigesimo Octobris aggredi ceperunt, quibus præsidiarii, quidquid virium in ipsis erat, opposuerunt; quoad ad ipsum triduum validis tormentorum bellicorum ictibus oppugnati, viderunt ad impetum faciendum, et vi perrumpendum, disponi milites, ac tunc quidem ad paciscendum se obtulerunt; atque eadem ipsa adhuc vespera conditiones positæ admissæque sunt, quanquam posterò prius die subscriptæ fuerint. Metuebant obsidentes ne qua fortè beneficio noctis mœnia dejecta obsessi novis aggeribus, aut munimentis occluderent unde sibi Cæsarei illum aditum custodiendum statim concedi voluerunt, quod obsessi non inviti permiserunt. Conditiones verò sequentes scripto consignatæ sunt.

I. Conceditur Domino Gubernatori Marcodurano Francisco à Brunckhorst in vigesimum quartum diem Octobris, liber ex urbe egressus, cum omnibus suis impedimentis.

II. Permittuntur etiam ejus militi egressuro utraque arma, sine ardentibus tamen fomitibus, qui verò catapultas gerent quæ silicis attritu accenduntur, silicem eximent.

III. Nullus præsumat secum efferre res sacras ecclesiis ereptas, nec

educat secum quacunque ratione seu palam seu clam cives Marcodurenses, aut alios quoscunque qui milites non sunt, militibus permisceat.

IV. Nullos cuniculos vel tempore obsidionis vel ante positos celabunt per quos incommodari civitati posset.

V. Obligant se ambo Generales præsidium Wesaliam usque salvum conducere. In fidem pactorum duo exempla ejusdem tenoris expedita sunt, et utrimque subscripta sigillisque munita. Actum in castris ante Marcodurum 23. Octobris Anni 1642.

(L. S.)

MELCHIOR HATZFELDT.

(L. S.)

JOACHIM CHRISTIANUS COMES DE WAHL.

(L. S.)

FRANCISCUS BRUNCKHORST.

OMNIBUS hunc in modum compositis egressum expectant et spectant victores. Cumque multis capitibus pacta violari animadvertunt (multi etenim ardentibus fomitibus, et silicibus ad bombardas adductis egrediebantur, arma item curribus imposita evehebant, famosum etiam exploratorem Gubernatoris curru (inscio tamen, ut protestabatur, Brunckhorstio) occultarant, pluresque, qui milites non erant, militibus miscuerant, ac denique multa, quæ obsidionis tempore sacris locis et prophanis abstulerant, secum abducebant) permiserunt tunc quidem iter in proximum Pagum, sed postridie à superveniente milite egressi attinentur, et quæ contra pacta fecissent, objiciuntur, præcipue verò et illud, quòd quidem promissa esset in conditionibus deductio Wesaliam, sed quæ illa Wesalia foret superior an inferior, non esse conventum, unde penes Generales stare definitionem: et licet probabile sit, victos Wesaliam Hollandorum intellexisse, quod tamen id pactis expressum non esset, ad nihil se teneri, unde errorem suæ negligentiæ adscriberent. Hæc dum utrimque latiùs disceptantur, redeundum cum impedi-

mentis ad Generales conclusum est, quod, prosequentibus bona sua officialibus factum. Hoc ut viderunt milites officiariis destituti, anxii reddebantur de rerum eventu, unde primò pauculi, mox plures transire ad victorum partes constituunt, et cum eam ob causam dissensio orta fuisset inter milites, qui reliqui fuerant, nec de defectione cogitarant, vi abstrahuntur, et per legiones Cæsareas dividuntur. Displicuit hæc audacia multis sed imprimis ubi innotuit Generalibus, qui statim concluserunt, sua cuivis impedimenta esse permittenda, milites quoque qui se ultro victorum partibus non adjunxissent, vel cum Cæsareis manere non constituissent, dimittendos, ac prout petebat Brunckhorstius Wesaliam Hollandiæ esse deducendos.

Lamentabilis fuit duorum Cæsareorum Ducum exitus, qui in hæc tempora incidit. Erant illi Colonellus Spiegel, et Colonellus Duglas, uterque ad arma promptus. Miserat hos Serenissimus Archidux Leopoldus Wilhelmus Sittaviam ut cum Suecicorum armorum ducibus tractarent, id quod feliciter et citra omnem dissensionem factum est. Finitis tractubus, ut fieri assolet, lautum convivium à Suecicis quibusdam officialibus est institutum, in quo pro more largissimè potitatum est; exinde, quod communiter usuvenit, in rixas itum, et verbis contentiosè certatum, adeo ut dicti duo Colonelli, cum alter alteri cedere nesciret, asperiùs collisi, sese mutuò ad duellum evocaverint, in quo dum audàcter decertant, funestus omnino accidit casus, ut scilicet eodem fere momento ambo sclopum alter in alterum exonerarint, ac se vicissim plumbea glande trajecerint, ac Spigelius quidem nullo ulterius edito signo miserandum in modum occubuit, Duglasius verò ægre trahens spiritum, ad dimidiam non amplius horam supervixit.

Geminum huic est quod Hamburgi non multò post contigit, ubi verè extrema gaudii luctus occupavit. Res ita habet. Invitaverat Generalis vigiliarum Præfectus Pful ad lautum convivium præcipuos, quos istic repererat, belliduces, qui ut addixerunt convenêre frequentes, ut liberaliter, quod institutum erat, tractarentur. Hic dum accumbitur citra ullam animi perturbationem, æqualibus haustubus, ad quos alter alterum invitabat, certatum strenuè, sed et subitò nescio quod ortum fuit inter Juniorem Kniphausen, et supremum vigiliis Præfectum Wich-

greven dissidium, unde post verba ad verbera transitum, ac mox ad ferrum decursum. Fit subitus inter convivas motus, qui accurrunt ut vel litigantes componant, vel in opportunius tempus dissensionis dilationem persuadeant, quod dum faciunt alii, ecce tibi, Sangershausen Colonelli locumtenens partibus Wichgrevenii omnino importunè accedit: quid hîc faceret Senior Kniphausen? videns filio suo jam cum duobus impar esse negotium, ne pluribus succumbat hostibus, filii partes sequitur: cujus partim auctoritate, partim aliorum istic præsentium reverentia, litigium aliquo modo saltem ad speciem compositum est: quoad Wichgrevenius iram aliquamdiu pressam, tenere diutius haud potens, exinopinato in Colonellum proprium manum strinxit, et impacto colapho ignominiosè cecidit. Quam injuriam à subdito sibi milite non ferens Colonellus, educto gladio Wichgrevenium eodem quo stabat loco confodit. Cujus causam dum alii et imprimis Sangershausen, suam faciunt, ad arma quisque sua denuo convolat, vel ut se contra impetum tueatur, vel ut contra hostem pugnet. Cæsim, punctimque variè res geritur; nec ante componitur quam multi etiam innocentes vulnerarentur. Nullus tamen præter Sangershausen lethale vulnus sensit, qui solus per vulnera vitam profudit, non multò post pugnæ exitum. Tumultum hunc gravissimè sensit Magistratus, atque idcirco, ne impune illa insolentia abire permitteretur, commendantem suum Kniphausen arresto detineri voluit: qui data fide, et nobili suo interposito honore, pollicitus est, se civitate ante non excessurum, nisi cognita causa, et pro alterutra parte lata sententia.

Exeunte hoc eodem anno M.DC.XLII. Hassi ex improviso adorti sunt arcem Frensberg in Archiepiscopatu Trevirensi sitam ac feliciter occuparunt. In qua magnam frumenti vim repererunt, multasque alias opes securitatis causa illûc transportatas: eodem tempore et Satrapam loci, virum nobilem de Hullingshausen captivum abduxerunt, nec multùm cunctati Hachenburgum progressi, at infecto mox conatu reversi sunt.

Sed et alibi Triburgum, arx nobilis et munita, tribus omnino leucis Friburgo dissita, hoc fere stratagemate occupata est. Approximabat Natalis Domini, quo more catholico Christiani pietati impensiùs vacant,

quod subodorati Friburgenses Ductore Colonelli Præfecto Pollio, ad octoginta circiter sese pridie sub vesperam in vicino arci horreo occultarunt, quoad mane quidam ex Præsidiariis, sacris interfuturi, egrederentur, in quorum locum hi subito et velut dato signo ex latebris prodeuntes, irruperunt, nec ullo suorum desiderato arce potiti sunt. Præter frumenti copiam maximam, arma quoque obtinuerunt plurima, et omnem apparatum bellicum, pro tuenda arce necessarium, in plures annos: sex item tormenta ænea. Quæ omnia postero die curribus imposita, Præfectus Legionis Pollio Friburgum abduci curavit, unà cum pecore et equis ibidem repertis. Arcem verò igne injecto succendit ac deseruit, eò quod Friburgo abesset longiùs et inde commodè defendi non posset.

CAPUT LX.

Varia Portenta, Infortunia, et Casus Lugubres, ab Anno 1642. *ad Annum* 1643.

SUB exordium anni M.DC.XLII. inferior Saxonia ominosis prodigiis variè concussa est; nam cœlo serenissimo, plenoque die, vergente post meridiem sole in occubitum portentosa manus cruentum vibrans gladium, multorum in se oculos animosque convertit: ejus acies versus Marchiam Antiquam protendebatur. Exercuit ostentum hoc astronomorum et divinorum ingenia, qui ut probabilitatem conjecturis suis adstruerent, multa ex antiqua historia, multa ex antiquorum philosophorum scitis, multa denique ex proprii fœcunditate judicii commenti sunt. Communis sapientiorum sensus hic fuit, Deo mirabilium omnium effectori reliquendam esse rerum istarum et futurorum eventuum dispositionem sine cujus nutu nec capillus de capite defluit.

Abominandum est, quod certis cursoribus Helvetia transmisit bestialitatis documentum. Ubi fœta bucula duos humana specie et forma absolutissimos, si membra spectes, fœtus eodem partu enixa est, puerum scilicet et puellam. Cohorruêre ad spectaculum domestici, dum fortè illucescente die in stabulum penetravêre, et horrendi flagitii indicia conspêxere: nec multùm cunctati, ad legitimum Magistratum negotium detulerunt, à quo conclusum, ut pecus igne absumeretur, in auctorem verò flagitii sedulò inquireretur, qui si repertus esset, custodiæ addiceretur, quoad, quid impurissimo lenone agendum, decerni posset: ambo verò fœtus tantisper conservarentur, quoad judicare liceret verene homines ratione præditi essent, an bruta pecora, quibus sacramentum regenerationis negandum aut impertiendum foret.

Monstrosum quoque partum fudit infelix mater, sartoris et vinitoris cujusdam uxor, oppidi Hochstat, comitatûs Hanoviensis incolæ, fœtus ex utero vivens ac spirans egressus est, referebatque geminam prolem humana specie perfectam, geminum ei caput erat, aliud alterum respiciens, suæ cuivis aures, oculi, nasus, frons, os, lingua, labia, mentum, manus utrique et pedes proprii, cum consuetis homini digitis et unguibus, aliaque omnia membra ab humana symmetria nihil abludentia præterquam quod anteriore parte ventris ita coaluerant, ut communia intestina viderentur habere, nec ullum sexûs discrimen appareret. Uterque vitam et animam propriam visus est habere, atque exinde duplicem fuisse hominem comprobarunt physici et medicæ artis periti, quod alter post alterum defecerit, et primus quidem decem tantum horis supervixerit, alius verò vicenis quaternis horis spiritum ducere et se movere notatus sit. Convolarunt ad monstri spectaculum undequaque multa hominum millia omnis sexùs, ætatis, et conditionis: qui in seram posterorum memoriam saxo quadrato monstrum incidi voluerunt, et in eodem oppido, ubi non procul à templi pariete cadaver sepultum est, erigi.

Dum multiplicatis, portentosis licet, et nefandis fœtibus, benignissima universi parens natura obstetricatur, et propagare genus humanum festinando et exerrando dictis locis connititur; alibi sublatis è medio hominibus ejusdem proposito obsistitur. Verùm enim verò Viennæ Aus-

triæ geminum homicidium per summum scelus admissum est; ac primum quidem ortum duxit ex rixis, quas puer quidam movit cellario, qui vinum pro precio promebat, dum enim hic pecuniam pro vino dato exigit, alter solutàm fuisse asserit, uterque ad convitia descendit et ex hinc ad verbera. Et cellarius quidem ira percitus, arrepto quem furor proximum obtruserat malleo, tam valido in caput ictu librat, ut juvenem etiam nunc loquentem, elinguem fecerit, et exanimem prostraverit. Homicida mox comprehensus et ad ulteriores pœnas carceribus inclusus.

Alterum nocturnæ per urbem grassationes et extra domum abnoctationes, præcipuam dedêre occasionem. Erat Viennæ famulus cujusdam Aulici Cæsarei, qui dum, an à Domino missus an ultro incertum, compita oberrat, incidit fortè fortuna in adolescentem studiosum, similem sibi noctambulonem, cui, ut plerumque inter ejusmodi partes fieri amat, ad lites sibi intentatas, facile fuit responsum, sed forsan asperius, quodque pungeret famulum, qui cum ægrè sustineret etiam sine sanguine vulnus innoxium, gladium vibrat, reposcens pro jurgio sanguinem, ac gemina primùm plaga punctim illata sauciat, ac mox cæsim tertia studiosum cruentat. Hic dum seriò rem agi videt, et porro instare sui percussorem, ad arma quoque sua, quæ in promptu ferebat, manum admovet, vim vi repulsurus, quod dum facit haud interposita mora triplici vulnere famulum confodit, et evitat. I nunc et disce quæ secum nocturnæ ac intempestivæ per urbem evagationes, ferant emolumenta.

Non esse perpetuum firmamentum terræ docuit octava Aprilis Taurinum Montis Ferrati civitas, quam sub ejus diei vesperam gravissimus terræ motus concussit, ita ut multas subitò ædes et supra mille fœnilia immani indigenarum terrore et metu everterit. Peperit hæc soli concussio tantò majorem consternationem, quantò minoribus indiciis cladi prælusit.

Nec Lombardiæ firmum fuit solum, quam eandem sævissima terræ trepidatio invasit, ex qua plurimæ ædes subversæ sunt, et alia non levia damna successerunt.

Illud quoque ominosum Saxoniæ fuit, quando in templo Sanctæ Crucis Drestæ signum militare lugubre, quod Generali Cæsareo Arn-

heimio mortuo, ritu militibus recepto, appensum fuerat, in frusta confractum, nullo impellente, in terram decidit. Variè explicatum fuit portentum, plerique inde sinistrum sumpserunt omen.

Non procul Schafhusio oppidum est, quod accolis Schwicium, seu ut alii Schweitzium appellare recepto nomine placuit, cujus coloni miram solis faciem, et sæpius variatam observarunt, ac lucidissimum ejus corpus circulo subnigro et ceruleo colore misto, amictum non sine prodigio aspexerunt, lunarem verò spheram omnimoda et nigerrima eclipsi tectam notarunt. Ex omni denique cœli parte circum-vicina ingentis magnitudinis globos erumpentes in terram decidentes viderunt, qui omnes videbantur contra sylvam nigram vibrati evolare.

In Marchia item nova ex parte qua in Pomeraniam terminatur, visa est atra et crassa nubes in terram decidua, quæ vix terram attingens in grandinem, aspicientium stupore, resoluta est, ac mox ignem concepit, et luculentissimè diu multumque arsit. Erant in ista vicinia pastores, qui, cum illo fortè tempore oves è pascuis domum reducebant, è propinquo portentosum ignem contemplati sunt, ac pastorali pedo, verusne an falsus esset, curiosè explorarunt: sed quòd lignum nulla sui parte læderetur judicarunt speciem tantùm ignis esse. Similem grandinem arguebat etiam agricola se in agro suo, dum hordeum seminaret, ardentem reperisse. Custrino scripsit ad nos Colonellus Dargewitz, se, dum sub vesperam animi gratia deambularet, vidisse cœlo innubi duos in aëre enses velut oppositis mucronibus inter se digladiantes, atque inde se judicium firmum formasse, eos aliud istis partibus non portendere quam bellorum motus continuandos, aut fortè etiam in posterum magno patriæ malo augendos. Ziethenæ novæ Marchiæ oppido copiosa pluvia sanguinis decidit, et non terram modò ac germina, sed vestes etiam hominum infecit. Cum eodem quoque calvarias decidisse oculati perhibent testes, quas cum lustratum propiùs accessissent audaculi nonnulli rerum exploratores, viderunt, calvarias dictas in globos igneos conversas; ex hoc ostento alii profusionem sanguinis uberem, alii magnam mortalitatem portendi putarunt.

Beritzienses sub noctem pluribus horis spectarunt in plena luna tumbam seu loculum funebrem non sine multa animi perturbatione.

Sprembergæ puella novennis sæpius de die mentis excessum passa, atque ad se reversa, plurima occulta edicebat et futuros eventus prædicebat.

Lipsiæ stagnantes aquas in sanguinem conversas duobus diversis locis ante urbem, non procul à Porta S. Petri constantissima tulit fama. Quæ quidem aqua ipso octiduo cum omnium admiratione erubuisse visa est. In Magdenburgensi Archiepiscopatu locus est nominatus quem Laburgum appellant, ubi sulphure pluit.

Mense Junio repertus est pastor, vir moribus simplex, sed astutam gestans sub pectore vulpem, qui suam operam Gallo-Wimariensibus pro nunciis deferendis referendisque obtulit, ac varias expeditiones in explorando feliciter obivit. Sed cum crebrior apparet in castris Cæsareis, et certis temporibus evanescit, in suspicionem venit malæ fidei; inde nescio in quo facinore comprehensus, crimen proditionis objicitur, culpam postquam diutulè pernegasset, tandem confitetur, ac laqueo luit.

In sequente mense Julio dum res necessariæ ex Cæsaris aula navigio impositæ in alteram Danubii ripam transmittuntur, ad triginta sese homines turmatim in scapham ingessêre, ita ut jam onus gravius esset, quam quod aquæ ferre possent: monuit de periculo nauta, et rogavit ut excensione facta, navem aliquantùm sublevarent, sed non persuasit, quin etiam gravioribus verbis jussus navem promovere, id quod periculo obstinatorum fecit.

Vix medium Danubii enaverat, cum navis pondere oppressa subsidit, omniaque quæ vehebantur cum hominibus, inter quos Aulicus erat coquus, aquis sepeliit. Evasit unicus puer qui duos venaticos canes loris alligatos ducebat, hic enim cum fortissimè teneret lorum, canes verò natando eniterentur in continentem, in tutum protractus est, et vitam illa vice canibus debuit prolatam.

Veriverbium est, parva sæpe scintilla magnum excitavit incendium. Geminum huc adjicio ejus sententiæ documentum. Agebat Viennæ Austriæ Italus ingeniosas machinas pyrii pulveris virtute parans. Is sub vesperam portis egreditur ut specimen suæ artis ederet, et quos propediem Cæsari erat accensurus ignes, missilibus tubis probaret: dum

in aëra dirigit, infortunio accidit, ut de excussis reliquiis in communes civitati ædes, aliquæ reliquiæ redirent, has ventus lenior animavit, unaque curiam accendit, ac simul cum totâ circum viciniâ absumpsit. Hoc periculosius fuit incendium, quo nemine obstante liberiùs grassabatur, quoad tandem homines primo somno excitati ulteriorem progressum vetuerunt. Eodem fere tempore à modicis quoque initiis luculentissima Ratisbonæ orta est flamma. Traxerat tectum templi S. Emerani ex diuturnis imbribus vitium; ad quod, ut repararet, conductus est artifex qui rimas plumbo obduceret. Dum id facit, stannum seu plumbum, vel, ut alii volunt, minuti carbones animati cuprum inter et asseres sese insinuant, et sensim, nemine observante tecti tigna succendunt, ita ut ignis latiùs serpens, totum templum unà cum Sacello S. Wolffgangi exusserit, liquefeceritque omnes campanas trecentorum viginti centenariorum, multaque alia gravissima damna intulerit. Perierunt illo incendio nobilissimæ et plane raræ antiquitates, magnificæ aræ, venustissimæ et immanis precii imagines. In proximo periculo versabatur Collegium Societatis Jesu, quod sollicitâ patrum curâ, et indefesso studio servatum est: tempore incendii omnes portæ clausæ manserunt, cives compita armati obierunt, magistratus vigilias undequaque disposuerunt, ne quid aliunde oriretur incommodi. Qui incendio causam dederat, tempori effugit.

Non debeo hoc loco præterire silentio rem nullis retro sæculis auditam, et vix seræ posteritati credibilem, memoratu tamen dignissimam, quæ in theatro Romani Imperii et principe Austriæ urbe, Cæsarum sede, omnium nationum, ut ita dicam, confluentiâ, Viennæ contigit. Poloniam multis annis pervagatus fuerat Judæus doctrinæ famâ inter suos celebris, et patriarum legum peritus, ac Scripturæ Mosaicæ interpres, si superis placet, non ineruditus: Rabinum pessimi corvi pejus ovum Sinagoga excluserat. Hic dum variis locis inter Sarmatas incertus animo fluctuat, sectæ suæ vanitatem multorum Christianorum docto congressu perdiscit, ac Judaicam perfidiam, nullis solidis nixam fundamentis infirmam, et, quod consequens, lapsui proximam, haud obscurè deprehendit, unde et Judaismum tandem Racowicii, serionè an fictè, non disputo, ejurat, ac Christianis legibus, sacramento Ecclesiæ ortho-

doxæ dicto, lubens, volens fidem et constantiam sanctè addicit, aquisque salutaribus abluitur, nomenque Christiano ritu Ferdinandi Francisci Engelberger sortitur. Ut verò seriam et ultroneam fuisse perfidiæ ejurationem probet, acerrimè quà verbo, quà scripto persequitur superstitiosa Judæorum dogmata, imò et libellum typis vulgat, quo gravissimos impiæ pervicacitatis errores, non sine Hebræorum stomacho propalat.

His principiis sacris, aditum sibi ad multorum etiam Magnatum amicitiam et familiaritatem præstruit, interim verò ad nefaria sua consilia nomine Christiano abutitur. Quoad tandem anno Millesimo sexcentesimo quadragesimo secundo, sub diem vigesimam secundam mensis Augusti, complex manifesti furti comprehenditur, unaque cum duobus aliis Judæis, quibus diu multumque colluserat, et ad gravissima furta auctor fuerat, nec non ita pridem socienis modum suggesserat clam illabendi in Serenissimi Archiducis Austriæ conclave, et depeculandi potissimos thesauros istic depositos (unde etiam precium undecim millium imperialium abstulerunt) suspendio adjudicatur.

Quid multa? Hic trifur postquam animadvertit, latam in se et socios mortis sententiam à qua evadendi perdifficilis esset ratio, ad ingenium rediit, et impiissimam fraudem ac fraudulentam impietatem, quam tanto tempore celaverat liberrimè professus est, nec mora, Christi è cruce pendentis signum, quod manu præferebat, quodque sæpius haud multò ante, non sine pio animi sensu osculis honoraverat, et dulcissimis (o mi bone Jesu) vocibus allocutus fuerat, magno furore et intemperanti rabie, ad terram elisit, sacrilego ore consputavit et detestando calcaneo attrivit, subjungens: Çum itaque moriendum mihi sit, non ut Christianus, sed ut verus Judæus ad extremum usque halitum perseverabo, et, ut talis, moriar, neque ab hac sententia me quisquam dimovebit. Horrendas insuper blasphemias impurissimo ore et procacissima lingua evomuit.

Cohorruit ad scelestas voces, qui ad deducendum ei adjunctus fuerat pater Societatis Jesu, cohorruit et ipse judex, cum viris primariis istic præsentibus, et impurissimum non hominis, sed feræ belluæ sermonem excipientibus, qui nefarium tenebrionem gravissimis verbis ad

educat secum quacunque ratione seu palam seu clam cives Marcodurenses, aut alios quoscunque qui milites non sunt, militibus permisceat.

IV. Nullos cuniculos vel tempore obsidionis vel ante positos celabunt per quos incommodari civitati posset.

V. Obligant se ambo Generales præsidium Wesaliam usque salvum conducere. In fidem pactorum duo exempla ejusdem tenoris expedita sunt, et utrimque subscripta sigillisque munita. Actum in castris ante Marcodurum 23. Octobris Anni 1642.

(L. S.)

MELCHIOR HATZFELDT.

(L. S.)

JOACHIM CHRISTIANUS COMES DE WAHL.

(L. S.)

FRANCISCUS BRUNCKHORST.

OMNIBUS hunc in modum compositis egressum expectant et spectant victores. Cumque multis capitibus pacta violari animadvertunt (multi etenim ardentibus fomitibus, et silicibus ad bombardas adductis egrediebantur, arma item curribus imposita evehebant, famosum etiam exploratorem Gubernatoris curru (inscio tamen, ut protestabatur, Brunckhorstio) occultarant, pluresque, qui milites non erant, militibus miscuerant, ac denique multa, quæ obsidionis tempore sacris locis et prophanis abstulerant, secum abducebant) permiserunt tunc quidem iter in proximum Pagum, sed postridie à superveniente milite egressi attinentur, et quæ contra pacta fecissent, objiciuntur, præcipue verò et illud, quòd quidem promissa esset in conditionibus deductio Wesaliam, sed quæ illa Wesalia foret superior an inferior, non esse conventum, unde penes Generales stare definitionem: et licet probabile sit, victos Wesaliam Hollandorum intellexisse, quod tamen id pactis expressum non esset, ad nihil se teneri, unde errorem suæ negligentiæ adscriberent. Hæc dum utrimque latiùs disceptantur, redeundum cum impedi-

mentis ad Generales conclusum est, quod, prosequentibus bona sua officialibus factum. Hoc ut viderunt milites officiariis destituti, anxii reddebantur de rerum eventu, unde primò pauculi, mox plures transire ad victorum partes constituunt, et cum eam ob causam dissensio orta fuisset inter milites, qui reliqui fuerant, nec de defectione cogitarant, vi abstrahuntur, et per legiones Cæsareas dividuntur. Displicuit hæc audacia multis sed imprimis ubi innotuit Generalibus, qui statim concluserunt, sua cuivis impedimenta esse permittenda, milites quoque qui se ultro victorum partibus non adjunxissent, vel cum Cæsareis manere non constituissent, dimittendos, ac prout petebat Brunckhorstius Wesaliam Hollandiæ esse deducendos.

Lamentabilis fuit duorum Cæsareorum Ducum exitus, qui in hæc tempora incidit. Erant illi Colonellus Spiegel, et Colonellus Duglas, uterque ad arma promptus. Miserat hos Serenissimus Archidux Leopoldus Wilhelmus Sittaviam ut cum Suecicorum armorum ducibus tractarent, id quod feliciter et citra omnem dissensionem factum est. Finitis tractubus, ut fieri assolet, lautum convivium à Suecicis quibusdam officialibus est institutum, in quo pro more largissimè potitatum est; exinde, quod communiter usuvenit, in rixas itum, et verbis contentiosè certatum, adeo ut dicti duo Colonelli, cum alter alteri cedere nesciret, asperiùs collisi, sese mutuò ad duellum evocaverint, in quo dum audacter decertant, funestus omnino accidit casus, ut scilicet eodem fere momento ambo sclopum alter in alterum exonerarint, ac se vicissim plumbea glande trajecerint, ac Spigelius quidem nullo ulterius edito signo miserandum in modum occubuit, Duglasius verò ægre trahens spiritum, ad dimidiam non amplius horam supervixit.

Geminum huic est quod Hamburgi non multò post contigit, ubi verè extrema gaudii luctus occupavit. Res ita habet. Invitaverat Generalis vigiliarum Præfectus Pful ad lautum convivium præcipuos, quos istic repererat, belliduces, qui ut addixerunt convenêre frequentes, ut liberaliter, quod institutum erat, tractarentur. Hic dum accumbitur citra ullam animi perturbationem, æqualibus haustubus, ad quos alter alterum invitabat, certatum strenuè, sed et subitò nescio quod ortum fuit inter Juniorem Kniphausen, et supremum vigiliis Præfectum Wich-

greven dissidium, unde post verba ad verbera transitum, ac mox ad ferrum decursum. Fit subitus inter convivas motus, qui accurrunt ut vel litigantes componant, vel in opportunius tempus dissensionis dilationem persuadeant, quod dum faciunt alii, ecce tibi, Sangershausen Colonelli locumtenens partibus Wichgrevenii omnino importunè accedit: quid hic faceret Senior Kniphausen? videns filio suo jam cum duobus impar esse negotium, ne pluribus succumbat hostibus, filii partes sequitur: cujus partim auctoritate, partim aliorum istic præsentium reverentia, litigium aliquo modo saltem ad speciem compositum est: quoad Wichgrevenius iram aliquamdiu pressam, tenere diutius haud potens, exinopinato in Colonellum proprium manum strinxit, et impacto colapho ignominiosè cecidit. Quam injuriam à subdito sibi milite non ferens Colonellus, educto gladio Wichgrevenium eodem quo stabat loco confodit. Cujus causam dum alii et imprimis Sangershausen, suam faciunt, ad arma quisque sua denuo convolat, vel ut se contra impetum tueatur, vel ut contra hostem pugnet. Cæsim, punctimque variè res geritur; nec ante componitur quam multi etiam innocentes vulnerarentur. Nullus tamen præter Sangershausen lethale vulnus sensit, qui solus per vulnera vitam profudit, non multò post pugnæ exitum. Tumultum hunc gravissimè sensit Magistratus, atque idcirco, ne impune illa insolentia abire permitteretur, commendantem suum Kniphausen arresto detineri voluit: qui data fide, et nobili suo interposito honore, pollicitus est, se civitate ante non excessurum, nisi cognita causa, et pro alterutra parte lata sententia.

Exeunte hoc eodem anno M.DC.XLII. Hassi ex improviso adorti sunt arcem Frensberg in Archiepiscopatu Trevirensi sitam ac feliciter occuparunt. In qua magnam frumenti vim repererunt, multasque alias opes securitatis causa illûc transportatas: eodem tempore et Satrapam loci, virum nobilem de Hullingshausen captivum abduxerunt, nec multùm cunctati Hachenburgum progressi, at infecto mox conatu reversi sunt.

Sed et alibi Triburgum, arx nobilis et munita, tribus omnino leucis Friburgo dissita, hoc fere stratagemate occupata est. Approximabat Natalis Domini, quo more catholico Christiani pietati impensiùs vacant,

quod subodorati Friburgenses Ductore Colonelli Præfecto Pollio, ad octoginta circiter sese pridie sub vesperam in vicino arci horreo occultarunt, quoad mane quidam ex Præsidiariis, sacris interfuturi, egrederentur, in quorum locum hi subito et velut dato signo ex latebris prodeuntes, irruperunt, nec ullo suorum desiderato arce potiti sunt. Præter frumenti copiam maximam, arma quoque obtinuerunt plurima, et omnem apparatum bellicum, pro tuenda arce necessarium, in plures annos: sex item tormenta ænea. Quæ omnia postero die curribus imposita, Præfectus Legionis Pollio Friburgum abduci curavit, unà cum pecore et equis ibidem repertis. Arcem verò igne injecto succendit ac deseruit, eò quod Friburgo abesset longiùs et inde commodè defendi non posset.

CAPUT LX.

Varia Portenta, Infortunia, et Casus Lugubres, ab Anno 1642. *ad Annum* 1643.

SUB exordium anni M.DC.XLII. inferior Saxonia ominosis prodigiis variè concussa est; nam cœlo serenissimo, plenoque die, vergente post meridiem sole in occubitum portentosa manus cruentum vibrans gladium, multorum in se oculos animosque convertit: ejus acies versus Marchiam Antiquam protendebatur. Exercuit ostentum hoc astronomorum et divinorum ingenia, qui ut probabilitatem conjecturis suis adstruerent, multa ex antiqua historia, multa ex antiquorum philosophorum scitis, multa denique ex proprii fœcunditate judicii commenti sunt. Communis sapientiorum sensus hic fuit, Deo mirabilium omnium effectori reliquendam esse rerum istarum et futurorum eventuum dispositionem sine cujus nutu nec capillus de capite defluit.

Abominandum est, quod certis cursoribus Helvetia transmisit bestialitatis documentum. Ubi fœta bucula duos humana specie et forma absolutissimos, si membra spectes, fœtus eodem partu enixa est, puerum scilicet et puellam. Cohorruêre ad spectaculum domestici, dum fortè illucescente die in stabulum penetravêre, et horrendi flagitii indicia conspêxere: nec multùm cunctati, ad legitimum Magistratum negotium detulerunt, à quo conclusum, ut pecus igne absumeretur, in auctorem verò flagitii sedulò inquireretur, qui si repertus esset, custodiæ addiceretur, quoad, quid impurissimo lenone agendum, decerni posset: ambo verò fœtus tantisper conservarentur, quoad judicare liceret verene homines ratione præditi essent, an bruta pecora, quibus sacramentum regenerationis negandum aut impertiendum foret.

Monstrosum quoque partum fudit infelix mater, sartoris et vinitoris cujusdam uxor, oppidi Hochstat, comitatûs Hanoviensis incolæ, fœtus ex utero vivens ac spirans egressus est, referebatque geminam prolem humana specie perfectam, geminum ei caput erat, aliud alterum respiciens, suæ cuivis aures, oculi, nasus, frons, os, lingua, labia, mentum, manus utrique et pedes proprii, cum consuetis homini digitis et unguibus, aliaque omnia membra ab humana symmetria nihil abludentia præterquam quod anteriore parte ventris ita coaluerant, ut communia intestina viderentur habere, nec ullum sexûs discrimen appareret. Uterque vitam et animam propriam visus est habere, atque exinde duplicem fuisse hominem comprobarunt physici et medicæ artis periti, quod alter post alterum defecerit, et primus quidem decem tantum horis supervixerit, alius verò vicenis quaternis horis spiritum ducere et se movere notatus sit. Convolarunt ad monstri spectaculum undequaque multa hominum millia omnis sexûs, ætatis, et conditionis: qui in seram posterorum memoriam saxo quadrato monstrum incidi voluerunt, et in eodem oppido, ubi non procul à templi pariete cadaver sepultum est, erigi.

Dum multiplicatis, portentosis licet, et nefandis fœtibus, benignissima universi parens natura obstetricatur, et propagare genus humanum festinando et exerrando dictis locis connititur; alibi sublatis è medio hominibus ejusdem proposito obsistitur. Verùm enim verò Viennæ Aus-

triæ geminum homicidium per summum scelus admissum est; ac primum quidem ortum duxit ex rixis, quas puer quidam movit cellario, qui vinum pro precio promebat, dum enim hic pecuniam pro vino dato exigit, alter solutàm fuisse asserit, uterque ad convitia descendit et ex hinc ad verbera. Et cellarius quidem ira percitus, arrepto quem furor proximum obtruserat malleo, tam valido in caput ictu librat, ut juvenem etiam nunc loquentem, elinguem fecerit, et exanimem prostraverit. Homicida mox comprehensus et ad ulteriores pœnas carceribus inclusus.

Alterum nocturnæ per urbem grassationes et extra domum abnoctationes, præcipuam dedêre occasionem. Erat Viennæ famulus cujusdam Aulici Cæsarei, qui dum, an à Domino missus an ultro incertum, compita oberrat, incidit fortè fortuna in adolescentem studiosum, similem sibi noctambulonem, cui, ut plerumque inter ejusmodi partes fieri amat, ad lites sibi intentatas, facile fuit responsum, sed forsan asperius, quodque pungeret famulum, qui cum ægrè sustineret etiam sine sanguine vulnus innoxium, gladium vibrat, reposcens pro jurgio sanguinem, ac gemina primùm plaga punctim illata sauciat, ac mox cæsim tertia studiosum cruentat. Hic dum seriò rem agi videt, et porro instare sui percussorem, ad arma quoque sua, quæ in promptu ferebat, manum admovet, vim vi repulsurus, quod dum facit haud interposita mora triplici vulnere famulum confodit, et evitat. I nunc et disce quæ secum nocturnæ ac intempestivæ per urbem evagationes, ferant emolumenta.

Non esse perpetuum firmamentum terræ docuit octava Aprilis Taurinum Montis Ferrati civitas, quam sub ejus diei vesperam gravissimus terræ motus concussit, ita ut multas subitò ædes et supra mille fœnilia immani indigenarum terrore et metu everterit. Peperit hæc soli concussio tantò majorem consternationem, quantò minoribus indiciis cladi prælusit.

Nec Lombardiæ firmum fuit solum, quam eandem sævissima terræ trepidatio invasit, ex qua plurimæ ædes subversæ sunt, et alia non levia damna successerunt.

Illud quoque ominosum Saxoniæ fuit, quando in templo Sanctæ Crucis Drestæ signum militare lugubre, quod Generali Cæsareo Arn-

heimio mortuo, ritu militibus recepto, appensum fuerat, in frusta confractum, nullo impellente, in terram decidit. Variè explicatum fuit portentum, plerique inde sinistrum sumpserunt omen.

Non procul Schafhusio oppidum est, quod accolis Schwicium, seu ut alii Schweitzium appellare recepto nomine placuit, cujus coloni miram solis faciem, et sæpius variatam observarunt, ac lucidissimum ejus corpus circulo subnigro et ceruleo colore misto, amictum non sine prodigio aspexerunt, lunarem verò spheram omnimoda et nigerrima eclipsi tectam notarunt. Ex omni denique cœli parte circum-vicina ingentis magnitudinis globos erumpentes in terram decidentes viderunt, qui omnes videbantur contra sylvam nigram vibrati evolare.

In Marchia item nova ex parte qua in Pomeraniam terminatur, visa est atra et crassa nubes in terram decidua, quæ vix terram attingens in grandinem, aspicientium stupore, resoluta est, ac mox ignem concepit, et luculentissimè diu multumque arsit. Erant in ista vicinia pastores, qui, cum illo fortè tempore oves è pascuis domum reducebant, è propinquo portentosum ignem contemplati sunt, ac pastorali pedo, verusne an falsus esset, curiosè explorarunt: sed quòd lignum nulla sui parte læderetur judicarunt speciem tantùm ignis esse. Similem grandinem arguebat etiam agricola se in agro suo, dum hordeum seminaret, ardentem reperisse. Custrino scripsit ad nos Colonellus Dargewitz, se, dum sub vesperam animi gratia deambularet, vidisse cœlo innubi duos in aëre enses velut oppositis mucronibus inter se digladiantes, atque inde se judicium firmum formasse, eos aliud istis partibus non portendere quam bellorum motus continuandos, aut fortè etiam in posterum magno patriæ malo augendos. Ziethenæ novæ Marchiæ oppido copiosa pluvia sanguinis decidit, et non terram modò ac germina, sed vestes etiam hominum infecit. Cum eodem quoque calvarias decidisse oculati perhibent testes, quas cum lustratum propiùs accessissent audaculi nonnulli rerum exploratores, viderunt, calvarias dictas in globos igneos conversas; ex hoc ostento alii profusionem sanguinis uberem, alii magnam mortalitatem portendi putarunt.

Beritzienses sub noctem pluribus horis spectarunt in plena luna tumbam seu loculum funebrem non sine multa animi perturbatione.

Sprembergæ puella novennis sæpius de die mentis excessum passa, atque ad se reversa, plurima occulta edicebat et futuros eventus prædicebat.

Lipsiæ stagnantes aquas in sanguinem conversas duobus diversis locis ante urbem, non procul à Porta S. Petri constantissima tulit fama. Quæ quidem aqua ipso octiduo cum omnium admiratione erubuisse visa est. In Magdenburgensi Archiepiscopatu locus est nominatus quem Laburgum appellant, ubi sulphure pluit.

Mense Junio repertus est pastor, vir moribus simplex, sed astutam gestans sub pectore vulpem, qui suam operam Gallo-Wimariensibus pro nunciis deferendis referendisque obtulit, ac varias expeditiones in explorando feliciter obivit. Sed cum crebrior apparet in castris Cæsareis, et certis temporibus evanescit, in suspicionem venit malæ fidei; inde nescio in quo facinore comprehensus, crimen proditionis objicitur, culpam postquam diutulè pernegasset, tandem confitetur, ac laqueo luit.

In sequente mense Julio dum res necessariæ ex Cæsaris aula navigio impositæ in alteram Danubii ripam transmittuntur, ad triginta sese homines turmatim in scapham ingessêre, ita ut jam onus gravius esset, quam quod aquæ ferre possent: monuit de periculo nauta, et rogavit ut excensione facta, navem aliquantùm sublevarent, sed non persuasit, quin etiam gravioribus verbis jussus navem promovere, id quod periculo obstinatorum fecit.

Vix medium Danubii enaverat, cum navis pondere oppressa subsidit, omniaque quæ vehebantur cum hominibus, inter quos Aulicus erat coquus, aquis sepeliit. Evasit unicus puer qui duos venaticos canes loris alligatos ducebat, hic enim cum fortissimè teneret lorum, canes verò natando eniterentur in continentem, in tutum protractus est, et vitam illa vice canibus debuit prolatam.

Veriverbium est, parva sæpe scintilla magnum excitavit incendium. Geminum huc adjicio ejus sententiæ documentum. Agebat Viennæ Austriæ Italus ingeniosas machinas pyrii pulveris virtute parans. Is sub vesperam portis egreditur ut specimen suæ artis ederet, et quos propediem Cæsari erat accensurus ignes, missilibus tubis probaret: dum

in aëra dirigit, infortunio accidit, ut de excussis reliquiis in communes civitati ædes, aliquæ reliquiæ redirent, has ventus lenior animavit, unaque curiam accendit, ac simul cum totâ circum viciniâ absumpsit. Hoc periculosius fuit incendium, quo nemine obstante liberiùs grassabatur, quoad tandem homines primo somno excitati ulteriorem progressum vetuerunt. Eodem fere tempore à modicis quoque initiis luculentissima Ratisbonæ orta est flamma. Traxerat tectum templi S. Emerani ex diuturnis imbribus vitium; ad quod, ut repararet, conductus est artifex qui rimas plumbo obduceret. Dum id facit, stannum seu plumbum, vel, ut alii volunt, minuti carbones animati cuprum inter et asseres sese insinuant, et sensim, nemine observante tecti tigna succendunt, ita ut ignis latiùs serpens, totum templum unà cum Sacello S. Wolffgangi exusserit, liquefeceritque omnes campanas trecentorum viginti centenariorum, multaque alia gravissima damna intulerit. Perierunt illo incendio nobilissimæ et plane raræ antiquitates, magnificæ aræ, venustissimæ et immanis precii imagines. In proximo periculo versabatur Collegium Societatis Jesu, quod sollicitâ patrum curâ, et indefesso studio servatum est: tempore incendii omnes portæ clausæ manserunt, cives compita armati obierunt, magistratus vigilias undequaque disposuerunt, ne quid aliunde oriretur incommodi. Qui incendio causam dederat, tempori effugit.

Non debeo hoc loco præterire silentio rem nullis retro sæculis auditam, et vix seræ posteritati credibilem, memoratu tamen dignissimam, quæ in theatro Romani Imperii et principe Austriæ urbe, Cæsarum sede, omnium nationum, ut ita dicam, confluentiâ, Viennæ contigit. Poloniam multis annis pervagatus fuerat Judæus doctrinæ famâ inter suos celebris, et patriarum legum peritus, ac Scripturæ Mosaicæ interpres, si superis placet, non ineruditus: Rabinum pessimi corvi pejus ovum Sinagoga excluserat. Hic dum variis locis inter Sarmatas incertus animo fluctuat, sectæ suæ vanitatem multorum Christianorum docto congressu perdiscit, ac Judaicam perfidiam, nullis solidis nixam fundamentis infirmam, et, quod consequens, lapsui proximam, haud obscurè deprehendit, unde et Judaismum tandem Racowicii, serionè an fictè, non disputo, ejurat, ac Christianis legibus, sacramento Ecclesiæ ortho-

doxæ dicto, lubens, volens fidem et constantiam sanctè addicit, aquisque salutaribus abluitur, nomenque Christiano ritu Ferdinandi Francisci Engelberger sortitur. Ut verò seriam et ultroneam fuisse perfidiæ ejurationem probet, acerrimè quà verbo, quà scripto persequitur superstitiosa Judæorum dogmata, imò et libellum typis vulgat, quo gravissimos impiæ pervicacitatis errores, non sine Hebræorum stomacho propalat.

His principiis sacris, aditum sibi ad multorum etiam Magnatum amicitiam et familiaritatem præstruit, interim verò ad nefaria sua consilia nomine Christiano abutitur. Quoad tandem anno Millesimo sexcentesimo quadragesimo secundo, sub diem vigesimam secundam mensis Augusti, complex manifesti furti comprehenditur, unaque cum duobus aliis Judæis, quibus diu multumque colluserat, et ad gravissima furta auctor fuerat, nec non ita pridem socienis modum suggesserat clam illabendi in Serenissimi Archiducis Austriæ conclave, et depeculandi potissimos thesauros istic depositos (unde etiam precium undecim millium imperialium abstulerunt) suspendio adjudicatur.

Quid multa? Hic trifur postquam animadvertit, latam in se et socios mortis sententiam à qua evadendi perdifficilis esset ratio, ad ingenium rediit, et impiissimam fraudem ac fraudulentam impietatem, quam tanto tempore celaverat liberrimè professus est, nec mora, Christi è cruce pendentis signum, quod manu præferebat, quodque sæpius haud multò ante, non sine pio animi sensu osculis honoraverat, et dulcissimis (o mi bone Jesu) vocibus allocutus fuerat, magno furore et intemperanti rabie, ad terram elisit, sacrilego ore consputavit et detestando calcaneo attrivit, subjungens: Çum itaque moriendum mihi sit, non ut Christianus, sed ut verus Judæus ad extremum usque halitum perseverabo, et, ut talis, moriar, neque ab hac sententia me quisquam dimovebit. Horrendas insuper blasphemias impurissimo ore et procacissima lingua evomuit.

Cohorruit ad scelestas voces, qui ad deducendum ei adjunctus fuerat pater Societatis Jesu, cohorruit et ipse judex, cum viris primariis istic præsentibus, et impurissimum non hominis, sed feræ belluæ sermonem excipientibus, qui nefarium tenebrionem gravissimis verbis ad

saniora consilia cohortati sunt. Videret etiam atque etiam quid ageret, et in quantas se calamitates animæ et corporis præcipitem ageret. Meminisset prioris vitæ Christianæ laudatissima initia et progressus, recordaretur sacræ synaxeos quam pridie magno animi ardore, ad felicem exitum ex hac vita se dispositurus, susceperat. Sed surdo fabula. Ipse enim animo obstinato et truci voce pernegavit se quidquam sacri percepisse, eum enim, qui porrectus fuisset, bolum regessisse, et strophiolo exceptum in latrinam suam dejecisse, istic quærerent, se certum esse istic etiam nunc reperturos. O plus quam barbaram hominis non hominis impietatem! ô monstrum omnibus diris devovendum! quis hîc substringeret iram? quis furori parceret! senserunt certè tantam tremendis Sanctissimi Sacramenti mysteriis irrogatam ignominiam, quotquot bipedum quadrupedumque scelestissimum apostatam audierunt, atque agrè temperare potuerunt, ne in minutissimas partes inter lictorum manus convellerent. Multi omnino propalam communem in Judæos sententiam dixerunt, ejusmodi scilicet inutilia pondera penitus ita exterminanda, ut ne vestigium remaneret, imò pedibus proterendos ac stirpitus excindendos esse. Festinatur, interea ab iis quorum intererat explorare rei veritatem, quam de SS. Sacramento Eucharistiæ prolocutus fuerat Iavernio, ad carceres, et cum summa animi consternatione reperiunt sacram hostiam eodem loco et modo impiè dejectam. Quod ubi augustissimo Cæsari innotuit gravissimè ut debuit, sensit, et cum in promptu non esset, quod in tam inopinato casu statueretur, ad aliquot dies dilata est sententia, interim ad vincula custodiendus reducitur reus. Complices verò furti constitutam pœnam subière. Nondum supplicio affecti erant rei, cum magni in turba excitati sunt motus, indignitas enim rei, quam ex ipso sacrilego audierant circumstantes, varias peperit in animis Christianorum cogitationes, quas dum alter alteri aperit, suscitavit indignationem, manifesti tumultûs causam. Concurritur itaque turmatim, et obvii quique de Judæis ad verbera et vulnera rapiuntur, terræ affliguntur, sævissimè diverberantur et semineces dimittuntur, exuuntur insuper veste, et omni alio precio quod secum gerebant: plurium etiam tabernæ mercatoriæ, et criptæ concameratæ vi perfractæ, et mercibus nudatæ, nec quisquam se audebat furori

opponere metu proprii et majoris infortunii, adeoque ut timeretur excidium totius in urbe Viennensi Judaismi: unde subitò excubiæ à magistratibus dispositæ ad aditus vici, quem incolebant circumcisi, ne saltem freti nocte tumultuantes irrumperent, et obvios quosque sternerent. Nec sanè ipse tumultus auctor de die reduci ad carceres potuit, sed in noctem alicubi retineri debuit, ne forte manibus lictorum abstraheretur, et membratim discerperetur.

Postero die Sabathi abominanda bellua denuo ad examen vocata, si fortè resiperet et facti pœniteret. Interrogatur cur tam barbaras voces protrusisset, earumne meminisset satisne sanus fuisset, quandoquidem ipse non multùm ante contra Judaismum et legem veterem scripsisset. Ad hæc impudentissimus furcifer procaci lingua, et voce, imo, inquit, probissimè recordor verborum meorum, tamque præsens mihi fui, cum ea sum prolocutus, quàm hac ipsa hora, qua paratus sum eadem, si ita jubetis, repetere: quod verò visus sim scribere contra contribules meos nostramque legem, id potius ad augendam gentis meæ gloriam feci, non ut ignominiam causarem; et quidem scripta mea, si bene expendantur, majorem contumeliam Christianis quàm Judæis pariunt. Quod si tamen imprudentiori calamo aliquid excidisset, id nunc revoco, et protestor meum non esse: nec sanè mihi unquam in mentem venit Christianum dogma profiteri, aut ullum sacramentum eorum Ecclesiæ suscipere, quin ea quanto possum odio detestor, abominor, et execror. Quod si credatis me Synaxin vestram, quam vocatis, sumpsisse erratis: hostiam quidem oblatam ore excepi, sed nunquam deglutivi, sed semper regestam, et linteo exceptam, in cloacas abjeci, abominabar equidem illum cibum pejus quam porcinam, quæ Judæis lege vetita est; imò hanc semper sacramento vestro prætuli, ac si etiamnum daretur optio, hanc præ illo admitterem verbo. Tantas insuper blasphemias nebulonis illud frustum protrusit, ut atrociores vix unquam scriptæ, dictæ, et dubito, an cogitatæ sint; ego sanè horreo hæc scribens, et calamum reluctantem libens substringo, ne tot hominis blasphemi sordibus sacrilegè contaminem.

Vigesima sexta tandem die mensis Augusti improbissimum orbis et urbis probrum ad novam sententiam audiendam vocatur, quæ ipsi præ-

lecta fuit. Et mox executioni mandata, hoc fere ordine. 1. Sublimi currui imponitur, et ad præcipuas quatuor urbis stationes deducitur, scilicet, ad altum, quod vocant, forum: ad stationem quæ à villâ seu areâ habet nomen: tertio ad eam quæ à fovea appellatur: ac denique in forum novum. Primo loco candentibus forcipibus, secundum mamillam dexteram est ustulatus, secundo exsecta est è dorso cutis et carnis oblonga pars, tertio iterum secundum mamillam sinistram adustus; quarto tandem alia pars è corpore rescissa. 2. E curru depositus trahæ est alligatus (ubi exclamavit distinctâ voce, O Deus, qui non es natus, miserere mei) atque ad supplicii locum protractus. 3. Lingua fuit exsecta. 4. Dextera amputata. 5. Pendulo in terram corpore pedibus suspensus, ac denique exustus. Perstitit verò, ut dixerat, in obstinatissimâ pertinaciâ sua usque ad extremum spiritum, nec modum blasphemiis cgerendis posuit nisi cum vita; adeo ut meritò multi ambigant, an uspiam ab omni hominum memoria similia facta aut dicta sint. Dum plecteretur cives sub quatuor signis armati stare debuerunt, quibus addita Cæsaris custodia, ut caveret populi et studiosorum contra Judæos furorem, qui aliud non ardebant quam ut pro libitu sævire possent in maledictam Hebræorum gentem.

Luctuosum quoque et illud fuit, quod Coloniæ contigisse certorum hominum relatione accepi: habitabat in Platea Eichelsteiniana vir bonus et rectus, opificio sartor, fortunis tenuis, cujus uxor cum ex morbo insanire cœpisset, multùm laboravit, ut undequaque opportunis mediis conquisitis, juvaret. Hic egressus aliquando ut à Pharmacopeio caloribus temperandis remedium afferret, diutius emansit; interim fœmina à mente aliena ubi notavit virum domo abesse, lecto se attollit, et correpto cultro, duabus quas habebat prolibus suis incidit collum et guttur præsecuit, ac mox supervenientem maritum iisdem armis aggreditur, similem ei illatura plagam nisi validissimè se opposuisset, ac tandem è manibus uxoris fuga evasisset.

Sub vigesimum quartum Novembris Stockholmii intra decimam et undecimam noctis in arce incendium est ortum, quod eam partem, qua Armamentarium erectum est, omnem absumpsit, ac nisi fortiter obstitum fuisset, et intermediæ domus eversæ, haud dubiè totam invasisset arcem.

Præter preciosissima arma quinque etiam homines eo incendio conflagrarunt.

Exeunte anno M.DC.XLII. magnæ aquarum inundationes Italiam exercuerunt; postquam enim December multorum dierum pluviis immaduisset, in tantum excrevêre flumina, ut Padus nimia aquarum copia ubertim et latè se effuderit, gravissimaque damna multis urbibus intulerit.

Ac imprimis quidem Ducatus Mantuanus indicibile damnum perpessus est, dum enim Padus nemine advertente subitò excrevisset, et aquarum illuvie plura oppida inter quæ Gonzaga, Sancti Benedicti, et Burgi fortis invasisset, plura hominum millia partim aquis submersa sunt, partim fame enecta. Et in Burgo forti postquam aquæ remisissent, reperta sunt mille ducenta eoque amplius cadavera. Et nisi pia Ducis sollicitudo providisset, plerique subditi illis locis periissent. Nam ubi de aquarum excursionibus audivit, edicto publico imperavit optimus Princeps, ut omnes nauticæ artis periti, cum phaselis et navibus, quas ipse pane et vino affatim instruxit, egrederentur, et desolatos ex arboribus et tectis, in tutiora loca deducerent. Opportunè id quidem cecidit, nam multi adeo defectis viribus reperti sunt, quippe qui solis arborum foliis pluribus diebus victitarant ut morti essent vicinissimi, sed et alii jam mortui inventi, qui arborum folia in ipso adhuc ore retinebant, et inter comedendum defecerant.

Viadana nobile oppidum, in quo familiæ facilè mille numerabantur, totum aquis dirutum est, extinctis supra mille quingentis hominibus. Cremona quoque non effugit damna, ut enim Padus oppetente nocte ad urbem ex improviso delatus est; præstantissimas merces perdidit, plures ædes diruit, et trecentos facilè homines interemit. Ergatellum quoque oppidum ad hanc urbem spectans (in quo numerabantur minimùm trecentæ familiæ) ita aquis mersit, ut vix centum animæ evaderent.

Castellum Vetri impetum etiam aquarum sensit, ac totum oppidum cum edita templi turre, in quam plurimi homines confugerant, diruit, et non nisi triginta circiter homines reliquit superstites, cum loci Præfecto, omnem reliquam multitudinem vel ruina oppressit, vel aqua suffocavit.

Montis oppidum penitus periit, nec quisquam subduci de incolis potuit, nec ulla domus præter solam templi turrim remansit.

Parma quidem, quantum ad ipsam urbem nihil perpessa est incommodi, subditos tamen acerbius tetigit infortunium, Colorni namque centum facilè capita, Arcenis mille ducenta, ut et totus districtus circumquaque cum septem pagis, interierunt. Quin et Monasterium PP. Franciscanorum Torresilli penitus collapsum est.

Ad Roccam Biancam, quod oppidum ad Marchionem Rangonium spectat solus Marchio cum paucis evasit. Hic tamen maximum thesaurum in auro et gemmis præter trecenta millia scutorum in paratâ pecuniâ perdidit, cujus etiam quatuor alia oppida undis operta sunt.

In Placentino districtu Gavizium est oppidum, quod aquis penitus submersum est, atque ex aliis quinque pagis vicinis vix 200 homines evaserunt. Dux quoque Placentinus ut Placentiam salvaret, aggerem in quem plurimi hominum cum omnibus suis opibus confugerant dirui jussit, qui omnes unà cum decem pagis interierunt, ita ut vix ducenti servati sint. Placentia interim plane indemnis esse non potuit, aquæ enim impetus ædes plurimas abduxit, ac nisi tempestive dictus agger eversus esset, tota Placentia periclitata fuisset.

Ad Taurinum Dora fluvius tres aggeres dissolvit. Cremonæ quingenti milites reperti sunt, aquis præfocati. Gieradada mediâ sui parte eversa est.

In Ferrariensi ditione ad Zodram eluvies aquarum ad centum facile passus aggerem disjecit, et præcipiti cursu aquam in vallem vicinam tanto impetu direxit, ut etiam longè remotas naves in præcipitium miserabili hominum ruinâ traxerit. Arborum quoque vastissimorum copiam stirpitus evulsit.

Mediolanum quoque etsi aquis ereptum fuerit, habuit tamen etiam suum infortunium, dum alicubi in urbe turris unà cum campanis eversa est, et suâ ruinâ aliquot ædes et homines perdidit. Ex æde quoque principe quadam nocte duodecim lampades argenteæ, quarum quævis duodecim argenti libras appendebat, furto sublatæ sunt.

CAPUT LXXI.

De rebus inter Boio-Cæsareos et Gallo-Wimarienses Anno M.DC.XLIII. gestis.

JAM multo tempore Gallo-Wimarienses conjuncti Hassicis copiis inferiores Rheni partes infestarant. Paulatimque istis locis commeatus decrescebat, ita ut de mutandâ statione, transferendis aliò castris seriò fuerit cogitandum. Nec mora ducibus data sunt imperia, ut militem per sylvam Thuringicam, quasi ad aliam expeditionem iturum promoverent, mox verò deflexo itinere rectâ in Franconiam, qua patebat aditus effunderent. Irruptio hæc ut fuit Franconibus improvisa, ita panico metu plurimum consternavit, et veluti dato ad fugam signo paucos, qui hinc inde in pagis et oppidis supererant homines confestim dissipavit, unde viduatis cive finibus, pervius fuit hostili militi citra ullam resistentiam accessus Gamundiam Mœni, Lohram, Flammersbacum, et alia plura minus munita loca. Hinc geminâ vice Aschaffenburgum sibi dedi postularunt, aut bis mille ducatos pendi, sed neutrum obtinuerunt, parantibus septingentis fere armatis defensionem.

Turbatis hunc in modum rebus, cum Franciæ orientalis Dux videret ad Gamundiam sterni ponte Rhenum, et centurias aliquot equitum in alteram ripam transiisse, qui pagos passim diriperent, placuit episcopatus nomine adornare ad Comitem de Guebrian legationem, misitque viros selectos Dominum de Franckenstein Colonelli locum tenentem, et Dominum à Stadion, duos item Comites de Remlingen et Wolffskeel, qui ne vacui comparerent, muneris loco aliquot vini plaustra cum generoso equo misit rogavitque indemnitatem patriæ. Audivit quidem Comes de Guebrian legatos, sed negatis conditionibus infectâ re remisit, vini sex plaustra militibus diripienda dedit, equum verò sibi dono mis-

sum Herbipolim reduci voluit, ac insolubilem insuper pecuniæ summam exegit.

Exinde facilis fuit conjectura quo istiusmodi incursus spectaret, ea propter Schweinfordienses tempori de augendo præsidio cogitarunt, et ad eas quæ de legione Ægidii Hasii copias urbem defendebant duas equitum centurias et legionem latronianam peditum acciverunt. Extenderant se verò adversarii milites per Tuberam Ochsovium usque ita ut Merchentheinii mille quingenti pedites, Rottingæ autem et aliis vicinis locis reliquus exercitus hæreret in universum duodecim equitum legiones, et septem turmæ peditum. Contra hos opportunè moverunt Bavari et Joannem quidem de Werth in similibus expeditionibus probatum, præmiserunt, qui ut de adversariorum statione resciit, decrevit irruptione facta Martem experiri ; sed cum de suo adventu jam in castra Wimariensia allati essent nuncii, tunc quidem consilium suum in adventum omnis exercitus differre statuit. Non multò autem post alia se opportunitas hostem invadendi obtulit. Cum enim hostis non procul Schorndorfio commodo locò inter duos fluvios constitisset, eodem quantâ potuit celeritate Werthius properavit, et intempesta nocte in Witgensteinianam et Ohmianam legionem arma direxit, sed nec hic expeditam viam ut sperabat reperit, cum enim pons saxeus quem hostis præoccupaverat, transeundus esset, hîc primùm pugnandum fuit pro transitu, quod dum fit duæ dictæ legiones nacti sunt tantum temporis, ut equos parare et conscendere licuerit. Eos nihilominus Werthiani invadunt et operæ suæ precium feliciter referunt sexcentos equos cum pluribus officialibus et sex signis equestribus ; qui utrimque desiderati fuerint resciri non potuit, ex Werthianis certè abfuit Stephanus de Werth qui primos equitum manipulos duxerat.

Post tam felices successus Werthius Göppingam tentavit quam tuebantur, præter cives, 120 Wimarienses, qui cum sperarent à Comite de Guebriam auxilia obstiterunt magno suo malo, nam ut vi tandem perruperunt Werthiani, quotquot in armis repererunt morte mulctarunt. Wimarienses quoque tum quidem non desidebant, Rettlingam enim ceperunt et Rotenburgum duodecim equitum centurias deduxerunt.

Hæc ineuntis anni fuêre principia. Quæ sequuntur ad Februarium

spectant, cujus die tertia decima Bavari denuo aggressi sunt Wimarienses. Postquam enim Werthius cognoverat consedisse copias quasdam cum impedimentis in pago Ramensbach, irruptionem machinatus est, obtinuitque octingentos cum multo thesauro, signa insuper equestria duo cum duobus tympanis æneis. Non tulit hanc prædam suis eripi Generalis Rosa, qui persecutus Boios partem equorum recuperavit, et de hoste suo cecidit quadringentos.

Quinto decimo hujusdem cum supremus vigiliarum Præfectus Schlagman trecentos equos Tubingam adduxisset, postulans in urbem admitti, malè à Truckmüllerianis acceptus est, illi enim præoccupaverant locum et per aliam portam egressi irruerunt Schlagmannum et ducentos quinquaginta equos retulerunt, ac ipsum ductorem cum tribus equitum tribunis captos reduxerunt.

Vigesimo primo currentis mensis Werthius pagum Hemmersdorff ad equites Teutonicos spectantem obruit et duas legiones equestres dissipavit, et Hatzsteinianam pedestrem penitus extinxit, impedimenta item ducentorum curruum optimâ præda onustorum cum centum equis obtinuit, quo eodem die Colonelli locum tenens Kürmreuter centum captivos præter magnam equorum copiam ad castra prætoria deduxit. Fuerunt certè inter Boios milites qui suæ prædæ partem ad duodecim imperialium millia æstimarunt; vix quisquam fuit qui mille imperialibus ditior non redierit.

Nec Wimariensibus defuit occasio contra Boios feliciter pugnandi, diversis enim expeditionibus ex legione Kolbianâ et Truckmüllerianâ Laxierianâque ad mille quingentos equites fuderunt penitusque conciderunt, inter vulneratos plurimos qui Ulmam redierunt ipse etiam Colonellus Kolb duplici globo ictus Tubingæ decumbere coactus fuit.

Mense Martio Gallo-Wimarienses diffidentes viribus suis cum vidissent Boicum exercitum sibi fieri propinquiorem, et animadverterent suas copias resistendas non esse, in Marchiam Badensem primùm mox Brisacum versus relictis quibusdam impedimentis profugerunt.

Antequam verò ex Marchiâ moverent irati militis vestigia post se dimiserunt, Steinbacum enim Marchiæ non ignobile oppidum injecto igne concremarunt; ac postea in circumjacentibus vallibus plures ur-

biculas et pagos, Gersbacum etiam et Oberkircham ac ipsam denique Badam Marchiæ metropolim contra datam fidem et salvam quardiam abactis pecoribus diripuerunt, ubi tam ecclesiasticos quàm sæculares ignominiose verbis, verberibusque aliisque modis habitos ita tractarunt, ut calamus scribere perhorrescat.

Quo eodem fere tempore Comes de Courval Regis Galliæ consensu, Gubernator Uberlinganæ urbis non ita pridem interceptæ, est designatus: cui assignatæ centies mille libræ seu franci Gallici pro conscribendis quingentis equitibus et octingentis peditibus, ac expediendis sex navibus quæ per lacum Acronianum contra adversarios excubarent.

Decimo nono Martii Erlachius cum Gallicis suppetiis insidias Zellensibus posuit, ex quorum præsidio cum elicuisset centum viginti circiter equites, cinctos opportuno loco obruit, ita ut vix decem cladem renunciaturi effugerint. Qui idem Lauffensem passum cum nobilissima arce Stettenfels sine suorum sanguine feliciter occupavit. Uberlingani quoque navim ducentis frumenti modii sonustam ex molendino Goltbach avexerunt.

Nec multò post iidem Pfulendorfio viginti equos cum pecore ab ipsis mœniis abduxerunt. Dum verò redeunt in centum cataphractos equites et 60 circiter desultorios Mörsburgum properantes incurrerunt, ac impetu facto triginta protriverunt, quadraginta ceperunt, ac octoginta quatuor equos cum omni instructu secum retulerunt.

Haud infelicioribus auspiciis ad Ravenspurgum Weimarienses cum Boiis velitati sunt, in quâ expeditione multi Bavarorum occisi sunt, ac ipse copiarum ductor Werthius gravissimum captivitatis et mortis periculum adiisset, nisi confestim ad urbem fugâ elapsus esset.

Hac ipsâ velitatione Generalis Præfectus vigiliarum Mercyus secundum caput lethalem plagam accepit. Nec adversa pars plane indemnis fuit, ex quâ Comes quidam de Witgenstein occidisse perhibetur.

Sub dimidium Julii Generalis armorum Gallicorum Comes de Guebrian, Rotwilam obsidere tentavit, ac tanto impetu adortus est, ut obsessi intra unum diem supra ducentos septuaginta globos, ex maximis tormentis bellicis excussos per urbem collegerint, quibus tamen nihilo

timidiores fortissimè obsidentibus restiterunt, ac varios assultus animosè retuderunt, in quibus nongenti facilè de Wimariensibus occubuerunt. Adfuit dum hæc aguntur, opportunè Johannes Werthius cum aliquo equitatu ad liberandam obsidione urbem intentus, cujus præsentiam ut cognovêre adversarii sublatis castris recesserunt.

Excurrerant ducenti circiter equites Wimarienses, iique potissimam partem officiales Vilingam usque unde duos prælatos et Dominum de Newhaus captivos secum traxerunt. Qui dum revertuntur prope Tutlingam à Bavaris cinguntur, et plerique pauculis exceptis conciduntur.

Inter has velitationes, quantumvis leves esse videbantur, quia tamen crebræ erant, intra breve tempus notabiliter decrevêre Gallo-Wimariensium copiæ, quarum ut novis suppetiis defectus suppleretur adlaborandum fuit, ne paulatim exercitus penitus evanesceret. Commissa fuit illa cura Serenissimo Anguinensium Duci, qui collectis subito octo millibus militum festinatis itineribus ad Rhenum properavit, ac intra paucos dies Dachsteinium appulit, atque istic à belli ducibus magnifice acceptus est displosione omnium tormentorum, et sæpius iterata universi exercitus faustâ acclamatione, quam animabat spes argenti, quod Anguinensium Ducem contulisse pro solutione militis fausto rumore perceperat.

Haud levius triumphatum est Brisaci de felici adventu dicti Ducis, cujus honori ducenta ænea tormenta iterata vice explosa sunt, festi insuper ignes accensi, et miri operis machina ad jaciendos ignes fabre facta, vix unquam ab immemorabili tempore accensa (jaciebat enim globum centum quinquaginta librarum) sæpius onerata exonerataque est. His ita consectis cum residuis suis turmis Dux Anguinæus Metas versus ac inde ad hyberna sua reversus est.

Constituerant quidem mense Novembri Gallo-Wimarienses, postquam diversis viis Sylvam Nigram transiissent Rotwilam nuper relictam novâ obsidione tentare, sed mutarunt non multò post certis ex causis consilium ac versus Danubium simulatâ in Bavariam irruptione, se converterunt, sperabant enim futurum, ut Boii videntes iter suum in Bavariam dirigi, se confestim eodem directuri essent, et munitiora loca præoccu-

paturi, atque hâc ratione copiam sibi in Franconiam libere grassan dandam. Sed secus præter omnium opinionem res cecidit.

Nam Bavari nondum certi quo Wimarienses instituissent iter, tanti per substiterunt, quoad certiora cognovissent, mittunt interea de su castris certos homines qui exploratis rebus ad castra sua referrent, inter alios cum quingentis equitibus Colonellum Sporck.

Hic indicio rustici, et captivorum nonnullorum de adversariis ed cetur Generalem Rosa Geislingæ cum quatuor legionibus, sua scilic Guebrianâ, Ohmiana et alia Roseanâ equopedestrium, universim mill ducentorum equitum substitisse. Habito igitur consilio cum sui ducibus, an Mars tentandus esset, et obruendus Rosa, multos de officialibus contrarium suadentibus habuit, decrevit tamen cum reliquos milites volentes videret arduum quidem negotium aggredi, et sub noctis medium adversarios invadere. Misit itaque trecentos de suis qui magnis animis in pagum irrumperent, reliquos verò ducentos circa pagum disposuit, haud sanè infelici successu. Nam præter cæsos ducentos equites, quinque alias centurias et supremum vigiliis Præfectum, duosque Capitaneos, aliquot signa equestria, octo pedestria intercepit; effugiente cum paucis in vicinam arcem campiductore Rosa.

Graviter tulit hanc cladem Comes de Guebrian, sed ut vir erat excelsi pectoris pressit dolorem, accitoque in consilium Ranzovio conclusit nihilominus Rotwilam cingere, et quia videbat eam urbem valde rebus suis profuturam omni conatu ad deditionem cogere.

Erat quidem tunc temporis aura pluvia, frigus præter morem asperum et obsidioni parandæ plane incommodum, unde plures consumpti sunt dies antequam obsidio plane formari posset, ac civitas seriò impeti, nulli tamen parcitum est labori, ut deditio quamprimùm succederet, hocque ardentius institum fuit, quo magis sciebat Bavaros ad solvendam obsidionem intentos. Septimo decimo itaque Novembris plenis agminibus, ter iteratis vicibus incurrêre Galli, sed semper multa suorum strage repulsi sunt. Eodem die obsessi etiam cuniculos aliquos detexerunt, et eruptione facta multos Gallos, sed imprimis Kolhasianam legionem penitus fuderunt.

Præerat tunc fortè aggeri struendo et disponendis tormentis contra ur

urbem Generalis Comes de Guebrian, quando urbani eodem machinas suas direxerunt fortiùs, et ex improviso tormenti ictu secundum brachium vulnerarunt Ducem, planeque straverunt, adeo ut cum anterior pars ex solâ cute quassatis ossibus penderet, penitus resecanda fuerit. Ex eo vulnere egregius campiductor non multò post occupatâ Rotwilâ in ipsâ urbe extinctus est.

Post acceptum vulnus nihilominus obsidionem strenuè continuari voluit, et obsessos ad conditiones perurgeri: quæ non multò post civitati sanè honorificæ propositæ sunt et utrimque nullâ demptâ acceptatæ. Earum summam hìc apponam.

I. Cives et civitas antiqua sua privilegia, immunitates, et consuetudines, ac jura, præcipue verò Catholicum Religionis exercitium conservabunt. Civitatis etiam archivium non tantum hâc vice sed semper in posterum illibatum relinquetur.

II. Ecclesiastici tam intra quam extra mœnia, templa item, et ordinis equestris S. Joannis domus, religiosi quoque et nobiles libertatem ac bona sua ut aliàs obtinebunt.

III. Civitatis officiales cum milite liberè commeabunt, nec in bonis suis quidquam patientur. Qui verò securitatis causa in urbem confugerunt, non tantum quoad personas suas, sed etiam quoad bona et domos tam in urbe, quàm in pagis securi perstabunt.

IV. Omnem commeatum militi Germano, qui præsidii loco urbem tuebitur, in posterum curabit Dominus de Guebrian. Civitas semel tantum pro semper pendet militi centies mille libras panis, quibus acceptis exercitus aliò primo quoque tempore deducetur.

V. Arma consueta tam senatui quàm civibus relinquentur, modò spondeant, quod contra præsidium nihil hostile tentare velint. Liberum quoque erit juramentum fidelitatis Regi Galliæ præstare. Quod si videbitur arma civium in armamentarium conferre, ne qua populi fæx iis abutatur, cura claudendi et custodiendi erit penes magistratum.

VI. Non petetur à civibus precium incendiarium, nec æstimabitur civitatis indemnitas ab incendio, ullo precio.

VII. Casu quo quidam civium vel jam statim, vel postea se aliò transferre cum suis vellent, dimittentur cum omnibus suis bonis.

VIII. Quidquid durante obsidione vel hac vel etiam superiore ab obsessis aspere actum, dictum, vel quoquomodo commissum fuisset non vindicabitur.

IX. Captivi durante obsidione tam cives quàm milites sine litro liberi dimittentur.

X. Cives æquè ac rustici cum omnibus suis rebus, equis, bobus, tuti et indemnes conservabuntur.

XI. Magistratui tam in civilibus quam in criminalibus nihil derogabitur, nec senatus ullo milite gravabitur. Actum 29. Novembris 1642.

Postridie sub nonam matutinam Gubernator cum omni solennitate usitata militibus egressus est, se ad Bavarica castra translaturus. Sed quia in Ducem Wirtenbergensem nescio quæ dicteria durante obsidione conjecta fuerant, pacta servata non sunt. Et Gubernator quidem suis spoliatus, milites verò gregarii ad contrariæ partis servitia coacti.

Capta urbe sollicitè dispexit Generalis de Guebrian locum commodum militem reficiendi. Commodiorem verò initis rationibus tunc quidem nullum reperit, quàm eum à quo proximè aberant milites. Erat is Danubio vicinus et circum pagos complectebatur, et annonam militi alendo sufficientem habebat. Illuc igitur, quoad ipse convalesceret, iter instituere jussit, præmisitque Generalem Rosa cum octo legionibus equitum et duabus desultoriorum, ac tribus turmis peditum: eidemque negotium explorandi quid circa hostem gereretur commisit.

Nil cunctatus Rosa Mülenam se contulit, ac istic et circumjacentibus pagis copias suas distribuit. Tutlingam verò generalibus insidendam reliquit, utpote tormentis bellicis reponendis opportunam: nec deerant in vicinia pagi pro reliquo quem secum trahebant peditatu, et Ranzoviano equitatu.

Habebant Cæsarei in Gallo-Wimariensibus castris suos exploratores, qui omnem militis distributionem confestim retulêre, qua cognita Cæsarei vigesimo tertio Novembris Simeringam moverunt, belli aleam si occasio ferret experturi, in quem finem impedimenta omnia in tutum transmiserunt. Quoniam verò aliquæ copiæ tardiùs adventabant, eodem die nihil confici potuit nocte irruente: in posterum itaque diem pugnandi consilium distulerunt, qui ut illuxit, visum est per sylvas pro-

grediendum esse usque ad pagum Newkirch, unde emiserunt aliquos ut captivos aliquot adducerent, ex quibus postquam cognoverunt nihil innotuisse de adventu Bavaro-Cæsarianorum in castris adversariis, ipsa prætoria castra primò omnium aggredienda decreverunt, quod feliciter et nemine prorsus advertente contigit. Werthius cum prodromis copiis primum duxit agmen quocum recta ad ipsa tormenta hostilia promovit, iisque potitus est, omnibus illis, qui ad illa excubabant, cæsis; reliquus interim exercitus Tutlingam cinxit, et generalibus omnibus qui istic convenerant egressum præcidit.

Hæc omnia licet sine magno tumultu gerebantur non poterant tamen diu latere Generalem Rosa qui cum aliquorum tormentorum strepitum, quæ de Bavaricis quidam injussu ducum importunè exoneraverant percepisset, progressus quidem aliquo usque cum suis copiis ut videret quid ageretur, sed ut plenum hostium suorum agmen in campis notavit, noluit suis rebus deesse, fugam arripuit et in tutum se comportavit, et licet Hatzfeldius equitatus partem insequi jusserit, non est assecutus. Meliori fortuna Sporckius pugnavit contra decem legiones Wimarienses: Moringam illæ properabant, in quas majoribus animis quam viribus irruit, et potissimam partem cecidit obtentis vexillis equestribus octo, omnibusque impedimentis.

Tutlingæ itaque omnes generales dempto Rosa intercepti sunt, obtenta vexilla plurima, impedimenta prope omnia unà cum menstruo stipendio totius exercitus et argentea suppellectile centum millibus coronatorum æstimata ac veste omnis generis preciosa. Occisorum iniri non potuit numerus, sunt tamen qui æstiment occubuisse facilè ter mille quingentos; ac inter hos duas legiones Roberianam et Mazarinam penitus concisas. Captivorum numerum sex millia superasse putant, præter quadringentos magni nominis et nobilitatis viros in quibus duos filios Mareschalli de Vitri fuisse asserunt, qui prælio adfuerunt. Haud ingratum fore putavi si huc annecterem præcipuorum captivorum syllabum.

Ex Ranzovianis igitur captus est ipse imprimis campiductor Ranzovius vir corpore quidem mutilo, quippe qui unico tantum oculo, uno brachio et uno pede utitur sed animo integro et militari, Baro de Syrol,

Marchio Noirmantier, Marchio de Mangiron, Marchio de Monrolier, omnes Mareschalli campi.

Ex Guebrianicis Generalis Schönbeckius, Generalis Ohmius, Colonellus Klug, Colonellus Chambre, Colonellus Folleville, Colonellus Kohlhas, Colonellus Nothafft, Colonellus quidam natione Scotus, Generalis Auditor pluresque Commissarii.

Ex legione regia equestri quatuor centuriones equitum, sex officiarii et decem voluntarii ex nobili familia.

Ex Kolhasiana legione locum tenens legionis et supremus vigiliis præfectus cum pluribus aliis officialibus.

Ex Simaniana legione locum tenens legionis Marchio de Vitri et supremus vigiliis præfectus cum pluribus aliis officialibus.

Mazariniana legio, quia se dedere noluit, penitus concisa est, ita, ut præter unum centurionem captum nemo evaserit.

Ex Ranzoviana legione locum tenens legionis, decem præcipui milites cum multis aliis officialibus.

Hac parta victoria recta Rotwilam motum quam Dux Wirtenbergius vigesima tertia Novembris dedidit his conditionibus ut ipse tantum cum præcipuis officialibus et impedimentis egrederetur, reliqui verò milites qui millenarium excedebant servirent Bavaris, vexilla verò omnia dimitterent cum omni provisione, militari commeatu, &c. De hac victoria multis postea locis magnificè triumphatum est tam per Germaniam quàm Belgium et bono Deo exercituum Domino gratiæ delatæ.

CAPUT LXXII.

De rebus per Angliam, Scotiam et Hiberniam turbatis.

NNO millesimo sexcentesimo quadragesimo secundo ad exitum præcipitante, Angliæ Rex militem suum recenseri voluit, compertoque exercitum ad decem peditum millia et equitum millia quatuor excrescere, Londinum versus vires direxit: id quod ut nunciatum est Parlamentariorum Generali Comiti Essexio, nulla posita mora cum exercitu vicenorum millium et nobilissimo apparatu bellico se objecit, ac Kinetonii castra fixit, paratus, si regii starent justis armis confligere. Obtinuerant regii locum suo instituto peropportunum, et ventum habebant rebus et consiliis suis faventem; quibus fisi magno impetu in Essexianos ruerunt, pluresque legiones ad exordia statim prælii dissiparunt: cum verò exuberante ad felices progressus gaudio ante partam victoriam triumpharent, ac parum tempestivè in prædas effunderentur, reliquiis tumultuatim ex fuga revocatis nova junxit auxilia Essexius, præliumque renovavit, tantisque animis decertavit ut pulsis regiis, victoriam retulerit, cæsis adversariorum tribus millibus, vulneratis plurimis, ac inter alios etiam ipso Regis Generali Comite de Lynsay, quem captum ad castra abduxere, ubi non multò post occubuit. Milort quoque de Aubigné Ducis Richemontii frater in ipso prælio occisus est, quem Rex etiam mortuum sibi remitti postulavit et obtinuit. Occisus eodem prælio Eduardus Wornart regiæ turmæ vexillifer.

Capti verò sunt Willoughbeii Generalis filius, Colonellus Stadling, Colonellus Wanasor, Colonellus Lansfort aliique plures inter regios magni nominis heroes. Ex adversa parte ad quadringentos desiderati sunt, nullus verò ex his magnæ auctoritatis, nisi solus Colonellus Es-

sum Herbipolim reduci voluit, ac insolubilem insuper pecuniæ summam exegit.

Exinde facilis fuit conjectura quo istiusmodi incursus spectaret, ea propter Schweinfordienses tempori de augendo præsidio cogitarunt, et ad eas quæ de legione Ægidii Hasii copias urbem defendebant duas equitum centurias et legionem latronianam peditum acciverunt. Extenderant se verò adversarii milites per Tuberam Ochsovium usque ita ut Merchentheinii mille quingenti pedites, Rottingæ autem et aliis vicinis locis reliquus exercitus hæreret in universum duodecim equitum legiones, et septem turmæ peditum. Contra hos opportunè moverunt Bavari et Joannem quidem de Werth in similibus expeditionibus probatum, præmiserunt, qui ut de adversariorum statione resciit, decrevit irruptione facta Martem experiri; sed cum de suo adventu jam in castra Wimariensia allati essent nuncii, tunc quidem consilium suum in adventum omnis exercitus differre statuit. Non multò autem post alia se opportunitas hostem invadendi obtulit. Cum enim hostis non procul Schorndorfio commodo locò inter duos fluvios constitisset, eodem quantâ potuit celeritate Werthius properavit, et intempesta nocte in Witgensteinianam et Olmianam legionem arma direxit, sed nec hic expeditam viam ut sperabat reperit, cum enim pons saxeus quem hostis præoccupaverat, transeundus esset, hîc primùm pugnandum fuit pro transitu, quod dum fit duæ dictæ legiones nacti sunt tantum temporis, ut equos parare et conscendere licuerit. Eos nihilominus Werthiani invadunt et operæ suæ precium feliciter referunt sexcentos equos cum pluribus officialibus et sex signis equestribus; qui utrimque desiderati fuerint resciri non potuit, ex Werthianis certè abfuit Stephanus de Werth qui primos equitum manipulos duxerat.

Post tam felices successus Werthius Göppingam tentavit quam tuebantur, præter cives, 120 Wimarienses, qui cum sperarent à Comite de Guebriam auxilia obstiterunt magno suo malo, nam ut vi tandem perruperunt Werthiani, quotquot in armis repererunt morte mulctarunt. Wimarienses quoque tum quidem non desidebant, Rettlingam enim ceperunt et Rotenburgum duodecim equitum centurias deduxerunt.

Hæc ineuntis anni fuêre principia. Quæ sequuntur ad Februarium

spectant, cujus die tertia decima Bavari denuo aggressi sunt Wimarienses. Postquam enim Werthius cognoverat consedisse copias quasdam cum impedimentis in pago Ramensbach, irruptionem machinatus est, obtinuitque octingentos cum multo thesauro, signa insuper equestria duo cum duobus tympanis æneis. Non tulit hanc prædam suis eripi Generalis Rosa, qui persecutus Boios partem equorum recuperavit, et de hoste suo cecidit quadringentos.

Quinto decimo hujusdem cum supremus vigiliarum Præfectus Schlagman trecentos equos Tubingam adduxisset, postulans in urbem admitti, malè à Truckmüllerianis acceptus est, illi enim præoccupaverant locum et per aliam portam egressi irruerunt Schlagmannum et ducentos quinquaginta equos retulerunt, ac ipsum ductorem cum tribus equitum tribunis captos reduxerunt.

Vigesimo primo currentis mensis Werthius pagum Hemmersdorff ad equites Teutonicos spectantem obruit et duas legiones equestres dissipavit, et Hatzsteinianam pedestrem penitus extinxit, impedimenta item ducentorum curruum optimâ præda onustorum cum centum equis obtinuit, quo eodem die Colonelli locum tenens Kürmreuter centum captivos præter magnam equorum copiam ad castra prætoria deduxit. Fuerunt certè inter Boios milites qui suæ prædæ partem ad duodecim imperialium millia æstimarunt; vix quisquam fuit qui mille imperialibus ditior non redierit.

Nec Wimariensibus defuit occasio contra Boios feliciter pugnandi, diversis enim expeditionibus ex legione Kolbianâ et Truckmüllerianâ Laxierianâque ad mille quingentos equites fuderunt penitusque conciderunt, inter vulneratos plurimos qui Ulmam redierunt ipse etiam Colonellus Kolb duplici globo ictus Tubingæ decumbere coactus fuit.

Mense Martio Gallo-Wimarienses diffidentes viribus suis cum vidissent Boicum exercitum sibi fieri propinquiorem, et animadverterent suas copias resistendas non esse, in Marchiam Badensem primùm mox Brisacum versus relictis quibusdam impedimentis profugerunt.

Antequam verò ex Marchiâ moverent irati militis vestigia post se dimiserunt, Steinbacum enim Marchiæ non ignobile oppidum injecto igne concremarunt; ac postea in circumjacentibus vallibus plures ur-

biculas et pagos, Gersbacum etiam et Oberkircham ac ipsam denique Badam Marchiæ metropolim contra datam fidem et salvam quardiam abactis pecoribus diripuerunt, ubi tam ecclesiasticos quàm sæculares ignominiose verbis, verberibusque aliisque modis habitos ita tractarunt, ut calamus scribere perhorrescat.

Quo eodem fere tempore Comes de Courval Regis Galliæ consensu, Gubernator Uberlinganæ urbis non ita pridem interceptæ, est designatus: cui assignatæ centies mille libræ seu franci Gallici pro conscribendis quingentis equitibus et octingentis peditibus, ac expediendis sex navibus quæ per lacum Acronianum contra adversarios excubarent.

Decimo nono Martii Erlachius cum Gallicis suppetiis insidias Zellensibus posuit, ex quorum præsidio cum elicuisset centum viginti circiter equites, cinctos opportuno loco obruit, ita ut vix decem cladem renunciaturi effugerint. Qui idem Lauffensem passum cum nobilissima arce Stettenfels sine suorum sanguine feliciter occupavit. Uberlingani quoque navim ducentis frumenti modii sonustam ex molendino Goltbach avexerunt.

Nec multò post iidem Pfulendorfio viginti equos cum pecore ab ipsis mœniis abduxerunt. Dum verò redeunt in centum cataphractos equites et 60 circiter desultorios Mörsburgum properantes incurrerunt, ac impetu facto triginta protriverunt, quadraginta ceperunt, ac octoginta quatuor equos cum omni instructu secum retulerunt.

Haud infelicioribus auspiciis ad Ravenspurgum Weimarienses cum Boiis velitati sunt, in quâ expeditione multi Bavarorum occisi sunt, ac ipse copiarum ductor Werthius gravissimum captivitatis et mortis periculum adiisset, nisi confestim ad urbem fugâ elapsus esset.

Hac ipsâ velitatione Generalis Præfectus vigiliarum Mercyus secundum caput lethalem plagam accepit. Nec adversa pars plane indemnis fuit, ex quâ Comes quidam de Witgenstein occidisse perhibetur.

Sub dimidium Julii Generalis armorum Gallicorum Comes de Guebrian, Rotwilam obsidere tentavit, ac tanto impetu adortus est, ut obsessi intra unum diem supra ducentos septuaginta globos, ex maximis tormentis bellicis excussos per urbem collegerint, quibus tamen nihilo

timidiores fortissimè obsidentibus restiterunt, ac varios assultus animosè retuderunt, in quibus nongenti facilè de Wimariensibus occubuerunt. Adfuit dum hæc aguntur, opportunè Johannes Werthius cum aliquo equitatu ad liberandam obsidione urbem intentus, cujus præsentiam ut cognovêre adversarii sublatis castris recesserunt.

Excurrerant ducenti circiter equites Wimarienses, iique potissimam partem officiales Vilingam usque unde duos prælatos et Dominum de Newhaus captivos secum traxerunt. Qui dum revertuntur prope Tutlingam à Bavaris cinguntur, et plerique pauculis exceptis conciduntur.

Inter has velitationes, quantumvis leves esse videbantur, quia tamen crebræ erant, intra breve tempus notabiliter decrevêre Gallo-Wimariensium copiæ, quarum ut novis suppetiis defectus suppleretur adlaborandum fuit, ne paulatim exercitus penitus evanesceret. Commissa fuit illa cura Serenissimo Anguinensium Duci, qui collectis subito octo millibus militum festinatis itineribus ad Rhenum properavit, ac intra paucos dies Dachsteinium appulit, atque istic à belli ducibus magnifice acceptus est displosione omnium tormentorum, et sæpius iterata universi exercitus faustâ acclamatione, quam animabat spes argenti, quod Anguinensium Ducem contulisse pro solutione militis fausto rumore perceperat.

Haud levius triumphatum est Brisaci de felici adventu dicti Ducis, cujus honori ducenta ænea tormenta iterata vice explosa sunt, festi insuper ignes accensi, et miri operis machina ad jaciendos ignes fabre facta, vix unquam ab immemorabili tempore accensa (jaciebat enim globum centum quinquaginta librarum) sæpius onerata exonerataque est. His ita consectis cum residuis suis turmis Dux Anguinæus Metas versus ac inde ad hyberna sua reversus est.

Constituerant quidem mense Novembri Gallo-Wimarienses, postquam diversis viis Sylvam Nigram transiissent Rotwilam nuper relictam novâ obsidione tentare, sed mutarunt non multò post certis ex causis consilium ac versus Danubium simulatâ in Bavariam irruptione, se converterunt, sperabant enim futurum, ut Boii videntes iter suum in Bavariam dirigi, se confestim eodem directuri essent, et munitiora loca præoccu-

paturi, atque hâc ratione copiam sibi in Franconiam libere grassandi dandam. Sed secus præter omnium opinionem res cecidit.

Nam Bavari nondum certi quo Wimarienses instituissent iter, tantisper substiterunt, quoad certiora cognovissent, mittunt interea de suis castris certos homines qui exploratis rebus ad castra sua referrent, ac inter alios cum quingentis equitibus Colonellum Sporck.

Hic indicio rustici, et captivorum nonnullorum de adversariis edocetur Generalem Rosa Geislingæ cum quatuor legionibus, sua scilicet Guebrianâ, Ohmiana et alia Roseanâ equopedestrium, universim mille ducentorum equitum substitisse. Habito igitur consilio cum suis ducibus, an Mars tentandus esset, et obruendus Rosa, multos de officialibus contrarium suadentibus habuit, decrevit tamen cum reliquos milites volentes videret arduum quidem negotium aggredi, et sub noctis medium adversarios invadere. Misit itaque trecentos de suis qui magnis animis in pagum irrumperent, reliquos verò ducentos circa pagum disposuit, haud sanè infelici successu. Nam præter cæsos ducentos equites, quinque alias centurias et supremum vigiliis Præfectum, duosque Capitaneos, aliquot signa equestria, octo pedestria intercepit; effugiente cum paucis in vicinam arcem campiductore Rosa.

Graviter tulit hanc cladem Comes de Guebrian, sed ut vir erat excelsi pectoris pressit dolorem, accitoque in consilium Ranzovio conclusit nihilominus Rotwilam cingere, et quia videbat eam urbem valde rebus suis profuturam omni conatu ad deditionem cogere.

Erat quidem tunc temporis aura pluvia, frigus præter morem asperum et obsidioni parandæ plane incommodum, unde plures consumpti sunt dies antequam obsidio plane formari posset, ac civitas seriò impeti, nulli tamen parcitum est labori, ut deditio quamprimùm succederet, hocque ardentius institum fuit, quo magis sciebat Bavaros ad solvendam obsidionem intentos. Septimo decimo itaque Novembris plenis agminibus, ter iteratis vicibus incurrêre Galli, sed semper multa suorum strage repulsi sunt. Eodem die obsessi etiam cuniculos aliquos detexerunt, et eruptione facta multos Gallos, sed imprimis Kolhasianam legionem penitus fuderunt.

Præerat tunc fortè aggeri struendo et disponendis tormentis contra ur

bem Generalis Comes de Guebrian, quando urbani eodem machinas suas direxerunt fortiùs, et ex improviso tormenti ictu secundum brachium vulnerarunt Ducem, planeque straverunt, adeo ut cum anterior pars ex solâ cute quassatis ossibus penderet, penitus resecanda fuerit. Ex eo vulnere egregius campiductor non multò post occupatâ Rotwilâ in ipsâ urbe extinctus est.

Post acceptum vulnus nihilominus obsidionem strenuè continuari voluit, et obsessos ad conditiones perurgeri: quæ non multò post civitati sanè honorificæ propositæ sunt et utrimque nullâ demptâ acceptatæ. Earum summam hìc apponam.

I. Cives et civitas antiqua sua privilegia, immunitates, et consuetudines, ac jura, præcipue verò Catholicum Religionis exercitium conservabunt. Civitatis etiam archivium non tantum hâc vice sed semper in posterum illibatum relinquetur.

II. Ecclesiastici tam intra quam extra mœnia, templa item, et ordinis equestris S. Joannis domus, religiosi quoque et nobiles libertatem ac bona sua ut aliàs obtinebunt.

III. Civitatis officiales cum milite liberè commeabunt, nec in bonis suis quidquam patientur. Qui verò securitatis causa in urbem confugerunt, non tantum quoad personas suas, sed etiam quoad bona et domos tam in urbe, quàm in pagis securi perstabunt.

IV. Omnem commeatum militi Germano, qui præsidii loco urbem tuebitur, in posterum curabit Dominus de Guebrian. Civitas semel tantum pro semper pendet militi centies mille libras panis, quibus acceptis exercitus aliò primo quoque tempore deducetur.

V. Arma consueta tam senatui quàm civibus relinquentur, modò spondeant, quod contra præsidium nihil hostile tentare velint. Liberum quoque erit juramentum fidelitatis Regi Galliæ præstare. Quod si videbitur arma civium in armamentarium conferre, ne qua populi fæx iis abutatur, cura claudendi et custodiendi erit penes magistratum.

VI. Non petetur à civibus precium incendiarium, nec æstimabitur civitatis indemnitas ab incendio, ullo precio.

VII. Casu quo quidam civium vel jam statim, vel postea se aliò transferre cum suis vellent, dimittentur cum omnibus suis bonis.

VIII. Quidquid durante obsidione vel hac vel etiam superiore ab obsessis aspere actum, dictum, vel quoquomodo commissum fuisset non vindicabitur.

IX. Captivi durante obsidione tam cives quàm milites sine litro liberi dimittentur.

X. Cives æquè ac rustici cum omnibus suis rebus, equis, bobus, tuti et indemnes conservabuntur.

XI. Magistratui tam in civilibus quam in criminalibus nihil derogabitur, nec senatus ullo milite gravabitur. Actum 29. Novembris 1642.

Postridie sub nonam matutinam Gubernator cum omni solennitate usitata militibus egressus est, se ad Bavarica castra translaturus. Sed quia in Ducem Wirtenbergensem nescio quæ dicteria durante obsidione conjecta fuerant, pacta servata non sunt. Et Gubernator quidem suis spoliatus, milites verò gregarii ad contrariæ partis servitia coacti.

Capta urbe sollicitè dispexit Generalis de Guebrian locum commodum militem reficiendi. Commodiorem verò initis rationibus tunc quidem nullum reperit, quàm eum à quo proximè aberant milites. Erat is Danubio vicinus et circum pagos complectebatur, et annonam militi alendo sufficientem habebat. Illuc igitur, quoad ipse convalesceret, iter instituere jussit, præmisitque Generalem Rosa cum octo legionibus equitum et duabus desultoriorum, ac tribus turmis peditum: eidemque negotium explorandi quid circa hostem gereretur commisit.

Nil cunctatus Rosa Mülenam se contulit, ac istic et circumjacentibus pagis copias suas distribuit. Tutlingam verò generalibus insidendam reliquit, utpote tormentis bellicis reponendis opportunam: nec deerant in vicinia pagi pro reliquo quem secum trahebant peditatu, et Ranzoviano equitatu.

Habebant Cæsarei in Gallo-Wimariensibus castris suos exploratores, qui omnem militis distributionem confestim retulêre, qua cognita Cæsarei vigesimo tertio Novembris Simeringam moverunt, belli aleam si occasio ferret experturi, in quem finem impedimenta omnia in tutum transmiserunt. Quoniam verò aliquæ copiæ tardiùs adventabant, eodem die nihil confici potuit nocte irruente: in posterum itaque diem pugnandi consilium distulerunt, qui ut illuxit, visum est per sylvas pro-

grediendum esse usque ad pagum Newkirch, unde emiserunt aliquos ut captivos aliquot adducerent, ex quibus postquam cognoverunt nihil innotuisse de adventu Bavaro-Cæsarianorum in castris adversariis, ipsa prætoria castra primò omnium aggredienda decreverunt, quod feliciter et nemine prorsus advertente contigit. Werthius cum prodromis copiis primum duxit agmen quocum recta ad ipsa tormenta hostilia promovit, iisque potitus est, omnibus illis, qui ad illa excubabant, cæsis; reliquus interim exercitus Tutlingam cinxit, et generalibus omnibus qui istic convenerant egressum præcidit.

Hæc omnia licet sine magno tumultu gerebantur non poterant tamen diu latere Generalem Rosa qui cum aliquorum tormentorum strepitum, quæ de Bavaricis quidam injussu ducum importunè exoneraverant percepisset, progressus quidem aliquo usque cum suis copiis ut videret quid ageretur, sed ut plenum hostium suorum agmen in campis notavit, noluit suis rebus deesse, fugam arripuit et in tutum se comportavit, et licet Hatzfeldius equitatus partem insequi jusserit, non est assecutus. Meliori fortuna Sporckius pugnavit contra decem legiones Wimarienses: Moringam illæ properabant, in quas majoribus animis quam viribus irruit, et potissimam partem cecidit obtentis vexillis equestribus octo, omnibusque impedimentis.

Tutlingæ itaque omnes generales dempto Rosa intercepti sunt, obtenta vexilla plurima, impedimenta prope omnia unà cum menstruo stipendio totius exercitus et argentea suppellectile centum millibus coronatorum æstimata ac veste omnis generis preciosa. Occisorum iniri non potuit numerus, sunt tamen qui æstiment occubuisse facilè ter mille quingentos; ac inter hos duas legiones Roberianam et Mazarinam penitus concisas. Captivorum numerum sex millia superasse putant, præter quadringentos magni nominis et nobilitatis viros in quibus duos filios Mareschalli de Vitri fuisse asserunt, qui prælio adfuerunt. Haud ingratum fore putavi si huc annecterem præcipuorum captivorum syllabum.

Ex Ranzovianis igitur captus est ipse imprimis campiductor Ranzovius vir corpore quidem mutilo, quippe qui unico tantum oculo, uno brachio et uno pede utitur sed animo integro et militari, Baro de Syrol,

Marchio Noirmantier, Marchio de Mangiron, Marchio de Monrolier, omnes Mareschalli campi.

Ex Guebrianicis Generalis Schönbeckius, Generalis Ohmius, Colonellus Klug, Colonellus Chambre, Colonellus Folleville, Colonellus Kohlhas, Colonellus Nothafft, Colonellus quidam natione Scotus, Generalis Auditor pluresque Commissarii.

Ex legione regia equestri quatuor centuriones equitum, sex officiarii et decem voluntarii ex nobili familia.

Ex Kolhasiana legione locum tenens legionis et supremus vigiliis præfectus cum pluribus aliis officialibus.

Ex Simaniana legione locum tenens legionis Marchio de Vitri et supremus vigiliis præfectus cum pluribus aliis officialibus.

Mazariniana legio, quia se dedere noluit, penitus concisa est, ita, ut præter unum centurionem captum nemo evaserit.

Ex Ranzoviana legione locum tenens legionis, decem præcipui milites cum multis aliis officialibus.

Hac parta victoria recta Rotwilam motum quam Dux Wirtenbergius vigesima tertia Novembris dedidit his conditionibus ut ipse tantum cum præcipuis officialibus et impedimentis egrederetur, reliqui verò milites qui millenarium excedebant servirent Bavaris, vexilla verò omnia dimitterent cum omni provisione, militari commeatu, &c. De hac victoria multis postea locis magnificè triumphatum est tam per Germaniam quàm Belgium et bono Deo exercituum Domino gratiæ delatæ.

CAPUT LXXII.

De rebus per Angliam, Scotiam et Hiberniam turbatis.

NNO millesimo sexcentesimo quadragesimo secundo ad exitum præcipitante, Angliæ Rex militem suum recenseri voluit, compertoque exercitum ad decem peditum millia et equitum millia quatuor excrescere, Londinum versus vires direxit: id quod ut nunciatum est Parlamentariorum Generali Comiti Essexio, nulla posita mora cum exercitu vicenorum millium et nobilissimo apparatu bellico se objecit, ac Kinetonii castra fixit, paratus, si regii starent justis armis confligere. Obtinuerant regii locum suo instituto peropportunum, et ventum habebant rebus et consiliis suis faventem; quibus fisi magno impetu in Essexianos ruerunt, pluresque legiones ad exordia statim prælii dissiparunt: cum verò exuberante ad felices progressus gaudio ante partam victoriam triumpharent, ac parum tempestivè in prædas effunderentur, reliquiis tumultuatim ex fuga revocatis nova junxit auxilia Essexius, præliumque renovavit, tantisque animis decertavit ut pulsis regiis, victoriam retulerit, cæsis adversariorum tribus millibus, vulneratis plurimis, ac inter alios etiam ipso Regis Generali Comite de Lynsay, quem captum ad castra abduxere, ubi non multò post occubuit. Milort quoque de Aubigné Ducis Richemontii frater in ipso prælio occisus est, quem Rex etiam mortuum sibi remitti postulavit et obtinuit. Occisus eodem prælio Eduardus Wornart regiæ turmæ vexillifer.

Capti verò sunt Willoughbeii Generalis filius, Colonellus Stadling, Colonellus Wanasor, Colonellus Lansfort aliique plures inter regios magni nominis heroes. Ex adversa parte ad quadringentos desiderati sunt, nullus verò ex his magnæ auctoritatis, nisi solus Colonellus Es-

sex nepos Generalis occisus est. Pro hac victoria communi comprecatione in omnibus templis Deo gratiæ sunt habitæ.

Post hanc victoriam partam Parlamentum libellum supplicem destinare decrevit ad Regem, quo rogabat ut utrimque arma ponerentur et in posterum patrio sanguini parceretur, ad eum deferendum designati sunt Comes de Pembrock et Comes de Northumberland cum quatuor aliis ex inferiore, quam vocant, domo, modò liceret per Regem et regios securis commeare. Quem in finem Wallingfordiam certum hominem mandarunt qui salvum conductum sollicitaret.

Summa autem supplicis libelli hæc fuit.

Quandoquidem certorum hominum relatione accepimus, Regiæ Majestati vestræ perquam displicere sanguinolenta hæc bella, quæ per Angliæ Regnum ab aliquo jam tempore magno reipublicæ malo geruntur, testamur conscientias nostras, nos non minori studio ad pacem et tranquillitatem, damnatis armis, seriò anhelare, et sicuti bellis nullam dedimus causam, ita adlaborabimus sedulò ut patriæ pristinam quietem reddamus, et debitam vestræ Majestati obedientiam ut semper antehac præstemus. Quin nec huc usque ullo alio fine arma suscepimus quàm pro conservanda religione, et tuenda auctoritate Regiæ Majestatis vestræ, et libertate subditorum juxta regni institutas leges. Humillimè igitur rogamus vestram Majestatem, ut dignetur ab illis consiliis, quæ eam à Parlamento abduxerunt, abstinere atque ad magnum magistratum lubeat redire; eidem magistratui delinquentes et malorum auctores tradere, ut pro merito et jure patriæ plectantur.

Missus erat Williamus Killagren qui salvum conductum Regis impetraret, hic non multò post rediens, responsum regium attulit; paratam quidem esse regiam suam Majestatem libellum supplicem per Parlamentum exhibitum admittere, sed non per illos quos senatus proposuisset legatos, neque enim destinasse se, aiebat, cum proditoribus res pacis tractare, proinde alios viros idoneos nominarent ad regiam legationem ac tunc quidem ex sua parte nullam futuram difficultatem in concedendo salvo passo.

His in utramque partem latiùs pertractatis, conclusum tandem est, ut ad Regem mitterentur ejusmodi homines, contra quos nullam posset habere exceptionem. Qui ut destinati sunt, eos benignissimè clementis-

simeque accepit Rex, ac perfuncta legatione in sequentem sensum litteras ad Curiam Parlamenti dedit.

Deum cordis inspicem testamur quàm acerbè sentiamus patriæ clades quibus ut occurramus omni contentione enitimur ac sicuti clam nullo modo est, nos non primum ad arma sed coactum provolasse; ita paratissimum semper fuisse ad pacis componenda dissidia: unde si adversam partem vicissim inclinatam animadverteremus, non mediocri perfunderemur lætitiâ, et intimâ animi propensione exultaremur, eapropter tantò impensius inclinamur ad illas propositiones quæ pacem spectare videntur, quanto magis dolemus subditorum sanguine victorias nostras cruentari. Interim ne obstemus optatissimo pacis bono Winfordiam nos transferre, si modo miles inde removeatur, aut si malitis alio viciniore loco propositiones pacis excipere, quantocyus satagemus. Monemus verò et studiosè postulamus ne illa res ulterius differatur, ne quod forte aliud ex mora incommodum nascatur. De cætero jure regio exigimus ut debitam vestram nobis præstetis subjectionem: ad nos quod spectat nusquam committemus ut quidquam à nobis jure desiderari possit. Quæ omnia Deus utrimque fortunare dignetur. Colebrock 11. Novembris anno 1642.

Hucusque responsum Regis.

Dum Parlamentarii de propositionibus deliberationem moliuntur, ecce tibi afferuntur nuncii de regiorum irruptione Brandfordiam et militis sui istic clade. Itaque dimissis consiliis confestim præcipiunt ut aliquæ copiæ istuc accurrerent et majora incommoda præverterent qui ut appulerunt, multos de regio equitatu fuderunt, reliquos fugarunt, nec deinceps de ullis pacis conditionibus deliberarunt. Rex interea miratus nihil eorum quæ appromiserat Senatus seu Parlamentum fieri, legatum cum litteris sequentis tenoris mittit.

Carolus Rex, &c.

Prævia salute, &c. Jampridem expectavimus ejusmodi a vobis pacis conditiones, quæ currentibus malis medicinam facerent, sed prô dolor videmus inanitate verborum nos lactari: nec aliud vos à nobis postulare quàm nostrum ad vos reditum: quem nobis probrosum esse nemo non videt. Quandoquidem nos Regem vestrum armis pellere conati

estis, et licet passim in vulgus spargatis, nostri honoris interesse ut ad vos redeamus, constat nihilominus, quod illata vi nos regno ejicere quantum in vobis fuit, volueritis. Quomodo verò adduci nos posse putatis, ut nos nostrosque liberos vestræ fidei credamus? Scimus equidem et aliunde novimus in majorem partem Senatorum hanc culpam non redundare, quippe qui in eandem cum quibusdam sententiam non conseuserunt, vel si consenserint, majoris vitandi mali metu adductos esse, unde facilem illi à nobis merentur indulgentiam. Quodsi nihilominus constituistis ad nos mittere pacis conditiones, eas expectabimus, quibus si annueritis locum tractatibus opportunum è voluntate nostrâ commodo verò vestro facietis, &c. Datæ Retingæ 27. Novembris 1642.

Quod Parlamentum ad has litteras responderit nondum comperi, habuisse tamen pondus inde liquet, quod legatos suos ad Regem miserint, qui puncta quædam pacis proponerent, et super iis cum regiis consultarent, non optato tamen exitu, infectis enim rebus post paucorum mensium intervallum, conventus est dissolutus.

Bristolii sub mensem Martium periculosa detecta est conspiratio quam primarii ejus loci incolæ cum pluribus complicibus machinati sunt. Constituerant hi clam in urbem admittere septem militum millia duce Roberto Palatino, qui non nisi secundo ab urbe lapide excubabat, et signum de cæsis ad portam excubiis sollicitè expectabat. Innotuit nescio quo duce duabus ante horis quam executioni mandaretur proditio, hinc excubiæ mox duplicatæ, miles præsidiarius in certas stationes dispositus, cives ad arma convocati, conspirationis rei comprehensi et sexaginta numero in vincula carceresque compacti, eorumque bona omnia fisco assignata sunt. Conspirationis auctores præcipui creduntur fuisse Thomas et Wilhelmus Coulstone, Robertus et Wilhelmus Yeamans, Eduardus Arendal, Criswicke, Caple, Cale. Constituerat militibus suis Robertus princeps loco tesseræ vocem Carolus, atque ut se in tenebris agnoscerent, redimiculum candidum pileo apponi jusserat. Ut verò vidit consilia ante tempus prodita, Oxovium reversus est, ac obvia quævis per viam diripuit, et mille facilè equos abduxit.

Vigesima sexta Martii patres Capucini, qui à discessu Reginæ illuc usque detenti fuerant, Londino ejecti sunt, ad naves deducti atque in

Galliam relegati. Eis severissimè injunctum nequa in Angliam redire præsumerent. Quod si quis posthac deprehensus esset, jure patriæ capite culpam luiturum. Nec multò post, hoc est undecimâ scilicet mensis Maii pleno senatu decretum est Londini, ut cruces aliquæ, aliaquæ orthodoxæ fidei monimenta à cascâ vetustate, et catholicis majoribus erecta, et ab immortali tempore in eum usque tolerata, quàm primùm stirpitus evellerentur omnisque memoria aboleretur.

Descierunt sub vigesimum sextum mensis Augusti à Parlamento quatuor viri nobilitate et auctoritate præcipui; Comes scilicet de Holland, Comes de Bedfort, Milordus Lovelaw et Milordus Canabey, atque ad partes regias transierunt non sine magno incommodo et dolore aliorum senatorum. Videbant enim quantum ex illorum virorum discessione regiæ factiones incrementi capere possent. Ideoque maturrimè deliberarunt, quod instantibus malis remedium adhiberetur, et quibus pactis in suas partes Scoti pertraherentur. Verùm enim verò cum Rupertus Palatinus exinopinato civitatem Glocestriam valido exercitu cinxisset, ipseque Rex civibus si dedere sese vellent, regiæ clementiæ gratiam obtulisset, meritò metuebant ambo senatus, ne perditâ urbe illâ et accisis aliunde viribus resistendo impares fierent.

Hoc ut devitarent malum, nulla positâ morâ legatos miserunt in Scotiam et confœderationem pertractarunt: ac simul destinarunt Glocestriam Essexium qui periclitanti urbi succurreret. Non latuit adventus Essexii regios, sed quoniam sciebant tumultuarium temereque conflatum adducere militem duorum scilicet millium et quingentorum equitum, trium verò millium et quingentorum peditum, nil quidquam se moverunt, sed veluti metu et periculo expertes, parùm sollicitè suas stationes observarunt. Quod ubi advertit Essexius se contemni, animatis ad fortiter rem gerendam militibus irruit, regios fudit et urbem obsidione solvit.

Re bene peractâ Londinum parabat Essexius reditum, tum ut senatoribus esset vicinior, tum ut cives Londinenses, qui nuper ad jam dictam expeditionem se fuerant comitati salvos patriæ et urbi restitueret, tum verò vel maximè quia commeatûs penuria urgebat; quò ut iter instituit, regios hinc indeque habuit hostes qui continuis velitationibus

vellicabant reduces, qui tandem etiam plenâ acie ex insperato sese objecerunt. Quid faceret Essexius, cui integrum amplius non erat subterfugere prælium, sed nec evadere tutum, hoste à fronte et tergo imminente.

Ne inultus periret ex desperato sumpsit animos contulitque arma tam fortiter, ut peditatus ad ipsas sex horas pugnarit, à sextâ inquam matutina usque ad duodecimam meridianam: reliquus verò equitatus in seram noctem pugnam extraxerit. Et licet inter regios multi passim caderent, victoria tamen penes ipsos stetit. Ex partibus Essexianis præter officiarios plures desiderati sunt mille quadringenti milites gregarii, atque inter hos cives multi, qui ad hanc expeditionem profecti fuerant. Horum mortem ut accepit Rex impensissimè doluisse perhibetur: interim pro victoriâ hac Deo exercituum laudes Oxonii sunt decantatæ, tormenta item majora exonerata, compulsatæ campanæ, et festi ignes passim accensi. Dici nequit quantum hæc victoria regiorum animos auxerit hostiumque prostraverit, ut primùm enim pervulgata est, nobilissimus Angliæ portus, Milfortium appellant, Regi sese dedit, unà cum vicinis urbibus Pembrock, Tenby et Haverfort. Nec multò post Exetria virtute Mauritii Palatini eam obsidentis ad obedientiam Regis rediit. Miles præsidiarius qui se fortissimè opposuerat cum bacillis candidis egredi debuit solisque ducibus concessus gladius. Hoc eodem prope tempore Bamburiani Duces duos ceperunt qui ad Essexium properabant apud quos inter alias prædas reperti sunt nummi aurei, ex quorum unâ facie representabatur imago Essexii armati, supra quem ex nube protendebatur manus cum nudo gladio, cui hæc epigraphe adjecta erat, Gladius Domini Gedeonis, ex alterâ vero facie exprimebatur Parlamentum cum hoc lemmate, In multitudine consilii pax.

Jampridem toto pectore omnique contentione in id incubuerunt Hyberni ut cum Rege suo de regni negotiis, et gliscentibus per Hyberniam turbis conferre pacificè possent, id quod tandem impetrarunt. Dictus est conferentiæ locus Sirings-Tobræ in comitatu Kildarensi, ad quem conventum est ab utriusque partis delegatis ac sequentes articuli conclusi.

I. Armistitium ad annum esto inter Regiæ Majestatis subditos, tam

catholicos quàm eorum adversarios, ita ut nequaquam se hostiliter quoquomodo impetant.

II. Itinera et navigationes, hoc est commertia terra marique liberè exerceantur.

III. Civitates, munitiones aliaque loca hinc indèque occupata ut modò sunt possessoribus maneant: præsidia verò Regis imperio subsint ac nullam hostilitatem imposterum contra se mutuo attentent.

IV. Nullus militum à vexillo suo discedat sine expressâ veniâ ducum aut Regis.

V. Si ex alterutra parte hostilitates orirentur, neutra pars seipsam vindicet sed rem totam militari consilio suæ Regiæ Majestatis cognoscendam et decidendam permittat.

VI. Captivi ex una alterave parte intra septem omnino dies liberi dimittentur. Quod si qui majorum criminum rei detinerentur ad Regis sententiam et ulteriorem dispositionem in vinculis custodiantur.

VII. Casu quo aliquæ provinciæ etiam intra designatos dies decem, has pacis propositiones non admitterent, pax nihilominus irrita non censeatur: interim pertinaces ejusmodi ad Regem deferantur, cujus judicio et sententia, quid de talibus statuendum, decidatur.

VIII. Liberum cuivis esto intra septem dies post promulgationem horum pactorum seu propositionum cum omnibus suis bonis in alium locum transmigrandi, in quem finem salvi conductus si qua necessarii erunt et petentur, nusquam negentur.

IX. Liberum esto catholicis legatos ad Regem mittere, qui ut securitatem habeant, et tutò commeare possint, gubernatores et officiales regii omni ope adlaborent.

X. Bona quæ post hæc pacta alicubi attingerent quamprimum dimittentur.

Hæc pacta subscripserunt,

Marchio Ormont.

Viconte Muskeri.

Lucas Dillon Plunckett.

Robert Talbott Oneale.

Geffry Browne.

Constitutis conclusisque his pactis et utriusque partis subscriptione roboratis, tantum apud Hybernos catholicos passim fuit gaudium, tantàque gratulatio ut Regiæ su Majestati ultro maximam pecuniæ vim et omnis generis commeatum resque necessarias obtulerint.

CAPUT LXXIII.

Res gestæ per Hispaniam et Italiam.

INEUNTE Martio mense, anni Millesimi sexcentesimi quadragesimi tertii obsidebant Hispani majoribus animis quàm successu fortissimam munitionem Flixiensem, à quâ non multò post prementibus Gallis infectis rebus recedere coacti sunt; ne tamen omnem suam operam perdidisse viderentur campiductore Marchione de la Nezza civitatulam quandam ad Ebri fluminis ripam adorti sunt, nec multò post haud magno impendio deditione acceperunt. Hinc Castrum Mirabellanum obsidere cœperunt, excitatisque tumultuario opere aggeribus tormentis militaribus fortissimè impetiverunt, tanto molimine ut brevi in ipsum arcis atrium penetrarent. Cum ecce tibi cum Gallico milite quatuor millium peditum et mille equitum Dominus de la Ferasiere approperat, trajectoque Ebro quatuor diversis locis ex improviso Hispanorum castra adoritur, ac post paucarum horarum conflictum Mirabellam obsidione liberat, cæsis Hispanorum quadringentis, captis mille circiter plerisque de præcipua nobilitate, et officialibus, qui ad hanc obsidionem confluxerant. Desideratis de suis non amplius quadraginta capitibus, in quibus numeratus est Dominus de Portal; interceptis omnibus impedimentis, duobus tormentis quæ in flumen Hispani demerserant, et magna auri argentique vi. Præcipuorum captivorum numerum ut accepi, fideliter hunc adscribere placuit, fuerunt autem imprimis hi.

Dominus Alfonsus de Villa Major Generalis armamentarii Præfectus, D. Joannes de Bienne Generalis locum tenens Colonelli desultoriorum, locum tenens unus et tres alii supremi vigiliarum Præfecti. De nobilitate plures capti, ac inter alios D. Franciscus de Chimeno, D. Petrus de Laudo, D. Augustinus de Valderico, D. D. Ferdinandus et Franciscus de Feri, D. Franciscus de Bon, D. Ferdinandus de Riocq, D. Alfonsus de Hore, D. Franciscus de Veroule, D. Franciscus de Parbault, D. Ferundus Verama, D. Antonius Colmenera, D. D. Joseph et Jacobus de Soquedra, D. Jenosonus Camemal, D. Leonardus de Corrie, D Petrus Junioque, D. Antonius et D. Rogerius Cental, D. Carolus Plasse, D. Joannes Baptista Carros, D. Joannes de Port, D. Petrus Ron, D. Joannes Mendes, D. Martinus Capilleaste, D. Thomas Gosie, D. Thomas Jon, D. Antonius de Bancaut, D. Joannes de Cabrera, Dominus Joannes Alferi, D. Alfonsus de Rivecados, D. Carolus de Gartio, D. Josephus Foureville, D. Joannes Desponis, Joannes Lambert, D. Tours, Joes Guersonia, Joannes de Almede, Hieronymus Gualtier pluresque alii officiales.

Ex Gallorum partibus præter jam supradictum Dominum de Portal nullus magni nominis occubuit.

Hoc eodem Martio mense in Portugalliâ nobilis conspiratio detecta est. Proditorum plures, inter quos præcipui nominis viri fuisse feruntur, capti nec multò post ad supplicia et mortem damnati sunt.

Quâ infidelitate Rex nihilo timidior triginta duarum navium classem expedivit, quæ mari, et vicena quatuor millia militum, qui continente Castiliam invaderent ac infestarent, ad quem exercitum alendum abunde suppetebant Indiæ ex quibus annuorum redituum proventus ad septem et dimidium auri milliones se extendere crediti sunt.

Mense Maio, Serenissimus Princeps Thomas Sabandus arcem Astensem vi cepit, ac præsidiarios quingentos circiter internecione delendos imperavit. In arce repertus est in unum annum sufficiens commeatus ac reliquus instructus bellicus.

Obsidebant eodem tempore Hispani Nizam de la Paglia nobilem passum seu transitum Mediolano Genuam eumque ita premebant ut se tenere vix crederetur. Miserant quidem præsidiarii nuncios ad Principem

Thomam, qui de periculo deditionis commonefacerent, sed quia vel tabelliones intercipiebantur, vel redire non poterant, qui responsum referrent accensis noctu ignibus præsentissimam necessitatem in amica castra significarunt. Commodum eodem tempore Princeps Thomas ex Galliis suppetias adductas esse audiverat (erant selectorum militum bis mille quingenta capita) quibuscum ad liberandum obsidione castrum sesc accinxit. Convocatis ergo ducibus et ad rem fortiter agendam animatis, exercitum duodecim omnino millium eduxit in campum et ad Nizam promovit, unà cum novem tormentis currulibus: ac ipse quidem princeps cum omni equitatu Seriviam flumen trajecit sollicitè tardiùs subsequentem peditatum expectans, qui dum abest longius, et tardius progreditur, pluviâ tempestate impeditus, paulatim flumen aquis augetur, et in tantum excrescit, ut modus nullus esset trajiciendi in adversam ripam. His ita constitutis, se munire tantisper, dum aquæ remitterent, incipit miles, ne quà hostium incursionibus pateret, quod tamen tam sollicitè facere non potuit, quin à Germanis legionibus et rusticis accolis vellicaretur et supra trecentos sternerentur. Interea remiserant aquæ plusculum, trajeceratque peditatus sub sextum decimum Maii, quando Princeps Thomas cum pleno exercitu Portonam versus movit conaturus omni impendio liberare obsessos. Hærebant Hispani intra munimenta sua tuti, ad quos difficilis dabatur accessus, et licet copiosum commeatum interceptum audiissent ab adversariis turmis nihil tamen à proposito remiserant, certi vel passo potiri vel gloriosè emori. Cum igitur obsessi pertinaciam obsidentium animadverterent sub vigesimum sextum Maii pacisci ceperunt ac postero die pacta concluserunt, ut scilicet cum omni solennitate militari egrederentur. Egressique sunt 1300 sani milites, ducenti verò infirmi et vulnerati, cum quatuor tormentis ac omnibus impedimentis, rectaque ad socios se adjunxerunt, ac cum exercitu Astam regressi sunt. Hispani nonnisi centum et tredecim frumenti modios in provisione repererunt, sex insuper dolia caseo onusta, sex vini plaustra et triginta duo vasa pulveris pyrii, præter pauxillulum farinæ et panis. Non defuere suis partibus victores ut necessaria omnia opportunè supplerent, locumque in eventum instruerent. Præcipua verò cura fuit ut victoriarum largitori publicas gratias variis locis decernerent.

Hæc dum hisce in partibus geruntur alibi etiam sacra seu pontificia bella, ex nescio quibus dissidiis cum principibus Italiæ nata, latè serpendo promoverunt. Nec Roma procul delata sunt. Terminante enim Augusto Florentinæ copiæ Cisternam urbem aggressæ sunt ac septem dierum validâ impressione intertonantibus majorum fistularum fragoribus pertinaciter pertentarunt, ac prope adduxerunt, ut civitas pacem peteret et deditionem promitteret. Cum derepente adfuit septingentis peditibus et quadringentis equitibus comitatus Marchio Tobias Pallavicinus, qui felicissimè obsidionem solvit Florentinis ad fugam compulsis, quibus recedentibus institerunt quidem à tergo obsessi, sed non magno recedentium damno. Pallavicinus interea obsessos pulvere et aliis necessariis adjuvit. Rebus ad Cisternam parum fortunatè gestis, Florentini feliciori successu pugnarunt paulo post aperto Marte contra pontificios. Cùm enim Vincentius de Marra Mareschallus campi (successerat hic Duci Savellio in generalatu) cum tribus peditum millibus et undecim manipulis equitum, ac quatuor tormentis, ab exercitus corpore se separasset, ut Pievam urbem obsideret intra duas arces Sancti Martini scilicet et Petri collem substitit. Quod ut Florentinis innotuit, miserunt de suis qui consilia Marræ explorarent et certa nuncia ad campiductorem Florentinum referrent. Quæ ut allata sunt itur à primoribus in consilium, constituiturque justis armis cum pontificiis esse confligendum. Egressi mox in hostem repererunt in procinctu ut se in tutiora loca reciperet, periculumque pugnandi defugeret. Instant Florentini acriùs, et à tergo carpunt, coguntque in editiorem collem, in quem unà Florentini enituntur, et non jam eminus sed cominus consertis dexteris digladiantur tantâ virtute ut de pontificiis præter duos manipulos qui tempestivâ fuga salutem quæsierint, plerique vel cæsi vel capti fuerint. Inter hos numerabant etiam Mareschalli locum tenentem Malavagia. Captivorum numerus millenarium excessisse putatur, occisorum aliquantum major creditur. Cæterum intercepta tormenta quatuor cum omni provisione militari, omnia etiam impedimenta Florentinis cesserunt unà cum vexillis et luculentis opibus. Captivorum præcipuorum nomina hîc subjungo.

D. Vincentius de la Marra Mareschallus campi, D. Bragius Fuscus Mareschallus campi, D. Carolus Pius Colonellus, D. Fabritius Caraffa Colonellus, D. Carolus Antonius Saluzzus Colonellus, D. Joannes Lani Colonelli locum tenens, D. Virginius Conci supremus vigiliarum Præfectus inter equitatum, Præfectus vigiliarum supremus Brian Germanus, D. Antonius Ciogni Romanus Præfectus vigiliarum supremus, Adjutantes Generales duo, scilicet Petrus Antonius Crevolar et Bartholomæus Zannobius, septendecim Capitanei, utpote Licurgus Stephanucci de Todi, Joannes Bianchi de Terni, Terentius Montavi de Pesaro, Joannes Franciscus Ciogni Romanus, Dominicus Gentili Corso, Nicolaus Viviani, Botgarus Ansidens, Ferdinandus Vechiarelli de Rieti, Cæsar Betti, Petrus Nave, D. Franciscus Caraffa, Balus Saracinelli, Amadeus de Nizza, Franciscus Poltri, Joannes Antonius Fabri Germanus, Amo Gallus Franciscus Sestini, præter hos D. Octavius Bonzuto, D. Martinus Franciscus Hizzart, Baro de Siracusis Gallus, D. de Tioriville Gallus, Albertus Adam de Transaciz Germanus, Comes de Ubaldini, tres vexilliferi equitum, octo peditum : tormentis præfecti cum omnibus famulis. Hæc plaga pontificios vehementer afflixit, neque enim facilè occurrebat tanto malo remedium. Timebant prætereà Perugiæ cujus cives dissidebant: præcipua itaque cura fuit ut novi delectus fierent, milesque in subsidium conscriberetur, in quem finem pecuniis opus erat, actum igitur cum mercatoribus ut trecenta coronatorum millia penderent. Collatum quoque argentum ut quingenta coronatorum millia cuderentur. Ex thesauro item, in Castello S. Angeli asservari solito, eximeretur dimidius auri millio. Instabant interea Galli, et Trinum constantissimè fortissimèque petebant, ad quod ex quatuor partibus majorum tormentorum impulsu continuè laborabant, nec minus cuniculis infestabant, quorum felici successu hiatus in castrum apertus est, unde paulò post impetus adornatus, sed magno Gallorum incommodo; quippe unico illo assultu quingenti omnino perierunt, inter quos colonellus unus et tredecim capitanei.

Nec multò post duo iterum impetus dati in quibus denuo quadringenti occubuerunt, octingenti vero non leviter vulnerati.

Quin et gravissimà damna paulò post ex cuniculo retrorsum acto

persenserunt. His non obstantibus, continuarunt Galli pertinaciter obsidionem quorum gubernator loci constantiam videns, cum nec subsidium sperare posset nec haberet unde porro obsisteret (defecerat enim præsidium una cum pulvere pyrio) deditionem facere coactus est. In vigesimum igitur septimum Septembris egressum liberum et honorificum pactus est secumque Vercellas abduxit quidquid habuit impedimentorum, ac insuper quatuor tormenta secum eduxit. Galli verò ingressi sunt, ac postquam necessariis rebus munitionem instruxissent aliò consilia et iter direxerunt.

Mense Octobri pontificia arma ad Pitiglianam munitionem fortissimam admota sunt obsidioque seriò suscepta ac magnis viribus laboribusque promota, quantumvis Colonellus Grisonius loci gubernator se fortissimè opponeret. Videbant interea Florentini quantum suis rebus commodi decederet, si munitio illa in potestatem pontificiorum veniret. Quapropter sub Colonello Strozzi duo peditum millia et septem equitum manipuli confestim Seanum missi sunt ut ex vicino specularentur, quâ ratione obsidionis successus impediri et hosti clades inferri posset. Nec certè multò post commoda sese obtulit contra pontificios eundi occasio, compererant enim Florentini hostes suos passum Castonensem insidere, magnumque commeatum pro exercitu colligere: illuc Strozzi exploratis rebus præmisit equitatus sui partem, ipseque mox cum 200 peditibus secutus est, cumque hostes eximproviso impetivisset, primâ statim impressione pontificios nonnihil consternavit, qui tamen prudenter dissimulato metu arma corripuerunt, sed mox à proposito remittentes deditionem sui suorumque faciunt, vitam paciscuntur, ac de cætero voluntati victorum sese submittunt. Ceperunt hâc expeditione Florentini 100 circiter pedites, manipulum unum equitum, et alterum manipulum equopedestrium quos omnes unà cum vario et numeroso omnis generis commeatu et nobili apparatu bellico, secum in securum abducunt; hoc ut innotuit pontificio Generali Oddi, cum quatuor millibus peditum et sexcentis omnino equitibus omnique instructu Martio desertâ ultro obsidione retrocessit, cujus vestigia à tergo premens cum suis Strozzi præter plurimos cæsos et captos decem capitaneos multosque officiales abduxit, sex insuper majora tormenta et quinque alias machinas ignibus jaciendis

accommodatas, cum omnibus fere impedimentis ac commeatu obtinuit. Eadem occasione etiam Montorium Florentinorum potestati se permisit.

Quærebant pontificii opportunitatem de hoste suo se vindicandi quæ sanè non diu abfuit: exierant Florentini nescio cujus ductu, ut molendinum aliquod quod Montecorni visebatur, diruerent. Quod ut pontificii explorarunt, cum numeroso milite irruerunt ac sexcentos circiter peremerunt, quingentos verò alios in vincula dederunt, ex octo insuper tormentis, quæ Florentini adduxerant, medietatem omnino interceperunt.

Nec iniquiore, feliciore sanè Marte pugnarunt Galli ad Pontesturam: postquam enim Octobri mense hunc locum, cum tredecim millium exercitu cinxissent et tormenta sedecim ter geminis spaciis distinxissent, maximâ virtute, et continuis tormentorum impulsibus connisi sunt primo quoque tempore deditionem procurare, videbant enim verò quanti sua interesset, ut securis liceret Taurinum, Cassalam, et alia circum vicina loca commeare. Nec certè consiliis defuit fortuna, intra paucos enim dies ad ipsas usque fossas penetrarunt, atque hinc latum per mœnia aditum adperuerunt ita ut obsessi suis viribus diffisi, in arcem se colligere coacti fuerint. Ubi equidem non defuisset animus Hispanis viriliter porro obsistendi, modò vel levissima subsidii spes affulsisset, quam quia penitus evanuisse sciebant, cum Gallis tandem pacisci se resolverunt. Sed quoniam pacta protraxerant diutule, immitiores repererunt Gallorum voluntates, nec enim aliud impetrare potuerunt, quàm ut cum solis ensibus egrederentur. Repererunt Pontesturæ victores duodecim tormenta campestria, ducenta pulvere referta vasa, bis mille globos ferreos, commeatum in quatuor menses sufficientem, exinde se Galli bipartitis agminibus diviserunt, pars quidem aliam obsidionem molita est, pars verò ad prædas per Mediolanensem et Navarrensem districtum, more militari se effudit. Gallica quoque in Catalaunia cum Hispanis dissidia ferventer continuata sunt Numerabant in suo exercitu Hispani novem peditum et tria equitum non amplius millia, cum quibus Balaquierium tentare constituerant, fisi Galli cujusdam militis verbis cum quo proditionem pepigerant. Et licet hic ante ipse proditus fuerit, et in vincula importunè conjectus, qùam res effectum sortiretur, tamen progressi sunt. Sed

cum aliunde provisum esse Balaquierio et milite præsidium auctum comperissent, cum omni mox apparatu suo recedere coacti sunt non sine damno suo instantibus à tergo hostibus Gallis.

Picolominius quoque qui non ita pridem à Cæsare dimissus fuerat, et ad Hispanos transierat primam expeditionem feliciter instituit, plurium enim navium instructu Rosas petiit et commeatu plurimo opportunissimè instruxit. Redux autem quatuor in naves Gallicas incidit easque prosecutus non multo suorum impendio obtinuit et Tarraconam secum adduxit.

Nec Castilienses copiæ otiosæ desidebant, quæ ad Monsoninm castra applicuerunt. Erat Monsonium districtu modicum, sed munimentis firmum, quod ab anno Galli trium hebdomadarum spacio fame ad deditionem compulerant, id nunc tandem Castilionenses recuperarunt. Vicinam verò arcem in quam quatuor globorum millia immisisse feruntur, et tres cuniculos succendisse ita in potestatem receperunt, ut præter acervum lapidum nihil reperirent.

CAPUT LXXIV.

Testamentum seu postrema voluntas Regis Christianissimi Ludovici XIII. ejusque obitus. Variæ item expeditiones per Belgium à Gallis susceptæ.

LUDOVICUS XIII. Galliæ et Navarræ Rex Christianissimus, dum Europa pene tota offenso Marte flagrat intestino intra viscera hoste, et occulta vi morbi paulatim depascitur ac sensim sine sensu ad vitæ metas perducitur. Vitalis spiritus reliquias cum haud diuturnas superfuturas videret, regno suo et rebus publicis providere tempestivè in-

stituit, ut ad mortem piè et quietè obeundam rectius se disponeret. Eum in finem accersivit quem à secretis sibi esse voluerat, eique ultimæ voluntatis suæ documenta calamo excipienda et chartæ inscribenda proposuit. Illa eâdem quâ accepimus fide, hûc adscribemus.

Ludovicus Dei gratia Rex Franciæ et Navarræ, &c : omnibus præsentibus et secuturis salutem et prosperitatem. Ex quo ad regni gubernacula admoti sumus, tam propitium semper divinum sensimus numen ut ex omnibus actionibus nostris ejus bonitatem apertè elucentem agnoverimus.

Verùm enim verò cùm à pauxillo puero nescio qui publica pacis perturbatores ansam arripuissent communis interturbandæ quietis, eos mox dextera Domini evertit, priusquam ipsi tranquillitatem regni labefactarent, idque maximo nostro commodo, et potentiæ nostræ incremento. Nec multò post modum cum hæreticorum furor in regni potissimas partes et provincias debacchatus esset, ac Majestatem Regiam supprimere adlaborasset, eum nostris consiliis dexteritate et armis maturè prævertimus, et veritati eversis impiis superstitionibus subegimus.

Simili modo cum animum ad arma adjecissemus pro tuendis oppressis et confœderatis nostris, ad oculum manifestissimê divinam experti sumus benedictionem, quando tot nos auxit victoriis, ut hostium nostrorum arrogantiam elidere possemus. Ad extremum cum Galliarum regnum post mortem nostram videretur viduum hæredibus et successoribus futurum ex improviso afflictissima valetudine mihi laboranti, geminâ prole masculâ nos beavit et auxit, quæ vestigia nostra premerent et paterna jura tuerentur.

Interea et divina clementia nos in potentissimum Europæ principem elegerat, placuit tamen eidem nobis ostendere æquè Regiam Majestatis conditionem humanis subjacere eventibus, et communibus hominum miseriis, quàm infimos in plebe mediastinos. Ideoque ne quid supra homines saperemus altiùs, permisit, ut humanis periculis, casibus, et morborum calamitatibus aliorum more mortalium submitteremur. Quibus docti sumus quanti nostra et totius regni nostri ac subditorum interesset ut maturè in omnem vitæ mortisque eventum prosperitati et saluti omnium prospiceremus.

Ea propter in primis et ante omnia confirmamus et rata volumus pacta et conventiones cum confœderatis nobis initas: quandoquidem judicamus inter præcipua media conservandæ et augendæ domus nostræ illud esse, ut exteras nationes nostris consiliis conjunctas retineamus, more majorum nostrorum, qui ante nos in id unicè et studiose incubuerunt. Minorennibus verò filiis nostris nullam aliam educationis rationem ordinamus, quam quæ fiet sub optimæ suæ matris, dilectissimæ conjugis nostræ, curâ, cum diuturna experientia doceat fidos magis educatores et magistros morum haberi non posse quàm eos, ex quorum carne et sanguine filii compaginati sunt. Quodsi verò et ipsa mater animadverteret post nostrum obitum se haud diu superfuturam, ejus prudentiæ et sollicitudini relinquimus ut adhibitis prudentum consiliariorum judiciis, alios educatores secundum suum beneplacitum ordinare possit.

Ut autem nobis suavissimus frater noster Dux Aurelianensis cognoscat nostrum in se affectum, quem ei nullo non tempore ostendimus non potuisse labefactari aut ulla temporum injuria, aut machinationum perfidia, constituimus ipsum minorennis Regis post nostrum discessum generalem locum tenentem universim per omnes regni provincias, quo in officio, quoad Rex ad plenam et gubernationis capacem ætatem pertigerit. Nec obstabit ordinatio illa penes Parlamentum nostrum asservata, qua eum inhabilem ad omnia officiorum munia et dignitatum gradus antehac declaravimus, quam hacce nostra postrema voluntate rescindimus et annullamus. Confidentes benignissimæ ipsius naturæ, et regiæ ex qua ortus est prosapiæ, illum nullo modo permissurum, ut vel contra Regem, vel regni leges et statuta quidquam admittatur, aut introducatur. Declaramus insuper ut, si ipse quoquomodò contra omnem spem nostram quidque regno noxium vel Regi adversum machinaretur, ab illo officio et præfectura quantocyus removeatur uti et in præsenti removemus. Prohibemusque omnibus et singulis subditis nostris, ut eo casu, quem superi avertant ipsi nequaquam pareant, aut in quoquam adsistant. Quantum verò ad Reginam conjugem nostram, post mortem nostram gubernaturam pertinet, ejus virtuti et pietati, quam multorum annorum cohabitatione abunde exploravimus confidimus. Eam ut Ma-

trem et Regentem astituram et præfuturam liberis nostris eadem qua erga nos fuit fide.

Quoniam verò dicta Regina conjux nostra, in tam multiplici negotiorum varietate, et occurrente perplexitate omnia per semet administrare non poterit; quin nec rerum omnium præsentem memoriam et necessariam experientiam habere necessarium omnino judicamus, ei adjungendos esse consiliarios et administros, quorum consiliis et opera in rebus dubiis uti possit. Ad hanc porro rem maxime et in primis idoneos delegimus cognatum nostrum amantissimum ætate et consilio pollentem Principem Condæum ut et Eminentissimum Cardinalem Mazarinum, cancellarium insuper regni nostri, custodemque sigilli regii, et superintendentem cameræ ac archithesaurarium Dominum item de Chavigni secretarium regni. Decernimus quoque ut huic consilio præsideat dilectissimus frater noster Dux Aurelianensis, et in ejus absentia Princeps Condæus, vel Cardinalis Mazarinus, ac alii consequenter eo ordine ut jam nominati sunt. Ordinamus etiam, ne quis audeat ullam ex dicto hoc consilio personam mutare, cassare, deponere. Quodsi tamen aliquis ex dictis consiliariis vel vita decederet vel ob graves causas consilio submovendus esset, haud quaquam alius in ejus locum subrogetur, nisi cum consensu Regentis Reginæ conjugis nostræ, ac nemo nisi per electionem et votorum pluralitatem in consiliariorum alterius loco adlegetur. Imperamus quoque ex plenitudine potestatis, ut omnia de pace constituenda, aut bello promovendo, &c. consilia nonnisi per hunc senatum proponantur, deliberentur, et decernantur. Quantum verò ad alia regni officia, omnia per Reginam Regentem cum consiliariorum consensu distribuentur.

In archiepiscopatibus, episcopatibus, et abbatiis dividendis opera dabitur, ut quemadmodum hucusque sollicitè nos ipsi laboravimus, ita quoque inposterum ejusmodi dignitates, et prælaturæ talibus viris deferantur, qui virtute et doctrina polleant. Unde nullo modo conducet ut archiepiscopatus, episcopatus, et abbatiæ talibus conferantur, qui ut minimum à triennio sacerdotali munere ritè functi non fuerint. Ordinamus igitur ut Regina gubernans accito in consilium Cardinali Mazarino (quem et ipsum à multo tempore probavimus ecclesiæ lauda-

biliter præfuisse, et confidimus non permissurum ut ad ejusmodi munia indigni promoveantur) viros doctos virtutis studiosos, imprimis verò Deum timentes deligat.

Cum verò etiam ex occasione quorundam sermonum temerè profusorum non ita pridem coacti fuerimus Dominum de Chasteauneuf officio sigilliferi privare, eumque in castrum Engolismense ablegare: præcipimus, ut ipse ibidem servetur, quoad pax generalis concludatur, quando pro beneplacito Reginæ et consiliariorum sententia si certa sedes vel in vel extra regnum designari poterit in quo se ad dies vitæ contineat. Mandamus etiam ut Ducissa de Chevreuse ob justissimas causas, regno Galliæ, usque ad bellorum finem exulet. Volumus quoque ut nec pace conclusa, nisi ex gratia Reginæ in regnum redeat, vel si redire contingat, ne vel prope aulam hospitetur. Quin nec aliis nostris subditis, qui ultro se Gallia vel ex certis causis submoverunt, cujuscumque conditionis illi fuerint, reditus in regnum ullo modo permittetur, nisi cum ipsis unanimi consensu dicti consiliarii decernerent.

Denique jubemus ut in hæc omnia puncta postremæ voluntatis, tam Regina gubernans conjux nostra, et filiorum nostrorum mater, quam frater noster Dux Aurelianensis et principes sanguinis, duces, pares, mareschalli et officiales regni sanctè jurent, quod omnia hæc decreta à nobis integerrima fide inviolabiliter servare et executioni mandare velint: in quem finem primo quoque tempore per regni provincias publicabuntur.

Hæc omnia manu nostra scripsimus et subscribenda aliis communicavimus subscribique jussimus per Reginam conjugem nostram, Ducem Aurelianensem, et secretarium status, sigillisque munivimus et roboravimus ad Sanctum Germanum, mense Aprili, anni 1643. Anno regni nostri trigesimo tertio.

His subscriptis et per Parlamenta publicatis, vigesimo primo tandem mensis Aprilis Regius Princeps Primogenitus seu Delphinus Parisiis baptismo admotus est. Quem Rex pater de suo nomine Ludovicum appellari voluit. E sacro lavacro eum susceperunt nomine Romani Pontificis Cardinalis Mazarinus, ac nomine Hispaniarum Regis Princeps fœmina, Condæi conjux.

Thomam, qui de periculo deditionis commonefacerent, sed quia vel tabelliones intercipiebantur, vel redire non poterant, qui responsum referrent accensis noctu ignibus præsentissimam necessitatem in amica castra significarunt. Commodum eodem tempore Princeps Thomas ex Galliis suppetias adductas esse audiverat (erant selectorum militum bis mille quingenta capita) quibuscum ad liberandum obsidione castrum sese accinxit. Convocatis ergo ducibus et ad rem fortiter agendam animatis, exercitum duodecim omnino millium eduxit in campum et ad Nizam promovit, unà cum novem tormentis currulibus: ac ipse quidem princeps cum omni equitatu Seriviam flumen trajecit sollicitè tardiùs subsequentem peditatum expectans, qui dum abest longius, et tardius progreditur, pluviâ tempestate impeditus, paulatim flumen aquis augetur, et in tantum excrescit, ut modus nullus esset trajiciendi in adversam ripam. His ita constitutis, se munire tantisper, dum aquæ remitterent, incipit miles, ne quà hostium incursionibus pateret, quod tamen tam sollicitè facere non potuit, quin à Germanis legionibus et rusticis accolis vellicaretur et supra trecentos sternerentur. Interea remiserant aquæ plusculum, trajeceratque peditatus sub sextum decimum Maii, quando Princeps Thomas cum pleno exercitu Portonam versus movit conaturus omni impendio liberare obsessos. Hærebant Hispani intra munimenta sua tuti, ad quos difficilis dabatur accessus, et licet copiosum commeatum interceptum audiissent ab adversariis turmis nihil tamen à proposito remiserant, certi vel passo potiri vel gloriosè emori. Cum igitur obsessi pertinaciam obsidentium animadverterent sub vigesimum sextum Maii pacisci ceperunt ac postero die pacta concluserunt, ut scilicet cum omni solennitate militari egrederentur. Egressique sunt 1300 sani milites, ducenti verò infirmi et vulnerati, cum quatuor tormentis ac omnibus impedimentis, rectaque ad socios se adjunxerunt, ac cum exercitu Astam regressi sunt. Hispani nonnisi centum et tredecim frumenti modios in provisione repererunt, sex insuper dolia caseo onusta, sex vini plaustra et triginta duo vasa pulveris pyrii, præter pauxillulum farinæ et panis. Non defuere suis partibus victores ut necessaria omnia opportunè supplerent, locumque in eventum instruerent. Præcipua verò cura fuit ut victoriarum largitori publicas gratias variis locis decernerent.

Hæc dum hisce in partibus geruntur alibi etiam sacra seu pontificia bella, ex nescio quibus dissidiis cum principibus Italiæ nata, latè serpendo promoverunt. Nec Roma procul delata sunt. Terminante enim Augusto Florentinæ copiæ Cisternam urbem aggressæ sunt ac septem dierum validâ impressione intertonantibus majorum fistularum fragoribus pertinaciter pertentarunt, ac prope adduxerunt, ut civitas pacem peteret et deditionem promitteret. Cum derepente adfuit septingentis peditibus et quadringentis equitibus comitatus Marchio Tobias Pallavicinus, qui felicissimè obsidionem solvit Florentinis ad fugam compulsis, quibus recedentibus institerunt quidem à tergo obsessi, sed non magno recedentium damno. Pallavicinus interea obsessos pulvere et aliis necessariis adjuvit. Rebus ad Cisternam parum fortunatè gestis, Florentini feliciori successu pugnarunt paulo post aperto Marte contra pontificios. Cùm enim Vincentius de Marra Mareschallus campi (successerat hic Duci Savellio in generalatu) cum tribus peditum millibus et undecim manipulis equitum, ac quatuor tormentis, ab exercitus corpore se separasset, ut Pievam urbem obsideret intra duas arces Sancti Martini scilicet et Petri collem substitit. Quod ut Florentinis innotuit, miserunt de suis qui consilia Marræ explorarent et certa nuncia ad campiductorem Florentinum referrent. Quæ ut allata sunt itur à primoribus in consilium, constituiturque justis armis cum pontificiis esse confligendum. Egressi mox in hostem repererunt in procinctu ut se in tutiora loca reciperet, periculumque pugnandi defugeret. Instant Florentini acriùs, et à tergo carpunt, coguntque in editiorem collem, in quem unà Florentini enituntur, et non jam eminus sed cominus consertis dexteris digladiantur tantâ virtute ut de pontificiis præter duos manipulos qui tempestivâ fuga salutem quæsierint, plerique vel cæsi vel capti fuerint. Inter hos numerabant etiam Mareschalli locum tenentem Malavagia. Captivorum numerus millenarium excessisse putatur, occisorum aliquantum major creditur. Cæterum intercepta tormenta quatuor cum omni provisione militari, omnia etiam impedimenta Florentinis cesserunt unà cum vexillis et luculentis opibus. Captivorum præcipuorum nomina hîc subjungo.

D. Vincentius de la Marra Mareschallus campi, D. Bragius Fuscus Mareschallus campi, D. Carolus Pius Colonellus, D. Fabritius Caraffa Colonellus, D. Carolus Antonius Saluzzus Colonellus, D. Joannes Lani Colonelli locum tenens, D. Virginius Conci supremus vigiliarum Præfectus inter equitatum, Præfectus vigiliarum supremus Brian Germanus, D. Antonius Ciogni Romanus Præfectus vigiliarum supremus, Adjutantes Generales duo, scilicet Petrus Antonius Crevolar et Bartholomæus Zannobius, septendecim Capitanei, utpote Licurgus Stephanucci de Todi, Joannes Bianchi de Terni, Terentius Montavi de Pesaro, Joannes Franciscus Ciogni Romanus, Dominicus Gentili Corso, Nicolaus Viviani, Botgarus Ansidens, Ferdinandus Vechiarelli de Rieti, Cæsar Betti, Petrus Nave, D. Franciscus Caraffa, Balus Saracinelli, Amadeus de Nizza, Franciscus Poltri, Joannes Antonius Fabri Germanus, Amo Gallus Franciscus Sestini, præter hos D. Octavius Bonzuto, D. Martinus Franciscus Hizzart, Baro de Siracusis Gallus, D. de Tioriville Gallus, Albertus Adam de Transaciz Germanus, Comes de Ubaldini, tres vexilliferi equitum, octo peditum: tormentis præfecti cum omnibus famulis. Hæc plaga pontificios vehementer afflixit, neque enim facilè occurrebat tanto malo remedium. Timebant prætereà Perugiæ cujus cives dissidebant: præcipua itaque cura fuit ut novi delectus fierent, milesque in subsidium conscriberetur, in quem finem pecuniis opus erat, actum igitur cum mercatoribus ut trecenta coronatorum millia penderent. Collatum quoque argentum ut quingenta coronatorum millia cuderentur. Ex thesauro item, in Castello S. Angeli asservari solito, eximeretur dimidius auri millio. Instabant interea Galli, et Trinum constantissimè fortissimèque petebant, ad quod ex quatuor partibus majorum tormentorum impulsu continuè laborabant, nec minus cuniculis infestabant, quorum felici successu hiatus in castrum apertus est, unde paulò post impetus adornatus, sed magno Gallorum incommodo; quippe unico illo assultu quingenti omnino perierunt, inter quos colonellus unus et tredecim capitanei.

Nec multò post duo iterum impetus dati in quibus denuo quadringenti occubuerunt, octingenti vero non leviter vulnerati.

Quin et gravissimà damna paulò post ex cuniculo retrorsum acto

persenserunt. His non obstantibus, continuarunt Galli pertinaciter obsidionem quorum gubernator loci constantiam videns, cum nec subsidium sperare posset nec haberet unde porro obsisteret (defecerat enim præsidium una cum pulvere pyrio) deditionem facere coactus est. In vigesimum igitur septimum Septembris egressum liberum et honorificum pactus est secumque Vercellas abduxit quidquid habuit impedimentorum, ac insuper quatuor tormenta secum eduxit. Galli verò ingressi sunt, ac postquam necessariis rebus munitionem instruxissent aliò consilia et iter direxerunt.

Mense Octobri pontificia arma ad Pitiglianam munitionem fortissimam admota sunt obsidioque seriò suscepta ac magnis viribus laboribusque promota, quantumvis Colonellus Grisonius loci gubernator se fortissimè opponeret. Videbant interea Florentini quantum suis rebus commodi decederet, si munitio illa in potestatem pontificiorum veniret. Quapropter sub Colonello Strozzi duo peditum millia et septem equitum manipuli confestim Seanum missi sunt ut ex vicino specularentur, quâ ratione obsidionis successus impediri et hosti clades inferri posset. Nec certè multò post commoda sese obtulit contra pontificios eundi occasio, compererant enim Florentini hostes suos passum Castonensem insidere, magnumque commeatum pro exercitu colligere: illuc Strozzi exploratis rebus præmisit equitatus sui partem, ipseque mox cum 200 peditibus secutus est, cumque hostes eximproviso impetivisset, primâ statim impressione pontificios nonnihil consternavit, qui tamen prudenter dissimulato metu arma corripuerunt, sed mox à proposito remittentes deditionem sui suorumque faciunt, vitam paciscuntur, ac de cætero voluntati victorum sese submittunt. Ceperunt hâc expeditione Florentini 100 circiter pedites, manipulum unum equitum, et alterum manipulum equopedestrium quos omnes unà cum vario et numeroso omnis generis commeatu et nobili apparatu bellico, secum in securum abducunt; hoc ut innotuit pontificio Generali Oddi, cum quatuor millibus peditum et sexcentis omnino equitibus omnique instructu Martio desertâ ultro obsidione retrocessit, cujus vestigia à tergo premens cum suis Strozzi præter plurimos cæsos et captos decem capitaneos multosque officiales abduxit, sex insuper majora tormenta et quinque alias machinas ignibus jaciendis

accommodatas, cum omnibus fere impedimentis ac commeatu obtinuit. Eadem occasione etiam Montorium Florentinorum potestati se permisit.

Quærebant pontificii opportunitatem de hoste suo se vindicandi quæ sanè non diu abfuit: exierant Florentini nescio cujus ductu, ut molendinum aliquod quod Montecorni visebatur, diruerent. Quod ut pontificii explorarunt, cum numeroso milite irruerunt ac sexcentos circiter peremerunt, quingentos verò alios in vincula dederunt, ex octo insuper tormentis, quæ Florentini adduxerant, medietatem omnino interceperunt.

Nec iniquiore, feliciore sanè Marte pugnarunt Galli ad Pontesturam: postquam enim Octobri mense hunc locum, cum tredecim millium exercitu cinxissent et tormenta sedecim ter geminis spaciis distinxissent, maximâ virtute, et continuis tormentorum impulsibus connisi sunt primo quoque tempore deditionem procurare, videbant enim verò quanti sua interesset, ut securis liceret Taurinum, Cassalam, et alia circum vicina loca commeare. Nec certè consiliis defuit fortuna, intra paucos enim dies ad ipsas usque fossas penetrarunt, atque hinc latum per mœnia aditum adperuerunt ita ut obsessi suis viribus diffisi, in arcem se colligere coacti fuerint. Ubi equidem non defuisset animus Hispanis viriliter porro obsistendi, modò vel levissima subsidii spes affulsisset, quam quia penitus evanuisse sciebant, cum Gallis tandem pacisci se resolverunt. Sed quoniam pacta protraxerant diutule, immitiores repererunt Gallorum voluntates, nec enim aliud impetrare potuerunt, quàm ut cum solis ensibus egrederentur. Repererunt Pontesturæ victores duodecim tormenta campestria, ducenta pulvere referta vasa, bis mille globos ferreos, commeatum in quatuor menses sufficientem, exinde se Galli bipartitis agminibus diviserunt, pars quidem aliam obsidionem molita est, pars verò ad prædas per Mediolanensem et Navarrensem districtum, more militari se effudit. Gallica quoque in Catalaunia cum Hispanis dissidia ferventer continuata sunt Numerabant in suo exercitu Hispani novem peditum et tria equitum non amplius millia, cum quibus Balaquierium tentare constituerant, fisi Galli cujusdam militis verbis cum quo proditionem pepigerant. Et licet hic ante ipse proditus fuerit, et in vincula importunè conjectus, qùam res effectum sortiretur, tamen progressi sunt. Sed

cum aliunde provisum esse Balaquierio et milite præsidium auctum comperissent, cum omni mox apparatu suo recedere coacti sunt non sine damno suo instantibus à tergo hostibus Gallis.

Picolominius quoque qui non ita pridem à Cæsare dimissus fuerat, et ad Hispanos transierat primam expeditionem feliciter instituit, plurium enim navium instructu Rosas petiit et commeatu plurimo opportunissimè instruxit. Redux autem quatuor in naves Gallicas incidit easque prosecutus non multo suorum impendio obtinuit et Tarraconam secum adduxit.

Nec Castilienses copiæ otiosæ desidebant, quæ ad Monsonium castra applicuerunt. Erat Monsonium districtu modicum, sed munimentis firmum, quod ab anno Galli trium hebdomadarum spacio fame ad deditionem compulerant, id nunc tandem Castilionenses recuperarunt. Vicinam verò arcem in quam quatuor globorum millia immisisse feruntur, et tres cuniculos succendisse ita in potestatem receperunt, ut præter acervum lapidum nihil reperirent.

CAPUT LXXIV.

Testamentum seu postrema voluntas Regis Christianissimi Ludovici XIII. ejusque obitus. Variæ item expeditiones per Belgium à Gallis susceptæ.

UDOVICUS XIII. Galliæ et Navarræ Rex Christianissimus, dum Europa pene tota offenso Marte flagrat intestino intra viscera hoste, et occulta vi morbi paulatim depascitur ac sensim sine sensu ad vitæ metas perducitur. Vitalis spiritus reliquias cum haud diuturnas superfuturas videret, regno suo et rebus publicis providere tempestivè in-

stituit, ut ad mortem piè et quietè obeundam rectius se disponeret. Eum in finem accersivit quem à secretis sibi esse voluerat, eique ultimæ voluntatis suæ documenta calamo excipienda et chartæ inscribenda proposuit. Illa eâdem quâ accepimus fide, hûc adscribemus.

Ludovicus Dei gratia Rex Franciæ et Navarræ, &c: omnibus præsentibus et secuturis salutem et prosperitatem. Ex quo ad regni gubernacula admoti sumus, tam propitium semper divinum sensimus numen ut ex omnibus actionibus nostris ejus bonitatem apertè elucentem agnoverimus.

Verùm enim verò cùm à pauxillo puero nescio qui publica pacis perturbatores ansam arripuissent communis interturbandæ quietis, eos mox dextera Domini evertit, priusquam ipsi tranquillitatem regni labefactarent, idque maximo nostro commodo, et potentiæ nostræ incremento. Nec multò post modum cum hæreticorum furor in regni potissimas partes et provincias debacchatus esset, ac Majestatem Regiam supprimere adlaborasset, eum nostris consiliis dexteritate et armis maturè prævertimus, et veritati eversis impiis superstitionibus subegimus.

Simili modo cum animum ad arma adjecissemus pro tuendis oppressis et confœderatis nostris, ad oculum manifestissimè divinam experti sumus benedictionem, quando tot nos auxit victoriis, ut hostium nostrorum arrogantiam elidere possemus. Ad extremum cum Galliarum regnum post mortem nostram videretur viduum hæredibus et successoribus futurum ex improviso afflictissima valetudine mihi laboranti, geminâ prole masculâ nos beavit et auxit, quæ vestigia nostra premerent et paterna jura tuerentur.

Interea et divina clementia nos in potentissimum Europæ principem elegerat, placuit tamen eidem nobis ostendere æquè Regiam Majestatis conditionem humanis subjacere eventibus, et communibus hominum miseriis, quàm infimos in plebe mediastinos. Ideoque ne quid supra homines saperemus altiùs, permisit, ut humanis periculis, casibus, et morborum calamitatibus aliorum more mortalium submitteremur. Quibus docti sumus quanti nostra et totius regni nostri ac subditorum interesset ut maturè in omnem vitæ mortisque eventum prosperitati et saluti omnium prospiceremus.

Ea propter in primis et ante omnia confirmamus et rata volumus pacta et conventiones cum confœderatis nobis initas: quandoquidem judicamus inter præcipua media conservandæ et augendæ domus nostræ illud esse, ut exteras nationes nostris consiliis conjunctas retineamus, more majorum nostrorum, qui ante nos in id unicè et studiose incubuerunt. Minorennibus verò filiis nostris nullam aliam educationis rationem ordinamus, quam quæ fiet sub optimæ suæ matris, dilectissimæ conjugis nostræ, curâ, cum diuturna experientia doceat fidos magis educatores et magistros morum haberi non posse quàm eos, ex quorum carne et sanguine filii compaginati sunt. Quodsi verò et ipsa mater animadverteret post nostrum obitum se haud diu superfuturam, ejus prudentiæ et sollicitudini relinquimus ut adhibitis prudentum consiliariorum judiciis, alios educatores secundum suum beneplacitum ordinare possit.

Ut autem nobis suavissimus frater noster Dux Aurelianensis cognoscat nostrum in se affectum, quem ei nullo non tempore ostendimus non potuisse labefactari aut ulla temporum injuria, aut machinationum perfidia, constituimus ipsum minorennis Regis post nostrum discessum generalem locum tenentem universim per omnes regni provincias, quo in officio, quoad Rex ad plenam et gubernationis capacem ætatem pertigerit. Nec obstabit ordinatio illa penes Parlamentum nostrum asservata, qua eum inhabilem ad omnia officiorum munia et dignitatum gradus antehac declaravimus, quam hacce nostra postrema voluntate rescindimus et annullamus. Confidentes benignissimæ ipsius naturæ, et regiæ ex qua ortus est prosapiæ, illum nullo modo permissurum, ut vel contra Regem, vel regni leges et statuta quidquam admittatur, aut introducatur. Declaramus insuper ut, si ipse quoquomodo contra omnem spem nostram quidque regno noxium vel Regi adversum machinaretur, ab illo officio et præfectura quantocyus removeatur uti et in præsenti removemus. Prohibemusque omnibus et singulis subditis nostris, ut eo casu, quem superi avertant ipsi nequaquam pareant, aut in quoquam adsistant. Quantum verò ad Reginam conjugem nostram, post mortem nostram gubernaturam pertinet, ejus virtuti et pietati, quam multorum annorum cohabitatione abunde exploravimus confidimus. Eam ut Ma-

trem et Regentem astituram et præfuturam liberis nostris eadem qua erga nos fuit fide.

Quoniam verò dicta Regina conjux nostra, in tam multiplici negotiorum varietate, et occurrente perplexitate omnia per semet administrare non poterit; quin nec rerum omnium præsentem memoriam et necessariam experientiam habere necessarium omnino judicamus, ei adjungendos esse consiliarios et administros, quorum consiliis et opera in rebus dubiis uti possit. Ad hanc porro rem maxime et in primis idoneos delegimus cognatum nostrum amantissimum ætate et consilio pollentem Principem Condæum ut et Eminentissimum Cardinalem Mazarinum, cancellarium insuper regni nostri, custodemque sigilli regii, et superintendentem cameræ ac archithesaurarium Dominum item de Chavigni secretarium regni. Decernimus quoque ut huic consilio præsideat dilectissimus frater noster Dux Aurelianensis, et in ejus absentia Princeps Condæus, vel Cardinalis Mazarinus, ac alii consequenter eo ordine ut jam nominati sunt. Ordinamus etiam, ne quis audeat ullam ex dicto hoc consilio personam mutare, cassare, deponere. Quodsi tamen aliquis ex dictis consiliariis vel vita decederet vel ob graves causas consilio submovendus esset, haud quaquam alius in ejus locum subrogetur, nisi cum consensu Regentis Reginæ conjugis nostræ, ac nemo nisi per electionem et votorum pluralitatem in consiliariorum alterius loco adlegetur. Imperamus quoque ex plenitudine potestatis, ut omnia de pace constituenda, aut bello promovendo, &c. consilia nonnisi per hunc senatum proponantur, deliberentur, et decernantur. Quantum verò ad alia regni officia, omnia per Reginam Regentem cum consiliariorum consensu distribuentur.

In archiepiscopatibus, episcopatibus, et abbatiis dividendis opera dabitur, ut quemadmodum hucusque sollicitè nos ipsi laboravimus, ita quoque inposterum ejusmodi dignitates, et prælaturæ talibus viris deferantur, qui virtute et doctrina polleant. Unde nullo modo conducet ut archiepiscopatus, episcopatus, et abbatiæ talibus conferantur, qui ut minimum à triennio sacerdotali munere ritè functi non fuerint. Ordinamus igitur ut Regina gubernans accito in consilium Cardinali Mazarino (quem et ipsum à multo tempore probavimus ecclesiæ lauda-

biliter præfuisse, et confidimus non permissurum ut ad ejusmodi munia indigni promoveantur) viros doctos virtutis studiosos, imprimis verò Deum timentes deligat.

Cum verò etiam ex occasione quorundam sermonum temerè profusorum non ita pridem coacti fuerimus Dominum de Chasteauneuf officio sigilliferi privare, eumque in castrum Engolismense ablegare: præcipimus, ut ipse ibidem servetur, quoad pax generalis concludatur, quando pro beneplacito Reginæ et consiliariorum sententia si certa sedes vel in vel extra regnum designari poterit in quo se ad dies vitæ contineat. Mandamus etiam ut Ducissa de Chevreuse ob justissimas causas, regno Galliæ, usque ad bellorum finem exulet. Volumus quoque ut nec pace conclusa, nisi ex gratia Reginæ in regnum redeat, vel si redire contingat, ne vel prope aulam hospitetur. Quin nec aliis nostris subditis, qui ultro se Gallia vel ex certis causis submoverunt, cujuscumque conditionis illi fuerint, reditus in regnum ullo modo permittetur, nisi cum ipsis unanimi consensu dicti consiliarii decernerent.

Denique jubemus ut in hæc omnia puncta postremæ voluntatis, tam Regina gubernans conjux nostra, et filiorum nostrorum mater, quam frater noster Dux Aurelianensis et principes sanguinis, duces, pares, mareschalli et officiales regni sanctè jurent, quod omnia hæc decreta à nobis integerrima fide inviolabiliter servare et executioni mandare velint: in quem finem primo quoque tempore per regni provincias publicabuntur.

Hæc omnia manu nostra scripsimus et subscribenda aliis communicavimus subscribique jussimus per Reginam conjugem nostram, Ducem Aurelianensem, et secretarium status, sigillisque munivimus et roboravimus ad Sanctum Germanum, mense Aprili, anni 1643. Anno regni nostri trigesimo tertio.

His subscriptis et per Parlamenta publicatis, vigesimo primo tandem mensis Aprilis Regius Princeps Primogenitus seu Delphinus Parisiis baptismo admotus est. Quem Rex pater de suo nomine Ludovicum appellari voluit. E sacro lavacro eum susceperunt nomine Romani Pontificis Cardinalis Mazarinus, ac nomine Hispaniarum Regis Princeps fœmina, Condæi conjux.

Thomam, qui de periculo deditionis commonefacerent, sed quia vel tabelliones intercipiebantur, vel redire non poterant, qui responsum referrent accensis noctu ignibus præsentissimam necessitatem in amica castra significarunt. Commodum eodem tempore Princeps Thomas ex Galliis suppetias adductas esse audiverat (erant selectorum militum bis mille quingenta capita) quibuscum ad liberandum obsidione castrum sese accinxit. Convocatis ergo ducibus et ad rem fortiter agendam animatis, exercitum duodecim omnino millium eduxit in campum et ad Nizam promovit, unà cum novem tormentis currulibus: ac ipse quidem princeps cum omni equitatu Seriviam flumen trajecit sollicitè tardiùs subsequentem peditatum expectans, qui dum abest longius, et tardius progreditur, pluviâ tempestate impeditus, paulatim flumen aquis augetur, et in tantum excrescit, ut modus nullus esset trajiciendi in adversam ripam. His ita constitutis, se munire tantisper, dum aquæ remitterent, incipit miles, ne quà hostium incursionibus pateret, quod tamen tam sollicitè facere non potuit, quin à Germanis legionibus et rusticis accolis vellicaretur et supra trecentos sternerentur. Interea remiserant aquæ plusculum, trajeceratque peditatus sub sextum decimum Maii, quando Princeps Thomas cum pleno exercitu Portonam versus movit conaturus omni impendio liberare obsessos. Hærebant Hispani intra munimenta sua tuti, ad quos difficilis dabatur accessus, et licet copiosum commeatum interceptum audiissent ab adversariis turmis nihil tamen à proposito remiserant, certi vel passo potiri vel gloriosè emori. Cum igitur obsessi pertinaciam obsidentium animadverterent sub vigesimum sextum Maii pacisci ceperunt ac postero die pacta concluserunt, ut scilicet cum omni solennitate militari egrederentur. Egressique sunt 1300 sani milites, ducenti verò infirmi et vulnerati, cum quatuor tormentis ac omnibus impedimentis, rectaque ad socios se adjunxerunt, ac cum exercitu Astam regressi sunt. Hispani nonnisi centum et tredecim frumenti modios in provisione repererunt, sex insuper dolia caseo onusta, sex vini plaustra et triginta duo vasa pulveris pyrii, præter pauxillulum farinæ et panis. Non defuere suis partibus victores ut necessaria omnia opportunè supplerent, locumque in eventum instruerent. Præcipua verò cura fuit ut victoriarum largitori publicas gratias variis locis decernerent.

Hæc dum hisce in partibus geruntur alibi etiam sacra seu pontificia bella, ex nescio quibus dissidiis cum principibus Italiæ nata, latè serpendo promoverunt. Nec Roma procul delata sunt. Terminante enim Augusto Florentinæ copiæ Cisternam urbem aggressæ sunt ac septem dierum validâ impressione intertonantibus majorum fistularum fragoribus pertinaciter pertentarunt, ac prope adduxerunt, ut civitas pacem peteret et deditionem promitteret. Cum derepente adfuit septingentis peditibus et quadringentis equitibus comitatus Marchio Tobias Pallavicinus, qui felicissimè obsidionem solvit Florentinis ad fugam compulsis, quibus recedentibus institerunt quidem à tergo obsessi, sed non magno recedentium damno. Pallavicinus interea obsessos pulvere et aliis necessariis adjuvit. Rebus ad Cisternam parum fortunatè gestis, Florentini feliciori successu pugnarunt paulo post aperto Marte contra pontificios. Cùm enim Vincentius de Marra Mareschallus campi (successerat hic Duci Savellio in generalatu) cum tribus peditum millibus et undecim manipulis equitum, ac quatuor tormentis, ab exercitus corpore se separasset, ut Pievam urbem obsideret intra duas arces Sancti Martini scilicet et Petri collem substitit. Quod ut Florentinis innotuit, miserunt de suis qui consilia Marræ explorarent et certa nuncia ad campiductorem Florentinum referrent. Quæ ut allata sunt itur à primoribus in consilium, constituiturque justis armis cum pontificiis esse confligendum. Egressi mox in hostem repererunt in procinctu ut se in tutiora loca reciperet, periculumque pugnandi defugeret. Instant Florentini acriùs, et à tergo carpunt, coguntque in editiorem collem, in quem unà Florentini enituntur, et non jam eminus sed cominus consertis dexteris digladiantur tantâ virtute ut de pontificiis præter duos manipulos qui tempestivâ fuga salutem quæsierint, plerique vel cæsi vel capti fuerint. Inter hos numerabant etiam Mareschalli locum tenentem Malavagia. Captivorum numerus millenarium excessisse putatur, occisorum aliquantum major creditur. Cæterum intercepta tormenta quatuor cum omni provisione militari, omnia etiam impedimenta Florentinis cesserunt unà cum vexillis et luculentis opibus. Captivorum præcipuorum nomina hîc subjungo.

D. Vincentius de la Marra Mareschallus campi, D. Bragius Fuscus Mareschallus campi, D. Carolus Pius Colonellus, D. Fabritius Caraffa Colonellus, D. Carolus Antonius Saluzzus Colonellus, D. Joannes Lani Colonelli locum tenens, D. Virginius Conci supremus vigiliarum Præfectus inter equitatum, Præfectus vigiliarum supremus Brian Germanus, D. Antonius Ciogni Romanus Præfectus vigiliarum supremus, Adjutantes Generales duo, scilicet Petrus Antonius Crevolar et Bartholomæus Zannobius, septendecim Capitanei, utpote Licurgus Stephanucci de Todi, Joannes Bianchi de Terni, Terentius Montavi de Pesaro, Joannes Franciscus Ciogni Romanus, Dominicus Gentili Corso, Nicolaus Viviani, Botgarus Ansidens, Ferdinandus Vechiarelli de Rieti, Cæsar Betti, Petrus Nave, D. Franciscus Caraffa, Balus Saracinelli, Amadeus de Nizza, Franciscus Poltri, Joannes Antonius Fabri Germanus, Amo Gallus Franciscus Sestini, præter hos D. Octavius Bonzuto, D. Martinus Franciscus Hizzart, Baro de Siracusis Gallus, D. de Tioriville Gallus, Albertus Adam de Transaciz Germanus, Comes de Ubaldini, tres vexilliferi equitum, octo peditum: tormentis præfecti cum omnibus famulis. Hæc plaga pontificios vehementer afflixit, neque enim facilè occurrebat tanto malo remedium. Timebant prætereà Perugiæ cujus cives dissidebant: præcipua itaque cura fuit ut novi delectus fierent, milesque in subsidium conscriberetur, in quem finem pecuniis opus erat, actum igitur cum mercatoribus ut trecenta coronatorum millia penderent. Collatum quoque argentum ut quingenta coronatorum millia cuderentur. Ex thesauro item, in Castello S. Angeli asservari solito, eximeretur dimidius auri millio. Instabant interea Galli, et Trinum constantissimè fortissimèque petebant, ad quod ex quatuor partibus majorum tormentorum impulsu continuè laborabant, nec minus cuniculis infestabant, quorum felici successu hiatus in castrum apertus est, unde pauld post impetus adornatus, sed magno Gallorum incommodo; quippe unico illo assultu quingenti omnino perierunt, inter quos colonellus unus et tredecim capitanei.

Nec multò post duo iterum impetus dati in quibus denuo quadringenti occubuerunt, octingenti vero non leviter vulnerati.

Quin et gravissimà damna pauld post ex cuniculo retrorsum acto

persenserunt. His non obstantibus, continuarunt Galli pertinaciter obsidionem quorum gubernator loci constantiam videns, cum nec subsidium sperare posset nec haberet unde porro obsisteret (defecerat enim præsidium una cum pulvere pyrio) deditionem facere coactus est. In vigesimum igitur septimum Septembris egressum liberum et honorificum pactus est secumque Vercellas abduxit quidquid habuit impedimentorum, ac insuper quatuor tormenta secum eduxit. Galli verò ingressi sunt, ac postquam necessariis rebus munitionem instruxissent aliò consilia et iter direxerunt.

Mense Octobri pontificia arma ad Pitiglianam munitionem fortissimam admota sunt obsidioque seriò suscepta ac magnis viribus laboribusque promota, quantumvis Colonellus Grisonius loci gubernator se fortissimè opponeret. Videbant interea Florentini quantum suis rebus commodi decederet, si munitio illa in potestatem pontificiorum veniret. Quapropter sub Colonello Strozzi duo peditum millia et septem equitum manipuli confestim Seanum missi sunt ut ex vicino specularentur, quâ ratione obsidionis successus impediri et hosti clades inferri posset. Nec certè multò post commoda sese obtulit contra pontificios eundi occasio, compererant enim Florentini hostes suos passum Castonensem insidere, magnumque commeatum pro exercitu colligere: illuc Strozzi exploratis rebus præmisit equitatus sui partem, ipseque mox cum 200 peditibus secutus est, cumque hostes eximproviso impetivisset, primâ statim impressione pontificios nonnihil consternavit, qui tamen prudenter dissimulato metu arma corripuerunt, sed mox à proposito remittentes deditionem sui suorumque faciunt, vitam paciscuntur, ac de cætero voluntati victorum sese submittunt. Ceperunt hâc expeditione Florentini 100 circiter pedites, manipulum unum equitum, et alterum manipulum equopedestrium quos omnes unà cum vario et numeroso omnis generis commeatu et nobili apparatu bellico, secum in securum abducunt; hoc ut innotuit pontificio Generali Oddi, cum quatuor millibus peditum et sexcentis omnino equitibus omnique instructu Martio desertâ ultro obsidione retrocessit, cujus vestigia à tergo premens cum suis Strozzi præter plurimos cæsos et captos decem capitaneos multosque officiales abduxit, sex insuper majora tormenta et quinque alias machinas ignibus jaciendis

accommodatas, cum omnibus fere impedimentis ac commeatu obtinuit. Eadem occasione etiam Montorium Florentinorum potestati se permisit.

Quærebant pontificii opportunitatem de hoste suo se vindicandi quæ sanè non diu abfuit: exierant Florentini nescio cujus ductu, ut molendinum aliquod quod Montecorni visebatur, diruerent. Quod ut pontificii explorarunt, cum numeroso milite irruerunt ac sexcentos circiter peremerunt, quingentos verò alios in vincula dederunt, ex octo insuper tormentis, quæ Florentini adduxerant, medietatem omnino interceperunt.

Nec iniquiore, feliciore sanè Marte pugnarunt Galli ad Pontesturam: postquam enim Octobri mense hunc locum, cum tredecim millium exercitu cinxissent et tormenta sedecim ter geminis spaciis distinxissent, maximâ virtute, et continuis tormentorum impulsibus connisi sunt primo quoque tempore deditionem procurare, videbant enim verò quanti sua interesset, ut securis liceret Taurinum, Cassalam, et alia circum vicina loca commeare. Nec certè consiliis defuit fortuna, intra paucos enim dies ad ipsas usque fossas penetrarunt, atque hinc latum per mœnia aditum adperuerunt ita ut obsessi suis viribus diffisi, in arcem se colligere coacti fuerint. Ubi equidem non defuisset animus Hispanis viriliter porro obsistendi, modò vel levissima subsidii spes affulsisset, quam quia penitus evanuisse sciebant, cum Gallis tandem pacisci se resolverunt. Sed quoniam pacta protraxerant diutule, immitiores repererunt Gallorum voluntates, nec enim aliud impetrare potuerunt, quàm ut cum solis ensibus egrederentur. Repererunt Pontesturæ victores duodecim tormenta campestria, ducenta pulvere referta vasa, bis mille globos ferreos, commeatum in quatuor menses sufficientem, exinde se Galli bipartitis agminibus diviserunt, pars quidem aliam obsidionem molita est, pars verò ad prædas per Mediolanensem et Navarrensem districtum, more militari se effudit. Gallica quoque in Catalaunia cum Hispanis dissidia ferventer continuata sunt Numerabant in suo exercitu Hispani novem peditum et tria equitum non amplius millia, cum quibus Balaquierium tentare constituerant, fisi Galli cujusdam militis verbis cum quo proditionem pepigerant. Et licet hic ante ipse proditus fuerit, et in vincula importunè conjectus, qùam res effectum sortiretur, tamen progressi sunt. Sed

cum aliunde provisum esse Balaquierio et milite præsidium auctum comperissent, cum omni mox apparatu suo recedere coacti sunt non sine damno suo instantibus à tergo hostibus Gallis.

Picolominius quoque qui non ita pridem à Cæsare dimissus fuerat, et ad Hispanos transierat primam expeditionem feliciter instituit, plurium enim navium instructu Rosas petiit et commeatu plurimo opportunissimè instruxit. Redux autem quatuor in naves Gallicas incidit easque prosecutus non multo suorum impendio obtinuit et Tarraconam secum adduxit.

Nec Castilienses copiæ otiosæ desidebant, quæ ad Monsonium castra applicuerunt. Erat Monsonium districtu modicum, sed munimentis firmum, quod ab anno Galli trium hebdomadarum spacio fame ad deditionem compulerant, id nunc tandem Castilionenses recuperarunt. Vicinam verò arcem in quam quatuor globorum millia immisisse feruntur, et tres cuniculos succendisse ita in potestatem receperunt, ut præter acervum lapidum nihil reperirent.

CAPUT LXXIV.

Testamentum seu postrema voluntas Regis Christianissimi Ludovici XIII. ejusque obitus. Variæ item expeditiones per Belgium à Gallis susceptæ.

LUDOVICUS XIII. Galliæ et Navarræ Rex Christianissimus, dum Europa pene tota offenso Marte flagrat intestino intra viscera hoste, et occulta vi morbi paulatim depascitur ac sensim sine sensu ad vitæ metas perducitur. Vitalis spiritus reliquias cum haud diuturnas superfuturas videret, regno suo et rebus publicis providere tempestivè in-

stituit, ut ad mortem piè et quietè obeundam rectius se disponeret. Eum in finem accersivit quem à secretis sibi esse voluerat, eique ultimæ voluntatis suæ documenta calamo excipienda et chartæ inscribenda proposuit. Illa eâdem quâ accepimus fide, hûc adscribemus.

Ludovicus Dei gratia Rex Franciæ et Navarræ, &c : omnibus præsentibus et secuturis salutem et prosperitatem. Ex quo ad regni gubernacula admoti sumus, tam propitium semper divinum sensimus numen ut ex omnibus actionibus nostris ejus bonitatem apertè elucentem agnoverimus.

Verùm enim verò cùm à pauxillo puero nescio qui publica pacis perturbatores ansam arripuissent communis interturbandæ quietis, eos mox dextera Domini evertit, priusquam ipsi tranquillitatem regni labefactarent, idque maximo nostro commodo, et potentiæ nostræ incremento. Nec multò post modum cum hæreticorum furor in regni potissimas partes et provincias debacchatus esset, ac Majestatem Regiam supprimere adlaborasset, eum nostris consiliis dexteritate et armis maturè prævertimus, et veritati eversis impiis superstitionibus subegimus.

Simili modo cum animum ad arma adjecissemus pro tuendis oppressis et confœderatis nostris, ad oculum manifestissimê divinam experti sumus benedictionem, quando tot nos auxit victoriis, ut hostium nostrorum arrogantiam elidere possemus. Ad extremum cum Galliarum regnum post mortem nostram videretur viduum hæredibus et successoribus futurum ex improviso afflictissima valetudine mihi laboranti, geminâ prole masculâ nos beavit et auxit, quæ vestigia nostra premerent et paterna jura tuerentur.

Interea et divina clementia nos in potentissimum Europæ principem elegerat, placuit tamen eidem nobis ostendere æquè Regiam Majestatis conditionem humanis subjacere eventibus, et communibus hominum miseriis, quàm infimos in plebe mediastinos. Ideoque ne quid supra homines saperemus altiùs, permisit, ut humanis periculis, casibus, et morborum calamitatibus aliorum more mortalium submitteremur. Quibus docti sumus quanti nostra et totius regni nostri ac subditorum interesset ut maturè in omnem vitæ mortisque eventum prosperitati et saluti omnium prospiceremus.

Ea propter in primis et ante omnia confirmamus et rata volumus pacta et conventiones cum confœderatis nobis initas: quandoquidem judicamus inter præcipua media conservandæ et augendæ domus nostræ illud esse, ut exteras nationes nostris consiliis conjunctas retineamus, more majorum nostrorum, qui ante nos in id unicè et studiose incubuerunt. Minorennibus verò filiis nostris nullam aliam educationis rationem ordinamus, quam quæ fiet sub optimæ suæ matris, dilectissimæ conjugis nostræ, curâ, cum diuturna experientia doceat fidos magis educatores et magistros morum haberi non posse quàm eos, ex quorum carne et sanguine filii compaginati sunt. Quodsi verò et ipsa mater animadverteret post nostrum obitum se haud diu superfuturam, ejus prudentiæ et sollicitudini relinquimus ut adhibitis prudentum consiliariorum judiciis, alios educatores secundum suum beneplacitum ordinare possit.

Ut autem nobis suavissimus frater noster Dux Aurelianensis cognoscat nostrum in se affectum, quem ei nullo non tempore ostendimus non potuisse labefactari aut ulla temporum injuria, aut machinationum perfidia, constituimus ipsum minorennis Regis post nostrum discessum generalem locum tenentem universim per omnes regni provincias, quo in officio, quoad Rex ad plenam et gubernationis capacem ætatem pertigerit. Nec obstabit ordinatio illa penes Parlamentum nostrum asservata, qua eum inhabilem ad omnia officiorum munia et dignitatum gradus antehac declaravimus, quam hacce nostra postrema voluntate rescindimus et annullamus. Confidentes benignissimæ ipsius naturæ, et regiæ ex qua ortus est prosapiæ, illum nullo modo permissurum, ut vel contra Regem, vel regni leges et statuta quidquam admittatur, aut introducatur. Declaramus insuper ut, si ipse quoquomodò contra omnem spem nostram quidque regno noxium vel Regi adversum machinaretur, ab illo officio et præfectura quantocyus removeatur uti et in præsenti removemus. Prohibemusque omnibus et singulis subditis nostris, ut eo casu, quem superi avertant ipsi nequaquam pareant, aut in quoquam adsistant. Quantum verò ad Reginam conjugem nostram, post mortem nostram gubernaturam pertinet, ejus virtuti et pietati, quam multorum annorum cohabitatione abunde exploravimus confidimus. Eam ut Ma-

trem et Regentem astituram et præfuturam liberis nostris eadem qua erga nos fuit fide.

Quoniam verò dicta Regina conjux nostra, in tam multiplici negotiorum varietate, et occurrente perplexitate omnia per semet administrare non poterit; quin nec rerum omnium præsentem memoriam et necessariam experientiam habere necessarium omnino judicamus, ei adjungendos esse consiliarios et administros, quorum consiliis et opera in rebus dubiis uti possit. Ad hanc porro rem maxime et in primis idoneos delegimus cognatum nostrum amantissimum ætate et consilio pollentem Principem Condæum ut et Eminentissimum Cardinalem Mazarinum, cancellarium insuper regni nostri, custodemque sigilli regii, et superintendentem cameræ ac archithesaurarium Dominum item de Chavigni secretarium regni. Decernimus quoque ut huic consilio præsideat dilectissimus frater noster Dux Aurelianensis, et in ejus absentia Princeps Condæus, vel Cardinalis Mazarinus, ac alii consequenter eo ordine ut jam nominati sunt. Ordinamus etiam, ne quis audeat ullam ex dicto hoc consilio personam mutare, cassare, deponere. Quodsi tamen aliquis ex dictis consiliariis vel vita decederet vel ob graves causas consilio submovendus esset, haud quaquam alius in ejus locum subrogetur, nisi cum consensu Regentis Reginæ conjugis nostræ, ac nemo nisi per electionem et votorum pluralitatem in consiliariorum alterius loco adlegetur. Imperamus quoque ex plenitudine potestatis, ut omnia de pace constituenda, aut bello promovendo, &c. consilia nonnisi per hunc senatum proponantur, deliberentur, et decernantur. Quantum verò ad alia regni officia, omnia per Reginam Regentem cum consiliariorum consensu distribuentur.

In archiepiscopatibus, episcopatibus, et abbatiis dividendis opera dabitur, ut quemadmodum hucusque sollicitè nos ipsi laboravimus, ita quoque inposterum ejusmodi dignitates, et prælaturæ talibus viris deferantur, qui virtute et doctrina polleant. Unde nullo modo conducet ut archiepiscopatus, episcopatus, et abbatiæ talibus conferantur, qui ut minimum à triennio sacerdotali munere ritè functi non fuerint. Ordinamus igitur ut Regina gubernans accito in consilium Cardinali Mazarino (quem et ipsum à multo tempore probavimus ecclesiæ lauda-

biliter præfuisse, et confidimus non permissurum ut ad ejusmodi munia indigni promoveantur) viros doctos virtutis studiosos, imprimis verò Deum timentes deligat.

Cum verò etiam ex occasione quorundam sermonum temerè profusorum non ita pridem coacti fuerimus Dominum de Chasteauneuf officio sigilliferi privare, eumque in castrum Engolismense ablegare: præcipimus, ut ipse ibidem servetur, quoad pax generalis concludatur, quando pro beneplacito Reginæ et consiliariorum sententia si certa sedes vel in vel extra regnum designari poterit in quo se ad dies vitæ contineat. Mandamus etiam ut Ducissa de Chevreuse ob justissimas causas, regno Galliæ, usque ad bellorum finem exulet. Volumus quoque ut nec pace conclusa, nisi ex gratia Reginæ in regnum redeat, vel si redire contingat, ne vel prope aulam hospitetur. Quin nec aliis nostris subditis, qui ultro se Gallia vel ex certis causis submoverunt, cujuscumque conditionis illi fuerint, reditus in regnum ullo modo permittetur, nisi cum ipsis unanimi consensu dicti consiliarii decernerent.

Denique jubemus ut in hæc omnia puncta postremæ voluntatis, tam Regina gubernans conjux nostra, et filiorum nostrorum mater, quam frater noster Dux Aurelianensis et principes sanguinis, duces, pares, mareschalli et officiales regni sanctè jurent, quod omnia hæc decreta à nobis integerrima fide inviolabiliter servare et executioni mandare velint: in quem finem primo quoque tempore per regni provincias publicabuntur.

Hæc omnia manu nostra scripsimus et subscribenda aliis communicavimus subscribique jussimus per Reginam conjugem nostram, Ducem Aurelianensem, et secretarium status, sigillisque munivimus et roboravimus ad Sanctum Germanum, mense Aprili, anni 1643. Anno regni nostri trigesimo tertio.

His subscriptis et per Parlamenta publicatis, vigesimo primo tandem mensis Aprilis Regius Princeps Primogenitus seu Delphinus Parisiis baptismo admotus est. Quem Rex pater de suo nomine Ludovicum appellari voluit. E sacro lavacro eum susceperunt nomine Romani Pontificis Cardinalis Mazarinus, ac nomine Hispaniarum Regis Princeps fœmina, Condæi conjux.

Augebatur interea intestina vis morbi et Rex paulatim ad obitum declinabat. Profectioni ex mundi hujus calamitatibus, ad lætiorem (quod plane confidimus) vitam à vitæ mortisque Domino, summo cœli terræque dictatore, dies quarta decima Maii constituta est, hora verò post meridiem altera, eadem scilicet quæ fatalis fuit magno Henrico hujus nominis quarto parenti Ludovici Regis, qui Anno Christi 1610 violentâ morte vivis per parricidam ereptus fuit. Ejus obitum consequente die junior Rex Ludovicus XIV. et Regina vidua, comitantibus regio fratre aliisque regni principibus ac consiliariis Parisios ingressi sunt magna gratulatione, et accepti plurima populi acclamatione et plausu. Conducebat Regem Mareschallus de Guiche cum legione custodiæ regiæ assignata equestri, cujus dimidia pars præcessit rhedam altera medietas secuta est. Priusquam Rex urbem attingeret obvium pro more habuit magistratum, qui claves urbis detulit, et alias solennitates receptas prosecutus est: omnia optatum habuere successum.

Tertio decimo Maii Cardinalis Infantis cadaver Parisiis in Hispaniam delatum est. Cui alius honos non est habitus, nisi quod 25 rhedis et manipulo equitum comitantibus introductus fuerit.

Biduo post Aurelianensis Dux conjugem suam honorificè excepit, nuptiisque aliàs initis Archiepiscopus Parisiensis iterum benedixit, et denuo confirmavit. Princeps nupta divertit in aulâ quam Lunenburgensem appellant.

Vigesima prima Junii Regis Christianissimi cadaver in S. Dionysio depositum est id quod non minoribus impendiis quàm apparatu contigit, asserunt enim in eam rem non minus triginta aureorum millibus impensum esse, ad quem actum præcipua nobilitas totius Galliæ convolavit.

Interea in Artesia à Gallis res fortiter gerebatur succumbentibus Hispanis ad civitatem Rocroy. Obsederant Hispani Rocroium, et ab aliquot diebus serio premebant. In eâ obsidione ut fieri amat emittebant è castris identidem diversos manipulos partim explorandi, partem hostium fines infestandi gratiâ, quibus expeditionibus tam prædis quàm incendiis vastabant oppida et pagos. Quod ut compererunt Galli, copias suas subito convocarunt ut civitati pressæ et deditioni proximæ succurrerent. Ducebat copias serenissimus Anguinensium Dux miles in

primis fortis et bellicosus, qui ad octavum decimum Maii inclinato jam ad occasum die Hispanorum stationes primùm est aggressus magno animo et fortitudine mirabili, sed Ducis de Melo industria et commoda dispositione magnâ Gallorum clade repulsus est. Non ideo destitit gloriosus Campiductor Anguinæus, qui novam impressionem animo coquebat, quam postero die ut primum dilucescere cœpit sub tertiam matutinam, auctus novis copiis, majoribus quam unquam ante animis suscepit, et impetum renovavit tam felici successu ut et si fortissimè sese opponerent Hispani, tamen cedere tandem coacti sint, ac effusissimâ fugâ dilabi. Sequebantur fugientes hostes Galli tanto impetu ut legiones præcipuas maximè Hispanas, Italas, et Burgundas internecione delerent adeo ut pauci superfuerint. Cecidit ex Hispanorum partibus Comes Fontanus (qui gloriosè mori quàm inglorius vitam pacisci malebat) unà cum Comite Villalua, Domino Antonio Velandia. Occisorum numerus ex utraque parte verène an fictè non arguo ad duodena millia excrevisse æstimatus est. Hoc certum Hispanos victos fuisse, et victoribus omnem bellicum apparatum, impedimenta, tormentaque omnia ac vexilla tam equestria quam pedestria dimisisse; ex signis certè Parisios delata sunt centum omnino et octoginta ubi Deo solennes in æde principe gratiæ sunt habitæ.

Præmissis his propitiæ fortunæ prodromis, victoria Anguinensem ducem ad ulteriores progressus stimulavit, qui gloriæ obsequens non multò post Theonisvillam infestare constituit. Erat Theonisvilla complexu quidem angusta, sed situ et munitione perquam augusta, ac inter Luxenburgensis ducatus nobilissima fortalitia, visenda, in semilunæ formam exædificata, quam ex una parte natura Mosellæ alluvio, ex alterâ arx munimentis robustissimis juxta et latissimis fossis aquâ ad hastilis altitudinem refertis opportune cinxerat: quæ quia prope Metis aberat, jampridem orexin Gallorum exacuerat, industriamque et artes pridem et exercuerat et eluserat. Hanc igitur cum novem millium exercitu adoritur Anguinæus, ac primo quidem Virtonem ignobile oppidum aggreditur, et sine magno conatu intercipit sexto decimo Junii ac decimo octavo ejusdem castra et obsidionem ad ipsam Theonisvillam

D. Vincentius de la Marra Mareschallus campi, D. Bragius Fuscus Mareschallus campi, D. Carolus Pius Colonellus, D. Fabritius Caraffa Colonellus, D. Carolus Antonius Saluzzus Colonellus, D. Joannes Lani Colonelli locum tenens, D. Virginius Conci supremus vigiliarum Præfectus inter equitatum, Præfectus vigiliarum supremus Brian Germanus, D. Antonius Ciogni Romanus Præfectus vigiliarum supremus, Adjutantes Generales duo, scilicet Petrus Antonius Crevolar et Bartholomæus Zannobius, septendecim Capitanei, utpote Licurgus Stephanucci de Todi, Joannes Bianchi de Terni, Terentius Montavi de Pesaro, Joannes Franciscus Ciogni Romanus, Dominicus Gentili Corso, Nicolaus Viviani, Botgarus Ansidens, Ferdinandus Vechiarelli de Rieti, Cæsar Betti, Petrus Nave, D. Franciscus Caraffa, Balus Saracinelli, Amadeus de Nizza, Franciscus Poltri, Joannes Antonius Fabri Germanus, Amo Gallus Franciscus Sestini, præter hos D. Octavius Bonzuto, D. Martinus Franciscus Hizzart, Baro de Siracusis Gallus, D. de Tioriville Gallus, Albertus Adam de Transaciz Germanus, Comes de Ubaldini, tres vexilliferi equitum, octo peditum : tormentis præfecti cum omnibus famulis. Hæc plaga pontificios vehementer afflixit, neque enim facilè occurrebat tanto malo remedium. Timebant prætereà Perugiæ cujus cives dissidebant: præcipua itaque cura fuit ut novi delectus fierent, milesque in subsidium conscriberetur, in quem finem pecuniis opus erat, actum igitur cum mercatoribus ut trecenta coronatorum millia penderent. Collatum quoque argentum ut quingenta coronatorum millia cuderentur. Ex thesauro item, in Castello S. Angeli asservari solito, eximeretur dimidius auri millio. Instabant interea Galli, et Trinum constantissimè fortissimèque petebant, ad quod ex quatuor partibus majorum tormentorum impulsu continuè laborabant, nec minus cuniculis infestabant, quorum felici successu hiatus in castrum apertus est, unde paulò post impetus adornatus, sed magno Gallorum incommodo; quippe unico illo assultu quingenti omnino perierunt, inter quos colonellus unus et tredecim capitanei.

Nec multò post duo iterum impetus dati in quibus denuo quadringenti occubuerunt, octingenti vero non leviter vulnerati.

Quin et gravissimà damna paulò post ex cuniculo retrorsum acto

persenserunt. His non obstantibus, continuarunt Galli pertinaciter obsidionem quorum gubernator loci constantiam videns, cum nec subsidium sperare posset nec haberet unde porro obsisteret (defecerat enim præsidium una cum pulvere pyrio) deditionem facere coactus est. In vigesimum igitur septimum Septembris egressum liberum et honorificum pactus est secumque Vercellas abduxit quidquid habuit impedimentorum, ac insuper quatuor tormenta secum eduxit. Galli verò ingressi sunt, ac postquam necessariis rebus munitionem instruxissent aliò consilia et iter direxerunt.

Mense Octobri pontificia arma ad Pitiglianam munitionem fortissimam admota sunt obsidioque seriò suscepta ac magnis viribus laboribusque promota, quantumvis Colonellus Grisonius loci gubernator se fortissimè opponeret. Videbant interea Florentini quantum suis rebus commodi decederet, si munitio illa in potestatem pontificiorum veniret. Quapropter sub Colonello Strozzi duo peditum millia et septem equitum manipuli confestim Seanum missi sunt ut ex vicino specularentur, quâ ratione obsidionis successus impediri et hosti clades inferri posset. Nec certè multò post commoda sese obtulit contra pontificios eundi occasio, compererant enim Florentini hostes suos passum Castonensem insidere, magnumque commeatum pro exercitu colligere: illuc Strozzi exploratis rebus præmisit equitatus sui partem, ipseque mox cum 200 peditibus secutus est, cumque hostes eximproviso impetivisset, primâ statim impressione pontificios nonnihil consternavit, qui tamen prudenter dissimulato metu arma corripuerunt, sed mox à proposito remittentes deditionem sui suorumque faciunt, vitam paciscuntur, ac de cætero voluntati victorum sese submittunt. Ceperunt hâc expeditione Florentini 100 circiter pedites, manipulum unum equitum, et alterum manipulum equopedestrium quos omnes unà cum vario et numeroso omnis generis commeatu et nobili apparatu bellico, secum in securum abducunt; hoc ut innotuit pontificio Generali Oddi, cum quatuor millibus peditum et sexcentis omnino equitibus omnique instructu Martio desertâ ultro obsidione retrocessit, cujus vestigia à tergo premens cum suis Strozzi præter plurimos cæsos et captos decem capitaneos multosque officiales abduxit, sex insuper majora tormenta et quinque alias machinas ignibus jaciendis

3 F

D. Vincentius de la Marra Mareschallus campi, D. Bragius Fuscus Mareschallus campi, D. Carolus Pius Colonellus, D. Fabritius Caraffa Colonellus, D. Carolus Antonius Saluzzus Colonellus, D. Joannes Lani Colonelli locum tenens, D. Virginius Conci supremus vigiliarum Præfectus inter equitatum, Præfectus vigiliarum supremus Brian Germanus, D. Antonius Ciogni Romanus Præfectus vigiliarum supremus, Adjutantes Generales duo, scilicet Petrus Antonius Crevolar et Bartholomæus Zannobius, septendecim Capitanei, utpote Licurgus Stephanucci de Todi, Joannes Bianchi de Terni, Terentius Montavi de Pesaro, Joannes Franciscus Ciogni Romanus, Dominicus Gentili Corso, Nicolaus Viviani, Botgarus Ansidens, Ferdinandus Vechiarelli de Rieti, Cæsar Betti, Petrus Nave, D. Franciscus Caraffa, Balus Saracinelli, Amadeus de Nizza, Franciscus Poltri, Joannes Antonius Fabri Germanus, Amo Gallus Franciscus Sestini, præter hos D. Octavius Bonzuto, D. Martinus Franciscus Hizzart, Baro de Siracusis Gallus, D. de Tioriville Gallus, Albertus Adam de Transaciz Germanus, Comes de Ubaldini, tres vexilliferi equitum, octo peditum: tormentis præfecti cum omnibus famulis. Hæc plaga pontificios vehementer afflixit, neque enim facilè occurrebat tanto malo remedium. Timebant prætereà Perugiæ cujus cives dissidebant: præcipua itaque cura fuit ut novi delectus fierent, milesque in subsidium conscriberetur, in quem finem pecuniis opus erat, actum igitur cum mercatoribus ut trecenta coronatorum millia penderent. Collatum quoque argentum ut quingenta coronatorum millia cuderentur. Ex thesauro item, in Castello S. Angeli asservari solito, eximeretur dimidius auri millio. Instabant interea Galli, et Trinum constantissimè fortissimèque petebant, ad quod ex quatuor partibus majorum tormentorum impulsu continuè laborabant, nec minus cuniculis infestabant, quorum felici successu hiatus in castrum apertus est, unde paulò post impetus adornatus, sed magno Gallorum incommodo; quippe unico illo assultu quingenti omnino perierunt, inter quos colonellus unus et tredecim capitanei.

Nec multò post duo iterum impetus dati in quibus denuo quadringenti occubuerunt, octingenti vero non leviter vulnerati.

Quin et gravissimà damna paulò post ex cuniculo retrorsum acto

persenserunt. His non obstantibus, continuarunt Galli pertinaciter obsidionem quorum gubernator loci constantiam videns, cum nec subsidium sperare posset nec haberet unde porro obsisteret (defecerat enim præsidium una cum pulvere pyrio) deditionem facere coactus est. In vigesimum igitur septimum Septembris egressum liberum et honorificum pactus est secumque Vercellas abduxit quidquid habuit impedimentorum, ac insuper quatuor tormenta secum eduxit. Galli verò ingressi sunt, ac postquam necessariis rebus munitionem instruxissent aliò consilia et iter direxerunt.

Mense Octobri pontificia arma ad Pitiglianam munitionem fortissimam admota sunt obsidioque seriò suscepta ac magnis viribus laboribusque promota, quantumvis Colonellus Grisonius loci gubernator se fortissimè opponeret. Videbant interea Florentini quantum suis rebus commodi decederet, si munitio illa in potestatem pontificiorum veniret. Quapropter sub Colonello Strozzi duo peditum millia et septem equitum manipuli confestim Seanum missi sunt ut ex vicino specularentur, quâ ratione obsidionis successus impediri et hosti clades inferri posset. Nec certè multò post commoda sese obtulit contra pontificios eundi occasio, compererant enim Florentini hostes suos passum Castonensem insidere, magnumque commeatum pro exercitu colligere: illuc Strozzi exploratis rebus præmisit equitatus sui partem, ipseque mox cum 200 peditibus secutus est, cumque hostes eximproviso impetivisset, primâ statim impressione pontificios nonnihil consternavit, qui tamen prudenter dissimulato metu arma corripuerunt, sed mox à proposito remittentes deditionem sui suorumque faciunt, vitam paciscuntur, ac de cætero voluntati victorum sese submittunt. Ceperunt hâc expeditione Florentini 100 circiter pedites, manipulum unum equitum, et alterum manipulum equopedestrium quos omnes unà cum vario et numeroso omnis generis commeatu et nobili apparatu bellico, secum in securum abducunt; hoc ut innotuit pontificio Generali Oddi, cum quatuor millibus peditum et sexcentis omnino equitibus omnique instructu Martio desertâ ultro obsidione retrocessit, cujus vestigia à tergo premens cum suis Strozzi præter plurimos cæsos et captos decem capitaneos multosque officiales abduxit, sex insuper majora tormenta et quinque alias machinas ignibus jaciendis

accommodatas, cum omnibus fere impedimentis ac commeatu obtinuit. Eadem occasione etiam Montorium Florentinorum potestati se permisit.

Quærebant pontificii opportunitatem de hoste suo se vindicandi quæ sanè non diu abfuit: exierant Florentini nescio cujus ductu, ut molendinum aliquod quod Montecorni visebatur, diruerent. Quod ut pontificii explorarunt, cum numeroso milite irruerunt ac sexcentos circiter peremerunt, quingentos verò alios in vincula dederunt, ex octo insuper tormentis, quæ Florentini adduxerant, medietatem omnino interceperunt.

Nec iniquiore, feliciore sanè Marte pugnarunt Galli ad Pontesturam: postquam enim Octobri mense hunc locum, cum tredecim millium exercitu cinxissent et tormenta sedecim ter geminis spaciis distinxissent, maximâ virtute, et continuis tormentorum impulsibus connisi sunt primo quoque tempore deditionem procurare, videbant enim verò quanti sua interesset, ut securis liceret Taurinum, Cassalam, et alia circum vicina loca commeare. Nec certè consiliis defuit fortuna, intra paucos enim dies ad ipsas usque fossas penetrarunt, atque hinc latum per mœnia aditum adperuerunt ita ut obsessi suis viribus diffisi, in arcem se colligere coacti fuerint. Ubi equidem non defuisset animus Hispanis viriliter porro obsistendi, modò vel levissima subsidii spes affulsisset, quam quia penitus evanuisse sciebant, cum Gallis tandem pacisci se resolverunt. Sed quoniam pacta protraxerant diutule, immitiores repererunt Gallorum voluntates, nec enim aliud impetrare potuerunt, quàm ut cum solis ensibus egrederentur. Repererunt Pontesturæ victores duodecim tormenta campestria, ducenta pulvere referta vasa, bis mille globos ferreos, commeatum in quatuor menses sufficientem, exinde se Galli bipartitis agminibus diviserunt, pars quidem aliam obsidionem molita est, pars verò ad prædas per Mediolanensem et Navarrensem districtum, more militari se effudit. Gallica quoque in Catalaunia cum Hispanis dissidia ferventer continuata sunt Numerabant in suo exercitu Hispani novem peditum et tria equitum non amplius millia, cum quibus Balaquierium tentare constituerant, fisi Galli cujusdam militis verbis cum quo proditionem pepigerant. Et licet hic ante ipse proditus fuerit, et in vincula importunè conjectus, qùam res effectum sortiretur, tamen progressi sunt. Sed

cum aliunde provisum esse Balaquierio et milite præsidium auctum comperissent, cum omni mox apparatu suo recedere coacti sunt non sine damno suo instantibus à tergo hostibus Gallis.

Picolominius quoque qui non ita pridem à Cæsare dimissus fuerat, et ad Hispanos transierat primam expeditionem feliciter instituit, plurium enim navium instructu Rosas petiit et commeatu plurimo opportunissimè instruxit. Redux autem quatuor in naves Gallicas incidit easque prosecutus non multo suorum impendio obtinuit et Tarraconam secum adduxit.

Nec Castilienses copiæ otiosæ desidebant, quæ ad Monsonium castra applicuerunt. Erat Monsonium districtu modicum, sed munimentis firmum, quod ab anno Galli trium hebdomadarum spacio fame ad deditionem compulerant, id nunc tandem Castilionenses recuperarunt. Vicinam verò arcem in quam quatuor globorum millia immisisse feruntur, et tres cuniculos succendisse ita in potestatem receperunt, ut præter acervum lapidum nihil reperirent.

CAPUT LXXIV.

Testamentum seu postrema voluntas Regis Christianissimi Ludovici XIII. ejusque obitus. Variæ item expeditiones per Belgium à Gallis susceptæ.

LUDOVICUS XIII. Galliæ et Navarræ Rex Christianissimus, dum Europa pene tota offenso Marte flagrat intestino intra viscera hoste, et occulta vi morbi paulatim depascitur ac sensim sine sensu ad vitæ metas perducitur. Vitalis spiritus reliquias cum haud diuturnas superfuturas videret, regno suo et rebus publicis providere tempestivè in-

stituit, ut ad mortem piè et quietè obeundam rectius se disponeret. Eum in finem accersivit quem à secretis sibi esse voluerat, eique ultimæ voluntatis suæ documenta calamo excipienda et chartæ inscribenda proposuit. Illa eâdem quâ accepimus fide, hûc adscribemus.

Ludovicus Dei gratia Rex Franciæ et Navarræ, &c : omnibus præsentibus et secuturis salutem et prosperitatem. Ex quo ad regni gubernacula admoti sumus, tam propitium semper divinum sensimus numen ut ex omnibus actionibus nostris ejus bonitatem apertè elucentem agnoverimus.

Verùm enim verò cùm à pauxillo puero nescio qui publica pacis perturbatores ansam arripuissent communis interturbandæ quietis, eos mox dextera Domini evertit, priusquam ipsi tranquillitatem regni labefactarent, idque maximo nostro commodo, et potentiæ nostræ incremento. Nec multò post modum cum hæreticorum furor in regni potissimas partes et provincias debacchatus esset, ac Majestatem Regiam supprimere adlaborasset, eum nostris consiliis dexteritate et armis maturè prævertimus, et veritati eversis impiis superstitionibus subegimus.

Simili modo cum animum ad arma adjecissemus pro tuendis oppressis et confœderatis nostris, ad oculum manifestissimê divinam experti sumus benedictionem, quando tot nos auxit victoriis, ut hostium nostrorum arrogantiam elidere possemus. Ad extremum cum Galliarum regnum post mortem nostram videretur viduum hæredibus et successoribus futurum ex improviso afflictissima valetudine mihi laboranti, geminâ prole masculâ nos beavit et auxit, quæ vestigia nostra premerent et paterna jura tuerentur.

Interea et divina clementia nos in potentissimum Europæ principem elegerat, placuit tamen eidem nobis ostendere æquè Regiam Majestatis conditionem humanis subjacere eventibus, et communibus hominum miseriis, quàm infimos in plebe mediastinos. Ideoque ne quid supra homines saperemus altiùs, permisit, ut humanis periculis, casibus, et morborum calamitatibus aliorum more mortalium submitteremur. Quibus docti sumus quanti nostra et totius regni nostri ac subditorum interesset ut maturè in omnem vitæ mortisque eventum prosperitati et saluti omnium prospiceremus.

Ea propter in primis et ante omnia confirmamus et rata volumus pacta et conventiones cum confœderatis nobis initas: quandoquidem judicamus inter præcipua media conservandæ et augendæ domus nostræ illud esse, ut exteras nationes nostris consiliis conjunctas retineamus, more majorum nostrorum, qui ante nos in id unicè et studiose incubuerunt. Minorennibus verò filiis nostris nullam aliam educationis rationem ordinamus, quam quæ fiet sub optimæ suæ matris, dilectissimæ conjugis nostræ, curâ, cum diuturna experientia doceat fidos magis educatores et magistros morum haberi non posse quàm eos, ex quorum carne et sanguine filii compaginati sunt. Quodsi verò et ipsa mater animadverteret post nostrum obitum se haud diu superfuturam, ejus prudentiæ et sollicitudini relinquimus ut adhibitis prudentum consiliariorum judiciis, alios educatores secundum suum beneplacitum ordinare possit.

Ut autem nobis suavissimus frater noster Dux Aurelianensis cognoscat nostrum in se affectum, quem ei nullo non tempore ostendimus non potuisse labefactari aut ulla temporum injuria, aut machinationum perfidia, constituimus ipsum minorennis Regis post nostrum discessum generalem locum tenentem universim per omnes regni provincias, quo in officio, quoad Rex ad plenam et gubernationis capacem ætatem pertigerit. Nec obstabit ordinatio illa penes Parlamentum nostrum asservata, qua eum inhabilem ad omnia officiorum munia et dignitatum gradus antehac declaravimus, quam hacce nostra postrema voluntate rescindimus et annullamus. Confidentes benignissimæ ipsius naturæ, et regiæ ex qua ortus est prosapiæ, illum nullo modo permissurum, ut vel contra Regem, vel regni leges et statuta quidquam admittatur, aut introducatur. Declaramus insuper ut, si ipse quoquomodo contra omnem spem nostram quidque regno noxium vel Regi adversum machinaretur, ab illo officio et præfectura quantocyus removeatur uti et in præsenti removemus. Prohibemusque omnibus et singulis subditis nostris, ut eo casu, quem superi avertant ipsi nequaquam pareant, aut in quoquam adsistant. Quantum verò ad Reginam conjugem nostram, post mortem nostram gubernaturam pertinet, ejus virtuti et pietati, quam multorum annorum cohabitatione abunde exploravimus confidimus. Eam ut Ma-

trem et Regentem astituram et præfuturam liberis nostris eadem qua erga nos fuit fide.

Quoniam verò dicta Regina conjux nostra, in tam multiplici negotiorum varietate, et occurrente perplexitate omnia per semet administrare non poterit; quin nec rerum omnium præsentem memoriam et necessariam experientiam habere necessarium omnino judicamus, ei adjungendos esse consiliarios et administros, quorum consiliis et opera in rebus dubiis uti possit. Ad hanc porro rem maxime et in primis idoneos delegimus cognatum nostrum amantissimum ætate et consilio pollentem Principem Condæum ut et Eminentissimum Cardinalem Mazarinum, cancellarium insuper regni nostri, custodemque sigilli regii, et superintendentem cameræ ac archithesaurarium Dominum item de Chavigni secretarium regni. Decernimus quoque ut huic consilio præsideat dilectissimus frater noster Dux Aurelianensis, et in ejus absentia Princeps Condæus, vel Cardinalis Mazarinus, ac alii consequenter eo ordine ut jam nominati sunt. Ordinamus etiam, ne quis audeat ullam ex dicto hoc consilio personam mutare, cassare, deponere. Quodsi tamen aliquis ex dictis consiliariis vel vita decederet vel ob graves causas consilio submovendus esset, haud quaquam alius in ejus locum subrogetur, nisi cum consensu Regentis Reginæ conjugis nostræ, ac nemo nisi per electionem et votorum pluralitatem in consiliariorum alterius loco adlegetur. Imperamus quoque ex plenitudine potestatis, ut omnia de pace constituenda, aut bello promovendo, &c. consilia nonnisi per hunc senatum proponantur, deliberentur, et decernantur. Quantum verò ad alia regni officia, omnia per Reginam Regentem cum consiliariorum consensu distribuentur.

In archiepiscopatibus, episcopatibus, et abbatiis dividendis opera dabitur, ut quemadmodum hucusque sollicitè nos ipsi laboravimus, ita quoque inposterum ejusmodi dignitates, et prælaturæ talibus viris deferantur, qui virtute et doctrina polleant. Unde nullo modo conducet ut archiepiscopatus, episcopatus, et abbatiæ talibus conferantur, qui ut minimum à triennio sacerdotali munere ritè functi non fuerint. Ordinamus igitur ut Regina gubernans accito in consilium Cardinali Mazarino (quem et ipsum à multo tempore probavimus ecclesiæ lauda-

biliter præfuisse, et confidimus non permissurum ut ad ejusmodi munia indigni promoveantur) viros doctos virtutis studiosos, imprimis verò Deum timentes deligat.

Cum verò etiam ex occasione quorundam sermonum temerè profusorum non ita pridem coacti fuerimus Dominum de Chasteauneuf officio sigilliferi privare, eumque in castrum Engolismense ablegare: præcipimus, ut ipse ibidem servetur, quoad pax generalis concludatur, quando pro beneplacito Reginæ et consiliariorum sententia si certa sedes vel in vel extra regnum designari poterit in quo se ad dies vitæ contineat. Mandamus etiam ut Ducissa de Chevreuse ob justissimas causas, regno Galliæ, usque ad bellorum finem exulet. Volumus quoque ut nec pace conclusa, nisi ex gratia Reginæ in regnum redeat, vel si redire contingat, ne vel prope aulam hospitetur. Quin nec aliis nostris subditis, qui ultro se Gallia vel ex certis causis submoverunt, cujuscumque conditionis illi fuerint, reditus in regnum ullo modo permittetur, nisi cum ipsis unanimi consensu dicti consiliarii decernerent.

Denique jubemus ut in hæc omnia puncta postremæ voluntatis, tam Regina gubernans conjux nostra, et filiorum nostrorum mater, quam frater noster Dux Aurelianensis et principes sanguinis, duces, pares, mareschalli et officiales regni sanctè jurent, quod omnia hæc decreta à nobis integerrima fide inviolabiliter servare et executioni mandare velint: in quem finem primo quoque tempore per regni provincias publicabuntur.

Hæc omnia manu nostra scripsimus et subscribenda aliis communicavimus subscribique jussimus per Reginam conjugem nostram, Ducem Aurelianensem, et secretarium status, sigillisque munivimus et roboravimus ad Sanctum Germanum, mense Aprili, anni 1643. Anno regni nostri trigesimo tertio.

His subscriptis et per Parlamenta publicatis, vigesimo primo tandem mensis Aprilis Regius Princeps Primogenitus seu Delphinus Parisiis baptismo admotus est. Quem Rex pater de suo nomine Ludovicum appellari voluit. E sacro lavacro eum susceperunt nomine Romani Pontificis Cardinalis Mazarinus, ac nomine Hispaniarum Regis Princeps fœmina, Condæi conjux.

Thomam, qui de periculo deditionis commonefacerent, sed quia vel tabelliones intercipiebantur, vel redire non poterant, qui responsum referrent accensis noctu ignibus præsentissimam necessitatem in amica castra significarunt. Commodum eodem tempore Princeps Thomas ex Galliis suppetias adductas esse audiverat (erant selectorum militum bis mille quingenta capita) quibuscum ad liberandum obsidione castrum sese accinxit. Convocatis ergo ducibus et ad rem fortiter agendam animatis, exercitum duodecim omnino millium eduxit in campum et ad Nizam promovit, unà cum novem tormentis currulibus: ac ipse quidem princeps cum omni equitatu Seriviam flumen trajecit sollicitè tardiùs subsequentem peditatum expectans, qui dum abest longius, et tardius progreditur, pluviâ tempestate impeditus, paulatim flumen aquis augetur, et in tantum excrescit, ut modus nullus esset trajiciendi in adversam ripam. His ita constitutis, se munire tantisper, dum aquæ remitterent, incipit miles, ne quà hostium incursionibus pateret, quod tamen tam sollicitè facere non potuit, quin à Germanis legionibus et rusticis accolis vellicaretur et supra trecentos sternerentur. Interea remiserant aquæ plusculum, trajeceratque peditatus sub sextum decimum Maii, quando Princeps Thomas cum pleno exercitu Portonam versus movit conaturus omni impendio liberare obsessos. Hærebant Hispani intra munimenta sua tuti, ad quos difficilis dabatur accessus, et licet copiosum commeatum interceptum audiissent ab adversariis turmis nihil tamen à proposito remiserant, certi vel passo potiri vel gloriosè emori. Cum igitur obsessi pertinaciam obsidentium animadverterent sub vigesimum sextum Maii pacisci ceperunt ac postero die pacta concluserunt, ut scilicet cum omni solennitate militari egrederentur. Egressique sunt 1300 sani milites, ducenti verò infirmi et vulnerati, cum quatuor tormentis ac omnibus impedimentis, rectaque ad socios se adjunxerunt, ac cum exercitu Astam regressi sunt. Hispani nonnisi centum et tredecim frumenti modios in provisione repererunt, sex insuper dolia caseo onusta, sex vini plaustra et triginta duo vasa pulveris pyrii, præter pauxillulum farinæ et panis. Non defuere suis partibus victores ut necessaria omnia opportunè supplerent, locumque in eventum instruerent. Præcipua verò cura fuit ut victoriarum largitori publicas gratias variis locis decernerent.

Hæc dum hisce in partibus geruntur alibi etiam sacra seu pontificia bella, ex nescio quibus dissidiis cum principibus Italiæ nata, latè serpendo promoverunt. Nec Roma procul delata sunt. Terminante enim Augusto Florentinæ copiæ Cisternam urbem aggressæ sunt ac septem dierum validâ impressione intertonantibus majorum fistularum fragoribus pertinaciter pertentarunt, ac prope adduxerunt, ut civitas pacem peteret et deditionem promitteret. Cum derepente adfuit septingentis peditibus et quadringentis equitibus comitatus Marchio Tobias Pallavicinus, qui felicissimè obsidionem solvit Florentinis ad fugam compulsis, quibus recedentibus institerunt quidem à tergo obsessi, sed non magno recedentium damno. Pallavicinus interea obsessos pulvere et aliis necessariis adjuvit. Rebus ad Cisternam parum fortunatè gestis, Florentini feliciori successu pugnarunt paulo post aperto Marte contra pontificios. Cùm enim Vincentius de Marra Mareschallus campi (successerat hic Duci Savellio in generalatu) cum tribus peditum millibus et undecim manipulis equitum, ac quatuor tormentis, ab exercitus corpore se separasset, ut Pievam urbem obsideret intra duas arces Sancti Martini scilicet et Petri collem substitit. Quod ut Florentinis innotuit, miserunt de suis qui consilia Marræ explorarent et certa nuncia ad campiductorem Florentinum referrent. Quæ ut allata sunt itur à primoribus in consilium, constituiturque justis armis cum pontificiis esse confligendum. Egressi mox in hostem repererunt in procinctu ut se in tutiora loca reciperet, periculumque pugnandi defugeret. Instant Florentini acriùs, et à tergo carpunt, coguntque in editiorem collem, in quem unà Florentini enituntur, et non jam eminus sed cominus consertis dexteris digladiantur tantâ virtute ut de pontificiis præter duos manipulos qui tempestivâ fuga salutem quæsierint, plerique vel cæsi vel capti fuerint. Inter hos numerabant etiam Mareschalli locum tenentem Malavagia. Captivorum numerus millenarium excessisse putatur, occisorum aliquantum major creditur. Cæterum intercepta tormenta quatuor cum omni provisione militari, omnia etiam impedimenta Florentinis cesserunt unà cum vexillis et luculentis opibus. Captivorum præcipuorum nomina hic subjungo.

D. Vincentius de la Marra Mareschallus campi, D. Bragius Fuscus Mareschallus campi, D. Carolus Pius Colonellus, D. Fabritius Caraffa Colonellus, D. Carolus Antonius Saluzzus Colonellus, D. Joannes Laui Colonelli locum tenens, D. Virginius Conci supremus vigiliarum Præfectus inter equitatum, Præfectus vigiliarum supremus Brian Germanus, D. Antonius Ciogni Romanus Præfectus vigiliarum supremus, Adjutantes Generales duo, scilicet Petrus Antonius Crevolar et Bartholomæus Zannobius, septendecim Capitanei, utpote Licurgus Stephanucci de Todi, Joannes Bianchi de Terni, Terentius Montavi de Pesaro, Joannes Franciscus Ciogni Romanus, Dominicus Gentili Corso, Nicolaus Viviani, Botgarus Ansidens, Ferdinandus Vechiarelli de Rieti, Cæsar Betti, Petrus Nave, D. Franciscus Caraffa, Balus Saracinelli, Amadeus de Nizza, Franciscus Poltri, Joannes Antonius Fabri Germanus, Amo Gallus Franciscus Sestini, præter hos D. Octavius Bonzuto, D. Martinus Franciscus Hizzart, Baro de Siracusis Gallus, D. de Tioriville Gallus, Albertus Adam de Transaciz Germanus, Comes de Ubaldini, tres vexilliferi equitum, octo peditum : tormentis præfecti cum omnibus famulis. Hæc plaga pontificios vehementer afflixit, neque enim facilè occurrebat tanto malo remedium. Timebant prætereà Perugiæ cujus cives dissidebant: præcipua itaque cura fuit ut novi delectus fierent, milesque in subsidium conscriberetur, in quem finem pecuniis opus erat, actum igitur cum mercatoribus ut trecenta coronatorum millia penderent. Collatum quoque argentum ut quingenta coronatorum millia cuderentur. Ex thesauro item, in Castello S. Angeli asservari solito, eximeretur dimidius auri millio. Instabant interea Galli, et Triaum constantissimè fortissimèque petebant, ad quod ex quatuor partibus majorum tormentorum impulsu continuè laborabant, nec minus cuniculis infestabant, quorum felici successu hiatus in castrum apertus est, unde paulò post impetus adornatus, sed magno Gallorum incommodo; quippe unico illo assultu quingenti omnino perierunt, inter quos colonellus unus et tredecim capitanei.

Nec multò post duo iterum impetus dati in quibus denuo quadringenti occubuerunt, octingenti vero non leviter vulnerati.

Quin et gravissimà damna paulò post ex cuniculo retrorsum acto

persenserunt. His non obstantibus, continuarunt Galli pertinaciter obsidionem quorum gubernator loci constantiam videns, cum nec subsidium sperare posset nec haberet unde porro obsisteret (defecerat enim præsidium una cum pulvere pyrio) deditionem facere coactus est. In vigesimum igitur septimum Septembris egressum liberum et honorificum pactus est secumque Vercellas abduxit quidquid habuit impedimentorum, ac insuper quatuor tormenta secum eduxit. Galli verò ingressi sunt, ac postquam necessariis rebus munitionem instruxissent aliò consilia et iter direxerunt.

Mense Octobri pontificia arma ad Pitiglianam munitionem fortissimam admota sunt obsidioque seriò suscepta ac magnis viribus laboribusque promota, quantumvis Colonellus Grisonius loci gubernator se fortissimè opponeret. Videbant interea Florentini quantum suis rebus commodi decederet, si munitio illa in potestatem pontificiorum veniret. Quapropter sub Colonello Strozzi duo peditum millia et septem equitum manipuli confestim Seanum missi sunt ut ex vicino specularentur, quâ ratione obsidionis successus impediri et hosti clades inferri posset. Nec certè multò post commoda sese obtulit contra pontificios eundi occasio, compererant enim Florentini hostes suos passum Castonensem insidere, magnumque commeatum pro exercitu colligere: illuc Strozzi exploratis rebus præmisit equitatus sui partem, ipseque mox cum 200 peditibus secutus est, cumque hostes eximproviso impetivisset, primâ statim impressione pontificios nonnihil consternavit, qui tamen prudenter dissimulato metu arma corripuerunt, sed mox à proposito remittentes deditionem sui suorumque faciunt, vitam paciscuntur, ac de cætero voluntati victorum sese submittunt. Ceperunt hâc expeditione Florentini 100 circiter pedites, manipulum unum equitum, et alterum manipulum equopedestrium quos omnes unà cum vario et numeroso omnis generis commeatu et nobili apparatu bellico, secum in securum abducunt; hoc ut innotuit pontificio Generali Oddi, cum quatuor millibus peditum et sexcentis omnino equitibus omnique instructu Martio desertâ ultro obsidione retrocessit, cujus vestigia à tergo premens cum suis Strozzi præter plurimos cæsos et captos decem capitaneos multosque officiales abduxit, sex insuper majora tormenta et quinque alias machinas ignibus jaciendis

accommodatas, cum omnibus fere impedimentis ac commeatu obtinuit. Eadem occasione etiam Montorium Florentinorum potestati se permisit.

Quærebant pontificii opportunitatem de hoste suo se vindicandi quæ sanè non diu abfuit: exierant Florentini nescio cujus ductu, ut molendinum aliquod quod Montecorni visebatur, diruerent. Quod ut pontificii explorarunt, cum numeroso milite irruerunt ac sexcentos circiter peremerunt, quingentos verò alios in vincula dederunt, ex octo insuper tormentis, quæ Florentini adduxerant, medietatem omnino interceperunt.

Nec iniquiore, feliciore sanè Marte pugnarunt Galli ad Pontesturam: postquam enim Octobri mense hunc locum, cum tredecim millium exercitu cinxissent et tormenta sedecim ter geminis spaciis distinxissent, maximâ virtute, et continuis tormentorum impulsibus connisi sunt primo quoque tempore deditionem procurare, videbant enim verò quanti sua interesset, ut securis liceret Taurinum, Cassalam, et alia circum vicina loca commeare. Nec certè consiliis defuit fortuna, intra paucos enim dies ad ipsas usque fossas penetrarunt, atque hinc latum per mœnia aditum adperuerunt ita ut obsessi suis viribus diffisi, in arcem se colligere coacti fuerint. Ubi equidem non defuisset animus Hispanis viriliter porro obsistendi, modò vel levissima subsidii spes affulsisset, quam quia penitus evanuisse sciebant, cum Gallis tandem pacisci se resolverunt. Sed quoniam pacta protraxerant diutule, immitiores repererunt Gallorum voluntates, nec enim aliud impetrare potuerunt, quàm ut cum solis ensibus egrederentur. Repererunt Pontesturæ victores duodecim tormenta campestria, ducenta pulvere referta vasa, bis mille globos ferreos, commeatum in quatuor menses sufficientem, exinde se Galli bipartitis agminibus diviserunt, pars quidem aliam obsidionem molita est, pars verò ad prædas per Mediolanensem et Navarrensem districtum, more militari se effudit. Gallica quoque in Catalaunia cum Hispanis dissidia ferventer continuata sunt Numerabant in suo exercitu Hispani novem peditum et tria equitum non amplius millia, cum quibus Balaquierium tentare constituerant, fisi Galli cujusdam militis verbis cum quo proditionem pepigerant. Et licet hic ante ipse proditus fuerit, et in vincula importunè conjectus, qùam res effectum sortiretur, tamen progressi sunt. Sed

cum aliunde provisum esse Balaquierio et milite præsidium auctum comperissent, cum omni mox apparatu suo recedere coacti sunt non sine damno suo instantibus à tergo hostibus Gallis.

Picolominius quoque qui non ita pridem à Cæsare dimissus fuerat, et ad Hispanos transierat primam expeditionem feliciter instituit, plurium enim navium instructu Rosas petiit et commeatu plurimo opportunissimè instruxit. Redux autem quatuor in naves Gallicas incidit easque prosecutus non multo suorum impendio obtinuit et Tarraconam secum adduxit.

Nec Castilienses copiæ otiosæ desidebant, quæ ad Monsonium castra applicuerunt. Erat Monsonium districtu modicum, sed munimentis firmum, quod ab anno Galli trium hebdomadarum spacio fame ad deditionem compulerant, id nunc tandem Castilionenses recuperarunt. Vicinam verò arcem in quam quatuor globorum millia immisisse feruntur, et tres cuniculos succendisse ita in potestatem receperunt, ut præter acervum lapidum nihil reperirent.

CAPUT LXXIV.

Testamentum seu postrema voluntas Regis Christianissimi Ludovici XIII. ejusque obitus. Variæ item expeditiones per Belgium à Gallis susceptæ.

LUDOVICUS XIII. Galliæ et Navarræ Rex Christianissimus, dum Europa pene tota offenso Marte flagrat intestino intra viscera hoste, et occulta vi morbi paulatim depascitur ac sensim sine sensu ad vitæ metas perducitur. Vitalis spiritus reliquias cum haud diuturnas superfuturas videret, regno suo et rebus publicis providere tempestivè in-

stituit, ut ad mortem piè et quietè obeundam rectius se disponeret. Eum in finem accersivit quem à secretis sibi esse voluerat, eique ultimæ voluntatis suæ documenta calamo excipienda et chartæ inscribenda proposuit. Illa eâdem quâ accepimus fide, hûc adscribemus.

Ludovicus Dei gratia Rex Franciæ et Navarræ, &c: omnibus præsentibus et secuturis salutem et prosperitatem. Ex quo ad regni gubernacula admoti sumus, tam propitium semper divinum sensimus numen ut ex omnibus actionibus nostris ejus bonitatem apertè elucentem agnoverimus.

Verùm enim verò cùm à pauxillo puero nescio qui publica pacis perturbatores ansam arripuissent communis interturbandæ quietis, eos mox dextera Domini evertit, priusquam ipsi tranquillitatem regni labefactarent, idque maximo nostro commodo, et potentiæ nostræ incremento. Nec multò post modum cum hæreticorum furor in regni potissimas partes et provincias debacchatus esset, ac Majestatem Regiam supprimere adlaborasset, eum nostris consiliis dexteritate et armis maturè prævertimus, et veritati eversis impiis superstitionibus subegimus.

Simili modo cum animum ad arma adjecissemus pro tuendis oppressis et confœderatis nostris, ad oculum manifestissimê divinam experti sumus benedictionem, quando tot nos auxit victoriis, ut hostium nostrorum arrogantiam elidere possemus. Ad extremum cum Galliarum regnum post mortem nostram videretur viduum hæredibus et successoribus futurum ex improviso afflictissima valetudine mihi laboranti, geminâ prole masculâ nos beavit et auxit, quæ vestigia nostra premerent et paterna jura tuerentur.

Interea et divina clementia nos in potentissimum Europæ principem elegerat, placuit tamen eidem nobis ostendere æquè Regiam Majestatis conditionem humanis subjacere eventibus, et communibus hominum miseriis, quàm infimos in plebe mediastinos. Ideoque ne quid supra homines superemus altiùs, permisit, ut humanis periculis, casibus, et morborum calamitatibus aliorum more mortalium submitteremur. Quibus docti sumus quanti nostra et totius regni nostri ac subditorum interesset ut maturè in omnem vitæ mortisque eventum prosperitati et saluti omnium prospiceremus.

Ea propter in primis et ante omnia confirmamus et rata volumus pacta et conventiones cum confœderatis nobis initas: quandoquidem judicamus inter præcipua media conservandæ et augendæ domus nostræ illud esse, ut exteras nationes nostris consiliis conjunctas retineamus, more majorum nostrorum, qui ante nos in id unicè et studiose incubuerunt. Minorennibus verò filiis nostris nullam aliam educationis rationem ordinamus, quam quæ fiet sub optimæ suæ matris, dilectissimæ conjugis nostræ, curâ, cum diuturna experientia doceat fidos magis educatores et magistros morum haberi non posse quàm eos, ex quorum carne et sanguine filii compaginati sunt. Quodsi verò et ipsa mater animadverteret post nostrum obitum se haud diu superfuturam, ejus prudentiæ et sollicitudini relinquimus ut adhibitis prudentum consiliariorum judiciis, alios educatores secundum suum beneplacitum ordinare possit.

Ut autem nobis suavissimus frater noster Dux Aurelianensis cognoscat nostrum in se affectum, quem ei nullo non tempore ostendimus non potuisse labefactari aut ulla temporum injuria, aut machinationum perfidia, constituimus ipsum minorennis Regis post nostrum discessum generalem locum tenentem universim per omnes regni provincias, quo in officio, quoad Rex ad plenam et gubernationis capacem ætatem pertigerit. Nec obstabit ordinatio illa penes Parlamentum nostrum asservata, qua eum inhabilem ad omnia officiorum munia et dignitatum gradus antehac declaravimus, quam hacce nostra postrema voluntate rescindimus et annullamus. Confidentes benignissimæ ipsius naturæ, et regiæ ex qua ortus est prosapiæ, illum nullo modo permissurum, ut vel contra Regem, vel regni leges et statuta quidquam admittatur, aut introducatur. Declaramus insuper ut, si ipse quoquomodo contra omnem spem nostram quidque regno noxium vel Regi adversum machinaretur, ab illo officio et præfectura quantocyus removeatur uti et in præsenti removemus. Prohibemusque omnibus et singulis subditis nostris, ut eo casu, quem superi avertant ipsi nequaquam pareant, aut in quoquam adsistant. Quantum verò ad Reginam conjugem nostram, post mortem nostram gubernaturam pertinet, ejus virtuti et pietati, quam multorum annorum cohabitatione abunde exploravimus confidimus. Eam ut Ma-

trem et Regentem astituram et præfuturam liberis nostris eadem qua erga nos fuit fide.

Quoniam verò dicta Regina conjux nostra, in tam multiplici negotiorum varietate, et occurrente perplexitate omnia per semet administrare non poterit; quin nec rerum omnium præsentem memoriam et necessariam experientiam habere necessarium omnino judicamus, ei adjungendos esse consiliarios et administros, quorum consiliis et opera in rebus dubiis uti possit. Ad hanc porro rem maxime et in primis idoneos delegimus cognatum nostrum amantissimum ætate et consilio pollentem Principem Condæum ut et Eminentissimum Cardinalem Mazarinum, cancellarium insuper regni nostri, custodemque sigilli regii, et superintendentem cameræ ac archithesaurarium Dominum item de Chavigni secretarium regni. Decernimus quoque ut huic consilio præsideat dilectissimus frater noster Dux Aurelianensis, et in ejus absentia Princeps Condæus, vel Cardinalis Mazarinus, ac alii consequenter eo ordine ut jam nominati sunt. Ordinamus etiam, ne quis audeat ullam ex dicto hoc consilio personam mutare, cassare, deponere. Quodsi tamen aliquis ex dictis consiliariis vel vita decederet vel ob graves causas consilio submovendus esset, haud quaquam alius in ejus locum subrogetur, nisi cum consensu Regentis Reginæ conjugis nostræ, ac nemo nisi per electionem et votorum pluralitatem in consiliariorum alterius loco adlegetur. Imperamus quoque ex plenitudine potestatis, ut omnia de pace constituenda, aut bello promovendo, &c. consilia nonnisi per hunc senatum proponantur, deliberentur, et decernantur. Quantum verò ad alia regni officia, omnia per Reginam Regentem cum consiliariorum consensu distribuentur.

In archiepiscopatibus, episcopatibus, et abbatiis dividendis opera dabitur, ut quemadmodum hucusque sollicitè nos ipsi laboravimus, ita quoque inposterum ejusmodi dignitates, et prælaturæ talibus viris deferantur, qui virtute et doctrina polleant. Unde nullo modo conducet ut archiepiscopatus, episcopatus, et abbatiæ talibus conferantur, qui ut minimum à triennio sacerdotali munere ritè functi non fuerint. Ordinamus igitur ut Regina gubernans accito in consilium Cardinali Mazarino (quem et ipsum à multo tempore probavimus ecclesiæ lauda-

biliter præfuisse, et confidimus non permissurum ut ad ejusmodi munia indigni promoveantur) viros doctos virtutis studiosos, imprimis verò Deum timentes deligat.

Cum verò etiam ex occasione quorundam sermonum temerè profusorum non ita pridem coacti fuerimus Dominum de Chasteauneuf officio sigilliferi privare, eumque in castrum Engolismense ablegare: præcipimus, ut ipse ibidem servetur, quoad pax generalis concludatur, quando pro beneplacito Reginæ et consiliariorum sententia si certa sedes vel in vel extra regnum designari poterit in quo se ad dies vitæ contineat. Mandamus etiam ut Ducissa de Chevreuse ob justissimas causas, regno Galliæ, usque ad bellorum finem exulet. Volumus quoque ut nec pace conclusa, nisi ex gratia Reginæ in regnum redeat, vel si redire contingat, ne vel prope aulam hospitetur. Quin nec aliis nostris subditis, qui ultro se Gallia vel ex certis causis submoverunt, cujuscumque conditionis illi fuerint, reditus in regnum ullo modo permittetur, nisi cum ipsis unanimi consensu dicti consiliarii decernerent.

Denique jubemus ut in hæc omnia puncta postremæ voluntatis, tam Regina gubernans conjux nostra, et filiorum nostrorum mater, quam frater noster Dux Aurelianensis et principes sanguinis, duces, pares, mareschalli et officiales regni sanctè jurent, quod omnia hæc decreta à nobis integerrima fide inviolabiliter servare et executioni mandare velint: in quem finem primo quoque tempore per regni provincias publicabuntur.

Hæc omnia manu nostra scripsimus et subscribenda aliis communicavimus subscribique jussimus per Reginam conjugem nostram, Ducem Aurelianensem, et secretarium status, sigillisque munivimus et roboravimus ad Sanctum Germanum, mense Aprili, anni 1643. Anno regni nostri trigesimo tertio.

His subscriptis et per Parlamenta publicatis, vigesimo primo tandem mensis Aprilis Regius Princeps Primogenitus seu Delphinus Parisiis baptismo admotus est. Quem Rex pater de suo nomine Ludovicum appellari voluit. E sacro lavacro eum susceperunt nomine Romani Pontificis Cardinalis Mazarinus, ac nomine Hispaniarum Regis Princeps fœmina, Condæi conjux.

Augebatur interea intestina vis morbi et Rex paulatim ad obitum declinabat. Profectioni ex mundi hujus calamitatibus, ad lætiorem (quod plane confidimus) vitam à vitæ mortisque Domino, summo cœli terræque dictatore, dies quarta decima Maii constituta est, hora verò post meridiem altera, eadem scilicet quæ fatalis fuit magno Henrico hujus nominis quarto parenti Ludovici Regis, qui Anno Christi 1610 violentâ morte vivis per parricidam ereptus fuit. Ejus obitum consequente die junior Rex Ludovicus XIV. et Regina vidua, comitantibus regio fratre aliisque regni principibus ac consiliariis Parisios ingressi sunt magna gratulatione, et accepti plurima populi acclamatione et plausu. Conducebat Regem Mareschallus de Guiche cum legione custodiæ regiæ assignata equestri, cujus dimidia pars præcessit rhedam altera medietas secuta est. Priusquam Rex urbem attingeret obvium pro more habuit magistratum, qui claves urbis detulit, et alias solennitates receptas prosecutus est: omnia optatum habuere successum.

Tertio decimo Maii Cardinalis Infantis cadaver Parisiis in Hispaniam delatum est. Cui alius honos non est habitus, nisi quod 25 rhedis et manipulo equitum comitantibus introductus fuerit.

Biduo post Aurelianensis Dux conjugem suam honorificè excepit, nuptiisque aliàs initis Archiepiscopus Parisiensis iterum benedixit, et denuo confirmavit. Princeps nupta divertit in aulâ quam Lunenburgensem appellant.

Vigesima prima Junii Regis Christianissimi cadaver in S. Dionysio depositum est id quod non minoribus impendiis quàm apparatu contigit, asserunt enim in eam rem non minus triginta aureorum millibus impensum esse, ad quem actum præcipua nobilitas totius Galliæ convolavit.

Interea in Artesia à Gallis res fortiter gerebatur succumbentibus Hispanis ad civitatem Rocroy. Obsederant Hispani Rocroium, et ab aliquot diebus serio premebant. In eâ obsidione ut fieri amat emittebant è castris identidem diversos manipulos partim explorandi, partem hostium fines infestandi gratiâ, quibus expeditionibus tam prædis quàm incendiis vastabant oppida et pagos. Quod ut compererunt Galli, copias suas subito convocarunt ut civitati pressæ et deditioni proximæ succurrerent. Ducebat copias serenissimus Anguinensium Dux miles in

primis fortis et bellicosus, qui ad octavum decimum Maii inclinato jam ad occasum die Hispanorum stationes primùm est aggressus magno animo et fortitudine mirabili, sed Ducis de Melo industria et commoda dispositione magnâ Gallorum clade repulsus est. Non ideo destitit gloriosus Campiductor Anguinæus, qui novam impressionem animo coquebat, quam postero die ut primum dilucescere cœpit sub tertiam matutinam, auctus novis copiis, majoribus quam unquam ante animis suscepit, et impetum renovavit tam felici successu ut et si fortissimè sese opponerent Hispani, tamen cedere tandem coacti sint, ac effusissimâ fugâ dilabi. Sequebantur fugientes hostes Galli tanto impetu ut legiones præcipuas maximè Hispanas, Italas, et Burgundas internecione delerent adeo ut pauci superfuerint. Cecidit ex Hispanorum partibus Comes Fontanus (qui gloriosè mori quàm inglorius vitam pacisci malebat) unà cum Comite Villalua, Domino Antonio Velandia. Occisorum numerus ex utraque parte verène an fictè non arguo ad duodena millia excrevisse æstimatus est. Hoc certum Hispanos victos fuisse, et victoribus omnem bellicum apparatum, impedimenta, tormentaque omnia ac vexilla tam equestria quam pedestria dimisisse; ex signis certè Parisios delata sunt centum omnino et octoginta ubi Deo solennes in æde principe gratiæ sunt habitæ.

Præmissis his propitiæ fortunæ prodromis, victoria Anguinensem ducem ad ulteriores progressus stimulavit, qui gloriæ obsequens non multò post Theonisvillam infestare constituit. Erat Theonisvilla complexu quidem angusta, sed situ et munitione perquam augusta, ac inter Luxenburgensis ducatus nobilissima fortalitia, visenda, in semilunæ formam exædificata, quam ex una parte natura Mosellæ alluvio, ex alterâ arx munimentis robustissimis juxta et latissimis fossis aquâ ad hastilis altitudinem refertis opportune cinxerat: quæ quia prope Metis aberat, jampridem orexin Gallorum exacuerat, industriamque et artes pridem et exercuerat et eluserat. Hanc igitur cum novem millium exercitu adoritur Anguinæus, ac primo quidem Virtonem ignobile oppidum aggreditur, et sine magno conatu intercipit sexto decimo Junii ac decimo octavo ejusdem castra et obsidionem ad ipsam Theonisvillam

applicat, ac mox ad circumvallandum aliquot accolarum millia quibus concludebantur quinque pagi tres villæ, fossionem imperat.

Castra verò sua in quinque præcipuas stationes distinguit, primam quidem disponit ad illam partem quæ Metas respicit, eamque ipse pro se selegit tuendam. Alteram Treviros versus ordinat quam Marchioni de Jessure assignat. Tertiam montes spectantem Comiti de Aumont attribuit. Quartam decernit Comiti de Gransey ex altera fluminis ripa. Quintam denique Domino de Gassion permittit. In postremam hanc obsessi primam statim eruptionem disposuerunt, eamque fortissimè impetiverunt non sine copioso et nobili Gallorum sanguine, neque enim ut erant obvii officialibus præcipuis parcitum est. Ne castris commeatus deesset Metas supplere jussit, quò non multò ante plurimi frumenti et farinæ modii delati fuerant, ac ne opinione citius exhauriretur provisio, aliunde quoque providissimus dux accersivit. Ineunte enim Julio ad castra Gallica quadringenti currus farinâ onusti pervenerunt, et in milites viritim divisi sunt. Ad quartum decimum Julii usque aggeres ejecti sunt, et tormenta disposita quibus deinceps urbs quateretur. Decimo quinto Julii octingenti omnino globi numerati sunt qui ex tormentis multo fragore impulsi sunt. Ad decimum septimum ejusdem Galli primum moliti sunt impetum in munimentum illud, quod molendino obsessi opposuerant, ac illâ quidem incursione Gallorum octingenti ceciderunt: qua clade nihil territi alterum adornarunt non multò post assultum, quo tanta ferocia incurrerunt, ut eo nequidquam obstantibus obsessis potiti sint, quando præter numerosam gregariorum turbam plures etiam magni nominis duces occubuerunt. Vigesima secunda Julii unam ex semilunis quæ quinæ tuebantur ad fossas et valla aditum cum quatuor militum millibus agressi sunt, quam cum Galli reportassent, obsessi sua virtute fisi represserunt, ac tanto impetu denuo exegerunt, ut quadringentos internecione deleverint. Paucis complectar innumera. Nec sanguini nec impensis à Gallorum partibus parcitum est, ut hanc munitionem in potestatem suam redigerent, et licet obsessi se fortissimè tuerentur non potuerunt tamen indicibili labori, et diu noctuque continuatis incursibus diutius obstare, maxime cum miles præsidiarius supra medietatem defecisset. Sub decimum igitur Augusti ad

paciscendum se obtulerunt. Conclusis pactis eduxerunt ex mille quadringentis, quos ab initio obsidionis urbs numeraverat, militibus, non nisi sexcenta capita, cæteri omnes vel morbis vel clade consumpti fuerant. Egressuris concessa sunt duo tormenta, omnia insuper impedimenta quæ intra trecentos currus steterunt, atque Luxemburgum præsidiarius miles deductus est. Cum præsidium egrederetur, steterunt in armis Galli, et in signum lætitiæ ter fistulas suas exonerarunt.

Numerus Gallorum occisorum durante obsidione non est initus, certum est plura fuisse millia, de primoribus occubuêre Mareschallus campi La Mott, Marchio de Chevre similiter Mareschallus campi, Monsieur Gassion quia ex equo descenderat, et unà cum pedite milite incurrerat, mortalem plagam accepit. Post egressum Hispanorum urbs quinque legionibus Gallicis et quatuor Helvetorum manipulis aucta est. Expugnatio Theonisvillæ ut primum Parisios nunciata est, magnificè triumphatum est in Reginæ præsentiâ.

CAPUT LXXV.

De Francofordiensi Principum ac Statuum S. R. Imperii Conventu et aliis hinc inde gestis.

MEMORAVIMUS alibi de comitiis Ratisbonensibus ac de principum ac statuum ad illa legatis. In quibus sub exitum conclusum inter cætera fuerat, ut non multò post Francofurtum sacri Romani Imperii status convocarentur pro componendis quibusdam controversiis quæ à comitiis in opportuniorem locum rejectæ erant. Id quod factum est. Collectis itaque potissimis electorum aliorumque principum legatis et consiliariis ad vigesimum primum Februarii anni à sesquimillesimo centesimi quadragesimi tertii in curiam convocati sunt ubi præsentibus Cæsareis commissariis, propositio in sequentem sensum edita est.

FERDINANDUS III. Romanorum Imperator, Hungariæ quoque et Bohemiæ Rex, clementissimus dominus noster, spectatissimis dominis electorum, principum et statuum consiliariis ac legatis ad hunc locum convocatis tam præsentibus quam absentibus Cæsariam suam clementiam et gratiam cum omni prosperitate offert et precatur. Et cum clementissimè meminerit quid in proximis Ratisbonæ habitis comitiis, 26 Maii anno 1640 de reformanda justitia tam in utroque consilio Cæsareo imperiali scilicet et aulico, quam Camerali Spirensi actum et conclusum fuerit, ut nimirum imprimis propter jam dictam justitiam ad primum diem Maii anni millesimi sexcentesimi quadragesimi secundi ab eminentissimo Archiepiscopo et Principe Electore, sacri Romani Imperii per Germaniam Archicancellario Anselmo Casimiro ad deliberandum convocarentur principum et statuum legati. Quod quia huc usque ob gravissima imperii negotia, et periculosos bellorum motus fieri nullo modo potuit, omni adhibitâ curâ adlaboravit ut ne saltem diutiùs differretur, sed potius primo quoque tempore successum haberet. In hunc tandem diem primum Augusti jam dictus eminentissimus Elector Moguntinus juxta Cæsaream ordinationem, omnes electores, principes ac status ad Francofurtensem civitatem conscripsit et evocavit. Cumque S. Cæs. Majestas ipsa in persona hisce consiliis ob prægnantia negotia imperii et bellorum interesse nequeat, commissarios constituit, qui suo loco interessent, agerent et promoverent omnia illa quæ ad munus Cæsareum et reipublicæ emolumentum pertinerent.

Quemadmodum verò Divinæ omnipotentiæ auxilium ferventi oratione implorandum est, ut omnia ad majorem suam gloriam et Germaniæ patriæ nostræ dilectissimæ emolumentum, ad quietem, et prosperitatem publicam bene et pacificè transigantur. Ita nos prompti paratique erimus ad universa quæ in nobis erunt juxta instructionem nostram contribuenda et exequenda.

Placuit porrò etiam sacræ Cæsareæ Majestati hic præsentibus dominis deputatis electorum principum ac statuum consiliariis et legatis proponi et significari curam et sollicitudinem qua antehac semper maximè verò ab ultimis comitiis Ratisbonensibus contendit, ut tandem universalis pax tractaretur, et certi quid seriò concluderetur.

Quem in finem secuta conclusa anno millesimo sexcentesimo quadragesimo primo 25 Decembris inter Conradum de Lutzaw sacræ Cæsareæ Majestatis et Galliarum Suecorumque deputatos, 22 Julii anno M.DC.XLII. ex sua parte confirmavit: ita etiam accuravit ut Hispaniarum Regis ratificato, quamprimùm fieri posset obtineretur quæ ipsa non tantum in specie allata est sed alia insuper plenipotentia cujus virtute si quæ imposterum difficultates in puncto præliminarium occurrerent sine recursu ad Regem Catholicum absolutè tractari posset, unà cum salvis passibus seu passaportis ad Cæsareos legatos Hamburgum transmissa est. Ea propter si doctorum conventuum universalium Monasteriensis videlicet et Osnabrugensis initium dandum esset, hauddubiè valde expediet pro communicatione istic actorum cum Gallis et Suecis, principum et statuum legatos simul hìc esse congregatos.

Hæc omnia propositione isthac nostrâ, electorum principum, ac statuum legatis et consiliariis, uti conveniebat, significare, nosque omnium sacri Romani Imperii electorum, principum gratiæ commendare, eorundem verò dominis, legatis officiosa nostra obsequia in optimâ forma deferre voluimus.

Hæc fere fuerunt quæ ad ingressum hujus conventus propositæ fuerunt, et gravissimarum rerum consultationes aditum aperuerunt.

Qui porro in conventu Francofordiensi legati comparuerint huc referre commodum putavimus.

Sacræ Cæsareæ Majestatis nomine adfuerunt, D. Ernestus Comes de Oettingen Romani Imperatoris consiliarius aulicus et camerarius. Item Dominus Joannes Christophorus Metzger jurium doctor, ejusdem Cæsareæ Majestatis consiliarius aulicus.

Electoris Moguntini nomine D. Gernardus Philippus à Schwalbach, metropolitanæ ecclesiæ Moguntinæ custos, &c., Cæsareæ Majestatis consiliarius et Electoris Moguntini consiliarius intimus, D. Henricus Brombser à Riedesheim consiliarius et vice-dominus Moguntinus, D. Nicolaus Georgius Reigersperger eques, Cæsareæ Majestatis consiliarius, Electoris Moguntini consiliarius intimus et vice-cancellarius, &c., D. Thomas Düssel jurium licentiatus Electoris Moguntini consiliarius intimus.

Electoris Coloniensis nomine D. Leopoldus Fridericus S. R. Imperii dapifer, Comes in Friedberg et Trauchburg, Dominus in Waldburg et Scheer, cathedralium ecclesiarum Moguntinæ, Coloniensis et Argentinensis capitularis, D. Therdericus Adolphus à Keck in Curl cathedralium ecclesiarum Monasteriensis et Paterbornensis respectivè decanus et capitularis, Electoris Coloniensis consiliarius intimus, D. Hermannus Eillinger, D. et officialis Coloniensis, D. Joannes Bernardus à Galen cathedralis ecclesiæ Monasteriensis custos, D. Petrus Buschman, D. Electoris Coloniensis consiliarius intimus et cancellarius Paterbornensis, D. Joachimus Stein, D. Electoris Coloniensis consiliarius intimus, D. Albertus Brockorst, D. Syndicus capituli Monasteriensis.

Electoris Bavari nomine D. Joannes Fridericus Baro de Pentzenaw in Wildenboltz Electoris Bavari consiliarius aulicus et camerarius, D. Joannes Christophorus Abegg, D. Electoris Bavari consiliarius intimus cancellarius aulicus.

Electoris Saxonis nomine, D. Joannes Leuber, D. Electoris Saxonis consiliarius aulicus.

Electoris Brandenburgici nomine, D. Matthæus Wesenbecius Electoris Brandenburgici consiliarius aulicus.

Nomine domus Austriacæ, D. Georgius Udalricus Comes à Wolckenstein Baro in Rotteneg, S. Cæs. Majestatis consiliarius aulicus et camerarius, D. Isaac Volmar, D. consiliarius intimus et præses cameræ, D. Leonardus Richtersperger, D. consiliarius.

Nomine domus Burgundicæ, D. Antonius Brun Regis Catholici consiliarius et Procurator Generalis Parlamenti Burgundici.

Nomine Episcopi Herbipolensis, D. Joannes Philippus à Vorburg præpositus monasterii in Grenfeld, Episcopi Herbipolensis consiliarius aulicus et Præfectus in Schweinberg et Hartheim, D. Joannes Wilhelmus Fabritius jurium doctor consiliarius.

Nomine Episcopi Constantiensis, D. Joannes Jacobus Vogt à Semmerav et Prasberg cathedralis ecclesiæ Constantiensis decanus, D. Georgius Köberlin, D. consiliarius Constantiensis.

Nomine Episcopi Monasteriensis, præfati Electoris Coloniensis legati.

Nomine Ducatus Bavarici, D. Wolfgangus Sigismundus Dominus à Leiblfing cathedralis ecclesiæ Ratisbonensis canonicus, Electoris Bavari consiliarius aulicus et camerarius.

Nomine Luneburgici D. Henricus Langenbeck, D. consiliarius Luneburgicus.

Nomine Ducatus Pomeraniæ, Dominus Matthæus Wesenbecius et D. Tobias Oelhaven à Schellenbach D.

Nomine Darmstadiani, D. Philippus Ludovicus Fabritius, D. et Cancellarius Darmstadiensis, D. Joannes Jacobus Wolff à Todenwarth consiliarius intimus, D. Georgius Tülsner, D. consiliarius et Marpurgi professor juris.

Nomine Abbatis Weingardensis, D. Georgius Koberlin Constantiensis consiliarius.

Nomine Comitis à Furstenberg, D. Petrus Buschman Cancellarius Coloniensis.

Nomine civitatis Coloniensis, D. Balthasar à Mülheim et Gerwinus à Megnertzhagen, D. et çivitatis Coloniensis respectivè consul et syndicus.

Nomine civitatis Norimbergensis, D. Joannes Jacobus Letzel à Kirchschittenbach, Vorha et Artelshoven senator Norimbergensis, D. Tobias Elhaven à Schellenbach, D. advocatus Norimbergensis.

Mense Martio Comes de Bruay generalis proximè affuit ut præsentissimum captivitatis et vitæ periculum adiret. Constituerat etenim ex improviso unà cum Saxone Colonelli Præfecto de Calenberg tentare contra Suecos impressionem, idcirco cum mille quingentis equis statione suâ egreditur, Albimque fluvium transgreditur paucissimis impressionis suæ consciis.

Hic præmittit Colonellum Luttig cum trecentis equitibus exploratum quid et ubi Sueci agerent, ipse verò interim cum reliquo milite Senftenbergæ ignobili et deserto suburbio consistit, partim tantillum quietis militi, et pabulum equis indulturus, partim certa nuncia ab emissario milite de hoste expectaturus. Aberrat interea Colonellus Luttig, nec in quem missus erat finem assequitur. Non potuit hoc latere Suecos, qui ipsi cum pluribus equitum turmis contra hostes suos promovent, et quia

trem et Regentem astituram et præfuturam liberis nostris eadem qua erga nos fuit fide.

Quoniam verò dicta Regina conjux nostra, in tam multiplici negotiorum varietate, et occurrente perplexitate omnia per semet administrare non poterit; quin nec rerum omnium præsentem memoriam et necessariam experientiam habere necessarium omnino judicamus, ei adjungendos esse consiliarios et administros, quorum consiliis et opera in rebus dubiis uti possit. Ad hanc porro rem maxime et in primis idoneos delegimus cognatum nostrum amantissimum ætate et consilio pollentem Principem Condæum ut et Eminentissimum Cardinalem Mazarinum, cancellarium insuper regni nostri, custodemque sigilli regii, et superintendentem cameræ ac archithesaurarium Dominum item de Chavigni secretarium regni. Decernimus quoque ut huic consilio præsideat dilectissimus frater noster Dux Aurelianensis, et in ejus absentia Princeps Condæus, vel Cardinalis Mazarinus, ac alii consequenter eo ordine ut jam nominati sunt. Ordinamus etiam, ne quis audeat ullam ex dicto hoc consilio personam mutare, cassare, deponere. Quodsi tamen aliquis ex dictis consiliariis vel vita decederet vel ob graves causas consilio submovendus esset, haud quaquam alius in ejus locum subrogetur, nisi cum consensu Regentis Reginæ conjugis nostræ, ac nemo nisi per electionem et votorum pluralitatem in consiliariorum alterius loco adlegetur. Imperamus quoque ex plenitudine potestatis, ut omnia de pace constituenda, aut bello promovendo, &c. consilia nonnisi per hunc senatum proponantur, deliberentur, et decernantur. Quantum verò ad alia regni officia, omnia per Reginam Regentem cum consiliariorum consensu distribuentur.

In archiepiscopatibus, episcopatibus, et abbatiis dividendis opera dabitur, ut quemadmodum hucusque sollicitè nos ipsi laboravimus, ita quoque inposterum ejusmodi dignitates, et prælaturæ talibus viris deferantur, qui virtute et doctrina polleant. Unde nullo modo conducet ut archiepiscopatus, episcopatus, et abbatiæ talibus conferantur, qui ut minimum à triennio sacerdotali munere ritè functi non fuerint. Ordinamus igitur ut Regina gubernans accito in consilium Cardinali Mazarino (quem et ipsum à multo tempore probavimus ecclesiæ lauda-

biliter præfuisse, et confidimus non permissurum ut ad ejusmodi munia indigni promoveantur) viros doctos virtutis studiosos, imprimis verò Deum timentes deligat.

Cum verò etiam ex occasione quorundam sermonum temerè profusorum non ita pridem coacti fuerimus Dominum de Chasteauneuf officio sigilliferi privare, eumque in castrum Engolismense ablegare: præcipimus, ut ipse ibidem servetur, quoad pax generalis concludatur, quando pro beneplacito Reginæ et consiliariorum sententia si certa sedes vel in vel extra regnum designari poterit in quo se ad dies vitæ contineat. Mandamus etiam ut Ducissa de Chevreuse ob justissimas causas, regno Galliæ, usque ad bellorum finem exulet. Volumus quoque ut nec pace conclusa, nisi ex gratia Reginæ in regnum redeat, vel si redire contingat, ne vel prope aulam hospitetur. Quin nec aliis nostris subditis, qui ultro se Gallia vel ex certis causis submoverunt, cujuscumque conditionis illi fuerint, reditus in regnum ullo modo permittetur, nisi cum ipsis unanimi consensu dicti consiliarii decernerent.

Denique jubemus ut in hæc omnia puncta postremæ voluntatis, tam Regina gubernans conjux nostra, et filiorum nostrorum mater, quam frater noster Dux Aurelianensis et principes sanguinis, duces, pares, mareschalli et officiales regni sanctè jurent, quod omnia hæc decreta à nobis integerrima fide inviolabiliter servare et executioni mandare velint: in quem finem primo quoque tempore per regni provincias publicabuntur.

Hæc omnia manu nostra scripsimus et subscribenda aliis communicavimus subscribique jussimus per Reginam conjugem nostram, Ducem Aurelianensem, et secretarium status, sigillisque munivimus et roboravimus ad Sanctum Germanum, mense Aprili, anni 1643. Anno regni nostri trigesimo tertio.

His subscriptis et per Parlamenta publicatis, vigesimo primo tandem mensis Aprilis Regius Princeps Primogenitus seu Delphinus Parisiis baptismo admotus est. Quem Rex pater de suo nomine Ludovicum appellari voluit. E sacro lavacro eum susceperunt nomine Romani Pontificis Cardinalis Mazarinus, ac nomine Hispaniarum Regis Princeps fœmina, Condæi conjux.

Augebatur interea intestina vis morbi et Rex paulatim ad obitum declinabat. Profectioni ex mundi hujus calamitatibus, ad lætiorem (quod plane confidimus) vitam à vitæ mortisque Domino, summo cœli terræque dictatore, dies quarta decima Maii constituta est, hora verò post meridiem altera, eadem scilicet quæ fatalis fuit magno Henrico hujus nominis quarto parenti Ludovici Regis, qui Anno Christi 1610 violentâ morte vivis per parricidam ereptus fuit. Ejus obitum consequente die junior Rex Ludovicus XIV. et Regina vidua, comitantibus regio fratre aliisque regni principibus ac consiliariis Parisios ingressi sunt magna gratulatione, et accepti plurima populi acclamatione et plausu. Conducebat Regem Mareschallus de Guiche cum legione custodiæ regiæ assignata equestri, cujus dimidia pars præcessit rhedam altera medietas secuta est. Priusquam Rex urbem attingeret obvium pro more habuit magistratum, qui claves urbis detulit, et alias solennitates receptas prosecutus est: omnia optatum habuere successum.

Tertio decimo Maii Cardinalis Infantis cadaver Parisiis in Hispaniam delatum est. Cui alius honos non est habitus, nisi quod 25 rhedis et manipulo equitum comitantibus introductus fuerit.

Biduo post Aurelianensis Dux conjugem suam honorificè excepit, nuptiisque aliàs initis Archiepiscopus Parisiensis iterum benedixit, et denuo confirmavit. Princeps nupta divertit in aulâ quam Lunenburgensem appellant.

Vigesima prima Junii Regis Christianissimi cadaver in S. Dionysio depositum est id quod non minoribus impendiis quàm apparatu contigit, asserunt enim in eam rem non minus triginta aureorum millibus impensum esse, ad quem actum præcipua nobilitas totius Galliæ convolavit.

Interea in Artesia à Gallis res fortiter gerebatur succumbentibus Hispanis ad civitatem Rocroy. Obsederant Hispani Rocroium, et ab aliquot diebus serio premebant. In eâ obsidione ut fieri amat emittebant è castris identidem diversos manipulos partim explorandi, partem hostium fines infestandi gratiâ, quibus expeditionibus tam prædis quàm incendiis vastabant oppida et pagos. Quod ut compererunt Galli, copias suas subito convocarunt ut civitati pressæ et deditioni proximæ succurrerent. Ducebat copias serenissimus Anguinensium Dux miles in

primis fortis et bellicosus, qui ad octavum decimum Maii inclinato jam ad occasum die Hispanorum stationes primùm est aggressus magno animo et fortitudine mirabili, sed Ducis de Melo industria et commoda dispositione magnâ Gallorum clade repulsus est. Non ideo destitit gloriosus Campiductor Anguinæus, qui novam impressionem animo coquebat, quam postero die ut primum dilucescere cœpit sub tertiam matutinam, auctus novis copiis, majoribus quam unquam ante animis suscepit, et impetum renovavit tam felici successu ut et si fortissimè sese opponerent Hispani, tamen cedere tandem coacti sint, ac effusissimâ fugâ dilabi. Sequebantur fugientes hostes Galli tanto impetu ut legiones præcipuas maximè Hispanas, Italas, et Burgundas internecione delerent adeo ut pauci superfuerint. Cecidit ex Hispanorum partibus Comes Fontanus (qui gloriosè mori quàm inglorius vitam pacisci malebat) unà cum Comite Villalua, Domino Antonio Velandia. Occisorum numerus ex utraque parte verène an fictè non arguo ad duodena millia excrevisse æstimatus est. Hoc certum Hispanos victos fuisse, et victoribus omnem bellicum apparatum, impedimenta, tormentaque omnia ac vexilla tam equestria quam pedestria dimisisse; ex signis certè Parisios delata sunt centum omnino et octoginta ubi Deo solennes in æde principe gratiæ sunt habitæ.

Præmissis his propitiæ fortunæ prodromis, victoria Anguinensem ducem ad ulteriores progressus stimulavit, qui gloriæ obsequens non multò post Theonisvillam infestare constituit. Erat Theonisvilla complexu quidem angusta, sed situ et munitione perquam augusta, ac inter Luxenburgensis ducatus nobilissima fortalitia, visenda, in semilunæ formam exædificata, quam ex una parte natura Mosellæ alluvio, ex alterâ arx munimentis robustissimis juxta et latissimis fossis aquâ ad hastilis altitudinem refertis opportune cinxerat: quæ quia prope Metis aberat, jampridem orexin Gallorum exacuerat, industriamque et artes pridem et exercuerat et eluserat. Hanc igitur cum novem millium exercitu adoritur Anguinæus, ac primo quidem Virtonem ignobile oppidum aggreditur, et sine magno conatu intercipit sexto decimo Junii ac decimo octavo ejusdem castra et obsidionem ad ipsam Theonisvillam

applicat, ac mox ad circumvallandum aliquot accolarum millia quibus concludebantur quinque pagi tres villæ, fossionem imperat.

Castra verò sua in quinque præcipuas stationes distinguit, primam quidem disponit ad illam partem quæ Metas respicit, eamque ipse pro se selegit tuendam. Alteram Treviros versus ordinat quam Marchioni de Jessure assignat. Tertiam montes spectantem Comiti de Aumont attribuit. Quartam decernit Comiti de Gransey ex altera fluminis ripa. Quintam denique Domino de Gassion permittit. In postremam hanc obsessi primam statim eruptionem disposuerunt, eamque fortissimè impetiverunt non sine copioso et nobili Gallorum sanguine, neque enim ut erant obvii officialibus præcipuis parcitum est. Ne castris commeatus deesset Metas supplere jussit, quò non multò ante plurimi frumenti et farinæ modii delati fuerant, ac ne opinione citius exhauriretur provisio, aliunde quoque providissimus dux accersivit. Ineunte enim Julio ad castra Gallica quadringenti currus farinâ onusti pervenerunt, et in milites viritim divisi sunt. Ad quartum decimum Julii usque aggeres ejecti sunt, et tormenta disposita quibus deinceps urbs quateretur. Decimo quinto Julii octingenti omnino globi numerati sunt qui ex tormentis multo fragore impulsi sunt. Ad decimum septimum ejusdem Galli primum moliti sunt impetum in munimentum illud, quod molendino obsessi opposuerant, ac illâ quidem incursione Gallorum octingenti ceciderunt: qua clade nihil territi alterum adornarunt non multò post assultum, quo tanta ferocia incurrerunt, ut eo nequidquam obstantibus obsessis potiti sint, quando præter numerosam gregariorum turbam plures etiam magni nominis duces occubuerunt. Vigesima secunda Julii unam ex semilunis quæ quinæ tuebantur ad fossas et valla aditum cum quatuor militum millibus agressi sunt, quam cum Galli reportassent, obsessi sua virtute fisi represserunt, ac tanto impetu denuo exegerunt, ut quadringentos internecione deleverint. Paucis complectar innumera. Nec sanguini nec impensis à Gallorum partibus parcitum est, ut hanc munitionem in potestatem suam redigerent, et licet obsessi se fortissimè tuerentur non potuerunt tamen indicibili labori, et diu noctuque continuatis incursibus diutius obstare, maxime cum miles præsidiarius supra medietatem defecisset. Sub decimum igitur Augusti ad

paciscendum se obtulerunt. Conclusis pactis eduxerunt ex mille quadringentis, quos ab initio obsidionis urbs numeraverat, militibus, non nisi sexcenta capita, cæteri omnes vel morbis vel clade consumpti fuerant. Egressuris concessa sunt duo tormenta, omnia insuper impedimenta quæ intra trecentos currus steterunt, atque Luxemburgum præsidiarius miles deductus est. Cum præsidium egrederetur, steterunt in armis Galli, et in signum lætitiæ ter fistulas suas exonerarunt.

Numerus Gallorum occisorum durante obsidione non est initus, certum est plura fuisse millia, de primoribus occubuêre Mareschallus campi La Mott, Marchio de Chevre similiter Mareschallus campi, Monsieur Gassion quia ex equo descenderat, et unà cum pedite milite incurrerat, mortalem plagam accepit. Post egressum Hispanorum urbs quinque legionibus Gallicis et quatuor Helvetorum manipulis aucta est. Expugnatio Theonisvillæ ut primum Parisios nunciata est, magnificè triumphatum est in Reginæ præsentiâ.

CAPUT LXXV.

De Francofordiensi Principum ac Statuum S. R. Imperii Conventu et aliis hinc inde gestis.

EMORAVIMUS alibi de comitiis Ratisbonensibus ac de principum ac statuum ad illa legatis. In quibus sub exitum conclusum inter cætera fuerat, ut non multò post Francofurtum sacri Romani Imperii status convocarentur pro componendis quibusdam controversiis quæ à comitiis in opportuniorem locum rejectæ erant. Id quod factum est. Collectis itaque potissimis electorum aliorumque principum legatis et consiliariis ad vigesimum primum Februarii anni à sesquimillesimo centesimi quadragesimi tertii in curiam convocati sunt ubi præsentibus Cæsareis commissariis, propositio in sequentem sensum edita est.

Ferdinandus III. Romanorum Imperator, Hungariæ quoque et Bohemiæ Rex, clementissimus dominus noster, spectatissimis dominis electorum, principum et statuum consiliariis ac legatis ad hunc locum convocatis tam præsentibus quam absentibus Cæsariam suam clementiam et gratiam cum omni prosperitate offert et precatur. Et cum clementissimè meminerit quid in proximis Ratisbonæ habitis comitiis, 26 Maii anno 1640 de reformanda justitia tam in utroque consilio Cæsareo imperiali scilicet et aulico, quam Camerali Spirensi actum et conclusum fuerit, ut nimirum imprimis propter jam dictam justitiam ad primum diem Maii anni millesimi sexcentesimi quadragesimi secundi ab eminentissimo Archiepiscopo et Principe Electore, sacri Romani Imperii per Germaniam Archicancellario Anselmo Casimiro ad deliberandum convocarentur principum et statuum legati. Quod quia huc usque ob gravissima imperii negotia, et periculosos bellorum motus fieri nullo modo potuit, omni adhibitâ curâ adlaboravit ut ne saltem diutiùs differretur, sed potius primo quoque tempore successum haberet. In hunc tandem diem primum Augusti jam dictus eminentissimus Elector Moguntinus juxta Cæsaream ordinationem, omnes electores, principes ac status ad Francofurtensem civitatem conscripsit et evocavit. Cumque S. Cæs. Majestas ipsa in persona hisce consiliis ob prægnantia negotia imperii et bellorum interesse nequeat, commissarios constituit, qui suo loco interessent, agerent et promoverent omnia illa quæ ad munus Cæsareum et reipublicæ emolumentum pertinerent.

Quemadmodum verò Divinæ omnipotentiæ auxilium ferventi oratione implorandum est, ut omnia ad majorem suam gloriam et Germaniæ patriæ nostræ dilectissimæ emolumentum, ad quietem, et prosperitatem publicam bene et pacificè transigantur. Ita nos prompti paratique erimus ad universa quæ in nobis erunt juxta instructionem nostram contribuenda et exequenda.

Placuit porrò etiam sacræ Cæsareæ Majestati hìc præsentibus dominis deputatis electorum principum ac statuum consiliariis et legatis proponi et significari curam et sollicitudinem quą antehac semper maximè verò ab ultimis comitiis Ratisbonensibus contendit, ut tandem universalis pax tractaretur, et certi quid seriò concluderetur.

Quem in finem secuta conclusa anno millesimo sexcentesimo quadragesimo primo 25 Decembris inter Conradum de Lutzaw sacræ Cæsareæ Majestatis et Galliarum Suecorumque deputatos, 22 Julii anno M.DC.XLII. ex sua parte confirmavit: ita etiam accuravit ut Hispaniarum Regis ratificato, quamprimùm fieri posset obtineretur quæ ipsa non tantum in specie allata est sed alia insuper plenipotentia cujus virtute si quæ imposterum difficultates in puncto præliminarium occurrerent sine recursu ad Regem Catholicum absolutè tractari posset, unà cum salvis passibus seu passaportis ad Cæsareos legatos Hamburgum transmissa est. Ea propter si doctorum conventuum universalium Monasteriensis videlicet et Osnabrugensis initium dandum esset, hauddubiè valde expediet pro communicatione istic actorum cum Gallis et Suecis, principum et statuum legatos simul hìc esse congregatos.

Hæc omnia propositione isthac nostrâ, electorum principum, ac statuum legatis et consiliariis, uti conveniebat, significare, nosque omnium sacri Romani Imperii electorum, principum gratiæ commendare, eorundem verò dominis, legatis officiosa nostra obsequia in optimâ forma deferre voluimus.

Hæc fere fuerunt quæ ad ingressum hujus conventus propositæ fuerunt, et gravissimarum rerum consultationes aditum aperuerunt.

Qui porro in conventu Francofordiensi legati comparuerint huc referre commodum putavimus.

Sacræ Cæsareæ Majestatis nomine adfuerunt, D. Ernestus Comes de Oettingen Romani Imperatoris consiliarius aulicus et camerarius. Item Dominus Joannes Christophorus Metzger jurium doctor, ejusdem Cæsareæ Majestatis consiliarius aulicus.

Electoris Moguntini nomine D. Gernardus Philippus à Schwalbach, metropolitanæ ecclesiæ Moguntinæ custos, &c., Cæsareæ Majestatis consiliarius et Electoris Moguntini consiliarius intimus, D. Henricus Brombser à Riedesheim consiliarius et vice-dominus Moguntinus, D. Nicolaus Georgius Reigersperger eques, Cæsareæ Majestatis consiliarius, Electoris Moguntini consiliarius intimus et vice-cancellarius, &c., D. Thomas Düssel jurium licentiatus Electoris Moguntini consiliarius intimus.

Electoris Coloniensis nomine D. Leopoldus Fridericus S. R. Imperii dapifer, Comes in Friedberg et Trauchburg, Dominus in Waldburg et Scheer, cathedralium ecclesiarum Moguntinæ, Coloniensis et Argentinensis capitularis, D. Therdericus Adolphus à Keck in Curl cathedralium ecclesiarum Monasteriensis et Paterbornensis respectivè decanus et capitularis, Electoris Coloniensis consiliarius intimus, D. Hermannus Eillinger, D. et officialis Coloniensis, D. Joannes Bernardus à Galen cathedralis ecclesiæ Monasteriensis custos, D. Petrus Buschman, D. Electoris Coloniensis consiliarius intimus et cancellarius Paterbornensis, D. Joachimus Stein, D. Electoris Coloniensis consiliarius intimus, D. Albertus Brockorst, D. Syndicus capituli Monasteriensis.

Electoris Bavari nomine D. Joannes Fridericus Baro de Pentzenaw in Wildenboltz Electoris Bavari consiliarius aulicus et camerarius, D. Joannes Christophorus Abegg, D. Electoris Bavari consiliarius intimus cancellarius aulicus.

Electoris Saxonis nomine, D. Joannes Leuber, D. Electoris Saxonis consiliarius aulicus.

Electoris Brandenburgici nomine, D. Matthæus Wesenbecius Electoris Brandenburgici consiliarius aulicus.

Nomine domus Austriacæ, D. Georgius Udalricus Comes à Wolckenstein Baro in Rotteneg, S. Cæs. Majestatis consiliarius aulicus et camerarius, D. Isaac Volmar, D. consiliarius intimus et præses cameræ, D. Leonardus Richtersperger, D. consiliarius.

Nomine domus Burgundicæ, D. Antonius Brun Regis Catholici consiliarius et Procurator Generalis Parlamenti Burgundici.

Nomine Episcopi Herbipolensis, D. Joannes Philippus à Vorburg præpositus monasterii in Grenfeld, Episcopi Herbipolensis consiliarius aulicus et Præfectus in Schweinberg et Hartheim, D. Joannes Wilhelmus Fabritius jurium doctor consiliarius.

Nomine Episcopi Constantiensis, D. Joannes Jacobus Vogt à Semmerav et Prasberg cathedralis ecclesiæ Constantiensis decanus, D. Georgius Köberlin, D. consiliarius Constantiensis.

Nomine Episcopi Monasteriensis, præfati Electoris Coloniensis legati.

Nomine Ducatus Bavarici, D. Wolfgangus Sigismundus Dominus à Leiblfing cathedralis ecclesiæ Ratisbonensis canonicus, Electoris Bavari consiliarius aulicus et camerarius.

Nomine Luneburgici D. Henricus Langenbeck, D. consiliarius Luneburgicus.

Nomine Ducatus Pomeraniæ, Dominus Matthæus Wesenbecius et D. Tobias Oelhaven à Schellenbach D.

Nomine Darmstadiani, D. Philippus Ludovicus Fabritius, D. et Cancellarius Darmstadiensis, D. Joannes Jacobus Wolff à Todenwarth consiliarius intimus, D. Georgius Tülsner, D. consiliarius et Marpurgi professor juris.

Nomine Abbatis Weingardensis, D. Georgius Koberlin Constantiensis consiliarius.

Nomine Comitis à Furstenberg, D. Petrus Buschman Cancellarius Coloniensis.

Nomine civitatis Coloniensis, D. Balthasar à Mülheim et Gerwinus à Megnertzhagen, D. et çivitatis Coloniensis respectivè consul et syndicus.

Nomine civitatis Norimbergensis, D. Joannes Jacobus Letzel à Kirchschittenbach, Vorha et Artelshoven senator Norimbergensis, D. Tobias Elhaven à Schellenbach, D. advocatus Norimbergensis.

Mense Martio Comes de Bruay generalis proximè affuit ut præsentissimum captivitatis et vitæ periculum adiret. Constituerat etenim ex improviso unà cum Saxone Colonelli Præfecto de Calenberg tentare contra Suecos impressionem, idcirco cum mille quingentis equis statione suâ egreditur, Albimque fluvium transgreditur paucissimis impressionis suæ consciis.

Hic præmittit Colonellum Luttig cum trecentis equitibus exploratum quid et ubi Sueci agerent, ipse verò interim cum reliquo milite Senftenbergæ ignobili et deserto suburbio consistit, partim tantillum quietis militi, et pabulum equis indulturus, partim certa nuncia ab emissario milite de hoste expectaturus. Aberrat interea Colonellus Luttig, nec in quem missus erat finem assequitur. Non potuit hoc latere Suecos, qui ipsi cum pluribus equitum turmis contra hostes suos promovent, et quia

trem et Regentem astituram et præfuturam liberis nostris eadem qua erga nos fuit fide.

Quoniam verò dicta Regina conjux nostra, in tam multiplici negotiorum varietate, et occurrente perplexitate omnia per semet administrare non poterit; quin nec rerum omnium præsentem memoriam et necessariam experientiam habere necessarium omnino judicamus, ei adjungendos esse consiliarios et administros, quorum consiliis et opera in rebus dubiis uti possit. Ad hanc porro rem maxime et in primis idoneos delegimus cognatum nostrum amantissimum ætate et consilio pollentem Principem Condæum ut et Eminentissimum Cardinalem Mazarinum, cancellarium insuper regni nostri, custodemque sigilli regii, et superintendentem cameræ ac archithesaurarium Dominum item de Chavigni secretarium regni. Decernimus quoque ut huic consilio præsideat dilectissimus frater noster Dux Aurelianensis, et in ejus absentia Princeps Condæus, vel Cardinalis Mazarinus, ac alii consequenter eo ordine ut jam nominati sunt. Ordinamus etiam, ne quis audeat ullam ex dicto hoc consilio personam mutare, cassare, deponere. Quodsi tamen aliquis ex dictis consiliariis vel vita decederet vel ob graves causas consilio submovendus esset, haud quaquam alius in ejus locum subrogetur, nisi cum consensu Regentis Reginæ conjugis nostræ, ac nemo nisi per electionem et votorum pluralitatem in consiliariorum alterius loco adlegetur. Imperamus quoque ex plenitudine potestatis, ut omnia de pace constituenda, aut bello promovendo, &c. consilia nonnisi per hunc senatum proponantur, deliberentur, et decernantur. Quantum verò ad alia regni officia, omnia per Reginam Regentem cum consiliariorum consensu distribuentur.

In archiepiscopatibus, episcopatibus, et abbatiis dividendis opera dabitur, ut quemadmodum hucusque sollicitè nos ipsi laboravimus, ita quoque inposterum ejusmodi dignitates, et prælaturæ talibus viris deferantur, qui virtute et doctrina polleant. Unde nullo modo conducet ut archiepiscopatus, episcopatus, et abbatiæ talibus conferantur, qui ut minimum à triennio sacerdotali munere ritè functi non fuerint. Ordinamus igitur ut Regina gubernans accito in consilium Cardinali Mazarino (quem et ipsum à multo tempore probavimus ecclesiæ lauda-

biliter præfuisse, et confidimus non permissurum ut ad ejusmodi munia indigni promoveantur) viros doctos virtutis studiosos, imprimis verò Deum timentes deligat.

Cum verò etiam ex occasione quorundam sermonum temerè profusorum non ita pridem coacti fuerimus Dominum de Chasteauneuf officio sigilliferi privare, eumque in castrum Engolismense ablegare: præcipimus, ut ipse ibidem servetur, quoad pax generalis concludatur, quando pro beneplacito Reginæ et consiliariorum sententia si certa sedes vel in vel extra regnum designari poterit in quo se ad dies vitæ contineat. Mandamus etiam ut Ducissa de Chevreuse ob justissimas causas, regno Galliæ, usque ad bellorum finem exulet. Volumus quoque ut nec pace conclusa, nisi ex gratia Reginæ in regnum redeat, vel si redire contingat, ne vel prope aulam hospitetur. Quin nec aliis nostris subditis, qui ultro se Gallia vel ex certis causis submoverunt, cujuscumque conditionis illi fuerint, reditus in regnum ullo modo permittetur, nisi cum ipsis unanimi consensu dicti consiliarii decernerent.

Denique jubemus ut in hæc omnia puncta postremæ voluntatis, tam Regina gubernans conjux nostra, et filiorum nostrorum mater, quam frater noster Dux Aurelianensis et principes sanguinis, duces, pares, mareschalli et officiales regni sanctè jurent, quod omnia hæc decreta à nobis integerrima fide inviolabiliter servare et executioni mandare velint: in quem finem primo quoque tempore per regni provincias publicabuntur.

Hæc omnia manu nostra scripsimus et subscribenda aliis communicavimus subscribique jussimus per Reginam conjugem nostram, Ducem Aurelianensem, et secretarium status, sigillisque munivimus et roboravimus ad Sanctum Germanum, mense Aprili, anni 1643. Anno regni nostri trigesimo tertio.

His subscriptis et per Parlamenta publicatis, vigesimo primo tandem mensis Aprilis Regius Princeps Primogenitus seu Delphinus Parisiis baptismo admotus est. Quem Rex pater de suo nomine Ludovicum appellari voluit. E sacro lavacro eum susceperunt nomine Romani Pontificis Cardinalis Mazarinus, ac nomine Hispaniarum Regis Princeps fœmina, Condæi conjux.

Augebatur interea intestina vis morbi et Rex paulatim ad obitum declinabat. Profectioni ex mundi hujus calamitatibus, ad lætiorem (quod plane confidimus) vitam à vitæ mortisque Domino, summo cœli terræque dictatore, dies quarta decima Maii constituta est, hora verò post meridiem altera, eadem scilicet quæ fatalis fuit magno Henrico hujus nominis quarto parenti Ludovici Regis, qui Anno Christi 1610 violentâ morte vivis per parricidam ereptus fuit. Ejus obitum consequente die junior Rex Ludovicus XIV. et Regina vidua, comitantibus regio fratre aliisque regni principibus ac consiliariis Parisios ingressi sunt magna gratulatione, et accepti plurima populi acclamatione et plausu. Conducebat Regem Mareschallus de Guiche cum legione custodiæ regiæ assignata equestri, cujus dimidia pars præcessit rhedam altera medietas secuta est. Priusquam Rex urbem attingeret obvium pro more habuit magistratum, qui claves urbis detulit, et alias solennitates receptas prosecutus est: omnia optatum habuere successum.

Tertio decimo Maii Cardinalis Infantis cadaver Parisiis in Hispaniam delatum est. Cui alius honos non est habitus, nisi quod 25 rhedis et manipulo equitum comitantibus introductus fuerit.

Biduo post Aurelianensis Dux conjugem suam honorificè excepit, nuptiisque aliàs initis Archiepiscopus Parisiensis iterum benedixit, et denuo confirmavit. Princeps nupta divertit in aulâ quam Lunenburgensem appellant.

Vigesima prima Junii Regis Christianissimi cadaver in S. Dionysio depositum est id quod non minoribus impendiis quàm apparatu contigit, asserunt enim in eam rem non minus triginta aureorum millibus impensum esse, ad quem actum præcipua nobilitas totius Galliæ convolavit.

Interea in Artesia à Gallis res fortiter gerebatur succumbentibus Hispanis ad civitatem Rocroy. Obsederant Hispani Rocroium, et ab aliquot diebus serio premebant. In eâ obsidione ut fieri amat emittebant è castris identidem diversos manipulos partim explorandi, partem hostium fines infestandi gratiâ, quibus expeditionibus tam prædis quàm incendiis vastabant oppida et pagos. Quod ut compererunt Galli, copias suas subito convocarunt ut civitati pressæ et deditioni proximæ succurrerent. Ducebat copias serenissimus Anguinensium Dux miles in

primis fortis et bellicosus, qui ad octavum decimum Maii inclinato jam ad occasum die Hispanorum stationes primùm est aggressus magno animo et fortitudine mirabili, sed Ducis de Melo industria et commoda dispositione magnâ Gallorum clade repulsus est. Non ideo destitit gloriosus Campiductor Anguinæus, qui novam impressionem animo coquebat, quam postero die ut primum dilucescere cœpit sub tertiam matutinam, auctus novis copiis, majoribus quam unquam ante animis suscepit, et impetum renovavit tam felici successu ut et si fortissimè sese opponerent Hispani, tamen cedere tandem coacti sint, ac effusissimâ fugâ dilabi. Sequebantur fugientes hostes Galli tanto impetu ut legiones præcipuas maximè Hispanas, Italas, et Burgundas internecione delerent adeo ut pauci superfuerint. Cecidit ex Hispanorum partibus Comes Fontanus (qui gloriosè mori quàm inglorius vitam pacisci malebat) unà cum Comite Villalua, Domino Antonio Velandia. Occisorum numerus ex utraque parte verène an fictè non arguo ad duodena millia excrevisse æstimatus est. Hoc certum Hispanos victos fuisse, et victoribus omnem bellicum apparatum, impedimenta, tormentaque omnia ac vexilla tam equestria quam pedestria dimisisse; ex signis certè Parisios delata sunt centum omnino et octoginta ubi Deo solennes in æde principe gratiæ sunt habitæ.

Præmissis his propitiæ fortunæ prodromis, victoria Anguinensem ducem ad ulteriores progressus stimulavit, qui gloriæ obsequens non multò post Theonisvillam infestare constituit. Erat Theonisvilla complexu quidem angusta, sed situ et munitione perquam augusta, ac inter Luxenburgensis ducatus nobilissima fortalitia, visenda, in semilunæ formam exædificata, quam ex una parte natura Mosellæ alluvio, ex alterâ arx munimentis robustissimis juxta et latissimis fossis aquâ ad hastilis altitudinem refertis opportune cinxerat: quæ quia prope Metis aberat, jampridem orexin Gallorum exacuerat, industriamque et artes pridem et exercuerat et eluserat. Hanc igitur cum novem millium exercitu adoritur Anguinæus, ac primo quidem Virtonem ignobile oppidum aggreditur, et sine magno conatu intercipit sexto decimo Junii ac decimo octavo ejusdem castra et obsidionem ad ipsam Theonisvillam

applicat, ac mox ad circumvallandum aliquot accolarum millia quibus concludebantur quinque pagi tres villæ, fossionem imperat.

Castra verò sua in quinque præcipuas stationes distinguit, primam quidem disponit ad illam partem quæ Metas respicit, eamque ipse pro se selegit tuendam. Alteram Treviros versus ordinat quam Marchioni de Jessure assignat. Tertiam montes spectantem Comiti de Aumont attribuit. Quartam decernit Comiti de Gransey ex altera fluminis ripa. Quintam denique Domino de Gassion permittit. In postremam hanc obsessi primam statim eruptionem disposuerunt, eamque fortissimè impetiverunt non sine copioso et nobili Gallorum sanguine, neque enim ut erant obvii officialibus præcipuis parcitum est. Ne castris commeatus deesset Metas supplere jussit, quò non multò ante plurimi frumenti et farinæ modii delati fuerant, ac ne opinione citius exhauriretur provisio, aliunde quoque providissimus dux accersivit. Ineunte enim Julio ad castra Gallica quadringenti currus farinâ onusti pervenerunt, et in milites viritim divisi sunt. Ad quartum decimum Julii usque aggeres ejecti sunt, et tormenta disposita quibus deinceps urbs quateretur. Decimo quinto Julii octingenti omnino globi numerati sunt qui ex tormentis multo fragore impulsi sunt. Ad decimum septimum ejusdem Galli primum moliti sunt impetum in munimentum illud, quod molendino obsessi opposuerant, ac illâ quidem incursione Gallorum octingenti ceciderunt : qua clade nihil territi alterum adornarunt non multò post assultum, quo tanta ferocia incurrerunt, ut eo nequidquam obstantibus obsessis potiti sint, quando præter numerosam gregariorum turbam plures etiam magni nominis duces occubuerunt. Vigesima secunda Julii unam ex semilunis quæ quinæ tuebantur ad fossas et valla aditum cum quatuor militum millibus agressi sunt, quam cum Galli reportassent, obsessi sua virtute fisi represserunt, ac tanto impetu denuo exegerunt, ut quadringentos internecione deleverint. Paucis complectar innumera. Nec sanguini nec impensis à Gallorum partibus parcitum est, ut hanc munitionem in potestatem suam redigerent, et licet obsessi se fortissimè tuerentur non potuerunt tamen indicibili labori, et diu noctuque continuatis incursibus diutius obstare, maxime cum miles præsidiarius supra medietatem defecisset. Sub decimum igitur Augusti ad

paciscendum se obtulerunt. Conclusis pactis eduxerunt ex mille quadringentis, quos ab initio obsidionis urbs numeraverat, militibus, non nisi sexcenta capita, cæteri omnes vel morbis vel clade consumpti fuerant. Egressuris concessa sunt duo tormenta, omnia insuper impedimenta quæ intra trecentos currus steterunt, atque Luxemburgum præsidiarius miles deductus est. Cum præsidium egrederetur, steterunt in armis Galli, et in signum lætitiæ ter fistulas suas exonerarunt.

Numerus Gallorum occisorum durante obsidione non est initus, certum est plura fuisse millia, de primoribus occubuêre Mareschallus campi La Mott, Marchio de Chevre similiter Mareschallus campi, Monsieur Gassion quia ex equo descenderat, et unà cum pedite milite incurrerat, mortalem plagam accepit. Post egressum Hispanorum urbs quinque legionibus Gallicis et quatuor Helvetorum manipulis aucta est. Expugnatio Theonisvillæ ut primum Parisios nunciata est, magnificè triumphatum est in Reginæ præsentiâ.

CAPUT LXXV.

De Francofordiensi Principum ac Statuum S. R. Imperii Conventu et aliis hinc inde gestis.

MEMORAVIMUS alibi de comitiis Ratisbonensibus ac de principum ac statuum ad illa legatis. In quibus sub exitum conclusum inter cætera fuerat, ut non multò post Francofurtum sacri Romani Imperii status convocarentur pro componendis quibusdam controversiis quæ à comitiis in opportuniorem locum rejectæ erant. Id quod factum est. Collectis itaque potissimis electorum aliorumque principum legatis et consiliariis ad vigesimum primum Februarii anni à sesquimillesimo centesimi quadragesimi tertii in curiam convocati sunt ubi præsentibus Cæsareis commissariis, propositio in sequentem sensum edita est.

Ferdinandus III. Romanorum Imperator, Hungariæ quoque et Bohemiæ Rex, clementissimus dominus noster, spectatissimis dominis electorum, principum et statuum consiliariis ac legatis ad hunc locum convocatis tam præsentibus quam absentibus Cæsariam suam clementiam et gratiam cum omni prosperitate offert et precatur. Et cum clementissimè meminerit quid in proximis Ratisbonæ habitis comitiis, 26 Maii anno 1640 de reformanda justitia tam in utroque consilio Cæsareo imperiali scilicet et aulico, quam Camerali Spirensi actum et conclusum fuerit, ut nimirum imprimis propter jam dictam justitiam ad primum diem Maii anni millesimi sexcentesimi quadragesimi secundi ab eminentissimo Archiepiscopo et Principe Electore, sacri Romani Imperii per Germaniam Archicancellario Anselmo Casimiro ad deliberandum convocarentur principum et statuum legati. Quod quia huc usque ob gravissima imperii negotia, et periculosos bellorum motus fieri nullo modo potuit, omni adhibitâ curâ adlaboravit ut ne saltem diutiùs differretur, sed potius primo quoque tempore successum haberet. In hunc tandem diem primum Augusti jam dictus emineptissimus Elector Moguntinus juxta Cæsaream ordinationem, omnes electores, principes ac status ad Francofurtensem civitatem conscripsit et evocavit. Cumque S. Cæs. Majestas ipsa in persona hisce consiliis ob prægnantia negotia imperii et bellorum interesse nequeat, commissarios constituit, qui suo loco interessent, agerent et promoverent omnia illa quæ ad munus Cæsareum et reipublicæ emolumentum pertinerent.

Quemadmodum verò Divinæ omnipotentiæ auxilium ferventi oratione implorandum est, ut omnia ad majorem suam gloriam et Germaniæ patriæ nostræ dilectissimæ emolumentum, ad quietem, et prosperitatem publicam bene et pacificè transigantur. Ita nos prompti paratique erimus ad universa quæ in nobis erunt juxta instructionem nostram contribuenda et exequenda.

Placuit porrò etiam sacræ Cæsareæ Majestati hîc præsentibus dominis deputatis electorum principum ac statuum consiliariis et legatis proponi et significari curam et sollicitudinem qua̧ antehac semper maximè verò ab ultimis comitiis Ratisbonensibus contendit, ut tandem universalis pax tractaretur, et certi quid seriò concluderetur.

Quem in finem secuta conclusa anno millesimo sexcentesimo quadragesimo primo 25 Decembris inter Conradum de Lutzaw sacræ Cæsareæ Majestatis et Galliarum Suecorumque deputatos, 22 Julii anno M.DC.XLII. ex sua parte confirmavit: ita etiam accuravit ut Hispaniarum Regis ratificato, quamprimùm fieri posset obtineretur quæ ipsa non tantum in specie allata est sed alia insuper plenipotentia cujus virtute si quæ imposterum difficultates in puncto præliminarium occurrerent sine recursu ad Regem Catholicum absolutè tractari posset, unà cum salvis passibus seu passaportis ad Cæsareos legatos Hamburgum transmissa est. Ea propter si doctorum conventuum universalium Monasteriensis videlicet et Osnabrugensis initium dandum esset, hauddubiè valde expediet pro communicatione istic actorum cum Gallis et Suecis, principum et statuum legatos simul hìc esse congregatos.

Hæc omnia propositione isthac nostrâ, electorum principum, ac statuum legatis et consiliariis, uti conveniebat, significare, nosque omnium sacri Romani Imperii electorum, principum gratiæ commendare, eorundem verò dominis, legatis officiosa nostra obsequia in optimâ forma deferre voluimus.

Hæc fere fuerunt quæ ad ingressum hujus conventus propositæ fuerunt, et gravissimarum rerum consultationes aditum aperuerunt.

Qui porro in conventu Francofordiensi legati comparuerint huc referre commodum putavimus.

Sacræ Cæsareæ Majestatis nomine adfuerunt, D. Ernestus Comes de Oettingen Romani Imperatoris consiliarius aulicus et camerarius. Item Dominus Joannes Christophorus Metzger jurium doctor, ejusdem Cæsareæ Majestatis consiliarius aulicus.

Electoris Moguntini nomine D. Gernardus Philippus à Schwalbach, metropolitanæ ecclesiæ Moguntinæ custos, &c., Cæsareæ Majestatis consiliarius et Electoris Moguntini consiliarius intimus, D. Henricus Brombser à Riedesheim consiliarius et vice-dominus Moguntinus, D. Nicolaus Georgius Reigersperger eques, Cæsareæ Majestatis consiliarius, Electoris Moguntini consiliarius intimus et vice-cancellarius, &c., D. Thomas Düssel jurium licentiatus Electoris Moguntini consiliarius intimus.

Electoris Coloniensis nomine D. Leopoldus Fridericus S. R. Imperii dapifer, Comes in Friedberg et Trauchburg, Dominus in Waldburg et Scheer, cathedralium ecclesiarum Moguntinæ, Coloniensis et Argentinensis capitularis, D. Therdericus Adolphus à Keck in Curl cathedralium ecclesiarum Monasteriensis et Paterbornensis respectivè decanus et capitularis, Electoris Coloniensis consiliarius intimus, D. Hermannus Eillinger, D. et officialis Coloniensis, D. Joannes Bernardus à Galen cathedralis ecclesiæ Monasteriensis custos, D. Petrus Buschman, D. Electoris Coloniensis consiliarius intimus et cancellarius Paterbornensis, D. Joachimus Stein, D. Electoris Coloniensis consiliarius intimus, D. Albertus Brockorst, D. Syndicus capituli Monasteriensis.

Electoris Bavari nomine D. Joannes Fridericus Baro de Pentzenaw in Wildenboltz Electoris Bavari consiliarius aulicus et camerarius, D. Joannes Christophorus Abegg, D. Electoris Bavari consiliarius intimus cancellarius aulicus.

Electoris Saxonis nomine, D. Joannes Leuber, D. Electoris Saxonis consiliarius aulicus.

Electoris Brandenburgici nomine, D. Matthæus Wesenbecius Electoris Brandenburgici consiliarius aulicus.

Nomine domus Austriacæ, D. Georgius Udalricus Comes à Wolckenstein Baro in Rotteneg, S. Cæs. Majestatis consiliarius aulicus et camerarius, D. Isaac Volmar, D. consiliarius intimus et præses cameræ, D. Leonardus Richtersperger, D. consiliarius.

Nomine domus Burgundicæ, D. Antonius Brun Regis Catholici consiliarius et Procurator Generalis Parlamenti Burgundici.

Nomine Episcopi Herbipolensis, D. Joannes Philippus à Vorburg præpositus monasterii in Grenfeld, Episcopi Herbipolensis consiliarius aulicus et Præfectus in Schweinberg et Hartheim, D. Joannes Wilhelmus Fabritius jurium doctor consiliarius.

Nomine Episcopi Constantiensis, D. Joannes Jacobus Vogt à Semmerav et Prasberg cathedralis ecclesiæ Constantiensis decanus, D. Georgius Köberlin, D. consiliarius Constantiensis.

Nomine Episcopi Monasteriensis, præfati Electoris Coloniensis legati.

Nomine Ducatus Bavarici, D. Wolfgangus Sigismundus Dominus à Leiblfing cathedralis ecclesiæ Ratisbonensis canonicus, Electoris Bavari consiliarius aulicus et camerarius.

Nomine Luneburgici D. Henricus Langenbeck, D. consiliarius Luneburgicus.

Nomine Ducatus Pomeraniæ, Dominus Matthæus Wesenbecius et D. Tobias Oelhaven à Schellenbach D.

Nomine Darmstadiani, D. Philippus Ludovicus Fabritius, D. et Cancellarius Darmstadiensis, D. Joannes Jacobus Wolff à Todenwarth consiliarius intimus, D. Georgius Tülsner, D. consiliarius et Marpurgi professor juris.

Nomine Abbatis Weingardensis, D. Georgius Koberlin Constantiensis consiliarius.

Nomine Comitis à Furstenberg, D. Petrus Buschman Cancellarius Coloniensis.

Nomine civitatis Coloniensis, D. Balthasar à Mülheim et Gerwinus à Megnertzhagen, D. et çivitatis Coloniensis respectivè consul et syndicus.

Nomine civitatis Norimbergensis, D. Joannes Jacobus Letzel à Kirchschittenbach, Vorha et Artelshoven senator Norimbergensis, D. Tobias Elhaven à Schellenbach, D. advocatus Norimbergensis.

Mense Martio Comes de Bruay generalis proximè affuit ut præsentissimum captivitatis et vitæ periculum adiret. Constituerat etenim ex improviso unà cum Saxone Colonelli Præfecto de Calenberg tentare contra Suecos impressionem, idcirco cum mille quingentis equis statione suâ egreditur, Albimque fluvium transgreditur paucissimis impressionis suæ consciis.

Hic præmittit Colonellum Luttig cum trecentis equitibus exploratum quid et ubi Sueci agerent, ipse verò interim cum reliquo milite Senftenbergæ ignobili et deserto suburbio consistit, partim tantillum quietis militi, et pabulum equis indulturus, partim certa nuncia ab emissario milite de hoste expectaturus. Aberrat interea Colonellus Luttig, nec in quem missus erat finem assequitur. Non potuit hoc latere Suecos, qui ipsi cum pluribus equitum turmis contra hostes suos promovent, et quia

trem et Regentem astituram et præfuturam liberis nostris eadem qua erga nos fuit fide.

Quoniam verò dicta Regina conjux nostra, in tam multiplici negotiorum varietate, et occurrente perplexitate omnia per semet administrare non poterit; quin nec rerum omnium præsentem memoriam et necessariam experientiam habere necessarium omnino judicamus, ei adjungendos esse consiliarios et administros, quorum consiliis et opera in rebus dubiis uti possit. Ad hanc porro rem maxime et in primis idoneos delegimus cognatum nostrum amantissimum ætate et consilio pollentem Principem Condæum ut et Eminentissimum Cardinalem Mazarinum, cancellarium insuper regni nostri, custodemque sigilli regii, et superintendentem cameræ ac archithesaurarium Dominum item de Chavigni secretarium regni. Decernimus quoque ut huic consilio præsideat dilectissimus frater noster Dux Aurelianensis, et in ejus absentia Princeps Condæus, vel Cardinalis Mazarinus, ac alii consequenter eo ordine ut jam nominati sunt. Ordinamus etiam, ne quis audeat ullam ex dicto hoc consilio personam mutare, cassare, deponere. Quodsi tamen aliquis ex dictis consiliariis vel vita decederet vel ob graves causas consilio submovendus esset, haud quaquam alius in ejus locum subrogetur, nisi cum consensu Regentis Reginæ conjugis nostræ, ac nemo nisi per electionem et votorum pluralitatem in consiliariorum alterius loco adlegetur. Imperamus quoque ex plenitudine potestatis, ut omnia de pace constituenda, aut bello promovendo, &c. consilia nonnisi per hunc senatum proponantur, deliberentur, et decernantur. Quantum verò ad alia regni officia, omnia per Reginam Regentem cum consiliariorum consensu distribuentur.

In archiepiscopatibus, episcopatibus, et abbatiis dividendis opera dabitur, ut quemadmodum hucusque sollicitè nos ipsi laboravimus, ita quoque inposterum ejusmodi dignitates, et prælaturæ talibus viris deferantur, qui virtute et doctrina polleant. Unde nullo modo conducet ut archiepiscopatus, episcopatus, et abbatiæ talibus conferantur, qui ut minimum à triennio sacerdotali munere ritè functi non fuerint. Ordinamus igitur ut Regina gubernans accito in consilium Cardinali Mazarino (quem et ipsum à multo tempore probavimus ecclesiæ lauda-

biliter præfuisse, et confidimus non permissurum ut ad ejusmodi munia indigni promoveantur) viros doctos virtutis studiosos, imprimis verò Deum timentes deligat.

Cum verò etiam ex occasione quorundam sermonum temerè profusorum non ita pridem coacti fuerimus Dominum de Chasteauneuf officio sigilliferi privare, eumque in castrum Engolismense ablegare: præcipimus, ut ipse ibidem servetur, quoad pax generalis concludatur, quando pro beneplacito Reginæ et consiliariorum sententia si certa sedes vel in vel extra regnum designari poterit in quo se ad dies vitæ contineat. Mandamus etiam ut Ducissa de Chevreuse ob justissimas causas, regno Galliæ, usque ad bellorum finem exulet. Volumus quoque ut nec pace conclusa, nisi ex gratia Reginæ in regnum redeat, vel si redire contingat, ne vel prope aulam hospitetur. Quin nec aliis nostris subditis, qui ultro se Gallia vel ex certis causis submoverunt, cujuscumque conditionis illi fuerint, reditus in regnum ullo modo permittetur, nisi cum ipsis unanimi consensu dicti consiliarii decernerent.

Denique jubemus ut in hæc omnia puncta postremæ voluntatis, tam Regina gubernans conjux nostra, et filiorum nostrorum mater, quam frater noster Dux Aurelianensis et principes sanguinis, duces, pares, mareschalli et officiales regni sanctè jurent, quod omnia hæc decreta à nobis integerrima fide inviolabiliter servare et executioni mandare velint: in quem finem primo quoque tempore per regni provincias publicabuntur.

Hæc omnia manu nostra scripsimus et subscribenda aliis communicavimus subscribique jussimus per Reginam conjugem nostram, Ducem Aurelianensem, et secretarium status, sigillisque munivimus et roboravimus ad Sanctum Germanum, mense Aprili, anni 1643. Anno regni nostri trigesimo tertio.

His subscriptis et per Parlamenta publicatis, vigesimo primo tandem mensis Aprilis Regius Princeps Primogenitus seu Delphinus Parisiis baptismo admotus est. Quem Rex pater de suo nomine Ludovicum appellari voluit. E sacro lavacro eum susceperunt nomine Romani Pontificis Cardinalis Mazarinus, ac nomine Hispaniarum Regis Princeps fœmina, Condæi conjux.

Augebatur interea intestina vis morbi et Rex paulatim ad obitum declinabat. Profectioni ex mundi hujus calamitatibus, ad lætiorem (quod plane confidimus) vitam à vitæ mortisque Domino, summo cœli terræque dictatore, dies quarta decima Maii constituta est, hora verò post meridiem altera, eadem scilicet quæ fatalis fuit magno Henrico hujus nominis quarto parenti Ludovici Regis, qui Anno Christi 1610 violentâ morte vivis per parricidam ereptus fuit. Ejus obitum consequente die junior Rex Ludovicus XIV. et Regina vidua, comitantibus regio fratre aliisque regni principibus ac consiliariis Parisios ingressi sunt magna gratulatione, et accepti plurima populi acclamatione et plausu. Conducebat Regem Mareschallus de Guiche cum legione custodiæ regiæ assignata equestri, cujus dimidia pars præcessit rhedam altera medietas secuta est. Priusquam Rex urbem attingeret obvium pro more habuit magistratum, qui claves urbis detulit, et alias solennitates receptas prosecutus est: omnia optatum habuere successum.

Tertio decimo Maii Cardinalis Infantis cadaver Parisiis in Hispaniam delatum est. Cui alius honos non est habitus, nisi quod 25 rhedis et manipulo equitum comitantibus introductus fuerit.

Biduo post Aurelianensis Dux conjugem suam honorificè excepit, nuptiisque aliàs initis Archiepiscopus Parisiensis iterum benedixit, et denuo confirmavit. Princeps nupta divertit in aulâ quam Lunenburgensem appellant.

Vigesima prima Junii Regis Christianissimi cadaver in S. Dionysio depositum est id quod non minoribus impendiis quàm apparatu contigit, asserunt enim in eam rem non minus triginta aureorum millibus impensum esse, ad quem actum præcipua nobilitas totius Galliæ convolavit.

Interea in Artesia à Gallis res fortiter gerebatur succumbentibus Hispanis ad civitatem Rocroy. Obsederant Hispani Rocroium, et ab aliquot diebus serio premebant. In eâ obsidione ut fieri amat emittebant è castris identidem diversos manipulos partim explorandi, partem hostium fines infestandi gratiâ, quibus expeditionibus tam prædis quàm incendiis vastabant oppida et pagos. Quod ut compererunt Galli, copias suas subito convocarunt ut civitati pressæ et deditioni proximæ succurrerent. Ducebat copias serenissimus Anguinensium Dux miles in

primis fortis et bellicosus, qui ad octavum decimum Maii inclinato jam ad occasum die Hispanorum stationes primùm est aggressus magno animo et fortitudine mirabili, sed Ducis de Melo industria et commoda dispositione magnâ Gallorum clade repulsus est. Non ideo destitit gloriosus Campiductor Anguinæus, qui novam impressionem animo coquebat, quam postero die ut primum dilucescere cœpit sub tertiam matutinam, auctus novis copiis, majoribus quam unquam ante animis suscepit, et impetum renovavit tam felici successu ut et si fortissimè sese opponerent Hispani, tamen cedere tandem coacti sint, ac effusissimâ fugâ dilabi. Sequebantur fugientes hostes Galli tanto impetu ut legiones præcipuas maximè Hispanas, Italas, et Burgundas internecione delerent adeo ut pauci superfuerint. Cecidit ex Hispanorum partibus Comes Fontanus (qui gloriosè mori quàm inglorius vitam pacisci malebat) unà cum Comite Villalua, Domino Antonio Velandia. Occisorum numerus ex utraque parte verène an fictè non arguo ad duodena millia excrevisse æstimatus est. Hoc certum Hispanos victos fuisse, et victoribus omnem bellicum apparatum, impedimenta, tormentaque omnia ac vexilla tam equestria quam pedestria dimisisse; ex signis certè Parisios delata sunt centum omnino et octoginta ubi Deo solennes in æde principe gratiæ sunt habitæ.

Præmissis his propitiæ fortunæ prodromis, victoria Anguinensem ducem ad ulteriores progressus stimulavit, qui gloriæ obsequens non multò post Theonisvillam infestare constituit. Erat Theonisvilla complexu quidem angusta, sed situ et munitione perquam augusta, ac inter Luxenburgensis ducatus nobilissima fortalitia, visenda, in semilunæ formam exædificata, quam ex una parte natura Mosellæ alluvio, ex alterâ arx munimentis robustissimis juxta et latissimis fossis aquâ ad hastilis altitudinem refertis opportune cinxerat: quæ quia prope Metis aberat, jampridem orexin Gallorum exacuerat, industriamque et artes pridem et exercuerat et eluserat. Hanc igitur cum novem millium exercitu adoritur Anguinæus, ac primo quidem Virtonem ignobile oppidum aggreditur, et sine magno conatu intercipit sexto decimo Junii ac decimo octavo ejusdem castra et obsidionem ad ipsam Theonisvillam

applicat, ac mox ad circumvallandum aliquot accolarum millia quibus concludebantur quinque pagi tres villæ, fossionem imperat.

Castra verò sua in quinque præcipuas stationes distinguit, primam quidem disponit ad illam partem quæ Metas respicit, eamque ipse pro se selegit tuendam. Alteram Treviros versus ordinat quam Marchioni de Jessure assignat. Tertiam montes spectantem Comiti de Aumont attribuit. Quartam decernit Comiti de Gransey ex altera fluminis ripa. Quintam denique Domino de Gassion permittit. In postremam hanc obsessi primam statim eruptionem disposuerunt, eamque fortissimè impetiverunt non sine copioso et nobili Gallorum sanguine, neque enim ut erant obvii officialibus præcipuis parcitum est. Ne castris commeatus deesset Metas supplere jussit, quò non multò ante plurimi frumenti et farinæ modii delati fuerant, ac ne opinione citius exhauriretur provisio, aliunde quoque providissimus dux accersivit. Ineunte enim Julio ad castra Gallica quadringenti currus farinâ onusti pervenerunt, et in milites viritim divisi sunt. Ad quartum decimum Julii usque aggeres ejecti sunt, et tormenta disposita quibus deinceps urbs quateretur. Decimo quinto Julii octingenti omnino globi numerati sunt qui ex tormentis multo fragore impulsi sunt. Ad decimum septimum ejusdem Galli primum moliti sunt impetum in munimentum illud, quod molendino obsessi opposuerant, ac illâ quidem incursione Gallorum octingenti ceciderunt: qua clade nihil territi alterum adornarunt non multò post assultum, quo tanta ferocia incurrerunt, ut eo nequidquam obstantibus obsessis potiti sint, quando præter numerosam gregariorum turbam plures etiam magni nominis duces occubuerunt. Vigesima secunda Julii unam ex semilunis quæ quinæ tuebantur ad fossas et valla aditum cum quatuor militum millibus agressi sunt, quam cum Galli reportassent, obsessi sua virtute fisi represserunt, ac tanto impetu denuo exegerunt, ut quadringentos internecione deleverint. Paucis complectar innumera. Nec sanguini nec impensis à Gallorum partibus parcitum est, ut hanc munitionem in potestatem suam redigerent, et licet obsessi se fortissimè tuerentur non potuerunt tamen indicibili labori, et diu noctuque continuatis incursibus diutius obstare, maxime cum miles præsidiarius supra medietatem defecisset. Sub decimum igitur Augusti ad

paciscendum se obtulerunt. Conclusis pactis eduxerunt ex mille quadringentis, quos ab initio obsidionis urbs numeraverat, militibus, non nisi sexcenta capita, cæteri omnes vel morbis vel clade consumpti fuerant. Egressuris concessa sunt duo tormenta, omnia insuper impedimenta quæ intra trecentos currus steterunt, atque Luxemburgum præsidiarius miles deductus est. Cum præsidium egrederetur, steterunt in armis Galli, et in signum lætitiæ ter fistulas suas exonerarunt.

Numerus Gallorum occisorum durante obsidione non est initus, certum est plura fuisse millia, de primoribus occubuêre Mareschallus campi La Mott, Marchio de Chevre similiter Mareschallus campi, Monsieur Gassion quia ex equo descenderat, et unà cum pedite milite incurrerat, mortalem plagam accepit. Post egressum Hispanorum urbs quinque legionibus Gallicis et quatuor Helvetorum manipulis aucta est. Expugnatio Theonisvillæ ut primum Parisios nunciata est, magnificè triumphatum est in Reginæ præsentiâ.

CAPUT LXXV.

De Francofordiensi Principum ac Statuum S. R. Imperii Conventu et aliis hinc inde gestis.

MEMORAVIMUS alibi de comitiis Ratisbonensibus ac de principum ac statuum ad illa legatis. In quibus sub exitum conclusum inter cætera fuerat, ut non multò post Francofurtum sacri Romani Imperii status convocarentur pro componendis quibusdam controversiis quæ à comitiis in opportuniorem locum rejectæ erant. Id quod factum est. Collectis itaque potissimis electorum aliorumque principum legatis et consiliariis ad vigesimum primum Februarii anni à sesquimillesimo centesimi quadragesimi tertii in curiam convocati sunt ubi præsentibus Cæsareis commissariis, propositio in sequentem sensum edita est.

Ferdinandus III. Romanorum Imperator, Hungariæ quoque et Bohemiæ Rex, clementissimus dominus noster, spectatissimis dominis electorum, principum et statuum consiliariis ac legatis ad hunc locum convocatis tam præsentibus quam absentibus Cæsariam suam clementiam et gratiam cum omni prosperitate offert et precatur. Et cum clementissimè meminerit quid in proximis Ratisbonæ habitis comitiis, 26 Maii anno 1640 de reformanda justitia tam in utroque consilio Cæsareo imperiali scilicet et aulico, quam Camerali Spirensi actum et conclusum fuerit, ut nimirum imprimis propter jam dictam justitiam ad primum diem Maii anni millesimi sexcentesimi quadragesimi secundi ab eminentissimo Archiepiscopo et Principe Electore, sacri Romani Imperii per Germaniam Archicancellario Anselmo Casimiro ad deliberandum convocarentur principum et statuum legati. Quod quia huc usque ob gravissima imperii negotia, et periculosos bellorum motus fieri nullo modo potuit, omni adhibitâ curâ adlaboravit ut ne saltem diutiùs differretur, sed potius primo quoque tempore successum haberet. In hunc tandem diem primum Augusti jam dictus eminentissimus Elector Moguntinus juxta Cæsaream ordinationem, omnes electores, principes ac status ad Francofurtensem civitatem conscripsit et evocavit. Cumque S. Cæs. Majestas ipsa in persona hisce consiliis ob prægnantia negotia imperii et bellorum interesse nequeat, commissarios constituit, qui suo loco interessent, agerent et promoverent omnia illa quæ ad munus Cæsareum et reipublicæ emolumentum pertinerent.

Quemadmodum verò Divinæ omnipotentiæ auxilium ferventi oratione implorandum est, ut omnia ad majorem suam gloriam et Germaniæ patriæ nostræ dilectissimæ emolumentum, ad quietem, et prosperitatem publicam bene et pacificè transigantur. Ita nos prompti paratique erimus ad universa quæ in nobis erunt juxta instructionem nostram contribuenda et exequenda.

Placuit porrò etiam sacræ Cæsareæ Majestati hìc præsentibus dominis deputatis electorum principum ac statuum consiliariis et legatis proponi et significari curam et sollicitudinem qua antehac semper maximè verò ab ultimis comitiis Ratisbonensibus contendit, ut tandem universalis pax tractaretur, et certi quid seriò concluderetur.

Quem in finem secuta conclusa anno millesimo sexcentesimo quadragesimo primo 25 Decembris inter Conradum de Lutzaw sacræ Cæsareæ Majestatis et Galliarum Suecorumque deputatos, 22 Julii anno M.DC.XLII. ex sua parte confirmavit: ita etiam accuravit ut Hispaniarum Regis ratificato, quamprimùm fieri posset obtineretur quæ ipsa non tantum in specie allata est sed alia insuper plenipotentia cujus virtute si quæ imposterum difficultates in puncto præliminarium occurrerent sine recursu ad Regem Catholicum absolutè tractari posset, unà cum salvis passibus seu passaportis ad Cæsareos legatos Hamburgum transmissa est. Ea propter si doctorum conventuum universalium Monasteriensis videlicet et Osnabrugensis initium dandum esset, hauddubiè valde expediet pro communicatione istic actorum cum Gallis et Suecis, principum et statuum legatos simul hìc esse congregatos.

Hæc omnia propositione isthac nostrâ, electorum principum, ac statuum legatis et consiliariis, uti conveniebat, significare, nosque omnium sacri Romani Imperii electorum, principum gratiæ commendare, eorundem verò dominis, legatis officiosa nostra obsequia in optimâ forma deferre voluimus.

Hæc fere fuerunt quæ ad ingressum hujus conventus propositæ fuerunt, et gravissimarum rerum consultationes aditum aperuerunt.

Qui porro in conventu Francofordiensi legati comparuerint huc referre commodum putavimus.

Sacræ Cæsareæ Majestatis nomine adfuerunt, D. Ernestus Comes de Oettingen Romani Imperatoris consiliarius aulicus et camerarius. Item Dominus Joannes Christophorus Metzger jurium doctor, ejusdem Cæsareæ Majestatis consiliarius aulicus.

Electoris Moguntini nomine D. Gernardus Philippus à Schwalbach, metropolitanæ ecclesiæ Moguntinæ custos, &c., Cæsareæ Majestatis consiliarius et Electoris Moguntini consiliarius intimus, D. Henricus Brombser à Riedesheim consiliarius et vice-dominus Moguntinus, D. Nicolaus Georgius Reigersperger eques, Cæsareæ Majestatis consiliarius, Electoris Moguntini consiliarius intimus et vice-cancellarius, &c., D. Thomas Düssel jurium licentiatus Electoris Moguntini consiliarius intimus.

Electoris Coloniensis nomine D. Leopoldus Fridericus S. R. Imperii dapifer, Comes in Friedberg et Trauchburg, Dominus in Waldburg et Scheer, cathedralium ecclesiarum Moguntinæ, Coloniensis et Argentinensis capitularis, D. Therdericus Adolphus à Keck in Curl cathedralium ecclesiarum Monasteriensis et Paterbornensis respectivè decanus et capitularis, Electoris Coloniensis consiliarius intimus, D. Hermannus Eillinger, D. et officialis Coloniensis, D. Joannes Bernardus à Galen cathedralis ecclesiæ Monasteriensis custos, D. Petrus Buschman, D. Electoris Coloniensis consiliarius intimus et cancellarius Paterbornensis, D. Joachimus Stein, D. Electoris Coloniensis consiliarius intimus, D. Albertus Brockorst, D. Syndicus capituli Monasteriensis.

Electoris Bavari nomine D. Joannes Fridericus Baro de Pentzenaw in Wildenboltz Electoris Bavari consiliarius aulicus et camerarius, D. Joannes Christophorus Abegg, D. Electoris Bavari consiliarius intimus cancellarius aulicus.

Electoris Saxonis nomine, D. Joannes Leuber, D. Electoris Saxonis consiliarius aulicus.

Electoris Brandenburgici nomine, D. Matthæus Wesenbecius Electoris Brandenburgici consiliarius aulicus.

Nomine domus Austriacæ, D. Georgius Udalricus Comes à Wolckenstein Baro in Rotteneg, S. Cæs. Majestatis consiliarius aulicus et camerarius, D. Isaac Volmar, D. consiliarius intimus et præses cameræ, D. Leonardus Richtersperger, D. consiliarius.

Nomine domus Burgundicæ, D. Antonius Brun Regis Catholici consiliarius et Procurator Generalis Parlamenti Burgundici.

Nomine Episcopi Herbipolensis, D. Joannes Philippus à Vorburg præpositus monasterii in Grenfeld, Episcopi Herbipolensis consiliarius aulicus et Præfectus in Schweinberg et Hartheim, D. Joannes Wilhelmus Fabritius jurium doctor consiliarius.

Nomine Episcopi Constantiensis, D. Joannes Jacobus Vogt à Semmerav et Prasberg cathedralis ecclesiæ Constantiensis decanus, D. Georgius Köberlin, D. consiliarius Constantiensis.

Nomine Episcopi Monasteriensis, præfati Electoris Coloniensis legati.

Nomine Ducatus Bavarici, D. Wolfgangus Sigismundus Dominus à Leiblfing cathedralis ecclesiæ Ratisbonensis canonicus, Electoris Bavari consiliarius aulicus et camerarius.

Nomine Luneburgici D. Henricus Langenbeck, D. consiliarius Luneburgicus.

Nomine Ducatus Pomeraniæ, Dominus Matthæus Wesenbecius et D. Tobias Oelhaven à Schellenbach D.

Nomine Darmstadiani, D. Philippus Ludovicus Fabritius, D. et Cancellarius Darmstadiensis, D. Joannes Jacobus Wolff à Todenwarth consiliarius intimus, D. Georgius Tülsner, D. consiliarius et Marpurgi professor juris.

Nomine Abbatis Weingardensis, D. Georgius Koberlin Constantiensis consiliarius.

Nomine Comitis à Furstenberg, D. Petrus Buschman Cancellarius Coloniensis.

Nomine civitatis Coloniensis, D. Balthasar à Mülheim et Gerwinus à Megnertzhagen, D. et çivitatis Coloniensis respectivè consul et syndicus.

Nomine civitatis Norimbergensis, D. Joannes Jacobus Letzel à Kirchschittenbach, Vorha et Artelshoven senator Norimbergensis, D. Tobias Elhaven à Schellenbach, D. advocatus Norimbergensis.

Mense Martio Comes de Bruay generalis proximè affuit ut præsentissimum captivitatis et vitæ periculum adiret. Constituerat etenim ex improviso unà cum Saxone Colonelli Præfecto de Calenberg tentare contra Suecos impressionem, idcirco cum mille quingentis equis statione suâ egreditur, Albimque fluvium transgreditur paucissimis impressionis suæ consciis.

Hic præmittit Colonellum Luttig cum trecentis equitibus exploratum quid et ubi Sueci agerent, ipse verò interim cum reliquo milite Senftenbergæ ignobili et deserto suburbio consistit, partim tantillum quietis militi, et pabulum equis indulturus, partim certa nuncia ab emissario milite de hoste expectaturus. Aberrat interea Colonellus Luttig, nec in quem missus erat finem assequitur. Non potuit hoc latere Suecos, qui ipsi cum pluribus equitum turmis contra hostes suos promovent, et quia

ab exploratoribus suis didicerant excubias à Generali Bruay sollicitè esse dispositas, jubent suos Senftenbergam animosè et summâ velocitate invadere, quod dum fit et Sueci unà cum excubitoribus penetrant obvia quæque sternunt, ac ita premunt nondum ad pugnandum accinctos ut Generalis Bruay una cum Calenbergio vix tantum otii habuerit, ut ad arcem per interjectam aquam evadere potuerit. Quo tamen ut evasit fortissimè restitit hostesque sibi imminentes avertit. Perdidit tamen in hac expeditione equos armis instructos quadringentos circiter unà cum quatuor equitum decurionibus.

Aliquanto asperiorem non multò post fortunam expertus est Colonellus Ungar qui cum captus nuper à Suecis per menses plusculos attentus fuisset, petiit ad paucos dies negotiorum causa in Poloniam dimitti, ac facta in scriptis cautione præditusque constitutis ad quindecim circiter dies obtinuit post quos se denuo sisteret. Evaserat in hunc modum fide, cum sponsionis suæ oblitus ad suos divertere maluit, quam in captivitatem redire, sed non multò post iterum interceptus, in vincula nequicquam deprecans arctissimè compingitur et præsentissimum capitis periculum adit.

Miltenburgum non ita pridem ceperant Hassi, et præsidio incumbentem editiore loco munierant arcem, unde totam circumviciniam infestabant. Quod ut viderunt Boii, collecto ex variis præsidiis milite laborarunt ut hoste locus liberaretur: quod sub septimum Martii obtentum fuit, postquam ad ipsum biduum tormentis arx fortiter esset pressa. Præsidium voluntati victorum sese dedere coactum est, quod partim captivitatem partim servitia subivit, equi verò inter obsidentes distributi.

Portentosum plane est quod Dantisco fidorum hominum litteris ad nos perlatum est. Facti seriem ut accepi hûc referam. Invisit fratrem in viciniâ hærentem frater militiam secutus et domo diutius absens, à quo humanissimè quà verbis quà animi significatione acceptus fuit, quem affectum ne facto exhibere posset causarunt domesticarum rerum angustiæ, deerat enim, quam frater fratri unice dequerebatur, cerevisia potus patriæ usitatus, nec certe comparandi precio modus erat. Quod ut vidit peregre redux hospes, amice fratrem solatur unaque semet offert ex vicinia supplendi. Jubet igitur adornari traham, et secum Bitturiam

proficisci, ubi dum cerevisiâ oneratur vehiculum, ipse ne tempus perderet vino adusto se ingurgitat, et bene potus cum famulo in viam se dat; dumque domum properat sopitus et malè cautus è trahâ haud advertente famulo herus defluit, et inter nives quem ceperat somnum continuat: sequitur non multò post auriga alius, et quia festinabat tanta vehementia in temulentum impingit, ut ex impulsu et vehiculum eversum fuerit, et equus in præcipitium ruerit, evigilat ad dolorem miles, et famulum interpositâ multoties mali dæmonis compellatione gravissimè increpat, dum verò famulus quem dominus præsentem rebatur abest cacodæmon famuli vices subit; responsat, excusat, deprecatur errorem, militemque nondum sibi plane præsentem fascinat, ac in paludes abducit, dictoque citius dimittit. Hic iterum indignari dominus infidelitatem famuli execrari cum lenta humo luctari et tandem post plures labores eluctari, fortunam insuper suam pluribus dequeri, arridente ex viciniâ dæmone. Evaserat è paludibus miles, nec jam satis gnarus in quam partem iter instituat, sylvam versus contendit. Sed ecce tibi ex improviso novi se iterum objiciunt hostes, ac luporum turma fit obvia, quorum ferociam dum cursim evadere contendit, imprudens in sylvam se altiùs immergit, et à superveniente nocte obruitur, ut somni vehementiâ ita premitur, ut quieti indulgere sub dio etiam et nivibus rigentibus cum vitæ periculo decreverit.

Postero mane illac fortè prætergressi aurigæ, virum agnoscunt, et cum frigore adustis pedibus semet movere non posset, vehiculo injectum ac suos devolvunt. Qui dum diu expectato benefacere laborant, apparato balneo in tepidam aquam immergere constituunt, cum verò ocreæ detrahendæ prius essent carnem unà cum ossibus avellunt: accessit non multò post gangrena quæ militem nobilem intra paucos dies consumpsit. I nunc et disce ab hoc hospite quantò stet intempestiva mali dæmonis appellatio.

Geminum huic necto quod in Silesiâ contigisse viri auctoritate graves meminerunt. Convenerat in cauponam militum profana trias ac inter symposiandum animosior in mutuam primùm sanitatem, tum suorum etiam ducum, denique et in dæmonis salutem intemperanter bibunt, non diu tam amicè salutantibus abuit, qui multoties vocatus erat diabolus, et

è tribus unum magno impetu arreptum contra fornacem fortissimè allidit.

Hîc miles an ex dolore, an ex metu incertum, ex utroque ut reor Jesu salutiferam appellationem ingeminat atque à se ulteriorem inimici incursum avertit. Dæmon ut vestigia suæ præsentiæ relinqueret, evadendo per tectum domus geminas trabes cum parte tecti disturbat. Quis hîc non videt, quantò salubrior sit Jesu quàm cacodæmonis memoria.

Viennæ Austriæ sub ineuntem Aprilem in armamentario, nocturnis sed imaginariis concursibus tumultuatum est, visæ sunt geminæ coire acies: sed ut diluxit nihil quidquam comparuit, quin omnia suis locis arma ut alias disposita erant, reperta sunt, extra unicam galeam quæ suo clavo exciderat.

Ad exordia mensis Maii Hassi ductore Comite ab Eberstein castrum Steinfort, non procul monasterio Westphaliæ dissitum paucorum dierum obsidione in suam potestatem redegerunt, quo eodem tempore Hassorum mille Dortmandiam summo mane adorti sunt, murosque transcendentes in ipsam urbem ex omni parte evaserant, sed præsidiariorum fortitudine, quorum quadringenti locum tuebantur, occisis quinquaginta et obtentis quatuor curribus scalis, aliisque instrumentis onustis, repulsi sunt.

Meliore successu Generalis vigiliarum Præfectus Schnetter arcem Freusberg recuperavit. Nam postquam cum collecto pro obsidione milite ad arcem accessisset, ac sibi dedi primùm frustra postulasset, jussit tormentis quati, ac mox ignes injici. Quibus Schnetterus solam vitam est pactus, atque iterato deditionem imperavit, præsidiariosque exire compulit. Colonelli locum tenens gubernator arcis unà cum conjuge et liberis captivus Anternacum deductus est, milites verò ad servitia adacti sunt. Inter præsidiarios repertus est rusticus qui ab anno viam occupandæ arcis Hassis aperuerat, et quo loco adiri posset, ostenderat, suspendio noxam luit. Alia insuper mulier quæ litteras in castra hostilia tulerat ac de periculo dedendæ arcis Hassos monuerat, per carnificem virgis cæsa auribusque præcisis dimissa est.

Cöningsmarckius interea passim res suas felicissimè gerebat in hoc

unum intentus quî Hallerstadium seu arte seu dolo intercipere posset. Presso tamen apud se consilio, ne quid emanaret, vigesimo tertio Julii quadringentos circiter pedites et ducentos equites nocte intempestâ Groningâ dimittit et partem peditum in ruinosas et semirutas domos abscondit: diluculante die ex his quinque sexve circiter induit rusticorum exuviis et gramine onusti ingressum in urbem parant, hi cum ad pontem sublitium venissent à dispositis excubiis examinantur, quorsum ad urbem properarent. Respondent personati rustici se laborum et negotiorum causa aditum postulare, simulque ingressum instantius urgent. Resistente interim excubitore, his perurgentibus ad arma, quæ sub veste obsoleta texerant, venitur, excubiæ necantur, funes qui attrahendo ponti serviebant dissecantur, fitque tumultus ad portam, quem dum audiunt domuum ruderibus absconsi, prodeunt et maximâ celeritate in urbem penetrant, et tantisper quoad equites appropiarent portæ aditum apertum tenent, ac mox unà cum equitibus ad primarias in forum excubias festinant, militemque istic collectum dissipant et in fugam compellunt, fugitivi interim in tutiora loca sese subtrahunt ac ex turribus ut possunt se tuentur. Mox tamen deditionem sui faciunt et urbem victoribus concedunt. Cöningsmarckianorum damnum stetit in morte duorum Colonellorum Barckenii et Klaubergeri; captivorum numerus, qui præsidiarii fuerant, superavit quadringentos milites gregarios, in quibus numerati sunt sex capitanei, collonelli duo, Heuster scilicet loci gubernator et Petrus Jacob, unà cum Colonelli locum tenente Creitzio. Quos victores relicto sufficienti præsidio secum captivos abduxerunt.

Mense Septembri Wetzlariæ gravissimum est ortum incendium quo intra paucarum horarum spacium septuaginta ædes præcipuæ cum plurimis horreis frumento oppletis periere maximo indigenarum incommodo quorum plerique ad extremam paupertatem hoc unico casu pervenerunt.

Lipsiæ circa hæc eadem tempora strenuè laborabatur in muniendis portis civitatis, hîc dum nonnulli altiùs terram rimantur, tria millia nummorum argenteorum signatorum eruerunt; ex inscriptione annui numeri erat colligere ad octingentos facilè annos argentum illîc latuisse. Periculosæ plenum opus aleæ sed Christianâ libertate dignissimum quatuor pro Christo capti pugiles et nave Turcicâ avecti annu-

ente cœlo et fortunâ ausi sunt. Hi cum vidissent ad insulam quandam Turcarum præcipuos cum omni quem navis vehebat milite exscensionem fecisse, virium recreandarum gratiâ, et se solos in vacuâ nave destituisse brevi inito consilio repente funes ab anchoris præciderunt, ac Melitam explicatis velis provecti sunt, relictis omni ope destitutis in insulâ Turcis. Vehebat navis præter viginti duo tormenta bellica nobilissimas merces et commeatum apparatumque bellicum in plures menses.

Prodigiosa sunt quæ sequuntur: Octobri mense Vratislaviæ et adjacentibus locis sub nonam vespertinam visus est portentosæ magnitudinis, globus igneus, aërem pererrans, et mirificè collustrans, qui tandem se deorsum movere cœpit, et magno cum fragore dissipatus est. Ad spectaculi novitatem confluxit plurima hominum omnis sexûs et ætatis multitudo.

Eodem mense sub noctis undecimam in Moraviâ visum est novum sidus, longam secum trahens caudam in similitudinem Hungarici acinacis. Quod tamen ultra horam non arsit, videbatur autem suam sedem fixisse supra Brunam, et lumine suo ipsam lunam superasse. Stutgardia sanguineâ pluviâ immaduit. Intra Canstadium et Stutgardiam visi sunt duo exercitus congredi, auditæ explosiones mutuæ, visæ igneorum globorum flamma, et coruscationes accensi pulveris.

Koningstenii Saxoniæ, electoralis arx et milites in eâ excubantes, maximè verò militum crines et arma visa sunt luculentâ ardere flamma. Quia tamen ignis nullum calorem notatus est exerere, nec noxam ullam inferre, fatuus passim ab omnibus est habitus.

Hûc quoque spectat quod Norimbergæ aliquantum post, hoc est undecimo Novembris in sole visum est prodigium, sol vergebat ad occasum cum totus quantus sanguine erubuit: evibrabat insuper in duplicis crucis formam mirabile signum lamentabilem edens adspectum: tota prope civitas accurrit et cum gemitu monstri novitatem spectavit. Julio mense à Suecis Domitzium obsideri cœptum campiductore Erico Hansonio, qui collectis ex Pomerania et Mechlenburgo copiis sub exitum jam dicti mensis locum cinxit et ineunte Augusto quatuordecim tormentis majoribus labefactare cœpit, nec multò post præsidiarios in arcem compulit: quæ ipsa post perfectos et egestos aggeres et disposita tor-

menta fortissimè et incessanter impetita est, quod ut loci gubernator notavit ad Generalem Galassum geminas misit epistolas pro succursu maturando, postremæ ab hostibus interceptæ hæc referebant.

Litteras meas undecimo Augusti datas non dubito excellentiæ vestræ cum debitâ submissione esse redditas, nunc verò denuo excellentiæ vestræ significare volui, quanto furore hoc castrum petatur. Hostis tam approximando quàm incurrendo vigesimo primo hujus armata manu postquam bis incurrisset non sine suorum sanguine oppidum arci vicinum occuparit, ex tribus jam locis arcem impetit, ad quam diversis locis aditum aperuit; ejaculatione ignitorum globorum plurimùm incommodat ædificiis, parùm aut nihil militi. Etiam atque etiam obtestor excellentiam vestram, ut maturè succurrere dignetur periclitantibus, neque enim supra tres septimanas habemus hîc necessaria quibus nos tueamur. His me gratiæ excellentiæ vestræ, Excellentiam verò vestram protectioni Divinæ commendo Domitzii 26 Augusti 1643.

Excellentiæ vestræ fidelissimus et subjectissimus servus,

ERASMUS MOROSINER.

Ad Octobrem usque mascula gubernatoris virtus protraxerat obsidionem nec ad huc tunc temporis de dedendo castro cogitasset, ni militum fidelitas, ad quod tædium et labores eos induxerant, fortissimum militem destituisset. Qui ad paciscendum cum Hansonio induxit animum. Pacta fuere ejusmodi ut Gubernator Domitziensis cum subdito sibi præsidiario milite, omnique militari solennitate, explicatis vexillis, oneratis fistulis, tympani strepitu cum duobus tormentis majoribus Magdenburgum securè deduceretur. Egressi quidem sunt ducenti quinquaginta milites robusti et sani, sed simul ac extra castrum constiterunt, hostibus se ultro adjunxerunt, quorum exemplum secuti sunt viginti vulnerati qui cum duobus tormentis adverso Albi Magdenburgum deducendi erant, hi quoque revocato cursu ad socios redierunt et cum illis ad servitia hostibus sese obtulerunt. Itaque solus gubernator cum duodecim aut tredecim capitibus ad condictum locum deductus est:

duo tormenta bellica gubernatori concessa in arcem reducta sunt, in qua restabant sex alia, fistularum minorum ad tria millia, provisio bellica sufficiens. In commeatu triginta farinæ modii panis. Obtento hoc castro Hansonius ad exercitum cum suis copiis in Pomeraniam movit.

Mense Decembri Cæsarei Sittaviam Colonello Reichwaldt extorserunt. Hic cum videret se obsessum iri, naviter commissam sibi stationem communiit: evocatis in forum civibus proposuit, vellent ne cum milite præsidiario obsistere obsidentibus et defendere munitionem, qui disertè sine ambagibus responderunt, id se citra flagitium facere non posse, quandoquidem etiam tunc obligarentur jurejurando domino suo: quo si soluti essent, non magnopere laboraturos. Hoc responso ita accensus Reichwaldt, exarmavit primùm cives, dein jussit ut se domi continerent, ni malè multari vellent, militi verò suo permisit, ut si duos tresve cives alicubi conjungere capita videret globis eos liberè impeteret. Ad extremum coëgit etiam inquilinos ad comportandam aquam, quam contra injectos ignes copiosam in promptu esse volebat. Obsidio interim continuabatur in plusculos dies, quoad tandem obsessi emiserunt sub vigesimum nonum Decembris duos colonellorum locum tenentes qui quoquo modo paciscerentur. Sed non obtinuerunt aliud quàm ut officiales egrederentur liberi. Gregarius verò miles traditis vexillis et signis equestribus Cæsarea sequeretur imperia.

Non multò ante hanc obsidionem Lemberga quoque Cæsareis se dediderat, melioribus sanè quàm Sittavienses conditionibus, quippe qui cum omnibus solennitatibus militaribus post tertium obsidionis diem egressi sunt.

Saxonicæ item copiæ circa hæc tempora Laubenam interceperunt, ac paulò post etiam nominatissimas arces Saganum et Soram obruerunt. Comes similiter Bruaynus cum Colonello Transchio ad Senftenbergam in Suecos movit, multosque internecione delevit ac Colonellum Osterling cum centum sexaginta equitibus abduxit captivum.

Inter hæc, passim mirabantur omnes, Dorstensohnium non moveri ad hujusmodi expugnationes. Qui longè tunc alia cogitabat, atque in Holsatiam moliebatur irruptionem, et improvisò abiit. Ac primùm Kilam urbem obsedit qua obtenta Christianopolim exercitum applicuit,

et armata vi cepit. Rensburgum post exilem et fere ludicrum impetum deditionem fecit. Dehinc Flensburgum et Itzehoe ut et aliæ arces et urbes sine ulla prope vi, certè sanguine partæ sunt. Hujus impressionis causæ variæ allatæ sunt. Sed quia infirmæ et quæsitæ omnino judicabantur huc apponere supersedeo. Atque ita hunc annum 1643, concludo.

INDEX

TRIUM PARTIUM GENERALIS.

FINIS.

LONDINI:—EXCUDIT CAROLUS WHITTINGHAM.

